ORIENTAL TEXTS APPROVED BUT NOT FINANCED BY THE TRUSTEES AND SOLD BY MESSRS. LUZAC & Co.

The **Safar-náma, Rawshaná'í-náma** and **Saʿádat-náma** of Náṣir-i Khusraw ("Kaviani" Press. Berlin, 1923), 8*s*.

The **Zádu 'l-Musáfirín** of Náṣir-i Khusraw (Kaviani" Press. Berlin, 1923), 15*s*.

The **Wajh-i Dín** of Náṣir-i Khusraw ("Kaviani" Press. Berlin, 1924), 4*s*.

The **Silsilatu 'n-Nasab-i Ṣafawiyya** of Shaykh Ḥusayn ibn Shaykh Abdal-i Záhidí ("Íránshahr" Press. Berlin, 1343/1924), 2*s*.

"*E. J. W. GIBB MEMORIAL*"

SERIES.

NEW SERIES, IV.

THE MATHNAWÍ

OF

JALÁLU'DDÍN RÚMÍ

EDITED FROM THE OLDEST MANUSCRIPTS AVAILABLE
WITH CRITICAL NOTES, TRANSLATION, AND
COMMENTARY

BY

REYNOLD A. NICHOLSON,
LITT. D., LL.D., F.B.A.
Lecturer in Persian in the University of Cambridge,
Formerly Fellow of Trinity College.

VOLUME I.

CONTAINING THE TEXT OF THE FIRST AND
SECOND BOOKS.

PRINTED BY MESSRS. E. J. BRILL, LEIDEN,
FOR THE TRUSTEES OF THE E. J. W. GIBB "MEMORIAL"
AND PUBLISHED BY MESSRS. LUZAC AND Co.,
46, GREAT RUSSELL STREET, LONDON, W.C.
1925.

This Volume is one
of a Series
published by the Trustees of the
"E. J. W. GIBB MEMORIAL".

ERRATUM.

INTRODUCTION, p. 6, l. 5. *For* Bahlúl *read* Buhlúl.

"E. J. W. GIBB MEMORIAL":

"E. J. W. GIBB MEMORIAL" PUBLICATIONS.

OLD SERIES. (25 works, 37 published volumes.)

I. **Bábur-náma** (Turkí text, fac-simile), ed. Beveridge, 1905. *Out of print.*

II. **History of Ṭabaristán** of Ibn Isfandiyár, abridged transl. Browne, 1905, 8*s.*

III, 1–5. **History of Rasúlí dynasty of Yaman** by al-Khazrají; 1, 2, transl. of Sir James Redhouse; 1907–8, 7*s.* each; 3, Annotations by the same, 1908, 5*s.*; 4, 5, Arabic text ed. Muḥammad ʿAsal, 1908—1913, 8*s.* each.

IV. **Omayyads and ʿAbbásids**, transl. Margoliouth from the Arabic of G. Zaidán, 1907, 5*s.*

V. **Travels of Ibn Jubayr**, Arabic text, ed. de Goeje, 1907, 10*s.*

VI, 1, 2, 3, 5, 6. **Yáqút's Dict. of learned men** (*Irshádu-'l-Aríb*), Arabic text, ed. Margoliouth, 1908—1913; 20*s.*, 12*s.*, 10*s.*, 15*s.*, 15*s.* respectively.

VII, 1, 5, 6. **Tajáribu'l-Umam of Miskawayhi** (Arabic text, fac-simile), ed. le Strange and others, 1909—1917, 7*s.* each vol.

VIII. **Marzubán-náma** (Persian text), ed. Mírzá Muḥammad, 1909, 12*s.*

IX. **Textes Ḥouroûfîs** (French and Persian), by Huart and Riẓá Tevfíq, 1909, 10*s.*

X. **Muʿjam**, an old Persian system of prosody, by Shams-i-Qays, ed. Mírzá Muḥammad, 1909, 15*s.*

XI, 1, 2. **Chahár Maqála**; 1, Persian text, ed. and annotated by Mírzá Muḥammad, 1910. 12*s.*; 2, English transl. and notes by Browne, 1921, 15*s.*

XII. **Introduction à l'Histoire des Mongols**, by Blochet, *1910, 10s.*

XIII. **Díwán of Ḥassán b. Thábit** (Arabic text), ed. Hirschfeld, *1910, 7s. 6d.*

XIV, 1, 2. **Ta'ríkh-i-Guzída** of Hamdu'lláh Mustawfí; 1, Persian text, fac-simile, 1911, 15*s.*; 2, Abridged translation and Indices by Browne and Nicholson, 1913, 10*s.*

XV. **Nuqṭatu'l-Káf** (History of the Bábís) by Mírzá Jání (Persian text), ed. Browne, 1911, 12*s.*

XVI, 1, 2, 3. **Ta'ríkh-i-Jahán-gusháy** of Juwayní, Persian text, ed. Mírzá Muḥammad; 1, Mongols, 1913, 15*s.*; 2, Khwárazmsháhs, 1917, 15*s.*; 3, Assassins, in preparation.

XVII. **Kashfu'l-Maḥjúb** (Ṣúfí doctrine), transl. Nicholson, 1911, 15*s.*

XVIII, 2 (all hitherto published), **Jámiʿu't-Tawáríkh** of Rashídu'd-Dín Faḍlu'lláh (Persian text), ed. and annotated by Blochet, 1912, 15*s.*

XIX. **Kitábu'l-Wulát** of al-Kindí (Arabic text), ed. Guest, *1912, 15s.*

XX. **Kitábu'l-Ansáb** of as-Samʿání (Arabic text, fac-simile), 1913, 20*s.*

XXI. **Díwáns of ʿÁmir b. aṭ-Ṭufayl and ʿAbíd b. al-Abraṣ** (Arabic text and transl. by Sir Charles J. Lyall), 1913, 12*s.*

XXII. **Kitábu'l-Lumaʿ** (Arabic text), ed. Nicholson, 1914, 15*s.*

XXIII, 1, 2. **Nuzhatu-'l-Qulúb** of Ḥamdu'llah Mustawfí; 1, Persian text, ed. le Strange, 1915, 8*s.*; 2, English transl. le Strange, 1918, 8*s.*

XXIV. **Shamsu'l-ʿUlúm** of Nashwán al-Ḥimyarí, extracts from the Arabic text with German Introduction and Notes by ʿAẓímu'd-Dín Aḥmad, 1916, 5*s.*

[XXV. **Díwáns of aṭ-Ṭufayl b. ʿAwf and aṭ-Ṭirimmáḥ b. Ḥakím** (Arabic text), ed. Krenkow, in the Press].

NEW SERIES.

I. **Fárs-náma** of Ibnu'l-Balkhí, Persian text, ed. le Strange and Nicholson, 1921, 20*s*.

II. **Ráḥatu'ṣ-Ṣudúr** (History of Saljúqs) of ar-Ráwandí, Persian text, ed. Muḥammad Iqbál, 1921, 47*s*. 6*d*.

III. **Indexes to Sir C. J. Lyall's edition of the Mufaḍḍalíyát**, compiled by A. A. Bevan, 1924, 42*s*.

IV. **Mathnawí-i Maʿnawí** of Jalálu'ddín Rúmí. Vol. I, Persian text of the First and Second Books, ed. Nicholson, 1925, 20*s*.

Mázandarán, topography of, and travels in, by H. L. Rabino, with Map (in the Press).

Díwán of al-Aʿshá, Arabic text with German translation by R. Geyer (in the Press).

Jawámiʿu l-Ḥikáyát of ʿAwfí, a critical study of its scope, sources and value, by Niẓámu'ddín (in the Press).

Letters of Rashídu'ddín Faḍlu'lláh; abridged English transl. by Muḥammad Shafíʿ, followed by transl. of **Tansúq-náma** (on precious stones) by the late Sir A. Houtum-Schindler (in preparation).

A History of Chemistry in Mediaeval Islám, by E. J. Holmyard.

Turkistán at the time of the Mongolian Invasion, by W. Barthold, English transl., revised by the author, aided by H. A. R. Gibb.

WORKS SUBSIDISED BY THE TRUSTEES.

Firdawsu 'l-Ḥikmat of ʿAlí ibn Rabban aṭ-Ṭabarí, ed. Muḥammad az-Zubayr aṣ-Ṣiddíqí (in the Press).

INTRODUCTION.

This is the first instalment of what I hope will eventually be a complete text and translation of the *Mathnawí* in six volumes, of which the first, third, and fifth are to contain the Persian text, while the second, fourth, and sixth are reserved for the English translation. To look further ahead, two or three volumes of commentary will be required in order to make the text and translation fully intelligible; and there should also be an introductory volume dealing with the life and times of Jalálu'ddín Rúmí and with the linguistic, literary, historical, doctrinal and other aspects of the poem as a whole. I do not know whether I shall be able to carry out this project, but one condition of success, namely, the means to publish rapidly at regular intervals, is already ensured by the liberality of my colleagues who are Trustees of the E. J. W. Gibb Memorial. If the text and translation were finished in seven years from now, I should be well satisfied, though it is true that without the commentary a great part of the translation must remain no more than a skeleton.

The plan sketched here has long been present to my mind. I have no doubt that its originator, though he never suggested it in words, was *lo mio maestro* Professor E. G. Browne, who first helped me to appreciate the extraordinary qualities of "the Persian Qur'án". The impressions then formed were strengthened by study of Jalálu'ddín's *Díwán*, specimens of which the Cambridge University Press published in 1898 under the title of *Selected Poems from the Dīvāni Shamsi Tabrīz*. At that time what I had in view was an annotated translation, but it soon became evident that this would be of little use by itself. Before explaining the reasons which have

led me to prepare a critical edition, I may call attention to an almost unrecorded episode in the history of Persian scholarship.

It appears that a corrected text of the *Mathnawí*, with French translation and notes, was ready for publication in 1799. I owe my knowledge of this fact to Professor D. B. Macdonald, who last year kindly lent me a copy which he had acquired of a very rare book [1]), entitled *Notice sur le Schàh'-Namé de Ferdoussì et traduction de plusieurs pièces relatives à ce poëme. Ouvrage posthume de M. le Conseiller I. et R. De Wallenbourg, précédé de la biographie de ce savant par A. de Bianchi. À Vienne, de l'imprimerie de J. V. Degen. 1810.* Nothing in this tiny volume is so interesting [2]) as the account given in the preface of Jaques de Wallenbourg's career as a diplomatist, his delight in Persian literature, his theory of translation, and the tragic destruction of the work to which he had devoted six years of his life.

Jaques de Wallenbourg (1763-1806).

„Il fut d'abord placé à Constantinople, en qualité de jeune-de-langue; bientôt après, d'interprête auprès de l'internonciature impériale et royale à la Porte ottomane, et employé à différentes missions pendant la dernière guerre contre les turcs, soit au camp ottoman pour préparer les négotiations de paix, soit au congrès de Sistow, où elle fut conclue en 1791; et enfin à Vienne, en qualité de secrétaire aulique et conseiller impérial au departement des affaires étrangéres..... Comme savant, il ajoutoit à une vaste et profonde érudition la connaissance parfaite des principales langues de l'Europe, ainsi que celle du grec moderne, du turc, de l'arabe et du persan. Comme homme de lettres, il se plaisoit à cultiver préférablement cette dernière langue, tant à cause de la douceur de son accent, que du grand nombre d'écrivains qui honorèrent les derniers siècles de la littérature persanne...... Ce fut en 1792 qu'il entreprit, et acheva à Constantinople après six années de travail, la traduction du *Messnévì*, fameux ouvrage poëtique sur différens points de religion, de morale, de jurisprudence, de politique, et d'his-

1) There is a copy in the British Museum.

2) See, however, Prof. Macdonald's article on *The Earlier History of the Arabian Nights* (*J. R. A. S.*, July, 1924, pp. 367 and 397).

toire..... Il avoit porté, selon sa coutume, dans la traduction de cet ouvrage, la fidélité du texte jusqu'au dernier scrupule. Il conservoit par-là dans leur intégrité les traits originaux, ainsi que la nouveauté des idées, l'énergie des expressions, et la fraîcheur du coloris vierge encore; mais, pour éviter toutefois le risque de devenir fastidieux ou barbare par un assujettissement trop servile, il paraphrasoit en forme de notes ce qu'il étoit impossible de rendre littéralement en françois..... Ayant déjà mis au net sa traduction et ses notes, ainsi que le texte persan qu'il avoit eu soin de vérifier sur plusieurs exemplaires, afin d'en garantir l'exactitude (perfection qui manque le plus souvent aux manuscrits orientaux par l'ignorance et la matérialité des copistes), il se proposoit de faire imprimer le tout à son arrivée à Vienne; mais l'incendie qui en 1799 mit en cendres la moitié de Péra, consuma et l'original persan rectifié, et la traduction et les notes qui devoient l'accompagner.

His projected edition and translation of the *Mathnawí.*

M. de Wallenbourg déplora cette perte beaucoup plus que celle de tout de reste de ses effets."

Fortune does not always favour the brave, and the name of the earliest European translator of the *Mathnawí* is wellnigh forgotten. Although his work may have had more elegance than scientific value, his spirit and resolution deserve a tribute of respect from one who hopes for better luck in the same enterprise.

I shall have no difficulty in showing that a revised text of the *Mathnawí* is needed, not only to serve as a basis for the translation and commentary, but on wider grounds as well. The single argument against it is one of expediency. Not a few may urge that instead of producing editions of texts already published in the East, Persian scholars ought to concentrate their efforts on editing the valuable and important works which at present exist only or mainly in manuscript. While sympathising with that view, I think it would have unfortunate results if it were applied indiscriminately, or if the accumulation of new materials were allowed to bar the way to improvement and cultivation of the old. The prose-writers, I agree, have been neglected in favour of the poets and underestimated in comparison with them; and for this neglect and disparagement there

Need for a critical edition of the *Mathnawí.*

is no excuse. Let the balance be restored, by all means, and the sooner the better. But something remains to be said. Persian studies will not flourish as they should until the poetical masterpieces from which Persian literature draws its chief power of attraction, and which constitute its claim to rank as a world-literature, are made more accessible, in the fullest sense of the word, than they are now. The *Sháhnáma*, one of the two greatest poems in the language, can scarcely be obtained for love or money. And when shall we see the first European edition of Nidhámí's *Khamsa*?

Oriental editions.

The *Mathnawí* has often been printed or lithographed in the East, and some of these editions are good of their kind [1]). The best, I think, is that in six volumes containing the Persian text with Turkish translation and commentary by Ismá'íl Rusúkhí of Angora, who lived in the early 17th century; but copies are extremely hard to come by, while the editions of Búláq and Teheran also lie beyond the reach of most students. Apart from this, however, the Oriental editions differ greatly from each other, and even those which give something like a standard text are falsified and interpolated to a considerable extent; *e. g.*, the Búláq text of Books I and II includes about 140 and the Teheran text about 800 verses which are wanting in the oldest MSS. There is ample evidence that at an early period the copyists began to alter the text of the poem for reasons which I will set forth in detail presently. In many cases it is still possible to detect these corruptions and restore the original readings, though the MS. that has most faithfully preserved the ancient recension contains only the first of the six books of the *Mathnawí*. But since the MS. next in authority (dated A. H. 718) exhibits a more genuine text of the entire poem than any that has been published hitherto, I feel that the tedious work of collation has been worth doing. Another grave, though less vital, defect in

1) The text in this volume is founded entirely on MSS., but it has been collated throughout with Ismá'íl Anqiraví's text and with that of the Búláq edition (A. H. 1268). I am also familiar with the edition of Teheran (A. H. 1307), which I acquired from Professor Browne when reading for the Indian Languages Tripos in 1890. In my opinion, the Turkish editions are superior to any others (including several Indian ones) that I have seen.

the Oriental editions is their ambiguity. The *Mathnawí* demands thought and intelligence from those who study it, and they on their part have the right to expect that its meaning shall not be obscured by doubts as to orthography and syntax, due to omission of the *iẓáfat*, absence of vowels, and the fact that ک is not distinguished from گ. For example, in these editions که, besides its ordinary uses as a pronoun and conjunction, represents five separate words, namely, کَه, straw, گَه, time, کِه, little, کُه, mountain and گُه, dung; and it may occur, with different meanings, twice or thrice in the same verse. Where the sense is plain, such uncertainties do not matter, but in the *Mathnawí* the sense is often anything but plain. I have endeavoured to provide students with a text which will not puzzle them unnecessarily. The verses in each Book are numbered from beginning to end, so that henceforth it will be easy to refer to any particular verse or passage.

So far as the present volume is concerned, I have used five manuscripts, four of which were written within some seventy years after A. H. 672, the year in which Jalálu'ddín died. Three of the five, designated *A*, *B*, and *L* respectively, contain the *Mathnawí* complete:

Manuscr used for present edit

A (British Museum, Or. 5602), 290 ff., 25 lines = 50 verses on a full page, written in four columns in a small distinct hand by ʿAlí b. Muḥammad (?), who finished the transcription towards the end of the year 718 (A. D. 1318—19). پ is not, as a rule distinguished from ب, nor چ from ج; but the post-vocalic ذ is absent.

B (Munich), Nº 35 in Aumer's Cat. of the Persian Manuscripts in the Staatsbibliothek in München, 281 ff., 25 lines = 50 verses on a full page, elegantly and correctly written in four columns by Muḥammad b. al-Ḥájj Dawlatsháh b. Yúsuf al-Shírází, who completed the transcription on the 15th of Dhu 'l-Ḥijja in the year 744 (29th of April, A. D. 1344). پ is distinguished from ب, چ from ج, and ذ is written for د after vowels.

L (in my possession), 341 ff., 25 lines = 50 verses on a full page, clearly written in four columns. The prose prefaces are wanting. Dated the 7th of Rabí' al-Ákhir, 843 (17th of September, A. D. 1439). The text of the *Mathnawí* ends on f. 319. A later scribe has added the *Wuṣlatnáma* of Shaykh Bahlúl (see Sprenger's Oudh Catalogue, p. 370, N° 157). پ is distinguished from ب, چ from ج, and ذ is written for د after vowels.

The two remaining MSS., designated *C* and *D*, contain the text of Books I and II respectively:

C (British Museum, Or. 6438), 114 ff., 18 lines = 18 verses on a full page, written in fairly legible *naskhí*, with frequent omission of diacritical points. Undated, but must be early 14th century, if it does not belong to the 13th. پ is not, as a rule, distinguished from ب, nor چ from ج, and the post-vocalic ذ is often marked. The unique character of this MS. of Book I will be illustrated below. Its pagination is in some disorder. The following table, in which the first column refers to my edition, shows how the text of *C* should be re-arranged, and also what lacunae occur in it.

Preface	*C* om.
١٧–١	*C* om.
٨٦–١٩	*C* ff. 1 *v.*—3 *r.*
١٢٠–٨٧	*C* om.
١٨٨–١٢١	*C* 3 *v.*—5 *r.*
١٠٧٥–١٨٩	*C* ff. 6 *r.*—32 *r.*
١١٠٨–١٠٧٦	*C* om.
١٧٩٦–١١٠٩	*C* ff. 32 *v.*—52 *r.*
١٨٣٠–١٧٩٧	*C* om.
١٨٦٤–١٨٣١	*C* ff. 5 *v.*—6 *r.*

٢١٦٠—١٨٦٥	*C* ff. 67 *v.*—106 *r.*
٢٦١٣—٢١٦١	*C* ff. 52 *v.*—65 *r.*
٢٦٣٠—٢٦١٤	*C* f. 66 *v.*
٢٦٤٧—٢٦٣١	*C* f. 67 *r.*
٢٦٦٣—٢٦٤٨	*C* f. 65 *v.*
٢٦٨٠—٢٦٦٤	*C* f. 66 *r.*
٢٩٦٥—٢٦٨١	*C* ff. 106 *v.*—114 *r.*
٢٩٩١—٢٩٦٦	*C* om.
٤٠٠٣—٢٩٩٢	*C* f. 114 *v.*

D (Munich), N° 45 in Aumer's Catalogue, 105 ff., 19 lines = 19 verses on a full page, written in large clear *naskhí* by Músá b. Yaḥyá b. Ḥamza al-Mawlawí, who completed the transcription at Damascus on the 4th of Shaʿbán, A. H. 706 (8th of February, A. D. 1307). This fine MS. of Book II sometimes distinguishes پ from ب and چ from ج, and almost invariably marks the post-vocalic ذ. Short vowels and other orthographical signs are frequently inserted.

By the courtesy of Dr. L. D. Barnett and Mr. E. Edwards of the British Museum and Dr. G. Leidinger, Director of the Manuscript Department in the Bayerische Staatsbibliothek, I was provided with excellent photographic copies of *ABCD*, for which the prayer أَقَرَّ ٱللّٰهُ عُيُونَهُم is the most fitting acknowledgement I can think of. On the whole, the four oldest MSS., *ABC* and *ABD*, are in substantial agreement. All of them have readings peculiar to themselves, but except in the case of *C* these are not very numerous or important. On the other hand, *L*, written a century after *B*, shows far greater variety and has already incorporated many new verses in its text. Therefore, as regards the First and Second Books, the question to be decided was this: Is any of the three MSS., *ABC* and *ABD*, superior in authenticity to the other two, and if so, to what

extent? — for the maxim *seniores priores* is one which no editor ought to believe till he has verified it. As *ABC* are used for Book I and *ABD* for Book II, it will be convenient to deal with each Book separately.

The number of verses is slightly different in *A*, *B* and *C*. Each MS. omits some which occur in the other two (*A* 27, *B* 17, and *C* 34), and *B* has eight which do not occur either in *A* or in *C*. This test, though indecisive, gives the first place to *C*, the second to *A*, and the third to *B*. I will now demonstrate that the same conclusion is reached by following another line of investigation. Let us examine the various readings in the three MSS. and see whether, in some instances at least, it is not possible to discover the causes which produced them. If it can be shown that in *A* and *B* there are a large number of readings which have been altered in a particular way for a definite reason, and if the originals of these readings are found in *C*, the inference is obvious; and we may then presume that in other variations of reading, where no such reason is apparent, *C* also possesses the greater authority.

Manuscripts used for Book I.

The argument depends on considerations which have been suggested by a careful study of the prosody of the *Mathnawí*. I need not go deeply into this on the present occasion, but as some knowledge of the subject is essential even to those who read the poem in a critical text, the following remarks will not be out of place.

Jalálu'ddín's versification is lax compared with that of poets like Saʿdí and Ḥáfidh. The *iḍáfat* is frequently dropped after ه (های مختفی) and ی; the "silent" ه may be lengthened in three of its four possible positions in the foot or elided before a vowel (cf. I ۱۳۷, ۱۰۷, ۲۵۸۹); long vowels are sometimes, though rarely, shortened before a consonant (I ۲۹۰, II ۱۰۸۷);[1] the *nímfatḥa* may be required after a closed syllable ending in ن (*e.g.* جانها, scanned _ ᴗ _),

The prosody of the *Mathnawí.*

1) In the oldest MSS. که and چه are sometimes written کی and چی, even when they must be scanned as short syllables before consonants.

and neglected not only in Arabic phrases (*e. g.* طيّباتٌ للطيّبين, scanned -ᴗ--|-ᴗ-, سَلامٌعَلَيْكَ, scanned ᴗ--|-ᴗ, an example which illustrates the author's bold use of the metrical *tashdíd*), but also perhaps in Persian words now and then [1]). For our immediate purpose, however, his practice in regard to the rhyme is especially instructive. Here, again, he takes great liberties. It has been asserted [2]) that such rhymes as نور (*núr*) and گور (*gór*) are inadmissible in the *Mathnawí*, but they are quite common (*e. g.* I ٢٤٧ دُور and شور; I ٧٤٦ شور and صُور; I ٢٥٨٩ شُهُور and گور; I ٢٥٩٠ گور and النُّشور; I ٢٩٢٥ and ٢٦٥٧ نُور and زور, etc., etc.). On the other hand, so far as I have noticed, *yá-yi ma'rúf* (*í*) is hardly ever rhymed with *yá-yi majhúl* (*é*); [3]) in *AC* the latter often rhymes with ـا (*á*).

Early alterations in the *Mathnawí*.

There is a second class of imperfect rhymes, in which the short vowels are different, *e. g.* شُدَن and آمدَن, زَنی and کُنی, منکِری and بری, or in which a short vowel corresponds to a *nímfatha*, *e. g.* مَر مرا and مُلکرا. Some examples occur in all the MSS., but the significant fact is that their number varies according to the age of each MS. *C* has more of them than *A*, *A* more of them than *B*. The youngest of the three MSS. is the most correct from a prosodist's point of view. In other words, we can here trace the process and method by which the copyists have altered the text of the *Mathnawí*, since in nearly all these cases the motive which induced them to alter it is unmistakable. The number of verses affected (in Book I alone) is about sixty. Without giving a full analysis, I will set forth the evidence in some detail, as was promised above.

---

1) *E. g.*, I think the readings of *AC Bul.* at I ١٧٠ and of *AD Bul.* at II are probably genuine, though I have not ventured to adopt them.

2) By Prof. C. E. Wilson in his Commentary on Book II, p. 249.

3) The only instance I can recall just now is I ١٦٠٥, where جَری (*jarí*) rhymes with مری (*miré*).

Sometimes the change could be made very simply. Thus at I ۲٤۲۹, where *C* reads

گفت خصم جانِ جان من چون شُدَم • بر سـر جانم لگدهـا چون زدَم

AB correct the rhyme by reading جانِ جان چون آمَدَم in the first hemistich; and at I ۲٤٤۸, where *C* reads

روز موسی پیشِ حق نالان شُدَه • نیمشب فرعون گریان آمـدَه

A has هم گریان شُده, and *B* هم گریان بُده. At I ۲۱۷٦ *A* reads

وعـدهٔ مهمانیش‌را مُنکِـری • پس زمطبخ خاك و خاکستر بَری

The first hemistich has been erased in *C*, but *B* corrects the rhyme and reads مُنکِری مهمانیش‌را از خَری which I have inadvertently admitted into the text. The original reading is that of *A*, and there can be little doubt that it was also the reading of *C*.

In the following examples the alteration has been more extensive. At I ۲٦٤٦ *C* reads

گفت زن آیـا عجب یارِ منی • یا بحیلت کشفِ سِـرّم میکُنی

In order to correct the rhyme *AB* read in the first hemistich گفت زن آهنگِ برّم میکُنی. At I ۱۲۲۸, where *C* reads

گر نباشد این که دعوی میکُنم • من نهادم سـر ببُر این گردنم

AB read in the first hemistich گر بطلانست دعوی کَردَنم. At I ۲۹٤۲, where *C* reads

خود قوی‌تر می‌شود خَمـرِ کُهَن • خود شهی‌تـر می‌بود زَرِّ کُهَن

AB read in the second hemistich خاصه آن خمری که باشد مِنْ لَدُن.

Often both the rhyme-words are altered, and the verse is more or less rewritten. At I ۷۷۵ *C* has

بت سیاهآبست اندر کوزهٔ • نفس مر آبِ سیه‌را چشمهٔ

AB have

بت سیاهآبست در کوزه نهان • نفس مر آبِ سیه‌را چشمه دان

At I ۲۳۵۹ *AC* have

گر بگیرم مار دندانش کَنَم • تاش از سر کوفتن ایمن کُنَم

B reads

گر بگیرم بر کَنَم دندانِ مار • تاش از سر کوفتن نبْود ضرار

At I ۲۱۱۵ *C* has

گفت روبه صد سپاس آن شیررا • کز پس، آن گرگ وا خواند او مَرا

Here the rhyme is faulty, because a *nímfatḥa* is made to correspond to a *fatḥa*. *AB* therefore eliminate it and write

روبه آن دم بر زبان صد شکر راند • که مرا شیر از پس، آن گرگ خواند

In some cases the fault is not removed but is partially remedied. At I ۳۲٤. *C* reads

یا بزخم، من رگِ، جانت بُسَرَد • یا ترا چون من بزندانی بَرَد

A amends this by writing in the second hemistich

یا ترا چون من بزندانت بَرَد

thus introducing a type of rhyme, like بَر رَوَد and واپس‌تَر شَوَد (instead of واپس‌تر رَوَد), which is not uncommon in the *Mathnawí*, but impairing the syntax, as ترا is now superfluous. It remained for *B* to restore the syntax and write

یا که همچون من بزندانت بَرَد

Those who desire further evidence will find plenty of material in the critical notes. I think, however, that the instances which have been given are enough to establish what I undertook to prove, namely,

(1) that in many places the text of the *Mathnawí* was altered by early copyists, not capriciously, but with a definite object and in a particular way.

(2) that of the MSS. used for Book I *C* is the nearest to the original, and that *A* comes next in order of authenticity. It is to be noted that *L*, a later and inferior MS., has frequently retained readings of *C* which do not occur in *A* or *B*.

The inexact prosody of the poem is quite in keeping with its free, unelaborate, and generally colloquial style. No one is likely to argue that the copyists represented by *A* and *B* sought to re-

move corruptions inserted by their predecessors, for if the good rhymes of *A* and *B* had belonged to the original text, what possible motive could any one have had for turning them into the bad rhymes of *C*? Copyists, as a class, dislike anomalies and get rid of them if they can; they resemble the pet bear that beat off flies from the face of its sleeping master with a stone. Moreover, the interpolated verses composed by Persians are technically excellent.

The ancient copyists as textual critics.

The Turkish scribes, it is true, write verse which is often execrable both in form and metre (see the Búláq edition *passim*), but even they rarely indulge in rhymes of the sort which Jalálu'ddín permitted himself to use. It might be conjectured that the poem was revised by some of the author's friends after his death, when uncorrected copies were already in circulation; but this hypothesis would not account for the gradual and incomplete process of emendation exhibited in the MSS. Probably the first critical editors of the *Mathnawí* were the copyists themselves. We have seen how unfaithfully they dealt with it in one department, where the traces of their handiwork happen to be conspicuous; and we can study their habits and psychology in other fields which are less exposed to observation. Here are a few examples chosen at random:

At I ٥٨٢ *AC* read

چونك دندانها بر آرد بعد از آن • هم بخود طالب شوذ آن طفل نان

B has the correction made by some one who took offence at the construction of طالب شود with نان, and reads in the second hemistich

.هم بخود گردد دلش جویای نان

Archaic words and forms usually disappear from the later MSS. Thus at I ٨٥٥ *C* has میسُکُست, for which *AB* write میگسست, while at I ٣٦٤٨ *ABC* have بسكلد, and *L* بگسلد. At I ١٠٣٩ *AB* change شیرگیریسازی, the reading of *C*, into .مکر و شیراندازی

At I ٢١٦٩ *C* has غیرِ آن پیرُو نبود, for which *AB* substitute غیرِ آن پیر او ندید. The old forms آفسانه with *alif-i mamdúda* (I

۳۲۰۴), سیا for سیاه (I ۷۷۶), را for راه (I ۲۰۸۱), and پوره for پور (I ۲۴۰۳) survive in *C* alone. Dullness on the part of the copyists may have wrought irreparable damage. The fine verse (*C* at I ۳۳۴۴), which depicts the angels Hárút and Márút gazing wrathfully "from the lattice (of Heaven)" upon a world sunk in sin,

چون گناه و فسقِ خلقان جهان • میشد از شُبّاکه بر هر دو عیان

in *AB* loses all its imaginative quality and becomes a dry statement of fact:

چون گناه و فسقِ خلقانِ جهان • میشدی بر هر دو روشن آن زمان

The text of Book I is based on *C*.

Since it is clear from the preceding analysis that *C* gives the text of the *Mathnawí* in an older form than *AB*, I could not hesitate to make it the basis of my edition in respect of that portion of the poem which it covers, namely, the First Book. Lacunae in *C* have been supplied from *A*. The points of divergence between *C* and my text will be noted when I come to speak of the general principles which have guided me in preparing the present edition.

Manuscripts used for Book II.

Amongst the MSS. used for Book II (*ABDL*), there is none that stands out eminently from the rest. *D*, on which my text is based, has few readings peculiar to itself. Old as it is, it cannot be ranked with *C*; indeed I consider that in some respects it is inferior to *A*, and where *A* has preserved readings which are to be preferred for reasons similar to those stated above, I have as a rule adopted them, even against the authority of the other MSS. If the accidental lacuna in *D* (vv. ۲۵۶۵–۲۵۴۶) is left out of account, *D* omits 41, *A* 30, and *B* 9 of the verses included in the text. *D* omits 36 verses which occur in *A*, and *A* 25 which occur in *D*, while *B* omits 8 which occur in *AD*. The text includes one verse which is found in *DL* only, and five which are found in *BL* only. These latter have little claim to authenticity, and I should now be inclined to eject them (see p. 15 *infra*).

Of the verses, approximately 7800 in number, which compose the text of Books I and II in the two groups of ancient MSS.

designated *ABC* and *ABD* respectively, very few are confined to a single MS. So far, there is not much evidence of interpolation. But in *L*, written a century after *B*, we find a considerable amount of it [1]), and some of the inserted passages contain six, eight, ten, or more verses. The chief motives for interpolation are (1) to make the transitions less abrupt; (2) to explain incidents in the narrative or illustrate points of difficulty; (3) to amplify topics treated with brevity or develop thoughts suggested by the context. A good instance of the second class of interpolations occurs in the Story of the Greengrocer and the Parrot (I ۲٤۹), where the parrot, left alone in the shop, is startled, and in sudden flight upsets the bottles of oil on the grocer's bench. What frightened the bird? The poet offers no explanation, but *L* and the Búláq edition add two verses *to inform us that the source of the mischief was a cat which had darted* into the shop in pursuit of a mouse. Again, at II ۱۵۲۹ *L* expands three beautiful verses, in which the poet describes the purifying effects of Love, into a catalogue four times as long; and this worthless padding is included by Whinfield in his abridged translation of the *Mathnawí* [2]).

Interpolations in the *Mathnawí*.

As regards the constitution of a text, at least two alternative courses are open to an editor who has good MSS. at his disposal, though the choice of one or the other will depend on circumstances. If he has an autograph or a MS. of paramount authority, he has his text ready-made, and while the inferior MSS. may enable him to correct it in matters of detail, they will not largely supplement or modify it. Failing such an archetype, he must construct his text from the best MSS. available, either taking one MS. as a basis or not. In the present case no MS. can claim absolute authority. Even *C*, which holds the highest place among them, contains 27 verses which are omitted in *A*, though on the other hand *A* contains 34 which are omitted in *C*. While some of these 61 verses may be interpolated, others may be genuine, and in the absence of any sure

The constitution of the text.

1) In Book I *L* has 123 verses which *AC* omit. Four of these occur in *B* and about fifty (often altered for the worse) in the Búláq edition.

2) Second edition, p. 80.

criterion I have decided to give the benefit of the doubt to them all. On the contrary, verses which *AC* or *AD* omit, and which occur in *B* or *BL* alone, are not likely to be genuine; the few that were inserted in my text of Book II before I had access to *D* remain there on probation, as their removal would have caused much inconvenience [1]. Generally I have followed the text of one MS. (*C* for Book I and *D* for Book II). This was the only practicable course, for most of the variants are of such a kind that any selection must have appeared capricious. The readings of *C* and *D* have been corrected where necessary, but I have seldom admitted a variant reading on the ground that it would express the meaning more clearly or elegantly, since that is just the ground on which many variations have been introduced by copyists. Their attempts to improve the *Mathnawí* will not be imitated by those who recognise that Jalálu'ddín, great poet as he is, cares more for the substance than for the form, and that the smooth perfection of highly finished art is incongruous with the character of the poem, the manner of its composition, and the power, fullness, and rapidity of thought which it so frequently displays. Almost every correction of the *C* and *D* readings has been derived from *A* or *B*, the two MSS. which come next in age. I have occasionally ventured to make emendations of my own, as at I ٢٠٤١, where I read زِنج و غين (MSS. and edd. رنج و غين), and II ٢٢٧٩, where MSS. and edd. have عصرِ دزد instead of عصرِ دُزْد.

In its orthography my text differs little from the MSS., but I distinguish ب and پ, ج and چ, ك and گ, and ignore the postvocalic ذ. The archaic spellings are nearly always retained.

Orthographical differences.

I follow the MSS. when instead of کہ and نہ they write کی and نی scanned as long syllables before consonants or as short syllables before *alif*; when they write کی and نی, scanned as *short* syllables

(1) The verses in question are ٨٣٩, ١٢٥٩, ١٩٦٧, ٢٢٢٤, ٢٥٠٤.

before consonants, I write گ and ـهٔ and give the original reading below. The *iẓáfat* has been added throughout (except where it is sufficiently represented by ی), whether it has to be pronounced in scansion or not [1]). Vowels and other orthographical signs have been inserted in Arabic verses or quotations, in words of ambiguous meaning, and in any place where they seemed likely to help the student.

The critical notes.

Apart from unimportant differences of spelling and manifest errors of writing, the critical notes furnish a complete account of the variations which occur in the text of *ABCD*, but I have not recorded such variants as the omission of عليه السلام or the substitution of an equivalent formula in the Headings. Of the variants in *L*, which are numerous and extensive, only selected specimens are given, including all the verses that do not occur in any of the four older MSS. The variants of the Búláq edition (*Bul.*) are given in full as regards the poem itself, less fully as regards the Headings. I have also collated the text in Ismá'íl Anqiraví's Turkish commentary entitled *Fátiḥu 'l-Abyát*. The principal variants of this and other Oriental editions will be noticed in my commentary.

The present text compared with the edition of Ismá'íl Anqiraví.

Since the lithographed and printed editions differ from each other both as regards the readings which they adopt and the number of verses which they include, any general comparison with the present text is impossible. But the text most nearly resembling mine, that of the Turkish Commentator (which I will designate as *F*), exhibits a great amount of divergence from it. In the First Book *F* contains 42 additional verses. None of them occurs in *C*, and only two in *A*. Seven are found in *B*, twenty-five in *L*, and thirty-four in the Búláq edition, while there are five which occur neither in the Búláq edition nor in any of my MSS. The variant readings can be counted by hundreds, and many of these materially affect

1) The vertical line under a final consonant denotes that the *iẓáfat* is to be scanned as a long syllable; in words like آنك, آنچ, it indicates that the final syllable is long in scansion.

the form or the meaning or both. Where *A* differs from *C*, *F* almost regularly agrees with *A*; where *C* and *A* agree, *F* often follows *B* or *L*; where *A* and *B* agree, *F* often has the reading of *L* or *Bul.*; where they differ, *F* sometimes follows *A* and sometimes *B*; in many cases *F* and *Bul.* are in agreement against all the MSS. It appears, then, that if we take *C* as the standard, *F* is distinctly inferior to *A* and even to *B*, but on the other hand it is far superior to *L*, with which as well as with the Búláq edition it shows marked affinities. In the Second Book, where *D* takes the place of *C*, the standard is lower and consequently the differences are less. It is likely, too, that fewer corruptions have found their way into the text of the Second Book, which was composed two years after the First and may have received milder treatment from copyists already familiar with the author's style. F omits over a dozen verses which occur in *ABD*, but some of these are translated and explained in the accompanying commentary and appear to have fallen out accidentally. Of the 22 verses which *F* adds to those in my text, one occurs (as a doublet), in A, two (as doublets) in *D*, five in *B*, seventeen in *L*, and eighteen in the Búláq edition, while there are two that are wanting in my MSS. and in *Bul.* These figures, together with the fact that *F* seldom has readings peculiar to *A* or *D*, whereas it often agrees with *L* or *Bul.* or both when they differ from *AD*, confirm the evidence found in Book I for the close relationship between *F* and the ancestors of *L Bul.* *F* is a good eclectic text; in Books I and II its independent readings of importance are comparatively few.

The Búláq and Teheran editions.

Next to *F* in merit stands the Búláq edition (A. H. 1268), which contains, besides the spurious Seventh Book, a Turkish translation in verse by Naḥífí. Professor Wilson calls this text "most excellent." I should not myself go so far as that, for though it is less adulterated than the Teheran edition (A. H. 1307) and the handsome Cawnpore edition in six volumes, many of its verses are sheer doggerel vamped up from more respectable materials which are preserved in *L*. The Teheran text, to which a concordance (*jadwal-i abyát*) is appended, bears a strong likeness to that contained in the

Nuskha-i násikha-i mathnawiyyát-i saqíma (Rieu, Catalogue of Persian MSS. in the British Museum, vol. II, p. 589; Ethé, Catalogue of Persian MSS. in the India Office Library, Nº 1088) by ʿAbdu 'l-Laṭíf b. ʿAbdalláh al-ʿAbbásí of Gujrát (*ob. circa* A. H. 1048 = A. D. 1638).

The edition of ʿAbdu 'l-Laṭíf al-ʿAbbásí.

ʿAbdu 'l-Laṭíf, who also edited the *Ḥadíqa* of Saná'í [1], wrote two commentaries on the *Mathnawí* [2] and compiled a glossary of the rare words which occur in it [3]. He states that his recension of the poem was based on more than eighty MSS. Unfortunately the abundance of his sources has only increased the depravation of his text; the portion covering Books I and II includes about 800 verses over and above those comprised in the text of this volume, so that, roughly speaking, one verse in every ten is interpolated. My present acquaintance with the *Nuskha-i násikha* does not encourage belief that the time needed in order to examine it thoroughly would be well spent.

What has been said will, I hope, convince the reader that this new edition of the *Mathnawí* is justified by the result. I am aware of its limitations and defects, but against these can be set three main points of advantage:

(1) The original, or at least the older, form of the text has been restored in many places.

(2) Interpolations have been reduced to a minimum. Some remain, no doubt, but a much greater number have been exterminated.

(3) The understanding of the poem has been made easier by means of vocalisation and other orthographical aids designed to remove ambiguity in regard to spelling, grammar, and syntax.

It is perhaps unnecessary to say that my text does not claim to

---

1) See the Introduction to *The First Book of the Ḥadíqatu 'l-Ḥaqíqat of Saná'í*, ed. and tr. by Major J. Stephenson (Calcutta, 1910).

2) *Laṭá'ifu 'l-ma'nawí min ḥaqá'iq al-Mathnawí* (Lucknow, A. H. 1292) and *Mir'átu 'l-Mathnawí* (Ethé, Catalogue of Persian MSS. in the India Office Library, Nº 1102).

3) *Laṭá'ifu 'l-lughát* (Lucknow, 1877; Cawnpore, 1905).

be a fixed, much less a final one. That is not yet in sight. The preliminary studies (of the older Persian mystical literature and especially of Saná'í and ᶜAṭṭár) have scarcely begun. Even on the narrowest ground, such a text would require for its preparation and construction a larger number of ancient MSS. than I have been able to consult; it might then be possible to determine more precisely the relation of these MSS. to each other and to the archetype which, in my judgement, we are still far from having fully recovered. I have referred to the importance of *C* for establishing the text of Book I, and if a MS. of the same authority, containing the entire *Mathnawí*, should some day be brought to light, it would probably entail a revision of all our texts of the poem. Again, though this volume, with the translation which is to follow it, has occupied most of my time during the last four years, it leaves many problems unsettled, as must happen when the earlier part of a work is published before the later portions have been studied in detail. This is not the best way to edit the *Mathnawí*, but in the circumstances there was no other. In writing the commentary I may find reason to reject or modify the views which I now hold as to the interpretation of certain passages; and of course a change of view may involve changes in the text.

The appended list of corrections is largely made up of misprints due to occasional indistinctness in the Beyrout type. Errors of more consequence are marked with an asterisk.

I gratefully acknowledge the generous help I have received in different ways not only from colleagues and friends to whose kindness I have long been accustomed — Professor E. G. Browne, Professor A. A. Bevan, Dr. F. W. Thomas, and Mr. E. Edwards — but also from many friends, some of them personally unknown to me, who have shown their interest in the work by giving or lending valuable manuscripts and books and supplying me with information. To Indian scholars, including past and present Government Research Students in this University, I owe a great deal. For instance, Muḥammad Shafíᶜ, one of my former pupils and now Professor of Arabic at Lahore, most kindly procured and sent to me

as a gift several lithographed editions of Persian commentaries on the *Mathnawí*, while Mr. ʿAbdu 'l-Májid of Daryabad, Bara Banki, with whom I have been in frequent and profitable correspondence, was so obliging as to send to Cambridge for my private use his own copies of rare Persian and Arabic MSS. preserved in Indian libraries [1]. And amongst my chief benefactors I must certainly reckon Ḥusayn Dánish Bey, a Persian resident in Constantinople, described by Professor Browne as "a notable man of letters both in Persian and Turkish", who, besides obtaining for me a copy of Ismáʿíl Anqiraví's Commentary, had the extraordinary kindness to present me with a carefully collated MS. of *Fíhi má fíhi* written by his own hand [2].

The second volume of this edition, comprising the English translation of Books I and II, is almost ready for the Press and should be published in about a year from now.

REYNOLD A. NICHOLSON.

CAMBRIDGE, December 1924.

---

1) Two of these are copies of an early (4th century) treatise on Ṣúfism, entitled القصد الى الله and wrongly attributed to Junayd. I hope ere long to publish the text and translation which I have prepared.

2) Concerning *Fíhi má fíhi* see my paper, "The Table-talk of Jalálu'ddín Rúmí", in the *Centenary Supplement* to the Journal of the Royal Asiatic Society (1924), p. 225 foll. Students of Persian literature will be glad to learn that the work is being edited by Mr. ʿAbdu 'l-Májid from the Constantinople transcript and several Indian MSS. I was indebted to him for my first opportunity of studying it, and wish now to express my gratitude to Prof. Muḥammad Shafíʿ and Mr. A. C. Woolner, Honorary Librarian of the Panjáb University, through whose efforts a copy of the Rampur State Library MS. was obtained and lent to me for a long period.

LIST OF CORRECTIONS.

BOOK I.

Preface, p. 1, l. ٨, *read* يُفضِل.

Verse ١٢٥, *read* بويِ.

" ١٢٩, note, *read* إن for ن.

" ١٣٤, *read* مردِ.

" ١٣٦, " سِرّ.

* " ١٤٣, note, *read* گوی for گو.

* " ١٥٩, *read* شهرتاش. The reading شهر و تاش might be defended as being equivalent to شهر و شهرتاش and parallel to مقام و خواجگان, but I think شهرتاش is correct, though none of my MSS. supports it. For the plural followed by a singular, *cf.* II ٧٨٧.

" ١٨١, note, *read* "is written".

" ١٨٤, note, *read* "is added".

" ٢١٣, *read* خونِ چون من.

" ٢٣١, " غِش.

" ٢٤٧, the first word is بود.

" ٢٤٨, " " " " بر.

" ٣١٩, *read* حرفِ.

" ٣٤٣, " هويدا.

" ٤٠١, " آيند باز.

Verse ٤١٨, *read* چندانك.

„ ٥٨٣, „ مرغِ.

* „ ٦١٣, „ گاه نقش دیو in the first hemistich.

„ ٦٤٣, „ تمائ قصّدرا.

* „ ٦٥٦, „ اینَك for اینْك.

„ ٦٦٠, „ جملگی.

„ ٦٦٤, „ خانِی.

„ ٦٩٤, „ تمائ.

* „ ٧٠٨. Perhaps ناردانگ should be written ناردانك. In the *Mathnawí* words ending in ك occasionally rhyme with those ending in گ, *e.g.* تُرك and ستُرگ.

„ ٧٣٣, *read* اِلّا.

„ ٧٤٣, note, *read* (٧٤٣) for (٦٤٣).

„ ٧٤٨, „ „ (٧٤٨) for (٦٤٨).

* „ ٧٥٨, *read* مُنقَلِب‌رُو.

„ ٨٤١, „ آهن و سنگ.

* „ ٨٨٠, „ مَعدَنش which gives a better rhyme.

„ ٩٠٨, „ جمله گفتند.

„ ٩٣٣, „ نِعَمْ.

* „ ٩٥٣. In the second hemistich I am inclined to read, with Walí Muḥammad, از سگال و از عمل, "from their scheming and acting".

„ ٩٩٤, *read* شیر ژیان.

„ ١٣٤٨, note, *read* مدحِ این آدم.

„ ١٣٦٨, „ „ (١٣٦٨) for (١٣٦٧) and رنگ for رنك.

Verse ١٣٩٧, note, *read* (١٣٩٧) for (١٣٩٨).

" ١٣١٣, *read* نَصْرُ ٱللّٰه.

" ١٣٢١, note. The first word is بر.

" ١٣٢١, *read* يَنْظُرْ.

" ١٣٥٠, " گويندش لَقَب.

" ١٣٧١, " دَوْرِ دائم.

" ١٣٧٣, note. In the second verse cited from L *read* الترك راحة.

" ١٤١٩, *read* هيبت.

* " ١٤٤٣, " نَهمت.

* " ١٤٥٣, " در گوشش دمد.

" ١٥٩٨, note, *read* (١٥٩٨) for (١٥٩٧).

" ١٦٨٦, *read* پيشهٔ زرگر.

" ١٧٢٣, " وآن غمی را.

" ٢٠١٣, Heading, *read* تو for بو before سوی.

" ٢٠٧١, *read* قصّهٔ.

* " ٢٠٨٥, note. *Omit* "Bul." after ABL and *insert* "and so Bul." after كآن توم.

" ٢١١٥, *read* مُسْنَدت.

" ٢١٢٩, " قُطب.

" ٢١٤٠, " ٢١٤٠ for ١١٤٠.

* " ٢١٧٦, note. *Add* "Bul. om. و before ماند".

* " ٢٢٩٥, *read* از پشّه.

* " ٢٣٣٧, " رسوای شور و شر.

* " ٢٣٣٧, note. *Read* "C رسوای و شور."

" ٢٣٦٥. In the second line of the Heading *read* چنبرهٔ وجود.

*Verse ۳۳۹٦, *read* فی ستی.
" ۳٤۳٦, *read* یسکن.
" ۳٤۳۸. The first word of the Heading is تسلیم.
" ۳٤۸۱, note. *Read* نفرت فرعون.
" ۳٥٥۷, " " می‌نبرزد.
" ۳٦٤٥, *read* وَیَصِم.
* " ۳٦٦۰, " زآن تعلّو.
* " ۳۷۰۹, " آللّه for اَللّه.
" ۳۷٤۳, " آنك بی همّت.
" ۳۷۷۳, " زآنك با جامه.
* " ۳۸۱۳, " جُز زیك رُو with ABL Bul., and in the note *read* "C جزو یك رو".
" ۳۸۳٥, *read* کُلِّ تن.
" ۳۸۳۷, " کُلِّ تن‌را.
" ۳۸٥٤, note. In the verse cited from Bul. *read* بخشش.
" ۳۸٦۰, *read* کُلِّ عالم‌را.
* " ۳۸٦۸, note. *Insert* "L" before the variant.
" ۳۹٥۹. In the third line of the Heading *read* خاصّ.
" ۳۹٦٤, note. For "Ater" *read* "After".
" ۳۹٦٥, *read* سایهٔ *for* سایه.
* " ٤۱۷۱, note. *For* "ABL Bul." *read* "AL Bul."
* " ٤۱۷٦. In the first hemistich *read* with AL: وعدهٔ مهمانیش‌را منکری.
" ٤۳۱۱, note. *For* (٤۳۱) *read* (٤۳۱۱).
* " ٤۳۳٤, *read* قُبح and add to the note: "In BC the second

letter of قبج is left unpointed. Walí Muḥammad reads قَیْحِ (pus), which may be the correct reading."

Verse ۲۳۹۷, *read* وقتِ چاشت.

„ ۲۴۳۳, *read* قُدسِ خویش.

„ ۲۴۶۴, *read* بی صَیحون.

„ ۲۴۹۹, note. The first word in the second hemistich of the verse cited is ساکنان.

„ ۲۶۴۸, *read* بسْکلد.

„ ۲۶۸۹, *read* ور تو بخسپی.

* „ ۲۷۴۰, „ يُطْعِمُ و يَسْقى.

* „ ۲۸۰۳, note. In the second hemistich of the verse cited *read* تیغرا دیدم نهان کردن سزا.

„ ۲۸۵۹, *read* نَاتِ خَیْرًا.

„ ۲۸۶۱, note. *Read* افروزرا.

„ ۲۹۰۰, *read* لا تُزِغْ.

BOOK II.

Preface, penult. line, *read* مَحبّت.

Verse ۲, *read* فرزندِ نو.

* „ ۵۸, *read* که مُشَبِّهرا in the first hemistich.

* „ ۱۸۸, note. In the second of the verses cited from L *read* جزو for خرد.

* „ ۲۹۴, *read* آن حلوا, and in the note *read* "D از حلوا".

„ ۴۳۴, „ دانگِ چند.

„ ۵۱۳, „ پی تهدیدرا.

Verse ٦٢٧, " مِنْ طُغْیانِهِ.
" ٦٤١, note. In the fourth verse cited from L *read* آشتی.
* " ۷۰۲, *read* رُوی سَتی.
* " ۷۲۳. The reading معدن is preferable on account of the rhyme
" ۷٤۸, note. *Read* آشنایی.
" ۷۷٦, Heading, *read* مادرش‌را.
* " ۷۹۹. *Add* the note "Bul. رهزن جان خودند".
" ۸٦٤, note on Heading, *delete* the full stop after پرسیدن.
* " ۸٦٥, *read* کافِ رحمت گفتمش.
" ۸٦۷, " جُست و جُویی.
" ۹۱۱, " آن کز آدم.
" ۱۰۱٦, note. *Read* فی حفظ اللّسان.
" ۱۰۲۰, " " چند باشی.
* " ۱۰٥۹, *read* تخمِ اوّل کامل.
" ۱۰۷۸, " فایدهٔ چه.
" ۱۱۲٦, " جای ما.
* " ۱۱۲۷, " پُر خشم و مَهیب.
" ۱۱٥۷, " در دل سلطان.
* " ۱۱۹٥, " مست کرد.
" ۱۱۹۷, " آب میزد and فایدهٔ چه.
" ۱۲٤٦, " تا که نور او.
" ۱۲۲۱, " خون میشود.
* " ۱۲۲۸. In the second hemistich *read* with AL:

پس قیامت این کرم کی میکُنَد

The rhyme indicates that this is the older reading.

Verse ١٣٨٦, *read* جنون نو بزاد.

* " ١٤٧٣, " مر بیابان را.

" ١٥٠٠, " چه عجب که in the first hemistich.

" ١٥١٠, Heading, *read* امتحان کنندگان.

* " ١٦٠٠. قوس و قزح, though it is a solecism, is the reading of all my MSS., and also of a MS. dated A. H. 880 belonging to Professor Bevan.

" ١٧٧٣, note. *Read* نآید for بآید.

" ١٧٧٥, " " ور بگویم in the verse cited from L.

" ١٨٣١, *read* عیان و روینست.

* " ٣٠٩٨. *Add* the note "Bul. آستین من کشید".

* " ٣١٨٣, *read* صوفیی.

" ٣٢٥٠, " از خرد.

* " ٣٢٦٩, " رَنجف کرد. The MSS. reading is possible, but less appropriate.

* " ٣٣٩٣, note. *Insert* "A" before the variant.

" ٣٤٣٩, " *Read* نفورش.

" ٣٥٣١, " " (٣٥٣١).

" ٣٥٨٣, *read* عشوه‌خری (as one word).

* " ٣٦٠٨, " گرد بر گشت.

" ٣٦١٣, " عَجِّلُوا.

" ٣٦٥٨, " چون بانگ صفیر.

" ٣٧٠٩, " بر روی خاك.

" ٣٧٦٣, note, *read* هیچ مزد.

" ٣٧٦٤, Heading, *read* راست گفتن.

" ٣١٨٠, *read* اندر یك جوالم.

Verse ۲۳۲٤, *read* عَلَى وَجْهِ أَبِي.

" ۲۳٤٦, " بی مجاز.

" ۲۳٦٤, " خود بِکَیست.

" ۲۳۸٥, " نویسی بر سَرش.

" ۲٥١٦, " با خَضِر.

همچو آب از مَشك باريدن گرفت ٭ در گو و در غارها مسكن گرفت
ابر مى‌باريد چون مَشك اشكها ٭ حاجيان جمله گشاده مَشكها
يك جماعت زآن عجايب كارها ٭ مى‌بريدند از ميان زنّارها
قومِ ديگررا يقين در ازدياد ٭ زين عجب وٱللّهُ أَعْلَم بِٱلرَّشاد
٢٨١٠ قومِ ديگر ناپذيرا تُرْش و خام ٭ ناقصانِ سرمدى تَمَّ ٱلكلام

(٢٨٠٧) After this verse L adds:

يك عجايب در بيابان وا نمود ٭ ابر چون مشكى دهن‌را وا گشود

(٢٨٠٨) A قومى ديگر for يك جماعت. Bul. يك گروهى.　　(٢٨٠٩) A اين عجب.

تمّ المجلّد الثانى من المثنوى المعنوى ،

حاجیان آنجا رسیدند از بلاد • دیدهشان بر زاهدِ خشك اوفتاد

٢٧٩٠ جایِ زاهد خشك بود او تَرمزاج • از سَموم بادیه بودش علاج

حاجیان حیران شدند از وحدتش • وآن سلامت در میانِ آفتش

در نماز استاده بُد بر روی ریگ • ریگ کز تفّش بجوشد آبِ دیگ

گفتیی سرمست در سبزه و گُلست • یا سواره بر بُراق و دُلدُل است

یا که پایش بر حریر و حُلّهاست • یا سموم اورا به از بادِ صباست

٢٧٩٥ ایستادند انتظار او در نماز • مانده بُد استاده در فکرِ دراز

چون زاِستغراق باز آمد فقیر • زآن جماعت زندهٔ روشنضمیر

دید کآبش میچکید از دست و رُو • جامهاش تر بود زآثارِ وضو

پس بپرسیدش که آبت از کجاست • دسترا بر داشت کز سوی سماست

گفت هر گاهی که خواهی میرسد • بی زچاه و بی زحَبْلٍ مِن مَسَد

٢٨٠٠ مشکلِ ما حَل کن ای سلطانِ دین • تا ببخشد حالِ تو مارا یقین

وا نُما سرّی زاَسْرارت بما • تا ببرّیم از میان زنّارها

چشمهارا کرد سوی آسمان • که اجابت کن دعاے حاجیان

رزقجوییرا زبالا خوگرم • تو زبالا بر گشودستی درَم

ای نموده تو مکان از لامکان • فی اَلسَّمآء رِزْقُکُمْ کرده عیان

٢٨٠٥ در میانِ این مناجات ابرِ خَوش • زود پیدا شد چو پیلِ آبکَش

(٢٧٩٢) D ایستاده. D در روی. (٢٧٩٣) A گویی. Bul. سبز. AL om. و *bis.*

(٢٧٩٤) D om. L تازه رو for انتظار. L in the second hemistich: با خشوع و با خضوع و با نیاز. After this verse D Bul. add:

پس بماندند آن جماعت با نیاز • تا شود درویش فارغ از نماز

and so B in marg. L adds:

مانده بود استاده در فکر دراز • با حبیب خویشتن میگفت راز
پس بماندند آن جماعت چارهساز • تا شود درویش فارغ از نماز

(٢٧٩٦) A زندهتر. (٢٧٩٨) A آن یکی گفتش که آبت.

(٢٧٩٩) AL نی *bis.* (٢٨٠١) A سرّی بما زاسرارها.

(٢٨٠٢) BDL چشمرا بگشود سوی آسمان. (٢٨٠٤) Suppl. in marg. B.

تو بطی بـر خشك و بر تر زنـدهٔ * نی چو مـرغ خانـه خانه‌گنـدهٔ

تو زکَرَّمْنـا بَنِی آدَم شهی * هم بخشکی هم بـدریـا پا نهی

که حَمَلْنـاهُمْ عَلَی ٱلْبَحْری بجان * از حَمَلْناهُمْ عَلَی ٱلْبَـر پیش ران

۲۷۷۵ مـر ملایك‌را سوی بَـر راه نیست * جنسِ حیوان هم زبحر آگاه نیست

تو بتن حیوان بجانی از مَلَك * تا روی هم بر زمین هم بـر فلك

تـا بظاهر مِثْلُکُمْ باشـد بَشَـر * بـا دل یُوحَی إِلَیْـهِ دیـده‌ور

قالب خاکی فتـاده بـر زمین * روح او گردان بر آن چرخ برین

مـا همـه مرغ‌آبیانیم ای غـلام * بحـر میدانـد زبان مـا تمام

۲۷۸۰ پس سُلیمان بحر آمـد ما چو طَیْر * در سلیمان تـا ابد داریم سَیْر

با سلیمان پای در دریـا بنـه * تا چو داود آب سـازد صـد زره

آن سلیمان پیشِ جملـه حاضرست * لیك غیرت چشم‌بنـد و ساحرست

تا زجهل و خوابناکی و فضول * او بپیش مـا و مـا از وی ملول

تشنه‌را دردِ سـر آرد بانگِ رَعـد * چون ندانـد کو کشانـد ابرِ سعـد

۲۷۸۵ چشمِ او ماندست در جُویِ روان * بی‌خـبر از ذوقِ آبِ آسمان

مرکبِ همّت سوی اسباب رانـد * از مسبِّب لاجـرم محـروم مانـد

آنك بینـد او مسبّب‌را عیان * کی نهـد دل بـر سببهای جهان

حیران شدن حاجیان در کرامات آن زاهد که در بادیه تنهاش یافتند،

زاهـدی بُـد در میـان بادیـه * در عبادت غـرق چون عَبّادیـه

(۲۷۷۲) D om. و. (۲۷۷۳) AB Bul. هم بدریا هم بخشکی. (۲۷۷٤) B Bul. علی البحر بجان.

(۲۷۷۷) D تا for با. (۲۷۷۸) Suppl. in marg. B. BDL Bul. برین چرخ.

(۲۷۸۱) AB Bul. بر دریا. A صد گره. (۲۷۸۳) B ما زجهل.

(۲۷۸٤) BL گشاید ابر سعد. (۲۷۸۵) Suppl. in marg. B.

(۲۷۸٦) AB Bul. محجوب ماند. • (۲۷۸۷) A om.

Heading: Bul. تنها یافتندش ایستاده بر سر ریگ سوزان.

پای طاوسانِ ایشان در نظر * بهتر از طاوس‌پرّانِ دگر
مَنطِقُ ٱلطَّیْرانِ خاقانی صداست * منطق الطّیرِ سُلیمانی کجاست
تو چه دانی بانگِ مرغان‌را همی * چون ندیدستی سُلیمان‌را دمی
۲۷۶۰ پرِ آن مرغی که بانگش مُطْربست * از برونِ مَشْرقست و مَغْربست
هر یك آهنگش زکُرسی تا ثَریست * وز ثری تا عرش در کرّ و فَریست
مرغ کو بی این سُلیمان می‌رود * عاشقِ ظلمت چو خفّاشی بود
با سُلیمان خو کن ای خفّاشِ رَد * تا که در ظلمت نمانی تا ابد
یك گزی ره که بدآن سو می‌روی * همچو گزْ قُطْبِ مساحت می‌شوی
۲۷۶۵ وآنك لنگ و لُوك آن سو می‌جهی * از همه لنگی و لوکی می‌رهی

قصّهٔ بطبچگان که مرغ خانگی پروردشان،

تخمِ بطّی گرچه مرغِ خانگی * زیرِ پرِّ خویش کردت دایگی
مادرِ تو بطِّ آن دریا بُدست * دایه‌ات خاکی بُد و خشکی‌پرست
میلِ دریا که دلِ تو اندرست * آن طبیعت جانت‌را از مادرست
میلِ خشکی مر ترا زین دایه‌است * دایه‌را بگْذار که او بَدْرایه‌است
۲۷۷۰ دایه‌را بگْذار بر خشك و بران * اندر آ در بحرِ معنی چون بطان
گر ترا مادر بترساند زآب * تو مترس و سوی دریا ران شتاب

(۲۷۵۸) B منطق الطیر آن خاقانی. L جداست for صداست. A in the second hemistich منطق طیر. (۲۷۵۹) A همی for دمی in the second hemistich. In A vv. ۲۷۵۹ and ۲۷۶۱ are transposed, but corr. in marg. (۲۷۶۱) D هرکه آهنگش.
(۲۷۶۲) D om. این and has را suppl. after مرغ.
(۲۷۶۳) D om. A ظل for ظلمت. (۲۷۶۴) A یك گز.
(۲۷۶۵) A و آن سو. L Bul. میجهد. A وز همه. L Bul. میرهد.
(۲۷۶۶) B DL Bul. تخم بطّی گرچه مرغ خانه‌ات * کرد زیر پر چو دایه تربیت
(۲۷۶۹) ABL Bul. کو for که او. (۲۷۷۰) ABL Bul. در for بر.
(۲۷۷۱) BL Bul. دایه for مادر.

خود زبونِ او نگـردد هیچ دام • لیك پرّش در شکست افتد مـدام
نسکُلد یك یك ازین کرّ و فرّت • با گره کم کوش تا بال و پـرت
صد هزاران مرغ پرهاشان شکست • وآن کمینگاهِ عوارض‌را نبست
۲۷۴۰ حالِ ایشان از نُبی خوان ای حریص • نَقَّبُوا فِیهـا ببین هَلْ مِنْ مَحِیص
از نزاعِ تُرك و رومی و عرب • حَل نشـد اِشْکـالِ انگور و عنب
تـا سُلیمـانِ لسینِ معنوی • در نیایـد بـر نخیزد این دُوی
جملهٔ مـرغانِ منـازع بـازْوار • بشْنوید این طبلِ بازِ شهریـار
زِاختـلافِ خویـش سوی اتّحاد • هین زهر جانب روان گردید شاد
۲۷۴۵ حَیْثُ مـا کُنْتُمْ فَوَلُّوا وَجْهَکُمْ • نَحْوَهُ هٰـذا اَلَّـذِی لَمْ یَنْهَکُمْ
کور مرغانـیم و بـس ناساختیم • کآن سُلیمان‌را دمی نشْناختیم
همچو جغدان دشمنِ بازان شدیم • لاجرم وا مانـدهٔ ویران شـدیم
می‌کنـیم از غایتِ جهل و عَمی • قصـدِ آزارِ عزیـزانِ خـدا
جمعِ مرغان کز سُلیمان روشن‌اند • پرّ و بالِ بی‌گنه کی بـر کَننـد
۲۷۵۰ بلك سوی عاجزان چینـه کشنـد • بی خلاف و کینه آن مرغان خوشند
هدهـدِ ایشان پیِ تقـدیس‌را • می‌گشـایـد راه صـد بلقیـس‌را
زاغِ ایشان گر بصورت زاغ بود • بازْهمّت آمـد و مَـا زَاغ بـود
لکلكِ ایشان که لَكْلَكْ می‌زنـد • آتشِ توحیـد در شك می‌زنـد
وآن کبوترشان زبازان نشْکُهـد • بـاز سَـر پیشِ کبوترشان نهـد
۲۷۵۵ بلبلِ ایشان که حالت آرد او • در درونِ خویش گُلشن دارد او
طوطیِ ایشان زقنـد آزاد بود • کز درون قنـدِ ابـد رویش نمود

(۲۷۳۷) In A vv. ۲۷۳۷, ۲۷۳۸ follow vv. ۲۷۳۹, ۲۷۴۰, corr. in marg.
(۲۷۳۸) BL Bul. نگسلد for نسکلد. A نشکند. (۲۷۴۰) Bul. بخوان for ببین.
(۲۷۴۲) B امین for لسین. L لسان. L در نیابد (۲۷۴۵) B نحو هذا.
(۲۷۴۶) D و پس. Bul. تکو for دمی. (۲۷۴۸) A om. B میکنیم از غایت.
(۲۷۵۰) L om. D کینه کشند. B این مرغان. (۲۷۵۲) D میزدند *bis*.
(۲۷۵۴) B آن کبوترشان.

صورتِ انگورها اخوان بود * چون فشردی شیرهٔ واحد شود
غوره و انگور ضدّانند لیك * چونك غوره پخته شد شد یارِ نیك
غورهٔ کو سنگ‌بست و خام ماند * در ازل حق کافرِ اصلیش خواند
۲۷۲۰ نی اخی نی نفسِ واحد باشد او * در شقاوت نحسِ مُلحِد باشد او
گر بگویم آنچ او دارد نهان * فتنهٔ اَفهام خیزد در جهان
سرِّ گبرِ کور نامذکور به * دودِ دوزخ از اِرَم مهجور به
غورهای نیك کایشان قابل‌اند * از دَمِ اهلِ دل آخر یك‌دل اند
سوی انگوری همی‌رانند تیز * تا دُوی بر خیزد و کین و ستیز
۲۷۲۵ پس در انگوری همی‌درّند پوست * تا یکی گردند وحدت وصفِ اوست
دوست دشمن گردد ایرا هم دُوَست * هیچ یك با خویش در جنگی دَرست
آفرین بر عشقِ کُلِّ اوستاد * صد هزاران ذرّه‌را داد اتّحاد
همچو خاكِ مفترق در رهگذر * یك سبوشان کرد دستِ کوزه‌گر
که اتّحادِ جسمهای آب و طین * هست ناقص جان نمی‌ماند بدین
۲۷۳۰ گر نظایر گویم اینجا در مثال * فهم‌را ترسم که آرد اختلال
هم سُلیمان هست اکنون لیك ما * از نشاطِ دُوربینی در عمی
دوربینی کور دارد مردرا * همچو خفته در سرا کور از سرا
مُولَعیم اندر سخنهای دقیق * در گرهها باز کردن ما عشیق
تا گره بندیم و بگشاییم ما * در شِکال و در جواب آیین‌فزا
۲۷۳۵ همچو مرغی کو گشاید بندِ دام * گاه بندد تا شود در فن تمام
او بود محروم از صحرا و مرج * عمرِ او اندر گره‌کاریست خرج

(۲۷۱۷) L om. In D this and the following verse are transposed.
(۲۷۱۸) D شد یارْ نیك. L یارند نیك. (۲۷۱۹) BL سنگ‌پشت.
(۲۷۲۰) L Bul. نحس و ملحد. (۲۷۲۵) ABL و وحدت.
(۲۷۲۶) BDL Bul. با خویش جنگی در نبست. (۲۷۲۷) A Bul. کلّی.
(۲۷۲۹) ABL Bul. کاتّحاد. (۲۷۳۱) L om.
(۲۷۳۲) L om. (۲۷۳۳) D om.

۲۷۰۰ چون سُلیمان کز سوی حضرت بتاخت • کو زبانِ جملهٔ مرغان شناخت
در زمانِ عدلش آهو با پلنگ • اُنس بگرفت و برون آمد زجنگ
شد کبوتر ایمن از چنگالِ باز • گوسفند از گرگ ناورد احتراز
او میانجی شد میانِ دشمنان • اتّحادے شد میانِ پرزنان
تو چو موری بهرِ دانه میدوے • هین سُلیمان جو چه میباشی غوی
۲۷۰۵ دانهجُورا دانهاش دامی شود • وآن سلیمانجویرا هر دو بود
مرغِ جانهارا درین آخر زمان • نیستشان از همدگر یک دَم امان
هم سُلیمان هست اندر دَورِ ما • کو دهد صلح و نماند جورِ ما
قولِ إِنْ مِنْ أُمَّةٍرا یاد گیر • تا بإِلاَّ وَخَلا فِیها نَذِیر
گفت خود خالی نبودست امّتی • از خلیفهٔ حقّ و صاحبهمّتی
۲۷۱۰ مرغِ جانهارا چنان یکدل کند • کز صفاشان بی غِش و بی غِل کند
مشفقان گردند همچون والده • مُسْلِمونرا گفت نَفْسٌ واحِدهْ
نفسِ واحد از رسولِ حق شدند • ورنه هر یك دشمنی مطلق بُدند

بر خاستن مخالفت و عداوت از میان انصار ببرکات رسول صلّی اللّه علیه وسلّم،

دو قبیله کاَوْس و خَزْرَج نام داشت • یك زدیگر جانِ خونآشام داشت
کینهای کهنهشان از مصطفی • محو شد در نورِ اسلام و صفا
۲۷۱۵ اوّلا اِخوان شدند آن دشمنان • همچو اَعْدادِ عِنَب در بوستان
وز دَمِ اَلْمُؤْمِنُون إِخْوَة بپند • در شکستند و تنِ واحد شدند

(۲۷۰۰) AB Bul. مرغانرا.   (۲۷۰۱) A در زمان او کبوتر با کلنگ.
(۲۷۰۵) Bul. دامی بود.   (۲۷۰٦) A زمان for امان.
(۲۷۰۷) Bul. دورها. Bul. جورها.   (۲۷۰۸) Bul. نظم for قول.
(۲۷۰۹) D حول for گفت, corr. in marg.   (۲۷۱۰) L کنند *bis*.
(۲۷۱۲) A ورنی. B Bul. دشمن.   Heading: A om. از. D میان نصارا.
(۲۷۱٦) D اخوه بدند. L اخوه به بند. AB پند as in text.

آن یکی دیگر عرب بُـد گفت لا * من عِنَب خواهم نـه انگور ای دغـا

آن یکی ترکی بُد و گفت این بَنُم * من نمی‌خواهم عنب خواهم اُزُم

آن یکی رومی بگفت این قیل را * ترک کن خواهیم اِسْتافیل را

٢٦٨٥ در تنـازع آن نفر جنگی شدنـد * که زسِرِّ نامهـا غافل بُـدنـد

مُشت بـر هم می‌زدنـد از ابلهی * پُر بُدنـد از جهل وز دانش تهی

صاحبِ سرّی عزیـزی صدزبان * گر بُـدی آنجـا بدادی صُلحشان

پس بگفتی او که من زین یك دِرَم * آرزوی جُملتـان را می‌دهم

چونك بسْپاریـد دل را بی دغل * این دِرَمتان می‌کند چندین عمل

٢٦٩٠ یك درمتان می‌شود چـار المُراد * چـار دشمن می‌شود یك زاتّحـاد

گفتِ هر یك‌تان دهد جنگ و فراق * گفتِ من آرد شمـارا اتّفـاق

پـس شمـا خاموش باشیـد اَنْصِتُوا * تا زبان‌تان من شوم در گفت و گو

گـر سخنتان در توافق مُوثَقه‌است * در اثـر مایـهٔ نزاع و تفرقه‌است

گـرمیِ عاریّتی نـدْهـد اثـر * گـرمیِ خاصیّتی دارد هـنر

٢٦٩٥ سرکه‌را گـر گرم کردی زآتش آن * چون خوری سردی فزاید بی‌گمان

زآنك آن گرمیِ او دهلیزیست * طبـعِ اصلش سردیست و تیزیست

ور بود یخ‌بستـه دوشـاب ای پسر * چون خوری گرمی فزایـد در جگر

پس ریـای شیخ بـه زاخلاصِ مـا * کز بصیرت باشد آن وین از عَمی

از حـدیثِ شیـخ جمعیّت رسـد * تفـرقـه آرد دَمِ اهلِ حسـد

فارسی و ترك و رومی و عرب * جمله باهم در نزاع و در غضب

فارسی گفتا که ما زین چون رهیم * هی بیا تـا این بانگوری دهیم

(٢٦٨٣) A گفت [دگر] آن یکی ترك دیگر. AB بَنُم as in text. L گفتا مَنُم. L هی

(٢٦٨٤) BDL استافیل را. Bul. خواهم اوزم. کرکمس نه عنب

(٢٦٨٨) L جمله‌تان می‌آورم. (٢٦٩٠) L از مراد. (٢٦٩١) D آرم شمارا.

(٢٦٩٣) BDL Bul. گر سخن‌تان می‌نمایـد یك نمط * در اثر مایهٔ نزاعست و سخط and so A in marg. (٢٦٩٥) Bul. زآتشان.

(٢٦٩٦) A وآنك for زآنك.

۲۶۷۰ تــو بصورت رفتــهٔ گُــم گشتــهٔ * زآن نمی‌یابی که معنی هشتــهٔ
گــه درختش نــام شد گاه آفتــاب * گاه بحرش نــام شد گاهی سحــاب
آن یکی کش صد هزار آثــار خاست * کمترین آثــارِ او عمــرِ بقــاست
گرچــه فَرْدست او اثر دارد هــزار * آن یکی‌را نــام شایــد بی‌شمار
آن یکی شخصی تــرا باشد پــدر * در حقِ شخصی دگر باشــد پسر
۲۶۷۵ در حقِ دیگر بود قهــر و عــدو * در حقِ دیگــر بود لطف و نکو
صد هزاران نام او یك آدمی * صاحبِ هــر وصفش از وصفی عَمی
هرك جوید نــام گر صاحب ثقه‌است * همچو تو نومید و انــدر تفرقه‌است
تو چه بر چفسی برین نــامِ درخت * تــا بمــانی تلخ‌کام و شوربخت
درگذر از نــام و بنْگر در صِفات * تــا صفاتت ره نمایــد سوی ذات
۲۶۸۰ اختــلافِ خلق از نــام اوفتــاد * چون بمعنی رفت آرام اوفتــاد

منازعت چهار کس جهت انگور که هر یکی بنام دیگر فهم کرده بود آن‌را،

چــار کس‌را داد مردی یك دِرَم * آن یکی گفت این بانگوری دهم

(۲۶۷۰) BDL Bul. تو بصورت رفتهٔ ای بی‌خبر * زآن زشاخ معنیٔ بی بار و بر
(۲۶۷۱) BL Bul. گاه بحرش نام گشت و and so A in marg. BL Bul. گه آفتاب. گه سحاب.
(۲۶۷۲) D این یکی. B که for کش. ABL عمر و بقاست.

(۲۶۷۵) After this verse L adds:

در حق دیگر کسی او عمّ و خال * در حق دیگر کسی هیچ و خیال

(۲۶۷۶) BD Bul. و او. L از وصفش عمی.

(۲۶۷۸) A نام و درخت. After this verse L adds:

صورت باطل چه جویی ای جوان * رو معانی‌را طلب ای پهلوان
صورت و هیأت بود چون قشر و پوست * معنی اندر وی چو مغز ای یار و دوست

(۲۶۸۰) After this verse L adds:

اندرین معنی مثالی خوش شنو * تا نمانی تو اسامی‌را گــرو

Heading: A هر یکی‌را. Bul. فهم کرده بودند انگوررا.

(۲۶۸۱) L in the second hemistich: هر یکی از شهری افتاده بهم. L adds:

در فلان بیشه درختی هست سبز ٭ بس بلند و پهن و هر شاخیش گبْز
قاصدِ شه بسته در جُستن کمر ٭ می‌شنید از هر کسی نوعی خبر
پس سیاحت کرد آنجا سالها ٭ می‌فرستادش شهنشه مالها
۲۶۵۵ چون بسی دید اندر آن غربت تعب ٭ عاجز آمد آخر الامر از طلب
هیچ از مقصود اثر پیدا نشد ٭ زآن غرض غیرِ خبر پیدا نشد
رشتهٔ اومیدِ او بگسسته شد ٭ جُستهٔ او عاقبت ناجُسته شد
کرد عزمِ بازگشتن سوی شاه ٭ اشك می‌بارید و می‌بُرّید راه

شرح کردن شیخ سرّ آن درخت با آن طالب مقلّد،

بود شیخی عالمی قُطبی کریم ٭ اندر آن منزل که آیس شد ندیم
۲۶۶۰ گفت من نومید پیشِ او روم ٭ زآستانِ او براه اندر شوم
تا دعای او بود همراهِ من ٭ چونك نومیدم من از دلخواهِ من
رفت پیشِ شیخ با چشمِ پُر آب ٭ اشكْ می‌بارید مانندِ سحاب
گفت شیخا وقتِ رحم و رقّتست ٭ ناامیدم وقتِ لطف این ساعتست
گفت وا گو کز چه نومیدیستت ٭ چیست مطلوبِ تو رُو با چیستت
۲۶۶۵ گفت شاهنشاه کردم اختیار ٭ از برای جُستنِ یك شاخسار
که درختی هست نادر در جِهات ٭ میوهٔ او مایهٔ آبِ حیات
سالها جُستم ندیدم یك نشان ٭ جز که طنز و تَسْخَر این سَرخوشان
شیخ خندید و بگفتش ای سلیم ٭ این درختِ علم باشد در علیم
بس بلند و بس شگرف و بس بسیط ٭ آبِ حیوانی زدریای مُحیط

(۲۶۵۲) A بلند و سبز. (۲۶۵۳) A om. بسته, in marg. بست. A نوع.
(۲۶۵۴) DL Bul. بس سیاحت. (۲۶۵۷) AL Bul. امّید.
(۲۶۵۹) A شیخ عالم و قطبی. D ایش شد ندیم.
(۲۶۶۴) A از چه.
(۲۶۶۶) A میوهٔ آب حیات.

گر بگویی احولی‌را مَه یکیست • گویدت این دوست و در وحدت شکیست
ور برو خندد کسی گوید دُوَست • راست دارد این سزای بَدْخُوَست
بر دروغان جمع می‌آید دروغ • اَلْخَبِیثاتْ لِلْخَبِیثِینْ زد فروغ
٣٦٤٠ دل‌فراخان‌را بود دستِ فراخ • چشم‌کوران‌را عثارِ سنگلاخ

جستن آن درخت که هرکه میوهٔ آن درخت خورد نمیرد،

گفت دانایی برای داستان • که درختی هست در هندوستان
هرکسی کز میوهٔ او خورد و بُرد • نه شود او پیر نه هرگز بمُرد
پادشاهی این شنید از صادقی • بر درخت و میوه‌اش شد عاشقی
قاصدی دانا زدیوانِ ادب • سوی هندستان روان کرد از طلب
٣٦٤٥ سالها می‌گشت آن قاصد ازو • گِردِ هندستان برای جست و جو
شهر شهر از بهرِ این مطلوب گشت • نه جزیره ماند و نه کوه و نه دشت
هرکرا پرسید کردش ریش‌خند • کین که جوید جز مگر مجنونِ بند
بس کسان صفعش زدند اندر مزاح • بس کسان گفتند ای صاحب‌فلاح
جست و جویِ چون تو زیرك سینه‌صاف • کی تهی باشد کجا باشد گزاف
٣٦٥٠ وین مراعاتش یکی صفعی دگر • وین زصفعِ آشکارا سخت‌تر
می‌ستودندش بتَسْخَر کای بزرگ • در فلان جایی درختی بس سترگ

(٣٦٣٧) A گوید. D این دُست و دو حدت شکیست. Bul. آن دوست.
(٣٦٣٨) L Bul. بدو خندد. (٣٦٣٩) ABDL Bul. للخبیثات الخبیثین.
Heading: Bul. میوه‌اش خورد. (٣٦٤٢) A هرکی از. A پیر او هرگز نمرد. B پیر و نی هرگز بمرد. (٣٦٤٤) Bul. قاصد. D هندوستان. In D this and the following verse are transposed. (٣٦٤٥) D این قاصد. D هندوستان.
(٣٦٤٦) B ماند نه کوه, and so L. (٣٦٤٨) D پس کسان صفعش.
(٣٦٥٠) B Bul. صنع دگر. (٣٦٥١) Bul. در فلان جا بد درختی. BD در فلان اقلیم بس هول و سترگ, which is written above the line in A, and so L, which writes اقلام.

این کلیله و دمنه جمله افتراست * ورنه کی با زاغ لکلک‌را مِریست

ای برادر قصّه چون پیمانه‌ایست * معنی اندر وی مثالِ دانه‌ایست

دانهٔ معنی بگیرد مردِ عقل * ننگرد پیمانه‌را گر گشت نقل

ماجرای بلبل و گُل گوش دار * گرچه گفتی نیست آنجا آشکار

سخن گفتن بزبان حال و فهم کردن آن،

۳۶۲۵ ماجرای شمع با پروانه هم * بشنو و معنیِ گزین کن ای صنم

گرچه گفتی نیست سرِّ گفت هست * هین ببالا پَر مپَر چون جغد پست

گفت در شطرنج کین خانهٔ رُخ است * گفت خانه‌ش از کجا آمد بدست

خانه‌را بخْرید یا میراث یافت * فرّخ آنکس که سوی معنی شتافت

گفت نحوی زَیْد عَمْرًا قَدْ ضَرَبْ * گفت چونش کرد بی جُرمی ادب

۳۶۳۰ عَمْرورا جُرمش چه بُد کان زیدِ خام * بی گنه اورا بزد همچون غلام

گفت این پیمانهٔ معنی بود * گندمی بِسْتان که پیمانه‌است رَد

زید و عمرو از بهرِ اِعرابست ساز * گر دروغست آن تو با اِعراب ساز

گفت نه من آن ندانم عمرورا * زید چون زد بی گناه و بی خطا

گفت از ناچار و لاغی بر گشود * عمرو یك واوی فزون دزدیده بود

۳۶۳۵ زید واقف گشت دزدش‌را بزد * چون زحَدّش بُرد اورا حد سزد

پذیرا آمدن سخن باطل در دل باطلان،

گفت اینك راست پذْرفتم بجان * کژ نماید راست در پیشِ کژان

(۳۶۲۱) Bul. کلیله دمنه. Bul. افتریست. (۳۶۲۵) BDL با پروانه تو. Bul. با پروانه تیز, and so corr. in D. BDL گزین زافسانه تو. Bul. گزین کن ای عزیز, and so corr. in D. (۳۶۲۶) D چند. (۳۶۲۷) ABL Bul. خانه ازکجاش.
(۳۶۲۸) ABL Bul. کو for که. (۳۶۳۰) ABD عمرا. (۳۶۳۱) L گندمش.
(۳۶۳۲) AD عمر. ADL Bul. اعرابست و ساز. (۳۶۳۳) A عمررا. (۳۶۳۴) A عمر. A Bul. واو. (۳۶۳۵) D چونك برد او واو. BL Bul. چونك ازحد برد. Bul. اورا می‌سزد.
Heading: Bul. پذیر. A om. دل. In Bul. the heading follows v. ۳۶۳۶.

۲٦۰٥ این جنین مر آن جنین‌را سجده کرد ۰ کز سجودش در تنم افتاد درد
گفت مریم من درون خویش هم ۰ سجدهٔ دیدم ازین طفل شکم

اشکال آوردن برین قصّه،

ابلهان گویند کین افسانه‌را ۰ خط بکش زیرا دروغست و خطا
مریم اندر حَمْل جفت کس نشد ۰ از برون شهر او وا پس نشد
از برون شهر آن شیرین فسون ۰ تا نشد فارغ نیآمد خود درون
۲٦۱۰ چون بزادش آنگهانش بر کنار ۰ بر گرفت و برد تا پیش تبار
مادر یحیی کجا دیدش که تا ۰ گوید اورا این سخن در ماجرا

جواب اشکال،

این بداند کآنك اهل خاطرست ۰ غایب آفاق اورا حاضرست
پیش مریم حاضر آید در نظر ۰ مادر یحیی که دُورست از بصر
دیدها بسته ببیند دوست‌را ۰ چون مشبّك کرده باشد پوست‌را
۲٦۱٥ ور ندیدش نه از برون و نه از درون ۰ از حکایت گیر معنی اے زبون
نه چنان کافسانها بشْنیده بود ۰ همچو شِین بر نقشِ آن چفسیده بود
تا همی‌گفت آن کلیلهٔ بی‌زبان ۰ چون سخن نوشد زدِمْنهٔ بی‌بیان
ور بدانستند لحن همدگر ۰ فهم آن چون کرد بی نطقی بشر
در میان شیر و گاو آن دمنه چون ۰ شد رسول و خواند بر هر دو فسون
۲٦۲۰ چون وزیر شیر شد گاو نبیل ۰ چون زعکس ماه ترسان گشت پیل

(۲٦۰۷) A زیرا درو عیب و خطا. (۲٦۰۸) BDL Bul.

زآنك مریم وقت وضع حمل خویش ۰ بود از بیگانه دور و هم زخویش

and so A in marg. (۲٦۰۹) D این for آن. After this verse L has v. ۲٦۰۸.

(۲٦۱۲) L ندانند. A کاندر for کآنك. (۲٦۱۳) A خاطر آمد در نظر.

(۲٦۱٤) A سندد دوست‌را. ۰ (۲٦۱٥) Bul. om. و. A نه از اندرون.

(۲٦۱٦) L چسپیده. (۲٦۱۸) B بی نطق.

من بُدم آن وآنچ گفتم خواب در • با تو اندر خواب در شرحِ نظر
گوش کن چون حلقه اندر گوش کن • آن سخن‌را پیشوای هوش کن
چون ترا یاد آید آن خواب این سخن • مُعْجِز نَو باشد و زرِّ کهن
۲۵۹۰ گرچه دعوی می‌نماید این ولی • جانِ صاحب‌واقعه گوید بلی
پس چو حِکْمت ضالّهٔ مؤمن بود • آن ز هرکه بشنود مُوقِن بود
چونك خودرا پیشِ او یابد فقط • چون بود شك چون کند خودرا غلط
تشنه‌را چون بگویی تو شتاب • در قدح آبست بِسْتان زود آب
هیچ گوید تشنه کین دعویست رَو • از برم ای مدّعی مهجور شو
۲۵۹۵ یا گواه و حجّتی بنما که این • جنسِ آبست و از آن ماءٍ مَعین
یا بطفلِ شیر مادر بانگ زد • که بیا من مادرم هان ای ولد
طفل گوید مادرا حجّت بیار • تا که با شیرت بگیرم من قرار
در دلِ هر امّتی کز حق مزه‌ست • رُوی و آوازِ پیَمبر معجزه‌ست
چون پیَمبر از برون بانگی زند • جانِ امّت در درون سجده کند
۲۶۰۰ زآنك جنسِ بانگِ او اندر جهان • از کسی نشنیده باشد گوشِ جان
آن غریب از ذوقِ آوازِ غریب • از زبانِ حق شنود إنّی قَریب

سجده کردن یحیی علیه السّلام در شکم مادر مسیح‌را علیه السّلام،

مادرِ یحیی بمَریَم در نهفت • پیشتر از وضعِ حملِ خویش گفت
که یقین دیدم درونِ تو شهیست • که اُولُو العَزْم و رسولِ آگهیست
چون برابر اوفتادم با تو من • کرد سجده حملِ من اندر زمن

(۲۵۸۷) D تا for با. (۲۵۸۸) D پیش آی و هوش کن. (۲۵۸۹) AB از خواب. (۲۵۹۰) D آن ولی. A معجز تو. (۲۵۹۲) Bul. خود یابد، چونکه اورا پیش. Bul. کند اورا غلط. (۲۵۹۷) Suppl. in marg. A. (۲۵۹۸) Suppl. in marg. A. (۲۵۹۹) A خود پیمبر. (۲۶۰۱) DL شنید.
Heading: A om. در شکم. Bul. سجده کردن یحیی و عیسی علیهما السلام در شکم مادر.
(۲۶۰۴) BDL Bul. حمل من ای ذو الفطن.

۲۵۷۰ گوهرِ معقول‌را محسوس کرد • پیرِ بینا بهرِ کم‌عقلیٔ مرد
چونك در معده شود پاکت پلید • قفل نه بر حلق و پنهان کن کلید
هرکه در وی لقمه شد نورِ جلال • هرچه خواهد تا خورد اورا حلال

بیان دعویی که عینِ آن دعوی گواه صدق خویش است،

گر تو هستی آشنای جانِ من • نیست دعوی گفتِ معنی‌لانِ من
گر بگویم نیم‌شب پیشِ تُوَم • هین مترس از شب که من خویشِ تُوَم
۲۵۷۵ این دو دعوی پیشِ تو معنی بود • چون شناسی بانگِ خویشاوندِ خود
پیشی و خویشی دو دعوی بود لیك • هر دو معنی بود پیشِ فهمِ نیك
قربِ آوازش گواهی می‌دهد • کین دَم از نزدیكِ یاری می‌جهد
لذّتِ آوازِ خویشاوند نیز • شد گوا بر صدقِ آن خویشِ عزیز
باز بی‌الهامِ احمق کو زجهل • می‌نداند بانگِ بیگانه زاَهْل
۲۵۸۰ پیشِ او دعوی بود گفتارِ او • جهلِ او شد مایهٔ انکارِ او
پیشِ زیرك کاندرونش نورهاست • عینِ این آواز معنی بود راست
یا بتازی گفت یك تازی‌زبان • که همی‌دانم زبانِ تازیان
عینِ تازی گفتنش معنی بود • گرچه تازی گفتنش دعوی بود
یا نویسد کاتبی بر کاغدی • کاتب و خطخوانم و من ابجدی
۲۵۸۵ این نوشته گرچه خود دعوی بود • هم نوشته شاهدِ معنی بود
یا بگوید صوفیٔ دیدی تو دوش • در میانِ خواب سجّاده‌بدوش

(۲۵۷۰) D کم‌عقلی برد. (۲۵۷۲) L هرچه خواهد گو بخور نوشش حلال.
(۲۵۷۴) Bul. معنی‌دان من. (۲۵۷۸) A گواه. Bul. آن خویش ای عزیز.
(۲۵۷۹) D از بی الهام. (۲۵۸۱) B Bul. آن آواز.
(۲۵۸٤) BD کاغذی.
(۲۵۸۵) Suppl. in marg. A. A شاهدی. Bul. شاهد و معنی.
(۲۵۸٦) Suppl. in marg. A.

گفت پیغمبر که عَیْنایَ تَنام ٭ لا یَنامُ قَلْبِ عَنْ رَبِّ ٱلْأَنام

٢٥٥٠ چشمِ تو بیدار و دل خفته بخواب ٭ چشمِ من خفته دلم در فتحِ باب

مر دلمرا پنج حسّ دیگرست ٭ حسِّ دل‌را هر دو عالَم مَنْظَرست

تو زضعفِ خود مکن در من نگاه ٭ بر تو شب بر من همآن شب چاشت‌گاه

بر تو زندان بر من آن زندان چو باغ ٭ عینِ مشغولی مرا گشته فراغ

پایِ تو در گِل مرا گِل گشته گُل ٭ مر ترا ماتم مرا سُور و دُهُل

٢٥٥٥ در زمینم با تو ساکن در محل ٭ میدوم بر چرخِ هفتم چون زُحَل

همنشینت من نیَم سایهٔ منست ٭ برتر از اندیشها پایهٔ منست

زآنك من زاندیشها بگْذشته‌ام ٭ خارجِ اندیشه پویان گشته‌ام

حاکمِ اندیشه‌ام محکوم نی ٭ زانك بَنّا حاکم آمد بر بِنا

جملهٔ خلقان سخرهٔ اندیشه‌اند ٭ زآن سبب خسته‌دل و غم‌پیشه‌اند

٢٥٦٠ قاصدا خودرا باندیشه دهم ٭ چون بخواهم از میانشان بر جهم

من چو مرغِ اوجم اندیشه مگس ٭ کَی بود بر من مگس‌را دست‌رس

قاصدا زیر آیم از اوجِ بلند ٭ تا شکسته‌پایگان بر من تنند

چون ملالم گیرد از سُفلی صفات ٭ بر پرم همچون طُیورِ ٱلصّافّات

پرِّ من رُسته‌ست هم از ذاتِ خویش ٭ بر نچفسانم دو پرِّ من با سریش

٢٥٦٥ جعفرِ طیّاررا پَر جاریه‌ست ٭ جعفرِ عیّاررا پَر عاریه‌ست

نزدِ آنك لَمْ یَذُقْ دعویست این ٭ نزدِ سُکّانِ اُفُق معنیست این

لاف و دعوی باشد این پیشِ غراب ٭ دیگِ تی و پُر یکی پیشِ ذُباب

چونك در تو میشود لقمه گُهَر ٭ تن مزن چندانك بتْوانی بخور

شیخ روزی بهرِ دفعِ سُوء ظن ٭ در لکن قَی کرد پُر دُر شد لکن

(٢٥٤٩) ABL پیغامبر. B لا تنام قلب. AL Bul. قلبي. (٢٥٥٥) L میروم.

(٢٥٥٨) Bul. بر بنی. (٢٥٦٠) L نخواهم. (٢٥٦٤) L بر نچسبانم. L از سریش.

(٢٥٦٥) BL Bul. جعفر طرّاررا in the second hemistich, and so written above in A.

(٢٥٦٧) A لاف دعوی. (٢٥٦٨) A تن بزن. (٢٥٦٩) A و پر.

گفت راهِ اوسط ارچه حکمتست * لیك اوسط نیز هم با نسب

آبِ جُو نسبت بأُشتر هست کم * لیك باشد موش‌را آن ه

هرکرا بود اشتهای چار نان * دو خورد یا سه خورد هست ا

ور خورد هر چار دُور از اوسط است * او اسیرِ حرص مانندِ بط

٣٥٣٥ هرك اورا اشتها ده نان بود * شش خورد میدان که اوسط

چون مرا پنجاه نان هست اشتها * مر ترا شش گِرْده همدس

تو بدَه رکعت نماز آیی ملول * من بپانصد در نیایم د

آن یکی تا کعبه حافی میرود * وآن یکی تا مسجد از خود

آن یکی در پاکبازی جان بداد * وآن یکی جان کَنْد تا یك نا

٣٥٤٠ این وَسَط در بانهایت میرود * که مر آن‌را اوّل و آخ

اوّل و آخر بباید تا در آن * در تصوّر گنجد اوسط یا

بی‌نهایت چون ندارد دو طرف * کَی بود اورا میانه

اوّل و آخر نشانش کس نداد * گفت لَوْ کانَ لَهُ ٱلْبَحْرُ

هفت دریا گر شود کُلّی مِداد * نیست مر پایان شدن‌را هیچ

٣٥٤٥ باغ و بیشه گر شود یکسر قلم * زین سخن هرگز نگردد

آن همه حِبْر و قلم فانی شود * وین حدیثِ بی‌عدد بـ

حالتِ من خواب‌را ماند گهی * خواب پندارد مر آنرا

چشمِ من خفته دلم بیدار دان * شکلِ بی‌کار، مرا بر کار

Suppl. in marg. A. (٣٥٣٣) BDL Bul. هرکرا باشد وظیفه چار نان.
) D om. (٣٥٣٥) D om. In A vv. ٣٥٣٥, ٣٥٣٦ follow vv. ٣٥٣٧,
out corr. in marg. (٣٥٣٦) Bul. اشتهی. (٣٥٣٨) AB
وین یکی. D جا for خود. (٣٥٣٩) Bul. جان داد. Bul. نان داد.
D در تصرّف گنجد اوّل یا میان. In A vv. ٣٥٤١, ٣٥٤٢ follow vv. ٣٥٤٣,
(٣٥٤٤) D گفت دریا. Bul. مدید. (٣٥٤٥) A باغها و بیشها گر شد قلم.
. Bul. این سخن. (٣٥٤٦) Verses ٣٥٤٦—٣٥٦٥ are wanting in D.
B در کار دان. L پیکار دان.

٢٠١٥ نطقِ موسی بُد بـر انـدازه ولیك ٭ هم فزون آمد زگفتِ یـارِ نیك
آن فزونی با خَضر آمد شِقاق ٭ گفت رَو تو مُکْثِری هـٰذا فِراق
موسـیـا بسیـارگویی دور شـو ٭ ورنه با من گنگ باش و کور شو
ور نـرفتی وز نشـیزه شِستـهٔ ٭ تـو بمعنی رفـتـهٔ بگسستـهٔ
چون حدث کردی تو ناگه در نمـاز ٭ گویدت سوی طهارت رَو بتـاز
٢٠٢٠ ور نرفـتی خشك جنبان میشوی ٭ خود نمازت رفت بنْشین ای غوی
رَو بـرِ آنهـا که همجفتِ تُوَنـد ٭ عاشقـان و تشنـهٔ گفتِ تُوَنـد
پاسبان بـر خوابناکان بـر فزود ٭ ماهیـان‌را پاسبان حاجت نبود
جامه‌پوشان‌را نظر بـر گازرست ٭ جانِ عریان‌را تجلّی زیورست
یـا زعُریانـان بیکسو بـاز رَو ٭ یا چو ایشان فارغ از تن‌جامـه شَو
٢٠٢٥ ور نمی‌تانی که کُل عریان شوی ٭ جامـه کم کن تـا رهِ اوسط روی

عذر گفتنِ فقیر بشیخ،

پس فقیر آن شیـخ‌را احوال گفت ٭ عذررا با آن غرامت کرد جفت
مـر سؤالِ شیخ‌را داد او جواب ٭ چون جواباتِ خَضر خوب و صواب
آن جوابـاتِ سؤالاتِ کلیم ٭ کش خَضـر بنْمود از ربِّ عـلیم
گشت مشکلهاش حل وافزون زیاد ٭ از پیِ هـر مشکلش مفتـاح داد
٢٠٣٠ از خضر درویش هم میراث داشت ٭ در جوابِ شیخ همّت بـر گماشت

(٢٠١٥) D بود for بد. D لیك, but originally ولیك.

(٢٠١٦) D بر خضر. A has منکری written above مکثری. After this verse L adds:

موسیا بسیارگویی در گذر ٭ چند گویی رو وصال آمد بسر

(٢٠١٧) A ورنی.   (٢٠١٨) Bul. گر نرفتی.   (٢٠٢٠) A نمازت رفته. Instead of the second hemistich D has the second hemistich of v. ٢٠٢٥.

(٢٠٢١) D بستهٔ for تشنهٔ.   (٢٠٢٥) A نمی‌توانی. Bul. بکل for که کل.

(٢٠٢٧) Bul. هر سؤال. A گفت او جواب.   (٢٠٢٩) Bul. om. و.

(٢٠٣٠) A شیخ هم همّت گماشت.

متّهم چون دارم آنهارا که حق • کرد امینِ مخزنِ هفتم طبق
متّهم نفس است نه عقلِ شریف • متّهم حسّ است نه نورِ لطیف
٢٥٠٠ نفس سوفسطایی آمد می‌زنش • کش زدن سازد نه حجّت گفتنش
معجزه بیند فروزد آن زمان • بعد از آن گوید خیالی بود آن
ور حقیقت بودے آن دیدِ عجب • پس مقیمِ چشم بودے روز و شب
آن مقیمِ چشمِ پاکان می‌بود • نی قرینِ چشمِ حیوان میشود
کآن عجب زین حسّ دارد عار و ننگ • کی بود طاوس اندر چاهِ تنگ
٢٥٠٥ تا نگویی مر مرا بسیارگو • من زصد یك گویم و آن همچو مو

تشنیع صوفیان بر آن صوفی که پیش شیخ بسیار می‌گوید،

صوفیان بر صوفیْ شُنعه زدند • پیشِ شیخِ خانقاهی آمدند
شیخ‌را گفتند دادِ جانِ ما • تو ازین صوفی بجو اے پیشوا
گفت آخر چه گِله‌ست ای صوفیان • گفت این صوفی سه خو دارد گران
در سخن بسیارگو همچون جرس • درخورش افزون خورد از بیست کس
٢٥١٠ ور بخسپد هست چون اصحابِ کهف • صوفیان کردند پیشِ شیخ زَحف
شیخ رُو آورد سوے آن فقیر • کی زهَر حالی که هست اوساط گیر
در خبر خَیْرُ ٱلْأُمُور أَوْساطُها • نافع آمد زاِعتدال أَخْلاطُها
گر یکی خِلْطی فزون شد از عَرَض • در تنِ مردم پدید آید مرض
بر قرینِ خویش مَفْزا در صفت • کآن فراق آرد یقین در عاقبت

(٢٥٠٠) A نی for نه. (٢٥٠٢) Bul. گر حقیقت. BDL Bul. بود آن دید. BDL Bul. چون مقیم چشم نآمد روز و شب, and so A in marg.
(٢٥٠٤) D ای عجب. L کای عجب. (٢٥٠٥) D نگوید
Heading: Bul. تشنیع زدن. Bul. صوفی پیش شیخ که بسیار.
(٢٥٠٦) BL شنعت. (٢٥٠٨) D چه گلست. (٢٥١٠) AL رجف.
(٢٥١١) A اوسط بگیر. D پیش آن فقیر.
(٢٥١٢) A از غرض. L در عرض. L بدید آرد.

۲۴ کین فقیر خفته‌را جوییم هم * کرد بیدارش زغم صاحب‌درم
که درین کشتی حرمدان گم شدست * جمله‌را جستیم نتوانی تو رست
دلق بیرون کن برهنه شو ز دلق * تا ز تو فارغ شود اوهام خلق
گفت یا ربّ بر غلامت این خسان * تهمتی کردند فرمان در رسان
چون بدرد آمد دل درویش از آن * سر برون کردند هر سو در زمان
۲۴۸۵ صد هزاران ماهی از دریای ژرف * در دهان هر یکی دُرّی شگرف
صد هزاران ماهی از دریای پُر * در دهان هر یکی دُرّ و چه دُر
هر یکی دُرّی خراج مُلکتی * کز الهست این ندارد شرکتی
دُرّ چند انداخت در کشتی و جَست * مر هوارا ساخت کرسی و نشست
خوش مربّع چون شهان بر تختِ خویش * او فراز اوج و کشتی‌اش پیش
۲۴۹۰ گفت رَو کشتی شمارا حق مرا * تا نباشد با شما دزدِ گدا
تا کرا باشد خسارت زین فراق * من خوشم جُفتِ حق و با خلق طاق
نه مرا او تهمتِ دزدی نهد * نه مهارم‌را بغمّازی دهد
بانگ کردند اهلِ کشتی ای همام * از چه دادندت چنین عالی مقام
گفت از تهمت نهادن بر فقیر * وز حق آزاری پی چیزی حقیر
۲۴۹۵ حاش للّه بل زتعظیمِ شهان * که نبودم بر فقیران بدگمان
آن فقیرانِ لطیفِ خوش‌نَفَس * کز پیِ تعظیمشان آمد عَبَس
آن فقیری بهرِ پیچاپیچ نیست * بل پیِ آن که بجز حق هیچ نیست

(۲۴۸۱) Bul. کاندرین کشتی چرمدان . L درمدان, and so corr. in D.
(۲۴۸۲) BDL Bul. مر غلامت‌را خسان متّهم کردند . After this verse L adds:

یا غیاثی عند کلّ کربة * یا معادی عند کلّ شدّة
یا مجیبی عند کلّ دعوة * یا ملاذی عند کلّ محنة

(۲۴۸۶) D درّی چه در. (۲۴۸۷) A خراجی . D و for این.
(۲۴۸۸) L چد در. (۲۴۹۰) A دزد و گدا. (۲۴۹۱) L Bul. و از خلق طاق.
(۲۴۹۳) ABL کای همام. (۲۴۹۵) AB Bul. در فقیران.
(۲۴۹۶) A و خوش‌نفس. (۲۴۹۷) D بل کی آن که او بجز.

سروری زهرست جز آن روح‌را * کو بود تریاق‌لانی زابتـ

۲٤٦٥ کوه اگر پُر مار شد باکی مدار * کو بود در اندرون تریاق

سروری چون شد دماغت‌را ندیم * هرکه بشکستت شود خصم قـ

چون خلاف خوی تو گوید کسی * کینها خیزد ترا با او بـ

که مرا از خوی من بر می‌کند * مر مرا شاگرد و تابع می‌کـ

چون نباشد خوی بد محکم شده * کی فروزد از خلاف آتش

۲٤۷۰ با مخالف او مدارایی کند * در دل او خویش‌را جایی کـ

زانک خوی بد بگشتست استوار * مور شهوت شد زعادت همچو

مار شهوت‌را بکش در ابتدا * ورنه اینک گشت مارت اژد

لیک هر کس مور بیند مار خویش * تو زصاحب دل کن استفسار خو

تا نشد زر مس نداند من مسم * تا نشد شه دل نداند

۲٤۷۵ خدمت اکسیر کن مس‌وار تو * جور میکش ای دل از دلـدا

کیست دلدار اهل دل نیکو بدان * که چو روز و شب جهانند از جـ

عیب کم گو بندهٔ الله‌را * مُتّهم کم کن بدزدی شـ

کرامات آن درویش که در کشتی متهمش کردند ،

بود درویشی درون کشتیی * ساخته از رخت مردی پُشتـ

یاوه شد همیان زر او خفته بود * جمله‌را جُستند و اورا هم

---

٤٦٥) AB Bul. بود اندر درون. (۲٤٦۸) AD از خوی خود. BDL in the
nd hemistich خویش‌را بر من چو سرور می‌کند. (۲٤٦۹) BDL

چون نباشد خوی بد سرکش درو * کی فروزد آن خلاف آتش درو

ul. this variant follows v. ۲٤۷۳ as an independent verse.

٤۷۱) Bul. چونکه خوی بد نگشتست. (۲٤۷۲) D از ابتدا. Bul. در ابتلا. After
verse L adds: زابتدا این مار شهوت‌را بکش * ورنه اژدرها شود ای تیزهُش

٤۷۷) Bul. عیب کم کن. Heading: Bul. کردند بدزدی.

٤۷۹) D همیان بزر. Bul. om. و.

گر ترا تا زانو است ای پُر هنر * مر مرا صد گز گذشت از فرقِ سر
گفت گستاخی مکن بارِ دگر * تا نسوزد جسم و جانت زین شرر
تو بری با مثلِ خود موشان بکُن * با شتر مر موش‌را نبْود سخن
٢٤٥٠ گفت توبه کردم از بهرِ خدا * بگذران زین آبِ مُهلِك مر مرا
رحم آمد مر شتررا گفت هین * بر جه و بر کودبانِ من نشین
این گذشتن شد مسلَّم مر مرا * بگذرانم صد هزاران چون ترا
چون پیَمبر نیستی پس رَو براه * تا رسی از چاه روزی سرِ جاه
تو رعیّت باش چون سلطان نهٔ * خود مران چون مردِ کشتیبان نهٔ
٢٤٥٥ چون نهٔ کامل دکان تنها مگیر * دست‌خوش می‌باش تا گردی خمیر
أَنْصِتُوا‌را گوش کن خاموش باش * چون زبانِ حق نگشتی گوش باش
ور بگویی شکلِ استفسار گو * با شهنشاهان تو مسکین‌وار گو
ابتدای کبر و کین از شهوتست * راسخیِ شهوتت از عادتست
چون زعادت گشت محکم خویِ بد * خشم آید بر کسی کت وا کشد
٢٤٦٠ چونك تو گِل‌خوار گشتی هرکه او * وا کشد از گِل ترا باشد عدو
بت‌پرستان چونك خُو با بت کنند * مانعانِ راهِ بت‌را دشمنند
چونك کرد ابلیس خُو با سَرْوَری * دید آدم‌را بچشمِ مُنکِری
که به از من سروری دیگر بود * تا که او مسجودِ چون من کس شود

(٢٤٤٨) B .زآن شرر   (٢٤٥١) A .کوربان. BD .کوذبان. L Bul. .کودبان
(٢٤٥٤) D .خود مرا. L .خود مران کشتی چو کشتی‌بان نهٔ
(٢٤٥٥) After this verse L adds:

چونك آزادیت نامد بنده باش * هین مپوش اطلس برو در ژنده باش

Bul. adds;

بندگی به بود تا آزاده‌را * ژنده‌پوش باش گر نشد اطلس ترا

(٢٤٥٦) D .انصتورا   (٢٤٦١) BDL Bul.

بت‌پرستان چونك گرد بت تنند * مانعان راه خودرا دشمنند

(٢٤٦٣) BDL دید آدم‌را بتحقیر از خری, and so Bul., which has حقیر او for بتحقیر, and A in marg.

گفت پیغمبر که از بهر جهان * حق نجس‌را پاك گرداند بدان
سجده‌گاهم‌را از آن رُو لطفِ حق * پاك گردانید تا هفتم طبق
هان و هان ترکِ حسد کن با شهان * ورنه ابلیسی شوی اندر جهان
۲۴۲۰ کو اگر زهری خورد شهدی شود * تو اگر شهدی خوری زهری بود
کو بَدَل گشت و بَدَل شد کارِ او * لطف گشت و نور شد هر نارِ او
قوّتِ حق بود مر بابیل‌را * ورنه مرغی چون کُشد مر پیل‌را
لشکری‌را مرغکی چندے شکست * تا بدانی کآن صلابت از حق‌است
گر ترا وسواس آید زین قبیل * رَو بخوان تو سورهٔ اصحابِ فیل
۲۴۲۵ ور کنی با او مِری و همسَرے * کافرم دان گر تو زایشان سَر بری

کشیدن موش مهار شتررا و معجب شدن موش در خود،

موشکی در کف مهارِ اشترے * در ربود و شد روان او از مِری
اشتر از چُستی که با او شد روان * موشْ غرّه شد که هستم پهلوان
بر شتر زد پرتو اندیشه‌اش * گفت بنْمایم ترا تو باش خَوش
تا بیآمد بر لبِ جُویِ بزرگ * کاندرو گشتی زبون هر شیر و گرگ
۲۴۴۰ موش آنجا ایستاد و خشك گشت * گفت اشتر ای رفیقِ کوه و دشت
این توقّف چیست حیرانی چرا * پا بنه مردانه اندر جو در آ
تو قلاوزے و پیش‌آهنگِ من * در میانِ ره مباش و تن مزن
گفت این آبِ شگرفست و عمیق * من همی‌ترسم زغرقاب ای رفیق
گفت اشتر تا ببینم حدِّ آب * پا درو بنْهاد آن اشتر شتاب
۲۴۴۵ گفت تا زانوست آب ای کور موش * از چه حیران گشتی و رفتی زهوش
گفت مورِ تُست و مارا اژدهاست * که ززانو تا بزانو فَرْقهاست

(۲۴۳۷) AB پیغامبر. (۲۴۲۰) D Bul. زهری شود. (۲۴۴۲) A. ورلی.
(۲۴۳۳) Bul. مرغك. (۲۴۳۴) D صورهٔ. (۲۴۳۹) A کندرو. BDL Bul. زبون پیل سترگ. (۲۴۴۶) BL om. و.

نورِ خورشید ار بیُفتد بـر حدث ٭ او همان نورست نپْـذیـرد خَبَث
شیخ گفت این خود نه جامست و نه مَی ٭ هین بزیر آ مُنکرا بنگـر بوی
آمـد و دیـد انگبین خاص بود ٭ کور شـد آن دشمنِ کور و کبود
گفت پیر آن دَم مریـدِ خویش‌را ٭ رَو بـرای من بجو مَی ای کیـا
۲۴۱۵ که مـرا رنجیست مضطـر گشته‌ام ٭ من زرنج از مَخْمَصه بگْـذشته‌ام
در ضرورت هست هر مردار پاك ٭ بر سـرِ مُنْکِر زلعنت بـاد خاك
گِرْدِ خُم‌خانـه بر آمد آن مریـد ٭ بهرِ شیخ ار هر خُمی مَی می‌چشید
در همـه خُم‌خانهـا او مَی ندیـد ٭ گشته بُد پُـر از عسل خُمِّ نبیـد
گفت ای رندان چه حالست این چه کار ٭ هیـچ خُمّی در نمی‌بینم عُقـار
۲۴۲۰ جملهٔ رندان نزدِ آن شیخ آمدنـد ٭ چشم گریان دست بـر سر می‌زدند
در خرابات آمدی شیـخِ اجل ٭ جملـهٔ میها از قدومت شـد عسل
کردهٔ مُبْدَل تو مَی‌را از حـدث ٭ جانِ مارا هم بَدَل کن از خبث
گر شود عالَم پُـر از خون مال‌مال ٭ کَی خورد بنـدهٔ خـدا الّا حـلال

گفتن عایشه رضی الله عنها مصطفی‌را علیه السّلام که تو بی مصلّا بهر جا نماز می‌کنی،

عایشـه روزـے بپیغمـبر بگفت ٭ یـا رسول اللّـه تو پیـدا و نهفت
۲۴۲۵ هـرکجـا یـابی نمـازـے می‌کنی ٭ می‌دود در خانـه ناپاك و دنی
مستحاضه و طفل و آلودهٔ پلیـد ٭ کرده مُسْتَعْمَل بهر جا که رسیـد

(۲۴۱۲) A نی جامست و نی می. (۲۴۱۳) D کور کبود. (۲۴۱۴) BD Bul. او می چشید.
(۲۴۱۹) Bul. هیچ در خم. (۲۴۲۲) L کن خلیلی جان مارا از خبث.
(۲۴۲۳) Bul. کی خورد مرد خدا. Heading: Bul. می‌کنی چونست.
(۲۴۲۴) ABDL پیغامبر. (۲۴۲۵) D نادان و دنی. After this verse L adds:

بی مصلّا می‌گزاری تو نماز ٭ هرکجا روی زمین بگشای راز

(۲۴۲۶) BDL in the first hemistich گرچه می‌دانی که هر طفل پلید, and so Bul., which has طفلی, and A in marg. BD Bul. کرد مستعمل.

ذوق باید تا دهد طاعات بَر • مغز باید تا دهد دانه شجر
دانهٔ بی‌مغز کی گردد نهال • صورت بی‌جان نباشد جز خیال

بقیّهٔ قصّهٔ طعنه زدن آن مرد بیگانه در شیخ،

آن خبیث از شیخ می‌لایید ژاژ • کژنگر باشد همیشه عقل‌کاژ
که منش دیدم میان مجلسی • او زتقوی عاریست و مفلسی
۲۴۰۰ ورکه باور نیستت خیز امشبان • تا ببینی فسق شیخت‌را عیان
شب ببردش بر سر یك روزنی • گفت بنگر فسق و عشرت کردنی
بنگر آن سالوس روز و فسق شب • روز همچون مصطفی شب بو لَهَب
روز عبد الله اورا گشته نام • شب نَعُوذُ بالله و در دست جام
دید شیشه در کف آن پیر پُر • گفت شیخا مر ترا هم هست غُر
۲۴۰۵ تو نمی‌گفتی که در جام شراب • دیو می‌میزد شتابان نا شِتاب
گفت جام‌را چنان پُر کرده‌اند • کاندرو اندر نگنجد یک سپند
بنگر اینجا هیچ گنجد ذرّهٔ • این سخن‌را کژ شنیده غرّهٔ
جام ظاهر خمر ظاهر نیست این • دُور دار این‌را زشیخ غیب‌بین
جام می هستیّ شیخ است ای فلیو • کاندرو اندر نگنجد بول دیو
۲۴۱۰ پُرّ و مالامال از نور حق‌است • جام تن بشکست نور مطلق‌است

(۲۳۹۶) A in the first hemistich مغز باید.

Heading: D *(sic)* امذ before آن. Bul. بر شیخ.

(۲۳۹۸) D می‌لابید. After this verse L adds:

که منم بر حال زشت او گواه • خمرخوارست و بد و کارش تباه

(۲۴۰۲) D om. و. Bul. او در دست. L بالله اندر دست.

(۲۴۰۵) A می‌بیزد دیو در وی با شتاب. Bul. می‌بیزد دیو روی ناشتاب. D شتابان با شتاب. B has شتابان, but its reading of the next word is uncertain. L شتابان نا شتاب. (۲۴۰۶) A کندرو. (۲۴۰۷) Bul. شنوده.

(۲۴۰۸) L زشیخ ای عیب‌بین. A عیب‌بین. (۲۴۱۰) D Bul. بشکست و نور.

پس بدانـد زود تأثیرِ گناه * تا بنالـد زود گویـد اے الـه
چون کند اِصرار و بَد پیشه کند * خاك انـدر چشمِ اندیشه کند
توبه نندیشـد دگر شیرین شود * بر دلش آن جُرم تا بی‌دین شود
۲۲۸۰ آن پشیمانی و یـا رَب رفت ازو * شِشْت بـر آیینـه زنگِ پنج‌تو
آهنش‌را زنگها خوردن گرفت * گوهرش‌را زنگ کم کردن گرفت
چون نویسی کاغذِ اِسپید بـر * آن نبشته خوانـه آیـد در نظـر
چون نویسی بر سرِ بنْوشته خط * فهم نآیـد خوانـدنش گردد غلط
کآن سیاهی بـر سیاهی اوفتـاد * هر دو خط شد کور و معنیٔ نداد
۲۲۸۵ ور سِوُم باره نویسی بـر سَرش * پس سیه کردی چو جانِ کافرش
پس چه چاره جـز پناهِ چاره‌گـر * نـا امیـدی مسّ و اکسیرش نظـر
نـاامیـدیهـا بپیشِ او نهیـد * تـا زدردِ بی‌دوا بیرون جهیـد
چون شعیب این نکتها با وی بگفت * زآن دَمِ جان در دلِ او گُل شگفت
جانِ او بشْنیـد وَحْیِ آسمان * گفت اگـر بگْرفت مارا کو نشان
۲۲۹۰ گفت یا رَب دفعِ من می‌گویـد او * آن گرفتن‌را نشان می‌جویـد او
گفت ستّـارم نگویم رازهـاش * جـز یکی رمـز از برای ابتلاش
یك نشانِ آنك میگیرم ورا * آنك طاعت دارد از صوم و دعا
وز نمـاز و از زکات و غیرِ آن * لیك یك ذرّه نـدارد ذوقِ جان
می‌کند طاعات و افعالِ سنی * لیك یك ذرّه نـدارد چاشنی
۲۲۹۵ طاعتش نغزست و معنی نغـز نی * جوزها بسیار و در وی مغـز نی

(۲۲۷۷) D نماید for بداند. A پس بنالد. BL زود و گوید. (۲۲۷۸) D om. و.
(۲۲۸۰) A شسته. D اندر for بر. Bul. زنگ. (۲۲۸۱) Bul. زنگها and زنگ.
(۲۲۸۲) B آن نوشته. (۲۲۸٤) D چون سیاهی.
(۲۲۸۵) ABL جان پر شرش. BDL Bul. have پس as in text. (۲۲۸٦) A پناهی.
(۲۲۸۸) L این نقشها بر وی بخواند. AB Bul. با او. L in the second hemistich: از تفکّر همچو خر در گل بماند.
(۲۲۸۹) A نشنید. B نشنید.
(۲۲۹۲) B یك نشانی. Bul. دارد و صوم. (۲۲۹۳) A از نماز.

این همی‌گویند و بندش می‌نهند ٭ او همی‌گوید زمن بی آگهند
گر زمن آگاه بودی این عدو ٭ کی ندا کردی که این گفتار کو

دعوی کردن آن شخص که خدای تعالی مرا نمی‌گیرد بگناه و جواب گفتن شعیب اورا،

آن یکی میگفت در عهد شُعَیب ٭ که خدا از من بسی دیدست عیب
۲۲۶۵ چند دید از من گناه و جُرمها ٭ وز کرم یزدان نمی‌گیرد مرا
حق تعالی گفت در گوش شعیب ٭ در جواب او فصیح از راه غیب
که بگفتی چند کردم من گناه ٭ وز کرم نگْرفت در جُرمم اله
عکس میگویی و مقلوب ای سفیه ٭ ای رها کرده ره و بگرفته تیه
چند چندت گیرم و تو بی‌خبر ٭ در سلاسل ماندهٔ پا تا بسر
۲۲۷۰ زنگِ تو بر توت ای دیگ سیاه ٭ کرد سیمای درونت‌را تباه
بر دلت زنگار بر زنگارها ٭ جمع شد تا کور شد زاَسْرارها
گر زند آن دود بر دیگ نوی ٭ آن اثر بنْماید ار باشد جوی
زآنك هر چیزی بضد پیدا شود ٭ بر سپیدی آن سِیَه رسوا شود
چون سیه شد دیگ پس تأثیرِ دود ٭ بعد ازین بر وی که بیند زود زود
۲۲۷۵ مردِ آهنگر که او زنگی بود ٭ دودرا با رُوش همرنگی بود
مردِ رومی کو کند آهنگری ٭ رویش ابلق گردد از دودآوری

اندرین سوراخ نیست آن سرتلان ٭ در صحارے غالبا جلوه کنان
با چنین گفتار و مکر و ریشخند ٭ بی تعب آنرا کشند بند کمند

(۲۲۶۳) Bul. می‌دهند. Bul. نی آگهند. (۲۲۶۴) AB Bul. آن گفتار. After this verse L adds:

تا که بر بندند و بیرونش کشند ٭ غافل آن گفتاررا زین ریشخند

(۲۲۶۵) Bul. گناه و عیبها. (۲۲۶۶) L om. (۲۲۶۷) L om.
(۲۲۷۰) ADL رنگ. Bul. ژنگ. (۲۲۷۱) Bul. ژنگار بر ژنگارها.
(۲۲۷۴) DL بس تأثیر. (۲۲۷۶) D Bul. گر کند.

مسّ اگر از کیمیا قابل نبُد * کیمیا از مسّ هرگز مس نشد
۲۴۴۵ بد چه باشد سرکشی آتش‌عمل * شیخ که بُوَد عینِ دریای ازل
دایم آتش‌را بترسانند زآب * آب کی ترسید هرگز زالتهاب
در رخِ مه عیب‌بینی میکنی * در بهشتی خارچینی میکنی
گر بهشت اندر روی تو خارجُو * هیچ خار آنجا نیابی غیرِ تو
می‌بپوشی آفتابی در گِلی * رخنه میجویی زبدرِ کاملی
۲۴۵۰ آفتابی که بتابد در جهان * بهرِ خفّاشی کجا گردد نهان
عیبها از ردِّ پیران عیب شد * غیبها از رشكِ پیران غیب شد
باری ار دُوری زخدمت یار باش * در ندامت چابك و بر کار باش
تا از آن راهت نسیمی می‌رسد * آبِ رحمت‌را چه بندی از حسد
گرچه دُوری دُور می‌جنبان تو دُم * حَیْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُم
۲۴۵۵ چون خری در گِل فتد از گامِ تیز * دم بدم جنبد برای عزمِ خیز
جای‌را هموار نکند بهرِ بَاش * داند او که نیست آن جایِ معاش
حسِّ تو از حسِّ خر کمتر بُدست * که دل تو زین وَحَلها بر نجست
در وحل تأویلِ رخصت میکنی * چون نمی‌خواهی کز آن دل بر کَنی
کین روا باشد مرا من مُضْطَرم * حق نگیرد عاجزی‌را از کرم
۲۴۶۰ خود گرفتست تو چون کفتارِ کور * این گرفتن‌را نبینی از غرور
می‌گویند این جایگه کفتار نیست * از برون جوییدکاندر غار نیست

(۲۴۴۴) D بود. (۲۴۴۶) AL Bul. از آب. (۲۴۵۱) B in the first hemistich غیب شد. A in the second hemistich عیبها and عیب. BDL Bul. از رشك ایشان.

(۲۴۵۲) D از دوری. After this verse L adds:

تا که از جرمت ندامت میرسد * هر دمت بوی سلامت میرسد

(۲۴۵۳) B آب رحمت از چه بندی. (۲۴۵۵) A فتاد.

(۲۴۵۸) DL تأویل و رخصت. (۲۴۶۱) D می‌گوید. B می‌گویند. L گویدش کاینجایگه. A از برون جویند کندر. After this verse L adds:

نیست در سوراخ کفتار ای پدر * رفت تازان او بسوی آبخور

Bul. adds:

۲۲۲۵ کیست کافر غافل از ایمانِ شیخ * چیست مرده بی‌خبر از جانِ شیخ
جان نباشد جز خبر در آزمون * هرکرا افزون خبر جانش فزون
جانِ ما از جانِ حیوان بیشتر * از چه زآن رُو که فزون دارد خبر
پس فزون از جانِ ما جانِ مَلَك * کو منزّه شد زحسّ مُشْتَرَك
وز مَلَك جانِ خداوندانِ دل * باشد افزون تو تحیّررا بهل
۲۲۳۰ زآن سبب آدم بود مسجودشان * جانِ او افزون‌ترست از بودشان
ورنه بهتررا سجود دون‌تری * امر کردن هیچ نبْود در خَوری
کَی پسندد عدل و لطفِ کردگار * که گُلی سجده کند در پیشِ خار
جان چو افزون شد گذشت از اِنتها * شد مُطیعش جانِ جملهٔ چیزها
مرغ و ماهی و پری و آدمی * زآنك او بیشست و ایشان در کمی
۲۲۳۵ ماهیان سُوزَنگرِ دلقش شوند * سوزنان‌را رشتها تابع بوند

بقیّهٔ قصّهٔ ابراهیم ادهم قدّس اللّه روحه بر لب آن دریا،

چون نفاذِ امرِ شیخ آن میر دید * زآمدِ ماهی شدش وجدی پدید
گفت اه ماهی زپیران آگهست * شه تنی‌را کو لعینِ درگهست
ماهیان از پیر آگه ما بعید * ما شقی زین دولت و ایشان سعید
سجده کرد و رفت گریان و خراب * گشت دیوانه زعشقِ فتحِ باب
۲۲۴۰ پس تو ای ناشُسته‌رُو در چیستی * در نزاع و در حسد با کیستی
با دُمِ شیری تو بازی می‌کنی * بر ملایك تُرك‌تازی می‌کنی
بد چه میگویی تو خیرِ محض‌را * هین ترفّع کم شُمَر آن خفض‌را
بَد چه باشد مسِّ محتاجِ مُهان * شیخ که بُوَد کیمیای بی‌کران

(۲۲۲۵) Bul. کیست مرده.   (۲۲۳۰) B جانشان for بودشان.
(۲۲۳۱) A ورنی بهتر از سجود.   (۲۲۳۲) Bul. om. و.   (۲۲۳۳) A چه for چو.
(۲۲۳٦) A زآمدی.   (۲۲۳۷) Bul. آن ماهی.
(۲۲۳۸) Bul. شقی از دولت.

۲۲۱۰ آتش ابراهیم‌را نبود زبان • هرکه نمرودیست گو می‌ترس از آن
نفس نمرودست و عقل و جان خلیل • روح در عین‌است و نفس اندر دلیل
این دلیلِ راه رهرورا بود • کو بهر دم در بیابان گم شود
واصلان‌را نیست جز چشم و چراغ • از دلیل و راهشان باشد فراغ
گر دلیلی گفت آن مردِ وصال • گفت بهرِ فهمِ اصحابِ جدال
۲۲۱۵ بهرِ طفلِ نو پدر تی‌تی کند • گرچه عقلش هندسهٔ گیتی کند
کم نگردد فضلِ استاد از علو • گر اَلِف چیزی ندارد گوید او
از پیِ تعلیمِ آن بسته‌دهن • از زبانِ خود برون باید شدن
در زبانِ او بباید آمدن • تا بیاموزد زتو او علم و فن
پس همه خلقان چو طفلانِ ویند • لازمست این پیررا در وقتِ پند
۲۲۲۰ کفررا حدّست و اندازه بدان • شیخ و نورِ شیخ‌را نبود کران
پیشِ بی‌حد هرچه محدودست لاست • کُلُّ شَیْءٍ غَیْرِ وَجْهِ اللّه فناست
کفر و ایمان نیست آن جایی که اوست • زانک او مغزست وین دو رنگ و پوست
این فناها پردهٔ آن وجه گشت • چون چراغِ خُفْیه اندر زیرِ طشت
پس سرِ این تن حجابِ آن سرست • پیشِ آن سر این سرِ تن کافرست

(۲۲۱۱) A روح در عیبست. (۲۲۱۲) A چشم چراغ. AL دلیل راهشان.
(۲۲۱۵) A طفلی. (۲۲۱۷) Bul. بهر تعلیم بچهٔ بسته دهن. A بیرون. L in the second hemistich: گوید او هوّز و حطّی کلمن.
(۲۲۱۸) L in the second hemistich: وز زبان خود برون باید شدن. After this verse L adds:
تا بیاموزد زبان زو علم و فن • جملگی از خود باید کم شدن
(۲۲۱۹) After this verse BL Bul. add:
آن مرید شیخ بد گوینده‌را • آن بکفر و گمرهی آگنده‌را
گفت خودرا تو مزن بر تیغ تیز • هین مکن با شاه و با سلطان ستیز
حوض با دریا اگر پهلو زند • خویش‌را از بیخ هستی بر کند
نیست بحری کو کران دارد که تا • تیره گردد او ز مردار شما
These verses have been suppl. in marg. D by a later hand.
(۲۲۲۲) A مغزست او. (۲۲۲٤) BDL ابترست for کافرست, and so A in marg.

لفظ چون وَکْرست و معنی طایرست * جسم جُوی و روح آبِ سایرست
او روانست و تو گویی واقفست * او دوانست و تو گویی عاکفست
گر نبینی سَیْرِ آب از خاکها * چیست بر وی نو بنو خاشاکها
۲۲۹۵ هست خاشاكِ تو صورتهای فکر * نو بنو در میرسد اشکالِ بِکر
رُویِ آبِ جویِ فکر اندر رَوِش * نیست بی خاشاكِ محبوب و وَحِش
قشرها بر رویِ این آبِ روان * از ثمارِ باغِ غیبی شد دوان
قشرهارا مغز اندر باغ جُو * زآنك آب از باغ میآید بجُو
گر نبینی رفتنِ آبِ حیات * بنگر اندر جُویْ این سَیْرِ نبات
۲۴۰۰ آب چون انبُهتر آید در گذر * زو کند قشرِ صُوَر زوتر گذر
چون بغایت تیز شد این جُو روان * غم نپاید در ضمیرِ عارفان
چون بغایت ممتلی بود و شتاب * پس نگنجد اندرو الّا که آب

طعنه زدن بیگانهٔ در شیخ و جواب گفتن مرید شیخ اورا ،

آن یکی یك شیخرا تهمت نهاد * کو بَدست و نیست بر راهِ رشاد
شاربِ خمرست و سالوس و خبیث * مر مریدانرا کجا باشد مُغیث
۲۴۰۵ آن یکی گفتش ادبرا هوش دار * خُرد نبْود این چنین ظن برکبار
دُور ازو و دُور از آن اوصافِ او * که زسَیْلی تیره گردد صافِ او
این چنین بُهتان منه بر اهلِ حق * این خیالِ تُست بر گردان ورق
این نباشد ور بود ای مرغِ خاك * بحرِ قُلْزُمرا زمُرداری چه باك
نیست دُونَ ٱلْقُلَّتَیْن و حوضِ خُرد * کی تواند قطرهایش از کار بُرد

(۲۲۹۴) Bul. آب از چاکها. DL تو بتو خاشاکها.   (۲۲۹۶) Bl) Bul. آب و جوی.
(۲۲۹۸) D باغ اندر مغز.   (۲۲۹۹) D ببینی. D وین سیر.
(۲۴۰۱) A غم نیاید.   (۲۴۰۲) L ابلهی یك شیخرا. Bul. در راه.
(۲۴۰۴) Bul. سالوس خبیث.   (۲۴۰۷) DL کین خیال.
(۲۴۰۹) BL Bul. که تواند. Bul. قطرهاش.

موش گفتم زآنك در خاكست جاش • خاك باشد موش‌را جاي معاش
راهها داند ولی در زیرِ خاك • هر طرف او خاك‌را كردست چاك
نفسِ موشی نیست الّا لقمه‌رَنْد • قدرِ حاجت موش‌را عقلی دهند
زآنك بی حاجت خداوند عزیز • می‌نبخشد هیچ كس‌را هیچ چیز
٢٢٧٥ گر نبودی حاجتِ عالم زمین • ناآفریدی هیچ رَبُّ ٱلْعالَمین
وین زمینِ مضطرب محتاجِ كوه • گر نبودی ناآفریدی پُر شُكوه
ور نبودی حاجتِ افلاك هم • هفت گردون ناوریدی از عدم
آفتاب و ماه و این اِسْتارگان • جز بحاجت كی پدید آمد عیان
پس كمندِ هستها حاجت بود • قدرِ حاجت مردرا آلت بود
٢٢٨٠ پس بیَفْزا حاجت ای محتاج زود • تا بجوشد در كرم دریای جود
این گدایان بر ره و هر مبتلا • حاجتِ خود می‌نماید خلق‌را
كوری و شلّی و بیماری و درد • تا ازین حاجت بجنبد رحمِ مرد
هیچ گوید نان دهید ای مردمان • كی مرا مالست و انبارست و خوان
چشم ننْهادست حق در كُورْموش • زآنك حاجت نیست چشمش بهرِ نوش
٢٢٨٥ می‌تواند زیست بی چشم و بصر • فارغست از چشم او در خاكِ تر
جز بدزدی او برون ناید زخاك • تا كند خالق از آن دزدیش پاك
بعد از آن پَر یابد و مرغی شود • می‌پرد تسبیحِ باری می‌كند
هر زمان در گلشنِ شُكرِ خدا • او بر آرد همچو بلبل صد نوا
كای رهاننده مرا از وصفِ زشت • ای كننده دوزخی‌را تو بهشت
٢٢٩٠ در یكی پیهی نهی تو روشنی • استخوانی‌را دهی سمع ای غنی
چه تعلّق آن معانی‌را بجسم • چه تعلّق فهمِ اَشْیارا بِاِسْم

(٢٢٧٢) A خاك را كردست هر طرف از خاك وا. (٢٢٧٧) B نافریدی.
(٢٢٧٨) Bul. پدید آید. (٢٢٧٩) BDL Bul. آلت دهد.
(٢٢٨٥) D در خاك تر. BL چشم زیر خاك در. (٢٢٨٧) A تسبیح یاری. BD Bul. in the second hemistich چون ملایك جانب گردون رود, and so L, which has پرد for رود. (٢٢٨٩) A وی كننده. (٢٢٩٠) A سمع غنی.

چون تنازع در فتد در تنگ‌ِکاه • دانه آن ِکیست آن‌را کن نگاه
پس فلك قشرست و نورِ روح مغز • این پدیدست آن خفی زین رُو ملغز
جسم ظاهر روح مخفی آمدست • جسم همچون آستین جان همچو دست
باز عقل از روح مخفی‌تر بود • حسّ سوی روح زوتر ره بَرَد
۲۲۵۵ جنبشی بینی بدانی زنده‌است • این ندانی که زعقل آگنده‌است
تا که جنبشهای موزون سَر کند • جنبشِ مس‌را بدانش زر کند
زآن مُناسب آمدن افعالِ دست • فهم آید مر ترا که عقل هست
روحِ وَحْی از عقل پنهان‌تر بود • زآنك او غیبست او زآن سَر بود
عقلِ احمد از کسی پنهان نشد • روحِ وَحْیش مُدْرَكِ هر جان نشد
۲۲٦۰ روحِ وَحْی‌را مناسبهاست نیز • در نیابد عقل کآن آمد عزیز
گه جنون بیند گهی حیران شود • زآنك موقوفست تا او آن شود
چون مُناسبهای افعالِ خَضِر • عقلِ موسی بود در دیدش کَدِر
نامُناسب می‌نمود افعالِ او • پیشِ موسی چون نبودش حالِ او
عقلِ موسی چون شود در غیب بند • عقلِ موشی خود ِکیست ای ارجمند
۲۲٦۵ علمِ تقلیدی بود بهرِ فروخت • چون بیابد مشتری خوش بر فُروخت
مشتریِٔ علمِ تحقیقی حق‌است • دایما بازارِ او با رونق‌است
لب ببسته مست در بَیْع و شِرَی • مشتری بی‌حد که اَللّٰهَ اَشْتَرَی
درسِ آدم‌را فرشته مشتری • محرمِ درسش نه دیوست و پری
آدم اَنْبِئْهُمْ بِاَسْما درس گو • شرح کن اسرارِ حق‌را مو بمو
۲۲۷۰ آنچنان کس‌را که کوته‌بین بود • در تلوّن غرق و بی تمکین بود

(۲۲۵۲) Bul. om. و. (۲۲۵٤) BD مخفی‌تر پرد. (۲۲٦۰) Suppl. in marg. A.
(۲۲٦۱) Suppl. in marg. A. (۲۲٦۲) AD کَدَر.
(۲۲٦٤) D در عقل بند. A in the second hemistich عقل موسی.
(۲۲٦۵) Bul. عقل تقلیدی. D چون نیابد مشتری خوشتر فروخت.
(۲۲٦۷) L هست for مست.

پنج حِس با همدگر پیوسته‌اند * زآنك این هر پنج زاَصْلی رُسته‌اند
قوّتِ یك قوّتِ باقی شود * ما بقی‌را هر یکی ساقی شود
دیدنِ دیده فزاید نطق‌را * نطق در دیده فزاید صدق‌را
صدق بیداریٔ هر حس میشود * حسّهارا ذوق مُؤنِس میشود

آغاز منوّر شدن عارف بنور غیب‌بین،

۲۲٤۰ چون یکی حس در رَوِش بگْشاد بند * ما بقی حسها همه مُبْدَل شوند
چون یکی حس غیرِ محسوسات دید * گشت غیبی بر همه حسها پدید
چون زجُو جَست از گَلّه یك گوسفند * پس پَیاپَی جمله زآن سو بر جهند
گوسفندانِ حواسّت‌را بران * در چَرا از أَخْرَجَ ٱلْمَرْعَی چران
تا در آنجا سنبل و نسرین چرند * تا بروضاتِ حقایق ره بَرَند
۲۲٤٥ هر حِسَت پیغمبرِ حسها شود * جملهٔ حسهارا در آن جنّت کَشَد
حِسّها با حسِّ تو گویند راز * بی زبان و بی حقیقت بی مجاز
کین حقیقت قابلِ تأویلهاست * وین توهّم مایهٔ تخییلهاست
آن حقیقت کآن بود عین و عیان * هیچ تأویلی نگنجد در میان
چونك حسها بندهٔ حسِّ تو شد * مر فلکهارا نباشد از و بُد
۲۲٥۰ چونك دعویّی رود در مِلْكِ پوست * مغز آن کی بود قشر آنِ اوست

(۲۲۳٦) B ازاصلی بلند, and so L Bul., which have رسته این هر پنج زآن اصل بلند.
(۲۲۳۷) D باقی کی شود. L ساقی بود. (۲۲۳۸) BDL Bul. عشق‌را for نطق‌را. BDL Bul. عشق for نطق.
Heading: Bul. منوّر شدن حواسّ عارف.
(۲۲٤۰) رَوِش: so vocalised in D. Bul. مبدل شدند. (۲۲٤۲) Bul. در چرای اخرج.
(۲۲٤٤) BDL Bul. سنبل و ریحان. BDL Bul. تا بگلزار حقایق. A رهبرند.
(۲۲٤٥) L om. ABD پیغامبر. BD Bul. تا یکایك سوی آن جنّت رود.
(۲۲٤٦) BL Bul. بی حقیقت بی زبان و بی مجاز, and so D, which om. و.
(۲۲٤۸) BDL Bul. آن حقیقت‌را که باشد از عیان.
(۲۲٤۹) BDL Bul. چونك هر حس بندهٔ. (۲۲٥۰) D از مِلك. L مغز آنرا که بود.

پیشِ اهلِ تن ادب بــر ظاهرست • که خدا زیشان نهــان‌را ساترس

۳۲۲۰ پیشِ اهلِ دل ادب بــر باطنست • زآنك دلشان بــر سرایــر فاطنس

تو بعکسی پیشِ کوران بهــرِ جاه • بــا حضور آیی نشینی پایگ

پیــشِ بینایان کنی تــركِ ادب • نــارِ شهوت‌ـرا از آن گشتی حَطَ

چون نداری فطنت و نورِ هُــدَی • بهرِ کوران رُوی‌را میزن جـ

پیشِ بینایان حَدَث در رُوی مال • ناز میکن بــا چنین گندیــده حال

۳۲۲۵ شیخ سوزن زود در دریا فگنــد • خواست سوزن‌را بــآوازِ بلنـ

صــد هــزاران ماهیِ اللّهیی • سوزنِ زر در لبِ هــر ماهیو

ســر بر آوردنــد از دریــای حق • که بگیر ای شیــخ سوزنهــای حق

رُو بدو کرد و بگفتش اے امیر • مُلكِ دل به یــا چنان مُلكِ حـ

این نشانِ ظاهرست این هیچ نیست • تــا بباطن در روی بینی تو بیس

۳۲۳۰ سوی شهــر از باغ شاخی آورنــد • بــاغ و بُستان‌را کجا آنجــا برنـ

خاصّه باغی کین فلك یك برگِ اوست • بلك آن مغزست وین دیگر چو پوس

بــر نمی‌داری سوے آن بــاغ گام • بویِ افزون جوی و کن دفعِ زُکـ

تــا که آن بو جاذبِ جانت شود • تــا که آن بو نورِ چشمانت شـ

گفت یوسف ابنِ یعقوبِ نَبی • بهــرِ بو أَلْقُوا عَلَى وَجْــه أَ

۳۲۳۵ بهرِ این بو گفت احمــد در عِظات • دایمــا قُــرَّةُ عَیْنِی فِی اَلصَّا

(۳۲۲۳) A جلی. (۳۲۲٤) Bul. بر روی. (۳۲۲٦) L Bul. بر لب. D در دهن. در لب. After this verse B has:

سوزنِ زرّین در آن دندان او * که بگیر ای شیخ سوزنهای هو

(۳۲۲۸) Bul. رو بدو کرده بگفتش. (۳۲۳۰) A om. و.

(۳۲۳۱) ABL Bul. و این عالم چو پوست. (۳۲۳۲) Bul. گر نمی داری. L بوی افیون.

(۳۲۳۳) After this verse L adds:

تا که آن بو سوی بستانت کشد * وا نمایــد مــر تــرا راه رشــد

چشم نابینــات‌را بینــا کنــد * سینه‌ات‌را سینهٔ سینــا کنــد

(۳۲۳٤) A یوسف بهر یعقوب. (۳۲۳٥) Bul. بهر این بر گفت.

حکمتِ دنیا فزاید ظنّ و شك * حکمتِ دینی پَرَد فوقِ فلك

زَوْبَعانِ زیرکِ آخر زمان * بر فزوده خویش بر پیشینیان

۴۲۰۵ حیله‌آموزان جگرها سوخته * فعلها و مکرها آموخته

صبر و ایثار و سخای نفس و جود * باد داده کآن بود اکسیرِ سود

فکر آن باشد که بگْشاید رهی * راه آن باشد که پیش آید شهی

شاه آن باشد که از خود شه بود * نه بمخزنها و لشکر شه شود

تا بماند شاهیِ او سرمدی * همچو عزِّ مُلکِ دینِ احمدی

کرامات ابرٰهیمِ ادهم قدّس الله روحه العزیز بر لب دریا،

۴۲۱۰ هم ز ابْراهیمِ اَدْهَم آمدست * کو ز راهی بر لبِ دریا نشست

دلقِ خود می‌دوخت بر ساحل روان * یك امیری آمد آنجا ناگهان

آن امیر از بندگانِ شیخ بود * شیخ‌را بشْناخت سجده کرد زود

خیره شد در شیخ و اندر دلقِ او * شکلِ دیگر گشته خُلقِ و خَلقِ او

کو رها کرد آنچنان مُلکِ شگرف * بر گزید آن فقرِ بس باریك‌حرف

۴۲۱۵ مُلکِ هفت اقلیم ضایع می‌کند * چون گدا بر دلق سوزن می‌زند

شیخ واقف گشت از اندیشه‌اش * شیخ چون شیرست و دلها بیشه‌اش

چون رجا و خوف در دلها روان * نیست مخفی بر وی اسرارِ جهان

دل نگه دارید ای بی‌حاصلان * در حضورِ حضرتِ صاحب‌دلان

(۴۲۰۲) پرد: so pointed in D. Bul. برد. L بود.   (۴۲۰۴) BL روبهان زیرك.

(۴۲۰۶) D اکسیر و سود.   (۴۲۰۸) B شاه آن باشد که پیش شه رود.

(۴۲۰۹) Bul. همچو ملك عزّ دین.   (۴۲۱۰) A بر لب بحری.

(۴۲۱۱) BDL Bul. دلق خود می‌دوخت آن سلطان جان.   (۴۲۱۲) D بندگان خویش.

(۴۲۱۳) D در دلق و اندر شیخ او. D و حَلق او.   (۴۲۱۵) BDL Bul.

ترك کرد او ملك هفت اقلیم‌را * می‌زند بر دلق سوزن چون گدا

(۴۲۱۷) Bul. اسرار نهان.

۲۱۸۵ رحمش آمد بـر حکیم و عـزم کرد • کش بر اشتر بـر نشاند نیك مـ
بـاز گفتش ای حکیم خوش‌سخن • شمّهٔ از حالِ خود هم شرح کر
این چنین عقل و کفایت که تراست • تو وزیری یـا شهی بر گوی راسـ
گفت این هـر دو نِیَم از عامـه‌ام • بنگر اندر حال و انـدر جامـ
گفت اشتر چنـد داری چنـد گاو • گفت نه این و نـه آن مارا مکـ
۲۱۹۰ گفت رختت چیست باری در دکان • گفت مارا کو دکـان و کو مکان
گفت پس از نقد پرسم نقـد چنـد • که توی تنهـارَو و محبوب‌پنـ
کیمیـای مـسِّ عـالم بـا تُوَسـت • عقل و دانش‌را گهر تُو بر تُوَسـ
گفت واللّـه نیست یا وَجْـهَ ٱلْعَرَب • در همـه مِلکم وجوهِ قوتِ شبـ
پابـرهنـه تن‌بـرهنـه می‌دوم • هرکه نانی میدهـد آنجـا رو
۲۱۹۵ مر مرا زین حکمت و فضل و هنر • نیست حاصل جز خیال و دردِ سـ
پس عرب گفتش که شو دُور از برم • تـا نبـارد شومیٔ تو بـر سـ
دُور بَرْ آن حکمتِ شومت زمن • نطقِ تو شومست بر اهلِ زَمَن
یا تو آن سو رَو من این سو می‌دوم • ور تـرا ره پیش من ول پس ر
یك جوالم گندم و دیگـر زریگ • بـه بود زین حیلهـای مُرْدَریگ
۲۲۰۰ احمقی‌ام بـس مبارك احمقیست • که دلم بـا برگ و جـانم متّقیسـ
گر تو خواهی کی شقـاوت کم شود • جهـد کن تـا از تو حکمت کم شـ
حکمتی کز طبع زایـد وز خیـال • حکمتی بی فیضِ نورِ ذو الجلا

(۲۱۸۹) L مال for گاو. L مغزا ملال. (۲۱۹۰) D om. After this verse L adds:

نیست قوت و نی رخوت و نی قماش • نی متاع و نیست مطبخ نیست آش

(۲۱۹۱) A om. پس. D پس از زهد پرسم.

(۲۱۹۲) A زر for مس. D بر نو for تو بر. After this verse L adds:

گنجها بنهاده باشی هـر مکـان • نیست عاقلتر زتو کس در جهان

(۲۱۹٤) L سر for تن. (۲۱۹۵) D om. و before درد.

(۲۱۹٦) D در سرم. (۲۱۹۷) D شوم از برم. D بر اهل کرم.

(۲۱۹۹) D یك جوال از گندم. (۲۲۰۱) Bul. ک for کی. (۲۲۰۲) D و نور.

گـر بپوشی تو سلاحِ رُستمان • رفت جانت چون نباشی مردِ آن
۲۱۷۰ جان سپر کن تیغ بگـذار ای پسر • هرکه بی سَر بود ازین شه بُرد سَر
آن سلاحت حیله و مکر تو است • هم زتو زاییـد و هم جانِ تو خَست
چون نکردی هیچ سودی زین حِیَل • ترکِ حیلت کن که پیش آیـد دُوَل
چونك یك لحظه نخوردی بر زفَن • ترکِ فن گو میطلب رَبَّ ٱلْمِنَن
چون مبارك نیست بر تو این علوم • خویشتن گولی کن و بگـذر زشوم
۲۱۷۵ چون ملایك گو که لا عِلْمَ لَنـا • یـا إلٰهی غَیْـرَ مـا عَلَّمْتَنـا

قصّهٔ اعرابی و ریگ در جوال کردن و ملامت کردن آن فیلسوف اورا،

یك عرابی بـار کرده اشـتری • دو جوالِ زفت از دانـه پُـری
او نشسته بـر سرِ هـر دو جوال • یك حدیث‌انداز کرد اورا سؤال
از وطن پرسید و آوردش بگفت • واندر آن پرسش بسی دُرهـا بسُفت
بعد از آن گفتش که آن هر دو جوال • چیست آکنـده بگو مصدوقِ حال
۲۱۸۰ گفت انـدر یك جوالم گندمست • در دگر ریگی نـه قُوتِ مردمست
گفت تو چون بار کردی این رِمال • گفت تـا تنهـا نمانـد آن جوال
گفت نـیمِ گنـدمِ آن تنگ‌را • در دگـر ریـز از پیِ فرهنگ‌را
تا سبك گردد جوال و هم شـتر • گفت شاباش ای حکیمِ اهل و حُر
این چنین فکرِ دقیق و رأیِ خوب • تو چنین عریان پیـاده در لُغوب

(۲۱۷۱) A زایند. (۲۱۷۲) L بکن که هستی بس دغل (۲۱۷۳) BDL Bul. چون یکی لحظه. D for گو کن. (۲۱۷۴) L خویشتن‌را گولی کن بگذر.

Heading: After جوال کردن B adds بجای گندم.

(۲۱۷۶) After this verse B adds:

وآن جوال دیگرش از ریگ پر • هر دورا او بار کرده بر شتر

(۲۱۷۹) Bul. این هر دو. (۲۱۸۱) D این جوال. (۲۱۸۲) D در دیگر. L. (۲۱۸۳) A حکیم و اهل حر. (۲۱۸۴) Bul. با چنین فکر. از پی پاسنگ‌را.

ترسیدن کودك از آن شخص صاحب جثّه و گفتن آن شخص که ای کودك مترس که من نامردم،

۴۱۵۵ کنگی زفتی کودکی‌را یافت فرد * زرد شد کودك زبیم قصدِ مر
گفت ایمن باش ای زیبای من * که تو خواهی بود بر بالای من
من اگر هَوْلم مخنّث دان مرا * همچو اشتر بر نشین می‌ران مر
صورتِ مردان و معنی این چنین * از برون آدم درون دیوِ لعین
آن دُهُل‌را مانی ای زفتِ چو عاد * که برو آن شاخ‌را می‌کوفت با
۴۱۶۰ روبهی اِشْکارِ خودرا باد داد * بهرِ طبلی همچو خیكِ پر زبا
چون ندید اندر دهل او فربهی * گفت خوکی به ازین خیكِ تهی
روبهان ترسند زآوازِ دهل * عاقلش چندان زند که لا تَقُل

قصّهٔ تیراندازی و ترسیدن او از سواری که در بیشهٔ می‌رفت

یك سواری با سلاح و بس مُهیب * می‌شد اندر بیشه بر اسبِ نجیب
تیراندازی بحُکْم اورا بدید * پس زخوفِ او کمان‌را در کشید
۴۱۶۵ تا زند تیری سوارش بانگ زد * من ضعیفم گرچه زفتستم جسد
هان و هان منگر تو در زفتیِ من * که کمم در وقتِ جنگ از پیرزن
گفت رَو که نیك گفتی ورنه نیش * بر تو می‌انداختم از ترسِ خویش
بس کسان‌را کآلتِ پیکار کُشت * بی رجولیّت چنان تیغی بمُشت

(۴۱۵۷) D خوام for هولم, corr. in marg. (۴۱۵۸) Bul. مرد آن. A om. و.
(۴۱۶۰) A خیکی. (۴۱۶۱) A خیکی.
Heading: L Bul. قصّهٔ ترسیدن تیراندازی از سواری. A تیرانداز.
(۴۱۶۳) L با سلاحی بس. BL اسبی. (۴۱۶۴) D بر کشید.
(۴۱۶۸) AB Bul. آلت. In the second hemistich L has: بی چنان مردی که باید داده پشت. After this verse L adds:

آلت پیکار او اورا بکشت * بی رجولیت چنان تیغی بمشت

گر نبودی او مسبّح بطنِ نون * حبس و زندانش بُدی تا یُبْعَثُون
او بتسبیح از تنِ ماهی بجَست * چیست تسبیح آیتِ روزِ اَلَسْت
گر فراموشت شد آن تسبیحِ جان * بشْنو این تسبیحهای ماهیان
هرکه دید اللّهرا اللّهیست * هرکه دید آن بحررا آن ماهیست
۲۱۴۰ این جهان دریاست و تن ماهی و روح * یونسِ محجوب از نورِ صَبوح
گر مسبّح باشد از ماهی رهید * ورنه در وی هضم گشت و ناپدید
ماهیانِ جان درین دریا پُرند * تو نمی‌بینی بگِرْدت می‌پرند
بر تو خودرا می‌زنند آن ماهیان * چشم بگْشا تا ببینی‌شان عیان
ماهیان‌را گر نمی‌بینی پدید * گوشِ تو تسبیحشان آخر شنید
۲۱۴۵ صبر کردن جانِ تسبیحاتِ تُست * صبر کن کآنست تسبیحِ دُرُست
هیچ تسبیحی ندارد آن دَرَج * صبر کن اَلصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَج
صبر چون پولِ صراط آن سو بهشت * هست با هر خوب یك لالای زشت
تا زلالا می‌گریزی وصل نیست * زآنك لالارا زشاهد فصل نیست
تو چه دانی ذوقِ صبر ای شیشه‌دل * خاصّه صبر از بهرِ آن نقشِ چِگِل
۲۱۵۰ مردرا ذوقِ غزا و کرّ و فر * مر مخنّث‌را بود ذوق از ذَکَر
جز ذَکَر نه دینِ او و ذِکْرِ او * سوی اسفل بُرد اورا فِکْرِ او
گر بر آید تا فلك از وی مترس * کو بعشقِ سُفْل آموزید دَرْس
او بسوی سُفْل می‌راند فَرَس * گرچه سوی عُلْو جنباند جَرَس
از عَلَمهای گدایان ترس چیست * کآن عَلَمها لقمهٔ نان‌را رهیست

(۲۱۳۸) B این تسبیح. (۲۱۴۰) In A vv. ۲۱۴۰ and ۲۱۴۱ are transposed.
(۲۱۴۱) A ورنی. (۲۱۴۲) BD Bul. تو نمی‌بینی که کوری ای نژند, and so A in marg. and L. (۲۱۴۳) D این ماهیان. After this verse L adds:

ماهیانی جمله روح بی‌جسد * نی دریشان کبر و کین و نی حسد

(۲۱۴۴) In A vv. ۲۱۴۴ and ۲۱۴۵ are transposed. (۲۱۴۶) L Bul. کالصبر.
(۲۱۴۷) Bul. پل صراط. (۲۱۵۰) L Bul. ذوق از غزا.
(۲۱۵۲) D با فلك. L بر فلك. (۲۱۵۴) B om.

می‌برندت خانهٔ تنگ و زحیر • نی درو قالی و نه در وی حصیر
نی چراغی در شب و نه روز نان • نی درو بوی طعام و نه نشان
۴۱۲۰ نی درِ معمور نی در بام راه • نی یکی همسایه کو باشد پناه
جسمِ تو که بوسه‌گاهِ خلق بود • چون رود در خانهٔ کور و کبود
خانهٔ بی‌زینهار و جایِ تنگ • که درو نه روی می‌ماند نه رنگ
زین نسق اوصافِ خانه می‌شمرد • وز دو دیده اشکِ خونین می‌فشرد
گفت جوحی با پدر ای ارجمند • واللّه این‌را خانهٔ ما می‌برند
۴۱۲۵ گفت جوحی‌را پدر ابله مشو • گفت ای بابا نشانیها شنو
این نشانیها که گفت او یك بیك • خانهٔ ماراست بی تردید و شك
نی حصیر و نه چراغ و نه طعام • نه درش معمور و نه صحن و نه بام
زین نمط دارند بر خود صد نشان • لیك کی بینند آنرا طاغیان
خانهٔ آن دل که ماند بی ضیا • از شعاعِ آفتابِ کبریا
۴۱۳۰ تنگ و تاریکست چون جانِ جهود • بی‌نوا از ذوقِ سلطانِ وَدود
نی درآن دل تافت تابِ آفتاب • نی گشادِ عرصه و نه فتحِ باب
گور خوشتر از چنین دل مر ترا • آخر از گورِ دلِ خود برتر آ
زندهٔ و زنده‌زاد ای شوخ و شنگ • دَم نمی‌گیرد ترا زین گورِ تنگ
یوسفِ وقتی و خورشیدِ سما • زین چَه و زندان بر آ و رُو نُما
۴۱۳۵ یُونُست در بطنِ ماهی پخته شد • مَخْلَصش‌را نیست از تسبیح بُد

(۴۱۱۹) After this verse L adds:

نی درون معمور نی سقف و نی بام • نی درو بهر ضیایی هیچ جام

(۴۱۲۰) L in the first hemistich: نی درو از بهر مهمان آب چاه. A نی درو معمور. Bul. درش, and so corr. in D. A Bul. و نی بر بام.

(۴۱۲۱) AB Bul. چشم تو. BDL Bul. چون شود. (۴۱۲۲) A نی رنگ.

(۴۱۲۶) B بس نشانیها. L بی تزویر و شك. (۴۱۲۷) L سقف for صحن. A نی بام.

(۴۱۲۸) L دادند. A با خود. (۴۱۳۱) BD Bul. نور آفتاب.

(۴۱۳۳) D زنده‌زادی شوخ. AL شوخ شنگ. (۴۱۳۴) L بر آ رو وا نما.

گر نه پیدا اند پیشِ نیك و بد * چیست با ایشان خسان‌را این حسد
ور نمی‌دانندشان علم الیقین * چیست این بغض و حِیَل‌سازی و کین
ور همی‌دانند بعث و رستخیز * چون زنندی خویش بر شمشیرِ تیز
۲۱۰۵ بر تو می‌خندد مبین اورا چنان * صد قیامت در درونستش نهان
دوزخ و جنّت همه اجزاے اوست * هرچ اندیشی تو او بالای اوست
هرچ اندیشی پذیراے فناست * آنك در اندیشه نآید آن خداست
بر درِ این خانه گستاخی زچیست * گر همی‌دانند کاندر خانه کیست
ابلهان تعظیمِ مسجد می‌کنند * در خرابیِّ اهلِ دل جِد می‌کنند
۲۱۱۰ آن مجازست این حقیقت ای خران * نیست مسجد جز درونِ سَرْوران
مسجدی کآن اندرونِ اولیاست * سجده‌گاهِ جمله‌است آنجا خداست
تا دلِ مردِ خدا نآمد بدرد * هیچ قرنی‌را خدا رسوا نکرد
قصدِ جنگِ انبیا می‌داشتند * جسم دیدند آدمی پنداشتند
در تو هست اخلاقِ آن پیشینیان * چون نمی‌ترسی که تو باشی همان
۲۱۱۵ آن نشانیها همه چون در تو هست * چون تو زیشانی کجا خواهی برَست

قصّهٔ جوحی و آن کودك که پیشِ جنازهٔ پدرِ خویش، نوحه می‌کرد،

کودکی در پیشِ تابوتِ پدر * زار می‌نالید و بر می‌کوفت سر
کاے پدر آخر کجات می‌برند * تا ترا در زیرِ خاکی بفْشَرند

(۲۱۰۲) A عین الیقین. A ان بغض. D حسدسازی.
(۲۱۰۴) BDL Bul. ور بدانندی جزای رستخیز, and so A in marg.
(۲۱۰۵) D om. (۲۱۰٦) Bul. آن بالای اوست.
(۲۱۰۹) BDL Bul. در جفای اهل دل. (۲۱۱۲) Bul. تا دل اهل دلی. L هیچ قومی‌را.
(۲۱۱۴) Bul. چون نمی‌ترسی تو هم باشی از آن. D has از آن in marg.
(۲۱۱۷) BDL Bul. در زیر خاکی آورند, and so A in marg.

شکایت گفتن پیرمردی بطبیب از رنجوریها و جواب گفتن طبیب اورا،

گفت پیری مر طبیبی‌را که من • در زحیرم از دماغِ خویشتن
گفت از پیریست آن ضعفِ دماغ • گفت بر چشمم زظلمت هست داغ
۳۰۹۰ گفت از پیریست ای شیخِ قدیم • گفت پشتم درد می‌آید عظیم
گفت از پیریست ای شیخِ نزار • گفت هرچه می‌خورم نبْود گوار
گفت ضعفِ معده هم از پیریَست • گفت وقتِ دَم مرا دَم‌گیریَست
گفت آرے انقطاعِ دم بود • چون رسد پیری دو صد علّت شود
گفت ای احمق برین بر دوختی • از طبیبی تو همین آموختی
۳۰۹۵ ای مدمّغ عقلت این دانش نداد • که خدا هر رنج‌را درمان نهاد
تو خرِ احمق زاندك‌مایگی • بر زمین ماندی زکوته‌پایگی
پس طبیبش گفت ای عمرِ تو شصت • این غضب وین خشم هم از پیریَست
چون همه اوصاف و اجزا شد نحیف • خویشتن‌داری و صبرت شد ضعیف
بر نتابد دو سخن زو هی کند • تابِ یك جرعه ندارد قَی کند
۳۱۰۰ جز مگر پیری که از حقّست مست • در درونِ او حیاتِ طیّبه‌است
از برون پیرست و در باطن صبی • خود چه چیزست آن ولی وآن نبی

Heading: Bul. شکایت کردن مرد پیر با طبیب.

(۳۰۹۲) Bul. علّت بود. After this verse L adds:

گفت کم شد شهوتم یکبارگی • گفت کز پیریست این بیچارگی
گفت پایم سست شد وز ره بماند • گفت کز پیریست در کنجت نشاند
گفت پشتم چون کمانی شد دوتا • گفت کز پیریست این رنج و عنا
گفت تاریکست چشمم ای حکیم • گفت کز پیریست ای پیر حلیم

(۳۰۹۴) L بذین for برین. (۳۰۹۶) Bul. در زمین.

(۳۰۹۷) D om. عمر and has سال suppl. above. (۳۰۹۸) Bul. اوصاف اجزا.

(۳۱۰۱) A پیری‌ست. L خود کیانند. Bul. آن نبی و آن ولی.

هیچ چاره نیست از قوتِ عیال * از بنِ دندان کنم کسبِ حلال
چه حلال ای گشته از اهلِ ضلال * غیرِ خون تو نمی‌بینم حلال
از خدا چاره‌ستش و از لوت نی * چاره‌ش است از دین و از طاغوت نی
ای که صبرت نیست از دنیای دون * صبر چون داری زنِعمَ الماهِدون
۲۰۷۵ ای که صبرت نیست از ناز و نعیم * صبر چون داری ز اللهِ کریم
ای که صبرت نیست از پاك و پلید * صبر چون داری از آن کین آفرید
کو خلیلی کو برون آمد زغار * گفت هٰذا ربّ هان کو کردگار
من نخواهم در دو عالم بنگریست * تا نبینم این دو مجلس آنِ کیست
بی تماشای صفتهای خدا * گر خورم نان در گلو ماند مرا
۲۰۸۰ چون گوارد لقمه بی دیدارِ او * بی تماشای گُل و گُلزارِ او
جز بر امیدِ خدا زین آب‌خور * کی خورد یکلحظه الّا گاو و خر
آنك کالانعام بُد بَلْ هُمْ اَضَل * گرچه پُر مکرست آن گنده‌بغل
مکرِ او سرزیر و او سرزیر شد * روزگارك بُرد و روزش دیر شد
فکرگاهش کُند شد عقلش خَرِف * عمر شد چیزی ندارد چون الِف
۲۰۸۵ آنچ می‌گوید درین اندیشه‌ام * آن هم از دستانِ آن نفس‌است هم
وانچ می‌گوید غفورست و رحیم * نیست آن جز حیلهٔ نفسِ لئیم
ای زغم مرده که دست از نان تهیست * چون غفورست و رحیم این ترس چیست

(۲۰۷۱) A از نفقهٔ عیال.
(۲۰۷۳) Suppl. in marg. A. Bul. قوت for لوت. D وز طاغوت.
(۲۰۷۴) Suppl. in marg. A. (۲۰۷۵) B Bul. از الله.
(۲۰۷۶) After this verse L adds:
ای که صبرت نیست از فرزند و زن * صبر چون داری زحقّ ذو المنن
(۲۰۷۷) Bul. ربّی. (۲۰۸۱) AB اومید. AB Bul. آب و خور. L که خورد. AB کی خورد یك لقمه. Bul. غیر for الّا.
(۲۰۸۴) A om. و before او. L روزگارش رفت.
(۲۰۸۵) Bul. آنکه میکوید. (۲۰۸۶) Bul. وآنکه میگوید.

آخرین قرنها پیش از قرون * در حدیثست آخِرونَ ٱلسّابِقُون
تا هلاكِ قومِ نوح و قومِ هود * نادئ رحمت بجانِ ما غود
کُشت ایشان‌را که ما ترسیم ازو * ور خود این بر عکس کردی وای تو

بیان حال خودپرستان و ناشکران در نعمت وجود انبیا و اولیا علیهم السّلام ،

هرك ازیشان گفت از عیب و گناه * وز دلِ چون سنگ وز جانِ سیاه
۴۰۶۰ وز سبك‌داریٔ فرمانهای او * وز فراغت از غمِ فردای او
وز هوس وز عشقِ این دنیای دون * چون زنان مر نفس‌را بودن زبون
وآن فرار از نکتهای ناصحان * وآن رمیدن از لقای صالحان
با دل و با اهلِ دل بیگانگی * با شهان تزویر و روبه‌شانگی
سیرچشمان‌را گدا پنداشتن * از حسدشان خُفْیه دشمن داشتن
۴۰۶۵ گر پذیرد چیز تو گویی گداست * ورنه گویی زرق و مکرست و دغاست
گر در آمیزد تو گویی طامع‌است * ورنه گویی در تکبّر مُولَع است
یا منافق‌وار عذر آری که من * مانده‌ام در نفقهٔ فرزند و زن
نه مرا پروای سر خاریدنست * نه مرا پروای دین ورزیدنست
ای فلان مارا بهمّت یاد دار * تا شویم از اولیا پایانِ کار
۴۰۷۰ این سخن نه هم زدرد و سوز گفت * خوابناکی هرزه گفت و باز خُفت

(۴۰۵۷) D با هلاك. Bul. قوم نوح و عاد و هود. BL Bul. عارض رحمت.
(۴۰۵۸) L ترسیم از آن. A بر عکس بودی. L وای جان.
(۴۰۵۹) L هرچه زیشان. B در عیب. (۴۰۶۰) A غم و فردای.
(۴۰۶۴) B سَیرچشمانرا, and so D. (۴۰۶۵) L خیر تو.
(۴۰۶۶) After this verse L adds:

گر تحمّل کرد گویی عاجزست * ور غیور آمد تو گویی گریزست

(۴۰۶۸) L مرا یاریٔ دین. (۴۰۶۹) AB Bul. تا شوم.
(۴۰۷۰) L Bul. هم نی زدرد.

گـر همآن عیبت نبود ایمن مبـاش * بولکِ آن عیب از تو گردد نیز فـاش
لا تخافوا امر خـدا نشنیـدهٔ * پس چه خودرا ایمن و خوش دیدهٔ
۲۰۴۰ سالهـا ابلیـس نیکونـام زیست * گشت رسوا بین که اورا نام چیست
در جهان معروف بُد عُلیـای او * گشت معروفی بعکس ای وای او
تـا نـهٔ ایمن تو معـروفـی مجـو * رُو بشُو از خوف پـس بنمـای رُو
تا نرویـد ریشِ تو ای خوبِ من * بر دگـر سادهزنـخ طعنـه مزن
این نگـر که مبتـلا شد جانِ او * تا در افتادست و او شد پنـدِ تو
۲۰۴۵ تو نیفتـادی که باشی پنـدِ او * زهـر او نوشیـد تو خور قنـدِ او

قصد کردن غُزان بکشتن یك مردی تا آن دگر بترسد،

آن غُزانِ تُرکِ خونریـز آمدنـد * بهرِ یغمـا در یکی دِه در شدند
دو کس از اعیانِ آن ده یافتنـد * در هلاكِ آن یکی بشتـافتنـد
دست بستندش که قربانش کننـد * گفت ای شاهان و ارکانِ بلند
قصدِ خونِ من بچه رُو میکنیـد * از چـه آخـر تشنـهٔ خونِ منید
۲۰۵۰ چیست حکمت چه غرض در کُشتنم * چون چنین درویشم و عُریانتنم
گفت تـا هیبت برین یارت زند * تـا بترسـد او و زر پیـدا کنـد
گفت آخـر او زمن مسکینترست * گفت قاصد کردهاست اورا زرست
گفت چون وهمست ما هر دو یکیم * در مقـامِ احتمـال و در شکیـم
خود ورا بکُشید اوّل ای شهان * تـا بترسم من دهم زررا نشان
۲۰۵۵ پس کرمهای اِلٰهی بین که ما * آمدیـم آخـر زمان در اِنتهـا

(۲۰۳۸) Bul. بو که. (۲۰۴۰) رسوا is suppl. in marg. D. AB هین for بین.
(۲۰۴۱) L بعکس رای او. (۲۰۴۳) L ای خوبفن.
(۲۰۴۴) BDL Bul. در چهی افتاد تا شد پند تو, and so A in marg.
(۲۰۴۶) BDL Bul. بهر یغما بر دهی ناگه زدند.
(۲۰۴۹) BDL Bul. in the first hemistich: در چه مرگم چرا میافگنید.
(۲۰۵۰) A چو چنین.

پس حقایق‌را که اصلِ اصلهاست ٭ دانک آنجا فرقها و فصلهاست
نه حیاتش چون حیاتِ او بود ٭ نه مماتش چون مماتِ او بود
گورِ او هرگز چو گورِ او مدان ٭ خود چه گویم حالِ فرقِ آن جهان
۴۰۲۵ بر محکِ زن کارِ خود ای مردِ کار ٭ تا نسازے مسجدِ اهلِ ضرار
پس بر آن مسجدکُنان تسخر زدی ٭ چون نظر کردی تو خود زیشان بُدی

حکایت هندو که با یار خود جنگ می‌کرد بر کاری و خبر نداشت که او هم بدآن مبتلاست،

چار هندو در یکی مسجد شدند ٭ بهرِ طاعت راکع و ساجد شدند
هر یکی بر نیّتی تکبیر کرد ٭ در نماز آمد بمسکینی و درد
مُؤَذِّن آمد زآن یکی لفظی بجَست ٭ کای مؤذّن بانگ کردی وقت هست
۴۰۳۰ گفت آن هندوی دیگر از نیاز ٭ هی سخن گفتی و باطل شد نماز
آن سِوُم گفت آن دُوُم‌را ای عَمو ٭ چه زنی طعنه برو خودرا بگو
آن چهارم گفت حمد الله که من ٭ در نیفتادم بچَه چون آن سه تن
پس نمازِ هر چهاران شد تباه ٭ عیب‌گویان بیشتر گم کرده راه
ای خنک جانی که عیبِ خویش دید ٭ هرکه عیبی گفت آن بر خود خرید
۴۰۳۵ زآنک نیمِ او زعَیْبستان بُدست ٭ وآن دگر نیمش زغَیْبستان بُدست
چونک بر سَر مر ترا دَه ریش هست ٭ مرهمت بر خویش باید کار بست
عیب کردن ریش‌را داروی اوست ٭ چون شکسته گشت جایِ اِرْحَمُوست

(۴۰۲۲) A فرقها و وصلهاست. L فرقها و اصلهاست.
(۴۰۲۶) BDL پس بر آن. Bul. تو بر آن. L کردی از ایشان آمدی.
(۴۰۲۹) In D آمد is omitted, and بر has been suppl. before مؤذن.
(۴۰۳۰) L هین سخن.   (۴۰۳۱) A Bul. آن سیم.
(۴۰۳۳) A گم کرد.   (۴۰۳۵) Bul. بود for بدست *bis.*
(۴۰۳۶) D باز for کار, corr. above.   (۴۰۳۷) Bul. عیب کردن خویش‌را.

بّـاتم شـد همـه طاعـات شُکـر • هزل شد فانی و جِدّ اِثبات شُکـر
یّاتـم چون وسیلت شـد بحق • پـس مزن بـر سیّانم هیچ دَق
ِ ترا صدقِ تو طالب کرده بود • مر مرا جدّ و طلب صدقی گشود
ـدقِ تو آورد در جُستن تـرا • جُستنـم آورد در صـدقی مـرا
مِ دولت در زمین میکاشتـم • سخـره و بیگـار میپنـداشتـم
ن نبُـد بیگـار کسبی بود چُست • هر یکی دانه که کِشتم صد برُست
زد سوی خانـهٔ شـد زیـرِ دست • چون در آمد دید کآن خانهٔ خودست
رم باش ای سرد تا گرمی رسـد • بـا درشتی ساز تـا نرمی رسـد
َ دو اشتر نیست آن یك اشترست • تنگ آمد لفـظ معنی بس پُرست
ـظ در معنی همیشـه نارَسـان • زآن پیَمبـر گفت قَدْ کَلَّ لِسان
طق اصطـرلاب باشـد در حساب • چه قَدَر دانـد زچـرخ و آفتـاب
غاصّه چرخی کین فلك زو پرّه‌ایست • آفتاب از آفتابـش ذرّه‌ایست

بیان آنك در هر نفسی فتنهٔ مسجد ضرار هست،

چون پدید آمد که آن مسجد نبود • خانـهٔ حیلت بُـد و دامِ جهـود
پس نبی فرمود که آن‌را بر کَنیـد • مَطْرحـهٔ خاشاك و خاکستـر کُنیـد
صاحبِ مسجد چو مسجـد قلب بود • دانهـا بـر دام ریـزی نیست جود
گوشت کاندر شصتِ تو ماهی‌رُباست • آن چنان لقمـه نه بَخْشِش نه سخاست
مسجدِ اهلِ قُبا کـآن بُد جَمـاد • آنچ کفـوِ او نبُـد راهـش نـداد
در جمادات این چنین حیفی نرفت • زد در آن ناکفْـو امیـر داد نَفْت

(۲۰۰٦) L om. و. Bul. صدق نمود. (۲۰۰۸) Bul. بر زمین.
(۲۰۰۹) D این نبد. D کی کشتم. (۲۰۱۲) B کلّ اللّسان. (۲۰۱٤) Bul. اسطرلاب.
Heading: D ضرارست. (۲۰۱٦) A کان مسجد. Bul. و مکر جهود.
(۲۰۱۷) ABL Bul. فرمود کآنرا. AB Bul. بر کنند. AB Bul. خاکستر کنند.
(۲۰۱۸) L دانه چون بر دام. (۲۰۱۹) ABL Bul. شست. A لی بخشش.
(۲۰۲۰) AD کفو او نبود. (۲۰۲۱) L زد در آن کفوش.

پس بگویی راست گفتی ای امین * این نشانیها بلاغ آمد مُبین
فیهِ آیاتٌ ثِقاتٌ بَیِّنات * این بَراتی باشد و قدرِ نجات
٢٩٨٥ این نشان چون داد گویی پیش رَو * وقتِ آهنگست پیش‌آهنگ شو
پی‌رَوی تو کنم ای راست‌گو * بوی بُردی زاُشترم بنما که کو
پیشِ آنکس که نه صاحب اشتریست * کو درین جُستِ شتر بهرِ مریست
زین نشانِ راست نفزودش یقین * جز زعکسِ ناقه‌جویِ راستین
بُوی بُرد از جِدّ و گرمیهای او * که گزافه نیست این هیهای او
٢٩٩٠ اندرین اشتر نبودش حق ولی * اشتری گم کرده‌است او هم بلی
طمعِ ناقهٔ غیر رُوپوشش شده * آنچ ازو گُم شد فراموشش شده
هرکجا او میدود این میدود * از طَمَع همدردِ صاحب میشود
کاذبی با صادقی چون شد روان * آن دروغش راستی شد ناگهان
اندر آن صحرا که آن اشتر شتافت * اشترِ خود نیز آن دیگر بیافت
٢٩٩٥ چون بدیدش یاد آورد آنِ خویش * بی‌طَمَع شد زاُشترانِ یار و خویش
آن مقلّد شد محقّق چون بدید * اشترِ خودرا که آنجا میچرید
او طلبکارِ شتر آن لحظه گشت * میبجُستش تا ندید اورا بدشت
بعد از آن تنهارَوی آغاز کرد * چشم سوی ناقهٔ خود باز کرد
گفت آن صادق مرا بگذاشتی * تا باکنون پاسِ من میداشتی
٣٠٠٠ گفت تا اکنون فسوسی بوده‌ام * وز طَمَع در چاپلوسی بوده‌ام
این زمان همدردِ تو گشتم که من * در طلب از تو جدا گشتم بتن
از تو میدزدیدمی وصفِ شتر * جانِ من دید آنِ خود شد چشم‌پُر
تا نیابیدم نبودم طالبش * مس کنون مغلوب شد زر غالبش

(٢٩٨٤) D قدر و نجات. (٢٩٨٦) A بنمای کو. (٢٩٨٧) A نی for نه.
(٢٩٨٩) D گرمیهای تو. L گر گزافه. (٢٩٩٢) Bul. هرکجا این میدود او میدود.
(٢٩٩٣) D این دروغش. (٢٩٩٥) D یار خویش. L یار سش.
(٢٩٩٦) A میخرید. (٢٩٩٧) L میبجستش.

تا شود فاروقِ این تزویرها * تا بود دستورِ این تدبیرها
شیر ده ای مادرِ موسی ورا * واندر آب افگن میندیش از بلا
۲۹۷۰ هرکه در روزِ أَلَسْتُ آن شیر خورد * همچو موسی شیررا تمییز کرد
گر تو بر تمییزِ طفلت مُولَعی * این زمان یا أُمَّ مُوسَى أَرْضِعِی
تا ببیند طعمِ شیرِ مادرش * تا فرو ناید بدایهٔ بد سرش

شرح فایدهٔ حکایت آن شخص شتر جوینده،

اشتری گم کردهٔ ای معتمد * هر کسی زاُشتر نشانت میدهد
تو نمی دانی که آن اشتر کجاست * لیك دانی کین نشانها خطاست
۲۹۷۵ وآنك اشتر گم نکرد او از مِری * همچو آن گم کرده جوید اشتری
که بلی من هم شتر گم کردهام * هرکه یابد اُجرتش آوردهام
تا در اشتر با تو انبازی کند * بهرِ طمعِ اشتر این بازی کند
هرکه‌را گویی خطا بُد آن نشان * او بتقلیدِ تو میگوید همان
او نشانِ کژ بنشْناسد زراست * لیك گفتت آن مقلّدرا عصاست
۲۹۸۰ چون نشانِ راست گویند و شبیه * پس یقین گردد ترا لا رَیْبَ فیه
آن شفای جانِ رنجورت شود * رنگِ رُوی و صحّت و زورت شود
چشمِ تو روشن شود پایت دوان * جسمِ تو جان گردد و جانت روان

(۲۹۷۰) Bul. از روز الست. After this verse L adds:

گر بر تو این حکایت روشنست * که غرض نی این حکایت گفتنست

Bul. adds:

قصد شد از قصّه ابهام عوض * نی ترا زینسان حکایت شد غرض

(۲۹۷۱) اُمّ: so vocalised in D. (۲۹۷۲) D مادری. D سری.

(۲۹۷٤) A این for کین. (۲۹۷۵) A از ستیزاو هم بجوید اشتری, corr. in marg.

(۲۹۷۸) AB Bul. هرچه‌را. ABL Bul. خطا بود. A میگوید که هان. In DL Bul. this verse follows v. ۲۹۷۹.

(۲۹۸۱) D رنگ و روی صحّت. After this verse L adds:

راحت از غم قوّت بازو بود * خلق و خلق یکنویت صدتو شود

یك نظر قانع مشو زین سقفِ نور • بارها بنگر ببین هَلْ مِنْ فُـ

چونك گفتت کاندرین سقفِ نکو • بارها بنگر چو مردِ عیب

پس زمینِ تیره‌را دانی که چند • دیدن و تمییز باید در پسـ

۲۹۵۰ تا بپالاییم صافان‌را ز دُرد • چند باید عقلِ مارا رنج بُـ

امتحانهای زمستان و خزان • تابِ تابستان بهارِ همچو جا

بادها و ابرها و برقها • تا پدید آرد عوارض فرقـ

تا برون آرد زمینِ خاك‌رنگ • هرچه اندر جیب دارد لعل و سـ

هرچه دزدیدست این خاكِ دژم • از خزانهٔ حقّ و دریای کـ

۲۹۵۵ شحنهٔ تقدیر گوید راست گو • آنچ بردی شرح وا ده مـو

دزد یعنی خاك گوید هیچ هیچ • شحنه اورا در کَشَد در پیچ

شحنه گاهش لطف گوید چون شکر • گه بر آویزد کند هرچه بـ

تا میانِ قهر و لطف آن خُفْیها • ظاهر آید زآتشِ خوف و ر

آن بهاران لطفِ شحنهٔ کبریاست • وآن خزان تخویف و تهدیدِ خدا

۲۹۶۰ وآن زمستان چارمیخِ معنوی • تا تو ای دزدِ خفی ظاهر شو

پس مجاهدرا زمانی بسطِ دل • یك زمانی قبض و درد و غِشّ و

زآنك این آب و گِلی کابدانِ ماست • مُنْکِر و دزدِ ضیای جانهاسـ

حق تعالی گرم و سرد و رنج و درد • بر تنِ ما می‌نهد ای شیرمـ

خوف و جوع و نقصِ اموال و بدن • جمله بهرِ نقدِ جان ظاهر شدر

۲۹۶۵ این وعید و وعدها انگیخته است • بهرِ این نیك و بدی کآمیخته ا

چونك حقّ و باطلی آمیختند • نقد و قلب اندر حرُمْدان ریخته

پس مِحَكّ می‌بایدش بگْزیده • در حقایق امتحانها دیـ

۲۹۴۹) D نایدِ در پسند. ۲۹۵۹) B لطف و شحنهٔ. AB Bul. تهدید و تخویف. D

F توفیق. ۲۹۶۰) L درّ خفی. ۲۹۶۳) D om. L جان ماست.

۲۹۶۶) In D the ح of حرمدان is marked by a small ح underneath, and a el (apparently *fatḥa*) is written above.

بـر امیـدِ راست کژرا می‌خرنـد ٭ زهـر در قندی رود آنگه خورنـد
گـر نـبـاشـد گندمِ محبوب‌نوش ٭ چـه بَـرَد گندم‌نمای جَوْفـروش
پس مگو کین جملهٔ دمها باطلند ٭ باطلان بـر بوی حق دامِ دلند
پس مگو جملـه خیالست و ضلال ٭ بی حقیقت نیست در عالم خیال
٢٩٢٥ حق شبِ قَدرست در شبهـا نهان ٭ تـا کُند جان هـر شبی‌را امتحان
نـه همـه شبها بود قدر اے جوان ٭ نـه هـمـه شبهـا بود خالی از آن
در میانِ دلق‌پوشان یك فقیـر ٭ امتحان کن وآنك حقّست آن بگیر
مؤمنِ کیّس ممیّز کو که تـا ٭ بـاز دانـد حیزکان‌را از فتی
گرنـه معیوبات باشـد در جهان ٭ تاجران باشنـد جملـهٔ ابلهان
٢٩٤٠ پس بود کالاشناسی سخت سهل ٭ چونك عیبی نیست چه نااهل و اهل
ور همـه عیبست دانش سود نیست ٭ چون همه چوبست اینجا عود نیست
آنك گوید جملـه حقّند احمقیست ٭ وآنك گوید جمله باطل او شقیست
تاجرانِ انبیـا کردنـد سود ٭ تاجرانِ رنگ و بو کور و کبود
می‌نمایـد مـار انـدر چشم مال ٭ هـر دو چشمِ خویش‌را نیکو بمال
٢٩٤٥ مَنْگر اندر غبطهٔ این بیع و سود ٭ بنْگـر اندر خسرِ فرعون و ثمود

امتحان هر چیزی تا ظاهر شود خیر و شرّی که درویست،

آسمانی که بود بـا زیب و فـر ٭ حق بفرمایـد که ثُمَّ ارْجِعْ بَصَر

(٢٩٢١) D آنك for آنگه. (٢٩٢٢) B مجبوب بوش. (٢٩٢٥) L چون شب.
(٢٩٢٨) Bul. مؤمنی. D کی تا. L خیرگانرا باز داند. A و در شبها. فدرست.
(٢٩٤١) In L vv. ٢٩٤١ and ٢٩٤٢ follow v. ٢٩٤٤. (٢٩٤٢) AL Bul. جمله حقّست.
DL ابلهیست. (٢٩٤٥) Bul. هر بیع و سود. After this verse B adds:

منگر اندر زیب مال و ربح و سود ٭ آن نگر که کرد بـا عاد و ثمود

Heading: A چیزی کی تا.

(٢٩٤٦) A کو بود. This verse, which in AD precedes the Heading, is omitted in BL Bul. After the Heading ABDL Bul. have the following verse:

اندرین گردون مکرّر کن نظر ٭ زآنك حق فرمود ثمّ ارجع بصر

۲۹۱۵ رخت مانده در زمین در راهِ خوف • تو پیِ اشتر دوان گشته بطَوْف
کای مسلمانان که دیدست اشتری • جَسته بیرون بامداد از آخُری
هرکه بر گوید نشان از اشترم • مژدگانی میدهم چندین دِرَم
باز می‌جوبی نشان از هر کسی • ریش‌خندت میکند زین هر خسی
که اشتری دیدیم می‌رفت این طرف • اشتری سرخی بسوی آن علف
۲۹۲۰ آن یکی گوید بُریده‌گوش بود • وآن دگر گوید جُلش منقوش بود
آن یکی گوید شتر یك‌چشم بود • وآن دگر گوید زگَر بی پشم بود
از برای مژدگانی صد نشان • از گزافه هر خسی کرده بیان

متردّد شدن در میان مذهبهای مخالف و بیرون‌شو و مخلص یافتن،

همچنانك هر کسی در معرفت • می‌کند موصوفِ غیبی‌را صِفت
فلسفی از نوعِ دیگر کرده شرح • باحثی مر گفتِ اورا کرده جرح
۲۹۲۵ وآن دگر در هر دو طعنه می‌زند • وآن دگر از زَرْق جانی می‌کَنَد
هر یك از ره این نشانها زآن دهند • تا گمان آید که ایشان زآن دِهاند
این حقیقت دان نه حق‌اند این همه • نی بکُلّی گمرهانند این رمه
زآنک بی حق باطلی نآید پدید • قلب‌را ابله ببوی زر خرید
گر نبودی در جهان نقدی روان • قلبهارا خرج کردن کَی توان
۲۹۳۰ تا نباشد راست کَی باشد دروغ • آن دروغ از راست می‌گیرد فروغ

(۲۹۱۵) A om. B Bul. زمین و راه . L بر زمین. (۲۹۱٦) A om.
(۲۹۱۷) ABD مزدگانی.
(۲۹۱۹) B Bul. کاشتری دیدیم . L آن طرف . L سرخی دوان سوی علف.
(۲۹۲۰) A وآن دیگر. (۲۹۲۲) ABD مزدگانی . D هر کسی.
Heading: Bul. بیرون شدن.
(۲۹۲۴) L هر خسی. (۲۹۲۵) L بر هر دو . A رق for زرق.
(۲۹۲۷) L فی الحقیقه در زیانند این همه. (۲۹۲۹) A Bul. نقد.
(۲۹۳۰) L میگردد فروغ.

خِلْم بهتر از چنین حِلْم ای خدا * که کند از نورِ ایمانم جدا

۲۹۰۰ گر بکاوی کوشش اهلِ مجاز * تو بتو گنده بود همچون پیاز

هر یکی از یکدگر بی‌مغزتر * صادقان‌را یك زدیگر نغزتر

صد کمر آن قوم بسته بر قبا * بهرِ هدم مسجدِ اهلِ قُبا

همچو آن اصحابِ فیل اندر حَبَش * کعبهٔ کردند حق آتش زدش

قصدِ کعبه ساختند از انتقام * حالشان چون شد فرو خوان از کلام

۲۹۰۵ مر سیه‌رویانِ دین‌را خود جهاز * نیست الّا حیلت و مکر و ستیز

هر صحابی دید زآن مسجد عیان * واقعه تا شد یقینشان سرِّ آن

واقعات ار باز گویم یك بیك * پس یقین گردد صفا بر اهلِ شك

لیك می‌ترسم زکشفِ رازشان * نازنینانند و زیبد نازشان

شرع بی تقلید می‌پذرفته‌اند * بی مِحَكّ آن نقدرا بگرفته‌اند

۲۹۱۰ حکمتِ قرآن چو ضالّهٔ مؤمن‌است * هر کسی در ضالّهٔ خود مُوقن‌است

قصّهٔ آن شخص که اشتر ضالّهٔ خود می‌جست و می‌پرسید،

اشتری گم کردهٔ و جُستیش چُست * چون بیابی چون ندانی کآن تُست

ضالّه چه بْود نافهٔ گُم کردهٔ * از کفت بگریخته در پردهٔ

کاروان در بار کردن آمده * اشترِ تو از میانه گُم شده

می‌دوی این سو و آن سو خشك‌لب * کاروان شد دُور و نزدیکست شب

(۲۸۹۹) AL Bul. حلم بهتر. D ایمان او جدا. L ایمانش. (۲۹۰۱) A از یکدیگر.

(۲۹۰۵) L Bul. جهز. A حیلت مکر. (۲۹۰۶) L Bul. مسجد نشان.

(۲۹۰۷) A تا یقین. (۲۹۰۸) A om. و.

(۲۹۱۰) Bul. حکمت قرآنکه ضالهٔ.

(۲۹۱۱) D گم کرد. (۲۹۱۳) BD:

آمده در بار کردن کاروان * اشتر تو زآن میان گشته نهان

and so Bul., which has کاربان for کاروان.

مُهر در گوش شما بنهاد حق • تا بآواز خدا نآرد سَبَق
نک صریح آوازِ حق می‌آیدم • همچو صاف از دُرد می‌پالاید
همچنانک موسی از سوی درخت • بانگِ حق بشنید کای مسعودبخت
از درخت إنّی أنا اللّه می‌شنید • با کلام انوار می‌آمد پدید
۲۸۸٥ چون زنور وحی در می‌ماندند • باز نو سوگندها می‌خواندند
چون خدا سوگندرا خواند سپر • کی نهد اسپر زکف پیکارگر
باز پیغمبر بتکذیب صریح • قَدْ کَذَبْتُمْ گفت با ایشان فصیح

اندیشیدن یکی از صحابه رضی اللّه عنهم بانکار که رسول صلّی اللّه علیه وسلّم چرا ستّاری نمی‌کند،

تا یکی یاری زیاران رسول • در دلش انکار آمد زآن نُکول
که چنین پیرانِ با شَیْب و وقار • می‌کندشان این پیَمبر شرمسار
۲۸۹۰ کو کرم کو سِتْرپوشی کو حیا • صد هزاران عیب پوشند انبیا
باز در دل زود استغفار کرد • تا نگردد زاعتراض او روی‌زرد
شومیِ یاریْ اصحاب نفاق • کرد مؤمن‌را چو ایشان زشت و عاق
باز می‌زارید کای علّامِ سِرّ • مر مرا مگذار بر کفران مُصِر
دل بدستم نیست همچون دیدِ چشم • ورنه دل‌را سوزمی این دم ز خشم
۲۸۹٥ اندرین اندیشه خوابش در ربود • مسجد ایشانش پُر سرگین نمود
سنگهاش اندر حدث جای تباه • می‌دمید از سنگها دودِ سیاه
دود در حلقش شد و حلقش بخَست • از نهیبِ دودِ تلخ از خواب جَست
در زمان در رُو فتاد و می‌گریست • کای خدا اینها نشانِ مُنْکِریست

(۲۸۸۱) BL Bul. بر گوش.   (۲۸۸٦) A زیَد for زکف.
(۲۸۸۷) AB پیغامبر. D بایشان.   (۲۸۸۹) L کِین چنین. In D این is suppl. in marg. after که.
(۲۸۹۰) Bul. ستر و پوشی. D عیب پوشد.
(۲۸۹۳) AD مضر.   (۲۸۹٤) A زخشم.

گفت پیغمبر که آری لیك ما ٭ بر سرِ راهیم و بر عزمِ غزا

زین سفر چون باز گردم آنگهان ٭ سوی آن مسجد روان گردم روان

۲۸۶۵ دفعشان کرد و بسوی غزو تاخت ٭ با دغایان از دغا نردی بباخت

چون بیامد از غزا باز آمدند ٭ طالبِ آن وعدهٔ ماضی شدند

گفت حقّش ای پیمبر فاش گو ٭ غدررا ور جنگ باشد باش گو

گفت ای قومِ دغل خامُش کُنید ٭ تا نگویم رازهاتان تن زنید

چون نشانی چند از اسرارشان ٭ در بیان آورد بَد شد کارشان

۲۸۷۰ قاصدان زو باز گشتند آن زمان ٭ حاش للّه حاش للّه دَم زنان

هر منافق مُصْحَفی زیرِ بغل ٭ سوی پیغمبر بیاورد از دغل

بهرِ سوگندان که اَیْمان جُنّتیست ٭ زآنك سوگندان کژان‌را سُنّتیست

چون ندارد مردِ کژ در دین وفا ٭ هر زمانی بشکند سوگندرا

راستان‌را حاجتِ سوگند نیست ٭ زآنك ایشان‌را دو چشمِ روشنیست

۲۸۷۵ نقضِ میثاق و عهود از احمقیست ٭ حفظِ اَیْمان و وفا کارِ تَقیست

گفت پیغمبر که سوگندِ شما ٭ راست گیرم یا که سوگندِ خدا

باز سوگندِ دگر خوردند قوم ٭ مصحف اندر دست و برلب مُهرِ صَوْم

که بحقِّ این کلامِ پاكِ راست ٭ کآن بناے مسجد از بهرِ خداست

اندر آنجا هیچ حیلهٔ مکر نیست ٭ اندر آنجا ذکر و صدق و یاربیست

۲۸۸۰ گفت پیغمبر که آوازِ خدا ٭ می‌رسد در گوشِ من همچون صدا

(۲۸۶۴) ABDL پیغامبر. (۲۸۶۶) BDL Bul. چنگ اندر وعدهٔ ماضی زدند.
(۲۸۶۷) A عدررا. BD عذررا. L عذر ایشان عذر باشد باش گو, and so B in marg.
(۲۸۶۸) DL گفتشان بس بدرون و دشمنید. (۲۸۶۹) D آورد و بد.
(۲۸۷۱) ABDL پیغامبر. (۲۸۷۲) Bul. بهر سوگند انکه. Bul. جنّت است.
BL Bul. زآنك سوگند آن کژانرا. A دغارا for کژان‌را. Bul. سنّت است.
(۲۸۷۶) ABDL پیغامبر. (۲۸۷۷) Bul. باز سوگند مکرّر خورد قوم. AB سوگندی.
(۲۸۷۸) Bul. پاك و راست. A از بهر شماست.
(۲۸۷۹) D om. A ذکر صدق و یار نیست. (۲۸۸۰) ABDL پیغامبر.

رُو بگردانند چو بینند زخمها • رفتنِ او بشْکنند پشتِ ت
این درازست و فراوان میشود • وآنچ مقصودست پنهان میشو

فریفتن منافقان پیغمبررا صلّی اللّه علیه وسلّم تا بمسجد ضرارش برند ،

بر رسولِ حق فسونها خواندند • رَخْشِ دَستان و حِیَل میراندن
آن رسولِ مهربانِ رحمکیش • جز تبسّم جز بلی ناورد پیش
٢٨٥٠ شکرهای آن جماعت یاد کرد • در اجابت قاصدانرا شاد کر
مینمود آن مکرِ ایشان پیشِ او • یك یك زآن سان که اندر شیر م
مویرا نادیده میکرد آن لطیف • شیررا شاباش میگفت آن ظریف
صد هزاران مویِ مکر و دمدمه • چشم خوابانید آن دَم از هم
راست میفرمود آن بحرِ کرم • بر شما من از شما مشفقترا
٢٨٥٥ من نشسته بر کنارِ آتشی • با فروغ و شعلهٔ بس ناخوشی
همچو پروانه شما آن سو دوان • هر دو دستِ من شده پروانهران
چون بر آن شد تا روان گردد رسول • غیرتِ حق بانگ زد مشنو زِغُول
کین خبیثان مکر و حیلت کردهاند • جمله مقلوبست آنچ آوردهان
قصدِ ایشان جز سیهرویی نبود • خیرِ دین کِی جُست ترسا و جهو
٢٨٦ مسجدی بر جسرِ دوزخ ساختند • با خدا نردِ دغاها باختن
قصدشان تفریقِ اصحابِ رسول • فضلِ حقرا کِی شناسد هر فَضول
تا جهودیرا زشام اینجا کشند • که بوعظِ او جهودان سَرْخَوشن

(٢٨٤٦) Bul. زخمرا. (٢٨٤٨) After this verse D adds:

چاپلوسی و فسونها خواندند • نرد خدمت سوی حضرت (*sic*) راندند

(٢٨٥١) A Bul. مینمودی مکر. (٢٨٥٢) Bul. زآن همه.

(٢٨٥٤) A من شمارا از شما. (٢٨٥٦) A شده for شما. DL شده پروانه زآن.

(٢٨٦٠) A نرد دغلها.

کز برای عزِّ دینِ احمدی * مسجدی سازیم و بود آن مُرْتَدی

این چنین کژ بازیی میباختند * مسجدی جز مسجدِ او ساختند

فرش و سقف و قبّه‌اش آراسته * لیك تفریقِ جماعت خواسته

۲۸۳۰ نزدِ پیغمبر بلابه آمدند * همچو اشتر پیشِ او زانو زدند

کای رسولِ حق برای مُحْسِنی * سوی آن مسجد قَدَم رنجه کُنی

تا مبارك گردد از اِقْدامِ تو * تا قیامت تازه باد ایّامِ تو

مسجدِ روزِ گِلست و روزِ ابر * مسجدِ روزِ ضرورت وقتِ فقر

تا غریبی یابد آنجا خیر و جا * تا فراوان گردد این خدمت‌سرا

۲۸۳۵ تا شعارِ دین شود بسیار و پُر * زآنك با یاران شود خوش کارِ مُر

ساعتی آنجایگه تشریف ده * تزکیهٔ ماکن زما تعریف ده

مسجد و اصحابِ مسجدرا نواز * تو مهی ما شب دمی با ما بساز

تا شود شب از جمالت همچو روز * ای جمالت آفتابِ شب‌فروز

ای دریغا کآن سخن از دل بُدی * تا مرادِ آن نفر حاصل شدی

۲۸۴۰ لطف کآید بی دل و جان در زبان * همچو سبزهٔ تُون بود ای دوستان

هم زدُورش بنْگر و اندر گذر * خوردن و بُورا نشاید ای پسر

سوی لطفِ بی‌وفایان خود مرو * کآن پُلِ ویران بود نِکو شنو

گر قدم‌را جاهلی بر وی زند * بشکند پُل وآن قدم‌را بشْکند

هرکجا لشکر شکسته میشود * از دو سه سُستِ مخنّث می‌بود

۲۸۴۵ در صف آید با سلاح او مَرْدوار * دل برو بنْهند کاینكْ یارِ غار

(۲۸۲۸) A جز مسجدی او. (۲۸۲۹) L. Bul. سقف‌و فرش.

(۲۸۳۰) ABDL پیغامبر. (۲۸۳۲) Bul. تازه بادا نام تو.

(۲۸۳۳) L مسجد وقت ضرورتگاه فقر. (۲۸۳۴) A. غیر و جا.

(۲۸۳۶) B Bul. تزکیه‌مان کن. (۲۸۳۸) ABL Bul. جان فروز, and so corr. in D.

(۲۸۴۰) D از for بی. (۲۸۴۱) L خوردن و بردن. AB ای پدر.

(۲۸۴۳) ABL Bul. هین مرو. (۲۸۴۴) Bul. و مخنّث.

(۲۸۴۵) A با سلیح مردوار. BL با سلاح و مردوار. AB بنهد که اینك.

گفت طرّاری تو یا خود ابلهی • بلك تو دزدی و زین حال آگهی
۲۸۱۰ خصمِ خودرا می‌کشیدم من کشان • تو رهانیدی ورا کاینكْ نشان
تو جهت‌گو من برونم از جهات • در وصال آیات کو یا بیّنات
صُنع بینند مردِ محجوب از صِفات • در صفات آنست کو گم کرد ذات
واصلان چون غرقِ ذاتند ای پسر • کی کنند اندر صفاتِ او نظر
چونك اندر قعرِ جُو باشد سَرَت • کی برنگِ آب افتد مَنْظَرت
۲۸۱۵ ور برنگِ آب باز آیی زقَعْر • پس پلاسی بسْتدی دادی تو شَعْر
طاعتِ عامه گناهِ خاصگان • وصلتِ عامه حجابِ خاص دان
مر وزیری‌را کند شه محتسب • شه عدوّ او بود نبْود مُحِب
هم گناهی کرده باشد آن وزیر • بی سبب نبْود تغیّر ناگزیر
آنك زاوّل محتسب بُد خود ورا • بخت و روزی آن بُدست از ابتدا
۲۸۲۰ لیك آن کاوّل وزیرِ شه بُدست • محتسب کردن سبب فعلِ بَدست
چون ترا شه زآستانه پیش خواند • باز سوی آستانه باز راند
تو یقین میدان که جُرمی کردهٔ • جَبْررا از جهل پیش آوردهٔ
که مرا روزی و قسمت این بُدست • پس چرا دی بودت آن دولت بدست
قسمتِ خود خود بریدی تو زجهل • قسمتِ خودرا فزاید مردِ اهل

قصّهٔ منافقان و مسجد ضرار ساختن ایشان،

۲۸۲۵ یك مثالِ دیگر اندر کژرَوی • شاید ار از نقلِ قرآن بشْنوی
این چنین کژ بازیی در جُفت و طاق • با نبی می‌باختند اهلِ نفاق

(۲۸۰۹) A گفت تو طرّاری یا خود ابلهی. B Bul. تو خود یا ابلهی. D و زین خود آگهی.
(۲۸۱۰) L می‌کشیدم مو کشان. (۲۸۱۳) D خود for چون.
(۲۸۱۴) L سرش. L منظرش. (۲۸۱۷) Bul. عدوی او.
(۲۸۱۹) A زآنك زاوّل. (۲۸۲۰) AL کاوّل وزیری دیده‌است.
(۲۸۲۴) D گر مرا روزی. Bul. این دولت.
(۲۸۲۵) D آنك for دیگر.

فوت شدن دزد بآواز دادن آن شخص صاحبخانه‌را که نزدیك آمده بود که دزدرا دریابد و بگیرد،

این بدآن ماند که شخصی دزد دید • در وثاق اندر پیِ او می‌دوید
تا دو سه میدان دوید اندر پیَش • تا در افگند آن تعب اندر خویَش
۲۷۹۵ اندر آن حمله که نزدیك آمدش • تا بدو اندر جهد در یابدش
دزدِ دیگر بانگ کردش که بیا • تا ببینی این علاماتِ بلا
زود باش و باز گرد ای مردِ کار • تا ببینی حال اینجا زار زار
گفت باشد کآن طرف دزدی بود • گر نگردم زود این بر من رود
در زن و فرزندِ من دستی زند • بستنِ این دزد سودم کی کند
۲۸۰۰ این مسلمان از کرم می‌خواندم • گر نگردم زود پیش آید ندم
بر امیدِ شفقتِ آن نیکخواه • دزدرا بگذاشت باز آمد براه
گفت ای یارِ نکو احوال چیست • این فغان و بانگِ تو از دستِ کیست
گفت اینك بین نشانِ پایِ دزد • این طرف رفتست دزدِ زن‌بمزد
نك نشانِ پایِ دزدِ قلتبان • در پیِ او رو بدین نقش و نشان
۲۸۰۵ گفت ای ابله چه می‌گویی مرا • من گرفته بودم آخر مر ورا
دزدرا از بانگِ تو بگذاشتم • من تو خررا آدمی پنداشتم
این چه ژاژست و چه هرزه ای فلان • من حقیقت یافتم چه بود نشان
گفت من از حق نشانت میدهم • این نشانست از حقیقت آگهم

Heading: AL om. را after صاحبخانه. Bul. om. در یابد و.
(۲۷۹۴) A در وثق و در پی.
(۲۷۹۵) Bul. اندرین حمله. A جمله. D تا بدزد اندر. L تا درو اندر.
(۲۷۹۶) L علامات ای کیا. (۲۷۹۸) D بر من دود. (۲۷۹۹) AL بر زن.
(۲۸۰۰) B Bul. پیش آید ندم. (۲۸۰۱) Bul. شفقتی. (۲۸۰۲) AD نیکو.
(۲۸۰۳) Bul. این نشان. A نشانی. (۲۸۰۴) L نك این نقش.
(۲۸۰۵) L بودم اورا جا بجا. (۲۸۰۸) L این نشانت کز حقیقت.

تتمّهٔ اقرار ابلیس بمعاویه مکر خودرا،

۲۷۸۰ پس عزازیلش بگفت ای میرِ راد • مکرِ خود اندر میان باید نها
گر نمازت فوت می‌شد آن زمان • می‌زدی از دردِ دل آه و فغان
آن تأسّف وآن فغان و آن نیاز • درگذشتی از دو صد ذکر و نما
من ترا بیدار کردم از نهیب • تا نسوزاند چنان آهی حجاب
تا چنان آهی نباشد مر ترا • تا بدآن راهی نباشد مر تر
۲۷۸۵ من حسودم از حسد کردم چنین • من عدوّم کارِ من مکرست و کین
گفت اکنون راست گفتی صادقی • از تو این آید تو این‌را لایق
عنکبوتی تو مگس داری شکار • من نیَم ای سگ مگس زحمت میاَ
بازِ اسپیدم شکارم شه کند • عنکبوتی کی بگِرْدِ ما تن
رَو مگس می‌گیر تا تانی هلا • سوی دوغی زن مگسهارا صا
۲۷۹۰ ور بخوانی تو بسوی انگبین • هم دروغ و دوغ باشد آن یقین
تو مرا بیدار کردی خواب بود • تو نمودی کَشتی آن گرداب بو
تو مرا در خیر زآن می‌خواندی • تا مرا از خیرِ بهتر راندی

Heading: L om. Bul. با معاویه.
(۲۷۸۰) AL میرزاد. Bul. میر داد.
(۲۷۸۲) A آن تأسّف آن فغان.
(۲۷۸۳) D om. Bul. حجیت (a misprint for حجیب).
(۲۷۸۵) After this verse Bul. has the heading: جواب معاویه ابلیس‌را بعد از اعتراف و قبول کردن معاویه سخن ا.
(۲۷۸۷) L و for تو.
(۲۷۸۸) L باز اسفیدی.
(۲۷۸۹) A تا توانی.
(۲۷۹۱) L و for آن.
(۲۷۹۲) After this verse L adds:
کار تو اینست ای دزد لعین • سوی دوغ آری مگس‌را زانگبین

تا رسی اندر جماعت در نماز * از پی پیغمبر دولت‌فراز
گر نماز از وقت رفتی مر ترا * این جهان تاریك گشتی بی ضیا
از غبین و درد رفتی اشکها * از دو چشم تو مثال مشکها
ذوق دارد هر کسی در طاعتی * لاجرم نشکیبد از وی ساعتی
۲۷۷۰ آن غبین و درد بودی صد نماز * کو نماز و کو فروغ آن نیاز

فضیلت حسرت خوردن آن مخلص بر فوت نماز جماعت،

آن یکی میرفت در مسجد درون * مردم از مسجد همی‌آمد برون
گشت پرسان که جماعت‌را چه بود * که زمسجد می برون آیند زود
آن یکی گفتش که پیغمبر نماز * با جماعت کرد و فارغ شد زراز
تو کجا در می‌روی ای مرد خام * چونك پیغمبر بداد است السّلام
۲۷۷۵ گفت آه و دود از آن اه شد برون * آهِ او می‌داد از دل بوی خون
آن یکی از جمع گفت این آه‌را * تو بمن ده وآن نماز من ترا
گفت دادم آه و پذرفتم نماز * او ستد آن آه‌را با صد نیاز
شب بخواب اندر بگفتش هاتفی * که خریدی آبِ حیوان و شفا
حرمتِ این اختیار و این دخول * شد نماز جملهٔ خلقان قبول

(۲۷۶۶) L رسی تو با جماعت. ABDL پیغامبر. (۲۷۶۹) In L this and the following verse are transposed.

(۲۷۷۰) A حریق آن نیاز, corr. in marg.

(۲۷۷۲) L کین جماعت‌را. (۲۷۷۴) ABDL پیغامبر.

(۲۷۷۴) ABDL پیغامبر. (۲۷۷۵) Bul. از آن آه.

(۲۷۷۶) D آن یکی گفته بده این آه‌را * وین نماز من ترا بادا عطا,
and so BL Bul. and A in marg. BL Bul. گفتا. B Bul. آن آه‌را.

(۲۷۷۷) D پذیرفتم. (۲۷۷۸) A Bul. شفی.

(۲۷۷۹) D رحمت این اختیار. Bul. آن اختیار. AB Bul. و آن دخول. D وین دخول.

تا تو رشوت نستدی بیننده * چون طمع کردی ضریر و بنده
از هوا من خوی‌را وا کرده‌ام * لقمهای شهوتی کم خورده‌ام
٢٧٥٥ چاشنی‌گیر دلم شد با فروغ * راست‌را داند حقیقت از دروغ

باقرار آوردن معاویه رضی الله عنه ابلیس‌را ،

تو چرا بیدار کردی مر مرا * دشمن بیداری تو ای دغا
همچو خشخاشی همه خواب آوری * همچو خمری عقل و دانش‌را بری
چارمیخت کرده‌ام هین راست گو * راست‌را دانم تو حیلتها مجو
من ز هر کس آن طمع دارم که او * صاحب آن باشد اندر طبع و خو
٢٧٦٠ من ز سرکه می‌نجویم شکری * مر مخنّث‌را نگیرم لشکری
همچو گبران من نجویم از بتی * کو بود حق یا خود از حق آیتی
من ز سرگین می‌نجویم بوی مشك * من در آب جو نجویم خشت خشك
من ز شیطان این نجویم کوست غیر * که مرا بیدار گرداند بخیر

راست گفتن ابلیس ضمیر خودرا بمعاویه رضی الله عنه ،

گفت بسیار آن بلیس از مکر و غدر * میر ازو نشنید کرد استیز و صبر
٢٧٦٥ از بن دندان بگفتش بهر آن * کردمت بیدار میدان ای فلان

(٢٧٥٤) In L this and the following verse are placed after v. ٢٧٦٣.

Heading: L om. Before v. ٢٧٥٦ L adds:

ای سگ ملعون جواب من بگو * راستی گو و دروغی‌را مجو

(٢٧٥٩) Bul. صاحب او.   (٢٧٦٠) B من زشکر می‌بجویم. L من زحنظل می‌نجویم. Bul. وز مخنّث‌را.   (٢٧٦١) L می‌نگویم از بتی. A که بود حق. L کو بود حق وآیت حق ای فتی.

(٢٧٦٢) After this verse L adds:

من نجویم پاسبانی‌را زدزد * کار ناکرده نجویم هیچ مزد

(٢٧٦٣) Bul. می نجویم. B کو مرا.

Heading: Bul. has: منقطع شدن ابلیس از بحث معاویه و از غایت عجز اعتراف آوردن.

(٢٧٦٤) ABL مکر و عذر. Bul. مکر و غور. In D this verse precedes the Heading.

دل نیارامد بگفتار دروغ * آب و روغن هیچ نفروزد فروغ
در حدیث راست آرام دلست * راستیها دانهٔ دام دلست
دل مگر رنجور باشد بدّدهان * که نداند چاشنیِ این و آن
چون شود از رنج و علّت دل سلیم * طعم کذب و راست‌را باشد علیم
حرصِ آدم چون سوی گندم فزود * از دل آدم سلیمی‌را ربود
پس دروغ و عشوه‌ات‌را گوش کرد * غِرّه گشت و زهرِ قاتل نوش کرد
کژدم از گندم ندانست آن نَفَس * می‌پرد تمییز از مستِ هوس
خلق مستِ آرزو اند و هوا * زآن پذیرا اند دستان ترا
هرکه خودرا از هوا خو باز کرد * چشمِ خودرا آشنای راز کرد

شکایت قاضی از آفت قضا و جواب گفتن نایب اورا ،

قاضیی بنشاندند او می‌گریست * گفت نایب قاضیا گریه زچیست
این نه وقتِ گریه و فریادِ تُست * وقتِ شادی و مبارکبادِ تُست
گفت اه چون حکم راند بی‌دلی * در میان آن دو عالِم جاهلی
آن دو خصم از واقعهٔ خود واقفند * قاضیِ مسکین چه داند زآن دو بند
جاهلست و غافلست از حالشان * چون رود در خونشان و مالشان
گفت خصمان عالمند و عِلّتی * جاهلی تو لیک شمع ملّتی
زآنك تو علّت نداری در میان * آن فراغت هست نور دیدگان
وآن دو عالم‌را غرضشان کور کرد * علمشان‌را علّت اندر گور کرد
جهل‌را بی‌علّتی عالم کند * علم‌را علّت کژ و ظالم کند

(۲۷۳۵) ABL Bul. زگفتار، (۲۷۳۸) A رنج علّت. (۲۷۴۰) L غرقه گشت.

(۲۷۴۳) After this verse Bul. adds:

آنچنین که یك حکایت کرده‌اند * گوشرا پند عنایت کرده‌اند

(۲۷۴۴) ABL Bul. و for او. (۲۷۴۶) A Bul. آه.

(۲۷۵۰) B از فراغت. L آن چراغت.

(۲۷۵۲) A کنند *bis*. D کز for کژ.

۲۷۲۰ بی گنه لعنت کنی ابلیس‌را • چون نبینی از خود آن تلبیس‌را
نیست از ابلیس از تُست ای غوی • که چو روبه سوی دُنبه می‌دوی
چونك در سبزه ببینی دنبه‌را • دام باشد این ندانی تو چرا
زآن ندانی کت زدانش دُور کرد • میلِ دنبه چشم و عقلت کور کرد
حُبُّكَ ٱلْأَشْيَآءَ يُعْمِيكَ يُصِم • نَفْسُكَ ٱلسَّوْدا جَنَتْ لا تَخْتَصِم
۲۷۲۵ تو گنه بر من منه کژمژ مبین • من زبد بیزارم و از حرص و کین
من بدی کردم پشیمانم هنوز • انتظارم تا شبم آید بروز
متّهم گشتم میانِ خلق من • فعلِ خود بر من نهد هر مرد و زن
گرگِ بیچاره اگرچه گرسنه‌است • متّهم باشد که او در طنطنه‌است
از ضعیفی چون نداند راه رفت • خلق گوید تُخمه‌است از لُوتِ زفت

باز الحاح کردن معاویه ابلیس‌را،

۲۷۳۰ گفت غیر راستی نرْهاندت • داد سوے راستی می‌خواندت
راست گو تا وا رهی از چنگِ من • مکر ننْشاند غبارِ جنگِ من
گفت چون دانی دروغ و راست‌را • اے خیال‌اندیشِ پُر اندیشها
گفت پیغمبر نشانی داده‌است • قلب و نیکورا مِحَك بنْهاده‌است
گفته‌است اَلْكَذْبُ رَيْبٌ فِى ٱلْقُلُوب • گفت اَلصِّدْقُ طُمأْنِينٌ طَرُوب

(۲۷۲۲) BDL دنبها. (۲۷۲۳) AL Bul. om. و.

(۲۷۲٤) Bul. یعمی و یصم, and so L in marg. L خبط for جنت.

(۲۷۲۵) A کژکژ. (۲۷۲٦) After this verse L adds:

هم امیدی می‌برم بـا درد و سوز • تا مگر این دَی‌مَهَم گردد تموز

Bul. adds: بر امید آن مانده‌ام بس روزگار • کاین زمستانرا بود شاید بهار

(۲۷۲۹) AB Bul. چون نتاند.

Heading: Bul. باز جستن معاویه حقیقت غرض‌را از ابلیس.

(۲۷۳۱) Written in marg. D, app. by the original hand.

(۲۷۳۳) ABD پیغامبر.

نالیدن معاویه بحضرت حق تعالی از ابلیس و نصرت خواستن،

این حدیثش همچو دودست ای اله * دست گیر ار نه گلیمم شد سیاه

من بحجّت بر نیایم با بلیس * کوست فتنهٔ هر شریف و هر خسیس

آدمی که عَلَّمَ ٱلْأَسْمَا بَگست * در تگِ چون برقِ این سگ بی تَگست

از بهشت انداختش بر روی خاك * چون سَمَك در شصتِ او شد زآن سِماك

۲۷۱۰ نوحهٔ إِنَّا ظَلَمْنَا می‌زدی * نیست دستان و فسونش‌را حدی

اندرونِ هر حدیثِ او شَرست * صد هزاران سِحر در وی مُضْمَرست

مردئ مردان ببندد در نَفَس * در زن و در مرد افروزد هَوَس

ای بلیس خلق‌سوزِ فتنه‌جو * بر چِیَم بیدار کردی راست گو

باز تقریر ابلیس تلبیس خودرا،

گفت هر مردی که باشد بدگمان * نشنود او راست‌را با صد نشان

۲۷۱۵ هر درونی که خیال‌اندیش شد * چون دلیل آری خیالش بیش شد

چون سخن در وی رود علّت شود * تیغِ غازی دزدرا آلت شود

پس جوابِ او سکوتست و سکون * هست با ابله سخن گفتن جنون

تو زمن با حق چه نالی ای سلیم * تو بنال از شرِّ آن نفسِ لئیم

تو خوری حلوا ترا دُمَّل شود * تب بگیرد طبعِ تو مُخْتَل شود

Heading: L om.

(۲۷۰۸) L Bul. آدمی کو. BD بگشت for بگست. L تگست. L این سگ کم‌تکست.

(۲۷۰۹) AB Bul. شست. D چون سماك. L Bul. از سماك.

(۲۷۱۰) D فسونش‌را شکی. (۲۷۱۴) After this verse L adds:

زآنك حجّت در بگنجد با منی * هین غرض‌را در میان نه بی فنی

(۲۷۱۶) L گبررا آلت. (۲۷۱۷) After this verse L adds:

تو زحق ترس و زحق جو قطع نفس * گر تو از شرّش بماندستی بحبس

(۲۷۱۹) Bul. دنبل for دمّل.

او مرا غمّاز کرد و راست‌گو • تا بگویم زشت کو و خوب کو
۲٦۹۰ من گواهم بر گواه زندان کجاست • اهلِ زندان نیستم ایزد گواست
هرکجا بینم نهالِ میوه‌دار • تربیتها میکنم من دایه‌وار
هرکجا بینم درختِ تلخ و خشك • می‌بُرم تا وا رهد از پُشك مُشك
خشك گوید باغبان‌را کای فتی • مر مرا چه می‌بُری سر بی خطا
باغبان گوید خمُش ای زشت‌خو • بس نباشد خشکیٔ تو جُرمِ تو
۲٦۹۵ خشك گوید راستم من کژ نیَم • تو چرا بی جرم می‌بُرّی پیَم
باغبان گوید اگر مسعودیی • کاشکی کژ بودیی تر بودیی
جاذبِ آبِ حیاتی گشتیی • اندر آبِ زندگی آغشتیی
تخمِ تو بَد بوده‌است و اصلِ تو • با درختِ خوش نبوده وصلِ تو
شاخِ تلخ ار با خوشی وُصلت کند • آن خوشی اندر نهادش بر زند

عنف کردن معاویه با ابلیس،

۲۷۰۰ گفت امیر ای راه‌زن حجّت مگو • مر ترا ره نیست در من ره مجو
ره‌زنی و من غریب و تاجرم • هر لباساتی که آری کی خرم
گِرْدِ رختِ من مگرد از کافری • تو نهٔ رختِ کسی‌را مشتری
مشتری نبْود کسی‌را راه‌زن • ور نماید مشتری مکرست و فن
تا چه دارد این حسود اندر کدو • ای خدا فریاد مارا زین عدو
۲۷۰۵ گر یکی فَصْلی دگر در من دمد • در رباید از من این ره‌زن نمَد

(۲٦۹۰ Bul. یزدان گواست.
(۲٦۹۲ AB Bul. می‌برم من تا رهد.
(۲٦۹۳ Bul. ای فتا.
(۲٦۹٤ L ای زشت‌رو. Bul. پس نباشد.
(۲٦۹۷ BD گشتهٔ and آغشتهٔ.
(۲٦۹۹ D شاخ تر, corr. in marg.

باز جواب گفتن ابلیس معاویه‌را،

گفت ابلیسش گشای این عَقْدرا • من مِحَکّم قلب‌را و نقدرا

امتحانِ شیر و کلبم کرد حق • امتحانِ نقد و قلبم کرد حق

قلب‌را من کی سیه‌رُو کرده‌ام • صَیْرفی‌ام قیمتِ او کرده‌ام

۲۶۷۵ نیکوان‌را رهنمایی می‌کنم • شاخهای خشك‌را بر می‌کنم

این علفها می‌نهم از بهرِ چیست • تا پدید آید که حیوان جنسِ کیست

گرگ از آهو چو زاید کودکی • هست در گرگیش و آهویی شکی

تو گیاه و استخوان پیشش بریز • تا کدامین سو کند او گام تیز

گر بسوی استخوان آید سگست • ور گیا خواهد یقین آهو رگست

۲۶۸۰ قهر و لطفی جفت شد با همدگر • زاد از این هر دو جهانی خیر و شر

تو گیاه و استخوان‌را عرضه کن • قوتِ نفس و قوتِ جان‌را عرضه کن

گر غذای نفس جوید ابترست • ور غذای روح خواهد سَرْوَرست

گر کند او خدمتِ تن هست خر • ور رود در بحرِ جان یابد گهر

گرچه این دو مختلف خیر و شرند • لیك این هر دو یك کار اندرند

۲۶۸۵ انبیا طاعات عرضه میکنند • دشمنان شهواتِ عرضه میکنند

نیك‌را چون بد کنم یزدان نِیَم • داعیَم من خالقِ ایشان نیم

خوب‌را من زشت سازم رب نه ام • زشت‌را و خوب‌را آیینه ام

سوخت هندو آینه از دردرا • کین سیه‌رُو می‌نماید مردرا

Heading: Bul. سیوم بار for باز.   (۲۶۷۲) L Bul. گشا.

(۲۶۷۵) B رهنمای و مامنم. In the second hemistich B has: مر بدانرا پیشوایی میکنم.
After this verse L adds:

نیکوانرا رهنمای و مامنم • شاخهای خشك‌را بر میکنم

(۲۶۷۶) D کی حیوان.   (۲۶۷۷) L گرگی از آهو چو زاید ور سگی. A و آهویش شکی. D و آهو بی شکی.

(۲۶۸۰) BL با یکدگر. D همدیگر. B Bul. جهان.

(۲۶۸۲) B Bul. غدای *bis*.   (۲۶۸۸) After this verse L Bul. add:

گفت آیینه گناه از من نبود • جرم اورا نه که روی من زدود

باز تقریر کردن معاویه با ابلیس مکر اورا،

گفت امیر اورا که اینها راستست • لیك بخش تو ازینها کاستست
صد هزاران‌را چو من تو ره زدی • حُفره کردی در خزینه آمدی
آتش و نفطی نسوزی چاره نیست • کیست کز دستِ تو جامه‌اش پاره نیست
۲٦۵۵ طبعت ای آتش چو سوزانیدنیست • تا نسوزانی تو چیزی چاره نیست
لعنت این باشد که سوزانت کند • اوستادِ جملهٔ دزدانت کند
با خدا گفتی شنیدی رُو برُو • من چه باشم پیشِ مکرت ای عدو
معرفتهای تو چون بانگ صفیر • بانگِ مرغانست لیکن مرغ‌گیر
صد هزاران مرغ‌را آن ره زدست • مرغ ِغرّه کآشنائی آمدست
۲٦٦۰ در هوا چون بشنود بانگِ صفیر • از هوا آید شود اینجا اسیر
قومِ نُوح از مکرِ تو در نوحه‌اند • دل کباب و سینه شرحه شرحه‌اند
عادرا تو باد دادے در جهان • در فکندی در عذاب و اندهان
از تو بود آن سنگسارِ قومِ لُوط • در سیاه‌آبه زتو خوردند غُوط
مغزِ نمرود از تو آمد ریخته • ای هزاران فتنها انگیخته
۲٦٦۵ عقلِ فرعونِ ذکیِّ فیلسوف • کور گشت از تو نیابید او وقوف
بُو لَهَب هم از تو نا اهلی شده • بُو اَلْحَکَم هم از تو بُو جَهْلی شده
ای برین شطرنج بهرِ یادرا • مات کرده صد هزار استادرا
ای زفرزین‌بندهای مُشکلت • سوخته دلها سِیَه گشته دلت
بحرِ مکری تو خلایق قطرهٔ • تو چو کوهی وین سلیمان ذرّهٔ
۲٦۷۰ کی رهد از مکرِ تو ای مختصِم • غرقِ طوفانیم إلاّ مَنْ عُصِم
بس ستارهٔ سعد از تو محترِق • بس سپاه و جمع از تو مفترِق

Heading: Bul. سیوم بار for باز. A بابلیس. (۲٦۵٤) AB آتشی از تو نسوزم, and so L, which has بسوزم. Bul. نفتی. (۲٦۵۵) ABL سوزانیده نیست. (۲٦٦۲) D عادرا چون باد. (۲٦٦۳) D om. ز before تو. (۲٦٦۷) D مات کردند. (۲٦٦۹) A تو و خلقان قطرهٔ. D originally و سلیمان. (۲٦۷۱) AL سپاه جمع.

اصلِ نقدش داد و لطف و بخشش است * قهر بر وی چون غباری از غِش است
از برای لطف عالَم‌را بساخت * ذرّه‌هارا آفتابِ او نواخت
فُرقت از قهرش اگر آبستن‌است * بهرِ قدرِ وصلِ او دانستن‌است
تا دهد جان‌را فراقش گوشمال * جان بداند قدرِ ایّامِ وصال
۲۶۳۵ گفت پیغمبر که حق فرموده‌است * قصدِ من از خلق احسان بوده‌است
آفریدم تا زمن سودی کنند * تا زشَهْدم دست‌آلودے کنند
نی برای آنک تا سودی کنم * وز برهنه من قبایی بر کنم
چند روزی که زپیشم رانده‌است * چشمِ من در رویِ خوبش مانده‌است
کز چنان رویی چنین قهر ای عجب * هر کسی مشغول گشته در سبب
۲۶۴۰ من سبب‌را ننْگرم کآن حادثست * زآنك حادث حادثی‌را باعث‌است
لطفِ سابق‌را نظاره می‌کنم * هرچه آن حادث دو پاره می‌کنم
ترکِ سجده از حسد گیرم که بود * آن حسد از عشق خیزد نه از جحود
هر حسد از دوستی خیزد یقین * که شود با دوست غیری همنشین
هست شرطِ دوستی غیرت‌پزی * همچو شرطِ عطسه گفتن دیر زی
۲۶۴۵ چونك بر نطعش جزین بازی نبود * گفت بازی کن چه دانم در فزود
آن یکی بازی که بُد من باختم * خویشتن‌را در بلا اندا ختم
در بلا هم می‌چشم لذّاتِ او * ماتِ اویم ماتِ اویم ماتِ او
چون رهاند خویشتن‌را ای سَرَه * هیچ کس در شش جهت از شش‌دَرَه
جُزْوِ شش از کُلِّ شش چون وا رهد * خاصّه که بی‌چون مرورا کژ نهد
۲۶۵۰ هرکه در شش او درونِ آتش‌است * اوش برْهاند که خلّاقِ شش‌است
خود اگر کفرست و گر ایمانِ او * دست‌بافِ حضرتست و آنِ او

(۲۶۳۵) ABDL پیغامبر.   (۲۶۳۷) A بر سودی تنم .L من سودی کنم.
(۲۶۴۲) A این حسد   (۲۶۴۴) A بعد عطسه .L Bul. بعد از عطسه.
(۲۶۴۶) B که من بد باختم.   (۲۶۴۸) D در شش‌دره.
(۲۶۴۹) B خاصه کی.

عَجِّلُوا ٱلطَّاعَاتِ قَبْلَ ٱلْفَوْتِ گفت • مصطفی چون دُرِّ معنی می‌بسُفت
گفت نی نی این غرض نبود ترا • که بخیری رهنما باشی مرا
٢٦١٥ دزد آید از نهان در مسکنم • گویدم که پاسبانی می‌کنم
من کجا باور کنم آن دزدرا • دزد کی داند ثواب و مُزد را

باز جواب گفتن ابلیس معاویه‌را ،

گفت ما اوّل فرشته بوده‌ایم • راهِ طاعت‌را بجان پیموده‌ایم
سالکانِ راه‌را مَحْرَم بُدیم • ساکنانِ عرش‌را همدم بُدیم
پیشهٔ اوّل کجا از دل رود • مِهرِ اوّل کی زدل بیرون شود
٢٦٢٠ در سفر گر رُوم بینی یا خُتَن • از دلِ تو کی رود حُبُّ ٱلْوَطَن
ما هم از مستانِ این مَی بوده‌ایم • عاشقانِ درگهِ وی بوده‌ایم
نافِ ما بر مِهرِ او ببْریده‌اند • عشقِ او در جانِ ما کاریده‌اند
روزِ نیکو دیده‌ایم از روزگار • آبِ رحمت خورده‌ایم اندر بهار
نه که مارا دستِ فضلش کاشتست • از عدم مارا نه او بر داشتست
٢٦٢٥ ای بسا کز وی نوازش دیده‌ایم • در گلستانِ رضا گردیده‌ایم
بر سرِ ما دستِ رحمت می‌نهاد • چشمهای لطف از ما می‌گشاد
وقتِ طفلی‌ام که بودم شیرجُو • گاهوارم‌را که جنبانید او
از که خوردم شیر غیرِ شیرِ او • کی مرا پرورد جز تدبیرِ او
خوی کآن با شیر رفت اندر وجود • کی توان آنرا زمردم واگشود
٢٦٣٠ گر عتابی کرد دریای کرم • بسته کی کردند درهای کرم

(٢٦١٤) Before this verse A has the heading: جواب گفتن معاویه ابلیس‌را. A ره نمایی مر.
(٢٦١٥) A در نهان. (٢٦١٦) Bul. این دزدرا.
Heading: Bul. has دوم بار از خر افگندن ابلیس معاویه‌را و روپوش کردن.
(٢٦١٧) A اوّل ما. After this verse L has v. ٢٦٢٣.
(٢٦٢٦) L بر ما می‌گشاد. (٢٦٢٧) A گاهواره‌ام که.
(٢٦٢٨) A از کی خوردم. (٢٦٣٠) L بسته کی گردید.

۲۶۰۰ این جهان بازی‌گهست و مرگ شب • باز گردی کیسه خالی پُر تعب
کسبِ دین عشقست و جذبِ اندرون • قابلیّت نورِ حق‌را ای حرون
کسبِ فانی خواهدت این نفسِ خس • چند کسبِ خس کنی بگذار بس
نفسِ خس گر جویدت کسبِ شریف • حیله و مکری بود آن‌را ردیف

بیدار کردن ابلیس معاویه‌را رضی الله عنه که خیز وقت نماز است،

در خبر آمد که آن معاویه • خفته بُد در قصر در یك زاویه
۲۶۰۵ قصررا از اندرون دَر بسته بود • کز زیارتهای مردم خسته بود
ناگهان مردی ورا بیدار کرد • چشم چون بگشاد پنهان گشت مرد
گفت اندر قصر کس‌را ره نبود • کیست کین گستاخی و جرأت نمود
گرد برگشت و طلب کرد آن زمان • تا بیابد زآن نهان گشته نشان
از پسِ در مُدْبِری‌را دید کو • در دَر و پرده نهان میکرد رو
۲۶۱۰ گفت هی تو کیستی نامِ تو چیست • گفت نام فاش ابلیسِ شقیست
گفت بیدارم چرا کردی بجِد • راست گو با من مگو بر عکس و ضِد

از خر فگندن ابلیس معاویه‌را رضی الله عنه و روپوش و بهانه کردن و جواب گفتن معاویه اورا،

گفت هنگامِ نماز آخر رسید • سوی مسجد زود می‌باید دوید

(۲۶۰۰) After this verse L adds:

سوی خانه گور تنها مانده • با فغان وا حسرتا بر خوانده

(۲۶۰۱) Bul. نور حق دان ای حرون. (۲۶۰۳) Bul. اورا ردیف. (۲۶۰٤) A Bul. have: در خبر آمد که خال مومنان * خفته بد در قصر بر بستر ستان and so D in marg. and L. L has بود اندر قصر خود خفته ستان.

(۲۶۰۹) A Bul. او پس در. A در در پرده. Bul. در پس پرده.

(۲۶۱۱) B بر من مگو. A بر عکس ضد. Heading: L om. AB Bul. افگندن. After کردن Bul. has و طول مناظرهٔ ایشان. (۲۶۱۲) Bul. اندر رسید.

۲۵۸۰ پیشِ خویشان باش چون آوارهٔ • بر مَهِ کامل زن ار مَه‌پارهٔ
جُزورا از کُلِّ خود پرهیز چیست • با مخالف این همه آمیز چیست
جنس‌را بین نوع گشته در رَوِش • غَیبها بین عَین گشته در زَهِش
تا چو زن عشوه خری ای بی خِرَد • از دروغ و عشوه کَی یابی مدد
چاپلوس و لفظِ شیرین و فریب • می‌ستانی می‌نهی چون زر بجَیب
۲۵۸۵ مر ترا دشنام و سیلیّ شهان • بهتر آید از ثنای گمرهان
صَفعِ شاهان خور مخور شهدِ خسان • تا کسی گردی زاِقبالِ کسان
زآنك ازیشان دولت و خلعت رسد • در پناهِ روحِ جان گردد جسد
هرکجا بینی برهنه و بی‌نوا • دانك او بگریختست از اوستا
تا چنان گردد که میخواهد دلش • آن دلِ کورِ بدِ بی‌حاصلش
۲۵۹۰ گر چنان گشتی که اُستا خواستی • خویش‌را و خویش‌را آراستی
هرکه از استا گریزد در جهان • او زدولت میگریزد این بدان
پیشهٔ آموختی در کسبِ تن • چنگ اندر پیشهٔ دینی بزن
در جهان پوشیده گشتی و غنی • چون برون آیی ازینجا چون کنی
پیشهٔ آموز کاندر آخرت • اندر آید دخلِ کسبِ مغفرت
۲۵۹۵ آن جهان شهریست پُر بازار و کسب • تا نپنداری که کسب اینجاست حَسْب
حق تعالی گفت کین کسبِ جهان • پیشِ آن کسب‌است لعبِ کودکان
همچو آن طفلی که بر طفلی تند • شکلِ صحبت‌کُن مساسی میکند
کودکان سازند در بازی دکان • سود نبْود جز که تعبیرِ زمان
شب شود در خانه آید گُرسنه • کودکان رفته بمانده یك تنه

(۲۵۸۲) ADL Bul. رهش for زهش. (۲۵۸۳) L Bul. دروغ عشوه.
(۲۵۸٤) D لطف شیرین. A و شیرین. A چون زن.
(۲۵۸۷) ABL Bul. خلعت و دولت. (۲۵۸۸) L om. و.
(۲۵۹۰) D اوستا. L خویش‌را و خلق‌را. (۲۵۹۱) A او for این.
(۲۵۹۷) L شکل میری‌را اساسی میکند.
(۲۵۹۹) A بماند.

آتش شهوت که شعله می‌زدی * سبزهٔ تقوی شد و نور هُدی
آتش خشم از شما هم حلم شد * ظلمتِ جهل از شما هم علم شد
آتش حرص از شما ایثار شد * وآن حسد چون خار بُد گلزار شد
چون شما این جملهٔ آتشهای خویش * بهرِ حق کُشتید جمله پیش پیش
٢٥٦٥ نفسِ ناری‌را چو باغی ساختید * اندرو تخمِ وفا انداختید
بلبلانِ ذکر و تسبیح اندرو * خوش سرایان در چمن بر طرفِ جو
داعیِ حق‌را اجابت کرده‌اید * در جحیمِ نفس آب آورده‌اید
دوزخِ ما نیز در حقِّ شما * سبزه گشت و گلشن و برگ و نوا
چیست احسان‌را مکافات ای پسر * لطف و احسان و ثوابِ معتبر
٢٥٧٠ نی شما گفتید ما قُربانییم * پیشِ اوصافِ بقا ما فانییم
ما اگر قلّاش و گر دیوانه‌ایم * مستِ آن ساقی و آن پیمانه‌ایم
بر خط و فرمانِ او سر می‌نهیم * جانِ شیرین‌را گروگان می‌دهیم
تا خیالِ دوست در اسرارِ ماست * چاکری و جان‌سپاری کارِ ماست
هرکجا شمعِ بلا افروختند * صد هزاران جانِ عاشق سوختند
٢٥٧٥ عاشقانی کز درونِ خانه‌اند * شمعِ رویِ یاررا پروانه‌اند
ای دل آنجا رَو که با تو روشن‌اند * وز بلاها مر ترا چون جوشن‌اند
در میانِ جانِ ترا جا میکنند * تا ترا پُر باده چون جام کنند
در میانِ جانِ ایشان خانه گیر * در فلک خانه کُن ای بدرِ مُنیر
چون عطارد دفترِ دل وا کنند * تا که بر تو سرّها پیدا کنند

(٢٥٦٣) L om. از his. (٢٥٦٤) L om. از.

(٢٥٦٤) In L vv. ٢٥٦٤—٥ and vv. ٢٥٦٦—٧ are transposed.

(٢٥٦٦) A بر طرفِ او. (٢٥٦٧) D کرده‌اند. D آورده‌اند.

(٢٥٦٩) A چیست احسان و مکافات, corr. above. (٢٥٧١) Bul. اگر for وگر.

(٢٥٧٣) Bul. بر اسرار ماست. (٢٥٧٦) After this verse Bul. adds:

بر جنایاتت مواسا می‌کنند * در میان جان ترا جا می‌کنند

(٢٥٧٧) L om. Bul. زآن for در.

قلعهٔ سلطان عمارت میکند * لیك دعوئ اِمارت میکند
گشته یاغی تا که مِلْكِ او بود * عاقبت خود قلعه سلطانی شود
مؤمن آن قلعه برای پادشاه * میکند معمور نه از بهرِ جاه
زشت گوید ای شهِ زشت‌آفرین * قادری بر خوب و بر زشتِ مَهین
۲۵۵۰ خوب گوید ای شهِ حسن و بها * پاك گردانیدَیم از عیبها

وصیّت کردن پیغامبر صلّی اللّه علیه وسلّم مر آن بیماررا و دعا آموزیدنش،

گفت پیغمبر مر آن بیماررا * این بگو کای سهل‌کُن دشواررا
آتِنا فی دارِ دُنْیانا حَسَن * آتِنا فی دارِ عُقْبانا حَسَن
راه‌را بر ما چو بُستان کن لطیف * مَنْزِلِ ما خود تو باشی ای شریف
مؤمنان در حشر گویند ای مَلَك * نی که دوزخ بود راهِ مشتَرَك
۲۵۵۵ مؤمن و کافر بَرو یابد گذار * ما ندیدیم اندرین ره دود و نار
نك بهشت و بارگاهِ ایمنی * پس کجا بود آن گذرگاهِ دنی
پس مَلَك گوید که آن روضهٔ خُضَر * که فلان جا دیده‌اید اندر گذر
دوزخ آن بود و سیاستگاهِ سخت * بر شما شد باغ و بُستان و درخت
چون شما این نفسِ دوزخ‌خوی‌را * آتشیِ گبرِ فتنه‌جوی‌را
۲۵۶۰ جهدها کردید و او شد پُر صفا * ناررا کُشتید از بهرِ خدا

(۲۵٤۷) Bul. باغی. B قلعهٔ. L قلعهٔ سلطان.

Heading: Suppl. in marg. D.

(۲۵٤۹) L بر زشت و بر خوب مِهین. (۲۵۵۰) After this verse L adds:

حمد لك والشكر لك یا ذا المنن * قادری و ناظری بر حال من
ای تو بر هر پادشاهی پادشاه * کارسازی یفعل الله ما یشا

(۲۵۵۱) ABD پیغامبر. L که for کای. (۲۵۵۲) D وآتنا in the second hemistich.

(۲۵۵۵) A بدو یابد. D دود و تار.

(۲۵۵۷) D om. (۲۵۵۸) A بستان درخت.

هیچ نکُشد نفس‌را جز ظِلّ پیر * دامنِ آن نفس‌کُش‌را سخت گیر
چون بگیری سخت آن توفیقِ هوست * در تو هر قوّت که آید جذبِ اوست
۲۵۲۰ مــا رَمَیْتَ إِذْ رَمَیْتَ راست دان * هرچه کارد جان بود از جانِ جان
دست گیرنده وَیَست و بُردبار * دَم بدَم آن دَم ازو امّید دار
نیست غم گر دیر بی او مانده * دیرگیر و سخت‌گیرش خوانده
دیر گیرد سخت گیرد رحمتش * یکدَمَت غایب ندارد حضرتش
گر تو خواهی شرحِ این وصل و ولا * از سرِ اندیشه میخوان وَٱلْضُّحَی
۲۵۲۵ ور تو گویی هر بَدیها از وَیَست * لیک آن نقصانِ فضلِ او کَیست
این بَدی دادن کمالِ اوست هر * من مثالی گویمت اے محتشم
کرد نقّاشی دو گونه نقشها * نقشهای صاف و نقشی بی صفا
نقشِ یوسف کرد و حُورِ خوش‌سرشت * نقشِ عفریتان و ابلیسانِ زشت
هر دو گونه نقش اُستادیّ اوست * زشتیِ او نیست آن رادیّ اوست
۲۵٤۰ زشت‌را در غایتِ زشتی کند * جملهٔ زشتیها بگِرْدش بر تنند
تا کمالِ دانشش پیدا شود * مُنْکِرِ اُستادیَش رسوا شود
ور نداند زشت کردن ناقص‌است * زین سبب خلّاقِ گبر و مُخْلِص‌است
پس ازین رُو کفر و ایمان شاهد اند * بر خداوندیش هر دو ساجد اند
لیک مؤمن دان که طَوْعًا ساجدست * زآنک جویاے رضا و قاصدست
۲۵٤۵ هست کَرْهًا گبر هم یزدان‌پرست * لیک قصدِ او مرادی دیگرست

(۲۵۲۰) L. هرچه دارد جان. (۲۵۲۱) L. کردگار for بردبار. B اومید.
(۲۵۲۲) In Bul. vv. ۲۵۲۲ and ۲۵۲۳ are transposed.
(۲۵۲۳) D نگردد حضرتش. (۲۵۲٤) AB Bul. ور تو خواهی.
(۲۵۲٦) AB Bul. آن بدی. (۲۵۲۷) Bul. نقش بی صفا.
(۲۵۲۸) Bul. کرد و خوب و خوش سرشت. (۲۵٤۰) After this verse L adds:
خوب‌را در غایت خوبی کند * حسن عالم چاشنی از وی چشد
(۲۵٤۲) D کردن for گبر و, corr. in marg.
(۲۵٤۳) In L ساهد اند and ساجد اند are transposed. (۲۵٤۵) Bul. مراد.

آتشی زد شب بکِشتِ دیگران • باد آتش‌را بکشتِ او بَران
چشم‌بندے بود لعنت دیورا • تا زیانِ خصم دید آن ریورا
لعنت این باشد که کژبینش کند • حاسد و خودبین و پُرکینش کند
تا ندانذ که هر آنك کرد بَد • عاقبت باز آید و بر وی زند
۲۰۱۵ جملهٔ فرزین‌بندها بیند بعکس • مات بر وی گردد و نقصان و وَکس
زآنك او گر هیچ بیند خویش‌را • مُهلك و ناسور بیند ریش‌را
درد خیزد زین چنین دیدن درون • درد اورا از حجاب آرد برون
تا نگیرد مادران‌را دردِ زَه • طفل در زادن نیابد هیچ ره
این امانت در دل و دل حامله‌ست • این نصیحتها مثالِ قابله‌ست
۲۰۲۰ قابله گوید که زن‌را درد نیست • درد باید درد کودك‌را رهیست
آنك او بی‌درد باشد ره‌زنست • زآنك بی‌دردی اَنا اَلحَق گفتنست
آن انا بی وقت گفتن لعنت‌است • آن انا در وقت گفتن رحمتست
آن انا منصور رحمت شد یقین • آن انا فرعون لعنت شد ببین
لاجرم هر مرغِ بی‌هنگام‌را • سر بریدن واجبست اِعلام‌را
۲۰۲۵ سر بریدن چیست کُشتن نفس‌را • در جهاد و ترك گفتن نفس‌را
آنچنانك نیشِ کژدم بر کَنی • تا که یابد او زکُشتن ایمنی
بر کَنی دندانِ پُر زهری زمار • تا رهد مار از بلاے سنگسار

(۲۰۱۱) D om. را. D بر آن. L باد سوی کشت او کردش روان.

(۲۰۱۲) After this verse L adds:

هم زیان حال او شد ریو او • خود تو گویی بود آدم دیو او

Bul. adds:

چون زیان جان او شد ریو او • گویی آدم بود دیو دیو او

(۲۰۱٤) BD بداند. L آنکو بد کند. L باز آید و با خود کند.

(۲۰۱۵) AD نقصان وکس. L نقصان و مکس. (۲۰۱٦) AL Bul. زآنك گر او.

(۲۰۱۷) A از چنین. (۲۰۲۱) Bul. هرکه for آنك. (۲۰۲۲) B انای for انا *bis.*

(۲۰۲۵) L در جهاد و ترك کردن امس‌را. (۲۰۲۷) A پر زهر. D پر زهری مار.

۲۴۹۰ چون دو دِل شد موسی اندر کارِ ما * گاه خصمِ ماست و گاهی یارِ ما
خشمش آتش میزند در رختِ ما * حلمش اِسپر میشود پیشِ بلا
کَی بود که حلم گردد خشم نیز * نیست این نادر زلطفت ای عزیز
مدحِ حاضر وحشتست از بهرِ این * نامِ موسی میبرم قاصد چنین
ورنه موسی کَی روا دارد که من * پیشِ تو یاد آورم از هیچ تن
۲۴۹۵ عهدِ ما بشْکست صد بار و هزار * عهدِ تو چون کوه ثابت بر قرار
عهدِ ما کاه و بهَر بادی زبون * عهدِ تو کوه و زصد کُه هم فزون
حقِّ آن قوّت که بر تلوینِ ما * رحمتی کن ای امیرِ لونها
خویش‌را دیدیم و رسوایئ خویش * امتحانِ ما مکن ای شاه بیش
تا فضیحتهای دیگررا نهان * کرده باشی ای کریمِ مستعان
۲۵۰۰ بی‌حدی تو در جمال و در کمال * در کژی ما بی‌حدیم و در ضلال
بی‌حدئ خویش بگْمار ای کریم * بر کژئ بی‌حدِ مُشتی لئیم
هین که از تقطیعِ ما یک تار ماند * مصر بودیم و یکی دیوار ماند
البقیّه البقیّه ای خدیو * تا نگردد شادِ کلّی جانِ دیو
بهرِ ما نی بهرِ آن لطفِ نُخُست * که تو کردی گمرهان‌را بازْجُست
۲۵۰۵ چون نمودی قدرتت بنْمای رحم * ای نهاده رحمها در لحم و شحم
این دعا گر خشم افزاید ترا * تو دعا تعلیم فرما مهترا
آنچنان کآدم بیفتاد از بهشت * رجعتش دادی که رَست از دیوِ زشت
دیو که بْوَد کو زآدم بگْذرد * بر چنین نطعی ازو بازی برَد
در حقیقت نفعِ آدم شد همه * لعنتِ حاسد شده آن دَمْدَمه
۲۵۱۰ بازیی دید و دو صد بازی ندید * پس ستونِ خانهٔ خودرا برید

(۲۴۹۱) BDL حلم او رد میکند تیر بلا, and so Bnl., which has شیر بلا, and A in marg. (۲۴۹۲) D خشم تیز. (۲۴۹۷) Bul. حقّ آن قدرت. D در تلوین. (۲۵۰۲) A یکبار ماند. (۲۵۰۳) L شاه کلّی. (۲۵۰۴) AD om. B همرهانرا. (۲۵۰۵) D بنما. A لحم شحم. L لحم و شحم. (۲۵۰۸) A کی بود.

نیك کردند و بجای خویش بود • سهلتر باشد زآتش رنجِ دود
حد ندارد وصفِ رنجِ آن جهان • سهل باشد رنجِ دنیا پیشِ آن
ای خنك آنکو جهادی میکند • بر بدن زجری و دادی میکند
تا زرنج آنجهانی وا رهد • بر خود این رنجِ عبادت می‌نهد
۲٤۷۵ من همی‌گفتم که یا ربّ آن عذاب • هم درین عالم بران بر من شتاب
تا در آن عالم فراغت باشدم • در چنین درخواست حلقه می‌زدم
این چنین رنجوریی پیدام شد • جانِ من از رنج بی‌آرام شد
مانده‌ام از ذکر وز اورادِ خَود • بی‌خبر گشتم زخویش و نیك و بد
گر نمی‌دیدم کنون من رویِ تو • ای خجسته وی مبارك بویِ تو
۲٤۸۰ می‌شدم از بند من یکبارگی • کردیَم شاهانه این غمخوارگی
گفت هی هَی این دعا دیگر مکُن • بر مکَن تو خویش‌را از بیخ و بُن
تو چه طاقت داری ای مورِ نژند • که نهد بر تو چنان کوهِ بلند
گفت توبه کردم ای سلطان که من • از سرِ جَلْدی نه لافم هیچ فن
این جهان تیه‌است و تو موسی و ما • از گنه در تیه مانده مبتلا
۲٤۸۵ سالها ره می‌رویم و در اخیر • همچنان در منزلِ اوّل اسیر
گر دلِ موسی زما راضی بُدی • تیه‌را راه و کران پیدا شدی
ور بکُل بیزار بودی او زما • کی رسیدی خوانمان هیچ از سما
کی زسنگی چشمها جوشان شدی • در بیابان‌مان امانِ جان شدی
بل بجایِ خوان خود آتش آمدی • اندرین منزل لَهَب بر ما زدی

(۲٤۷۲) A دریا for دنیا.   (۲٤۷۵) A این عذاب.

(۲٤۷۸) ABL Bul. و از اوراد.   (۲٤۷۹) A مبارك روی تو. L خوی تو.

(۲٤۸۱) Bul. زین دعا.   (۲٤۸۲) A چو طاقت.

(۲٤۸۵) After this verse L Bul. add (and so B in marg.):

قوم موسی راه می‌پیموده‌اند • آخر اندر گام اوّل بوده اند

(۲٤۸٦) A om. و.   (۲٤۸۷) Bul. رسیدی نان و خوان.

(۲٤۸۸) Bul. جوشان بدی. L امان جان بدی.

سوی سوراخی که نامش گوشهاست ⁎ تا بباغِ جان که میوه‌اش هوشهاست
شاه‌راهِ باغِ جانها شرعِ اوست ⁎ باغ و بُستانهای عالَم فرعِ اوست
۲۴۵۵ اصل و سرچشمهٔ خوشی آنست آن ⁎ زود تَجْرِی تَحْتَهَا ٱلْأَنْهَار خوان

تتمّهٔ نصیحت رسول صلّی الله علیه وسلّم بیماررا،

گفت پیغمبر مر آن بیماررا ⁎ چون عیادت کرد یارِ زاررا
که مگر نوعی دعائی کردهٔ ⁎ از جهالت زَهْربائی خَوردهٔ
یاد آور چه دعا میگفتهٔ ⁎ چون زمکرِ نفس میآشفتهٔ
گفت یادم نیست اِلّا همّتی ⁎ دار با من یادم آید ساعتی
۲۴۶۰ از حضورِ نوربخشِ مصطفا ⁎ پیشِ خاطر آمد اورا آن دعا
همّتِ پیغمبرِ روشن‌کده ⁎ پیشِ خاطر آمدش آن گُم شده
تافت زآن روزن که از دل تا دلست ⁎ روشنی که فرقِ حقّ و باطلست
گفت اینك یادم آمد ای رسول ⁎ آن دعا که گفته‌ام من بو ٱلفضول
چون گرفتارِ گنه میآمدم ⁎ غرقه دست اندر حَشایش میزدم
۲۴۶۵ از تو تهدید و وعیدی میرسید ⁎ مجرمان‌را از عذابِ بس شدید
مضطرب میگشتم و چاره نبود ⁎ بندِ مُحْکَم بود و قفلِ ناگشود
نی مقامِ صبر و نه راهِ گریز ⁎ نی امیدِ توبه نی جایِ ستیز
من چو هاروت و چو ماروت از حزن ⁎ آه میکردم که ای خلّاقِ من
از خطرِ هاروت و ماروت آشکار ⁎ چاهِ بابل‌را بکردند اختیار
۲۴۷۰ تا عذابِ آخرت اینجا کشند ⁎ گُرْبُزند و عاقل و ساحِروَشند

(۲۴۵۳) B میوش. (۲۴۵۴) Bul. om. و.
(۲۴۵۵) A om. و. A Bul. آنست و آن.
Heading: Bul. آن رنجوررا. (۲۴۵۶) BDL پیغامبر.
(۲۴۵۷) D زهره‌بائی. B زهر نابی. (۲۴۵۹) B یاد آید.
(۲۴۶۱) L om. BD پیغامبر. (۲۴۶۲) L با دلست. (۲۴۶۵) A om. و.
(۲۴۷۰) A آنجا کشند.

همچو موشی هر طرف سوراخ کرد ٭ چونك نورش راند از دَر گشت بَرْد
چونك سوی دشت و نورش ره نبود ٭ هم در آن ظُلْمات جهدی می‌نمود
گر خدایش پَر دهد پَرِّ خِرَد ٭ بِرْهد از موشی و چون مرغان پرد
۲۴۳۵ ور نجوید پر بماند زیرِ خاك ٭ ناأمید از رفتنِ راهِ سِماك
علمِ گفتاری که آن بی جان بود ٭ عاشقِ رُویِ خریداران بود
گرچه باشد وقتِ بحثِ علم زَفْت ٭ چون خریدارش نباشد مُرد و رفت
مشتریٔ من خدایست او مرا ٭ می‌کَشَد بالا که اللّهَ آشْتَرَے
خونبهای من جمالِ ذو الجلال ٭ خونبهاے خود خورم کسبِ حلال
۲۴۴۰ این خریدارانِ مفلس‌را بهِل ٭ چه خریداری کند یکمُشتِ گِل
گِل مخور گِل‌را مخر گِل‌را مجو ٭ زآنك گِل‌خوارست دایم زردْرُو
دل بخور تا دایما باشی جوان ٭ از تجلّی چهره‌ات چون ارغوان
یا رب این بخشش نه حدِّ کارِ ماست ٭ لطفِ تو لطفِ خفی‌را خود سزاست
دست گیر از دستِ ما مارا بخَر ٭ پرده‌را بر دار و پردهٔ ما مدَر
۲۴۴۵ باز خر مارا ازین نفسِ پلید ٭ کاردش تا استخوانِ ما رسید
از چو ما بیچارگان این بندِ سخت ٭ کی گشاید ای شهِ بی تاج و تخت
این چنین قفلِ گران‌را ای وَدود ٭ که تواند جز که فضلِ تو گشود
ما زخود سوی تو گردانیم سَر ٭ چون توے از ما بما نزدیکتر
این دعا هم بخشش و تعلیمِ تُست ٭ گرنه در گلخن گلستان از چه رُست
۲۴۵۰ در میانِ خون و روده فهم و عقل ٭ جز زِاکرامِ تو نتْوان کرد نقل
از دو پارهٔ پیه این نورِ روان ٭ موجِ نورش می‌زند بر آسمان
گوشت‌پاره که زبان آمد ازو ٭ می‌رود سیلابِ حکمت همچو جو

(۲۴۳۴) BL Bul. om. و. (۲۴۳۴) B آن پُر خرد. L پرّی خرد.
(۲۴۳۵) B تا اومید. (۲۴۴۱) In L مخور and مخر are transposed.
(۲۴۴۲) L دل بخر. (۲۴۴۹) L Bul. ورنه در گلخن.
(۲۴۵۱) Bul. تا آسمان. (۲۴۵۲) Bul. میدود.

چون ز شُوی اوّلش کودک بود • مهر و کُلِّ خاطرش آنجا رود
دُور شَو تا اسب نندازد لگد • سُمِّ اسبِ توسنم بر تو زند
۲۴۱۵ های هویی کرد شیخ و باز راند • کودکان‌را باز سوی خویش خواند
باز بانگش کرد آن سایل بیا • یك سؤالم ماند ای شاهِ کیا
باز راند این سو بگو زوتر چه بود • که زمیدان آن بچه گویم ربود
گفت ای شه با چنین عقل و ادب • این چه شَیْدست این چه فعلست ای عجب
تو ورای عقلِ کُلّی در بیان • آفتابی در جنون چونی نهان
۲۴۲۰ گفت این اوباش رأیی می‌زنند • تا درین شهر خودم قاضی کنند
دفع می‌گفتم مرا گفتند نی • نیست چون تو عالمی صاحب فنی
با وجودِ تو حرامست و خبیث • که کم از تو در قضا گوید حدیث
در شریعت نیست دستوری که ما • کمتر از تو شه کنیم و پیشوا
زین ضرورت گیج و دیوانه شدم • لیك در باطن همانم که بُدم
۲۴۲۵ عقلِ من گنجست و من ویرانه‌ام • گنج اگر پیدا کنم دیوانه‌ام
اوست دیوانه که دیوانه نشد • این عسس‌را دید و در خانه نشد
دانشِ من جوهر آمد نه عرض • این بهایی نیست بهرِ هر غرض
کانِ قندم نَیِستانِ شکّرم • هم زمن می‌رُوید و من می‌خورم
علمِ تقلیدی و تعلیمیست آن • کز نُفورِ مستمع دارد فغان
۲۴۳۰ چون پیِ دانه نه بهرِ روشنیست • همچو طالبْ‌علمِ دنیای دنیست
طالبِ علم است بهرِ عام و خاص • نی که تا یابد ازین عالَم خلاص

(۲۴۱۳) L om. و. B کُلّی خاطرش. ABL Bul. آن سو رود.
(۲۴۱۴) BL Bul. بر تو رسد. (۲۴۱۵) AD های هوی. BL Bul. های و هویی.
(۲۴۱۶) L و کیا. (۲۴۲۰) L میزدند. (۲۴۲۴) AD کج for گیج. B کنج.
L in the second hemistich: زین گروه از عجز بیگانه شدم. After this verse L adds:
ظاهرا دیوانه و شیدا شدم • لیك در باطن همانم که بدم
(۲۴۲۶) D کی for که. (۲۴۲۷) A این بهائی.
(۲۴۲۹) L نفورش. (۲۴۳۰) A نی for نه. D دنیاوی.

گر مــرا خود قوّتِ رفتن بُـدی * خانـهٔ خود رفتمی وین کی شدی
من اگر با عقل و بـا اِمکانی * همچو شیخان بـر سرِ دکّانی

دوّم بار در سخن کشیدن سایل آن بزرگرا تا حال او معلومتر گردد،

۲۴۰۰ گفت آن طالب که آخر یك نَفَس * ای سواره بر نی این سو ران فَرَس
راند سوی او که هین زوتـر بگو * کاسْبِ من بس توسن‌است و تُندخو
تـا لگـد بر تو نکوبـد زود بـاش * از چه می‌پرسی بیانش کن تو فاش
او مجـالِ رازِ دل گفتن ندیـد * زو برون‌شَو کرد و در لاغش کشید
گفت می‌خواهم درین کوچـه زنی * کیست لایق از برای چون منی
۲۴۰۵ گفت سه گونه زن‌اند اندر جهان * آن دو رنج و این یکی گنجِ روان
آن یکی‌را چون بخواهی کُل تراست * وآن دگر نیمی ترا نیمی جداست
وآن سوم هیچ او تـرا نبْود بـدان * این شنودی دُور شو رفتم روان
تـا تـرا اسبـم نـپرّانـد لگـد * که بیفُتی بـر نخـیزی تـا ابـد
شیخ راند انـدر میانِ کودکان * بانگ زد باری دگـر اورا جوان
۲۴۱۰ که بیـا آخـر بگو تفسیرِ این * این زنان سه نوع گفتی بر گزین
راند سوی او و گفتش بِکـرِ خاص * کُل ترا باشد زغَم یابی خـلاص
وآنك نیمی آنِ تو بیوه بـود * وآنك هیچست آن عیالِ بـا ولد

(۲۳۹۹) After this verse L adds:

گر مرا رایی و تدبیری بـدی * همچو شیخان جاه و توقیری بدی
هم مرا زنبیل و دریوزه بـدی * هم فتوح و نـذر هم روزه بدی

Heading: A در سخن آوردن. Bul. سائل اورا تا. B معلوم گردد.

(۲۴۰۰) A سوار. (۲۴۰۲) A دور باش.

(۲۴۰۳) L گفتن بدید. L in the second hemistich: کرد راز خویشتن بر وی پدید.

(۲۴۰۵) AD وین یکی. (۲۴۰٦) D وین دگر. A یکی for دگر.

(۲۴۰۷) AL وآن سیم. (۲۴۰۹) ABL Bul. بار دگر. D دیگر.

کالهٔ حکمت که گم کردهٔ دلست * پیشِ اهلِ دل یقین آن حاصلست
کوردل با جان و با سمع و بصر * می‌نداند دزدِ شیطان‌را زاَثر
زاهلِ دل جُو از جماد آنرا مجو * که جماد آمد خلایق پیشِ او
مشورت جوینده آمد پیشِ او * کای اب کودک شده رازی بگو
۲۲۸۵ گفت رَو زین حلقه کین دَر باز نیست * باز گرد امروز روزِ راز نیست
گر مکان‌را ره بُدی در لامکان * همچو شیخان بودمی من بر دکان

خواندن محتسب مست خراب افتاده‌را بزندان،

محتسب در نیم‌شب جایی رسید * در بُنِ دیوار مردی خفته دید
گفت هَی مستی چه خوردستی بگو * گفت ازین خوردم که هست اندر سبو
گفت آخر در سبو وا گو که چیست * گفت از آنک خورده‌ام گفت این خَفیست
۲۲۹۰ گفت آنچِ خوردهٔ آن چیست آن * گفت آنک در سبو مختفیست آن
دَوْر می‌شد این سؤال و این جواب * ماند چون خر محتسب اندر خلاب
گفت اورا محتسب هین آه کن * مست هو هو کرد هنگامِ سخن
گفت گفتم آه کن هو می‌کنی * گفت من شاد و تو از غم مُنْحنی
آه از درد و غم و بیدادیست * هوی هوی مَیخوران از شادیست
۲۲۹۵ محتسب گفت این ندانم خیز خیز * معرفت مَتْراش و بگذار این ستیز
گفت رَو تو از کجا من از کجا * گفت مستی خیز تا زندان بیا
گفت مست ای محتسب بگذار و رَو * از برهنه کَی توان بردن گرو

(۲۲۸۱) BL اهل دین.
(۲۲۸۲) Bul. شیطان از اثر.
(۲۲۸۳) A کز جماد آمد.
(۲۲۸٤) ABL Bul. آمد نزد او. B شه for اب.
(۲۲۸۷) ABL Bul. مستی خفته. (۲۲۸۸) Bul. این خوردم.
(۲۲۹۱) D دُور می‌شد. (۲۲۹۲) از غم دم زنی, corr. above.
(۲۲۹۷) A om. و.

آن سگِ عالِم شکارِ گور کرد • وین سگِ بی‌مایه قصدِ کور کرد
علم چون آموخت سگ رَست از ضلال • می‌کند در بیشها صیدِ حلال
سگ چو عالِم گشت شد چالاك زَحْف • سگ چو عارف گشت شد اصحابِ کهف
۲۴۶۵ سگ شناسا شد که میرِ صید کیست • ای خدا آن نورِ اِشناسنده چیست
کور نشْناسد نه از بی‌چشمی‌است • بلك این زآنست کز جهلست مست
نیست خود بی‌چشم‌تر کور از زمین • این زمین از فضلِ حق شد خصم‌بین
نورِ موسی دید و موسی‌را نواخت • خسفِ قارون کرد قارون‌را شناخت
زحف کرد اندر هلاكِ هر دَعی • فهم کرد از حق که یا أَرْضُ ٱبْلَعِی
۲۴۷۰ خاك و آب و باد و نارِ با شرر • بی‌خبر با ما و با حق با خبر
ما بعکسِ آن زغیرِ حق خبیر • بی‌خبر از حقّ وز چندین نذیر
لاجرم أَشْفَقْنَ مِنْهَا جمله‌شان • کُند شد زآمیزِ حیوان حَمْله‌شان
گفته بیزاریم جمله زین حیات • کو بود با خلق حَی با حق موات
چون بماند از خلق او باشد یتیم • اُنْسِ حق‌را قلب می‌باید سلیم
۲۴۷۵ چون زکوری دزد دزدد کالهٔ • میکند آن کور عِمْیا نالهٔ
تا نگوید دزد اورا کآن منم • کز تو دزدیدم که دزدِ پُر فنم
کَی شناسد کور دزدِ خویش‌را • چون ندارد نورِ چشم و آن ضیا
چون بگوید هم بگیر اورا تو سخت • تا بگوید او علامتهای رخت
پس جهادِ اکبر آمد عصرِ دُزْد • تا بگوید او چه دزدید و چه بُرْد
۲۴۸۰ اوّلا دزدید کحلِ دیده‌ات • چون ستانی باز یابی تبصرت

(۲۴۶۴) L Bul. زاصحاب کهف. (۲۴۶۵) L بشناسنده. (۲۴۶۶) A کی از جهلست.
(۲۴۶۸) A om. و. BL Bul. و قارون‌را. (۲۴۶۹) Bul. رجف کرد.
(۲۴۷۰) AL خاك و باد و آب. (۲۴۷۱) ABL Bul. و از چندین.
(۲۴۷۳) ABL Bul. گفت. AL که بود.
(۲۴۷۴) A نماند. BD بماند. AB Bul. گردد او یتیم. L او ماند یتیم.
(۲۴۷۶) AB تا بگوید. (۲۴۷۸) B چون نگیرد. L هین بگیر.
(۲۴۷۹) ABDL Bul. عصر دزد. AB Bul. بگوید که چه دزدید. L کو چه دزدیدست مزد.

چون ولیّ آشکارا با تو گفت • صد هزاران غیب و اسرار نهفت
۲۴۴۵ مر ترا آن فهم و آن دانش نبود • ول ندانستی تو سرگین‌را زعُود
از جنون خودرا ولی چون پرده ساخت • مر ورا ای کُور کی خواهی شناخت
گر ترا بازست آن دیدهٔ یقین • زیرِ هر سنگی یکی سرهنگ بین
پیشِ آن چشمی که باز و رَهبَرَست • هر گلیمی‌را کلیمی در بَرَست
مر ولی‌را هر ولی شُهره کند • هرکرا او خواست با بَهره کند
۲۴۵۰ کس نداند از خِرَد اورا شناخت • چونك او مر خویش‌را دیوانه ساخت
چون بدزدد دزدِ بینایی زکُور • هیچ یابد دزدرا او در عبور
کور نشْناسد که دزدِ او که بود • گرچه خود بر وی زند دزدِ عنود
چون گزد سگ کورِ صاحب‌ژنده‌را • کی شناسد آن سگِ درّنده‌را

حمله بردن سگ بر کور گدا،

یك سگی در کوی بر کورِ گدا • حمله می‌آورد چون شیرِ وغا
۲۴۵۵ سگ کند آهنگِ درویشان بخشم • در کَشَد مَه خاكِ درویشان بچشم
کور عاجز شد زبانگ و بیمِ سگ • اندر آمد کور در تعظیمِ سگ
کای امیرِ صید وی شیرِ شکار • دست دستِ تُست دست از من بدار
کز ضرورت دُمِّ خررا آن حکیم • کرد تعظیم و لقب کردش کریم
گفت او هم از ضرورت ای اسد • از چو من لاغر شکارت چه رسد
۲۴۶۰ گور میگیرند یارانت بدشت • کور میگیری تو در کوی این بَدست
گور می‌جویند یارانت بصید • کور می‌جویی تو در کوچه بکَید

(۲۴۴٦) After this verse A adds:

چون ولی پنهان شد و دیوانه ساخت • ای خر ابله کجا خواهی شناخت

(۲۴۴۷) D گر ترا یارست. (۲۴۴۸) B کلیمی بر درست.

(۲۴۵۲) A کی بود. (۲۴۵٤) A apparently دغا. (۲۴۵۷) ABL Bul. و ای شیر.

(۲۴۵۸) AB Bul. لقب دادش. (۲۴۵۹) ABL کای اسد.

(۲۴٦۰) L کور می‌گیری تو در کوچه بگشت.

اینی بگذار و جای خوف باش * بگذر از ناموس و رسوا باش و فاش
آزمودم عقلِ دُوراندیش‌را * بعد ازین دیوانه سازم خویش‌را

عذر گفتن دلقك با سیّد که چرا فاحشه‌را نکاح کرد،

گفت با دَلْقك شبی سیّد اجل * قحبه‌را خواستی تو از عجل
با من این‌را باز می‌بایست گفت * تا یکی مستور کردیمیت جفت
۲۳۳۵ گفت نُه مستورِ صالح خواستم * قحبه گشتند و زغم تن کاستم
خواستم این قحبه‌را بی معرفت * تا ببینم چون شود این عاقبت
عقل‌را من آزمودم هم بسی * زین سپس جویم جنون‌را مَغْرِسی

بحیلت در سخن آوردن سایل آن بزرگ‌را که خودرا دیوانه ساخته بود،

آن یکی میگفت خواهم عاقلی * مشورت آرم بدو در مُشکلی
آن یکی گفتش که اندر شهرِ ما * نیست عاقل جز که آن مجنون‌نُما
۲۳۴۰ بر نَیِی گشته سواره نك فلان * می‌دواند در میان کودکان
صاحبِ رأیست و آتش‌پارهٔ * آسمان‌قدرست و اختربارهٔ
فرِّ او کرّوبیان‌را جان شدست * او درین دیوانگی پنهان شدست
لیك هر دیوانه‌را جان نشْمری * سر منه گوساله‌را چون سامری

(۲۳۳۱) AL Bul. باش فاش. (۲۳۳۲) Bul. بعد از آن.

Heading: A Bul. سیّد اجل. B om. چرا. Bul. نکاح کردی. B کرد, altered to کردم.

(۲۳۳۵) B Bul. مستور و صالح. (۲۳۳۷) A هم آزمودم من بسی. D جنون از مغربی.

(۲۳۴۰) L in the second hemistich: در جهان گنج نهان جان جهان. After this verse L adds:

می‌دواند در میان کودکان * گوی می‌بازد بروزان و شبان

(۲۳۴۱) L اخترپایهٔ.

ای فلک در فتنهٔ آخر زمان • تیز می‌گردی بده آخر زمان
خنجر تیزی تو اندر قصد ما • نیش زهرآلودهٔ در فصد ما
ای فلک از رحم حق آموز رحم • بر دل موران مزن چون مار زخم
حق آنک چرخهٔ چرخ ترا • کرد گردان بر فراز این سرا
۲ که دگرگون گردی و رحمت کنی • پیش از آنک بیخ ما را بر کنی
حق آنک دایگی کردی نخست • تا نهال ما ز آب و خاک رست
حق آن شه که ترا صاف آفرید • کرد چندان مشعله در تو پدید
آن چنان معمور و باقی داشتت • تا که دهری از ازل پنداشتت
شکر دانستیم آغاز ترا • انبیا گفتند آن راز ترا
۲ آدمی داند که خانه حادثست • عنکبوتی نه که در وی عابثست
پشه کی داند که این باغ از کیست • کو بهاران زاد مرگش در دیست
کرم کاندر چوب زاید سست‌حال • کی بداند چوب را وقت نهال
ور بداند کرم از ماهیتش • عقل باشد کرم باشد صورتش
عقل خودرا می‌نماید رنگها • چون پری دورست از آن فرسنگها
۲۴ از ملک بالاست چه جای پری • تو مگس‌پری به پستی می‌پری
گرچه عقلت سوی بالا می‌پرد • مرغ تقلیدت به پستی می‌چرد
علم تقلیدی وبال جان ماست • عاریه‌ست و ما نشسته کان ماست
زین خرد جاهل همی باید شدن • دست در دیوانگی باید زدن
هرچه بینی سود خود زان می‌گریز • زهر نوش و آب حیوان را بریز
۲۴ هرکه بستاید ترا دشنام ده • سود و سرمایه بمفلس وام ده

(۲۴۱۱) D نیز for تیز. Bul. بده آخر امان.
(۲۴۱۲) A تیز. (۲۴۱۶) A زخاك و آب.
(۲۴۲۰) L در وی عاینست. (۲۴۲۱) ABL Bul. و مرگش.
(۲۴۲۳) L آن ماهیتش. (۲۴۲۷) Bul. عاریست.
(۲۴۲۹) B سود تو.

تـا بریشان زد پیَمبر بی خطـر • ور فزون دیدی از آن کردی حذر
آن عنایت بود و اهلِ آن بُـدی • احمدا ورنـه تو بَـدْدِل میشدی
۲۲۹۵ کم نمـود اورا و اصحـابِ ورا • آن جهادِ ظاهـر و باطن خدا
تـا میسّـر کرد یُسْرَی‌را بَـرو • تـا زعُسْرَے او نگـردانیـد رُو
کم نمودن مـر ورا پیروز بود • که حقَش یـار و طریق‌آموز بود
آنک حق پُشتش نباشد از ظفـر • وای اگـر گربه‌ش نماید شیرِ نـر
واے اگر صدرا یکی بیننـد زدُور • تـا بچالـش انـدر آیـد از غرور
۲۴۰۰ زآن نمایـد ذو ٱلفَقاری حرْبـهْ • زآن نماید شیرِ نر چون گربـهْ
تـا دلیر انـدر فتـد احمق بجنگ • واندر آردشان بدین حیلت بچنگ
تـا بپای خویـش باشنـد آمـده • آن فَلیوان جانبِ آتـش‌کـده
کاه‌برگی می‌نمـایـد تـا تو زود • پُف کنی کورا بـرانی از وجود
هین که آن که کوهها بر کنـده‌است • زو جهان گریان و او در خنده‌است
۲۴۰۵ می‌نماید تـا بکعب این آبِ جُو • صد چو عاج بْن عَنَق شد غرقِ او
می‌نمایـد موجِ خونـش تلِّ مُشك • می‌نماید قعـرِ دریـا خاکِ خشك
خشك دید آن بحررا فرعونِ کور • تا درو راند از سـرِ مردی و زور
چون در آیـد در تگِ دریا بود • دیـدهٔ فـرعون کی بینـا بود
دیـده بینـا از لقاے حق شود • حق کجـا همرازِ هـر احمق شود
۲۴۱۰ قند بینـد خود شود زهـرِ قَتول • راه بیند خود بود آن بانگِ غُول

(۲۲۹٤) B has in the first hemistich: آزمایش بود و فضل ایزدی. A وآن عنایت.
After this verse L adds:

کم نمودن مر ورا فیروز بود • زآن نمودن مر ورا نوروز بود

(۲۲۹٦) AB بگردانید. (۲۲۹۷) L کم نمودن بس خجسته روز بود.

(۲۲۹۸) B آن ظفر. L در ظفر. L دانك خرگوشش نماید.

(۲۴۰۰) D om. (۲۴۰۱) Suppl. in marg. D. B برین for بدین. A حیله.

(۲۴۰۲) Suppl. in marg. D. A Bul. باشد. (۲۴۰۵) L Bul. عوج بن عنق. A ابن.

(۲۴۰۹) Bul. بود for شود *bis.*

نفسِ خودرا زن شناس از زن بَتَر • زآنك زن جزویست نفست کُلِّ شر
مشورت با نفسِ خود گر می‌کنی • هرچ گوید کن خلافِ آن دنی
گر نماز و روزه می‌فرمایدت • نفس مکّارست مکری زایدت
۲۲۷۵ مشورت با نفسِ خویش اندر فعال • هرچه گوید عکسِ آن باشد کمال
بر نیایی با وی و اِستیزِ او • رَو بر یاری بگیر آمیزِ او
عقل قوّت گیرد از عقلِ دگر • نَیْشکر کامل شود از نَیْشکر
من زمکرِ نفس دیدم چیزها • کو بَرَد از سِحْرِ خود تمییزها
وعدها بدْهد ترا تازه بدست • کو هزاران بار آنهارا شکست
۲۲۸۰ عمر گر صد سال خود مُهلت دهد • اوت هر روزی بهانهْ نو نهد
گرم گوید وعدهای سردرا • جادوی مردی ببندد مردرا
ای ضیآء اَلحَق حُسامُ اَلدّین بیا • که نروید بی تو از شوره گیا
از فلك آویخته شد پردهٔ • از پیِ نفرینِ دل‌آزردهٔ
این قضارا هم قضا داند علاج • عقلِ خلقان در قضا گیجست گیج
۲۲۸۵ اژدها گشتست آن مارِ سیاهْ • آنك کِرمی بود افتاده براه
اژدها و مار اندر دستِ تو • شد عصا ای جانِ موسی مستِ تو
حکمِ خُذْها لا تَخَفْ دادت خدا • تا بدستت اژدها گردد عصا
هین یَدِ بَیْضا نما ای پادشاه • صبحِ نو بگْشا زشبهای سیاه
دوزخی افروخت در وی دَم فسون • ای دَمِ تو از دَمِ دریا فزون
۲۲۹۰ بحرِ مکّارست بنْموده کفی • دوزخست از مکر بنْموده تَفی
زآن نماید مختصر در چشمِ تو • تا زبون بینیش جنبد خشمِ تو
همچنانك لشکرِ انبوه بود • مر پیمبررا بچشم اندك نمود

(۲۲۷۳) D om. A و نفست.   (۲۲۷۴) D om.
(۲۲۷۶) B بر نیاری با وی. B بگیر آموز او. Bul. بگیر آویز او.
(۲۲۷۹) AB Bul. که هزاران.   (۲۲۸۸) B زدریای سیاه.
(۲۲۸۹) ABL Bul. بر وی.   (۲۲۹۰) A و بنموده کفی.

گفت بیماری مرا این بخت داد * کآمد این سلطان بر من بامداد
۲۲۵۵ تا مرا صحّت رسید و عافیت * از قدوم این شه بی حاشیت
ای خجسته رنج و بیماری و تب * ای مبارك درد و بیداریٔ شب
نك مرا در پیری از لطف و کرم * حق چنین رنجوریی داد و سَقَم
دردِ پشتم داد هم تا من زخواب * بر جهم هر نیمشب لا بُد شتاب
تا نخسپم جملهٔ شب چون گاومیش * دردها بخشید حقّ از لطفِ خویش
۲۲۶۰ زین شِکست آن رحمِ شاهان جوش کرد * دوزخ از تهدیدِ من خاموش کرد
رنج گنج آمد که رحمتها دروست * مغز تازه شد چو بخْراشید پوست
ای برادر موضعِ تاریك و سرد * صبر کردن بر غم و سُستی و درد
چشمهٔ حیوان و جامِ مستی‌است * کآن بلندیها همه در پستی‌است
آن بهاران مُضْمَرست اندر خزان * در بهارست آن خزان مگْریز از آن
۲۲۶۵ همرهِ غم باش با وحشت بساز * می‌طلب در مرگِ خود عمرِ دراز
آنچ گوید نفسِ تو کاینجا بَدست * مَشْنَوش چون کارِ او ضدّ آمدست
تو خلافش کن که از پیغمبران * این چنین آمد وصیّت در جهان
مشورت در کارها واجب شود * تا پشیمانی در آخر کم بود
گفت امّت مشورت با کی کنیم * انبیا گفتند با عقلِ امام
۲۲۷۰ گفت گر کودك در آید یا زنی * کو ندارد رای و عقلِ روشنی
گفت با او مشورت کن وآنچ گفت * تو خلافِ آن کن و در راه اُفت

(۲۲۵۵) L شه پر خاصیت. (۲۲۵۸) AB داد تا من هم. A هم for هر.
(۲۲۵۹) D گاو و میش. A بخشیده. (۲۲٦٤) B خود بهارست.
(۲۲٦٥) B Bul. و با وحشت. (۲۲٦٦) A کو مر ترا for چون کار او.
(۲۲٦۷) AD پیغامبران. (۲۲٦۸) In A vv. ۲۲۷۰—۲۲۷۱ precede vv. ۲۲٦۸—۲۲٦۹, but the error is indicated in marg. After this verse L adds:

حیلها کردند بسیار انبیا * تا که گردان شد ازین سیل آسیا
نفس میخواهد که تا ویران کند * خلقرا گمراه و سرگردان کند

and so Bul., which has بدین سنگ آسیا.

(۲۲٦۹) AB Bul. گفته که با. Bul. عقل امیم. (۲۲۷۰) ABL Bul. عقل و رای.

گفت عزمِ تو کجا ای بایزید * رختِ غُربت تا کجا خواهی کشید
گفت قصدِ کعبه دارم از پگه * گفت هین با خود چه داری زادِ ره
۲۲۴۰ گفت دارم از درم نقره دویست * نک ببسته سخت بر گوشهٔ ردیست
گفت طَوْفی کن بگِرْدم هفت بار * وین نکوتر از طوافِ حج شمار
وآن دِرَمها پیشِ من نه ای جواد * دانک حج کردی و حاصل شد مراد
عُمره کردی عمرِ باقی یافتی * صاف گشتی بر صفا بشتافتی
حقِّ آن حقّی که جانت دیده‌است * که مرا بر بیتِ خود بگزیده‌است
۲۲۴۵ کعبه هرچندی که خانهٔ بِرِّ اوست * خِلقتِ من نیز خانهٔ سِرِّ اوست
تا بکرد آن کعبه‌را در وی نرفت * واندرین خانه بجز آن حَی نرفت
چون مرا دیدی خدارا دیدهٔ * گِردِ کعبهٔ صدق بر گردیدهٔ
خدمتِ من طاعت و حمدِ خداست * تا نپنداری که حقّ از من جداست
چشم نیکو باز کن در من نگر * تا ببینی نورِ حقّ اندر بَشَر
۲۲۵۰ بایزید آن نکتها‌را هوش داشت * همچو زرّین حلقه‌اش در گوش داشت
آمد از وی بایزید اندر مزید * منتهی در منتها آخر رسید

دانستن پیغامبر صلّی الله علیه وسلّم که سبب رنجوریِ آن شخص گستاخی بوده‌است در دعا،

چون پَیَمبر دید آن بیماررا * خوش نوازش کرد یارِ غاررا
زنده شد او چون پیمبررا بدید * گوییا آن دم مر اورا آفرید

(۲۲۳۸) ABL Bul. غربت‌را کجا. (۲۲۳۹) A قصد حجّ. (۲۲۴۰) L رداست.
(۲۲۴۲) A تو درمها. (۲۲۴۶) A Bul. تا بکرد آن خانه‌را.
(۲۲۴۹) After this verse L adds:

بایزیدا کعبه‌را در یافتی * صد بها و عزّ و صد فر یافتی

(۲۲۵۱) AL منتها در منتها. Heading: AB گستاخی بود.
(۲۲۵۲) A پیامبر.

گفت حقّ اندر سفر هرجا روی • باید اوّل طالب مردی شوی
قصدِ گنجی کن که این سود و زیان • در تبع آید تو آنرا فرع دان
هرکه کارد قصدِ گندم باشدش • کاه خود انـدر تبع میآیدش
که بکاری بر نیاید گندمی • مردمی جو مردمی جو مردمی
۲۲۳۵ قصدِ کعبه کن چو وقتِ حج بود • چونك رفتی مکّه هم دیده شود
قصد در معراج دیدِ دوست بود • در تبع عرش و ملایك هم نمود

حکایت،

خانهٔ نو ساخت روزی نو مرید • پیر آمد خانهٔ اورا بدید
گفت شیخ آن نو مریدِ خویش‌را • امتحان کرد آن نکو اندیش‌را
روزن از بهرِ چه کردی ای رفیق • گفت تا نور اندر آید زین طریق
۲۲۴۰ گفت آن فرعست این باید نیاز • تا ازین ره بشنوی بانگِ نماز
بایزید اندر سفر جُستی بسی • تا بیابد خضرِ وقتِ خود کسی
دید پیری با قدی همچون هلال • دید در وی فرّ و گفتارِ رجال
دیده نابینا و دل چون آفتاب • همچو پیلی دیده هندستان بخواب
چشم بسته خفته بیند صد طرب • چون گشاید آن نبیند ای عجب
۲۲۴۵ بس عجب در خواب روشن میشود • دل درونِ خواب روزن میشود
آنك بیدارست بیند خوابِ خَوش • عارفاست او خاكِ او در دیده کش
پیشِ او بنْشست میپرسید حال • یافتش درویش و هم صاحب‌عیال

(۲۲۳۴) AD om. (۲۲۳۶) After this verse L adds:

خواجه الاعمال بالنیّات گفت • نیّت خیرت بسی گلها شگفت

(۲۲۳۸) A نیکو. (۲۲۴۰) After this verse L adds:

نور خود اندر تبع میآیدت • نیّت آنرا کن که آن میبایدت

(۲۲۴۱) L گوییا بد خضر. (۲۲۴۳) D هندوستان. In Bul. this verse follows v. ۲۲۳٤. (۲۲۳٤) Bul. بو العجب. (۲۲۴٦) ABL و بیند. (۲۲۴۷) ABL Bul. و میپرسید. L صاحب کمال.

۲۲۱۱ این چنین رخصت بخواندی در وَسیط • یا بُدست این مسئله اندر مُحیط
گفت حقّست بزن دستت رسید • این سزای آنك از یاران بُرید

رجعت بقصّهٔ مریض و عیادت پیغامبر صلّی اللّه علیه وسلّم،

این عیادت از برای این صِلهست • وین صِله از صد محبّت حاملهست
در عیادت شد رسول بی نَدید • آن صحابی‌را بحال نزع دید
چون شوے دور از حضور اولیا • در حقیقت گشتهٔ دور از خدا
۲۲۱۵ چون نتیجهٔ هجرِ همراهان غمست • کی فراقِ رویِ شاهان زآن کمست
سایهٔ شاهان طلب هر دم شتاب • تا شوی زآن سایه بهتر زآفتاب
گر سفر داری بدین نیّت برَو • ور حضر باشد ازین غافل مشو

گفتن شیخی ابا یزیدرا که کعبه منم گرد من طوافی می‌کن،

سوی مکّه شیخِ اُمّت بایزید • از براے حجّ و عُمره می‌دوید
او بهر شهری که رفتی از نخست • مر عزیزان‌را بکردی بازجُست
۲۲۲۰ گِرْد می‌گشتی که اندر شهر کیست • کو بر ارکانِ بصیرت متّکیست

(۲۲۱۱) After this verse L adds:

من سزاوارم باین و صد چنین • تا چرا ببریدم از یاران بکین
گوش کردم این همه افسوس تو • میزنم بر سر که شد ناموس تو
زد ورا القصّه بسیار و بخست • کرد بیرونش زباغ و در ببست

Heading: Bul. باز گشتن بقصّهٔ رنجور.

(۲۲۱۲) A چون عیادت رفت پیغامبر بدید • آن صحابی‌را که در نزع [نزعی] رسید, corr. in marg. (۲۲۱٦) After this verse L adds:

رو بجنب اندر پناه مقبلی • بو که آزادت کند صاحب‌دلی

(۲۲۱۷) After this verse L adds:

در بدر می‌گرد و میرو کو بکو • جست و جو کن جست و جو کن جست و جو
تا توانی زاولیا رو بر متاب • گفتمت واللّه اعلم بالصواب

Heading: Bul. طواف. D طوافی کن.

او شریفی میکند دعوئ سرد * مادر اورا که میداند که کرد
بر زن و بر فعلِ زن دل مینهید * عقلِ ناقص وآنگهانی اعتماد
۲۱۹۵ خویشتن‌را بر علی و بر نبی * بسته‌است و در زمانه بس غبی
هرکه باشد از زنا و زانیان * این برد ظن در حقِ ربّانیان
هرکه بر گردد سرش از چرخها * همچو خود گردنده بیند خانه‌را
آنچ گفت آن باغبانِ بو الفضول * حالِ او بُد دُور از اولادِ رسول
گر نبودی او نتیجهٔ مُرتَدان * کی چنین گفتی برای خاندان
۲۲۰۰ خواند افسونها شنید آنرا فقیه * در پیش رفت آن ستمگارِ سفیه
گفت ای خر اندرین باغت که خواند * دردی از پیغمبرت میراث ماند
شیررا بچه همی ماند بدو * تو بپیغمبر بچه مانی بگو
با شریف آن کرد مردِ مُلتجی * که کند با آلِ یاسین خارجی
تا چه کین دارند دایم دیو و غُول * چون یزید و شِمْر با آلِ رسول
۲۲۰۵ شد شریف از زخمِ آن ظالم خراب * با فقیه او گفت من جَستم از آب
پای دار اکنون که ماندی فرد وکم * چون دُهُل شو زخم میخور بر شکم
گر شریف و لایق و همدم نیم * از چنین ظالم ترا من کم نیم
شد ازو فارغ بیآمد کای فقیه * چه فقیهی ای تو ننگِ هر سفیه
فتوی‌ات اینست ای ببریده‌دست * کاندر آیی و نگویی امر هست

(۲۱۹۳) A کی می‌داند. L Bul. که داند تا که کرد. B چه کرد.

(۲۱۹٤) Bul. اعتمید. (۲۱۹۵) Bul. بسته است اندر زمانه. L و از زمانه.

(۲۱۹۸) Bul. زاولاد. (۲۱۹۹) L از نتیجهٔ. (۲۲۰۰) A ستمکارهٔ.

(۲۲۰۱) AB کی خواند. ABD پیغامبرت. (۲۲۰۲) ABD بپیغامبر.

(۲۲۰٤) L با ما for دایم.

(۲۲۰۵) AB Bul. ما جستیم, and so corr. in D.

(۲۲۰۷) Bul. لایق همدم. After this verse L Bul. add:

مر مرا دادی بدین صاحب‌غرض * احمقی کردی ترا بئس العوض

(۲۲۰۹) D کندر آیی.

حیله کرد و کرد صوفی‌را براه * تا کند یارانْش‌را با او تباه

گفت صوفی‌را برَو سوی وثاق * یك گلیم آور برای این رِفاق

رفت صوفی گفت خلوت با دو یار * تو فقیهی این شریفِ نامدار

۲۱۷۵ ما بفتویّ تو نانی می‌خَوریم * ما بپَرِّ دانشِ تو می‌پَریم

وین دگر شه‌زاده و سلطانِ ماست * سیّدست از خاندانِ مصطفاست

کیست این صوفیْ شکم‌خوارِ خسیس * تا بود با چون شما شاهان جلیس

چون بیاید مر ورا پنبه کنید * هفتهٔ بر باغ و راغِ من زنید

باغ چه بْود جانِ من آنِ شماست * ای شما بوده مرا چون چشمِ راست

۲۱۸۰ وسوسه کرد و مر ایشان‌را فریفت * آه کز یاران نمی‌باید شِکیفت

چون بره کردند صوفی‌را و رفت * خصم شد اندر پیَش با چوبِ زفت

گفت ای سگ صوفیْ باشد که تیز * اندر آیی باغِ ما تو از ستیز

این جُنَیْدت ره نمود و بایزید * از کدامین شیخ و پیرت این رسید

کوفت صوفی‌را چو تنها یافتش * نیم‌کُشتش کرد و سر بشکافتش

۲۱۸۵ گفت صوفی آنِ من بگْذشت لیك * ای رفیقان پاسِ خود دارید نیك

مر مرا اغیار دانستید هان * نیستم اغیارتر زین قلتبان

آنچ من خوردم شمارا خوردنیست * وین چنین شربت جزای هر دنیست

این جهان کوهست و گفت و گوی تو * از صدا هم باز آید سوی تو

چون زصوفی گشت فارغ باغبان * یك بهانه کرد زآن پس جنسِ آن

۲۱۹۰ کای شریفِ من برَو سوی وثاق * که زبهرِ چاشت پختم من رُقاق

بر درِ خانه بگو قَیْماز‌را * تا بیارد آن رقاق و قاز‌را

چون بره کردش بگفت ای تیزبین * تو فقیهی ظاهرست این و یقین

(۲۱۷۲) L بی او تباه. (۲۱۷۴) AB Bul. وین شریف. (۲۱۷۶) D دیگر. D مصطفواست. (۲۱۷۷) AB Bul. آن صوفی. B شکمخار. Bul. و خسیس. (۲۱۷۸) L مر ورا دور افگنید. Bul. هفتهٔ مهمان باغ من شوید. (۲۱۸۴) Bul. در رسید. (۲۱۸۷) A این چنین. After this verse L adds:

رفت بر من بر شما هم رفتنیست * چوب قهرش مر شمارا خوردنیست

باز فرمودش که در رنجوریَم * چون نپرسیدی تو از روی کرم

۲۱٦۰ گفت یا رب نیست نقصانی ترا * عقل گُم شد این سخن‌را بر گشا

گفت آری بندهٔ خاصِ گُزین * گشت رنجور او منم نیکو ببین

هست معذوریش معذوریِّ من * هست رنجوریش رنجوریِّ من

هرکه خواهد همنشینیِّ خدا * تا نشیند در حضورِ اولیا

از حضورِ اولیا گر بِسْکُلی * تو هلاکی زآنك جُزوِ بی کُلی

۲۱٦٥ هرکرا دیو از کریمان وا بُرَد * بی کسش یابد سرش‌را او خورد

یك بِدَسْت از جمع رفتن یکزمان * مکرِ شیطان باشد این نیکو بدان

تنها کردن باغبان صوفی و فقیه و عَلَوی‌را از همدیگر،

باغبانی چون نظر در باغ کرد * دید چون دزدان بباغِ خود سه مرد

یك فقیه و یك شریف و صوفیی * هر یکی شوخی بَدی لا یُوفیی

گفت با اینها مرا صد حُجّتست * لیك جمع اند و جماعت قوّتست

۲۱۷۰ بر نیایم یك تنه با سه نفر * پس ببُرّمشان نُخُست از همدگر

هر یکی‌را زآن دگر تنها کُنم * چونك تنها شد سِبالش بر کَنم

(۲۱۵۹) Bul. باز فرمودی. (۲۱٦۰) L این گره‌را بر گشا.

(۲۱٦۱) A خاصی. L اورا به بین. (۲۱٦۲) In L the hemistichs are transposed.

(۲۱٦۳) Bul. همنشینی با خدا. Bul. گو نشیند. (۲۱٦٤) A Bul. بگسلی, and so corr. in D. L در هلاکی. AB جزوی. Bul. جزئی. A Bul. نی کلی.

(۲۱٦٥) BD وا بُرد. Bul. بی سرش یابد. D وا خورد.

(۲۱٦٦) D بِذَست. B app. بذست. L وجب for بدست. Bul. وزه. AD Bul. مکر دیوست. بشنو و نیکو بدان, *contra metr.*

Heading: Bul. جدا for تنها. Bul. شریف‌را for علوی‌را. Bul. adds بکر after همدیگر.

(۲۱٦۹) D جماعت رحمت‌است, and so BL Bul. and A in marg. (۲۱۷۰) A چون نیایم.

(۲۱۷۱) ABL Bul. هر یکی‌را من بسوی افگنم. Verses ۲۱۷۱ and ۲۱۷۲ occur twice in D, with a different reading of the first hemistich of v. ۲۱۷۱. This agrees (f. 59*r*, penult.) with ABL Bul., while on its second appearance (f. 59*v*. l. 1) it stands as in my text. AB سبیلش. Bul. سبلتش. L چونك تنهاشان کنم سر بر کنم.

در عیادت رفتنِ تو فایده‌است • فایدهٔ آن باز با تو عایده‌است
فایدهٔ اوّل که آن شخص علیل • بُوَد قُطْبی باشد و شاهِ جلیل
٢١٤٥ ور نباشد قطب یارِ ره بود • شه نباشد فارسِ اِسْپه بود
پس صلهٔ یاران ره لازم شمار • هرکه باشد گر پیاده گر سوار
ور عدو باشد همین احسان نکوست • که باحسان بس عدو گشتست دوست
ور نگردد دوست کینش کم شود • زآنك احسان کینه‌را مَرْهَم شود
بس فواید هست غیر این ولیك • از درازی خایفم ای یارِ نیك
٢١٥٠ حاصل این آمد که یارِ جمع باش • همچو بُتْگر از حَجَر یاری تراش
زآنك انبوهی و جمعِ کاروان • ره‌زنان‌را بشکند پشت و سنان
چون دو چشمِ دل نداری ای عنود • که نمی‌دانی تو هیزم‌را زعُود
چونك گنجی هست در عالَم مرنج • هیچ ویران‌را مدان خالی زگنج
قصدِ هر درویش میکن از گزاف • چون نشان یابی بجِد میکن طواف
٢١٥٥ چون ترا آن چشمِ باطن‌بین نبود • گنج می‌پندار اندر هر وجود

وحی کردن حق تعالی بموسی علیه السّلام که چرا بعیادت من نیامدی،

آمد از حق سوی موسی این عتاب • کای طُلوعِ ماه دیده تو زجَیْب
مُشْرِقت کردم زنورِ ایزدی • من حَقَم رنجور گشتم نامدی
گفت سبحانا تو پاکی از زیان • این چه رمزست این بکن یا رب بیان

(٢١٤٣) L om. (٢١٤٤) L om. (٢١٤٥) Here follow in Bul. the four verses which conclude this section of the poem (٢١٥٢—٢١٥٥). In L they follow v. ٢١٤٢. (٢١٤٦) L یاران بره. L تا باحسان دوست گردد گر عدوست.
(٢١٥٠) Bul. از شجر یاری. (٢١٥١) L انبوهیٔ جمع. (٢١٥٢) D کی for که. L هیچ نشناسی تو هیزم‌را زعود. In L the hemistichs are transposed.
(٢١٥٦) Bul. این عتیب, and so L in marg.
(٢١٥٨) A این بگو یا رب. L یا رب عیان.

خشمگین شد با مگس خرس و برفت • بر گرفت از کوه سنگی سخت زفت
سنگ آورد و مگس‌را دید باز • بر رخِ خفته گرفته جایِ ساز
بر گرفت آن آسیا سنگ و بزد • بر مگس تا آن مگس وا پس خزد
سنگ رویِ خفته‌را خشخاش کرد • این مثل بر جملهٔ عالم فاش کرد
۲۱۴۰ مِهرِ ابله مِهرِ خرس آمد یقین • کینِ او مهرست و مهرِ اوست کین
عهدِ او سُست‌است و ویران و ضعیف • گفتِ او زفت و وفاے او نحیف
گر خورد سوگند هم باور مکن • بشکند سوگند مردِ کژسخن
چونك بی سوگند گفتش بُد دروغ • تو میُفت از مکر و سوگندش بدوغ
نفسِ او میرست و عقلِ او اسیر • صد هزاران مُصْحَفش خود خورده گیر
۲۱۴۵ چونك بی سوگند پیمان بشْکند • گر خورد سوگند هم آن بشْکند
زآنك نفس آشفته‌تر گردد ازآن • که کنی بندش بسوگندِ گران
چون اسیری بند بر حاکم نهد • حاکم آنرا بر دَرَد بیرون جهد
بر سرش کوبد زخشم آن بندرا • می‌زند بر رویِ او سوگندرا
تو زأَوْفُوا بِالْعُقُودش دست شو • اِحْفَظُوا أَيْمانَكُمْ با او مگو
۲۱۵۰ وآنك داند عهد با که می‌کند • تن کند چون تار و گِرْدِ او تند

رفتن مصطفی علیه السّلام بعیادت صحابیِ رنجور و بیان فایدهٔ عیادت،

از صحابه خواجهٔ بیمار شد • واندر آن بیماریَش چون تار شد
مصطفی آمد عیادت سوی او • چون همه لطف و کرم بُد خوی او

(۲۱۳٦) Bul. سخت و زفت. (۲۱۴۱) A سست ویران ضعیف.
(۲۱۴۵) A چون خورد سوگند D. آن هم بشکند. (۲۱۴٦) A کی کنی D. گی کنی.
(۲۱۵۰) AB وآنك حق‌را ساخت در پیمان سند, which takes the place of the second hemistich in D. Bul. با کی.
Heading: Bul. صحابه. Bul. om. رنجور. (۲۱۵۱) BD صحابی. A جان تار شد.

تا زبانِ معنوی گُل با جُعَل • این همی گوید که ای گَنده‌بغل
گر گریزانی زگلشن بی گمان • هست آن نفرت کمالِ گلستان
غیرتِ من بر سرِ تو دُورباش • می‌زند کای خس ازینجا دُور باش
۲۱۱۵ ور بیامیزی تو با من ای دَنی • این گمان آید که از کانِ مَنی
بلبلان‌را جای می‌زیبد چمن • مر جعل‌را در چمین خوشتر وطن
حق مرا چون از پلیدی پاك داشت • چون سزد بر من پلیدی‌را گماشت
یك رگم زیشان بُد و آن‌را بُرید • در من آن بَدْرگ کجا خواهد رسید
یك نشانِ آدم آن بود از ازل • که ملایك سر نهندش از محل
۲۱۲۰ یك نشانِ دیگر آنك آن بلیس • نَنْهَدش سر که منم شاه و رئیس
لیك اگر ابلیس هم ساجد شدی • او نبودی آدم او غیری بُدی
هم سجودِ هر مَلَك میزانِ اوست • هم جحودِ آن عدو برهانِ اوست
هم گواهِ اوست اقرارِ مَلَك • هم گواهِ اوست کفرانِ سگك

تتمّهٔ اعتماد آن مغرور بر تملّق خرس،

شخص خفت و خرس می‌راندی مگس • وز ستیز آمد مگس زو باز پس
۲۱۲۵ چند بارش راند از رویِ جوان • آن مگس زو باز می‌آمد دوان

(۲۱۱۴) A ازین در دور باش. (۲۱۱۶) Here Bul. inserts the verse which in B follows v. ۲۱۱۱ (see above). L adds:

آن یکی سلطان عالی‌مرتبت • وین یکی در گلخنی در تعزیت
آن یکی خلقی زاکرامش خجل • وین دگر از بی‌نوائی منفعل
آن یکی سرور شده زاهل زمان • وین دگر درخاك خواری بس نهان

(۲۱۱۷) Here L adds:

گر در آمیزد زنقصان منست • تا که پندارند کز کان منست

(۲۱۱۸) D om. و. L ای بدرگ. L خواهی. D بُرید, altered to بر درید.
(۲۱۲۱) ABL Bul. پس اگر. (۲۱۲۳) After this verse L adds:

این سخن‌را نیست پایان باز گرد • تا چه کرد آن خرس با آن نیك مرد

and so Bul., which has این سخن پایان ندارد. (۲۱۲۴) BL Bul. می‌راندش.

تملّق کردن دیوانه جالینوس‌را و ترسیدن جالینوس،

۲۰۹۵ گفت جالینوس با اصحابِ خَود • مر مرا تا آن فلان دارو دهد
پس بدو گفت آن یکی ای ذو فنون • این دوا خواهند از بهر جنون
دُور از عقلِ تو این دیگر مگو • گفت در من کرد یك دیوانه رُو
ساعتی در رویِ من خوش بنگرید • چشمکم زد آستینِ من درید
گرنه جنسیّت بُدی در من ازو • کَی رخ آوردی بمن آن زشت‌رُو
۲۱۰۰ گر نه دیدی جنسِ خود کَی آمدی • کَی بغیرِ جنس خودرا بر زدی
چون دو کس برهم زند بی هیچ شك • در میانشان هست قدرِ مشترك
کَی پرد مرغی مگر با جنسِ خَود • صحبتِ ناجنس گورست و لَحَد

سبب پریدن و چریدن مرغی با مرغی که جنس او نبود،

آن حکیمی گفت دیدم در تگی • می‌دویدی زاغ با یك لگلگی
در عجب ماندم بجُستم حالشان • تا چه قدرِ مشترك یابم نشان
۲۱۰۵ چون شدم نزدیك من حیران و دنگ • خود بدیدم هر دُوان بودند لنگ
خاصّه شه‌بازی که او عرشی بود • با یکی جغدی که او فرشی بود
آن یکی خورشیدِ عِلّیین بود • وین دگر خفّاش کز سِجّین بود
آن یکی نوری زهَر عیبی بَرِی • وین یکی کوری گدای هر دری
آن یکی ماهی که بر پروین زند • وین یکی کِرمی که بر سرگین زند
۲۱۱۰ آن یکی یوسف‌رخی عیسی‌نَفَس • وین یکی گرگی و یا خر با جَرَس
آن یکی پرّان شده در لامکان • وین یکی در کاهدان همچون سگان

(۲۰۹۹) B بدی از من درو. Heading: Bul. مرغ با مرغی.
(۲۱۰۴) L همتگی. BDL Bul. در بیابان زاغ‌را با لگلگی.
(۲۱۰۵) A om. و. DL Bul. هر دو آن. (۲۱۰۷) D وآن دگر.
(۲۱۰۹) B Bul. در سرگین زید. (۲۱۱۱) After this verse B adds:
گر در آمیزد زنقصان منست • که گمان آید که از کان منست

ِ اَلنّاسُ مَعادِنُ هین بیآر • معدنی باشد فزون از صد هزار

دنِ لعل و عقیقِ مکتنس • بهترست از صد هزاران کانِ مِس

مدا اینجا ندارد مال سود • سینه باید پُر زعشق و درد و دود

ی روشن‌دل آمد دَر مبند • پند اورا ده که حقّ اوست پند

دو سه ابلـه ترا منکِـر شدند • تلخ کی گردی چو هستی کانِ قند

دو سه ابله ترا تهمت نهد • حق برای تو گواهی میدهد

فت از اقرارِ عالم فارغم • آنکه حق باشد گواه اورا چه غم

ر خفاشی‌را زخورشیدی خوریست • آن دلیل آمد که آن خورشید نیست

فرتِ خفّاشکان باشد دلیل • که منم خورشیدِ تابانِ جلیل

ر گُلابی‌را جُعَل راغب شود • آن دلیلِ ناگُلابی می‌کند

ر شود قلبی خریدار مِحَك • در مِحَکّی‌اش در آید نقص و شك

زد شب خواهد نه روز این‌را بدان • شب نِیَم روزم که تابم در جهان

ارقم فاروقم و غلبیرْوار • تا که از من کَه نمی‌یابد گذار

ردرا پیدا کنم من از سپوس • تا نمایم کین نقوش‌است آن نفوس

ن چو میزانِ خدایم در جهان • وا نمایم هر سبك‌را از گران

اورا داند خدا گوسالهٔ • خر خریداری و در خور کالهٔ

ن نه گاوم تا که گوساله خَرَد • من نه خارم که اُشتری از من چرد

گمان دارد که با من جور کرد • بلك از آیینهٔ من روفت گرد

(٢٠٨١) L Bul. منکر شوند. (٢٠٨٣) A باشد گوا.

(٢٠٨٤) B که این خورشید. L Bul. که او.

(٢٠٨٦) L ناگلابی می‌بود. (٢٠٨٨) A روز فی. L بتابد بر جهان.

(٢٠٨٩) L غربیل‌وار. Ait تا که گه از من. L Bul. تا که گاه.

(٢٠٩١) L من که میزان. (٢٠٩٢) L هر خریداری کند چون ضالهٔ.

(٢٠٩٣) A نی for نه *bis*. A Bul. گوسالم. D خورد for خرد.

(٢٠٩٤) L Bul. که بر من. L رفت گرد.

چون ابو بکر از محمد بُرد بُو • گفت هٰذا لَیْسَ وَجْهٌ کاذِبُ

۲۰٦۰ چون نبُد بُو جَهْل از اصحابِ درد • دید صد شقّ قمر باور نکرد

دردمندی کش زبام افتاد طشت • زو نهان کردیم حق پنهان نگشت

وآنك او جاهل بُد از دردش بعید • چند بنمودند و او آنرا ندید

آینهٔ دل صاف باید تا درو • وا شناسی صورتِ زشت از نکو

ترك گفتن آن مرد ناصح بعد از مبالغهٔ پند مغرور خرس را،

آن مسلمان ترکِ ابله کرد و تَفْت • زیرِ لب لا حَوْل گویان باز رفت

۲۰٦۵ گفت چون از جِدّ پندم وز جدال • در دلِ او بیش می‌زاید خیال

پس رهِ پند و نصیحت بسته شد • امرِ أَعْرِضْ عَنْهُمُ پیوسته شد

چون دوایت می‌فزاید درد پس • قصّه با طالب بگو بر خوان عَبَس

چونك اعمی طالبِ حق آمدست • بهرِ فقر اورا نشاید سینه خست

تو حریصی بر رشادِ مهتران • تا بیاموزند عام از سروران

۲۰۷۰ احمدا دیدی که قومی از ملوك • مستمع گشتند گشتی خوش که بُوك

این رئیسان یارِ دین گردند خَوش • بر عرب اینها سَرند و بر حَبَش

بگْذرد این صیت از بصره و تَبُوك • زآنك اَلنّاسُ عَلَى دِينِ اَلْمُلُوك

زین سبب تو از ضریرِ مهتدی • رُو بگردانیدی و تنگ آمدی

که درین فُرصت کم افتد این مُناخ • تو زیارانی و وقتِ تو فراخ

۲۰۷۵ مزدحم می‌گردیَم در وقتِ تنگ • این نصیحت می‌کنم نه از خشم و جنگ

احمدا نزدِ خدا این یك ضریر • بهتر از صد قیصرست و صد وزیر

(۲۰٦۲) A از نیکو.

Heading: Bul. آن مغرور. (۲۰٦٤) L ترك آن ابله گرفت. L گویان ره گرفت.

(۲۰٦٥) AB Bul. جدّ و پندم. L نیش میزاید. (۲۰٦٦) A پس در پند.

(۲۰٦۷) B Bul. بس for پس. (۲۰٦۸) DL بهر حق, corr. in D.

(۲۰۷۰) D کی بوك. (۲۰۷۲) AB از بسره و تبوك (B بُسره).

(۲۰۷۳) A ضریری. (۲۰۷٤) Bul. کاندرین فرصت.

زآسمان چل سال کاسه وْ خوان رسید * وز دعاام جُوی از سنگی دوید
این و صد چندین و چندین گرم و سرد * از تو ای سرد آن توهّم کم نکرد
بانگ زد گوسالهٔ از جادوی * سجده کردی که خدای من توی
آن توهّمهات‌را سیلاب بُرد * زیرکیِّ باردت‌را خواب بُرد
۲۰۴۵ چون نبودی بدگمان در حقِّ او * چون نهادی سر چنان ای زشت‌رُو
چون خیالت نآمد از تزویرِ او * وز فسادِ سِحْرِ احمق‌گیرِ او
سامریٔ خود که باشد ای سگان * که خدایی بر تراشد در جهان
چون درین تزویرِ او یکدل شدی * وز همه اِشکالها عاطل شدی
گاو می‌شاید خدایی‌را بلاف * در رسولیْ چون منی صد اختلاف
۲۰۵۰ پیشِ گاوی سجده کردی از خَری * گشت عقلت صیدِ سِحرِ سامری
چشم دزدیدی زنورِ ذُو ٱلْجَلال * اینْت جهلِ وافر و عینِ ضلال
شُه بر آن عقل و گُزینش که تُراست * چون تو کانِ جهل‌را کُشتن سزاست
گاوِ زرّین بانگ کرد آخر چه گفت * کاحمقان‌را این همه رغبت شکفت
زآن عجبتر دیده‌ایت از من بسی * لیك حق‌را کی پذیرد هر خسی
۲۰۵۵ باطلان‌را چه رباید باطلی * عاطلان‌را چه خوش آید عاطلی
زآنك هر جنسی رباید جنسِ خَود * گاو سوی شیرِ نرِ کی رُو نهد
گرگ بر یوسف کجا عشق آورد * جز مگر از مکر تا اورا خورد
چون زگرگی وا رهد مَحْرَم شود * چون سگِ کهف از بنی آدم شود

(۲۰۴۱) L .کاس. Bul. کاسه خوان. After this verse L adds:

چوب شد در دست من نر اژدها * آب خون شد بر عدوی ناسزا

(۲۰۴۲) Bul. جادویی. Bul. تویی.

(۲۰۴۵) L چنان در پیش و رو. Bul. ای زشت‌خو.

(۲۰۴٦) L فساد و سحر. (۲۰۴۷) L ای مهان.

(۲۰۴۹) BD Bul. در رسولی‌ام تو چون کردی خلاف, and so A in marg., and L, which has تو چون گفتی گزاف. (۲۰۵۱) D عین و ضلال. (۲۰۵۲) A کشتن رواست.

(۲۰۵۴) Bul. دیده اید. (۲۰۵۸) After this verse L adds:

چون محمّدرا ابو بکر نکو * دید صدقش گفت هذا صادقو (*sic*)

گفت خوابستم مرا بگذار رَو * گفت آخر یاررا منقاد شو
تا بخُسپی در پناه عاقلی * در جوار دوستی صاحب‌دلی
۲۰۳۰ در خیال افتاد مرد از جِدِّ او * خشمگین شد زود گردانید رُو
کین مگر قصد من آمد خونی‌است * یا طمع دارد گدا و تونی‌است
یا گرو بسته‌ست با یاران بدین * که بترساند مرا زین همنشین
خود نیامد هیچ از خُبثِ سِرش * یک گمانِ نیک اندر خاطرش
ظنِّ نیکش جملگی بر خرس بود * او مگر مر خرس‌را همجنس بود
۲۰۳۵ عاقلی‌را از سگی تهمت نهاد * خرس‌را دانست اهل مِهر و داد

گفتن موسی علیه السّلام گوساله‌پرست‌را که آن خیال‌اندیشی و حزم تو کجاست،

گفت موسی با یکی مستِ خیال * کای بَدَ‌اندیش از شقاوت وز ضلال
صد گمانت بود در پیغمبریم * با چنین برهان و این خُلقِ کریم
صد هزاران معجزه دیدی ز من * صد خیالت می‌فزود و شکّ و ظن
از خیال و وسوسه تنگ آمدی * طعن بر پیغمبری‌ام می‌زدی
۲۰۴۰ گَرد از دریا بر آوردم عیان * تا رهیدیت از شَرِ فِرْعَونیان

(۲۰۲۸) BL Bul. بگذار و رو.

(۲۰۳۲) After this verse L adds:
یا حسد دارد زمهر یار من * کین چنین جد میکند انکار من

(۲۰۳۴) After this verse L adds:
بدگمان و ابله و نااهل بود * وز شقاوت او مطیع جهل بود
بدرگ و خودرای و بدبخت ابد * گمره و مغرور و کور و خوار و رد
خرس‌را بگزیده بر صاحب کمال * روسیه حاصل‌تبه فاسدخیال

(۲۰۳۵) L از خری تهمت.

Heading: Bul. کجا رفته بود.

(۲۰۳۷) Bul. بر for در. ABDL پیغامبریم. AB Bul. و با خلق. D وین خلق.

(۲۰۳۹) AD om. و. A پیغامبریم. BDL پیغامبری‌ام.

تتمّهٔ حکایت خرس و آن ابله که بر وفای او اعتماد کرده بود،

۲۰۱۰ خرس هم از اژدها چون وا رهید * وآن کرم زآن مردِ مردانه بدید
چون سگِ اصحابِ کهف آن خرسِ زار * شد ملازم در پیِ آن بُردبار
آن مسلمان سَر نهاد از خستگی * خرس حارس گشت از دل‌بستگی
آن یکی بگْذشت و گفتش حال چیست * ای برادر مر ترا این خرس کیست
قصّه وا گفت و حدیثِ اژدها * گفت بر خرسی منه دل ابلها
۲۰۱۵ دوستیِ ابله بَتَر از دشمنیست * او بهر حیله که دانی راندنیست
گفت واللّه از حسودی گفت این * ورنه خرسی چه نْگری این مِهر بین
گفت مِهرِ ابلهان عِشوه‌دِه‌است * این حسودیْ من از مِهرش بهست
هِی بیاَ با من بران این خرس‌را * خرس‌را مگْزین مَهِلْ هم‌جنس‌را
گفت رَو رَو کارِ خود کن ای حسود * گفت کارم این بُد و رزقت نبود
۲۰۲۰ من کم از خرسی نباشم ای شریف * ترکِ او کن تا منت باشم حریف
بر تو دل می‌لرزدم زاندیشهٔ * با چنین خرسی مرَو در بیشهٔ
این دلم هرگز نلرزید از گزاف * نورِ حقّ‌است این نه دعوی و نه لاف
مؤمنم یَنْظُرْ بنورِ اللّه شده * هان و هان بگْریز ازین آتش‌کده
این همه گفت و بگوشش در نرفت * بدگمانی مردرا سدّیست زفت
۲۰۲۵ دستِ او بگْرفت و دست از وی کشید * گفت رفتم چون نهٔ یارِ رشید
گفت رَو بر من تو غمخواره مباش * بو اَلْفُضُولا معرفت کمتر تراش
بازش گفتش من عدوّ تو نیَم * لطف باشد گر بیایی در پیَم

Heading: Bul. در وفای او.
(۲۰۱۱) L در پی آن خوب یار.
(۲۰۱۵) L دوستی زابله.
(۲۰۱۸) AB Bul. هین بیا.
(۲۰۱۹) L Bul. و بخت نبود.
(۲۰۲۲) A نی دعوی و نی لاف.
(۲۰۲۳) Bul. زین for ازین.
(۲۰۲۷) BL عدوی تو. L لطف بینی.

گفتن نابینایی سایل که دو کوری دارم،

بود کوری کو همی‌گفت الأمان • من دو کوری دارم ای اهل زمان
پس دو باره رحمتم آرید هان • چون دو کوری دارم و من در میان
۱۹۹٥ گفت یك کوریت می‌بینیم ما • آن دگر کوری چه باشد وا نما
گفت زشت‌آوازم و ناخوش‌نوا • زشت‌آوازی و کوری شد دوتا
بانگ زشتم مایهٔ غم می‌شود • مهر خلق از بانگ من کم می‌شود
زشت آوازم بهر جا که رود • مایهٔ خشم و غم و کین می‌شود
بر دو کوری رحم‌را دوتا کنید • این چنین ناگنج‌را گنجا کنید
۲۰۰۰ زشتیِ آواز کم شد زین گله • خلق شد بر وی برحمت یك‌دله
کرد نیکو چون بگفت او رازرا • لطف آواز دلش آوازرا
وآنك آواز دلش هم بد بود • آن سه کوری دوریٔ سرمد بود
لیك وهّابان که بی علّت دهند • بوك دستی بر سر زشتش نهند
چونك آوازش خوش و مظلوم شد • زو دل سنگین‌دلان چون موم شد
۲۰۰٥ نالهٔ کافر چو زشتست و شهیق • زآن نمی‌گردد اجابت‌را رفیق
اِخْسَؤا بر زشت‌آواز آمدست • کو زخون خلق چون سگ بود مست
چونك نالهٔ خرس رحمت‌کش بود • نالهات نبود چنین ناخوش بود
دان که با یوسف تو گرگی کردهٔ • یا زخون بی‌گناهی خوردهٔ
توبه کن وز خورده استفراغ کن • ور جراحت کهنه شد رَو داغ کن

(۱۹۹۳) A آن یکی کوری همی‌گفت.
(۲۰۰۰) Bul. شد بر من.
(۲۰۰۱) D دلش آن رازرا. L بگفت آوازرا. L بگفت او آزرا.
(۲۰۰۲) D کی بی علّت.
(۲۰۰٥) L اجابت ای رفیق.
(۲۰۰۹) After this verse L adds:

باز گرد از گرگی ای روباه پیر • نصرت از حق می‌طلب نعم النصیر

هرچه در پستیست آمد از عُلا • چشم‌را سوی بلندی نه هلا

۱۹۷۵ روشنی بخشد نظر اندر عُلا • گرچه اوّل خیرگی آرد بلا

چشم‌را در روشنایی خوی کن • گر نه خفّاشی نظر آن سوی کن

عاقبت‌بینی نشانِ نورِ تُست • شهوتِ حالی حقیقت گورِ تُست

عاقبت‌بینی که صد بازی بدید • مثلِ آن نبْوَد که یک بازی شنید

زآن یکی بازی چنان مغرور شد • کز تکبّر زاوستادان دُور شد

۱۹۸۰ سامری‌وار آن هنر در خود چو دید • او زموسی از تکبّر سر کشید

او زموسی آن هنر آموخته • وز معلّم چشم‌را بر دوخته

لاجرم موسی دگر بازی نمود • تا که آن بازی و جانش‌را ربود

ای بسا دانش که اندر سر دَوَد • تا شود سَرْوَر بدآن خود سر رَوَد

سر نخواهی که رود تو پای باش • در پناهِ قُطْبِ صاحب‌رای باش

۱۹۸۵ گرچه شاهی خویش فوقِ او مبین • گرچه شهدی جز نباتِ او مچین

فکرِ تو نقش است و فکرِ اوست جان • نقدِ تو قَلْبست و نقدِ اوست کان

او توی خودرا بجو در اوی او • کو و کو گو فاخته شَو سوی او

ور نخواهی خدمتِ ابنای جِنْس • در دهانِ اژدهایی همچو خِرْس

بُوکِ اُستادی رهاند مر ترا • وز خَطَر بیرون کشاند مر ترا

۱۹۹۰ زاریی میکن چو زُورت نیست هین • چونک کوری سر مکش از راه‌بین

تو کم از خرسی نمی‌نالی زدَرْد • خرس رَست از درد چون فریاد کرد

ای خدا سنگین دلِ ما موم کن • نالهٔ مارا خوش و مرحوم کن

(۱۹۷۵) B Bul. اندر علی. B Bul. آرد بلی.

(۱۹۷۷) D خالی. D حقیقت کُورِ نست. L شهوت خاکی حجاب نور تست.

(۱۹۷۹) D زاستادان. (۱۹۸۵) D هرچه شاهی.

(۱۹۸٦) D فکر تو نفس است, and so L. L و نقد او روان.

(۱۹۸۷) L کو و کو شو فاخته سان سوی او.

(۱۹۸۸) A بخواهی.

(۱۹۹۲) L Bul. ای خدا این سنگدلرا. L Bul. ناله‌اش‌را تو خوش.

ترس و نومیدیت دان آوازِ غُول • می‌کشد گوش تو تا قعرِ سُفول
هر ندایی که ترا بالا کشید • آن ندا می‌دان که از بالا رسید
هر ندایی که ترا حرص آورد • بانگِ گرگی دان که او مردم درد
۱۹۶۰ این بلندی نیست از روی مکان • این بلندیهاست سوی عقل و جان
هر سبب بالاتر آمد از اثر • سنگ و آهن فایق آمد بر شرر
آن فلانی فوقِ آن سرکش نشست • گرچه در صورت بپهلویش نشست
فوقیْ آنجاست از روی شرف • جایِ دُور از صدر باشد مُستخَف
سنگ و آهن زین جهت که سابق‌است • در عمل فوقیْ این دو لایق‌است
۱۹۶۵ وآن شرر از رویِ مقصودیْ خویش • زآهن و سنگست زین رُو پیش پیش
سنگ و آهن اوّل و پایان شرر • لیك این هر دو تنند و جان شرر
آن شرر گر در زمان واپس‌ترست • در صِفَت از سنگ و آهن برترست
در زمان شاخ از ثمر سابق‌ترست • در هنر از شاخ او فایق‌ترست
چونك مقصود از شجر آمد ثمر • پس ثمر اوّل بود آخر شجر
۱۹۷۰ خرس چون فریاد کرد از اژدها • شیرمردی کرد از چنگش رها
حیلت و مردی بهم دادند پُشت • اژدهارا او بدین قوّت بکُشت
اژدهارا هست قوّت حیله نیست • نیز فوقِ حیلهٔ تو حیله‌ایست
حیلهٔ خودرا چو دیدی باز رَو • کز کجا آمد سوی آغاز رَو

(۱۹۵۷) Bul. نومیدست.   (۱۹۵۸) B آن ندایی دان.   (۱۹۵۹) L مردم خورد.
(۱۹۶۱) Bul. در شرر.   (۱۹۶۶) D اوّل و آخر شرر.
(۱۹۶۷) AD om. L Bul. کان شرر. L کاندر زمان.   (۱۹۶۸) A بر for ثمر. In Bul. v. ۱۹۶۹ precedes v. ۱۹۶۸.   (۱۹۶۹) B وآخر. After this verse L adds:

خرس چون از اژدها فریاد کرد • شیرمردی خرس‌را آزاد کرد

(۱۹۷۰) L has in the first hemistich: چونك شد بی طاقت او از اژدها. DL از چنگش جدا.
(۱۹۷۱) AL حیله. D و پشت. L بدین حیلت بکشت. After this verse L adds:

تا که آن مرد از هلاك تن برست • اژدهارا او بدین حیلت ببست

(۱۹۷۲) L هست جان و حیله نیست.

هـرکجـا دردـے دوا آنجـا رود • هرکجـا پستیست آب آنجـا دود

۱۹۴۰ آبِ رحمت بایـدت رَو پست شو • وآنگهان خور خمرِ رحمت مست شو

رحمت اندر رحمت آمـد تـا بسَـر • بر یکی رحمت فرو مـآ ای پسـر

چرخ‌را در زیـرِ پا آر ای شجـاع • بشْنو از فوقِ فلك بانگِ سماع

پنبهٔ وسواس بیرون کن زگوش • تا بگوشت آید از گردون خروش

پاك کن دو چشم‌را از موی عیب • تـا ببینی باغ و سروستانِ غیب

۱۹۴۵ دفع کن از مغـز وز بینی زُکـام • تا کـه رِیحُ اللّـه در آید در مشام

هیچ مگـذار از تب و صفـرا اثـر • تـا بیـابی از جهان طعمِ شکـر

داروی مـردی کن و عنّین مپوے • تا برون آیند صد گون خوب‌روی

کُنـدهٔ تن‌را زپـای جان بکَن • تـا کُنَـد جولان بگِـردِ انجمن

غُلِّ بُخل از دست و گردن دُور کُن • بختِ نو در یاب در چرخِ کهن

۱۹۵۰ ور نمی‌تانی بکعبـهٔ لطف پَـر • عرضـه کن بیچارگی بـر چاره‌گـر

زاری و گریـه قوی سرمایه‌ایست • رحمتِ کُلّی قوی‌تـر دایه‌ایست

دایـه و مـادر بهـانـه‌جُـو بود • تا که کَی آن طفلِ او گریان شود

طفلِ حاجاتِ شمـارا آفـریـد • تـا بنالیـد و شود شیرش پـدیـد

گفت اُدْعُوا اللّـهَ بی زاری مباش • تـا بجوشـد شیرهـای مِهْـرهـاش

۱۹۵۵ هُوی هُوی بـاد و شیرْافشانِ ابـر • در غمِ مـا انـد یکساعت تو صبر

فی السَّمـآء رِزْقُکُمْ نشْنیـدهٔ • اندرین پستی چـه بر چفسیـدهٔ

(۱۹۳۹) B om. AL Bul. آب آنجا رود.   (۱۹۴۰) Suppl. in marg. A. L رُو پست.

(۱۹۴۱) Suppl. in marg. A. L آمد سر بسر. ABL Bul. فرو مآی.

(۱۹۴۴) A om. و.   (۱۹۴۵) AB Bul. وْ از بینی. Bul. ریح اللّه آید.

(۱۹۴۶) Bul. در جهان.   (۱۹۴۷) L و مردانه پوی.

(۱۹۴۸) L بگرد آن چمن, and so D in marg.   (۱۹۵۰) A نمی‌توانی. L نمی‌دانی.

(۱۹۵۱) A سرمایه‌است. D قوی‌تر مایه‌ایست. L پایه‌ایست. A دایه‌است.

(۱۹۵۲) D تا کی.   (۱۹۵۵) Bul. های هوی باد.

(۱۹۵۶) A بشنیدهٔ. A پر for بر.

این صِفَت هم بهرِ ضعفِ عقلهاست • با ضعیفان شرحِ قُدرت کَی رواست
خود بدانی چون بر آری سر زخواب • ختم شد وَٱللّٰهُ أَعْلَمْ بِٱلصَّواب
مر ترا نه قوّتِ خوردن بُدی • نه ره و پروای قَی کردن بُدی
می‌شنیدم فحش و خر می‌راندمر • رَبِّ یَسِّرْ زیرِ لب میخواندم
۱۹۲۵ از سبب گفتن مرا دستور نه • ترکِ تو گفتن مرا مقدور نه
هر زمان می‌گفتم از دردِ درون • اِهْدِ قَوْمِی إِنَّهُمْ لا یَعْلَمُون
سجدها می‌کرد آن رَسته زرنج • کای سعادت وی مرا اقبال و گنج
از خدا یابی جزاها ای شریف • قوّتِ شکرت ندارد این ضعیف
شکر حق گوید ترا اے پیشوا • آن لب و چانه ندارم وآن نوا
۱۹۳۰ دشمنیٔ عاقلان زین سان بود • زهرِ ایشان ابتهاجِ جان بود
دوستیٔ ابله بُوَد رنج و ضلال • این حکایت بشنو از بهر مثال

اعتماد کردن بر تملّق و وفای خرس،

اژدهایی خرس‌را در می‌کشید • شیرمردی رفت و فریادش رسید
شیرمردانند در عالم مدد • آن زمان کافغانِ مظلومان رسد
بانگِ مظلومان زهر جا بشنوند • آن طرف چون رحمتِ حق می‌دوند
۱۹۳۵ آن ستونهای خللهای جهان • آن طبیبانِ مرضهای نهان
محض مهر و داورے و رحمتند • همچو حق بی علّت و بی رشوتند
این چه یاری میکنی یکبارگیش • گوید از بهر غم و بیچارگیش
مهربانی شد شکارِ شیرمرد • در جهان دارو نجوید غیرِ درد

(۱۹۲۴) A om. و. (۱۹۲۷) Suppl. in marg. A. AB ای مرا.
(۱۹۲۸) Suppl. in marg. A. L جزاهای شریف.
(۱۹۲۹) L لب و خامه. (۱۹۳۱) L دوستیٔ جاهلان رنج.
Heading Bul. اعتماد کردن آن شخص.
(۱۹۳۳) A om. و. (۱۹۳۸) B om. شد.

۱۹۰۰ نه از پیِ سود و زیان میجویدش • بلك تا گرگش ندرّد یا دَدَش
ای خنك آنرا كه بینند رویِ تو • یا در افتد ناگهان در كوی تو
ای روانِ پاك بستوده ترا • چند گفتم ژاژ و بیهوده ترا
ای خداوند و شهنشاه و امیر • من نگفتم جهلِ من گفت آن مگیر
شمّهٔ زین حال اگر دانستمی • گفتنِ بیهوده كی تانستمی
۱۹۰۵ بس ثنایت گفتمی ای خوش‌خصال • گر مرا یك رمز میگفتی زحال
لیك خامُش كرده میآشوفتی • خامشانه بر سرم میكوفتی
شد سرم كالیوه عقل از سر بجَست • خاصّه این سررا كه مغزش كمترست
عفو كن ای خوب‌روی و خوب‌كار • آنچ گفتم از جنون اندر گذار
گفت اگر من گفتمی رمزی از آن • زهرهٔ تو آب گشتی آن زمان
۱۹۱۰ گر ترا من گفتمی اوصافِ مار • ترس از جانت بر آوردی دَمار
مصطفی فرمود گر گویم براست • شرحِ آن دشمن كه در جانِ شماست
زهرهای پُردلان هم بر دَرَد • نه رود ره نه غمِ كاری خورَد
نه دلش‌را تاب ماند در نیاز • نه تنش‌را قوّتِ روزه و نماز
همچو موشی پیشِ گربه لا شود • همچو برّه پیشِ گرگ از جا رود
۱۹۱۵ اندرو نه حیله ماند نه رَوِش • پس كنم ناگفته‌تان من پرورش
همچو بو بكرِ ربابی تن زنم • دست چون داود در آهن زنم
تا مُحال از دستِ من حالی شود • مرغِ پَر بر كنده‌را بالی شود
چون یَدُ ٱللّه فَوْقَ أَيْدِيهِمْ بود • دستِ مارا دستِ خود فرمود احد
پس مرا دستِ دراز آمد یقین • بر گذشته زآسمانِ هفتمین
۱۹۲۰ دستِ من بنمود بر گردون هنر • مُقریا بر خوان كه اِنْشَقَّ ٱلْقَمَر

(۱۹۰۰) B Bul. لیك for بلك. (۱۹۰۱) L در جوی تو. (۱۹۰۲) A om. و.
(۱۹۰۴) A كی توانستمی. L Bul. بیهوده توانستمی. (۱۹۰۵) B Bul. پس.
(۱۹۰۶) D خاموش. (۱۹۰۷) D كی مغزش. (۱۹۰۸) ABL om. و.
(۱۹۰۹) L در زمان. (۱۹۱۲) L پردلانرا بر درد. (۱۹۱۳) L صوم و نماز.
(۱۹۱۴) Bul. از جا شود. (۱۹۱۶) L Bul. بر آهن.

۱۸۸۰ چونك از عقلش فراوان بُد مدد * چند دبّوسی قوی بر خفته زد
بُرْد اورا زخمِ آن دبّوسِ سخت * زو گریزان تا بزیرِ یك درخت
سیبِ پوسیده بسی بُد ریخته * گفت ازین خور ای بدرد آویخته
سیب چندان مردرا در خورد داد * کز دهانش باز بیرون می‌فتاد
بانگ می‌زد کای امیر آخر چرا * قصدِ من کردی چه کردم من ترا
۱۸۸۵ گر ترا زاصلست با جانم ستیز * تیغ زن یکبارگی خونم بریز
شُوم ساعت که شدم بر تو پدید * ای خنك آنرا که رویِ تو ندید
بی جنایت بی گنه بی بیش و کم * مُلْحِدان جایز ندارند این ستم
می‌جهد خون از دهانم با سخن * ای خدا آخر مکافاتش تو کن
هر زمان میگفت او نفرینِ نَو * اوش می‌زد کاندرین صحرا بدَو
۱۸۹۰ زخمِ دبّوس و سوارِ همچو باد * می‌دوید و باز در رُو می‌فتاد
ممتلی و خوابناك و سُست بُد * پا و رویش صد هزاران زخم شد
تا شبانگه می‌کشید و می‌گشاد * تا زصفرا قَی شدن بر وی فتاد
زو بر آمد خوردها زشت و نکو * مار با آن خورده بیرون جَست ازو
چون بدید از خود برون آن ماررا * سجده آورد آن نکوکرداررا
۱۸۹۵ سَهْمِ آن مارِ سیاهِ زشتِ زفت * چون بدید آن دردها از وی برفت
گفت خود تو جبرئیلِ رحمتی * یا خدایی که ولیِّ نعمتی
ای مبارك ساعتی که دیدیَم * مرده بودم جانِ نو بخشیدیَم
تو مرا جویان مثالِ مادران * من گریزان از تو مانندِ خران
خر گریزد از خداوند از خری * صاحبش در پی زنیکوگوهری

(۱۸۸۰) After this verse L adds:

خفته زآن زخم قوی بر جست زود * گشت حیران گفت آیا این چه بود

(۱۸۸٤) BDL قصد من کردی تو نادیده جفا.

(۱۸۸۹) Bul. که درین صحرا.   (۱۸۹۱) L بر سر و پایش هزاران.

(۱۸۹۵) B Bul. زشت و زفت.   (۱۸۹٦) A گفت تو خود. D با خدایی. L یا حبیبی یا ولی.

(۱۸۹۹) Bul. گریزان.

۱۸٦۵ آه از آن صفرابیانِ بی‌هنر • چه هنر زاید زصفرا دردِ سر
تو همآن کن که کند خورشیدِ شرق • با نفاق و حیله و دزدی و زَرْق
تو عسل ما سرکه در دنیا و دین • دفعِ این صفرا بود سرکنگبین
سرکه افزودیم ما قومِ زَحیر • تو عسل بفْزا کرم‌را وا مگیر
این سزید از ما چنان آمد زما • ریگ اندر چشم چه افزاید عما
۱۸۷۰ آن سزد از تو ایا کُحْلِ عزیز • که بیابد از تو هر ناچیز چیز
زآتشِ این ظالمانت دل کباب • از تو جمله اِهْدِ قَوْمی بُد خطاب
کانِ عودی در تو گر آتش زنند • این جهان از عطر و ریحان آکنند
تو نه آن عودی کز آتش کم شود • تو نه آن روحی که اسیرِ غم شود
عود سوزد کانِ عود از سوز دُور • باد کَی حمله برد بر اصلِ نور
۱۸۷۵ ای زتو مر آسمانهارا صفا • ای جفای تو نکوتر از وفا
زآنك از عاقل جفایی گر رود • از وفای جاهلان آن به بود
گفت پیغمبر عداوت از خِرَد • بهتر از مِهری که از جاهل رسد

رنجانیدن امیری خفته‌را که مار در دهانش رفته بود،

عاقلی بر اسب می‌آمد سوار • در دهانِ خفته‌ٔ می‌رفت مار
آن سوار آنرا بدید و می‌شتافت • تا رماند ماررا فرصت نیافت

(۱۸٦۵) L آه ازین. AB Bul. چونی از صفرابیان. (۱۸٦٦) ABL Bul. ما نفاق.
(۱۸٦۸) D با قوم زخیر. L قوم از زحیر. (۱۸٦۹) ABL Bul. چه فزاید.
(۱۸۷۰) A Bul. بیاید. (۱۸۷۲) D originally کان عودی تو اگر. Bul. ریحان پر کنند.
(۱۸۷٤) A باد حمله کی برد. (۱۸۷۵) A نیکوتر. (۱۸۷٦) D کی رود.
(۱۸۷۷) ABD پیغامبر. After this verse L adds:

دوستی با مردم دانا نکوست • دشمن دانا به از نادان دوست

Heading: A امیر. Bul. آن خفته‌را. B که مارش در دهان.
(۱۸۷۸) D بر دهان.
(۱۸۷۹) Bul. اورا بدید. L تا رهاند خفته‌را.

شب‌چراغت‌را فتیلِ نو بتاب • پاك دان زینها چراغِ آفتاب
رَو تو کهگِل ساز بهرِ سقفِ خان • سقفِ گردون‌را زکهگل پاك دان
اه که چون دلدارِ ما غم‌سوز شد • خلوتِ شب درگذشت و روز شد
جز بشب جلوه نباشد ماه‌را • جز بدردِ دل مجو دلخواه‌را
۱۸۵۰ ترك عیسی کرده خر پروردهٔ • لاجرم چون خر برونِ پردهٔ
طالعِ عیسیست علم و معرفت • طالعِ خر نیست ای تو خَرْصِفَت
نالهٔ خر بشنوی رحم آیدت • پس ندانی خر خَری فرمایدت
رحم بر عیسی کن و بر خر مکن • طبع‌را بر عقلِ خود سَرْوَر مکن
طبع‌را هِل تا بگِرْیَد زار زار • تو ازو بِسْتان و وامِ جان گزار
۱۸۵۵ سالها خربنده بودی بس بود • زآنك خربنده زخر واپس بود
زأَخِّرُوهُنَّ مرادش نفسِ تُست • کو بآخر باید و عقلت نُخُست
هم‌مزاجِ خر شدست این عقلِ پَسْت • فکرش این که چون علف آرد بدست
آن خرِ عیسی مزاجِ دل گرفت • در مقامِ عاقلان منزل گرفت
زآنك غالب عقل بود و خر ضعیف • از سوارِ زَفْت گردد خر نحیف
۱۸۶۰ وز ضعیفیٔ عقلِ تو ای خَرْبَها • این خرِ پژمرده گشتست اژدها
گر زعیسی گشتهٔ رنجوردل • هم ازو صحّت رسد اورا مَهِل
چونی ای عیسیٔ عیسی‌دَم زرنج • که نبود اندر جهان بی مار گنج
چونی ای عیسی زدیدارِ جهود • چونی ای یوسف زمکّارِ حسود
تو شب و روز از پیِ این قومِ غُمر • چون شب و روزی مددبخشای عُمر

(۱۸۴۶) B فتیلی نو.   (۱۸۴۷) L باز for پاك.
(۱۸۴۸) A آه کچون. L وه for اه. D کچون.   (۱۸۴۹) L خلوت نباشد.
(۱۸۵۱) Bul. عیسیت.   (۱۸۵۶) D مراد نفس.
(۱۸۵۷) AD کچون علف. L Bul. آرم بدست.
(۱۸۶۰) L چون زضعف عقل تو.
(۱۸۶۲) L ای مسیح خوش‌نفس چونی زرنج.
(۱۸۶۳) L چون بود عیسی. L چون بود یوسف. AB Bul. زمکّار و حسود.

سرِّ خون و نطفه حُسْنِ آدمیست • سابقِ هر بیشیْ آخر کمیست
لوح‌را اوّل بشوید بی‌وُقوف • آنگهی بر وی نویسد او حُروف
خون کند دل‌را و اشكِ مُسْتهان • بر نویسد بر وی اسرار آنگهان
وقتِ شُستن لوح‌را باید شناخت • که مر آن‌را دفتری خواهند ساخت
١٨٣٠ چون اساسِ خانهٔ می‌افکنند • اوّلین بنیادرا بر میکنند
گِل بر آرند اوّل از قعرِ زمین • تا بآخر بر کشی ماءِ مَعین
از حجامت کودکان گریند زار • که نمی‌دانند ایشان سرِّ کار
مرد خود زر میدهد حجّام‌را • می‌نوازد نیشِ خون‌آشام‌را
می‌دود حمّال زے بارِ گران • می‌رباید باررا از دیگران
١٨٣٥ جنگِ حمّالان براے بار بین • این‌چنین‌است اجتهادِ کاربین
چون گرانیها اساسِ راحتست • تلخها هم پیشواے نعمتست
حُفَّتِ ٱلْجَنَّه بِمَکْرُوهاتِنا • حُفَّتِ ٱلنِّیرانُ مِنْ شَهْواتِنا
تخمِ مایهٔ آتشت شاخِ تَرَست • سوختهٔ آتش قرینِ کَوْثَرَست
هرك در زندان قرینِ محنتیست • آن جزای لقمهٔ و شهوتیست
١٨٤٠ هرکه در قصری قرینِ دولتیست • آن جزای کارزار و محنتیست
هرکه‌را دیدی بزرّ و سیم فرد • دان که اندر کسب کردن صبر کرد
بی سبب بیند چو دیده شد گذار • تو که در حسّی سبب‌را گوش دار
آنك بیرون از طبایع جانِ اوست • مَنْصِبِ خَرْقِ سببها آنِ اوست
بی سبب بیند نه از آب و گیا • چشمِ چشمهٔ مُعْجِزاتِ انبیا
١٨٤٥ این سبب همچون طبیب است و علیل • این سبب همچون چراغست و فتیل

(١٨٢٦) D هر بیشهٔ. A اوّل کمیست, with آخر written above.
(١٨٢٨) L دلرا ز اشك. (١٨٣٤) L در for زی.
(١٨٣٦) B راحنیست. B نعمنیست. (١٨٣٩) DL محنتست and شهونست.
(١٨٤٠) D دولتست and محنتست.
(١٨٤٢) Bul. دیدهش. In D this and the following verse are transposed.
(١٨٤٣) L زآن اوست.

چون سفر کردم مرا راه آزمود • زین سفر کردن رهآوردم چه بود
۱۸۱۰ زآن همه میلش سوی خاکست کو • در سفر سودی نبیند پیشِ رُو
روی واپس کردناش آن حرص و آز • روی در ره کردنش صدق و نیاز
هر گیارا کش بود میلِ علا • در مزیدست و حیات و در نما
چونك گرداند سر سوی زمین • در کی و خشکی و نقص و غَبین
میلِ روحت چون سوی بالا بود • در تزاید مرجعت آنجا بود
۱۸۱۵ ور نگونساری سرت سوی زمین • آفلی حق لا یُحبُّ الآفلین

پرسیدن موسی علیه السّلام از حقّ تعالی سرّ غلبهٔ ظالمان،

گفت موسی ای کریم کارساز • ای یکدم ذکرِ تو عمرِ دراز
نقشِ کژمژ دیدم اندر آب و گِل • چون ملایك اعتراضی کرد دل
که چه مقصودست نقشی ساختن • واندرو تخمِ فساد انداختن
آتشِ ظلم و فساد افروختن • مسجد و سجدهکنانرا سوختن
۱۸۲۰ مایهٔ خونابه و زردابهرا • جوش دادن از برای لابهرا
من یقین دانم که عینِ حکمتست • لیك مقصودم عیان و رؤیتست
آن یقین میگویدم خاموش کن • حرصِ رؤیت گویدم نه جوش کن
مر ملایكرا نمودی سرِّ خویش • کین چنین نوشی همیارزد بنیش
عرضه کردی نورِ آدمرا عیان • بر ملایك گشت مشکلها بیان
۱۸۲۵ حشرِ تو گوید که سرِّ مرگ چیست • میوها گویند سرِّ برگ چیست

(۱۸۰۹) D خاك آزمود. (۱۸۱۱) A صدق نیاز. After this verse Bul. adds:

گر بگردد طالب بالا گیاه • سرفرازی باشد آنرا رسم راه

(۱۸۱۵) L لا احبُّ. A آفلی و لا احبُّ.

Heading: Bul. سرّ حکمت غلبهٔ ظالمانرا.

(۱۸۱٦) ABL Bul. ای که یکدم. (۱۸۱۸) AL Bul. گرچه مقصودست.

(۱۸۱۹) A مسجدکنانرا. (۱۸۲۱) D کی عین. L om. و.

(۱۸۲٤) L کرد مشکلها. (۱۸۲۵) L گوید که for گویند.

۱۰ محرمِ ناسوتِ ما لاهوت باد ٭ آفرین بر دست و بر بازوت باد

حالِ من اکنون برون از گفتنست ٭ این چه میگویم نه احوالِ منست

نقش می‌بینی که در آیینه ایست ٭ نقشِ تُست آن نقشِ آن آیینه نیست

دَم که مردِ نایی اندر نای کرد ٭ در خورِ نایست نه در خوردِ مرد

هان و هان گر حمد گویی گر سپاس ٭ همچو نافرجامِ آن چوپان شناس

۱۷ حمدِ تو نسبت بدآن گر بهترست ٭ لیک آن نسبت بحق هم ابترست

چند گویی چون غطا بر داشتند ٭ کین نبودست آنک می‌پنداشتند

این قبولِ ذکرِ تو از رحمتست ٭ چون نمازِ مستحاضه رُخصتست

با نمازِ او بیالودست خون ٭ ذکرِ تو آلودهٔ تشبیه و چون

خون پلیدست و بآبی میرود ٭ لیک باطن‌را نجاستها بود

۱۸۰ کآن بغیرِ آبِ لطفِ کردگار ٭ کم نگردد از درونِ مردِ کار

در سجودت کاش رُو گردانیی ٭ معنیٔ سُبْحانَ رَبّی دانیی

کای سجودم چون وجودم ناسزا ٭ مر بدی‌را تو نکویی ده جزا

این زمین از حلمِ حق دارد اثر ٭ تا نجاست بُرْد و گُلها داد بر

تا بپوشد او پلیدیهای ما ٭ در عوض بر رُوید از وی غنچها

۱۸۰ پس چو کافر دید کو در داد و جود ٭ کمتر و بی‌مایه‌تر از خاك بود

از وجودِ او گُل و میوه نرُست ٭ جز فسادِ جملهٔ پاکیها نجُست

گفت واپس رفته‌ام من در ذهاب ٭ حسرتا یا لَیْتَنی کُنْتُ تُراب

کاش از خاکی سفر نگزیدمی ٭ همچو خاکی دانهٔ می‌چیدمی

(۱۷۹۱) Bul. حال ما. AL جان من. L Bul. آنچه میگویم.

(۱۷۹۲) Bul. نقش از آن آیینه نیست. L نقش در آیینه.

(۱۷۹۳) A و نی در خورد. (۱۷۹۴) D حمد گویم. (۱۷۹۷) A قبول و ذکر.

(۱۷۹۸) Bul. در نماز او. A بیالودست.

(۱۷۹۹) In the second hemistich A has این پلیدی جهل قایم می‌بود, corr. in marg.

(۱۸۰۲) A کآن سجودم. D originally در for چون. A در جزا.

(۱۸۰۳) B حکم حق. (۱۸۰۵) L کو اندر وجود. (۱۸۰۷) BD حسرةً.

وحی آمدن موسیرا علیه السّلام در عذر آن شبان،

بعد از آن در سرّ موسی حق نهفت * رازهایی کآن نمی‌آید بگفت
بر دل موسی سخنها ریختند * دیدن و گفتن بهم آمیختند
چند بیخود گشت و چند آمد بخود * چند پرّید از ازل سوی ابد
١٧٧٥ بعد ازین گر شرح گویم ابلهیست * زآنك شرح این ورای آگهیست
ور بگویم عقلهارا بر کَنَد * ور نویسم بس قلمها بشکند
چونك موسی این عتاب از حق شنید * در بیابان در پی چوپان دوید
بر نشان پای آن سرگشته راند * گَرْد از پرّهٔ بیابان بر فشاند
گام پای مردم شوریده خَود * هم زگام دیگران پیدا بود
١٧٨٠ یك قدم چون رُخ زبالا تا نشیب * یك قدم چون پیل رفته بر وُریب
گاه چون موجی بر افرازان عَلَم * گاه چون ماهی روانه بر شکم
گاه بر خاکی نبشته حالِ خَود * همچو رمّالی که رملی بر زند
عاقبت دریافت اورا و بدید * گفت مژده‌ده که دستوری رسید
هیچ آدابی و ترتیبی مجو * هرچه میخواهد دل تنگت بگو
١٧٨٥ کفرِ تو دینست و دینت نورِ جان * ایمنی وز تو جهانی در امان
ای مُعافِ یَفْعَلُ ٱللّٰهُ ما یَشا * بی مُحابا رَو زبان‌را بر گشا
گفت ای موسی از آن بگْذشته‌ام * من کنون در خونِ دل آغشته‌ام
من زسِدْرهٔ مُنْتَهَی بگْذشته‌ام * صد هزاران ساله زآن سو رفته‌ام
تازیانه بر زدی اسبم بگشت * گُنْبَدی کرد و زگردون بر گذشت

(١٧٧٢) AB رازهایی گفت کآن نآید, and so Bul., which has رازها میگفت. L رازهانی گفت کآن با کس نگفت.
(١٧٧٥) B بعد از آن. After this verse L adds:

ور نگویم شرحهانی معتبر * تا قیامت باشد آن بس مختصر

(١٧٧٨) AL پرّ بیابان. (١٧٧٩) D هم زپای دیگران.
(١٧٨١) L بر افرازد. (١٧٨٢) L Bul. نوشته. (١٧٨٦) Bul. ای معافی.
(١٧٨٨) B سال از آن سو, and so L. L گشته‌ام for رفته‌ام.

۱۷۵۵ ما بَری از پاك و ناپاکی همه • از گرانجانی و چالاکی همه
من نکردم امر تا سودی کنم • بلك تا بر بندگان جودی کنم
هندوان‌را اصطلاحِ هِنْد مدح • سندیان‌را اصطلاحِ سِنْد مدح
من نگردم پاك از تسبیحشان • پاك هم ایشان شوند و دُرْفشان
ما زبان‌را ننگریم و قال‌را • ما درون‌را بنْگریم و حال‌را
۱۷۶۰ ناظرِ قلبیم اگر خاشع بود • گرچه گفتِ لفظ ناخاضع رود
زآنك دل جوهر بود گفتن عرض • پس طُفَیْل آمد عرض جوهر غرض
چند ازین الفاظ و اِضْمار و مَجاز • سوز خواهم سوز با آن سوز ساز
آتشی از عشق در جان بر فروز • سر بسر فکر و عبارت‌را بسوز
موسیا آداب‌دانان دیگرند • سوخته جان و روانان دیگرند
۱۷۶۵ عاشقان‌را هر نَفَس سوزیدنیست • بر دهِ ویران خراج و عُشر نیست
گر خطا گوید ورا خاطی مگو • ور بود پُر خون شهیدان‌را مشو
خون شهیدان‌را زآب اولیترست • این خطا از صد صواب اولیترست
در درونِ کعبه رسمِ قِبْله نیست • چه غم ار غوّاص‌را پاچیله نیست
تو زسرمستان قلاوزے مجو • جامه‌چاکان‌را چه فرمایی رفو
۱۷۷۰ ملّتِ عشق از همه دینها جُداست • عاشقان‌را ملّت و مذهب خداست
لعل‌را گر مُهر نبْود باك نیست • عشق در دریای غم غمناك نیست

(۱۷۵۵) D ناپاکی for چالاکی. (۱۷۵۶) L بر مفلسان جودی.
(۱۷۵۷) L هندیانرا. (۱۷۵۹) Suppl. in marg. L. AB Bul. روان‌را for درون‌را.
(۱۷۶۰) A Bul. ناخاضع بود.
(۱۷۶۱) D in the second hemistich گفتن for جوهر, corr. in marg.
(۱۷۶۲) L اضمارِ مجاز. D بآن سوز.
(۱۷۶۵) D عاشقانرا احیاطی عسر نیست, and so L, which has احیاط.
(۱۷۶۶) AB گر بود. L Bul. شهید اورا مشو.
(۱۷۶۷) L ثواب. (۱۷۷۰) A از همه دنیا.
(۱۷۷۱) BDL مُهر, as in text.

آنك بِی یَسْمَع وَبِی یُبْصِر شدست * در حقِ آن بنده این هم بیهُدست

۱۷۴۰ بی ادب گفتن سخن با خاصِ حق * دل بمیراند سیه دارد وَرَق

گر تو مردی‌را بخوانی فاطمه * گرچه یك جنسند مرد و زن همه

قصدِ خونِ تو کند تا ممکن‌است * گرچه خوش‌خو و حلیم و ساکن‌است

فاطمه مدحست در حقِّ زنان * مردرا گویی بود زخمِ سنان

دست و پا در حقِّ ما اِسْتایش‌است * در حقِ پاکئِ حقّ آلایش است

۱۷۴۵ لَمْ یَلِدْ لَمْ یُولَدْ اورا لایق‌است * والد و مولودرا او خالق‌است

هرچه جسم آمد ولادت وصفِ اوست * هرچه مولودست او زین سوی جُوست

زآنك از کَوْن و فسادست و مَهین * حادث‌است و مُحْدِثی خواهد یقین

گفت ای موسی دهانم دوختی * وز پشیمانی تو جانم سوختی

جامه‌را بدْرید و آهی کرد و تفت * سر نهاد اندر بیابان و برفت

عتاب کردن حقّ تعالی موسی‌را علیه السّلام از بهر شبان،

۱۷۵۰ وحی آمد سوی موسی از خدا * بندهٔ مارا زما کردی جدا

تو برای وصل کردن آمدی * یا خود از بهرِ بریدن آمدی

تا توانی پا منه اندر فراق * أَبْغَضُ ٱلْأَشْیَآءِ عِنْدِی الطَّلاق

هر کسی‌را سیرتی بنْهاده‌ام * هر کسی‌را اصطلاحی داده‌ام

در حقِ او مدح و در حقِّ تو ذم * در حقِ او شهد و در حقِّ تو سم

(۱۷۳۹) A بی یبصر وبی یسمع. A Bul. بیهشست. (۱۷۴۲) L فاطمه مردست.

(۱۷۴۵) In A this and the following verse are transposed.

(۱۷۴۹) BL Bul. کرد تفت. AB Bul. بیابانی و رفت.

Heading: AB Bul. حق تعالی با موسی.

(۱۷۵۱) A یا برای قطع کردن آمدی, and so BL Bul., which have فصل for قطع.

(۱۷۵۴) After this verse L adds:

در حق او نور و در حقّ تو نار * در حق او ورد و در حقّ تو خار

در حق او نیك و در حقّ تو بد * در حق او قرب و در حقّ تو رد

تو کجایی تا شوم من چاکرت ٭ چارقت دوزم کنم شانه سرت
جامه‌ات شویم شپشهاات کُشم ٭ شیر پیشت آورم ای محتشم
دستکت بوسم بمالم پایکت ٭ وقتِ خواب آید بروبم جایکت
ای فدای تو همه بزهای من ٭ ای بیادت هَیْهَی و هَیْهای من
۱۷۳٥ این نمط بیهوده می‌گفت آن شُبان ٭ گفت موسی با کِیَست این ای فلان
گفت با آنکس که مارا آفرید ٭ این زمین و چرخ ازو آمد پدید
گفت موسی های بس مُدْبِر شدی ٭ خود مسلمان ناشده کافر شدی
این چه ژاژست و چه کفرست و فُشار ٭ پنبهٔ اندر دهانِ خود فشار
گَندِ کفرِ تو جهان را گنده کرد ٭ کفرِ تو دیبای دین را ژنده کرد
۱۷٤۰ چارق و پاتابه لایق مر تراست ٭ آفتابی را چنینها کی رواست
گر نبندی زین سخن تو حلق را ٭ آتشی آید بسوزد خلق را
آتشی گر نآمدست این دود چیست ٭ جان سیَه گشته روان مردود چیست
گر همی‌دانی که یزدان داورست ٭ ژاژ و گستاخی ترا چون باورست
دوستیِ بی‌خِرَد خود دشمنیست ٭ حق تعالی زین چنین خدمت غنیست
۱۷٤٥ با که می‌گویی تو این با عمّ و خال ٭ جسم و حاجت در صفاتِ ذو الجلال
شیر او نوشد که در نشْو و نَماست ٭ چارق او پوشد که او محتاجِ پاست
ور برای بنده‌ش‌است این گفت و گو ٭ آنك حق گفت او منست و من خود او
آنك گفت إِنّی مَرِضْتُ لَمْ تَعُدْ ٭ من شدم رنجور او تنها نشد

(۱۷۳۲) L Bul. شپشهایت.

(۱۷۳۷) Bul. های خیره‌سر شدی, and so L, which has هی تو for های, and B in marg.

(۱۷۳۸) BL Bul. این چه کفرست.

(۱۷۳۹) A کار کفر تو جهانرا بنده کرد.

(۱۷٤۰) In B هرنزه (?) is written above پاتابه. (۱۷٤٤) D om. و.

(۱۷٤٥) A با کی میگویی D .چشم و حاجت L .جسم و جان کو در صفات.

(۱۷٤٦) L Bul. بنده است

(۱۷٤۷) D وز برای AB Bul. این گفت تو L .و من چو او.

پس نشانیها که اندر انبیاست • خاصّ آن جان‌را بود کو آشناست

۱۷۰۵ این سخن ناقص بماند و بی‌قرار • دل ندارم بی‌دلم معذور دار

ذرّه‌ها‌را کی تواند کس شمرد • خاصّه آنکو عشق عقلِ او ببرد

می‌شمارم برگهای باغ‌را • می‌شمارم بانگِ کبک و زاغ‌را

در شمار اندر نیاید لیك من • می‌شمارم بهرِ رُشدِ ممتحن

نحسِ کیوان یا که سعدِ مشتری • نآید اندر حصر گرچه بشمری

۱۷۱۰ لیك هم بعضی ازین هر دو اثر • شرح باید کرد یعنی نفع و ضر

تا شود معلوم آثارِ قضا • شمّهٔ مر اهلِ سعد و نحس‌را

طالعِ آنکس که باشد مشتری • شاد گردد از نشاط و سَرْوَری

وآنك‌را طالع زُحَل از هر شُرور • احتیاطش لازم آید در اُمور

گر بگویم آن زُحَل‌استاره‌را • زآتشش سوزد مر آن بیچاره‌را

۱۷۱۵ اُذْکُرُوا اللّه شاهِ ما دستور داد • اندر آتش دید ما‌را نور داد

گفت اگرچه پاکم از ذکرِ شما • نیست لایق مر مرا تصویرها

لیك هرگز مستِ تصویر و خیال • در نیابد ذاتِ ما‌را بی مثال

ذکرِ جسمانه خیالِ ناقص‌است • وصفِ شاهانه از آنها خالص‌است

شاه‌را گوید کسی جولاه نیست • این چه مدحست این مگر آگاه نیست

انکار کردن موسی علیه السّلام بر مناجات شوپان

۱۷۲۰ دید موسی یك شُبانی‌را براه • کو همی‌گفت ای گزیننده اله

(۱۷۰۵) A بماند بی‌قرار. (۱۷۰٦) Bul. ذرّهای ریگ‌را نتوان شمرد. AB Bul. عشق, and so L, which has عشق از وی عقل برد دل ببرد. (۱۷۰۸) A رشدی.

(۱۷۰۹) A اگرچه. (۱۷۱۲) B آنك‌را.

(۱۷۱٤) AD om. L زآتشی. (۱۷۱٦) Bul. گرچه.

Heading: ABL Bul. شبان.

(۱۷۲۰) A (sic) کرینند. D گزینند. L (sic) کرینند. B ای خدا و ای اله, and so A in marg. Bul. ای کریم و ای اله.

رختها دادی و خواب و رنگِ رو • سر فدا کردی و گشتی همچو مو
۱۶۸۵ چند در آتش نشستی همچو عُود • چند پیشِ تیغ رفتی همچو خُود
زین چنین بیچارگیها صد هزار • خوی عُشّاقست و نآید در شمار
چونك شب این خواب دیدی روز شد • از امیدش روزِ تو پیروز شد
چشم گردان کردهٔ بر چپّ و راست • کآن نشان و آن علامتها کجاست
بر مثالِ برگ می‌لرزی که وای • گر رَوَد روز و نشان نآید بجای
۱۶۹۰ می‌دوی در کوی و بازار و سرا • چون کسی کو گم کند گوساله‌را
خواجه خیرست این دَوادَو چیستت • گم شده اینجا که داری کیستت
گوییش خیرست لیکن خیرِ من • کس نشاید که بداند غیرِ من
گر بگویم نك نشانم فوت شد • چون نشان شد فوت وقتِ موت شد
بنْگری در رویِ هر مردے سوار • گویدت منْگر مرا دیوانه‌وار
۱۶۹۵ گوییَش من صاحبی گم کرده‌ام • رُو بجُست و جویِ او آورده‌ام
دولتت پاینده بادا اے سوار • رحم کن بر عاشقان معذور دار
چون طلب کردی بجِدّ آمد نظر • جِدّ خطا نکند چنین آمد خبر
ناگهان آمد سوارے نیکبخت • پس گرفت اندر کنارت سخت سخت
تو شدی بی‌هوش و افتادی بطاق • بی‌خبر گفت اینْت سالوس و نفاق
۱۷۰۰ او چه می‌بیند درو این شور چیست • او نداند کآن نشانِ وصلِ کیست
این نشان در حقِّ او باشد که دید • آن دگررا کی نشان آید پدید
هر زمان کز وی نشانی می‌رسید • شخص‌را جانی بجانی می‌رسید
ماهیِٔ بیچاره‌را پیش آمد آب • این نشانها تِلْكَ آیاتُ ٱلْکِتاب

(۱۶۸۴) Bul. گشتی for رفتی. (۱۶۸۶) A om. و. After this verse L adds:
چونك اندر خواب دیدی حالها • آنك بودی آرزویش سالها
(۱۶۸۸) L نشانی و علامتها. (۱۶۹۱) L چه داری.
(۱۶۹۳) Bul. یك نشانم. L یك نشانی. (۱۶۹٤) BL Bul. مرد سوار.
(۱۶۹۸) A سوار. (۱۶۹۹) A om. و before افتادی.
(۱۷۰۲) Bul. هر زمان از وی. L Bul. میرسد *bis*.

کی نماید خاك اسرار ضمیر • کی شود چون آسمان بُستان مُنیر
از کجا آورده‌اند آن حُلّها • مِنْ کَریمٍ مِنْ رَحیمٍ کُلُّها
۱۶۶۵ آن لطافتها نشان شاهدیست • آن نشان پای مرد عابدیست
آن شود شاد از نشان کو دید شاه • چون ندید اورا نباشد انتباه
روح آنکس کو بهنگام اَلَسْت • دید ربّ خویش و شد بی‌خویش و مست
او شناسد بوی می کو می بخورد • چون نخورد او می نداند بوی کرد
زآنك حکمت همچو ناقهٔ ضالّه‌است • همچو دلاّله شهان‌را دالّه است
۱۶۷۰ تو ببینی خواب در یك خوش‌لقا • کو دهد وعده و نشانی مر ترا
که مراد تو شود اینك نشان • که پیش آید ترا فردا فلان
یك نشانی آنك او باشد سوار • یك نشانی که ترا گیرد کنار
یك نشانی که بخندد پیش تو • یك نشان کی دست بندد پیش تو
یك نشانی آنك این خواب از هوس • چون شود فردا نگویی پیش کس
۱۶۷۵ زآن نشان با والد یَحْیَی بگفت • کی نیآیی تا سه روز اصلا بگفت
تا سه شب خامش کن از نیك و بَدَت • این نشان باشد که یحیی آیدت
دَم مزن سه روز اندر گفت و گو • کین سکونست آیت مقصودِ تو
هین میآور این نشان‌را تو بگفت • وین سخن‌را دار اندر دل نهفت
این نشانها گویدش همچون شَکَر • این چه باشد صد نشانیّ دگر
۱۶۸۰ این نشان آن بود کآن مُلك و جاه • که همی‌جویی بیابی از اله
آنك می‌گریی بشبهای دراز • وآنك میسوزی سحرگه در نیاز
آنك بی آن روز تو تاریك شد • همچو دوکی گردنت باریك شد
وآنچ دادی هرچه داری در زکات • چون زکات پاك‌بازان رختهات

(۱۶۶٤) A زانها for کلّها. (۱۶۶۷) L Bul. om. و before شد. AB om. و before مست. (۱۶۶۸) ABL Bul. چه داند. (۱۶۷۰) ABL Bul. وعدهٔ نشانی.
(۱۶۷۱) A ینك for اینك. B و اینك. Bul. وینك.
(۱۶۷۵) B زآن نشان که م زکریارا بگفت. (۱۶۷۷) D سکونست.
(۱۶۷۸) L Bul. این نشانیرا بگفت. (۱۶۸۲) Bul. وآنکه. A آنك بی او.

زشتیٔ اعمال و شومیٔ جُحود • راهِ توبه بر دلِ او بسته بود

١٦٤٥ دل بسختی همچو رویِ سنگ گشت • چون شکافد توبه آن‌را بهرِ کشت

چون شُعَیْبی کو که تا او از دعا • بهرِ کِشتن خاك سازد کوه‌را

از نیاز و اعتقادِ آن خلیل • گشت ممکن امرِ صعب و مستحیل

یا بدریوزهٔ مُقَوْقِس از رسول • سنگلاخی مزرعی شد با اُصول

همچنین بر عکسِ آن انکارِ مرد • مس کند زررا و صلحی‌را نَبَرْد

١٦٥٠ کَهْرُبایِ مَسْخ آمد این دغا • خاكِ قابل‌را کند سنگ و حصا

هر دلی‌را سجده هم دستور نیست • مزدِ رحمت قسمِ هر مزدور نیست

هین پشتِ آن مکن جُرم و گناه • که کنم توبه در آیم در پناه

می‌بباید تاب و آبی توبه‌را • شرط شد برق و سحابی توبه‌را

آتش و آبی بباید میوه‌را • واجب آید ابر و برق این شیوه‌را

١٦٥٥ تا نباشد برقِ دل و ابرِ دو چشم • کی نشیند آتشِ تهدید و خشم

کی بروید سبزهٔ ذوقِ وصال • کی بجوشد چشمها زآبِ زلال

کی گلستان راز گوید با چمن • کی بنفشه عهد بندد با سمن

کی چناری کف گشاید در دعا • کی درختی سر فشاند در هوا

کی شکوفه آستینِ پُر نثار • بر فشاندن گیرد ایّامِ بهار

١٦٦٠ کی فروزد لاله‌را رخ همچو خون • کی گُل از کیسه بر آرد زر برون

کی بیاید بلبل و گُل بو کند • کی چو طالب فاخته کو کو کند

کی بگوید لکلك آن لَكْ لَكْ بجان • لَكْ چه باشد مُلْكِ تُست ای مستعان

(١٦٤٤) In BDL the order of the following verses is ١٦٤٧, ١٦٤٩, ١٦٤٥, ١٦٤٦, ١٦٤٨. (١٦٤٥) A روی و سنگ. (١٦٤٦) B بهر کشتنش.

(١٦٤٨) A تا بدریوزه. In A vv. ١٦٤٧ and ١٦٤٨ are transposed.

(١٦٥٠) AL این دعا. (١٦٥١) A om. (١٦٥٢) A om. Bul. بر آیم.

(١٦٥٣) D ابر و سحابی. (١٦٥٤) A Bul. شرط باشد ابر و برق. B واجب آمد.

(١٦٥٥) L تا نشد برق. Bul. om. و before ابر. A آتش و تهدید.

(١٦٥٦) A سبزه و ذوق. (١٦٥٧) A در چمن. (١٦٦٢) BL Bul. لكْ لكْ آن لكلك.

١٦٢٥ چار طبع و علّتِ أُولَی نِیَم • در تصرّف دایما من باقیَم
کارِ من بی علّتست و مستقیم • هست تقدیرم نه علّت ای سقیم
عادتِ خودرا بگردانم بوقت • این غبار از پیش بنْشانم بوقت
بحررا گویم که هین پُر نار شو • گویم آتش‌را که رَو گُلزار شو
کوه‌را گویم سَبُك شو همچو پشم • چرخ‌را گویم فرو دَر پیشِ چشم
١٦٣٠ گویم ای خورشید مقرون شو بماه • هر دورا سازم چو دو ابرِ سیاه
چشمهٔ خورشیدرا سازم خشك • چشمهٔ خون‌را بفَن سازم مُشك
آفتاب و مَه چو دو گاوِ سیاه • یوغ بر گردن ببندشان الٰه

انکار فلسفی بر قراءت إِنْ أَصْبَحَ مَآؤُكُمْ غَوْرًا،

مُقْرِیِ می‌خواند از رویِ کتاب • مَآؤُکُمْ غَوْرًا زچشمه بندم آب
آب‌را در غَورها پنهان کنم • چشمه‌ارا خشك و خشکستان کنم
١٦٣٥ آب‌را در چشمه کی آرد دگر • جز منِ بی‌مثلِ با فضل و خَطَر
فلسفیٔ مَنْطِقیٔ مستهان • می‌گذشت از سوی مکتب آن زمان
چونك بشْنید آیت او از ناپَسَند • گفت آریم آب‌را ما با کَلَند
ما بزخمِ بیل و تیزیٔ تَبَر • آب‌را آریم از پستی زبر
شب بخفت و دید او یك شیرمرد • زد طبانچه هر دو چشمش کور کرد
١٦٤٠ گفت زین دو چشمهٔ چشم ای شقی • با تبر نوری بر آر ار صادقی
روز بر جَست و دو چشمِ کور دید • نورِ فایض از دو چشمش ناپدید
گر بنالیدی و مستغفر شدی • نورِ رفته از کَرَم ظاهر شدی
لیك استغفار هم در دست نیست • ذوقِ توبه نُقْلِ هر سرمست نیست

(١٦٢٦) A .نی علّت (١٦٢٧) B .نگردانم (١٦٢٨) Bul. برو for .که رو
(١٦٢٩) L .فرو شو (١٦٣٠) In L the hemistichs are transposed.
(١٦٣٥) BL .که آرد دگر (١٦٤٠) L .زین دو چشم تیره
(١٦٤١) B Bul. دو چشمش کور. L .دو گوهر کور
(١٦٤٢) L .نقل توبه رزق هر سرمست

۱۶۰۵ عقل با حس زین طِلِسْمات دو رنگ • چون محمّد با ابو جَهْلان بجنگ
کافران دیدند احمدرا بَشَر • چون ندیدند از وی اِنْشَقَّ ٱلْقَمَر
خاك زن در دیدهٔ حِسْ‌بین خویش • دیدهٔ حس دشمن عقلست و کیش
دیدهٔ حس‌را خدا اعماش خواند • بُت‌پرستش گفت و ضدّ ماش خواند
زآنك او کف دید و دریارا ندید • زآنك حالی دید و فردارا ندید
۱۶۱۰ خواجهٔ فردا و حالی پیشِ او • او نمی‌بیند زگنجی یك تسو
ذرّهٔ زآن آفتاب آرد پیام • آفتاب آن ذرّه‌را گردد غلام
قطرهٔ کز بحرِ وحدت شد سفیر • هفت بحر آن قطره‌را باشد اسیر
گر کفِ خاکی شود چالاكِ او • پیشِ خاکش سر نهد افلاكِ او
خاكِ آدم چونك شد چالاكِ حق • پیشِ خاکش سر نهاد أملاكِ حق
۱۶۱۵ السَّمآءُ آنْشَقَّت آخر از چه بود • از یکی چشمی که خاکی گشود
خاك از دُردی نشیند زیرِ آب • خاك بین کز عرش بگْذشت از شتاب
آن لطافت پس بدان کز آب نیست • جز عطای مُبدعِ وهّاب نیست
گر کند سُفلی هوا و ناررا • ور زگُل او بگْذراند خارِرا
حاکمست و یَفْعَلُ ٱللّه ما یَشا • او زعینِ درد انگیزد دوا
۱۶۲۰ گر هوا و ناررا سفلی کند • تیرگی و دُردی و ثِقلی کند
ور زمین و آب‌را عُلْوی کند • راهِ گردون‌را بپا مطوی کند
پس یقین شد که تُعِزُّ مَنْ تَشا • خاکی‌را گفت پرها بر گشا
آتشی‌را گفت رَو ابلیس شو • زیرِ هفتم خاك با تلبیس شو
آدمِ خاکی بِرَو تو بر سُها • ای بلیسِ آتشی رَو تا ثَرَی

(۱۶۰۵) L .طلسم هفت‌رنگ (۱۶۰۸) D .اعما بخواند
(۱۶۱۰) ABL Bul. .جز تسِ (۱۶۱۴) DL .سر نهد
(۱۶۱۵) L .خاکی بر گشود (۱۶۱۶) A .از عرش
(۱۶۱۹) L Bul. .حاکمست او A .کو زعین درد
(۱۶۲۰) D om. In L verses ۱۶۲۰ and ۱۶۲۱ are transposed.
(۱۶۲۱) D om. (۱۶۲۴) L .تو بر سما

پس خداعیرا خداعی شد جزا ٭ کاسه زن کوزه بخور اینك سزا
گر بُدی با تو ورا خندهٔ رضا ٭ صد هزاران گُل شگفتی مر ترا
چون دل او در رضا آرد عمل ٭ آفتابی دان که آید در حَمَل
زو بخندد هر نهار و هر بهار ٭ درهم آمیزد شکوفه و سبزه‌زار
۱۰۹۵ صد هزاران بلبل و قُمْرے نوا ٭ افگنند اندر جهان بی‌نوا
چونك برگِ روحِ خود زرد و سیاه ٭ می‌ببینی چون ندانی خشمِ شاه
آفتابِ شاه در بُرْجِ عتاب ٭ می‌کند رُوها سِیَه همچون کباب
آن عُطاردرا وَرَقها جانِ ماست ٭ آن سپیدی وآن سیه میزانِ ماست
باز منشورے نویسد سرخ و سبز ٭ تا رهند ارواح از سودا و عجز
۱۶۰۰ سرخ و سبز افتاد نَسْخِ نوبهار ٭ چون خطِ قَوْس و قُزَح در اعتبار

عکس تعظیم پیغام سلیمان علیه السّلام در دل بلقیس از صورت حقیر هدهد،

رحمتِ صدتو بر آن بلقیس باد ٭ که خدایش عقلِ صدمَرْده بداد
هُدْهُدے نامه بیاورد و نشان ٭ از سُلَیْمان چند حرفی با بیان
خواند او آن نکتهای با شُمول ٭ با حقارت ننگرید اندر رسول
چشم هدهد دید و جان عَنْقاش دید ٭ حِس چو کَفّی دید و دل دریاش دید

(۱۰۹۱) L بس خداعی. (۱۰۹٤) AL Bul. هم بهار و هم نهار.
(۱۰۹۵) After this verse L adds:

چون نشانی تو خزانرا از بهار ٭ چون بدانی رمز خندهٔ در شمار

(۱۰۹۷) A سیاه. L همچون کتاب.
(۱۰۹۸) Bul. آن سپید و آن سیه. D میزانهاست. (۱۶۰۰) L Bul. قوس قزح.
Heading: Bul. om. پیغام. After the Heading Bul. adds:

شد برین معنا بیك قصّه بیان ٭ حصّه‌یاب قصّه باش ای نکته‌دان

(۱۶۰۲) AB om.
(۱۶۰٤) BL چشم هدهد دید. D جُو کفّ. L چو کف, corr. to چون کف.

تا غلامِ خاص‌را گردن زنند * بیخِ اورا از زمانه بر کَنند

چون شود فانی چو جانش شاه بود * بیخِ او در عصمتِ اللّه بود

شاه از آن اسرار واقف آمده * همچو بو بَکْرِ رَبابی تن زده

در تماشای دلِ بدگوهران * می‌زدی خُنْبَك بر آن کوزه‌گران

۱۵۷۵ مکر میسازند قومی حیله‌مند * تا که شه‌را در فقاعی در کُنند

پادشاهی بس عظیمی بی کران * در فقاعی کَی بگنجد ای خران

از برای شاه دامی دوختند * آخر این تدبیر ازو آموختند

نحس شاگردی که با استادِ خویش * همسَری آغازد و آید بپیش

با کدام استاد استادِ جهان * پیشِ او یکسان هویدا و نهان

۱۵۸۰ چشمِ او یَنْظُرْ بِنُورِ اللّه شده * پردهای جهل‌را خارق بُده

از دلِ سوراخ چون کهنه گلیم * پردهٔ بندد بپیشِ آن حکیم

پرده می‌خندد برو با صد دهان * هر دهانی گشته اِشْکافی بر آن

گوید آن استاد مر شاگردرا * ای کم از سگ نیستت با من وفا

خود مرا استا مگیر آهن‌گُسِل * همچُو خود شاگرد گیر و کُوزْدِل

۱۵۸۵ نه از مَنَت یاریست در جان و روان * بی مَنَت آبی نمی‌گردد روان

پس دلِ من کارگاهِ بختِ تُست * چه شکنی این کارگاه ای نادُرُست

گوییِ پنهان می‌زنم آتش‌زنه * نه بقلب از قلب باشد روزنه

آخر از روزن ببیند فکرِ تو * دل گواهی دهد از ذکرِ تو

گیر در رُویت نمالد از کرم * هرچه گویی خندد و گوید نَعَم

۱۵۹۰ او نمی‌خندد زذوقِ مالشت * او همی‌خندد بر آن اِشْگالشت

(۱۵۷۵) Bul. قوم.   (۱۵۷۸) L همسری اندیشد.   (۱۵۸۰) A بده جارق.

(۱۵۸۴) Bul. گفت آن استاد. A کای کم از سگ.   (۱۵۸۶) B کارگاه بخش تست.

(۱۵۸۷) BDL Bul. گویمش پنهان زنم. For گویی (⏑ –) cf. I ۲۹۰.

(۱۵۸۸) L حال for فکر. Bul. گواهی میدهد. AB Bul. زین ذکر. L قال for ذکر.

(۱۵۸۹) L زآن برویت در نمالد.

(۱۵۹۰) D مالش‌است. D اشگالشست. A اشکالشت.

تا که خوفت زاید از ذات الشمال • لذتِ ذاتَ الیَمین یُرجَی الرِّجال
تا دو پَر باشی که مرغِ یك‌پره • عاجز آمد از پریدن ای سَرَه
۱۰۰۵ یا رها کن تا نیایم در کلام • یا بده دستور تا گویم تمام
ورنه این خواهی نه آن فرمان تراست • کس چه داند مر ترا مَقصد کجاست
جانِ ابراهیم باید تا بنور • بیند اندر نار فردوس و قُصور
پایه پایه بر رود بر ماه و خَور • تا نماند همچو حلقه بندِ دَر
چون خلیل از آسمانِ هفتمین • بگذرد که لاَ اُحِبُّ الآفِلین
۱۰۶۰ این جهانِ تن غَلَط‌انداز شد • جز مر آنرا کو زشهوت باز شد

تتمهٔ حسد آن حشم بر آن غلام خاص سلطان،

قصّهٔ شاه و امیران و حسد • بر غلامِ خاص و سلطانِ خِرَد
دُور ماند از جرِّ جرّارِ کلام • باز باید گشت و کرد آنرا تمام
باغبانِ مُلك با اقبال و بخت • چون درختی‌را ندانند از درخت
آن درختی‌را که تلخ و رَد بود • وآن درختی که یکش هفصد بود
۱۰۶۵ کی برابر دارد اندر تربیت • چون ببینندشان بچشمِ عاقبت
کآن درختان‌را نهایت چیست بَر • گرچه یکسانند این دَم در نظر
شیخ کو یَنظُرْ بِنورِ اللّه شد • از نهایت وز نُخُست آگاه شد
چشمِ آخُربین ببست از بهرِ حق • چشمِ آخِربین گشاد اندر سبق
آن حسودان بَد درختان بوده‌اند • تلخ‌گوهر شوربختان بوده‌اند
۱۰۷۰ از حسد جوشان و کف می‌ریختند • در نهانی مکر می‌انگیختند

(۱۰۵۴) ABL Bul. عاجز آید. L پریدن یکسره. (۱۰۵۶) A داند که ترا. L تا ترا.
(۱۰۵۸) L تا نماند بند حلقه در بدر. (۱۰۶۱) L om. و before سلطان.
(۱۰۶۲) A و با اقبال. (۱۰۶٤) AD هفتصد.
(۱۰۶۷) Bul. شد اللّه. Bul. آگه شد.
(۱۰۶۸) B in the first hemistich آخُربین and in the second آخِربین. D transposes the two words. L in the first hemistich چشم آلت‌بین. (۱۰۷۰) AB om. و.

این محبّت هم نتیجهٔ دانش‌است • کَی گُزافه بر چنین تختی نشست
دانشِ ناقص کجا این عشق زاد • عشق زاید ناقص امّا بر جماد
بر جمادی رنگِ مطلوبی چو دید • از صفیری بانگِ محبوبی شنید
دانشِ ناقص نداند فرق‌را • لاجرم خورشید داند برق‌را
چونك ملعون خواند ناقص‌را رسول • بود در تأویل نقصانِ عُقول
زآنك ناقص‌تن بود مرحومِ رَحْم • نیست بر مرحوم لایق لعن و زخم
نقصِ عقل است آنك بَد رنجوریست • موجبِ لعنت سزاے دُوریست
زآنك تکمیلِ خِرَدها دُور نیست • لیك تکمیلِ بدن مقدور نیست
کفر و فرعونیِ هر گَبرِ بعید • جمله از نقصانِ عقل آمد پدید
بهرِ نقصانِ بدن آمد فَرَج • در نُبی که مَا عَلَی ٱلْأَعْمَی حَرَج
برق آفل باشد و بس بی وفا • آفل از باقی ندانی بی صفا
برق خندد بر که می‌خندد بگو • بر کسی که دل نهد بر نورِ او
نورهای چرخ ببْریده‌پَی است • آن چو لا شَرْقی ولا غَرْبی کَی است
برق‌را چون یَخْطَفُ ٱلْأَبْصَار دان • نورِ باقی‌را همه أنصار دان
بر کفِ دریا فرس‌را راندن • نامهٔ در نورِ برقی خواندن
از حریصی عاقبت نادیدنست • بر دل و بر عقلِ خودِ خندیدنست
عاقبت‌بین‌است عقل از خاصیت • نفس باشد کو نبیند عاقبت
عقل کو مغلوبِ نفس او نفس شد • مُشتری ماتِ زُحَل شد نحس شد
هم درین نحسی بگردان این نظر • در کسی که کرد نحست در نگر
آن نظر که بنْگرد این جرّ و مَد • او زنحسی سوے سعدی نَقْب زد
زآن همی‌گرداندت حالی بحال • ضد بضد پیدا کنان در انتقال

فرعونی AB .فرعونی که هر گَبْر D .کفر for کبر A (۱۰٤۰) .که گزافه B (۱۰۴۲)
برق می‌خندد چه .Bul (۱۰٤۳) .نداند .Bul (۱۰٤۲) .گبر عنید L .و هر کبر
.آنکه لا شرقی .Bul (۱۰٤٤) .کی کو .Bul .میخندد بگو
.این جزر و مد .L Bul . آن گواه ار بنگرد L (۱۰۵۱) .برفرا خود .L Bul (۱۰٤۵)
.ضد ضد A (۱۰۵۲)

او چنین خوش میخورد کز ذوقِ او • طبعها شد مشتهی و لقمه‌جو
چون بخورد از تلخیش آتش فروخت • هم زبان کرد آبله هم حلق سوخت
۱۰۲۰ ساعتی بی‌خود شد از تلخیِ آن • بعد از آن گفتش که ای جان و جهان
نوش چون کردی تو چندین زهررا • لطف چون انگاشتی این قهررا
این چه صبرست این صبوری از چه رُوست • یا مگر پیشِ تو این جانت عدوست
چون نیاوردی بحیلت حجّتی • که مرا عذریست بس کُن ساعتی
گفت من از دستِ نعمت‌بخشِ تو • خورده‌ام چندان که از شرم دوتو
۱۰۲۵ شرم آمد که یکی تلخ از کفت • من ننوشم ای تو صاحب معرفت
چون همه اَجْزام از اِنعامِ تو • رُسته‌اند و غرقِ دانه و دامِ تو
گر زیك تلخی کنم فریاد و داد • خاكِ صد ره بر سرِ اجزام باد
لذّتِ دستِ شکربخشت بداشت • اندرین بطّیخ تلخی کی گذاشت
از محبّت تلخها شیرین شود • از محبّت مِسّها زرّین شود
۱۰۳۰ از محبّت دُردها صافی شود • از محبّت دَردها شافی شود
از محبّت مرده زنده می‌کنند • از محبّت شاه بنده می‌کنند

(۱۰۱۸) D شد مشتری. (۱۰۲۰) Bul. ساعتی بیخوش. Bul. جان جهان.
(۱۰۲۲) AB Bul. این چه صبری. (۱۰۲٤) B از مرگم دوتو. (۱۰۲۵) In the second hemistich Bul. has ناگهان دیدم کم زآن واقفت. (۱۰۲٦) D om. و before غرق. A غرقه دانه دام تو. (۱۰۲۷) L خاك خواری. (۱۰۳۰) After this verse L adds:

از محبّت خارها گل میشود • وز محبّت سرکها مل میشود

(۱۰۳۱) After this verse L adds:

از محبّت دار تختی می‌شود • وز محبّت بار بختی می‌شود
از محبّت سجن گلشن می‌شود • وز محبّت خانه روشن می‌شود
از محبّت خار سوسن می‌شود • بی محبّت موم آهن می‌شود
از محبّت نار نوری می‌شود • وز محبّت دیو حوری می‌شود
از محبّت سنگ روغن می‌شود • بی محبّت روضه گلخن میشود
از محبّت حزن شادی میشود • وز محبّت غول هادی می‌شود
از محبّت نیش نوشی می‌شود • بی محبّت شیر موشی می‌شود
از محبّت سقم صحّت می‌شود • وز محبّت قهر رحمت می‌شود

بارِ بازرگان چو در آب اوفتد * دست اندر کالهٔ بهتر زند
چونك چیزی فوت خواهد شد در آب * ترك کمتر گوی و بهتررا بیاب

ظاهر شدن فضل و زیرکیٔ لقمان پیش امتحان کنندگان،

۱۵۱۰ هر طعامی کآوریدندی بوی * کس سوی لقمان فرستادی زپی
تا که لقمان دست سوی آن برد * قاصدا تا خواجه پس‌خوردهش خورد
سؤرِ او خوردی و شور انگیختی * هر طعامی کآن نخوردی ریختی
ور بخوردی بی دل و بی اشتها * این بود پیوندیٔ بی انتها
خربزهٔ آورده بودند ارمغان * گفت رو فرزند لقمان‌را بخوان
۱۵۱۵ چون برید و داد اورا یك برین * همچو شکّر خوردش و چون انگبین
از خوشی که خورد داد اورا دُوُم * تا رسید آن کرچها تا هفدهُم
ماند کرجی گفت این‌را من خورم * تا چه شیرین خربزه‌است این بنگرم

(۱۵۰۸) L has in the second hemistich: کشتیٔ مالش بغرقاب اوفتد. After this verse L adds:

هرچه نازلتر بدریا افگند * دست اندر کالهٔ بهتر زند

(۱۵۰۹) Bul. گو for گوی. L گیر. After this verse L adds:

نقد ایمانرا بطاعت گوش دار * تا زروی حق نگردی شرمسار
چونك نقدت‌را نگهداری کنی * حرص و غفلت‌را برد دیو دنی
خواجهٔ لقمان چو لقمانرا شناخت * بندهٔ بود اورا و با او عشق باخت

Bul. adds:

از دل و جان نقد ایمانرا بدار * تا نباشی روز محشر شرمسار
چونکه نقدت بود محفوظ ورع * نفس و شیطان از تو باشد بی طمع

Heading: L om. (۱۵۱۱) ABL Bul. پس‌خوردش. (۱۵۱۲) ABL Bul. کو نخوردی.

(۱۵۱۴) L has in the second hemistich: لیك غایب بود لقمان از میان. After this verse Bul. adds:

چون بر آمد جای خود لقمان دوان * کاردرا پس دست زد خواجه همان

L adds:

گفت خواجه با غلامی کای فلان * زود رو فرزند لقمان‌را بخوان
چونك لقمان آمد و پیشش نشست * خواجه پس بگرفت سکّینی بدست

(۱۵۱۶) D کرچها. L برخها.

تو درشتی کن مرا دشنام ده ٭ مر مرا تو هیچ توقیری منه

۱۴۹۰ ترکِ خدمت خدمتِ تو داشتم ٭ تا بغربت تخمِ حیلت کاشتم

خواجگان این بندگیها کرده‌اند ٭ تا گمان آید کی ایشان بنده‌اند

چشم‌پُر بودند و سیر از خواجگی ٭ کارهارا کرده‌اند آمادگی

این غلامانِ هوا بر عکسِ آن ٭ خویشتن بنموده خواجهٔ عقل و جان

آید از خواجه رهِ افگندگی ٭ نآید از بنده بغیرِ بندگی

۱۴۹۵ پس از آن عالم بدین عالم چنان ٭ تعبیتها هست بر عکس این بدان

خواجهٔ لقمان ازین حالِ نهان ٭ بود واقف دیده بود از وی نشان

راز میدانست خوش می‌راند خر ٭ از برای مصلحت آن راهبر

مر ورا آزاد کردی از نخست ٭ لیک خشنودئ لقمان‌را بجُست

زآنک لقمان‌را مراد این بود تا ٭ کس نداند سرِّ آن شیر و فتی

۱۵۰۰ چه عجب که سِر زبَد پنهان کنی ٭ این عجب که سِر زخود پنهان کنی

کار پنهان کن تو از چشمانِ خود ٭ تا بود کارت سلیم از چشمِ بد

خویش‌را تسلیم کن بر دامِ مُزد ٭ وآنگه از خود بی زخود چیزی بدزد

میدهند افیون بمردِ زخم‌مند ٭ تا که پیکان از تنش بیرون کَنند

وقتِ مرگ از رنج اورا میدرند ٭ او بدآن مشغول شد جان میبرند

۱۵۰۵ چون بهر فکری که دل خواهی سپرد ٭ از تو چیزی در نهان خواهند بُرد

هرچه اندیشی و تحصیلی کنی ٭ می در آید دزد از آن سو کایمنی

پس بدآن مشغول شو کآن بهترست ٭ تا زتو چیزی بَرَد کآن کهترست

(۱۴۸۹) A توفیری. (۱۴۹۲) Bul. om. و.

(۱۴۹۳) B om. AL Bul. وین غلامان. L میر عقل. (۱۴۹۴) Bul. بغیر از بندگی.

(۱۴۹۵) L این بذان. (۱۴۹۶) B om.

(۱۴۹۷) ABL Bul. و خوش.

(۱۴۹۹) L شیر فتی. (۱۵۰۰) ABL چه عجب گر سر.

(۱۵۰۳) A میدهد, and so D. L بیرون کنند.

(۱۵۰۶) D Bul. هرچه تحصیلی کنی ای معتنی, and so B, which has ای مغتنی.

شاه آن دان کو زشاهی فارغست • بی مَه و خورشید نورش بازغست

۱۴۷۰ مخزَن آن دارد که مخزن ذاتِ اوست • هستی او دارد که با هستی عَدوست

خواجهٔ لقمان بظاهر خواجه‌وَش • در حقیقت بندهٔ لقمان خواجه‌اش

در جهان بازگونه زین بسیست • در نظرشان گوهری کم از خسیست

هر بیابان‌را مفازه نام شد • نام و رنگی عقلشان‌را دام شد

یك گرُه‌را خود معرِّف جامه‌است • در قَبا گویند کو از عامه‌است

۱۴۷۵ یك گرُه‌را ظاهرِ سالوسِ زهد • نور باید تا بود جاسوسِ زهد

نور باید پاك از تقلید و غَوْل • تا شناسد مردرا بی فعل و قول

در رود در قلبِ او از راهِ عقل • نقدِ او بیند نباشد بندِ نقل

بندگانِ خاصِ عَلّامُ ٱلْغُیُوب • در جهانِ جان جواسیسُ ٱلْقُلُوب

در درونِ دل در آید چون خیال • پیشِ او مکشوف باشد سرِّ حال

۱۴۸۰ در تنِ گُنْجِشك چه بْوَد برگ و ساز • که شود پوشیده آن بر عقلِ باز

آنك واقف گشت بر اسرارِ هُو • سرِّ مخلوقات چه بْوَد پیشِ او

آنك بر افلاك رفتارش بود • بر زمین رفتن چه دشوارش بود

در کفِ داود کآهن گشت موم • موم چه بْوَد در کفِ او ای ظلوم

بود لقمان بنده‌شکلی خواجهٔ • بندگی بر ظاهرش دیباجهٔ

۱۴۸۵ چون رود خواجه بجایِ ناشناس • در غلامِ خویش پوشاند لباس

او بپوشد جامه‌ای آن غلام • مر غلامِ خویش‌را سازد اِمام

در پَیَش چون بندگان در ره شود • تا نباید زو کسی آگه شود

گوید ای بندهٔ تو رَو بر صدر شین • من بگیرم کفش چون بندهٔ کهین

(۱۴۷۰) D کی با هستی.   (۱۴۷۱) AB om. the hamza of بندهٔ.

(۱۴۷۳) A نام رنگی.   (۱۴۷۶) D در فعل. L از فعل.

(۱۴۸۰) B Bul. چیست از برگ و ساز. In D this and the next verse are transposed.

(۱۴۸۴) DL شکل خواجهٔ. B در ظاهرش.

(۱۴۸۵) L میری for خواجه.   (۱۴۸۷) D originally تا نباشد.

(۱۴۸۸) A ای بندهٔ برو. AB Bul. در صدر. A نشین.

مـا محبّ و صادق و دل‌خستـه‌ایم • در دو عالم دل بتو در بستـه‌ایم
۱٤٥٥ فحـش آغازیـد و دشنام از گزاف • گفت او دیوانگانـه زی و قـاف
بر جهید و سنگ پرّان کرد و چوب • جملگی بگریختنـد از بیم کوب
قهقهـه خندیـد و جنبانیـد سـر • گفت بادِ ریشِ این یاران نگـر
دوستان بین کو نشانِ دوستان • دوستان‌را رنج باشـد همچو جان
کی کران گیرد زرنجِ دوست دوست • رنج مغز و دوستی آنرا چو پوست
۱٤٦٠ نـه نشانِ دوستی شـد سرخوشی • در بـلا و آفـت و محنت‌کشی
دوست همچون زر بلا چون آتش‌است • زرِّ خالص در دلِ آتش خوش‌است

امتحان کردن خواجهٔ لقمان زیرکیٔ لقمان‌را،

نـه که لُقمان‌را که بنـدهٔ پاك بود • روز و شب در بندگی چالاك بود
خواجـه‌اش می‌داشتی در کار پیش • بهترش دیدی زفرزنـدانِ خویـش
زآنك لقمان گرچه بنـده‌زاد بود • خواجـه بود و از هوا آزاد بود
۱٤٦٥ گفت شاهی شیخ‌را انـدر سخن • چیزی از بخشش زمن درخواست کن
گفت ای شه شرم ناید مـر تـرا • که چنین گویی مـرا زین برتر آ
من دو بنـده دارم و ایشان حقیر • وآن دو بـر تو حاکماننـد و امیر
گفت شه آن دو چه اند آن زلّتست • گفت آن یك خشم و دیگر شهوتست

(۱٤٥٤) Bul. محبِّ صادق. After this verse L adds:

رازرا از دوستان پنهان مکن • در میان نه راز و قصد جان مکن

(۱٤٥۸) L رنج کی باشد زجان. (۱٤٥۹) A کی گران گردد.

(۱٤٦٠) D originally در بلا و محنت و آفت‌کشی, and so L, which om. و after محنت. (۱٤٦۲) L همچو آن لقمان که. A روز شب.

(۱٤٦۳) A خواجه اورا داشتی.

(۱٤٦٤) L Bul. بند زاده. L Bul. آزاده. After this verse A Bul. have the Heading حکایت, which is suppl. in D.

(۱٤٦۸) L آن دو کیند. Bul. ذلّتست.

تـا ززخمِ لَخْت یابم مَن حیـات ٭ چون قتیل از گاوِ موسی ای ثِقات

تـا ززخمِ لختِ گـاوی خَوش شوم ٭ همچو کُشتهٔ گـاوِ موسی گَش شوم

زنـده شـد کُشتـه ززخمِ دُمِّ گـاو ٭ همچو مِسّ از کیمیا شد زرِّ سـاو

۱۴۴۰ کُشته بر جَست و بگفت اسـرارِرا ٭ وا نمود آن زمـرهٔ خونخواررا

گفت روشن کین جماعت کُشته‌انـد ٭ کین زمان در خصمیَم آشفته‌انـد

چونك کُشته گردد این جسمِ گران ٭ زنـده گـردد هستیِ اسرارْدان

جانِ او بینـد بهشت و نـاررا ٭ بـاز دانـد جملـهٔ اسـراررا

وا نمـایـد خونیـانِ دیـورا ٭ وا نمـایـد دامِ خُـدعـه و ریورا

۱۴۴۵ گاو کُشتن هست از شرطِ طریق ٭ تا شود از زخمِ دُمّش جان مُفیق

گاوِ نفْسِ خویش‌را زُونـر بکُـش ٭ تـا شود رُوحِ خفی زنـده و بهُـش

رجوع بحکایت ذا النّون قدّس اللّه روحه،

چون رسیدند آن نفر نزدیكِ او ٭ بانگ بـر زد هَی کیانیـد اِتّقُوا

بـا ادب گفتنـد مـا از دوستان ٭ بهـرِ پرسش آمدیم اینجـا بجان

چونی ای دریـای عقلِ ذو فنون ٭ این چه بُهتانست بـر عقلت جنون

۱۴۵۰ دودِ گلخن کَی رسـد در آفتـاب ٭ چون شود عنقا شکستـه از غراب

وا مگیر از ما بیـان کن این سخن ٭ مـا محبّانیم بـا مـا این مکن

مـر محبّـانـرا نشایـد دُور کرد ٭ بـا برُوپوش و دغل مغرور کرد

رازرا انـدر میـان آور شهـا ٭ رُو مکن در ابـر پنهانی مهـا

(۱۴۳۷) L از گاو عالم, corr. in marg. (۱۴۳۸) In marg. D. B کشته و گاو موسی.

(۱۴۳۹) In marg. D. A زمسّ دمّ گاو. (۱۴۴۰) A وا نمودن زمرهٔ.

(۱۴۴۱) Bul. این جماعت. L در خصمیم بر بشته‌اند.

(۱۴۴۴) B خونیان و دیورا. (۱۴۴۶) D زودتر. ABL Bul. om. و.

Heading: L Bul. ذو النون.

(۱۴۵۲) Bul. و دغل مهجور کرد.

اسپِ سُکسُك میشود رهوار و رام * خرس بازی میکند بُز هم سلام
رفت اندر سگ زآدمیان هوس * تا شُبان شد یا شکاری یا حَرَس
۱۴۲۵ در سگِ اصحاب خوبی زآن رُفود * رفت تا جویای اللّه گشته بود
هر زمان در سینه نوعی سَر کند * گاه دیو و گه مَلَك گه دام و دد
زآن عجب بیشه که هر شیر آگهست * تا بدامِ سینها پنهان رهست
دزدیی کن از درون مرجانِ جان * ای کم از سگ از درونِ عارفان
چونك دزدی باری آن دُرِّ لطیف * چونك حامل میشوی باری شریف

فهم کردن مریدان که ذا النّون دیوانه نشده‌است قاصد کرده‌است،

۱۴۳۰ دوستان در قصّهٔ ذا النّون شدند * سوی زندان و در آن رأیی زدند
کین مگر قاصد کند یا حکمتیست * او درین دین قبلهٔ و آیتیست
دُور دُور از عقلِ چون دریای او * تا جنون باشد سَفَه‌فرمای او
حاش للّه از کمالِ جاهِ او * کابرِ بیماری بپوشد ماهِ او
او زشرِّ عامه اندر خانه شد * او زننگِ عاقلان دیوانه شد
۱۴۳۵ او زعارِ عقلِ کُندِ تن‌پرست * قاصدا رفتست و دیوانه شدست
که ببندیدم قوی وز سازِ گاو * بر سر و پشتم بزن وین‌را مکاو

(۱۴۲۳) A om. و. (۱۴۲۴) L رفت در سگ زآدمی حرص و هوس. Bul. یا شبان شد. (۱۴۲۵) D وفود. BL Bul. وفود, and so apparently A. A رفته. (۱۴۲۶) L گه شیاطین گه ملك گه دیو و دد. (۱۴۲۷) L که از شیر. (۱۴۲۸) L از در و مرجان جان. (۱۴۲۹) After this verse L adds:

چونك ذو النون سوی زندان رفت شاد * بند بر پا دست بر سر زافتاد
دوستان از هر طرف بنهاد رو * سوی زندان بهر پرسش بهر او

Heading: B ذو النون. Bul. شیخ ذو النون مصری. Bul. دیوانه نشده قاصدا. (۱۴۳۰) Bul. ذو النون. L مجنون. (۱۴۳۲) L باشد جگرفرسای او!. (۱۴۳۵) Bul. و تن‌پرست. (۱۴۳۶) BDL که ببندم ای فتی وز ساز گاو. A سار گاو. L بر سر و پایم.

چون دلِ آن شاه زیشان خون بُوَد * عصمتِ وَأَنْتَ فِیهِمْ چون بُوَد
زرِّ خالص‌را و زرگررا خطر * باشد از قلّابِ خاین بیشتر
۱۴۰۵ یوسفان از رشکِ زشتان مخفیند * کز عَدُو خوبان در آتش می‌زیند
یوسفان از مکرِ اِخْوان در چه‌اند * کز حسد یوسف بگرگان می‌دهند
از حسد بر یوسفِ مصری چه رفت * این حسد اندر کمین گرگیست زفت
لاجرم زین گرگ یعقوبِ حلیم * داشت بر یوسف همیشه خوف و بیم
گرگِ ظاهر گِرْدِ یوسف خود نگشت * این حسد در فعل از گرگان گذشت
۱۴۱۰ زخم کرد این گرگ وز عذرِ لَبِق * آمده کانّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِق
صد هزاران گرگ‌را این مکر نیست * عاقبت رُسوا شود این گرگ بیست
زآنك حشرِ حاسدان روزِ گزند * بی گمان بر صورتِ گرگان کنند
حشرِ پُر حرصِ خسِ مردارخوار * صورتِ خوکی بود روزِ شمار
زانیان‌را گندِ اندامِ نهان * خمرخواران‌را بود گندِ دهان
۱۴۱۵ گندِ مخفی کآن بدلها می رسید * گشت اندر حشر محسوس و پدید
بیشهٔ آمد وجودِ آدمی * بر حذر شو زین وجود ار زآن دمی
در وجودِ ما هزاران گرگ و خوك * صالح و ناصالح و خوب و خشوك
حکم آن خوراست کآن غالبترست * چونك زر بیش از مِس آمد آن زرست
سیرتی کآن در وجودت غالبست * هم بر آن تصویر حشرت واجبست
۱۴۲۰ ساعتی گرگی در آید در بشر * ساعتی یوسف‌رخی همچون قمر
میرود از سینها در سینها * از رهِ پنهان صلاح و کینها
بلك خود از آدمی در گاو و خر * می‌رود دانایی و علم و هنر

(۱۴۰۷) A رفت for زفت. (۱۴۰۸) D یعقوب زین گرگ حلیم.
(۱۴۰۹) A om. حسد. (۱۴۱۰) L و چه زخم لبق, corr. in marg. B انّا.
(۱۴۱۳) Bul. و مردارخوار. D صورت گرگی, corr. by a later hand.
(۱۴۱۴) L. Bul. گند bis. (۱۴۱۷) A om. و before خوب.
(۱۴۱۸) A حکم آن خوارست. L حکم او آن خرست. Bul. حکم آن خوبست.

آمدن دوستان بیمارستان جهت ذا النّون قدّس الله سرّه العزیز،

این چنین ذا النّونِ مصری‌را فتاد • کاندرو شور و جنون نو بزاد

شور چندان شد که تا فوقِ فلك • میرسید از وی جگرهارا نمك

هین منه تو شورِ خود ای شوره‌خاك • پهلوی شورِ خداوندانِ پاك

خلق‌را تابِ جنونِ او نبود • آتشِ او ریشهاشان می‌ربود

۱۳۹۰ چونك در ریشِ عوامّ آتش فتاد • بند کردندش بزندانی نهاد

نیست امکان واکشیدن این لگام • گرچه زین ره تنگ می‌آیند عام

دیده این شاهان زعامّه خوفِ جان • کین گُرُه کورند و شاهان بی‌نشان

چونك حکم اندر کفِ رندان بود • لاجرم ذا النّون در زندان بود

یك‌سواره میرود شاهِ عظیم • در کفِ طفلان چنین دُرِّ یتیم

۱۳۹۵ دُرِّ چه دریا نهان در قطرهٔ • آفتابی مخفی اندر ذرّهٔ

آفتابی خویش‌را ذرّه نمود • واندك اندك رُویِ خودرا بر گشود

جملهٔ ذرّات در وی مَحْو شد • عالم از وی مست گشت و صَحْو شد

چون قلم در دستِ غدّاری بود • بی گمان منصور بر داری بود

چون سفیهان‌راست این کار و کیا • لازم آمد یَقْتُلُونَ الْأَنْبِیَا

۱۴۰۰ انبیارا گفته قومِ راه‌گُم • از سفه إِنَّا تَطَیَّرْنَا بِکُمْ

جهلِ ترسا بین امان انگیخته • زآن خداوندی که گشت آویخته

چون بقَوْلِ اوست مصلوبِ جهود • پس مرورا امن کَی تاند نمود

Heading: Bul. جهت برش (پرسش) ذو النون مصری, and so L, which has پرسیدن.
(۱۳۸۶) L Bul. ذو النون. ذو النون.
(۱۳۸۷) A فرق فلك.
(۱۳۹۰) L بزندان رو نهاد.
(۱۳۹۱) L لجام. L تنگ میدارند عام.
(۱۳۹۲) A دید این شاهان.
(۱۳۹۳) Bul. ذو النون.
(۱۳۹۵) Bul. در چه دریای نهان. L درّ دریای نهان. L درج اندر.
(۱۳۹۸) A بر دست غدّاری.
(۱۴۰۱) D جهل ترسایان امان. A Bul. شد آویخته. In BD vv. ۱۴۰۱ and ۱۴۰۲ are transposed.

۱۴۶۵ پاکیِ محدودِ تو خواهد مدد * ورنه اندر خرج کم گردد عَدَد
آب گفت آلوده‌را در من شتاب * گفت آلوده که دارم شرم از آب
گفت آب این شرم بی من کی رود * بی من این آلوده زایل کی شود
زآب هر آلوده کو پنهان شود * اَلْحَیاءُ یَمْنَعُ اَلْإِیمان بود
دل زپایهٔ حوضِ تن گلناك شد * تن زآبِ حوضِ دلها پاك شد
۱۴۷۰ گِرْدِ پایهٔ حوضِ دل گَرْد ای پسر * هان زپایهٔ حوضِ تن میکن حذر
بحرِ تن بر بحرِ دل برهم زنان * در میانشان بَرْزَخٌ لَا یَبْغِیان
گر تو باشی راست ور باشی توکژ * پیشتر می‌غژ بدو واپس مغژ
پیشِ شاهان گر خطر باشد بجان * لیك نشکیبند ازو باهمّتان
شاه چون شیرین‌تر از شکّر بود * جان بشیرینی رود خوشتر بود
۱۴۷۵ ای ملامت‌گر سلامت مر ترا * ای سلامت‌جُو تُوی واهِی اَلْعُرَی
جانِ من کُوره‌است با آتش خوش است * کوره‌را این بس که خانهٔ آتش است
همچو کوره عشق‌را سوزیدنیست * هرکه او زین کُور باشد کوره نیست
برگِ بی‌برگی ترا چون برگ شد * جانِ باقی یافتی و مرگ شد
چون ترا غم شادی افزودن گرفت * روضهٔ جانت گُل و سوسن گرفت
۱۴۸۰ آنچ خوفِ دیگران آن امنِ تُست * بط قوی از بحر و مرغِ خانه سُست
باز دیوانه شدم من ای طبیب * باز سودایی شدم من ای حبیب
حلقهای سلسلهٔ تو ذو فُنون * هر یکی حلقه دهد دیگر جُنون
دادِ هر حلقه فنونی دیگرست * پس مرا هر دَم جنونی دیگرست
پس فُنون باشد جُنون این شد مَثَل * خاصّه در زنجیرِ این میرِ اَجَل
۱۴۸۵ آن چنان دیوانگی بگْسست بند * که همه دیوانگان پندم دهند

(۱۴۷۴) A Bul. نشکیبد. L نشکیبند عالی‌همّتان. (۱۴۷۵) L ملامت مر ترا. B توبی وهی العری. Bul. رها کن تو مرا. (۱۴۷۶) A Bul. جان من کورست. (۱۴۷۷) A سوزنده نیست. BL زین کوره باشد کور نیست. (۱۴۷۹) Bul. شادیٔ. L افزون گرفت. چون زغم شادیت افزونی گرفت. (۱۴۸۲) A در فنون. (۱۴۸۴) A Bul. فنون آمد جنون. (۱۴۸۵) Bul. کین همه. L بندم دهند.

۱۳۴۵ صِبْغَةَ ٱللّه هست خُمِّ رنگِ هُو • پیسَها یكرنگ گردد اندرو

چون در آن خُمّ افتد و گوییش قُمْ • از طرب گوید منم خُم لا تَلُم

آن منم خُم خود أنا ٱلحَق گفتنست • رنگِ آتش دارد اِلاّ آهنست

رنگِ آهن محوِ رنگِ آتش است • زآتشی میلافد و خامُش‌وَش است

چون بسرخی گشت همچون زرّ کان • پس أنا ٱلنّارست لافش بی زبان

۱۳۵۰ شد زرنگ و طبعِ آتش محتشم • گوید او من آتشم من آتشم

آتشم من گر ترا شکّست و ظن • آزمون کن دست‌را در من بزن

آتشم من گر ترا شد مشتبِه • رویِ خود بر رویِ من یکدم بنه

آدمی چون نور گیرد از خدا • هست مسجودِ ملایك زاجْتبا

نیز مسجودِ کسی کو چون مَلَك • رَسته باشد جانش از طغیان و شك

۱۳۵۵ آتش چه آهن چه لب ببند • ریشِ تشبیهِ مشبِّه‌را مخند

پای در دریا منه کم گو از آن • بر لبِ دریا خمُش کن لب گزان

گرچه صد چون من ندارد تابِ بحر • لیك من نشکیبم از غرقابِ بحر

جان و عقلِ من فدای بحر باد • خونبهای عقل و جان این بحر داد

تا که پایم میرود رانم درو • چون نماند پا چو بطّانم درو

۱۳۶۰ بی ادب حاضر زغایب خوشترست • حلقه گرچه کژ بود نه بر دَرست

ای تن‌آلوده بگِردِ حوض گَرْد • پاك کَی گردد برونِ حوض مرد

پاك کو از حوض مهجور اوفتاد • او زپاکیْ خویش هم دُور اوفتاد

پاکیْ این حوض بی‌پایان بود • پاکیْ اجسام کم‌میزان بود

زآنك دل حوض‌است لیکن در کمین • سوی دریا راهِ پنهان دارد این

(۱۳۴۵) L Bul. رنگ خمّ هو. ABDL Bul. پیشها. (۱۳۴۸) AL زآنك آهن. L in the second hemistich زآنك آهن دارد و آهن‌وشست. (۱۳۵۱) A آتش من. D شکّبست.
ABL Bul. بر من بزن. (۱۳۵۲) AL آتش من. ABL Bul. بر تو گر شد.
(۱۳۵۴) A om. و. (۱۳۵۵) Bul. آتشی. Bul. آهنی. L مشبّه بر مخند. A بخند.
(۱۳۵۶) ABL Bul. گوی. (۱۳۵۷) D تا که صد. (۱۳۵۸) A عقل و جان من.
(۱۳۵۹) A om. (۱۳۶۰) A om. (۱۳۶۳) L او زطهر خویش. (۱۳۶۴) Bul. حوضیست.

دل بدستِ او چو موم نرم رام * مُهرِ او گه ننگ سازد گاه نام
۱۲۳۵ مُهرِ مومش حاکیِ انگشتریست * باز آن نقش نگین حاکیِ کیست
حاکیِ اندیشهٔ آن زرگرست * سلسلهٔ هر حلقه اندر دیگرست
این صدا در کوهِ دلها بانگِ کیست * گه پُرست از بانگ این کُه گه تهیست
هرکجا هست او حکیم است اوستاد * بانگِ او زین کوهِ دل خالی مباد
هست کُه کآوا مثنّا میکند * هست کُه کآواز صدتا میکند
۱۲۴۰ میزهاند کوه از آن آواز و قال * صد هزاران چشمهٔ آبِ زلال
چون زکُه آن لطف بیرون میشود * آبها در چشمها خون میشود
زآن شهنشاهِ همایون‌نعل بود * که سراسر طُورِ سینا لعل بود
جان پذیرفت و خِرَد اجزای کوه * ما کم از سنگیم آخر ای گروه
نه زجان یك چشمه جوشان میشود * نه بدن از سبزپوشان میشود
۱۲۴۵ نه صدای بانگِ مشتاقی درو * نه صفای جرعهٔ ساقی درو
کو حمیّت تا زتیشه وز کَلَند * این چنین کُه‌را بکلّی بر کَنَند
بُولِکِ بر اجزای او تابد مَهی * بُولِکِ در وی تابِ مَه یابد رهی
چون قیامت کوهها‌را بر کَنَد * بر سرِ ما سایه کَی وافکند
این قیامت زآن قیامت کَی کمست * آن قیامت زخم و این چون مرهمست
۱۲۵۰ هرکه دید این مرهم از زخم ایمنست * هر بَدی کین حُسْن دید او مُحْسِن است
ای خنك زشتی که خوبش شد حریف * وای گُل‌رویی که جُفتش شد خریف
نانِ مرده چون حریفِ جان شود * زنده گردد نان و عینِ آن شود
هیزمِ تیره حریفِ نار شد * تیرگی رفت و همه انوار شد
در نمك‌لان چون خرِ مرده فتاد * آن خری و مردگی یکسو نهاد

(۱۲۳۴) L. نامه سازد. (۱۲۳۹) DL کآواز مثنّا. (۱۲۴۰) AL میرهاند.
(۱۲۴۷) L Bul. بو که *bis*. (۱۲۴۸) AL in second hemistich: پس قیامت این
وآن قیامت زخم. (۱۲۴۹) D کَیْ. D کرم کی میکند.
(۱۲۵۴) L Bul. نمکدان. A کسان نهاد.

خشمِ خود بشکن تو مشکن تیررا • چشمِ خشمت خون شمارد شیررا
بوسه ده بر تیر و پیشِ شاه بر • تیرِ خون‌آلود از خونِ تو تر
آنچ پیدا عاجز و بسته و زبون • وآنچ ناپیدا چنان تُند و حرون
۱۴۱۰ ما شکاریم این چنین دامی کراست • گویِ چوگانیم چوگانی کجاست
می‌دَرَد می‌دوزد این خیّاط کو • می‌دَمَد می‌سوزد این نفّاط کو
ساعتی کافر کند صدّیق‌را • ساعتی زاهد کند زندیق‌را
زآنك مُخْلِص در خطر باشد زدام • تا زخود خالص نگردد او تمام
زآنك در راهست و رهزن بی‌حَدَست • آن رَهَد کو در امانِ ایزد است
۱۴۱۵ آینهٔ خالص نگشت او مُخْلِص است • مرغ‌را نگرفته‌است او مُقْتِنص است
چونك مُخْلَص گشت مُخْلِص باز رَست • در مقامِ امن رفت و بُرد دست
هیچ آیینه دگر آهن نشد • هیچ نانی گندم خرمن نشد
هیچ انگورے دگر غُوره نشد • هیچ میوهٔ پخته باکوره نشد
پخته گرد و از تغیّر دُور شَو • رَو چو برهانِ محقِّق نور شو
۱۴۲۰ چون زخود رَستی همه برهان شدی • چونك بنده نیست شد سلطان شدی
ور عیان خواهی صلاحِ دین نمود • دیدهارا کرد بینا و گشود
فقررا از چشم و از سیمای او • دید هر چشمی که دارد نورِ هُو
شیخِ فعّالست بی آلت چو حق • با مریدان داده بی گفتی سبق

(۱۴۰۷) L خون نماید. (۱۴۰۸) AL خون آلوده. A خون جگر. از خون. In A the words تو تر have been written over جگر, app. by the original hand.

(۱۴۰۹) A Bul. بسته زبون. AB Bul. چنین.

(۱۴۱۰) D و چوگانی. (۱۴۱۳) L باشد مدام.

(۱۴۱۵) B Bul. write آینهٔ (with *izáfat*). A مقبض for مقتنص. D منقص, and so L in marg.

(۱۴۱۷) A گندمی. L نان گندمین.

(۱۴۲۱) Suppl. in marg. D. A om. Bul. گر عیان. L Bul. صلاح الدین.

(۱۴۲۲) Suppl. in marg. D. A om. B فقررا از جسم.

(۱۴۲۳) Suppl. in marg. D. A om. L Bul. بی گفتن.

پس ادب کن اسب‌را از خوی بد • ورنه پیشِ شاه باشد اسب رَد
چشمِ اسب از چشمِ شه رَهْبَر بود • چشمِ او بی چشمِ شه مضطر بود
چشمِ اسبان جز گیاه و جز چَرا • هرکجا خوانی بگوید نه چرا
۱۲۹۰ نورِ حق بر نورِ حس راکب شود • آنگهی جان سوی حق راغب شود
اسب بی راکب چه داند رسمِ راه • شاه باید تا بداند شاه‌راه
سوی حسّی رَو که نورش راکبست • حس‌را آن نور نیکو صاحبست
نورِ حس‌را نورِ حق تزیین بود • معنیٔ نُورٌ عَلَی نُور این بود
نورِ حسّی می‌کَشد سوی ثَرَی • نورِ حقّش میبَرَد سوی عُلَی
۱۲۹۵ زآنک محسوسات دونتر عالمیست • نورِ حق دریا و حس چون شَبْنَمیست
لیك پیدا نیست آن راکب بَرُو • جز بآثار و بگفتار نکو
نورِ حسّی کو غلیظ است و گران • هست پنهان در سوادِ دیدگان
چونك نورِ حس نمی‌بینی زچشم • چون ببینی نورِ آن دینی زچشم
نورِ حس با این غلیظی مختفیست • چون خفی نبْود ضیایی کآن صفیست
۱۴۰۰ این جهان چون خس بدستِ بادِ غیب • عاجزی پیشه گرفت و دادِ غیب
گه بلندش میکند گاهیش پَسْت • گه دُرُستش میکند گاهی شِکست
گه یمینش می‌برد گاهی یسار • گه گُلستانش کند گاهیش خار
دست پنهان و قلم بین خط‌گزار • اسب در جولان و ناپیدا سوار
تیر پرّان بین و ناپیدا کمان • جانها پیدا و پنهان جانِ جان
۱۴۰۵ تیررا مشکن که آن تیرِ شهیست • نیست پرتاوِ زشصتِ آگهیست
مَا رَمَیْتَ إِذْ رَمَیْتَ گفت حق • کارِ حق بر کارها دارد سبق

(۱۲۹۸) A بینی for دینی.
(۱۴۰۰) A بدست و باد غیب . B پیش گرفت . AD داد عیب.
(۱۴۰۲) Bul. یمنش میکند . After this verse L adds:
گه به بحرش می‌برد گاهی ببر • گاه خشکش میکند گاهیش تر
(۱۴۰۳) D اسب ناپیدا و در جولان سوار.
(۱۴۰۵) B تیر پرتاوی . Bul. نیست پرتابی . A و شصت . Bul. زشست . L زدست.

تا نمردست این چراغِ با گهر • هین فتیلش ساز و روغن زودتر
هین مگو فردا که فرداها گذشت • تا بکلّی نگذرد ایّامِ کشت
۱۲۷۰ پندِ من بشنو که تن بندِ قویست • کهنه بیرون کن گرت میلِ نویست
لب ببند و کفِّ پُر زر بر گشا • بُخلِ تن بگذار پیش آور سخا
ترکِ شهوتها و لذّتها سخاست • هرکه در شهوت فرو شد بر نخاست
این سخا شاخیست از سروِ بهشت • وای او کز کف چنین شاخی بهشت
عُرْوَةُ ٱلْوُثْقَى است این ترکِ هوا • بر کَشَد این شاخ جانرا بر سما
۱۲۷۵ تا بَرَد شاخِ سخا ای خوب‌کیش • مر ترا بالا کشان تا اصلِ خویش
یوسفِ حُسْنی و این عالَم چو چاه • وین رسن صبرست بر امرِ اله
یوسفا آمد رسن در زن دو دست • از رسن غافل مشو بیگه شدست
حمد للّه کین رسن آویختند • فضل و رحمت‌را بهم آمیختند
تا ببینی عالمِ جانِ جدید • عالمِ بس آشکارِ ناپدید
۱۲۸۰ این جهانِ نیست چون هستان شده • وآن جهانِ هست بس پنهان شده
خاك بر بادست بازی میکند • کژنمایی پرده‌سازی میکند
اینك بر کارست بی‌کارست و پوست • وآنك پنهان است مغز و اصل اوست
خاك همچون آلتی در دستِ باد • بادرا دان عالی و عالی‌نژاد
چشمِ خاکی‌را بخاك افتد نظر • بادبین چشمی بود نوعی دگر
۱۲۸۵ اسب داند اسب‌را کو هست یار • هم سواری داند احوالِ سوار
چشمِ حسّ اسب است و نورِ حق سوار • بی سواره اسب خود ناید بکار

(۱۲۶۸) B فتیله‌ش. A om. و. After this verse the Heading آفت تأخیر خیرات بفردا is suppl. in D. So Bul. (۱۲۶۹) L بگذرد. (۱۲۷۱) ABL Bul. و پیش.
(۱۲۷۴) Bul. عروة الوثقاست. L بر کشید. (۱۲۷۶) D چو چه.
(۱۲۷۷) L اندر رسن. Bul. بر زن. L تو دست. (۱۲۷۹) Bul. آشکارا.
(۱۲۸۰) D چون for بس, with پس written above. (۱۲۸۱) AB Bul. و بازی.
(۱۲۸۳) D عادل نژاد. (۱۲۸۴) L جسم خاکی.
(۱۲۸۶) L جسم گل اسبست و نور دل سوار. L بی سوار این اسب.

۱۲۵۰ پس هلاكِ نار نورِ مؤمن است ٭ زآنك بی ضد دفعِ ضد لا يُمْكِن است
نار ضدّ نور باشد روزِ عدل ٭ كآن زقهر انگيخته شد اين زفضل
گر همی‌خواهی تو دفعِ شرِّ نار ٭ آبِ رحمت بر دلِ آتش گمار
چشمهٔ آن آبِ رحمت مؤمن است ٭ آبِ حيوان روحِ پاكِ محسن است
پس گريزان است نفسِ تو ازو ٭ زآنك تو از آتشی او آبِ جو
۱۲۵۵ زآب آتش زآن گريزان می‌شود ٭ كآتشش از آب ويران می‌شود
حسّ و فكرِ تو همه از آتش است ٭ حسِّ شيخ و فكرِ او نورِ خوش است
آبِ نورِ او چو بر آتش چكد ٭ چك چك از آتش بر آيد بر جهد
چون كند چك چك تو گويش مرگ و درد ٭ تا شود اين دوزخِ نفسِ تو سرد
تا نسوزد او گلستانِ ترا ٭ تا نسوزد عدل و احسانِ ترا
۱۲۶۰ بعد از آن چيزی كه كاری بر دهد ٭ لاله و نسرين و سيسنْبر دهد
باز پهنا می‌رويم از راهِ راست ٭ باز گرد ای خواجه راهِ ما كجاست
اندر آن تقرير بوديم ای حسود ٭ كه خرت لنگست و منزل دُور زود
سال بيگه گشت وقتِ كشت نه ٭ جز سيه‌رويی و فعلِ زشت نه
كِرْم در بيخِ درختِ تن فتاد ٭ بايدش بر كند و در آتش نهاد
۱۲۶۵ هين و هين ای راه‌رو بيگاه شد ٭ آفتابِ عمر سوی چاه شد
اين دو روزك را كه زورت هست زود ٭ پرّ افشانی بكن از راهِ جود
اين قدر تخمی كه ماندستت بباز ٭ تا برويد زين دو دم عمرِ دراز

(۱۲۵۲) D در دل آتش. (۱۲۵٤) BDL بس گريزان. A زآن for پس.
(۱۲۵۵) B كآتش او زآب. (۱۲۵٦) Bul. حسّ تو و فكر تو از آتشست.
(۱۲۵۹) Suppl. in marg. D. A om. (۱۲٦۱) L می‌روم.
(۱۲٦۲) L بودم. L ای حسور. L دور دور.
(۱۲٦٤) ABL Bul. ني for نه *bis*.
(۱۲٦٦) AD Bul. پر افشانی. After this verse L adds:
اين قدر تخمی كه ماندستت بكار ٭ تا در آخر بينی آنرا برگ و بار
(۱۲٦۷) Bul. عمری.

۱۲۳۰ جامهای خلق بدریدی زخار • پای درویشان بخستی زار زار
چون بجد حاکم بدو گفت این بکن • گفت آری بر کنم روزیش من
مدتی فردا و فردا وعده داد • شد درخت خار او محکم نهاد
گفت روزی حاکمش ای وعده کژ • پیش آ در کار ما واپس مغژ
گفت اَلْاَیّامُ یا عَم بَیْنَنا • گفت عَجِّلْ لا تُماطِلْ دَیْنَنا
۱۲۳۵ تو که میگویی که فردا این بدان • که بهر روزی که می‌آید زمان
آن درخت بد جوان‌تر میشود • وین کننده پیر و مضطر میشود
خاربن در قوت و بر خاستن • خارکن در پیری و در کاستن
خاربن هر روز و هر دم سبز و تر • خارکن هر روز زار و خشکتر
او جوان‌تر میشود تو پیرتر • زود باش و روزگار خود مبر
۱۲٤۰ خاربن دان هر یکی خوی بدت • بارها در پای خار آخر زدت
بارها از خوی خود خسته شدی • حس نداری سخت بی‌حس آمدی
گر زخسته گشتن دیگر کسان • که زخُلق زشت تو هست آن رسان
غافلی باری ززخم خود نه‌ • تو عذاب خویش و هر بیگانه
یا تبر بر گیر و مردانه بزن • تو علی‌وار این در خیبر بکن
۱۲٤۵ یا بگلبن وصل کن این خاررا • وصل کن با نار نور یاررا
تا که نور او کشد نار ترا • وصل او گلشن کند خار ترا
تو مثال دوزخی او مؤمن است • کُشتن آتش بمؤمن ممکن است
مصطفی فرمود از گفت جحیم • کو بمؤمن لابه‌گر گردد زبیم
گویدش بگذر زمن ای شاه زود • هین که نورت سوز نارم‌را ربود

(۱۲۳۰) After this verse L adds:

چونک حاکمرا خبر شد زین حدیث • یافت آگاهی زفعل آن خبیث

(۱۲۳۱) AB بعد. L in the first hemistich گفت آن گمراه‌را کین‌را بکن.

(۱۲۳۸) AL سبز تر.

(۱۲٤۸) AL که for کو. L لابه کرد او زبیم.

(۱۲٤۹) L ساز نارم‌را.

خانهٔ معمور و سقفش بس بلند * معتدل ارکان و بی تخلیط و بند

۱۲۲۰ پیش از آن که ایّامِ پیری در رسد * گردنت بندد بِحَبْلٍ مِنْ مَسَد

خاك شوره گردد و ریزان و سُست * هرگز از شوره نباتِ خوش نرُست

آبِ زور و آبِ شهوت منقطع * او زخویش و دیگران نا منتفع

ابروان چون پالدُم زیر آمده * چشم‌را نَم آمده تاری شده

از تشنّج رُو چو پشتِ سوسمار * رفته نطق و طعم و دندانها زکار

۱۲۲۵ روز بیگه لاشه لنگ و ره دراز * کارگه ویران عمل رفته زساز

بیخهای خوی بَد مُحْکَم شده * قوّتِ بر کندنِ آن کم شده

فرمودن والی آن مردرا که آن خاربن‌را که نشاندهٔ بر سر راه بر کن،

همچو آن شخصِ درشتِ خوش‌سخن * در میانِ ره نشانْد او خاربُن

ره‌گذریانش ملامت‌گر شدند * بس بگفتندش بکَن آنرا نکَند

هر دَمی آن خاربُن افزون شدی * پایِ خَلق از زخمِ آن پُرخون شدی

(۱۲۱۹) L تخلیط بند. After this verse L adds:

نور چشم و قوّت ابدان بجا * قصر محکم خانه روشن پر صفا
هین غنیمت دان جوانی ای پسر * سر فرود آور بکَن خشت و مدر

(۱۲۲۰) ABL Bul. کایّام. (۱۲۲۲) L رو for زور. (۱۲۲۳) L پاردم.

(۱۲۲۴) ABD Bul. تشنّخ. L تشنّج as in text. A طعم دندانها. After this verse L adds:

پشت دوتا گشته دل سست و طپان * تن ضعیف و دست و پا چون ریسمان
بر سر ره زاد کم مرکوب سست * غم قوی و دل تنك تن نادُرُست
خانه ویران کار بی سامان شده * دل ز افغان همچو نای انبان شده
عمر ضایع سعی باطل راه دور * نفس کاهل دل سیه تن ناصبور
موی بر سر همچو برف از بیم مرگ * جمله اعضا زرد و لرزان همچو برگ

(۱۲۲۶) A قوّت از بر کندن.

Heading: A om. آن مردرا.

(۱۲۲۷) AL همچو آن مرد. (۱۲۲۸) L مکن این‌را بلند.

یا چو بـر درویـش ایّامِ زکات • یا چو بـر محبوس پیغـامِ نجـات
چون دَمِ رحمان بود کآن از یَمَن • میرسـد سوے محمّـد بی دَهَن
یا چو بُویِ احمـدِ مُرسَـل بـود • کآن بعاصی دم شفـاعت میرسـد
۱۲۰۵ یا چو بُویِ یوسفِ خوبِ لطیـف • میزنـد بـر جانِ یعقـوبِ نحیف
فایدهٔ دیگر که هر خشتی کزین • بـر کَنَـم آیم سوی مَـاءِ مَعِین
کـز کمیِ خشت دیـوارِ بلنـد • پستتر گردد بهر دفعه که کَنـد
پستیِ دیوار قُـربی میشـود • فصلِ او درمانِ وصلی میبود
سجـده آمـد کندنِ خشتِ لَزِب • موجبِ قُربی که وَٱسْجُـدْ وَٱقْتَرِبْ
۱۲۱۰ تا که این دیوار عالیگـردنست • مانـعِ این سَـر فرود آوردنست
سجده نتْوان کرد بـر آبِ حیـات • تا نیابم زین تنِ خاکی نجـات
بـر سـرِ دیوار هرکـو تشنـهتـر • زودتـر بر میکَنـد خشت و مَـدَر
هرکه عاشقتر بود بـر بانگِ آب • او کلوخِ زفتتـر کَنـد از حجـاب
او زبانگِ آب پُر مَی تـا عُنُق • نشْنود بیگانـه جـز بانگِ بُلُق
۱۲۱۵ ای خُنُك آنرا که او ایّامِ پیـش • مُغْتَنَـم دارد گـزارد وامِ خویش
اندر آن ایّـام کش قُدرت بود • صحّت و زورِ دل و قوّت بـود
وآن جوانی همچو باغِ سبز و تـر • میرسانـد بی دریغی بـار و بـر
چشمهـای قوّت و شهـوت روان • سبز میگردد زمینِ تن بدآن

(۱۲۰۲) L هنگام نجات.
(۱۲۰۵) Bul. خوب و لطیف. After this verse L adds:
یا نسیم روضهٔ دار السلام • سوی عاصی میرسد بی انتقام
یا سوی مسّ سیه از کیمیا • میرسد پیغام کای ابله بیا
(۱۲۰۷) D که هر دفعه کند. (۱۲۰۸) D وصلی میشود, corr. in marg.
(۱۲۰۹) A موجبی. L قربت. (۱۲۱۰) A Bul. فرو.
(۱۲۱۳) D کلوخ سختتر, corr. above.
(۱۲۱۴) L بانگ قُلُق, corr. in marg.
(۱۲۱۵) D گذارد. (۱۲۱۶) L با فراغت صحّت و قوّت. A زور و دل.
(۱۲۱۷) Suppl. in marg. D. D باغ و. AL باغی.

همچو مَرْیَم جان از آن آسیبِ جَیْب * حامله شد از مسیحِ دلفریب
١١٨٥ آن مسیحی نه که بر خشك و تَرست * آن مسیحی کز مساحت برترست
پس زجانِ جان چو حامل گشت جان * از چنین جانی شود حامل جهان
پس جهان زاید جهانِ دیگرے * این حَشَررا وا نماید مَحْشَرے
تا قیامت گر بگویم بشْمرم * من زشرحِ این قیامت قاصرم
این سخنها خود بمعنی یا رَبیست * حرفها دامِ دَمِ شیرین‌لبیست
١١٩٠ چون کند تقصیر پس چون تن زند * چونك لَبَّیْکش بیا رَب می‌رسد
هست لَبَّیْکی که نتْوانی شنید * لیك سر تا پاے بتْوانی چشید

کلوخ انداختن تشنه از سر دیوار در جوی آب،

بر لبِ جُو بود دیواری بلند * بر سرِ دیوار تشنهٔ دردمند
مانعش از آب آن دیوار بود * از پیِ آب او چو ماهی زار بود
ناگهان انداخت او خشتی در آب * بانگِ آب آمد بگوشش چون خطاب
١١٩٥ چون خطابِ یارِ شیرینِ لذیذ * مست کرد آن بانگِ آبش چون نبیذ
از صفای بانگِ آب آن مُمْتَحَن * گشت خشت‌انداز زآنجا خشت‌کن
آب میزد بانگ یعنی هَی ترا * فایده چه زین زدنِ خشتی مرا
تشنه گفت آبا مرا دو فایده‌است * من ازین صنعت ندارم هیچ دست
فایدهٔ اوّل سماعِ بانگِ آب * کو بود مر تشنگانرا چون رَباب
١٢٠٠ بانگِ او چون بانگِ اِسْرافیل شد * مرده‌را زین زندگی تحویل شد
یا چو بانگِ رعدِ ایّامِ بهار * باغ می‌یابد ازو چندین نگار

(١١٨٦) Bul. om. چو. (١١٨٧) A جهانی دیگری.
(١١٨٩) L بمعنی یار نیست. B یا ربست. B شیرین لبست. D شیرین دمیست.
(١١٩٠) L بس چون. (١١٩١) A نتوانی چشید. (١١٩٥) Bul. شیرین و لذیذ.
(١١٩٦) A Bul. آنجا. A خشت‌زن. In D this verse follows v. ١٢٠٠.
(١٢٠٠) D بانگ تو.

یکدمر با جغدها دمساز کرد • از دَمِ من جغدهارا باز کرد
ای خنک جغدی که در پروازِ من • فهم کرد از نیکبختی رازِ من
۱۱۶۵ در من آویزید تا نازان شوید • گرچه جغدانید شهبازان شوید
آنك باشد با چنان شاهی حبیب • هرکجا افتد چرا باشد غریب
هرك باشد شاه دردش‌را دوا • گر چو نَی نالد نباشد بی نوا
مالكِ مُلکم نیَم من طبل‌خوار • طبلِ بازم میزند شه از کنار
طبلِ بازِ من ندای اِرْجِعی • حق گواهِ من بـرغمِ مدّعی
۱۱۷۰ من نیَم جنسِ شهنشه دُور ازو • لیك دارم در تجلّی نورِ ازو
نیست جنسیّت زرُویِ شکل و ذات • آب جنسِ خاك آمد در نبات
باد جنسِ آتش آمد در قِوام • طبع‌را جنس آمدست آخر مُدام
جنسِ ما چون نیست جنسِ شاهِ ما • مای ما شد بهرِ مای او فنا
چون فنا شد مای ما او ماند فرد • پیشِ پایِ اسبِ او گَردم چو گَرد
۱۱۷۵ خاك شد جان و نشانیهای او • هست بر خاکش نشانِ پایِ او
خاكِ پایش شَو برای این نشان • تا شوی تاجِ سرِ گردن‌کشان
تا که نفریبد شمارا شکلِ من • نُقْلِ من نوشید پیش از نَقْلِ من
ای بسا کس‌را که صورت راه زد • قصدِ صورت کرد و بر اللّه زد
آخر این جان با بدن پیوسته‌است • هیچ این جان با بدن مانند هست
۱۱۸۰ تابِ نورِ چشم با پیه است جُفت • نورِ دل در قطرهٔ خونی نهفت
شادی اندر گُرده و غم در جگر • عقل چون شمعی درونِ مغزِ سَر
این تعلّقها نه بی کیف‌است و چون • عقلها در دانشِ چونی زبون
جانِ کُل با جانِ جُزْو آسیب کرد • جان ازو دُرّی ستد در جَیْب کرد

(۱۱۶۵) BL Bul. تا بازان شوید. (۱۱۶۶) A بکجا باشد غریب.
(۱۱۶۷) A نالان. (۱۱۷۱) A شکل ذات. (۱۱۷۲) L آمدت.
(۱۱۷۷) In D نُقل and نَقل are transposed.
(۱۱۷۹) B مانند هست. L مانسته‌است. D پیوند for مانند, corr. in marg.
(۱۱۸۲) A بی for نه. (۱۱۸۳) A جون کل.

می‌نماید سیری این حیلت‌پرست * والله از جملهٔ حریصان بتّرست

۱۱۴۵ او خورد از حرص طین‌را همچو دِبْس * دُنْبه مسپارید ای یاران بخِرْس

لاف از شه می‌زند وز دستِ شه * تا بَرَد او ما سَلیمان‌را زره

خود چه جنس شاه باشد مرغکی * مشنوش گر عقل داری اندکی

جنسِ شاهست او ویا جنس وزیر * هیچ باشد لایقِ گوْزینه سیر

آنچ می‌گوید زمکْر و فعل و فن * هست سلطان با حشم جویای من

۱۱۵۰ اینْت مالیخولیای ناپذیر * اینْت لافِ خام و دامِ گولگیر

هرکه این باور کند از ابلهیست * مرغکِ لاغر چه در خوردِ شهیست

کمترین جغد ار زند بر مغزِ او * مر ورا یاری‌گری از شاه کو

گفت باز ار یك پرِ من بشکند * بیخِ جغدستان شهنشه بر کند

جغد چه بْود خود اگر بازی مرا * دل برنجاند کند با من جفا

۱۱۵۵ شه کند تُوده بهَر شیب و فراز * صد هزاران خرمن از سرهای باز

پاسبانِ من عنایاتِ وَیَست * هرکجا که من روم شه در پیَست

در دل سلطان خیالِ من مقیم * بی خیالِ من دلِ سلطان سقیم

چون بپرّاند مرا شه در رَوِش * می‌پرم بر اوجِ دل چون پرتَوَش

همچو ماه و آفتابی می‌پرم * پردهای آسمانها می‌درم

۱۱۶۰ روشنیِ عقلها از فکرتم * انفطارِ آسمان از فطرتم

بازم و حیران شود در من هُما * جغد که بْود تا بداند سرِّ ما

شه برای من ززندان یاد کرد * صد هزاران بسته‌را آزاد کرد

(۱۱۴۴) L Bul. بدترست. (۱۱۴۸) BL Bul. لوزینه.

(۱۱۴۹) Bul. زفعل مکر و فن. L زفعل و مکر. (۱۱۵۰) L کورگیر؟ (۱۱۵۳) L has:

گفت باز ار یك پر من بشکنید * یا زغم برگ گلی بر من زنید

بیخ جغدستان شهنشه بر کند * خانهاتان جملگی بر سر زند

(۱۱۵۴) A اگر یاری. (۱۱۵۵) AB Bul. om. از.

(۱۱۵۹) L Bul. بر درم. (۱۱۶۱) Bul. از من ها.

(۱۱۶۲) A برای ما.

۱۱۲۵ آنك گر بر چشمِ اعمی بر زند ٭ ظلمتِ صدسالهرا زو بر کَنَد
جملهٔ کورانرا دوا کن جز حسود ٭ کز حسودی بر تو میآرد جحود
مر حسودترا اگرچه آن منم ٭ جان مده تا همچنین جان میکَنَم
آنك او باشد حسودِ آفتاب ٭ وآنك میرنجد زبودِ آفتاب
اینْت دردِ بیدوا کوراست آه ٭ اینْت افتاده ابد در قعرِ چاه
۱۱۳۰ نفیِ خورشیدِ ازل بایستِ او ٭ کی بر آید این مرادِ او بگو
باز آن باشد که باز آید بشاه ٭ بازِ کورست آنك شد گمکرده راه
راهرا گم کرد و در ویران فتاد ٭ باز در ویران بر جُغْدان فتاد
او همه نورست از نورِ رضا ٭ لیك کورش کرد سرهنگِ قضا
خاك در چشمش زد و از راه برد ٭ در میانِ جغد و ویرانش سپرد
۱۱۳۵ بر سَری جغدانْش بر سَر میزنند ٭ پرّ و بالِ نازنینش میکَنند
وَلْوَله افتاد در جغدان که ها ٭ باز آمد تا بگیرد جای ما
چون سگانِ کوی پُر خشم و مُهیب ٭ اندر افتادند در دلقِ غریب
باز گوید من چه در خوْردم بجغد ٭ صد چنین ویران فدا کردم بجغد
من نخواهم بود اینجا میروم ٭ سوی شاهنشاه راجع میشوم
۱۱۴۰ خویشتن مکْشید ای جغدان که من ٭ نه مقیمم میروم سوی وطن
این خراب آباد در چشمِ شماست ٭ ورنه مارا ساعدِ شه بازْجاست
جغد گفتا باز حیلت میکُند ٭ تا زخان و مانِ شمارا بر کَنَد
خانهای ما بگیرد او بمکر ٭ بر کَنَد مارا بسالوسی زوَکر

(۱۱۲۵) D بر زند.   (۱۱۲٦) L که حسودی.   (۱۱۲۷) A اگرچه کان منم. L خود منم.

(۱۱۳۰) After this verse Bul. has the heading: گرفتار شدن باز میان جغدان بویرانه.

(۱۱۳۱) B او for شد.   (۱۱۳۲) AB Bul. om. و. Bul. باز در ویرانه.

(۱۱۳۳) A نور و ضیا. L از نور ضیا.   (۱۱۳٤) A وز راه.

(۱۱۳۵) A بر سر جغدانش, corr. above. A میزدند.

(۱۱۳٦) L قو قوئی افتاد. L که هان. L جایمان.   (۱۱۳۸) L نه for چه.

(۱۱٤۱) A آن خراب. B نغز جاست. L بار خواست.   (۱۱٤۲) AD زخان مان.

چون نمی‌آیند اینجا کی منم * کاندرین عزّ آفتابِ روشنم
مشرقِ خورشیدِ برجِ قیرگون * آفتابِ ما ز مشرقها برون
مشرقِ او نسبتِ ذرّاتِ او * نی برآمد نی فرو شد ذاتِ او
ما که واپس ماندِ ذرّاتِ وییم * در دو عالم آفتابی بی فییم
۱۱۱۰ باز گِردِ شمس میگردم عجب * هم ز فرّ شمس باشد این سبب
شمس باشد بر سببها مطّلع * هم ازو حبلِ سببها منقطع
صد هزاران بار ببْریدم امید * از که از شمس این شما باور کنید
تو مرا باور مکن کز آفتاب * صبر دارم من ویا ماهی ز آب
ور شوم نومید نومیدیّ من * عینِ صُنعِ آفتابست ای حَسَن
۱۱۱۵ عینِ صنع از نفسِ صانع چون بُرد * هیچ هست از غیرِ هستی چون چرد
جملهٔ هستیها ازین روضه چرند * گر بُراق و تازیان ور خود خَرند
وآنك گردشها از آن دریا ندید * هر دم آرد رُو بمحرابی جدید
او ز بحرِ عذب آبِ شور خَورْد * تا که آبِ شور اورا کور کرد
بحر میگوید بدستِ راست خَور * ز آبِ مَن ای کور تا یابی بصر
۱۱۲۰ هست دستِ راست اینجا ظنِّ راست * کو بداند نیك و بدرا کز کجاست
نیزه‌گردانیست ای نیزه که تو * راست میگردی گهی گاهی دوتو
ما ز عشقِ شمسِ دین بی ناخنیم * ورنه ما نه این کوررا بینا کنیم
هان ضیاء الحق حُسام الدّین تو زود * داروَش کن کوریِ چشمِ حسود
توتیای کبریای تیزفعل * داروی ظلمت‌کُش استیزفعل

(۱۱۰۶) D کدرین.   (۱۱۰۹) AL Bul. واپس ماندهٔ. A آفتاب بی کیم, with آفتابی بی فیم written above. B آفتابی می‌کیم.   (۱۱۱۰) B باشند.
(۱۱۱۲) A om. این.   (۱۱۱۵) L نقش صانع. Bul. صانع کی برد. D هستی چون خرد.
(۱۱۱۶) After this verse L Bul. add:

لیك اسپ کور کورانه چرد * می‌نبیند روضه‌را زانست رد

(۱۱۱۷) D بمحراب.   (۱۱۲۰) Bul. ازکجاست.
(۱۱۲۱) Bul. آن نیزه. A گه و گاهی.   (۱۱۲۲) ABL Bul. ما آن کوررا.

لیک از علّت درین افتاد دل • که خورد او روز و شب زین آب و گِل

۱۰۸۵ روی زرد و پای سست و دل سُبُك • کو غذای وَٱلسَّمَا ذَاتِ ٱلْحُبُك

آن غذای خاصگانِ دولتست • خوردنِ آن بی گلو و آلتست

شد غذای آفتاب از نورِ عرش • مر حسود و دیورا از دودِ فرش

در شهیدان یُرْزَقُونْ فرمود حق • آن غذارا نه دهان بُد نه طبق

دل زهر یاری غذایی می‌خَوَرد • دل زهر علمی صفایی می‌بَرَد

۱۰۹۰ صورتِ هر آدمی چون کاسه‌ایست • چشم از معنیْ او حسّاسه‌ایست

از لقای هر کسی چیزی خَوری • وز قِرانِ هر قرین چیزی بَری

چون ستاره با ستاره شد قرین • لایقِ هر دو اثر زاید یقین

چون قِرانِ مرد و زن زاید بَشَر • وز قِرانِ سنگ و آهن شد شرر

وز قرانِ خاك با بارانها • میوها و سبزه و ریحانها

۱۰۹۵ وز قرانِ سبزها با آدمی • دلخوشی و بی‌غمی و خرّمی

وز قرانِ خرّمی با جانِ ما • می‌بزاید خوبی و احسانِ ما

قابلِ خوردن شود اجسامِ ما • چون بر آید از تفرّج کامِ ما

سُرخ‌رُویی از قرانِ خون بود • خون زخورشیدِ خوشِ گُلگون بود

بهترینِ رنگها سرخی بود • وآن زخورشیدست و از وی می‌رسد

۱۱۰۰ هر زمینی کآن قرین شد با زُحَل • شوره گشت و کِشت‌را نبْود محَل

قوّت اندر فعل آید زاتّفاق • چون قرانِ دیو با اهلِ نفاق

این معانی‌راست از چرخِ نُهُم • بی همه طاق و طرم طاق و طُرُم

خلق‌را طاق و طرمِ عاریّتست • امررا طاق و طرم ماهیّتست

از پیِ طاق و طرم خواری کَشند • بر امیدِ عزّ در خواری خَوشند

۱۱۰۵ بر امیدِ عزِّ دَه‌روزهٔ خُدُوك • گردنِ خود کرده‌اند از غم چو دوك

(۱۰۸۴) A روز شب with و suppl. below.

(۱۰۸۶) A بی گلورا آلتست. (۱۰۹۳) Bul. ستاره بر ستاره.

(۱۰۹۶) L میفزاید. (۱۰۹۷) D چون بزاید. (۱۱۰۰) L Bul. کو قرین شد.

گردِ نفس دُزد و کارِ او مپیچ • هرچه آن نه کارِ حق هیچست هیچ
پیش از آنك روزِ دین پیدا شود • نزدِ مالك دزدِ شب رُسوا شود
۱۰۶۵ رختِ دزدیده بتدبیر و فنش • مانده روز داوری بر گردنش
صد هزاران عقل باهم بر جهند • تا بغیرِ دامِ او دامی نهند
دامِ خودرا سخت‌تر یابند و بس • کی نماید قوّتی با باد خس
گر تو گویی فایدهٔ هستی چه بود • در سؤالت فایده هست ای عنود
گر ندارد این سؤالت فایده • چه شْنَوَم این‌را عبث بی عایده
۱۰۷۰ ور سؤالت‌را بسی فایدّهاست • پس جهان بی فایده آخر چراست
ور جهان از یك جِهَت بی فایده‌ست • از جهتهای دگر پُر عایده‌ست
فایدهٔ تو گر مرا فایدّه نیست • مر ترا چون فایده‌ست از وی مه‌ایست
حسنِ یوسف عالمی‌را فایده • گرچه بر اِخْوان عبث بُد زایده
لحنِ داودی چنان محبوب بود • لیك بر محروم بانگِ چوب بود
۱۰۷۵ آبِ نیل از آبِ حیوان بُد فزون • لیك بر محروم و مُنْکِر بود خون
هست بر مؤمن شهیدی زندگی • بر منافق مردنست و ژَنْدگی
چیست در عالَم بگو یك نعمتی • که نه محرومند از وی اُمّتی
گاو و خررا فایده چه در شکر • هست هر جان‌را یکی قُوتی دگر
لیك گر آن قوت بر وی عارضیست • پس نصیحت کردن اورا رایضیست
۱۰۸۰ چون کسی کواز مرضِ گِل داشت دوست • گرچه پندارد که آن خود قوتِ اوست
قوتِ اصلی‌را فرامش کرده‌است • روی در قوتِ مرض آورده‌است
نُوش‌را بگذاشته سَم خَورده‌است • قوتِ علّت‌را چو چَرْبِش کرده‌است
قوتِ اصلیٔ بَشَر نورِ خداست • قوتِ حیوانی مرورا ناسزاست

(۱۰۶۳) B و هیچ.   (۱۰۶۷) L یابند پس.
(۱۰۶۹) AB Bul. چه شنوم. L که شنود.
(۱۰۷٤) B om. D gives نا مطلوب as a variant of بانگ چوب.
(۱۰۷۵) Bul. شد فزون. Bul. om. و. In D the hemistichs are transposed.
(۱۰۸۲) L قوت علّت همچو چوبش.

۱۰٤۵ نـه سما بینی نـه اختـر نـه وجود • جـز خـدای واحـدِ حیٌّ وَدود
یك فسانه راست آمـد یـا دروغ • تـا دهـد مـر راستیهـارا فـروغ

حسد کردن حشم بر غلام خاص،

پـادشـاهی بنـدهٔرا از کـرم • برگزیـده بود بـر جملـهٔ حشـم
جامگیٔ او وظیفـهٔ چل امیـر • ده یکی قدرش ندیدی صد وزیـر
از کمالِ طالـع و اقبال و بخت • او ایـازی بود و شـه محمودِ وقت
۱۰۵۰ روحِ او با روحِ شه در اصلِ خویش • پیش ازین تن بود هم پیوند و خویش
کار آن دارد که پیش از تن بُدست • بگذر از اینها که نَو حادث شُدست
کار عارف‌راست کو نـه اَحْوَلست • چشـمِ او بـر کِشْتهـای اوّلست
آنچ گنـدم کاشتنـدی وآنچ جـو • چشمِ او آنجاست روز و شب گرو
آنچ آبستنست شب جز آن نـزاد • حیلهـا و مکـرهـا بادست بـاد
۱۰۵۵ کی کنـد دل خوش بحیلتهـای گش • آنك بیند حیلـهٔ حق بر سَـرَش
او درونِ دام دامی مـی‌نهـد • جانِ تو نه این جهد نه آن جهـد
گر بِرُویـد ور بریـزد صـد گیـاه • عاقبت بر رُوید آن کِشتـهٔ اِلـه
کِشْتِ نَو کاریـد بـر کِشْتِ نخست • این دُوُم فانیست و آن اوّل دُرُست
کِشْتِ اوّل کامـل و بگزیـده‌است • تخمِ ثانی فاسـد و پوسیـده‌است
۱۰٦۰ افگن این تدبیرِ خودرا پیشِ دوست • گرچه تدبیرت هم از تدبیرِ اوست
کار آن دارد کـه حقّ افراشتست • آخر آن رُویـد کـه اوّل کاشتست
هرچـه کـاری از بـرای او بکـار • چون اسیرِ دوستی ای دوستـدار

(۱۰٤۵) Bul. واحد و حیٌّ.

Heading: B خاص پادشاه. (۱۰٤۸) A ده یك. (۱۰٤۹) A از کمال و طالع.

(۱۰۵۰) AB Bul. بوده. AD om. و. (۱۰۵۳) AB Bul. کاشتندش.

(۱۰۵٤) A بادست و باد. (۱۰۵۵) Bul. کی شود دلخوش.

(۱۰۵٦) AB Bul. transpose این and آن. (۱۰۵۷) BL کشت اله.

(۱۰۵۸) L Bul. کارند. (۱۰٦۰) L هم for هم از. (۱۰٦۱) A کاوّل.

از یك اندیشه که آید در درون * صد جهان گردد بیك دَم سرنگون
۱۰۳۰ جسمِ سلطان گر بصورت یك بود * صد هزاران لشکرش در پی دود
باز شکل و صورتِ شاهِ صفی * هست محکومِ یکی فکرِ خفی
خلقِ بی‌پایان زیك اندیشه بین * گشته چون سیلی روانه بر زمین
هست آن اندیشه پیشِ خلق خُرد * لیك چون سیلی جهان‌را خورد و بُرد
پس چو می‌بینی که از اندیشهٔ * قایمست اندر جهان هر پیشهٔ
۱۰۳۵ خانها و قصرها و شهرها * کوهها و دشتها و نهرها
هم زمین و بحر و هم مهر و فلك * زنده از وی همچو از دریا سمك
پس چرا از ابلهی پیشِ تو کور * تن سُلَیْمانست و اندیشه چو مور
می‌نماید پیشِ چشمت کُه بزرگ * هست اندیشه چو موش و کوه گرگ
عالَم اندر چشمِ تو هَوْل و عظیم * زابْر و رعد و چرخ داری لرز و بیم
۱۰۴۰ وز جهانِ فکرتی ای کم زخر * ایمن و غافل چو سنگِ بی‌خبر
زآنك نقشی وز خِرَد بی‌بهرهٔ * آدمی‌خُو نیستی خُرْکُرّهٔ
سایه‌را تو شخص می‌بینی زجهل * شخص از آن شد پیشِ تو بازی و سهل
باش تا روزی که آن فکر و خیال * بر گشاید بی حجابی پرّ و بال
کوهها بینی شده چون پشمِ نرم * نیست گشته این زمینِ سرد و گرم

(۱۰۳۱) A فکر ای خفی.
(۱۰۳۲) AB نگر زاندیشه. D کشتهٔ سیلی. (۱۰۳۴) A باز اندیشهٔ.
(۱۰۳۵) AB کوها. (۱۰۳۶) D مهر فلك. AB کز دریا.
(۱۰۳۹) Bul. هول عظیم. A زابر چرخ و رعد.
(۱۰۴۰) Bul. از جهان. AL Bul. چو سنگی. Here L adds:
زآنك نقشی وز خرد بیگانهٔ * آدمی خود نیستی دیوانهٔ
Bul. adds:
راضی از جهل عقل‌را بیگانهٔ * بی خبر از فیض حق دیوانهٔ
(۱۰۴۱) L نقش محضی وز خرد. D آدمی جون. A آدمی‌جو. L آدمی خود.
(۱۰۴۲) A میدانی زجهل. AB Bul. نزد تو.
(۱۰۴۳) A باش روزی تا که.

کف بر آورد آن غلام و سرخ گشت * تا که موجِ هَجْوِ او از حد گذشت
کو زاوّل دَم که با من یار بود * همچو سگ در قحط بس گه‌خوار بود
چون دَمادَم کرد هَجْوش چون جَرَس * دست بر لب زد شهنشاهش که بس
۱۰۱۵ گفت دانستم ترا از وی بدان * از تو جان گنده‌ست وز یارت دهان
پس نشین ای گنده‌جان از دُور تو * تا امیر او باشد و مأمور تو
در حدیث آمد که تسبیح از ریا * همچو سبزهٔ گُولخَن دان ای کیا
پس بدان که صورتِ خوب و نکو * با خصالِ بد نیرزد یک تَسو
ور بود صورت حقیر و ناپذیر * چون بود خُلقش نکو در پاش میر
۱۰۲۰ صورتِ ظاهر فنا گردد بدان * عالَمِ معنی بماند جاودان
چند بازی عشق با نقشِ سبو * بگذر از نقشِ سبو رَوْ آب جُو
صورتش دیدی زمعنی غافلی * از صدف دُرّی گزین گر عاقلی
این صدفهای قوالب در جهان * گرچه جمله زنده‌اند از بحرِ جان
لیک اندر هر صدف نبْود گهر * چشم بگْشا در دلِ هر یک نگر
۱۰۲۵ کان چه دارد وین چه دارد می‌گزین * زانک کمیابست آن دُرِّ ثمین
گر بصورت میروی کوهی بشکل * در بزرگی هست صد چندانک لعل
هر بصورت دست و پا و پشمِ تو * هست صد چندانک نقشِ چشمِ تو
لیک پوشیده نباشد بر تو این * کز همه اعضا دو چشم آمد گزین

(۱۰۱۳) Bul. گفت زاوّل. D پس for بس.　　(۱۰۱۴) A دست برهم زد.
(۱۰۱۵) B Bul. گدست و از یارت.　　(۱۰۱٦) After this verse L adds:
بهر آن گفتند اکابر در جهان * راحة الانسان فی حفظ اللّسان
and so Bul., which has نیك گفتند خرده‌بینان جهان.
(۱۰۱۷) Bul. سبزهٔ گلخنی. After this verse Bul. adds:
از بد اخلاق اتّقا باشد حسن * سرّ ایّاك وخضراء الدمن
(۱۰۱۸) A خوب و نیکو.　　(۱۰۲۰) D جاویدان. After this verse L adds:
چند باشی عاشق صورت بگو * طالب معنی شو و معنی بجو
(۱۰۲۱) AL سبو و آب جو.　　(۱۰۲۲) A درّ. L دررا.　　(۱۰۲۳) A از بهر جان.
(۱۰۲۵) Bul. وا گزین.

۹۹۵ آنچ میدانست تا پیدا نکرد • بر جهان ننهاد رنج طلق و درد

یك زمان بی کار نتوانی نشست • تا بدی یا نیکیْ از تو نجست

این تقاضاهای کار از بهرِ آن • شد موکَّل تا شود سِرّت عیان

پس کلابهٔ تن کجا ساکن شود • چون سرِ رشتهٔ ضمیرش میکَشد

تاسهٔ تو شد نشانِ آن کَشِش • بر تو بی‌کاری بود چون جان‌کَنِش

۱۰۰۰ این جهان و آن جهان زاید ابد • هر سبب مادر اَثَر زاید ولد

چون اثر زایید آن هم شد سبب • تا بزاید او اثرهای عجب

این سببها نسل بر نسلست لیك • دیدهٔ باید منوّر نیك نیك

شاه با او در سخن اینجا رسید • تا بدید از وی نشانی ناپدید

گر بدید آن شاهِ جویا دُور نیست • لیك مارا ذکرِ آن دستور نیست

۱۰۰۵ چون زگرمابه بیآمد آن غلام • سوی خویشش خواند آن شاه و هُمام

گفت صِحًّا لَكَ نَعِیمٌ دایِمُ • بس لطیفی و ظریف و خوب‌رُو

ای دریغا گر نبودی در تو آن • که همی‌گوید برای تو فلان

شاد گشتی هرك رُویت دیدیی • دیدنت مُلكِ جهان ارزیدیی

گفت رمزی زآن بگو ای پادشاه • کز برای من بگفت آن دین‌تباه

۱۰۱۰ گفت اوّل وصفِ دورُوییت کرد • کآشکارا تو دوایی خُفیه درد

خُبثِ یارش‌را چو از شه گوش کرد • در زمان دریای خشمش جوش کرد

---

(۹۹۶) A نیکوی.   (۱۰۰۰) ABL Bul. اثر از وی ولد.

(۱۰۰۱) L Bul. زو for او.   (۱۰۰۲) D باو. BL Bul. یا بدید از وی نشانی یا ندید.

(۱۰۰۵) AL Bul. om. و.   (۱۰۰٦) After this verse L adds:

پس سوی کاری فرستاد آن دگر • تا از آن دیگر شود او با خبر

پیش بنشاندش بصد لطف و کرم • بعد از آن گفت ای چو ماه اندر ظلم

ماه‌رویی جعدمویی مشك‌بو • نیك‌خویی نیك‌خویی نیك‌خو

(۱۰۰۷) In A the hemistichs are transposed. A که برای تو همی‌گوید. Bul. کز برای تو. In BD v. ۱۰۰۸ precedes v. ۱۰۰۷.   (۱۰۰۸) B Bul. رویت دیدنی. A مال جهان. B Bul. ارزیدنی.   (۱۰۰۹) D نگویی پادشاه. A که برای. D او suppl. instead of من.   (۱۰۱۰) L کآشکارا همچو وردی.

پس سِری که مغزِ آن افلاک بود • اندر آخر خواجهٔ لَولاک بود
۹۷۵ نقلِ اعراض است این بحث و مقال • نقلِ اعراض است این شیر و شَگال
جملهٔ عالَم خود عرض بودند تا • اندرین معنی بیآمد هَلْ أَتَى
آن عرضها از چه زاید از صُوَر • وین صُوَر هم از چه زاید از فِکَر
این جهان یك فکرتست از عقلِ کُل • عقل چون شاهست و صورتها رُسُل
عالَمِ اوّل جهانِ امتحان • عالمِ ثانی جزاے این و آن
۹۸۰ چاکرت شاها جنایت میکند • آن عرض زنجیر و زندان میشود
بندهات چون خدمتِ شایسته کرد • آن عرض نه خلعتی شد در نبَرْد
این عرض با جوهر آن بیضهاست و طَیْر • این از آن و آن ازین زاید بسَیْر
گفت شاهنشه چنین گیر المُراد • این عرضهای تو یك جوهر نزاد
گفت مَخْفی داشتست آنرا خِرَد • تا بود غیب این جهانِ نیك و بد
۹۸۵ زآنك گر پیدا شدی آشکالِ فِکْر • کافر و مؤمن نگفتی جز که ذِکْر
پس عیان بودی نه غیب ای شاه این • نقشِ دین و کُفر بودی بر جبین
کَی درین عالم بُت و بُتگر بُدی • چون کسیرا زهرهٔ تَسْخَر بُدی
پس قیامت بودی این دنیاے ما • در قیامت کِی کند جُرم و خطا
گفت شه پوشید حق پاداشِ بَد • لیك از عامه نه از خاصانِ خَود
۹۹۰ گر بدامی افگنم من یك امیر • از امیران خُفْیه دارم نه از وزیر
حق بمن بنْمود پس پاداشِ کار • وز صُوَرهای عملها صد هزار
تو نشانی ده که من دانم تمام • ماه‌را بر من نمیپوشد غمام
گفت پس از گفتِ من مقصود چیست • چون تو میدانی که آنچ بود چیست
گفت شه حِکْمت در اِظهارِ جهان • آنك دانسته برون آید عیان

(۹۷٤) A خواجهٔ افلاك.   (۹۷۷) AB Bul. این عرضها. Bul. زایند *bis*.
(۹۸۲) Bul. بیضست.   (۹۸٦) D ای شاه یقین.   (۹۹۰) A گر بدامی اندر اندازم امیر, corr. in marg. D از امیر آن.   (۹۹۱) A بس. BDL Bul. پس.
(۹۹۳) B چون نی دانی. Bul. بود و چیست.

هست آن بُستان نشاندن هم عَرَض • گشت جوهر کِشتِ بُستان نك غَرَض
هم عرض دان کیمیا بردن بکار • جوهری زآن کیمیا گر شد بیار
۹۵۵ صیقلی کردن عرض باشد شها • زین عرض جوهر همی‌زاید صفا
پس مگو که من عملها کرده‌ام • دخلِ آن اعراض‌را بنما مَرَم
این صِفَت کردن عرض باشد خَمُش • سایهٔ بُزرا پیِ قُربان مکُش
گفت شاها بی قُنوطِ عقل نیست • گر تو فرمایی عرض‌را نقل نیست
پادشاها جز که یأس بنده نیست • گر عرض کآن رفت باز آینده نیست
۹۶۰ گر نبودی مر عرض‌را نقل و حَشْر • فعل بودی باطل و اقوال فَشْر
این عرضها نقل شد لَوْنی دگر • حشرِ هر فانی بود کَوْنی دگر
نقلِ هر چیزی بود هم لایقش • لایقِ گَلّه بود هم سایقش
وقتِ مَحْشَر هر عرض‌را صورتیست • صورتِ هر یك عرض‌را نوبتیست
بنْگر اندر خود نه تو بودی عَرَض • جُنبشِ جُفتی و جفتی با غَرَض
۹۶۵ بنْگر اندر خانه و کاشانها • در مُهندس بود چون افسانها
آن فلان خانه که ما دیدیم خَوش • بودْ موزون صُفّه و سقف و دَرش
از مهندس آن عرض و اندیشها • آلت آورد و ستون از بیشها
چیست اصل و مایهٔ هر پیشهٔ • جز خیال و جز عرض و اندیشهٔ
جملهٔ اجزای جهان‌را بی غرض • در نگر حاصل نشد جز از عرض
۹۷۰ اوّل فکر آخر آمد در عمل • بنْیتِ عالَم چنان دان در ازل
میوها در فکرِ دل اوّل بود • در عمل ظاهر بآخر میشود
چون عمل کردی شجر بنْشاندی • اندر آخر حرفِ اوّل خواندی
گرچه شاخ و برگ و بیخش اوّلست • آن همه از بهرِ میوه مُرْسَلست

(۹۵۳) L om. D گشت بستان as in text. (۹۵۵) D زین غرض. (۹۵۹) A آن for کآن.
(۹۶۰) BL Bul. قشر. (۹۶۱) Bul. لون. Bul. کون. (۹۶۳) A وقت محشر هم عرض‌را.
(۹۶۴) Suppl. in marg. D. B جنبشی. (۹۶۶) Bul. کآن فلان.
(۹۶۷) A om. D دان عرض. (۹۶۸) A om.
(۹۷۳) Bul. شاخ و بیخ و برگش. B om. و before بیخش.

نامشان از رشكِ حق پنهان بماند * هر گدایی نامشان را بر نخواند

حقِّ آن نور و حقِ نورانیان * کاندر آن بحرند همچون ماهیان

بحرِ جان و جانِ بحر ار گویمش * نیست لایق نامِ نو میجویمش

۹۳۵ حقِّ آن آنی که این و آن ازوست * مغزها نسبت بدو باشد چو پوست

که صفاتِ خواجه‌تاش و یارِ من * هست صد چندان که این گفتارِ من

آنچ میدانم ز وَصْفِ آن ندیم * باوَرَت نآید چه گویم ای کریم

شاه گفت اکنون از آنِ خود بگو * چند گویی آنِ این و آنِ او

تو چه داری و چه حاصل کردهٔ * از تگِ دریا چه دُرّ آوردهٔ

۹۴۰ روزِ مرگ این حسِّ تو باطل شود * نورِ جان داری که یارِ دل شود

در لحد کین چشم را خاك آگَنَد * هست آنچ گور را روشن کند

آن زمان که دست و پایت بر دَرَد * پرّ و بالت هست تا جان بر پرد

آن زمان کین جانِ حیوانی نماند * جانِ باقی بایدت بر جا نشاند

شرطِ مَنْ جَا بِالْحَسَن نه کردنست * این حَسَن را سوی حضرت بردنست

۹۴۵ جوهری داری ز انسان یا خَرے * این عَرَضها که فنا شد چون بَری

این عرضهای نماز و روزه را * چونك لایَبْقَی زَمانَیْنِ انْتَفَی

نَقْل نتْوان کرد مر اَعْراض را * لیك از جوهر بَرَند امراض را

تا مبدّل گشت جوهر زین عرض * چون ز پرهیزی که زایل شد مَرَض

گشت پرهیز عرض جوهر بجَهْد * شد دهانِ تلخ از پرهیز شهد

۹۵۰ از زراعت خاکها شد سُنْبُله * داروے مُو کرد مُو را سلسله

آن نکاحِ زن عرض بُد شد فَنا * جوهرِ فرزند حاصل شد زما

جُفت کردن اسب و اشتر را عَرَض * جوهرِ کُرّه بزاییدن غَرَض

---

(۹۳۳) B .و حق آن نوریان D .کذر. (۹۳۵) AB Bul. باشند پوست.

(۹۳۸) L گویی این او و آن او. (۹۴۳) Bul. کین دست. (۹۴۳) A om.

(۹۴۴) A om. Bul. آن حسن را. (۹۴۵) A جان بری, corr. in marg.

(۹۴۶) L Bul. انتفا. (۹۴۷) B برند اغراض را.

(۹۴۸) Bul. چون پرهیزی.

جانِ ابراهیم از آن انوارِ زُفت • بی حذر در شعلهای نار رفت

چونك اسماعیل در جُویش فتاد • پیشِ دشنهٔ آبدارش سر نهاد

۹۱۵ جانِ داود از شعاعش گرم شد • آهن اندر دستبافش نرم شد

چون سُلَیمان بُد وصالش‌را رضیع • دیو گشتش بندهٔ فرمان و مطیع

در قضا یعقوب چون بنْهاد سر • چشم روشن کرد از بوی پسر

یوسفِ مَهرُو چو دید آن آفتاب • شد چنان بیدار در تعبیرِ خواب

چون عصا از دستِ موسی آب خَورد • ملکتِ فرعون‌را یك لقمه کرد

۹۲۰ نردبانش عیسیٔ مَرْیَم چو یافت • بر فرازِ گنبدِ چارم شتافت

چون محمّد یافت آن مُلك و نعیم • قرصِ مه‌را کرد در دَمِ او دو نیم

چون ابو بَکْر آیتِ توفیق شد • با چنان شه صاحب و صدّیق شد

چون عُمَر شیدای آن معشوق شد • حقّ و باطل‌را چو دل فاروق شد

چونك عُثْمان آن عیان‌را عَیْن گشت • نورِ فایض بود و ذی النُّورَیْن گشت

۹۲۵ چون زِرُویش مُرْتَضی شد دُرْفشان • گشت او شیرِ خدا در مَرْجِ جان

چون جُنَیْد از جُندِ او دید آن مَدَد • خود مقاماتش فزون شد از عَدَد

بایزید اندر مَزیدش راه دید • نامِ قُطْب العارِفین از حق شنید

چون که کَرْخی کَرْخِ اورا شد حَرَس • شد خلیفهٔ عشق و ربّانی نَفَس

پورِ اَدْهَم مرکب آن سو راند شاد • گشت او سلطانِ سلطانان داد

۹۳۰ وآن شَقیق از شَقِّ آن راهِ شگرف • گشت او خورشیدِ رأی و تیزطَرْف

صد هزاران پادشاهانِ نهان • سَر فرازانند زآن سوی جهان

---

(۹۱۳) A .از آن انوار رفت BL Bul. .انوار زفت (۹۱٤) A .در خویش فتاد

(۹۱٦) A om. .و (۹۲۰) A بر فراز چرخ چارم می‌شتافت, corr. in marg. BL Bul. .گنبد (۹۲۱) AB Bul. .کرد او در دم (۹۲۲) A om. .و

(۹۲٤) L ذو for .ذی (۹۲۵) After this verse L adds:

چونك سبطَیْن از سرش واقف بدند • گوشوار عرش ربّانی شدند

(۹۲٦) D .از جند خود دید (۹۲۸) Bul. .خلیفهٔ حق (۹۲۹) D .و سلطانان

(۹۳۰) L شوق for .شقّ (۹۳۱) L .سرفراز آیند

که یکی را دَه عوض می‌آیدش • هر زمان جُودِ دگرگون زایدش
جُود جمله از عوضها دیدنست • پس عوض دیدن ضدِ ترسیدنست
بُخل نادیدن بود اعواض را • شاد دارد دیدِ دُر خَوّاض را
پس بعالَم هیچ کس نبْود بخیل • زآنك کس چیزی نبازد بی بدیل
۹۰۰ پس سخا از چشم آمد نه زدست • دید دارد کار جز بینا نَرَست
عیبِ دیگر این که خودبین نیست او • هست او در هستیِ خود عیب‌جُو
عیب‌گُوی و عیب‌جُویِ خود بُدست • با همه نیکو و با خود بَد بُدست
گفت شه جَلْدی مکن در مدحِ یار • مدحِ خود در ضِمْنِ مدحِ او میآر
زآنك من در امتحان آرم ورا • شرمساری آیدت در ما وَرا

قسم غلام در صدق و وفای یار خود از طهارت ظنّ خود،

۹۰۵ گفت نه وَاللّه وبِاللّهِ ٱلعظیم • مالك ٱلمُلك و برحمٰن و رحیم
آن خدایی که فرستاد انبیا • نه بحاجت بل بفضل و کبریا
آن خداوندی که از خاكِ ذلیل • آفرید او شهسوارانِ جلیل
پاکشان کرد از مزاجِ خاکیان • بگْذرانید از تگِ افلاکیان
بر گرفت از نار و نورِ صاف ساخت • وآنگه او بر جملهٔ انوار تاخت
۹۱۰ آن سنا برقی که بر ارواح تافت • تا که آدم معرفت زآن نور یافت
ان کز آدم رُست دستِ شیث چید • پس خلیفه‌اش کرد آدم کآن بدید
نُوح از آن گوهر که برخوردار بود • در هوای بحرِ جان دُرْبار بود

(۸۹٦) ABL Bul. جودی.   (۸۹۸) D دید در غوّاص را.
(۸۹۹) AL چیزی نبارد.   (۹۰۰) Bul. دید.
(۹۰۱) Bul. دیگر آنکه, and so L.
(۹۰٤) D دارم for آرم. B زآن ترا آنکه شرمساری باشد. D در ما وری.
(۹۰۵) A om. نه. Bul. om. و before بالله. D والرحیم.   (۹۰٦) AL کو for که.
(۹۰۸) A از مزاج پاکیان.   (۹۰۹) Bul. از نار نور.
(۹۱۱) AB Bul. و دست.   (۹۱۲) Suppl. in marg. D.

۸۷ آن نه کآن خواجه‌تاشِ تو نمود * از تو مارا سرد میکرد آن حسود
گفت او دزد و کژست و کژنشین * حیز و نامرد و چنانست و چنین
گفت پیوسته بُدست او راست‌گو * راست‌گویی من ندیدستم چو او
راست‌گویی در نهادش خلقتیست * هرچه گوید من نگویم آن تهیست
کژ ندانم آن نکو اندیش‌را * متّهم دارم وجودِ خویش‌را
۸۸ باشد او در من ببیند عیبها * من نبینم در وجودِ خود شها
هر کسی کو عیبِ خود دیدی زپیش * کی بُدی فارغ خود از اِصلاحِ خویش
غافلند این خلق از خود ای پدر * لاجرم گویند عیبِ همدگر
من نبینم رویِ خودرا ای شَمَن * من ببینم رویِ تو تو رویِ من
آنکسی که او ببیند رویِ خویش * نورِ او از نورِ خلقانست بیش
۸۸۵ گر بمیرد دیدِ او باقی بود * زآنك دیدش دیدِ خلّاقی بود
نورِ حسّی نبْود آن نوری که او * رویِ خود محسوس بیند پیشِ رُو
گفت اکنون عیبهای او بگو * آنچنانك گفت او از عیبِ تو
تا بدانم که تو غمخوارِ منی * کدخدای ملکت و کارِ منی
گفت ای شه من بگویم عیبهاش * گرچه هست او مرمرا خوش‌خواجه‌تاش
۸۹۰ عیبِ او مِهْر و وفا و مردمی * عیبِ او صدق و ذکا و هَمْدَمی
کمترین عیبش جوانمردی و داد * آن جوانمردی که جان‌را هم بداد
صد هزاران جان خدا کرده پدید * چه جوانمردی بود که آنرا ندید
ور بدیدی کی بجان بُخلش بُدی * بهرِ یك جان کی چنین غمگین شدی
بر لبِ جُو بخلِ آب آنرا بود * کو زجُوی آب نابینا بود
۸۹۵ گفت پیغمبر که هرکه از یقین * داند او پاداشِ خود در یومِ دین

(۸۷۵) AB Bul. که for کآن.   (۸۷٦) AB چنین است و چنین, and so L.
(۸۷۸) L من نگویم تهمتیست.   (۸۸۱) ABL Bul. گر for کو. ABL Bul. وی for خود.
(۸۸۷) Bul. آنچنانکه او بگفت از.   (۸۸۸) A بدانم تو که. Bul. کتخدای.
(۸۸۹) A او for خوش.   (۸۹۰) AD مهر وفا.
(۸۹۲) AB Bul. کانرا. L کآن هم.   (۸۹۵) ABDL پیغامبر.

گوش دلّاله‌است و چشم اهلِ وصال • چشم صاحب‌حال و گوش اصحابِ قال
در شنودِ گوش تبدیلِ صفات • در عیانِ دیده‌ها تبدیلِ ذات
٨٦٠ ز آتش ار علمت یقین شد از سخن • پختگی جو در یقین منزل مکن
تا نسوزی نیست آن عَیْنُ ٱلْیَقین • این یقین خواهی در آتش در نشین
گوش چون نافذ بود دیده شود • ورنه قُل در گوش پیچیده شود
این سخن پایان ندارد بازگرد • تا که شه با آن غلامانش چه کرد

براه کردن شاه یکی‌را از آن دو غلام و ازین دیگر پرسیدن،

آن غلامک‌را چو دید اهلِ ذکا • آن دگررا کرد اشارت که بیا
٨٦٥ کافِ رحمت گفتنش تصغیر نیست • جَد گُوَد فرزندکم تحقیر نیست
چون بیآمد آن دُوُم در پیشِ شاه • بود او گنده‌دهان دندان‌سیاه
گرچه شه ناخوش شد از گفتارِ او • جُست و جُویی کرد هم زاسرارِ او
گفت با این شکل وین گنده دهان • دُور بنْشین لیک آن سُوتر مران
که تو اهلِ نامه و رُقعه بُدی • نه جلیس و یار و هم‌بُقعه بُدی
٨٧٠ تا علاجِ آن دهانِ تو کنیم • تو حبیب و ما طبیبِ پُرفَنیم
بهرِ کیکی نوگلیمی سوختن • نیست لایق از تو دیده دوختن
با همه بنْشین دو سه دَسْتان بگو • تا ببینم صورتِ عقلت نکو
آن ذکی‌را پس فرستاد او بکار • سوی حمّامی که رَوْ خودرا بخار
وین دگررا گفت خَه تو زیرکی • صد غلامی در حقیقت نه یکی

(٨٥٨) ABL Bul. دلّالست.   (٨٦٠) D خود for جو.
(٨٦٣) AL ناقل. B ناقد. D نافد.
Heading: Bul. om. شاه. After پرسیدن, Bul. adds در خلوت.
(٨٦٥) BD جد گوید. L جد چو گوید طفلکم.
(٨٦٧) Bul. گرچه ناخوش شد شه.   (٨٦٨) Bul. زآن سوتر.
(٨٧٠) D و پر فنیم.   (٨٧١) L وز تو دیده.   (٨٧٢) A صورت و عقلت.
(٨٧٣) Bul. آن یکی‌را.   (٨٧٤) A وین دیگررا.

تــا نگــردد نیکــوئ مــا بَــدے • اینك گفتم هر نبُــد جــز بیخودی
پایِ کــژرا کفــشِ کــژ بهتــر بود • مــر گــدارا دَسْتگــه بــر دَر بود

امتحان پادشاه بآن دو غلام که نو خریده بود،

پادشاهی دو غلام ارزان خریــد • با یکی زآن دو سخن گفت و شنید
یافتش زیرك‌دل و شیــرین‌جواب • از لبِ شکّــر چــه زایــد شکّــرآب
۸۴۵ آدمی مخفیست در زیــرِ زبان • این زبان پرده است بر درگاهِ جان
چونك بادے پرده‌را درهم کشیــد • سرِّ صحنِ خانه شد بر مــا پدیــد
کاندر آن خانه گهــر یا گنــدمست • گنجِ زر یــا جملــه مار و کژدمست
یا درو گنجست ماری بــر کران • زآنك نبْود گنــجِ زر بی پاسبان
بی تأمّل او سخن گفتی چنان • کز پسِ پانصــد تأمّل دیگران
۸۵۰ گفتیی در باطنــش دریــاستی • جملهٔ دریــا گوهــرِ گــویــاستی
نورِ هر گوهر کــزو تابان شــدی • حقّ و باطل‌را ازو فُرقان شــدی
نورِ فُرقان فَرْق کردی بهــرِ مــا • ذرّه ذرّه حقّ و بــاطل‌را جُــدا
نورِ گوهــر نورِ چشمِ مــا شــدی • هم سؤال و هم جواب از ما بُــدی
چشم کژ کردی دو دیدی قرصِ ماه • چون سؤالست این نظر در اشتباه
۸۵۵ راست گردان چشم‌را در ماهتاب • تا یکی بینی تو مَــه‌را نك جواب
فکرتت گو کــژ مبین نیکو نگــر • هست آن فکرت شعــاعِ آن گهــر
هر جوابی کآن زگوش آیــد بدِل • چشم گفت از من شنو آنــرا بهِل

(۸۴۱) D نیکوییْ. Bul. نیکویی بر ما.
Heading: Bul. امتحان کردن. BL با آن دو. A Bul. آن دو غلام‌را. AB Bul. om. نو.
(۸۴۷) D کدر. D گوهر. (۸۴۸) AB Bul. گنجیست و ماری.
(۸۵۰) A گفتی. B گفتی. DL Bul. گفتیْ. (۸۵۳) A om. از. In A vv. ۸۵۳ and ۸۵٤ follow vv. ۸۵۵ and ۸۵٦, but the error is indicated in marg.
(۸۵٦) Suppl. in marg. D. D فکرتت کی. A فکرت که. Bul. فکرتت‌را راست کن.
D هست هم نور و شعاع.

از پسِ هر پرده قومی‌را مُقام ٭ صف صف اند این پردهاشان تا اِمام
اهلِ صفِّ آخرین از ضعفِ خویش ٭ چشمشان طاقت ندارد نورِ پیش
وآن صفِ پیش از ضعیفیْ بصر ٭ تاب نآرد روشنائیْ پیشتر
۸۲۵ روشنیْ کو حیاتِ اوّلست ٭ رنجِ جان و فتنهٔ این اَحْوَلست
احولیها اندك اندك کم شود ٭ چون زهفصد بگْذرد او یَم شود
آتشی کاصلاحِ آهن یا زَرَست ٭ کی صلاحِ آبی و سیبِ تَرَست
سیب و آبی خامیْ دارد خفیف ٭ نه چو آهن تابشی خواهد لطیف
لیك آهن‌را لطیف آن شُعلهاست ٭ کو جَذُوبِ تابشِ آن اژدهاست
۸۳۰ هست آن آهن فقیرِ سخت‌کَش ٭ زیرِ پُتْك و آتش است او سرخ و خَوش
حاجبِ آتش بود بی واسطه ٭ در دلِ آتش رود بی رابطه
بی حجابی آب و فرزندانِ آب ٭ پُختگی زآتش نیابند و خطاب
واسطه دیگی بود یا تابهٔ ٭ همچو پارا در رَوِش پاتابهٔ
یا مکانی در میان تا آن هوا ٭ می‌شود سوزان و می‌آرد بما
۸۳۵ پس فقیر آنست کو بی واسطه‌است ٭ شُعلهارا با وجودش رابطه‌است
پس دلِ عالَم وَیَست ایرا که تن ٭ می‌رسد از واسطهٔ این دل بفن
دل نباشد تن چه داند گفت و گو ٭ دل نجوید تن چه داند جُست و جو
پس نظرگاهِ شُعاع آن آهنست ٭ پس نظرگاهِ خدا دل نی تن است
باز این دلهای جُزْوی چون تنست ٭ با دلِ صاحب دلی کو مَعْدَنست
۸۴۰ پس مثال و شرح خواهد این کلام ٭ لیك ترسم تا نلغزد وهمِ عام

---

(۸۲۲) D نور بیش. The reading of ABL is uncertain.

(۸۲۴) D بیشتر. The reading of ABL is uncertain.

(۸۲۶) ADL زهفتصد.   (۸۳۱) D حاجت آتش.

(۷۳۲) Vv. ۸۳۲—۸۳۵ are in marg. D. D بی حجاب. D om. و after آب.

(۸۳۴) B om. تا. D یا آن هوا.   (۸۳۵) Bul. واسطست. Bul. رابطست.

(۸۳۶) D زیرا که.   (۸۳۹) Suppl. in marg. D. A om.

(۸۴۰) L Bul. پس مثال. L فهم عام.

تو حسودی کز فلان من کمترم • می‌فزاید کمتری در اخترم
۸۰۵ خود حسد نقصان و عیبی دیگرست • بلك از جملهٔ کمیها بتّرست
آن بلیس از ننگ و عار کمتری • خویشتن افگند در صد ابتری
از حسد میخواست تا بالا بود • خود چه بالا بلك خون‌پالا بود
آن ابو جَهْل از محمّد ننگ داشت • وز حسد خودرا ببالا می‌فراشت
بو الحَکَم نامش بُد و بو جَهْل شد • ای بسا اهل از حسد نااهل شد
۸۱۰ من ندیدم در جهان جُست و جو • هیچ اهلیّت به از خوی نکو
انبیارا واسطه زآن کرد حق • تا پدید آید حسدها در قَلَق
زآنك کس‌را از خدا عاری نبود • حاسد حق هیچ دیّاری نبود
آن کسی کش مثل خود پنداشتی • زآن سبب با او حسد بر داشتی
چون مقرّر شد بزرگیْ رسول • پس حسد نآید کسی‌را از قبول
۸۱۵ پس بهر دَوْری ولیْ قایمست • تا قیامت آزمایش دایمست
هرکرا خوی نکو باشد برَست • هر کسی کو شیشه‌دل باشد شکست
پس امام حَیّ قایم آن ولیست • خواه از نسل عُمَر خواه از عَلیست
مهدی و هادی وَیَست ای راه‌جُو • هم نهان و هم نشسته پیش رُو
او چو نورست و خِرَد جبریل اوست • آن ولیْ کم ازو قِندیل اوست
۸۲۰ آنك زین قندیل کم مِشْکاتِ ماست • نوررا در مرتبه ترتیبهاست
زآنك هفصد پرده دارد نورِ حق • پردهای نور دان چندین طبق

(۸۰٤) A ور حسودی. (۸۰۵) Bul. بدترست. L کمترست.
(۸۰٦) ABL Bul. خویش‌را. (۸۰۷) Suppl. in marg. D.
(۸۱۰) A نیکو. After this verse Bul. adds:

در گذر از فضل و از جستی و فن • کار خدمت دارد و خلق حسن

(۸۱۳) Bul. حسد افراشتی. (۸۱٤) Bul. بزرگی بر رسول.
(۸۱٦) A نیکو. D بُرَست. (۸۱۷) A از نسل نبی.
(۸۱۹) AB Bul. وآن ولی. Bul. او ولی و کم ازو.
(۸۲۰) AB Bul. وآنك. A نور او. (۸۲۱) A هفتصد.

از وی این دنیای خوش بر تُست تنگ * از پیِ او با حق و با خلق جنگ
۷۸۵ نفس کشتی باز رَستی زاعتذار * کس ترا دشمن نماند در دیار
گر شکال آرد کسی در گفتِ ما * از برای انبیا و اولیا
کانبیارا نی که نفس کُشته بود * پس چراشان دشمنان بود و حسود
گوش نه تو ای طلب‌گارِ صواب * بشْنو این اِشکالِ شُبْهت‌را جواب
دشمنِ خود بوده‌اند آن مُنْکِران * زخم بر خود می‌زدند ایشان چنان
۷۹۰ دشمن آن باشد که قصدِ جان کُنَد * دشمن آن نبْود که خود جان میکَنَد
نیست خفّاشک عدوّ آفتاب * او عدوّ خویش آمد در حجاب
تابشِ خورشید اورا می‌کُشد * رنجِ او خُرشید هرگز کی کَشد
دشمن آن باشد کزو آید عذاب * مانع آید لعل‌را از آفتاب
مانعِ خویشند جملهٔ کافران * از شعاعِ جوهرِ پیغمبران
۷۹۵ کی حجابِ چشمِ آن فَرْدند خلق * چشمِ خودرا کُور و کژ کردند خلق
چون غلامِ هندُوی کو کین کَشد * از ستیزهٔ خواجه خودرا می‌کُشد
سر نگون می‌افتد از بامِ سرا * تا زیانی کرده باشد خواجه‌را
گر شود بیمار دشمن با طبیب * ور کند کودک عداوت با ادیب
در حقیقت رهزنِ راهِ خَودند * راهِ عقل و جانِ خودرا خود زدند
۸۰۰ گازری گر خشم گیرد زآفتاب * ماهیٔ گر خشم می‌گیرد زآب
تو یکی بنگر کرا دارد زیان * عاقبت که بْود سیاه‌اختر از آن
گر ترا حقْ آفریند زشت‌رُو * هان مشو هم زشت‌رُو هم زشت‌خُو
ور بُرَد کفشت مَرَوْ در سنگلاخ * ور دو شاخستت مشو تو چار شاخ

(۷۸٦) ABL Bul. بر گفت ما. (۷۸۷) D نفسْ کشته.
(۷۸۸) BL Bul. اشکال و شبهت. (۷۹۱) Bul. آمد زاحتجاب.
(۷۹٤) ABDL پیغامبران. (۷۹۵) A کور کژ. L Bul. کور و کر.
(۷۹٦) Bul. هندویی. Bul. از ستیز. (۸۰۱) L تو نکو بنگر.
(۸۰۲) L ور درد کفشت. After this verse Bul. adds:
هین مرو آنرا که جای تهمتست * مر ترا او دانکه ناحق ذلتست

تا که موسی نی نآید برون • کرد در گردن هزاران ظلم و خون
آن همه خون کرد و موسی زاده شد • وز برای قهر او آماده شد
۷۷۰ گر بدیدی کارگاهِ لا یَزال • دست و پایش خشك گشتی زاحتیال
اندرونِ خانه‌اش موسی مُعاف • وز برون میکُشت طفلان‌را گزاف
همچو صاحب نفْس کو تن پرورد • بر دگر کس ظنِّ حقدی میبرَد
کین عدو و آن حسود و دشمنست • خود حسود و دشمنِ او آن تنست
او چو فرعون و تنش موسیٔ او • او ببیرون میدَوَد که کو عدو
۷۷۵ نفسش اندر خانهٔ تن نازنین • بر دگر کس دست میخاید بکین

ملامت کردن مردم شخصی‌را که مادرش‌را کشت بتهمت،

آن یکی از خشم مادررا بکشت • هم بزخمِ خنجر و هم زخمِ مُشت
آن یکی گفتش که از بَدْگوهری • یاد ناوردی تو حقِّ مادری
هی تو مادررا چرا کشتی بگو • او چه کرد آخر بگو ای زشت‌خو
گفت کاری کرد کآن عارِ وَیَست • کشتمش کآن خاك ستّارِ وَیَست
۷۸۰ گفت آنکس‌را بکُش ای مُحتَشَم • گفت پس هر روز مردی‌را کُشَم
کشتم اورا رَستم از خونهای خلق • نایِ او بُرّم بهست از نایِ خلق
نفسِ تُست آن مادرِ بَدْخاصیت • که فسادِ اوست در هر ناحیت
هین بکُش اورا که بهرِ آن دنی • هر دمی قصدِ عزیزی میکنی

(۷۷۱) A طفلان بی گزاف. (۷۷۲) A حسود دشمن است.
(۷۷٤) BL Bul. او چو موسی و تنش فرعون او.
Heading: Bul. ملامت کردن آنکس‌را که مادر خودرا.
(۷۷۸) After this verse L adds:

هیچکس کشتست مادر ای عنود • مینگویی که چه کرد آخر چه بود

(۷۷۹) L عار منست. L ستّار تنست. After this verse L adds:

متّهم شد با یکی زآن کشتمش • غرق خون در خاك گور آغشتمش

(۷۸۱) L نای خود.

گر محکّ داری گزین کن ورنه رَو • نزدِ دانا خویشتن‌را کن گرو
یا محکّ باید میان جانِ خویش • ور ندانی ره مرَو تنها تو پیش
بانگِ غُولان هست بانگِ آشنا • آشنایی که کَشَد سوی فنا
بانگ میدارد که هان ای کاروان • سوی من آیید نک راه و نشان
۷۵۰ نامِ هر یك میبَرَد غول ای فلان • تا کند آن خواجه‌را از آفلان
چون رسد آنجا ببیند گرگ و شیر • عمر ضایع راه دُور و روز دیر
چون بود آن بانگِ غول آخر بگو • مال خواهم جاه خواهم و آبِ رُو
از درونِ خویش این آوازها • منع کن تا کشف گردد رازها
ذکرِ حق کن بانگِ غولان‌را بسوز • چشمِ نرگس‌را ازین کرگس بدوز
۷۵۵ صبح کاذب‌را زصادق وا شناس • رنگِ مَی‌را باز دان از رنگِ کاس
تا بود کز دیدگانِ هفت رنگ • دیدهٔ پیدا کند صبر و درنگ
رنگها بینی بجز این رنگها • گوهران بینی بجایِ سنگها
گوهرِ چه بلك دریایی شوی • آفتابِ چرخ‌پیمایی شوی
کارکُن در کارگه باشد نهان • تو برَو در کارگه بینش عیان
۷۶۰ کار چون بر کارکُن پرده تنید • خارجِ آن کار نتْوانیش دید
کارگه چون جایِ باشِ عاملست • آنك بیرون است از وی غافلست
پس در آ در کارگه یعنی عَدَم • تا ببینی صُنع و صانع‌را بهم
کارگه چون جایِ روشن‌دیدگیست • پس برونِ کارگه پوشیدگیست
رُو بهستی داشت فرعونِ عنود • لاجرم از کارگاهش کُور بود
۷۶۵ لاجرم میخواست تبدیلِ قَدَر • تا قضارا باز گرداند زدر
خود قضا بر سَبْلتِ آن حیله‌مند • زیرِ لب میکرد هر دم ریش‌خند
صد هزاران طفل کُشت او بی‌گناه • تا بگردد حکم و تقدیرِ اله

(۷۴۸) Bul. اشنائی که شدی سوی فنا. ABL کو کند. (۷۵۰) L از غافلان.
(۷۵۲) Bul. om. و before آب رو. (۷۵۸) AB Bul. گوهری.
(۷۶۰) A کارگه for کارکن. (۷۶۵) A تدبیر قدر. (۷۶۶) A پس قضا.

شد خرِ نفس تو بر میخیش بند • چند بگریزد زکار و بار چند

۷۳۰ بارِ صبر و شکر اورا بُردنیست • خواه درصد سال وخواهی سی و بیست

هیچ وازر وِزرِ غیری بر نداشت • هیچ کس ندْرود تا چیزی نکاشت

طمعِ خامست آن مخور خام ای پسر • خام خوردن علّت آرد در بَشَر

کآن فلانی یافت گنجی ناگهان • من همآن خواهم مَه کار و مَه دکان

کارِ بختست آن و آن هم نادرست • کسب باید کرد تا تن قادرست

۷۳۵ کسب کردن گنج‌را مانع کَیَست • پا مکش از کار آن خود در پَی است

تا نگردی تو گرفتارِ اگر • که اگر این کردمی یا آن دگر

کز اگر گفتن رسولِ با وفاق • منع کرد و گفت آن هست از نفاق

کآن منافق در اگر گفتن بمرد • وز اگر گفتن بجز حسرت نبرد

مثل،

آن غریبی خانه می‌جُست از شتاب • دوستی بُردش سوی خانهٔ خراب

۷۴۰ گفت او این‌را اگر سقفی بُدی • پهلویِ من مر ترا مَسْکن شدی

هم عیالِ تو بیاسودی اگر • در میانه داشتی حجرهٔ دگر

گفت آری پهلوی یاران بِهست • لیك ای جان در اگر نتْوان نشست

این همه عالَم طلبکارِ خوشند • وز خوشِ تزویر اندر آتشند

طالبِ زر گشته جمله پیر و خام • لیك قلب از زر نداند چشمِ عام

۷۴۵ پرتوی بر قلب زد خالص ببین • بی مِحَك زررا مکن از ظن گُزین

(۷۳۰) Bul. om. و before خواهی. (۷۳۴) Bul. نه کار و نه دکان. L چرا جویم دکان.

(۷۳۵) In L the hemistichs are transposed. (۷۳۷) Bul. هست آن.

Heading: B الحکایة فی المثل. Bul. مثل آن غریب که برای توطّن یك خانه‌را طلب کرده بود.

(۷۳۹) A Bul. یك غریبی. (۷۴۱) After this verse L adds:

ور رسیدی میهمان روزی ترا • هم بیاسودی اگر بودیت جا

کاشکی معمور بودی این سرا • خانهٔ تو بودی ای معمار ما

(۷۴۲) L خوشست for بهست.

بر کلوخی دل چه بندی ای سلیم • واطلب اصلی که تابد او مقیم
۷۱۰ ای که تو هم عاشقی بر عقلِ خویش • خویش بر صورت‌پرستان دیده پیش
پرتوِ عقلست آن بر حِسِّ تو • عاریت میدان ذهب بر مِسِّ تو
چون زَرْاندود است خوبی در بشر • ورنه چون شد شاهدِ تو پیره‌خر
چون فرشته بود همچون دیو شد • کآن ملاحت اندرو عاریّه بُد
اندك اندك میستاند آن جمال • اندك اندك خشك میگردد نهال
۷۱۵ رَوْ نُعَمِّرْهُ نُنَکِّسْهُ بخوان • دل طلب کن دل منه بر استخوان
کآن جمالِ دل جمالِ باقیَست • دو لَبَش از آبِ حیوان ساقیَست
خود هُمُو آبست و هم ساقی و مست • هر سه یك شد چون طِلِسْمِ تو شکست
آن یکی‌را تو ندانی از قیاس • بندگی کن ژاژ کم خا ناشناس
معنیِ تو صورتست و عاریت • بر مُناسب شادی و بر قافیت
۷۲۰ معنی آن باشد که بسْتاند ترا • بی‌نیاز از نقش گرداند ترا
معنی آن نبْود که کُور و کَر کند • مردرا بر نقش عاشق‌تر کند
کُوررا قسمت خیالِ غم‌فزاست • بهرهٔ چشم این خیالاتِ فَناست
حرفِ قرآن‌را ضریران مَعْدِن اند • خَر نبینند و بپالان بر زنند
چون تو بینایی پیِ خر رَوْ که جَست • چند پالان دوزی ای پالان‌پرست
۷۲۵ خر چو هست آید یقین پالان ترا • کم نگردد نان چو باشد جان ترا
پشتِ خر دکّان و مال و مَکْسَبست • دُرِّ قَلْبت مایهٔ صد قالَبست
خر برهنه بر نشین ای بو اَلْفُضول • خر برهنه نه که راکب شد رسول
النَّبِیْ قد رَکِبْ مُعْرَوْرِیا • والنَّبِیْ قِیلَ سافَرْ ماشِیا

---

(۷۰۹) L .که او پاید مقیم (۷۱۲) AB .پیره خر (۷۱۳) A .فریشته
(۷۱٤) B Bul. .میستاند (۷۱٦) ABL .ساقیست for باقیست A .دولتش از آب
(۷۱۸) L .ناسپاس (۷۱۹) L .بر تناسب (۷۲۱) B .مر ورا بر نقش
(۷۲۵) Bul. .جان چو باشد کم نیاید نان ترا After this verse Bul. adds:
رفت و ناید بعد زآن گمگشته خر • لیك اگر پالان رود آمد دگر
(۷۲٦) Bul. .دکان مال A Bul. .درّ جان سرمایهٔ B .درّ جانت مایهٔ

جایِ دَخْلست این عَدَم از وی مَرَم * جایِ خرْجست این وجودِ بیش و کم
۶۹۰ کارگاهِ صُنعِ حق چون نیستیست * پس برونِ کارگه بی‌قیمتیست
یاد ده مارا سخنهای دقیق * که ترا رحم آورد آن ای رفیق
هم دعا از تو اجابت هم زتو * ایمنی از تو مهابت هم زتو
گر خطا گفتیم اِصلاحش تو کن * مُصْلِحی تو ای تو سلطانِ سخن
کیمیا داری که تبدیلش کنی * گرچه جُویِ خون بود نیلش کنی
۶۹۵ این چنین میناگریها کارِ تُست * این چنین اکسیرها اسرارِ تُست
آب‌را و خاك‌را برهم زدے * زآب و گِل نقشِ تنِ آدم زدے
نِسْبتش دادی و جُفت و خال و عم * با هزار اندیشه و شادی و غم
باز بعضی‌را رهایی دادهٔ * زین غم و شادی جُدایی دادهٔ
بُردهٔ از خویش و پیوند و سرشت * کردهٔ در چشمِ او هر خوب زشت
۷۰۰ هرچه محسوس است او رَد میکند * وانچ ناپیداست مُسْنَد میکند
عشقِ او پیدا و معشوقش نهان * یار بیرون فتنهٔ او در جهان
این رها کن عشقهای صورتی * نیست بر صورت نه بر رُویِ ستی
آنچ معشوقست صورت نیست آن * خواه عشقِ این جهان خواه آن جهان
آنچ بر صورت تو عاشق گشتهٔ * چون برون شد جان چرایش هشتهٔ
۷۰۵ صورتش بر جاست این سیری زچیست * عاشقا وا جُو که معشوقِ تو کیست
آنچ محسوس است اگر معشوقه‌است * عاشقستی هرکه اورا حسّ هست
چون وفا آن عشق افزون می‌کند * کی وفا صورت دگرگون می‌کند
پرتوِ خورشید بر دیوار تافت * تابشِ عاریّتی دیوار یافت

(۶۹۰) In the second hemistich BDL Bul. have .جز معطّل در جهان هست کیست

(۶۹۱) A .آن بی رفیق L .در جهان بیست (۶۹٤) D .کیمیای تو که تبدیلش

(۶۹۷) D .جفت حال L .اندیشهٔ شادی (۶۹۹) D .خویش پیوند

(۷۰۳) In D vv. ۷۰۳ and ۷۰۴ are transposed.

(۷۰۵) A .صورتش بر خاست L .وا گو

(۷۰٦) A .آنچ معشوقست اگر معشوقه ایست (۷۰۷) D .دیگرگون

گرچه دزدی حَلْقه پوشیده‌است • دستِ تو چون گیرد آن ببْریده‌دسـ
چون شبانه از شتر آمد بزیر • گُرد گفتش منزلْ دُورست و دیـ
بر نشستی اشترم‌را از پگاه • جَو رها کردم کم از اِخْراجِ کا
گفت تا اکنون چه می‌گردیم پس • هوشِ تو کو نیست اندر خانه کو
٦٧٥ طبلِ افلاسم بچرخِ سابعه • رفت و تو نشْنیدهٔ بَد واقعـ
گوشِ تو پُر بوده‌است از طمعِ خام • پس طمع کَر میکند کُور ای غـلا
تا کلوخ و سنگ بشْنید این بیان • مفلس است و مفلس است این قلتبار
تا بشب گفتند و در صاحب شتر • بر نزَد کو از طمع پُر بود پُـ
هست بر سمع و بصر مُهرِ خدا • در حُجُب بس صورتست و بس صد
٦٨٠ آنچ او خواهد رساند آن بچشم • از جمال و از کمال و از کَرَشْـ
وانچ او خواهد رساند آن بگوش • از سماع و از بشارت وز خروش
کَوْن پُر چاره‌ست و هیچت چاره نی • تا که نگْشاید خدایت روزنی
گرچه تو هستی کنون غافل از آن • وقتِ حاجت حق کند آنرا عیان
گفت پیغمبر که یزدانِ مَجید • از پیِ هر درد درمان آفریـ
٦٨٥ لیك زآن درمان نبینی رنگ و بو • بهرِ دردِ خویش بی فرمانِ ا.
چشم‌را ای چاره‌جُو در لامَکان • هین بنه چون چشمِ کُشته سوی جار
این جهان از بی‌جهت پیدا شدست • که زبی‌جایی جهان‌را جا شدست
باز گَرْد از هست سوی نیستی • طالبِ رَبّی و رَبّانیستی

(٦٧٣) D جَوْ رَها کردی. (٦٧٤) After this verse L adds:

چرخ افلاسم شنید ای پر طمع • تو بنشنیدی بگوش بی لمع

(٦٧٥) Bul. om. و. (٦٧٦) B بس. L بس طمع کو. (٦٧٧) B بشنود. AB Bul. آن قلتبار. (٦٧٨) Bul. om. و. D بود و پر. (٦٨٠) D او بچشم. D وز for و از *bis*.

(٦٨١) A آنچ او خواهد. D وز بشارت. In A vv. ٦٨١ and ٦٨٢ are transposed.

(٦٨٢) A پر چارست. B Bul. om. و. In L this verse follows v. ٦٨٦.

(٦٨٤) ABDL پیغامبر. (٦٨٥) Bul. از آن.

(٦٨٦) A جسم‌را. BD کُشته as in text.

(٦٨٨) D طالب ربّا. A از سوی هست در نیستی.

مفلسی ابلیس‌را یزدانِ ما * هم منادی کرد در قرآنِ ما

٦٥٥ کو دغا و مفلس است و بدسخن * هیچ با او شرکت و بازی مکن

ور کنی اورا بهانه آوری * مفلس است او صرفه از وی کی بری

حاضر آوردند چون فتنه فروخت * اشترِ کُردی که هیزم می‌فروخت

کُردِ بیچاره بسی فریاد کرد * هم موکّل‌را بدانگی شاد کرد

اشترش بردند از هنگامِ چاشت * تا بشب وافغانِ او سودی نداشت

٦٦٠ بر شتر بنشست آن قحطِ گران * صاحبِ اشتر پیِ اشتر دوان

سو بسو و کو بکو می‌تاختند * تا همه شهرش عیان بشناختند

پیشِ هر حمّام و هر بازارگه * کرد مردم جمله در شکلش نگه

ده منادی‌گر بلندآوازیان * تُرك و کُرد و رومیان و تازیان

مفلس است این و ندارد هیچ چیز * قرض ندهد کس مرورا یك پشیز

٦٦٥ ظاهر و باطن ندارد حبّهٔ * مفلسی قلبی دغایی دَبّهٔ

هان و هان با او حریفی کم کنید * چونك گاو آرد گِرِه محکم کنید

ور بحُکم آرید این پژمرده‌را * من نخواهم کرد زندان مرده‌را

خوش‌دمست او و گلویش بس فراخ * با شعارِ نو دثارِ شاخ شاخ

گر بپوشد بهرِ مکر آن جامه‌را * عاریه‌است آن تا فریبد عامه‌را

٦٧٠ حرفِ حکمت بر زبانِ ناحکیم * حُلّه‌های عاریت دان ای سلیم

---

(٦٥٤) BDL Bul. مفلسیْ دیورا. In A دیو has been written above the line by a later hand. (٦٥٥) ABL Bul. سودا for بازی.

(٦٥٩) ABL Bul. تا شب و افغان.

(٦٦٣) A در for ده. D منادی کر. Bul. منادی که. A کرد و ترك. After this verse L adds:

جملگان آوازها بر داشته * کین همه تخم جفاها کاشته

(٦٦٤) A و این ندارد. AB Bul. قرض تا ندهد کس اورا.

(٦٦٥) D مفلس و قلبی. A و دغای و دبهٔ. After this verse L adds:

بی‌نوایی بَد ادایی بی‌وفا * نان‌ربایی نو گدایی بی‌حیا

(٦٦٦) D باو حریفی. L چونك ببندش گره محکم زنید.

(٦٦٩) Bul. عاریست. A او تا for آن تا.

یك سگست و در هزاران میرود ٭ هرکه در وی رفت او او میشود
هرکه سردت کرد میدان کو دروست ٭ دیو پنهان گشته اندر زیرِ پوست
۶۴۰ چون نیابد صورت آید در خیال ٭ تا کشاند آن خیالت در وبال
گه خیالِ فُرجه و گاهی دکان ٭ گه خیالِ علم و گاهی خان و مان
هان بگو لا حَوْلها اندر زمان ٭ از زبان تنها نه بلك از عینِ جان
گفت قاضی مفلسی را وا نما ٭ گفت اینك اهلِ زندانت گوا
گفت ایشان مُتَّهَم باشند چون ٭ میگریزند از تو میگریند خون
۶۴۵ از تو میخواهند هم تا وا رهند ٭ زین غرض باطل گواهی میدهند
جملهٔ اهلِ محکمه گفتند ما ٭ هم بر افلاس و بر ادبارش گوا
هرکرا پرسید قاضی حالِ او ٭ گفت مولا دست ازین مفلس بشُو
گفت قاضی کش بگردانید فاش ٭ گِرْدِ شهر این مفلس است و بس قَلاش
کو بکو اورا مُنادیها زنید ٭ طبلِ افلاسش عیان هرجا زنید
۶۵۰ هیچ کس نسیه بنفروشد بدو ٭ قرض ندهد هیچ کس اورا تَسو
هرکه دعوی آردش اینجا بفن ٭ بیش زندانش نخواهم کرد من
پیشِ من افلاسِ او ثابت شدست ٭ نقد و کالا نیستش چیزی بدست
آدمی در حبسِ دنیا زآن بود ٭ تا بود کافلاسِ او ثابت شود

(۶۴۰) D نیاید صورت.

(۶۴۱) Bul. خانمان. After this verse L adds:

گه خیال مکسب و سوداگری ٭ گه خیال ماجرا و داوری
گه خیال نقره و فرزند و زن ٭ گه خیال بو الفضول و بو الحزن
گه خیال آسیا و باغ و راغ ٭ گه خیال میغ و ماغ و لیغ و لاغ
گه خیالِ اشتی و جنگها ٭ گه خیال نامها و ننگها
گه خیال گلّه و گاهی قماش ٭ گه خیال مفرش و رخت و فراش
هین برون کن از سر این تخییلها ٭ هین بروب از دل چنین تفضیلها

(۶۴۳) After this verse Bul. has the heading: تتمّهٔ قصّهٔ مفلس.

(۶۴۵) AB Bul. وز تو. A زین عرض. (۶۴۶) AB Bul. هم بر ادبار و بر افلاسش گوا. L هم بر افلاسش بر ادبارش. D بادبار و بافلاسش.

که درین زندان بماند او مُستمِر • یاوه‌تاز و طبل‌خوارست و مُضِر
چون مگس حاضر شود در هر طعام • از وقاحت بی صلا و بی سلام
پیشِ او هیچست لوتِ شصت کس • گر کند خودرا اگر گوییش بس
مردِ زندان‌را نیاید لقمهٔ • ور بصد حیلت گشاید طعمهٔ
٦٢٠ در زمان پیش آید آن دوزخ گلو • حُجّتش این که خدا گفتا کُلُوا
زین چنین قحطِ سه‌ساله داد داد • ظلِّ مولانا ابد پاینده باد
یا ززندان تا رَوَد این گاومیش • یا وظیفه کن زوقفی لقمه‌ایش
ای زتو خوش هم ذُکور و هم اُناث • داد کن اَلْمُسْتَغاث المستغاث
سوی قاضی شد وکیلِ با نمك • گفت با قاضی شکایت یك بیك
٦٢٥ خواند اورا قاضی از زندان بپیش • پس تفحّص کرد از اعیانِ خویش
گشت ثابت پیشِ قاضی آن همه • که نمودند از شکایت آن رمه
گفت قاضی خیز ازین زندان برَو • سوی خانهٔ مُرده‌ریگِ خویش شو
گفت خان و مانِ من احسانِ تُست • همچو کافر جنّتم زندانِ تُست
گر ززندانم برانی تو برَد • خود بمیرم من زتقصیری و کد
٦٣٠ همچو ابلیسی که می‌گفت ای سلام • رَبِّ أَنْظِرْنِی إِلَی یَوْمِ الْقِیام
کاندرین زندانِ دنیا من خوشم • تا که دشمن‌زادگان‌را می‌کُشم
هرکه اورا قُوتِ ایمانی بود • وز برای زادِ ره نانی بود
می‌ستانم گه بمکر و گه بریو • تا بر آرند از پشیمانی غریو
گه بدرویشی کنم تهدیدشان • گه بزلف و خال بندم دیدشان
٦٣٥ قوتِ ایمانی درین زندان کمست • وآنك هست ازقصدِ این سگ درخَمست
از نماز و صوم و صد بیچارگی • قوتِ ذوق آید برَد یکبارگی
أَسْتَعِیذُ اللّهَ مِنْ شَیْطانِهِ • قَدْ هَلَکْنا آه مِنْ طُغْیانِهِ

---

(٦١٦) AB Bul. بدین زندان. (٦١٩) Bul. حیله. (٦٢٠) Bul. گفتا کلوا.
(٦٢٢) L ول رود. A آن گاومیش. B طعمه‌ایش.
(٦٢٧) A Bul. از زندان. ABL مردریگ.

در میانِ مار و کژدم گر ترا • با خیالاتِ خوشان دارد خدا
مار و کژدم مر ترا مؤنس بود • کآن خیالت کیمیای مس بود
صبر شیرین از خیالِ خوش شدست • کآن خیالاتِ فرج پیش آمدست
آن فرج آید زایمان در ضمیر • ضعفِ ایمان ناامیدی و زحیر
۶۰۰ صبر از ایمان بیابد سرکله • حیثُ لا صَبْرَ فَلا ایمانَ لَه
گفت پیغمبر خداش ایمان نداد • هرکرا صبری نباشد در نهاد
آن یکی در چشمِ تو باشد چو مار • هم وی اندر چشمِ آن دیگر نگار
زآنك در چشمت خیالِ کفرِ اوست • وآن خیالِ مؤمنی در چشمِ دوست
کاندرین یك شخص هر دو فعل هست • گاه ماهی باشد او و گاه شست
۶۰۵ نیمِ او مؤمن بود نیمیش گبر • نیمِ او حرص‌آوری نیمیش صبر
گفت یزدانت فَمِنْکُمْ مُؤْمِنٌ • باز مِنْکُمْ کافِرٌ گبرِ کهن
همچو گاوی نیمهٔ چپش سیاه • نیمهٔ دیگر سپید همچو ماه
هرکه این نیمه ببیند رد کند • هرکه آن نیمه ببیند کد کند
یوسف اندر چشمِ اِخوان چون ستور • هم وی اندر چشمِ یعقوبی چو حور
۶۱۰ از خیالِ بد مرورا زشت دید • چشمِ فرع و چشمِ اصلیْ ناپدید
چشمِ ظاهر سایهٔ آن چشم دان • هرچه آن بیند بگردد این بدآن
تو مکانی اصلِ تو در لامکان • این دکان بر بند و بگشا آن دکان
شش جِهت مگریز زیرا در جهات • شَشْدَرَه است و ششدره ماتست مات

شکایت کردن اهل زندان پیش وکیل قاضی از دست آن مفلس،

با وکیلِ قاضیِ ادراك‌مند • اهلِ زندان در شکایت آمدند
۶۱۵ که سلامِ ما بقاضی بَر کنون • باز گو آزارِ ما زین مردِ دون

(۵۹۹) D .نامیدی (۶۰۱) ABDL .پیغامبر (۶۰۴) D .شصت
(۶۰۶) ABL Bul. .یزدانت (۶۰۷) B Bul. .سپیدی (۶۱۳) Bul. om. .و
(۶۱۳) A .ماتست و مات

چل هـزار او نباشد مزدِ من • کَی بود شِبْـه شَبَـه دُرِّ عدن
یك حکـایت گویمت بشْنو بهوش • تا بـدانی که طمع شـد بنـدِ گوش
هرکرا باشـد طمع اَلْکَن شود • با طمع کَی چشم و دل روشن شود
پیـشِ چشمِ او خیـالِ جـاه و زر • همچنان باشد که موی انـدر بصر
جـز مگر مستی که از حق پُـر بود • گرچـه بدْهی گنجها او حُـر بود
هرکه از دیـدار بـرخوردار شـد • این جهان در چشمِ او مُردار شـد
لیك آن صوفی زمستی دُور بود • لاجـرم در حرص او شب‌کُور بود
صد حکایت بشْنود مدهوشِ حـرص • در نیایـد نکتـهٔ در گوشِ حرص

تعریف کردن منادیان قاضی مفلسی‌را گرد شهر،

۵۸۰ بود شخصی مفلسی بی خان و مان • مانـده در زندان و بنـدِ بی امان
لقمـهٔ زندانیان خوردے گـزاف • بر دلِ خلق از طمع چون کوهِ قاف
زهره نه کس‌را که لقمهٔ نان خورد • زآنك آن لقمـه‌رُبا گاوَش بَـرَد
هـرکه دُور از دعوتِ رحمان بود • او گداچشمست اگر سلطان بود
مـر مروّت‌را نهـاده زیـرِ پـا • گشته زندان دوزخی زآن نان‌رُبـا
۵۸۵ گـر گریزی بـر امیـدِ راحتی • زآن طرف هم پیشت آید آفتی
هیچ کُنجی بی دد و بی دام نیست • جـز بخلوت‌گاهِ حق آرام نیست
کُنـجِ زندانِ جهانِ ناگُزیـر • نیست بی پامُزْد و بی دَقّ اَلْحَصیـر
واللّـه ار سوراخِ موشی در رَوی • مبتـلای گربـه‌چنـگـالی شوے
آدمی‌را فربهی هست از خیـال • گـر خیالاتـش بود صاحب‌جمال
۵۹۰ ور خیـالاتـش نمایـد نـاخوشی • می‌گـدازد همچـو موم از آتشی

(۵۷۷) L صد هزار. (۵۸۳) L بی‌نور for شب‌کور.
Heading: D در شهر. (۵۸۵) Bul. خانمان. (۵۸۷) L مُفتی نان.
D گاوَش .L چابك برد. (۵۸۸) AB هرکه او محجوب از رحمان بود .L رحمت رحمان.
(۵۹۵) A وز خیالاتش.

گفت والله آمدم من بارها • تا ترا واقف کنم زین کارها

٥٦٠ تو همی‌گفتی که خر رفت ای پسر • از همه گویندگان با ذوق‌تر

باز می‌گشتم که او خود واقف‌است • زین قضا راضیست مردِ عارف‌است

گفت آنرا جمله میگفتند خوش • مر مرا هم ذوق آمد گفتنش

مر مرا تقلیدشان بر باد داد • که دو صد لعنت بر آن تقلید باد

خاصّه تقلیدِ چنین بی‌حاصلان • خشمِ ابراهیم با بر آفلان

٥٦٥ عکس ذوقِ آن جماعت می‌زدے • وین دلم زآن عکس ذوقی میشدی

عکس چندان باید از یارانِ خوش • که شوی از بحر بی‌عکس آب‌کش

عکس کاوّل زد تو آن تقلید دان • چون پیاپی شد شود تحقیق آن

تا نشد تحقیق از یاران مبُر • از صدف مگسل نگشت آن قطره دُر

صاف خواهی چشم و عقل و سمع‌را • بر دران تو پردهاے طمع‌را

٥٧٠ زآنك آن تقلیدِ صوفی از طَمَع • عقلِ او بر بست از نور و لُمَع

طمعِ لوت و طمعِ آن ذوق و سماع • مانع آمد عقلِ اورا زاطّلاع

گر طَمَع در آینه بر خاستی • در نفاق آن آینه چون ماستی

گر ترازورا طَمَع بودے بمال • راست کی گفتی ترازو وصفِ حال

هر نبیّ گفت با قوم از صفا • من نخواهم مزدِ پیغام از شما

٥٧٥ من دلیلم حق شمارا مشتری • داد حق دلّالیَم هر دو سَری

چیست مزدِ کارِ من دیدارِ یار • گرچه خود بو بکر بخشد چل هزار

---

(٥٦١) A او خود. AL مردی. (٥٦٤) L همچو ابراهیم بگذر زآفلان.

(٥٦٦) L از یاران خوش. A از بحر معنی. In D عکس is suppl. above.

(٥٧٠) AB Bul. om. و.

(٥٧٢) A بر آینه. BL بر جاستی. After this verse L adds:

گفت گر زآنك از طمع قارون شدی • آخر الامر اندرین هامون شدی

(٥٧٤) Bul. هر پیمبر. (٥٧٥) After this verse L adds:

چیست مزد کار مر دلّال‌را • مزد باید داد تا گوید سزا

(٥٧٦) L مزد کار من بود دیدار یار. AL صد هزار.

از رهِ تقلید آن صوفی همین • خر برفت آغاز کرد اندر حنین
چون گذشت آن نوش وجوش و آن سماع • روز گشت و جمله گفتند اَلْوَداع
خانقه خالی شد و صوفی بماند • گَرْد از رخت آن مسافر می‌فشاند
رخت از حجره برون آورد او • تا بخر بر بندد آن همراه‌جو
تا رسد در همرهان او می‌شتافت • رفت در آخُر خرِ خودرا نیافت
گفت آن خادم بآبش برده‌است • زآنك آب او دوش کمتر خورده‌است
خادم آمد گفت صوفی خر کجاست • گفت خادم ریش بین جنگی بخاست
٥ گفت من خررا بتو بسْپرده‌ام • من ترا بر خر موکَّل کرده‌ام
بحث با توجیه کن حُجّت میار • آنچ بسْپردم ترا وا پس سپار
از تو خواهم آنچ من دادم بتو • باز ده آنچ فرستادم بتو
گفت پیغمبر که دستت هرچه بُرد • بایدش در عاقبت وا پس سپرد
ور نهٔ از سرکشی راضی بدین • نك من و تو خانهٔ قاضیِ دین
٥٥٠ گفت من مغلوب بودم صوفیان • حمله آوردند و بودم بیمِ جان
تو جگربندے میانِ گربگان • اندر اندازی و جویی زآن نشان
در میانِ صد گرسنه گِرْدهٔ • پیشِ صد سگ گربهٔ پژمردهٔ
گفت گیرم کز تو ظُلْمًا بسْتدند • قاصدِ خونِ منِ مسکین شدند
تو نیایی و نگویی مر مرا • که خرت‌را می‌برند اے بی‌نوا
٥٥٥ تا خر از هرکه بود من وا خَرَم • ورنه توزیعی کنند ایشان زَرَم
صد تدارك بود چون حاضر بُدند • این زمان هر یك باقلیمی شدند
من کرا گیرم کرا قاضی بَرَم • این قضا خود از تو آمد بر سرم
چون نیایی و نگویی ای غریب • پیش آمد این چنین ظلمی مهیب

(٥٤٢) D بر همرهان, corr. above. (٥٤٣) ABL Bul. زآنك خر دوش آب کمتر.
(٥٤٦) In D توجیه is erased and من کم written above. A وحجّت. A آنچ من. BL Bul. بسپرده‌ام وا پس. بسپردمت. In Bul. vv. ٥٤٦ and ٥٤٧ are transposed.
(٥٤٧) A آنچت. (٥٤٨) ABDL پیغامبر. (٥٥٠) A نیم جان.
(٥٥٦) D حاضر بودند.

ای توانگر تو که سیری هین مخند ⁕ بر کژی آن فقیر دردمند
از سر تقصیر آن صوفی رمه ⁕ خرفروشی در گرفتند آن همه
٥٢٠ کز ضرورت هست مرداری مُباح ⁕ بس فسادی کز ضرورت شد صلاح
هم در آن دم آن خرك بفروختند ⁕ لُوت آوردند و شمع افروختند
وَلْوَله افتاد اندر خانقه ⁕ که امشبان لُوت و سماعست و شَرَه
چند ازین زنبیل وین دریوزه چند ⁕ چند ازین صبر و ازین سه‌روزه چند
ما هم از خلقیم جان داریم ما ⁕ دولت امشب میهمان داریم ما
٥٢٥ تخمِ باطل‌را از آن می‌کاشتند ⁕ کآنك آن جان نیست جان پنداشتند
وآن مسافر نیز از راهِ دراز ⁕ خسته بود و دید آن اقبال و ناز
صوفیانش یك بیك بنواختند ⁕ نَردِ خدمتهای خوش میباختند
گفت چون می‌دید میّلانشان بوَی ⁕ گر طرب امشب نخواهم کرد کی
لُوت خوردند و سماع آغاز کرد ⁕ خانقه تا سقف شد پُر دود و گرد
٥٣٠ دودِ مطبخ گَردِ آن پا کوفتن ⁕ زاشتیاق و وَجْد جان آشوفتن
گاه دست‌افشان قدم می‌کوفتند ⁕ گه بسجده صُفّه‌را می‌روفتند
دیر یابد صوفی آز از روزگار ⁕ زآن سبب صوفی بود بسیارْخوار
جز مگر آن صوفیْ کز نورِ حق ⁕ سیر خورد او فارغست از ننگِ دَق
از هزاران اندکی زین صوفیند ⁕ باقیان در دولتِ او می‌زیند
٥٣٥ چون سماع آمد زاوّل تا کران ⁕ مُطرب آغازید یك ضربِ گران
خر برفت و خر برفت آغاز کرد ⁕ زین حرارت جمله‌را انباز کرد
زین حراره پای کوبان تا سحر ⁕ کف زنان خر رفت خر رفت ای پسر

(٥١٨) D که تو سیری. (٥٢٢) A امشب آن.
(٥٢٣) In ABL Bul. the hemistichs are transposed.
(٥٢٤) ABL Bul. و جان. (٥٢٥) L کآنك جانش نیست.
(٥٢٦) A اقبال باز. (٥٢٧) L خدمتهاش.
(٥٢٨) D میلانش. (٥٣٦) AB Bul. حراره.
(٥٣٧) D has ت written above the final letter of حراره. B Bul. و خر رفت ای پسر.

خاریدن روستایی بتاریکی شیررا بظنّ آنك گاوِ اوست،

روستایی گاو در آخر ببست * شیر گاوش خورد بر جایش نشست
روستایی شد در آخر سوی گاو * گاورا می‌جُست شب آن کُنج‌کاو
دست می‌مالید بر اعضای شیر * پشت و پهلو گاه بالا گاه زیر
گفت شیر ار روشنی افزون شدی * زهره‌اش بدریدی و دل خون شدی
این چنین گستاخ زآن می‌خاردم * کو درین شب گاو می‌پنداردم
حق همی‌گوید که ای مغرورِ کور * نه زنامم پاره پاره گشت طُور
که لَوْ أَنْزَلْنا کِتَابًا لِلْجَبَل * لَانْصَدَعَ ثُمَّ انْقَطَعَ ثُمَّ ارْتَحَل
از من ار کوهِ اُحُد واقف بُدی * چشمه چشمه از جبل خون آمدی،
از پدر وز مادر این بشْنیدهٔ * لاجرم غافل درین پیچیدهٔ
گر تو بی تقلید ازو واقف شوی * بی نشان از لطف چون هاتف شوی
بشنو این قصّه پی تهدیدرا * تا بدانی آفتِ تقلیدرا

فروختن صوفیان بهیمهٔ مسافررا جهت سماع،

صوفیی در خانقاه از ره رسید * مرکبِ خود بُرد و در آخر کشید
آبکش داد و علف از دستِ خویش * نه آنچنان صوفی که ما گفتیم پیش
احتیاطش کرد از سهو و خُباط * چون قضا آید چه سودست احتیاط
صوفیان تقصیر بودند و فقیر * کادَ فَقْرٌ أَنْ یَجِی کُفْرًا یُبِیر

Heading: ABL Bul. در تاریکی. B گاو منست. ، (۵۰۲) ABL Bul. و برجایش.
(۵۰٤) Bul. آن کیج کاو. B writes کُنج. (۵۰٦) Bul. شیر گفت.
(۵۰۸) B کای مغرور. AP Bul. گشته.
(۵۱۰) Bul. واقف شدی. BD Bul. پاره گشتی و دلش پر خون شدی, and so L.
(۵۱۲) Bul. بی نشان بر جای چون هاتف. A حق for چون.
(۵۱٤) A Bul. om. و, (۵۱۵) ABL Bul. نی چنان. L که گفتستیم پیش.
(۵۱۷) L در جوع for تقصیر. L کفرًا کبیر.

زآنك تقليد آفتِ هر نيكويست • كه بود تقليد اگر كوهِ قويست

۴۸۵ گر ضريری لمترست و تيزخشم • گوشت پاره‌اش دان چو اورا نيست چشم

گر سخن گويد زمو باريك‌تر • آن سرش‌را زآن سخن نبود خبر

مستیٔ دارد زگفتِ خود وليك • از بر وی تا بمی راهيست نيك

همچو جُويست او نه او آبی خورد • آب ازو بر آب‌خواران بگذرد

آب در جو زآن نمی‌گيرد قرار • زآنك آن جو نيست تشنه و آب‌خوار

۴۹۰ همچو نايی نالهٔ زارے كند • ليك پيكارِ خريدارے كند

نوحه‌گر باشد مقلّد در حديث • جز طمع نبود مرادِ آن خبيث

نوحه‌گر گويد حديثِ سوزناك • ليك كو سوزِ دل و دامانِ چاك

از محقّق تا مقلّد فرقهاست • كين چو داودست و آن ديگر صداست

منبعِ گفتارِ اين سوزے بود • وآن مقلّد كهنه‌آموزے بود

۴۹۵ هين مشو غِرّه بدآن گفتِ حزين • بار بر گاوست و بر گردون حنين

هم مقلّد نيست محروم از ثواب • نوحه‌گررا مُزد باشد در حساب

كافر و مؤمن خدا گويند ليك • در ميانِ هر دو فرقی هست نيك

آن گدا گويد خدا از بهرِ نان • متّقی گويد خدا از عينِ جان

گر بدانستی گدا از گفتِ خويش • پيشِ چشمِ او نه كم ماندی نه بيش

۵۰۰ سالها گويد خدا آن نان‌خواه • همچو خر مُصْحَف كَشَد از بهرِ كاه

گر بدل در تافتی گفتِ لبش • ذرّه ذرّه گشته بودی قالبش

نامِ ديوی ره بَرَد در ساحری • تو بنامِ حق پشيزی می‌بری

(۴۸۹) A om. و.

(۴۹۰) Bul. ناله و زاری. A پيكاری.

(۴۹۲) B حديثی.

(۴۹۳) L از مقلّد تا محقّق.

(۴۹۵) L و گردون بر حنين.

(۵۰۱) L عكس لبش.

همتش کاهی نه و حرصش چو کوه • وَجْه نه و کرده تحصیلِ وُجُوه
ای میسّر کرده مارا در جهان • سخره و بیگار مارا وا رهان
طُعمه بنْموده بما وآن بوده شَسْت • آنچنان بنْما بما آنرا که هست
گفت آن شیر ای مسیحا این شکار • بود خالص از برای اعتبار
گر مرا روزی بُدی اندر جهان • خود چه کارستی مرا با مردگان
این سزای آنك یابد آبِ صاف • همچو خر در جُو بمیزد از گزاف
گر بداند قیمتِ آن جُوی خر • او بجایِ پا نهد در جُوی سر
او بیابد آنچنان پیغمبری • میرِ آبی زندگانی‌پروری
چون نمیرد پیشِ او کز امرِ کُن • ای امیرِ آب مارا زنده کن
هین سگِ نفسِ ترا زنده مخواه • کو عدوِّ جانِ تُست از دیرگاه
خاك بر سر استخوانی‌را که آن • مانعِ این سگ بود از صیدِ جان
سگ نهٔ بر استخوان چون عاشقی • دیوچه‌وار از چه بر خون عاشقی
آن چه چشمست آنك بیناییش نیست • زامتحانها جزکه رُسواییش نیست
سهو باشد ظنّهارا گاه گاه • این چه ظنّست این که کور آمد زراه
دیده‌آ بر دیگران نوحه‌گری • مدّتی بنْشین و بر خود می‌گری
٤ زابرِ گریان شاخ سبز و تر شود • زآنك شمع از گریه روشن‌تر شود
هرکجا نوحه کنند آنجا نشین • زآنك تو اولیتری اندر حنین
زآنك ایشان در فراقِ فانی‌اند • غافل از لعلِ بقای کانی‌اند
زآنك بر دل نقشِ تقلید است بند • رَوْ بآبِ چشم بندش‌را بِرَنْد

(٤٦٥) L عمر for وجه. In the second hemistich B has: از جسته بی وجهی وجوه هرگروه. After this verse L adds:

جمع کرده مال و رفته سوی گور • دشمنان در ماتم او کرده سور.

(٤٦٦) AB Bul. بر ما در جهان. L Bul. سخرهٔ بیگار. (٤٦٧) D شصت.
(٤٧٠) AL بمیرد. (٤٧٣) ABD پیغامبری. (٤٧٤) A کبر for امر.
(٤٧٨) L آمد براه. (٤٨٠) AB روشن‌تر بود. (٤٨٢) A اهل for لعل.
(٤٨٤) D و بند. D بر آب.

غم مخور از دیدهٔ کآن عیسی تراست • چپ مرو تا بخشدت دو چشم راست

۴۵۰ عیسئ روح تو با تو حاضراست • نصرت از وی خواه کو خوش ناصراست

لیك بیگار تن پر استخوان • بر دل عیسی منه تو هر زمان

همچو آن ابله که اندر داستان • ذکر او کردیم بهر راستان

زندگئ تن مجو از عیسیات • کام فرعونی مخواه از موسیات

بر دل خود کم نه اندیشهٔ معاش • عیش کم نآید تو بر درگاه باش

۴۵۵ این بدن خرگاه آمد روحرا • یا مثال کشتئ مر نوحرا

ترك چون باشد بیابد خرگهی • خاصّه چون باشد عزیز درگهی

تمامئ قصّهٔ زنده شدن استخوانها بدعای عیسی علیه السّلام،

خواند عیسی نام حق بر استخوان • از برای التماس آن جوان

حکم یزدان از پی آن خام مرد • صورت آن استخوانرا زنده کرد

از میان بر جست یك شیر سیاه • پنجهٔ زد کرد نقشش را تباه

۴۶۰ کلّهاش بر کند مغزش ریخت زود • مغز جوزی کاندرو مغزی نبود

گر ورا مغزی بدی اشکستنش • خود نبودی نقص الاّ بر تنش

گفت عیسی چون شتابش کوفتی • گفت زآن رو که تو زو آشوفتی

گفت عیسی چون نخوردی خون مرد • گفت در قسمت نبودم رزق خورد

ای بسا کس همچو آن شیر ژیان • صید خود ناخورده رفته از جهان

---

(۴۴۹) L حق for دو. (۴۵۱) D پیکار.

After the Heading L adds:

چونك عیسی دید کآن ابله رفیق • جز که استیزه نمداند طریق

می‌نگیرد پندرا از ابلهی • بخل می‌پندارد او از گمرهی

(۴۵۸) D از برای خام مرد.

(۴۶۰) Bul. و مغزش. L جوز زفتی کاندرو. D کدرو.

(۴۶۱) D مغزی بودی.

(۴۶۳) L هی هی for عیسی. L بی قسمت. D زرق خورد.

این چه سرّست این چه سلطانیست باز * ای خداوندِ خداوندانِ راز
ما ندانستیم مارا عفو کن * بس پراگنده که رفت از ما سخن
ما که کورانه عصاها میزنیم * لاجرم قندیلهارا بشکنیم
ما چو کرّان ناشنیده یک خطاب * هرزه گویان از قیاسِ خود جواب
ما ز موسی پند نگرفتیم کو * گشت از انکارِ خضری زردرو
با چنان چشمی که بالا میشتافت * نورِ چشمش آسمان‌را میشکافت
کرده با چشمت تعصّب موسیا * از حماقت چشمِ موشِ آسیا
شیخ فرمود آن همه گفتار و قال * من بحل کردم شمارا آن حلال
سرِّ این آن بود کز حق خواستم * لاجرم بنمود راهِ راستم
گفت آن دینار اگرچه اندکست * لیک موقوفِ غریوِ کودکست
تا نگرید کودکِ حلوا فروش * بحرِ رحمت در نمی آید بجوش
ای برادر طفل طفلِ چشمِ تست * کامِ خود موقوفِ زاری دان دُرُست
گر همی‌خواهی که آن خلعت رسد * پس بگریان طفلِ دیده بر جسد

ترسانیدن شخصی زاهدی‌را که کم گری تا کور نشوی،

زاهدی‌را گفت یاری در عمل * کم گری تا چشم‌را ناید خلل
گفت زاهد از دو بیرون نیست حال * چشم بیند یا نبیند آن جمال
گر ببیند نورِ حق خود چه غمست * در وصالِ حق دو دیده چه کمست
ور نخواهد دید حق‌را گو برو * این چنین چشمِ شقی گو کور شو

---

(۴۳۲) A واین چه. (۴۳۳) A و مارا. (۴۳۹) A شمارا و حلال. L شماهارا حلال.
(۴۴۳) L چسم تست. L دان نخست. After this verse L adds:

بی تضرّع کامیابی مشکلست * کام خود موقوف زاریٔ دلست
گر همی‌خواهی که مشکل حل شود * خار محرومی بگل مبدل شود

(۴۴۴) L in the first hemistich خلعت آزادی از حزنت رسد.
(۴۴۵) DL چشم ناید در خلل.
(۴۴۷) Bul. نور حق‌را چه غمست.

تا نماز دیگر آن کودك گریست • شیخ دیده بست و در وی ننگریست
شیخ فارغ از جفا و از خلاف • در کشیده روی چون مه در لحاف
با ازل خوش با اجل خوش شادکام • فارغ از تشنیع و گفت خاص و عام
آنك جان در روی او خندد چو قند • از ترش‌روئی خلقش چه گزند
۴۱۵ آنك جان بوسه دهد بر چشم او • کی خورد غم از فلك وز خشم او
در شب مهتاب مه‌را در سماك • از سگان و عوعو ایشان چه باك
سگ وظیفهٔ خود بجا می‌آورد • مه وظیفهٔ خود برخ می‌گسترد
کارك خود می‌گزارد هر کسی • آب نگذارد صفا بهر خسی
خس خسانه میرود بر روی آب • آب صافی میرود بی اضطراب
۴۲۰ مصطفی مه می‌شکافد نیم‌شب • ژاژ می‌خاید زکینه بو لهب
آن مسیحا مرده زنده میکند • وآن جهود از خشم سبلت میکند
بانگ سگ هرگز رسد در گوش ماه • خاصه ماهی کو بود خاص اله
می خورد شه بر لب جو تا سحر • در سماع از بانگ چغزان بی‌خبر
هم شدی توزیع کودك دانکی چند • همت شیخ آن سخارا کرد بند
۴۲۵ تا کسی ندهد بکودك هیچ چیز • قوت پیران ازین بیش است نیز
شد نماز دیگر آمد خادمی • یك طبق بر کف زپیش حاتمی
صاحب مالی و حالی پیش پیر • هدیه بفرستاد کز وی بد خبیر
چار صد دینار بر گوشهٔ طبق • نیم دینار دگر اندر ورق
خادم آمد شیخ‌را اکرام کرد • وآن طبق بنهاد پیش شیخ فرد
۴۳۰ چون طبق‌را از غطا وا کرد رو • خلق دیدند آن کرامت‌را ازو
آه و افغان از همه بر خاست زود • کای سر شیخان و شاهان این چه بود

(۴۱۱) A om. و. Bul. و بر وی. (۴۱۲) AD وز خلاف. (۴۱۳) D تشنیع گفت.
(۴۱۴) Bul. خلقان. (۴۱۶) Bul. بر سماك. (۴۲۳) D مخمور شه.
(۴۲۹) Bul. پیش شیخ اکرام کرد.
(۴۳۰) L از غطا بگشاد زود. L کرامت بی جحود.
(۴۳۱) L بر خاست زآن. L شاهان الامان.

یخ اشارت کرد خادم‌را بسر ۰ که برو آن جملهٔ حلوارا بخر

ا غریمان چونك از حلوا خورند ۰ یك زمانی تلخ در من ننگرند

زمان خادم برون آمد بدر ۰ تا خرد او جملهٔ حلوارا بزر

ت اورا گوترو حلوا بچند ۰ گفت کودك نیم دینار و ادند

ت نه از صوفیان افزون مجو ۰ نیم دینارت دهم دیگر مگو

طبق بنهاد اندر پیش شیخ ۰ تو ببین اسرار سرّ اندیش شیخ

د اشارت با غریمان کین نوال ۰ نك تبرّك خوش خورید این‌را حلال

ون طبق خالی شد آن کودك ستد ۰ گفت دینارم بده ای با خرد

یخ گفتا از کجا آرم درم ۰ وام دارم میروم سوی عدم

دلك از غم زد طبق‌را بر زمین ۰ ناله و گریه بر آورد و حنین

گریست از غبن کودك های های ۰ کی مرا بشکسته بودی هر دو پای

شکی من گِرد گلخن گشتمی ۰ بر در این خانقه نگذشتمی

وفیان طبل‌خوار لقمه‌جو ۰ سگ‌دلان و همچو گربه روی‌شو

غریو کودك آنجا خیر و شر ۰ گِرد آمد گشت بر کودك حشر

ش شیخ آمد که ای شیخ درشت ۰ تو یقین دان که مرا استاد کشت

روم من پیش او دست تهی ۰ او مرا بکشد اجازت میدهی

ن غریمان هم بانکار و جحود ۰ رُو بشیخ آورده کین بازی چه بود

لمان خوردی مَظالم میبری ۰ از چه بود این ظلم دیگر بر سری

(۳۹۳) L برون آ جمله. A این جمله. (۳۹۴) AB Bul. آن حلوا. L حلوارا.
(۳۹۵) Bul. در زمان خادم روان شد سوی در. L آمد زدر. L Bul. جمله حلوا زآن پسر.
(۳۹۶) L جملهٔ حلوا. BL نیم دیناری و اند, corr. in B.
(۳۹۹) D کین غریمان تا نوال. A این نوال. (۴۰۰) Bul. ای پر خرد.
(۴۰۱) A apparently میدوم. (۴۰۲) ABL Bul. کای مرا.
(۴۰۵) Bul. طبله‌خوار. A Bul. و لقمه‌جو. BL لقمه‌جوی. AL سگ‌دلان همچو. I روی‌شوی.
(۴۰۷) AB کای شیخ. (۴۰۹) A باری کین چه بود.
(۴۱۰) BL Bul. مال ما. L بردی for خوردی.

حلوا خریدن شیخ احمدِ خضرُویه قدّس الله سرّه العزیز جهت غریمان بالهام حقّ،

بود شیخی دایما او وام‌دار • از جوانمردی که بود آن نامدار
ده هزاران وام کردی از مِهان • خرج کردی بر فقیرانِ جهان
هم بوام او خانقاهی ساخته • جان و مال و خانقه در باخته
وامِ اورا حق زهر جا می‌گزارد • کرد حق بهرِ خلیل از ریگ آرد
۲۸۰ گفت پیغمبر که در بازارها • دو فرشته میکنند ایدر دعا
کای خدا تو منفقانرا ده خَلَف • وی خدا تو ممسکانرا ده تَلَف
خاصّه آن منفق که جان انفاق کرد • حلقِ خود قربانیِ خلّاق کرد
حلق پیش آورد اسماعیل‌وار • کارد بر حلقش نیارد کرد کار
پس شهیدان زنده زین رُویند خَوش • تو بدآن قالَب بمَنگر گَبْرْوَش
۲۸۵ چون خلف دادستشان جانِ بقا • جانِ ایمن از غم و رنج و شقا
شیخِ وامی سالها این کار کرد • می‌ستد میداد همچون پای‌مرد
تخمها می‌کاشت تا روزِ اجل • تا بود روزِ اجل میرِ اجل
چونك عمرِ شیخ در آخر رسید • در وجودِ خود نشانِ مرگ دید
وامداران گردِ او بنْشسته جمع • شیخ بر خود خوش گدازان همچو شمع
۲۹۰ وامداران گشته نومید و تُرُش • دردِ دلها یار شد با دردِ شُش
شیخ گفت این بَدْگمانان‌را نگر • نیست حق‌را چار صد دینارِ زر
کودکی حَلْوا زبیرون بانگ زد • لافِ حلوا بر امیدِ دانگ زد

Heading: D om. احمد.

(۲۷۸) L خان و مان خانقه. After this verse L adds:

احمد خضرویه بودی نام او * ده هزاران بیش بودی وام او

(۲۷۹) In L the hemistichs are transposed. (۲۸۰) ABDL پیغامبر. D کی در.

A فریشته. AB می‌کنند. L دایند اندر دعا. (۲۸۱) AB Bul. ای for وی.

(۲۸۲) Bul. کان for آن. (۲۸٤) B Bul. و خوش. (۲۹۱) Bul. دینار و زر.

، از آن دُوری درین دَوْر ای کلیم • پا بکش زیـرا درازست این گلیم
ـن کریـم نان نمـایم بنـده‌را • تـا بگـریانـد طمع آن زنـده‌را
بنی طفلی بمـالـد مـادرے • تـا شود بیـدار وا جویـد خورے
نو گرسنـه خفتـه باشـد بی‌خبـر • وآن دو پستان میخلـد از بهـرِ دَر
ـنتُ کنـزًا رَحْمَـةً مَخْفِيَّـةً • فَٱبْتَعَثْتُ أُمَّـةً مَهْـدِيَّـةً
ـر کرامـاتی که میجویی بجان • او نمودت تا طمـع کردی در آن
چند بُت بشْکست احمد در جهان • تا که یا رَب گوی گشتنـد اُمّتان
گـر نبودی کوشش احمـد تو هم • می‌پـرستیـدی چو اَجْـدادت صنم
این سَرت وا رَست از سجدهٔ صنم • تـا بدانی حـقِّ اورا بـر اُمـم
گر بگویی شُکرِ این رَستن بگوی • کز بُتِ باطن هَمَت برْهانـد اوی
مر سَرت‌را چون رهانید از بتان • هم بدآن قوّت تو دل‌را وا رهان
ـر زشکرِ دین از آن بـر تافتی • کز پـدر میـراث مُفْتـش یافتی
مردِ میراثی چـه دانـد قدرِ مال • رُستمی جان کَنْد مجّان یافت زال
چون بگریـانم بجوشـد رحمتـم • آن خروشنـده بنوشـد نعمتـم
گـر نخواهـم داد خود ننْمایمـش • چونْش کردم بستـه دل بگشایمـش
رحمتم موقوفِ آن خوش گریهاست • چون گریست از بحرِ رحمت موج خاست

(۲٦۰) B Bul. که تو زآن دوری. AL گر تو زآن. L پا مکش. D ازگلیم.
(۲٦۱) D زان نمایم. B تا بگرداند.
(۲٦۲) B Bul. و وا جوید.
(۲٦۴) L می‌چکد از مهر در. Bul. میغلد زو مهر در. B از مهر در.
(۲٦٦) L یا رب جوی.
(۲٦۹) ABL Bul. بگو and او.
(۲۷۱) A دین ازین. BL Bul. ارزان for مفتش.
(۲۷۲) ABL Bul. و مجّان.
(۲۷۴) Bul. وآن خروشنده نپوشد.
(۲۷۵) After this verse L adds:

تا نگرید طفل کی جوشد لبن • تا نگرید ابر کی خندد چمن

باز گفت ای شه پشیمان میشوم • توبه کردم نو مسلمان میشوم
آنك تو مستش کنی و شیرگیر • گر زمستی کژ رود عذرش پذیر
گرچه ناخن رفت چون باشی مرا • بر کنم من پرچم خورشیدرا
۲٤٥ ورچه پرّم رفت چون بنوازیم • چرخ بازی کم کند در بازیم
گر کمر بخشیم کهرا بر کنم • گر دهی کِلکی علمها بشکنم
آخر از پشّه نه کم باشد تنم • مُلكِ نمرودی بپّر برهم زنم
در ضعیفی تو مرا بابیل گیر • هر یکی خصم مرا چون پیل گیر
قدرِ فُندُق افکنم بُندُق حریف • بُندُقم در فعل صد چون منجنیق
۲۵۰ موسی آمد در وغا با یك عصاش • زد بر آن فرعون و بر شمشیرهاش
هر رسولی یك تنه کآن در زدست • بر همه آفاق تنها بر زدست
نوح چون شمشیر در خواهید ازو • موجِ طوفان گشت ازو شمشیرخو
احمدا خود کیست اِسپاهِ زمین • ماه بین بر چرخ بشکافش جبین
تا بداند سَعْد و نحْسِ بیخبر • دَوْرِ تُست این دَوْر نه دَوْرِ قمر
۲۵۵ دَوْرِ تُست ایرا که موسیٔ کلیم • آرزو میبُرد زین دَوْرت مقیم
چونك موسی رونقِ دَوْرِ تو دید • کاندرو صُبحِ تجلّی میدمید
گفت یا ربّ آن چه دَوْرِ رحمتست • آن گذشت از رحمت آنجا رؤیتست
غوطه ده موسیٔ خودرا در بحار • از میانِ دَوْرهٔ احمد بر آر
گفت یا موسی بدآن بنمودمت • راهِ آن خلوت بدآن بگشودمت

---

(۲٤٤) L بر کم پرچم زخورشید از پرّی. (۲٤٦) D گر دهد. L کلکم.
(۲٤۸) A خصمی. L خود پیل. (۲٤۹) Bul. قدر حبّه. L گردد حریق. L فندقم در فعل چون صد. After this verse L Bul. add:

گرچه سنگم هست مقدار نخود • لیك در هیجا نه سر ماند نه خود

(۲۵۰) AD om. و. (۲۵۱) A بر رسولی. (۲۵۲) A شمشیرجو.
(۲۵۳) L چیست اسپاه. ABL Bul. و بشکافش.
(۲۵۷) A این چه. L آینجا. L این گذشت. A آنجا زرحمت رویتست.
(۲۵۸) L دور احمد سر بر آر. L غوطهٔ خور موسیا اندر بحار.

یافتن پادشاه بازرا بخانهٔ کمپیرزن،

چنان بازیست کو از شه گریخت ۰ سوی آن کمپیر کو می آرد بیخت
تا که تتماجی پزد اولادرا ۰ دید آن باز خوش خوش‌زادرا
پایکش بست و پرش کوتاه کرد ۰ ناخنش ببرید و قوتش کاه کرد
گفت نااهلان نکردندت بساز ۰ پر فزود از حدّ و ناخن شد دراز
دست هر نااهل بیمارت کند ۰ سوی مادر آ که تیمارت کند
مهر جاهل‌را چنین دان ای رفیق ۰ کژ رود جاهل همیشه در طریق
روز شه در جُست و جو بیگاه شد ۰ سوی آن کمپیر و آن خرگاه شد
دید ناگه بازرا در دود و گرد ۰ شه برو بگریست زار و نوحه کرد
گفت هرچند این جزای کار تست ۰ که نباشی در وفای ما دُرست
چون کنی از خُلد در دوزخ قرار ۰ غافل از لا یَستَوِی اصحاب نار
این سزای آنك از شاه خبیر ۰ خیره بگریزد بخانهٔ گنده‌پیر
باز میمالید پر بر دست شاه ۰ بی زبان میگفت من کردم گناه
پس کجا زارد کجا نالد لئیم ۰ گر تو نپذیری بجز نیك ای کریم
لطف شه جانرا جنایت‌جو کند ۰ زآنك شه هر زشت‌را نیکو کند
رَو مکن زشتی که نیکیهای ما ۰ زشت آید پیش آن زیبای ما
خدمت خودرا سزا پنداشتی ۰ تو لوای جُرم از آن افراشتی
چون ترا ذِکر و دعا دستور شد ۰ زآن دعا کردن دلت مغرور شد
۴ همسخن دیدی تو خودرا با خدا ۰ ای بسا کو زین گمان افتد جُدا
گرچه با تو شه نشیند بر زمین ۰ خویشتن بشناس و نیکوتر نشین

---

(۳۲۳) B علم بازی نیست کو از شه گریخت, and so L, which has جسته for نیست, and A in marg. A آرد ریخت. (۳۲۹) A جست جو. (۳۳۰) D ناگاه.
(۳۳۱) L سزای کار. D نباشد. (۳۳۳) L بگریزی
(۳۳۷) L پیش آن نیکی‌نما. (۳۳۹) L om. و. (۳٤۰) Bul. کس for کو.
(۳٤۱) D نیکو بر نشین.

وآلتِ اِسْکافِ پیشِ بَرْزگر • پیشِ سگ کَه استخوان در پیشِ خر
۴۰۵ بود أَنا ٱلْحَق در لبِ منصور نور • بود أَنا ٱللّه در لبِ فرعون زور
شد عصا اندر کفِ موسی گوا • شد عصا اندر کفِ ساحر هبا
زین سبب عیسی بدآن همراهِ خود • در نیآموزید آن اسمِ صَمَد
کو نداند نقص بر آلت نهد • سنگ بر گِل زن تو آتش کی جهد
دست و آلت همچو سنگ و آهنست • جفت باید جفت شرطِ زادنست
۴۱۰ آنك بی جفتست و بی آلت یکیست • در عَدَد شکّست و آن یك بی شکیست
انك دو گفت و سه گفت و بیش ازین • متّفق باشند در واحد یقین
اَحْوَلی چون دفع شد یکسان شوند • دو سه گویان هم یکی گویان شوند
گر یکی گویی تو در میدانِ او • گِرْد بر میگَرْد از چوگانِ او
گوی آنگه راست و بی نقصان شود • کو ززخمِ دستِ شه رقصان شود
۴۱۵ گوش دار ای احول اینهارا بهوش • داروی دیده بکَش از راهِ گوش
پس کلامِ پاك در دلهای کور • مینپاید میرود تا اصلِ نور
وآن فسونِ دیو در دلهای کژ • میرود چون کفشِ کژ در پایِ کژ
گرچه حِکْمت‌را بتکرار آوری • چون تو نااهلی شود از تو بری
ورچهٔ بنْویسی نشانش میکنی • ورچه میلافی بیانش میکنی
۴۲۰ او زتو رُو در کشد ای پُر ستیز • بندهارا بگسلد وز تو گریز
ور نخوانی و ببینند سوزِ تو • علم باشد مرغِ دست‌آموزِ تو
او نپاید پیشِ هر نااوستا • همچو طاوسی بخانهٔ روستا

(۴۰٤) Bul. واستخوان.   (۴۰۵) Bul. بر لب منصور.   (۴۰۷) L اسم احد.
(۴۰۸) D apparently نقش for نقص.   (۴۱۲) L رفع شد.
(۴۱٤) D گویی آنکه. AL om. و.   (۴۱٦) L بس for پس. L دلهای دور.
(۴۱٤) D کفشکژ.   (۴۲۰) L بگسلد بهر گریز.
(۴۲۱) L بخوانی او به بیند.
(۴۲۲) B همچو کاوسی. L همچو باز شه به پیش روستا.

حق فرستاد انبیارا با وَرَق * تا گُزید این دانهارا بر طبق

پیش ازین ما اُمّتِ واحد بُدیم * کس ندانستی که ما نیك و بَدیم

قلب و نیکو در جهان بودی روان * چون همه شب بود و ما چون شب‌روان

تا بر آمد آفتابِ انبیا * گفت ای غِش دُور شَو صافی بیا

چشم داند فرق کردن رنگ‌را * چشم داند لعل‌را و سنگ‌را

چشم داند گوهر و خاشاك‌را * چشم‌را زآن می‌خلد خاشاکها

دشمنِ روزند این قلّابکان * عاشقِ روزند آن زرهای کان

زآنك روزست آینهٔ تعریفِ او * تا ببینند اشرفی تشریفِ او

حق قیامت‌را لقب زآن روز کرد * روز بنْماید جمالِ سرخ و زرد

پس حقیقت روز سرّ اولیاست * روز پیشِ ماهشان چون سایهاست

عکسِ رازِ مردِ حق دانید روز * عکسِ ستّاریش شامِ چشم‌دوز

زآن سبب فرمود یزدان وَالضُّحَی * وَالضُّحَی نورِ ضمیرِ مُصْطَفَی

قولِ دیگر کین ضُحَی‌را خواست دوست * هم برای آنك این هم عکسِ اوست

ورنه بر فانی قَسَم گفتن خطاست * خود فنا چه لایقِ گفتِ خداست

از خلیلی لَا أُحِبُّ الْآفِلِین * پس فنا چون خواست ربُّ العالمین

باز وَاللَّیل است ستّاریِّ او * وآن تنِ خاکیْ زنگاریِّ او

آفتابش چون بر آمد زآن فلك * با شبِ تن گفت هینْ مَا وَدَّعَك

وصل پیدا گشت از عینِ بلا * زآن حلاوت شد عبارت مَا قَلَی

هر عبارت خود نشانِ حالتیست * حال چون دست و عبارت آلتیست

آلتِ زرگر بدستِ کفشگر * همچو دانهٔ کِشت کرده ریگ در

---

(۲۸۵) BDL Bul. پیش از ایشان ما همه یکسان بدیم. L ندانسته.

(۲۸۸) L تاند فرق. (۲۹۰) Bul. این for آن. (۲۹۲) L پیش مهرشان.

(۲۹۸) Instead of this verse BD have:

لا احبّ الآفلین گفت آن خلیل * کی فنا خواهد ازین ربِّ جلیل

In L Bul. the same verse follows v. ۲۹۸. (۲۹۹) Bul. وز تن خاکی. Bul. زنگاری.

(۳۰۰) L Bul. از فلك. (۳۰۲) B دیو for ریگ.

۲٦۵ تا تو تن‌را چرب و شیرین می‌دهی • جوهر خودرا نبینی فربهی
گر میانِ مشك تن‌را جا شود • روزِ مردن گندِ او پیدا شود
مشك‌را بر تن مزن بر دل بمال • مشك چه بْود نامِ پاكِ ذو الجلال
آن منافق مشك بر تن می‌نهد • روح‌را در قعرِ گُلخَن می‌نهد
بر زبان نامِ حق و در جانِ او • گندها از فکرِ بی‌ایمانِ او
۲۷۰ ذکر با او همچو سبزهٔ گلخن‌است • بر سرِ مبرز گل است و سوسن‌است
آن نبات آنجا یقین عاریّت است • جایِ آن گُل مجلس‌است و عشرتست
طیّبات آید بسوے طیّبین • للخبیثین الخبیثانست هین
کین مدار آنها که از کین گُمرَهند • گورشان پهلوی کین‌داران نهند
اصلِ کینه دوزخست و کینِ تو • جزوِ آن کُلّست و خصمِ دینِ تو
۲۷۵ چون تو جزوِ دوزخی پس هوش دار • جزو سوے کُلّ خود گیرد قرار
تلخ با تلخان یقین مُلحَق شود • کی دمِ باطل قرینِ حق شود
ای برادر تو همآن اندیشهٔ • ما بَقِی تو استخوان و ریشهٔ
گر گُلست اندیشهٔ تو گُلشَنی • ور بود خاری تو هیمهٔ گُلخَنی
گر گُلابی بر سر و جیبت زنند • ور تو چون بَوْلی برونت افگنند
۲۸۰ طبلها در پیشِ عطّاران ببین • جنس‌را با جنسِ خود کرده قرین
جنسها با جنسها آمیخته • زین تجانس زینتی انگیخته
گر در آمیزند عُود و شکّرش • بر گزینند یك یك از یکدیگرش
طبلها بشکست و جانها ریختند • نیك و بد در همدگر آمیختند

(۲٦۵) D تا تو آن‌را . A om. و. (۲٦۹) D و بی‌ایمان.
(۲۷۱) A این نبات. (۲۷۲) L آمد برای طیّبین . L للخبیثات الخبیثین‌است.
(۲۷۳) L کس مدان آنها. (۲۷۵) After this verse Bul. adds:

ور تو جزوِ جنّتی ای نامدار * عیش تو باشد ز جنت پایدار

and so B in marg. (۲۷٦) D یقین حق شود. (۲۷۸) L غدای گلخنی.
(۲۷۹) A Bul. بر سر جیبت. (۲۸۱) D بر جنسها.
(۲۸۲) Bul. کر در آمیزد عدس با شکرش * بر گزیند یك یك از دیگرش

آن یکی گوشش همی‌پیچید سخت • وآن دگر در زیرِ کامش جُست تخت
وآن دگر در نعلِ او می‌جُست سنگ • وآن دگر در چشمِ او میدید زنگ
باز می‌گفتند ای شیخ این زچیست • دی نمی‌گفتی که شُکر این خر قویست
گفت آن خر کو بشب لا حول خَورد • جز بدین شیوه نداند راه کرد
۲۵۰ چونك قوتِ خر بشب لا حول بود • شب مسبّح بود و روز اندر سجود
آدمی‌خوارند اغلب مردمان • از سَلامُعَلَیْکَشان کم جُو امان
خانهٔ دیوست دلهای همه • کم پذیر از دیومَردُم دَمدَمه
از دمِ دیو آنك او لا حول خَورد • همچو آن خر در سر آید در نَبَرد
هرکه در دنیا خورد تلبیسِ دیو • وز عدوّ دوسترُو تعظیم و ریو
۲۵۵ در رهِ اسلام و بر پولِ صراط • در سر آید همچو آن خر از خُباط
عشوهای یارِ بَد منیوش هین • دام بین ایمن مَرو تو بر زمین
صد هزار ابلیسِ لا حول آر بین • آدما ابلیس‌را در مار بین
دم دهد گوید ترا ای جان و دوست • تا چو قصّابی کَشَد از دوست پوست
دم دهد تا پوستت بیرون کشد • وای او کز دشمنان افیون چشد
۲٦۰ سر نهد بر پایِ تو قصّاب‌وار • دم دهد تا خونت ریزد زار زار
همچو شیری صیدِ خودرا خویش کن • ترکِ عشوهٔ اجنبی و خویش کن
همچو خادم دان مراعاتِ خَسان • بی‌کسی بهتر زعشوهٔ ناکسان
در زمینِ مردمان خانه مکن • کارِ خود کن کارِ بیگانه مکن
کیست بیگانه تنِ خاکیِ تو • کز برای اوست غمناکیِ تو

(۲٤۷) Suppl. in marg. D. Bul. رنگ. L زنگ. (۲٤۸) Suppl. in marg. D.

(۲٤۹) L تاند. B راه برد. (۲٥۰) Suppl. in marg. D.

(۲٥۲) L همچو خر آن بر سر افتد روی زرد.

(۲٥٤) L وز عدو و از محب. (۲٥٥) Bul. om. و.

(۲٥۸) Bul. کد از دوست. L ای جان دوست.

(۲٥۹) In D vv. ۲٥۹ and ۲٦۰ are transposed.

(۲٦۰) D دم دهد. L تا ریزدت خون.

باز می‌گفت آدم با لطف و جود • کی بر آن ابلیس جوری کرده بود
۲۳۰ آدمی مر مار و کژدم‌را چه کرد • کو همی‌خواهد مر اورا مرگ و درد
گرگ‌را خود خاصیت بدریدنست • این حسد در خلق آخر روشنست
باز می‌گفت این گمان بد خطاست • بر برادر این چنین ظنّم چراست
باز گفتی حزم سُوءُ الظَّنِّ تُست • هرکه بدظن نیست کی ماند درُست
صوفی اندر وسوسه وآن خر چنان • که چنین بادا جزای دشمنان
۲۳۵ آن خر مسکین میان خاك و سنگ • کژ شده پالان دریده پالهنگ
کشته از ره جملهٔ شب بی علف • گاه در جان کندن و گه در تلف
خر همه شب ذکر میکرد ای اله • جو رها کردم کم از یك مُشت کاه
با زبان حال می‌گفت ای شیوخ • رحمتی که سوختم زین خام شوخ
آنچ آن خر دید از رنج و عذاب • مرغ خاکی بیند اندر سیل آب
۲۴۰ پس بپهلو گشت آن شب تا سحر • آن خر بیچاره از جُوعِ اَلبَقَر
روز شد خادم بیامد بامداد • زود پالان جُست بر پشتش نهاد
خرفروشانه دو سه زخمش بزد • کرد با خر آنچ زآن سگ می‌سزد
خر جهنده گشت از تیزیٔ نیش • کو زبان تا خر بگوید حالِ خویش
چونك صوفی بر نشست و شد روان • رُو در افتادن گرفت او هر زمان
۲۴۵ هر زمانش خلق بر می‌داشتند • جمله رنجورش همی‌پنداشتند

(۲۲۹) Bul. آدمی. (۲۳٤) A om. و before آن. Bul. و خر. L کان چنان بادا.

(۲۳٦) L خستهٔ ره. (۲۳۷) D مشتکاه.

(۲٤٠) L بس for پس. After this verse L adds:

نااله میکرد از فراق کاه و جو • مستمند از اشتیاق کاه و جو
همچنین در محنت و در درد و سوز • نالها می‌کرد از جان تا بروز

(۲٤۱) BL جست و بر.

(۲٤۳) L جهید. After this verse Bul. adds the heading: گمان بردن کاروانیان که بهیمهٔ صوفی رنجورست, which is suppl. in marg. D.

(۲٤٤) L خر بروی افتادن آمد در زمان.

گفت اندر جَو تو کمتر کاه کن • گفت لا حول این سخن کوتاه کن

گفت جایش‌را بروب از سنگ و پُشك • ور بود تر ریز بر وی خاكِ خشك

۲۱۵ گفت لا حول ای پدر لا حول کن • با رسول اهل کمتر گو سخن

گفت بِستان شانه پشتِ خر بخار • گفت لا حول ای پدر شرمی بدار

خادم این گفت و میان‌را بست چست • گفت رفتم کاه و جَو آرم نخست

رفت وز آخُر نکرد او هیچ یاد • خوابِ خرگوشی بدآن صوفی بداد

رفت خادم جانبِ اوباشِ چند • کرد بر اندرزِ صوفی ریش‌خند

۲۲۰ صوفی از ره مانده بود و شد دراز • خوابها میدید با چشمِ فراز

کآن خرش در چنگِ گرگی مانده بود • پارها از پشت و رانش میربود

گفت لا حول این چه سان ماخولیاست • ای عجب آن خادمِ مُشفِق کجاست

باز میدید آن خرش در راه‌رَو • گه بچاهی میفتاد و گه بگَو

گونه‌گون میدید ناخوش واقعه • فاتحه میخواند او والقارعه

۲۲۵ گفت چاره چیست یاران جَسته‌اند • رفته‌اند و جملهٔ درها بسته‌اند

باز میگفت ای عجب آن خادمك • نه که با ما گشت همنان و نمك

من نکردم با وی اِلّا لطف و لین • او چرا با من کند بر عکس کین

هر عداوت‌را سبب باید سَنَد • ورنه جنسیّت وفا تلقین کند

---

(۲۱٤) A جایش‌را برو. (۲۱٦) After this verse L adds:

گفت دُم‌افسار او کوته مبند • تا زغلطیدن نیفتد خر به بند

گفت لا حول ای پدر چندین منال • بهر خر چندین مرو اندر جوال

گفت بر پشتش فگن جُل زودتر • زآنك شب سرماست ای کان هنر

گفت لا حول ای پدر چندین مگو • استخوان در شیر چون نبود مجو

من زتو استاترم در فنّ خود • میهمان آید مرا از نیك و بد

لایق هر میهمان خدمت کنم • من زخدمت چون گل و چون سوسنم

(۲۱۷) L میان بر بست.

(۲۱۸) In L the hemistichs are transposed. L بدان صوفی فتاد.

(۲۲۲) L Bul. این چه مالیخولیاست. (۲۲۳) L آن خر اندر راه دور. L در فتاده گه بگور.

(۲۲٤) L میخواند با القارعه. (۲۲۸) L باشد سند.

۱۹۵ بجــر کف پیش آرد و سدّی کنــد • جرّ کند وز بعد جَــر مدّی کنــد
این زمان بشنو چه مانع شد مگر • مستمـع‌را رفت دل جـایی دگـر
خاطـرش شــد سوی صوفئ قُنُق • اندر آن سودا فرو شد تا عُنُق
لازم آمد باز رفتن زین مقــال • سوی آن افسانــه بهر وصفِ حال
صوفی آن صورت مپندار ای عزیــز • همچو طفلان تا کی از جوْز و مویز
۲۰۰ جسم ما جوز و مویزاست ای پســر • گر تو مرْدی زین دو چیز اندر گذر
ور تو انــدر نگذری اکرامِ حق • بگذرانــد مــر تــرا از نُـه طَبَق
بشنو اکنون صورتِ افسانــه‌را • لیك هین از کَه جدا کن دانــه‌را

گمان بردن کاروانیان که بهیمهٔ صوفی رنجورست،

حلقـهٔ آن صوفیانِ مستفیــد • چونك بر وجد و طرب آخر رسید
خوان بیاوردنــد بهرِ میهمان • از بهیمــه یــاد آورد آن زمان
۲۰۵ گفت خادم‌را که در آخُــر بــرَو • راست کن بهرِ بهیمــه کاه و جَو
گفت لا حَوْل این چه افزون گفتنست • از قدیم این کارهــا کارِ منست
گفت تر کُن آن جَوَش‌را از نُخُست • کآن خرِ پیرست و دندانهاش سُست
گفت لا حول این چه میگویی مِهــا • از من آموزنــد این ترتیبهــا
گفت پالانش فــرو نِــه پیش پیش • داروی منْبَل بنــه بــر پُشتِ ریش
۲۱۰ گفت لا حول آخر ای حکمت‌گزار • جنسِ تو مهمــانم آمد صــد هــزار
جمله راضی رفته‌انــد از پیشِ مــا • هست مهمان جانِ ما و خویشِ ما
گفت آبــش ده ولیکن شیرگــرم • گفت لا حول از توام بگرفت شــرم

(۱۹۵) A جو for جر *bis.* (۱۹۷) Bul. صوفی و فنق. (۱۹۸) D وصف خال.
(۲۰۱) B بگذری.
Heading: Here L Bul. have التزام کردن خادم تعهّد بهیمه‌را و تخلّف نمودن.
(۲۰۴) ABL Bul. در وجد. (۲۰۶) Bul. گفت خادم این چه.
(۲۰۷) Bul. کآنخرك پیرست. (۲۰۸) DL آموزید. (۲۰۹) D پشت و ریش.
(۲۱۰) L آخر این حکمت میار. (۲۱۲) D Bul. سیر گرم. AB از توم.

در تموز گرم می‌بینند دی • در شعاع شمس می‌بینند فی
در دل انگور می را دیده‌اند • در فنای محض شی را دیده‌اند
آسمان در دور ایشان جرعه‌نوش • آفتاب از جودشان زربفت‌پوش
چون از ایشان مجتمع بینی دو یار • هم یکی باشند و هم ششصد هزار
۱۸۵ بر مثال موجها اعدادشان • در عدد آورده باشد بادشان
مفترق شد آفتاب جانها • در درون روزن ابدانها
چون نظر در قرص داری خود یکیست • وآنك شد محجوب ابدان در شکیست
تفرقه در روح حیوانی بود • نفس واحد روح انسانی بود
چونك حق رش علیهم نوره • مفترق هرگز نگردد نور او
۱۹۰ یك زمان بگذار ای همره ملال • تا بگویم وصف خالی زان جمال
در بیان ناید جمال حال او • هر دو عالم چیست عکس خال او
چونك من از خال خوبش دم زنم • نطق میخواهد که بشکافد تنم
همچو موری اندرین خرمن خوشم • تا فزون از خویش باری می‌کشم

بسته شدن تقریر معنیٔ حکایت بسبب میل مستمع باستماع ظاهر صورت حکایت،

کی گذارد آنك رشك روشنیست • تا بگویم آنچ فرض و گفتنیست

(۱۸۷) Bul. او for شد. (۱۸۸) After this verse L adds:

روح انسانی که نفس واحدست • روح حیوانی سفالی جامدست
عقل خود از رمز این آگاه نیست • واقف این سر بجز الله نیست
عقل‌را اندر چنین سودا چه کار • کرّ مادرزاد با سرنا چه کار

[L has کرّنا در زاد]. (۱۸۹) B هو for او. After this verse Bul. adds:

روح انسان بود نفس واحده • روح حیوانی سفال جامده
عقل از نورش نگردد نشوه‌یاب • حق علیم والله اعلم بالصواب
عقلرا زین سود و سودا کار نبود • کرّ مادرزادرا سرنا چه سود

(۱۹۰) A خال. (۱۹۱) L Bul. جمال خال او.
(۱۹٤) A رشك روشنست. A (sic) فرض روسنست. Bul. om. و.

چونك شکر گام کرد و ره بُرید • لاجرم زآن گام در کامی رسید
رفتنِ یك منزلی بر بوی ناف • بهتر از صد منزلِ گام و طواف
۱٦٥ آن دلی کو مَطْلعِ مهتابهاست • بهرِ عارف فتحتِ ابوابهاست
با تو دیوارست با ایشان دَرست • با تو سنگ و با عزیزان گوهرست
آنچ تو در آینه بینی عیان • پیر اندر خشت بیند پیش از آن
پیر ایشان اند کین عالَم نبود • جانِ ایشان بود در دریای جود
پیش ازین تن عمرها بگْذاشتند • پیشتر از کِشت بُر بر داشتند
۱۷۰ پیشتر از نقش جان پذْرفته‌اند • پیشتر از بحر دُرها سُفته‌اند
مشورت می‌رفت در ایجادِ خَلْق • جانشان در بحرِ قُدرت تا بحَلْق
چون ملایك مانعِ آن می‌شدند • بر ملایك خُفْیه خُنْبَك می‌زدند
مطّلع بر نقشِ هرکه هست شد • پیش از آن کین نَفْسِ کُل پابَسْت شد
پیشتر زافلاك کیوان دیده‌اند • پیشتر از دانها نان دیده‌اند
۱۷٥ بی دماغ و دل پُر از فکرت بُدند • بی سپاه و جنگ بر نصرت زدند
آن عیان نِسْبت بایشان فکرتست • ورنه خود نسبت بدُوران رؤیتست
فکرت از ماضی و مُسْتَقْبَل بود • چون ازین دو رَست مشکل حَل شود
روح از انگور مَی را دیده‌است • روح از معدوم شَی را دیده‌است
دیده چون بی‌کَیْف هر باکَیْف را • دیده پیش از کان صحیح و زَیْف را
۱۸۰ پیشتر از خلقتِ انگورها • خورده مَیها و نموده شورها

(۱٦۳) L ره بدید. (۱٦٤) L منزل و گام و طواف. Bul. منزل و گام طواف.
(۱٦٦) BL Bul. و با ایشان. (۱٦۹) A عمرها بر داشتند, corr. in marg.
(۱۷۰) After this verse Bul. has the heading: حکایت مشورت کردن خدای تعالی با فرشتگان در ایجاد خلق. (۱۷۱) Suppl. in marg. D. L om.
(۱۷۲) L om. (۱۷۳) Bul. پیش از آنکه, and so L.
(۱۷٥) A om. و before دل. L بی سپاه جنگ.
(۱۷٦) B بدیشان. Bul. باینها رؤیتست. D بایشان رویتست.
(۱۷۷) Bul. حل بود. (۱۷۸) Instead of this verse L has v. ۱۸۳.

مرها بایست تا دم پاك شد • تا امینِ مخزنِ افلاك شد
خود گرفتی این عصا در دست راست • دسترا دستانِ موسی امر کجاست
گفت اگر من نیستم اسرارخوان • هم تو بر خوان نامرا بر استخوان
گفت عیسی یا رب این اسرار چیست • میلِ این ابله درین بیگار چیست
چون غمِ خود نیست این بیماررا • چون غمِ جان نیست این مرداررا
مردهٔ خودرا رها کردست او • مردهٔ بیگانه‌را جوید رَفُو
گفت حقّ اِدْبارگر اِدْبارجُوست • خارِ روییده جزای کِشْتِ اوست
آنك تخمِ خار کارد در جهان • هان و هان اورا مجو در گلستان
گر گلی گیرد بکف خاری شود • ور سوی یاری رود ماری شود
کیمیای زهر و مارست آن شقی • بر خلافِ کیمیاے مُتّقی

اندرز کردن صوفی خادم‌را در تیمارداشت بهیمه ولا حَوْل گفتن خادم،

صوفیی می‌گشت در دَوْرِ اُفُق • تا شبی در خانقاهی شد قُنُق
یك بهیمه داشت در آخُر ببست • او بصدرِ صُفّه با یاران نشست
پس مراقب گشت با یارانِ خویش • دفتری باشد حُضورِ یار بیش
دفترِ صوفی سواد و حرف نیست • جز دلِ اِسْپید همچون برف نیست
زادِ دانشمند آثارِ قَلَم • زادِ صوفی چیست آثارِ قَدَم
همچو صیّادی سوے اِشْکار شد • گامِ آهو دید بر آثار شد
چند گاهش گامِ آهو در خَوَرست • بعد از آن خود نافِ آهو رَهْبَرست

(۱۵۳) B ادبار اگر. A seems to have had originally ادبار خواست. Bul. رویند.
(۱۵۴) A om. و. (۱۵۵) ABL Bul. om. و.
Heading: Bul. تیمار داشتن. A om. بهیمه. A om. خادم.
(۱۵۸) D خویش for پیش, corr. in marg.
(۱۵۹) ABL Bul. om. و. B اسفید. (۱۶۰) ABL Bul. و بر.

۱۲۰ بر سر شطرنج چُست است این غراب ٭ تو مبین بازی بچشم نیم‌خواب
زآنك فرزین‌بندها داند بسی ٭ که بگیرد در گلویت چون خسی
در گلو ماند خس او سالها ٭ چیست آن خس مِهرِ جاه و مالها
مال خس باشد چو هست ای بی‌ثبات ٭ در گلویت مانع آب حیات
گر بَرَد مالت عدوّی پُر فنی ٭ رهزنی‌را بُرده باشد رهزنی

دزدیدن مارگیر ماری‌را از مارگیر دیگر،

۱۲٥ دزدکی از مارگیری مار برد ٭ زابلَهی آنرا غنیمت می‌شمرد
وا رهید آن مارگیر از زخم مار ٭ مار کُشت آن دزدِ اورا زار زار
مارگیرش دید پس بشْناختش ٭ گفت از جان مارِ من پرداختش
در دعا میخواستی جانم ازو ٭ کش بیابم مار بستانم ازو
شکر حق‌را کآن دعا مردود شد ٭ من زیان پنداشتم وآن سود شد
۱۳۰ بس دعاها کآن زیانست و هلاك ٭ وز کرم می‌نشنود یزدانِ پاك

التماس کردن همراه عیسی علیه السّلام زنده کردن استخوانها از عیسی علیه السّلام،

گشت با عیسی یکی ابله رفیق ٭ استخوانها دید در حُفرهٔ عمیق
گفت ای همراه آن نام سَنی ٭ که بدآن تو مرده‌را زنده کُنی
مر مرا آموز تا احسان کنم ٭ استخوانهارا بدآن با جان کنم
گفت خامش کن که آن کارِ تو نیست ٭ لایقِ انفاس و گفتارِ تو نیست
۱۳٥ کآن نَفَس خواهد زباران پاکتر ٭ وز فرشته در رَوِش درّاکتر

(۱۲۱) L دارد بسی. (۱۲۳) L آن بی‌ثبات. (۱۲٤) Bul. عدوّ.
Heading: Bul. مارگیری *bis.* (۱۲٥) Bul. اورا for آنرا.
(۱۲۹) ABL Bul. om. و. (۱۳۱) D استخانها. L در گور عمیق ما.
(۱۳۲) ABL Bul. که بدآن مرده تو زنده می‌کنی. (۱۳٤) D خاموش.

هلال پنداشتن آن شخص خیال‌را در عهد عُمَر رضی الله عنه،

ماهِ روزه گشت در عهدِ عُمَر • بر سرِ کوهی دویدند آن نفر
تا هلالِ روزه‌را گیرند فال • آن یکی گفت ای عمر اینك هلال
چون عمر بر آسمان مه‌را ندید • گفت کین مه از خیالِ تو دمید
ورنه من بیناترم افلاك‌را • چون نمی‌بینم هلالِ پاك‌را
گفت تر کن دست بر ابرو بمال • آنگهان تو بر نگر سوی هلال
چونك او تر کرد ابرو مه ندید • گفت ای شه نیست مه شد ناپدید
گفت آری مویِ ابرو شد کمان • سوی تو افگند تیری از گمان
چونك مویی کژ شد اورا راه زد • تا بدعْوی لافِ دیدِ ماه زد
مویِ کژ چون پردهٔ گردون بود • چون همه اَجْزات کژ شد چون بود
راست کن اجزات‌را از راستان • سر مکش ای راست‌رَو زآن آستان
هم ترازورا ترازو راست کرد • هم ترازورا ترازو کاست کرد
هرکه با ناراستان همسنگ شد • در کمی افتاد و عقلش دنگ شد
رَو اَشِدّآءُ عَلَی الْکُفّار باش • خاك بر دلداریِ اغیار پاش
بر سرِ اغیار چون شمشیر باش • هین مکن روباه‌بازی شیر باش
تا زغیرت از تو یاران نَسْکُلند • زآنك آن خاران عدوِّ این گُلند
آتش اندر زن بگرگان چون سپند • زآنك آن گرگان عدوِّ یوسفند
جانِ بابا گویدت ابلیس هین • تا بدَم بفْریبدت دیوِ لعین
این چنین تلبیس با بابات کرد • آدمی‌را این سِیَه‌رُخ مات کرد

(۱۱٤) A خیالی. (۱۱٦) ABL Bul. و بر ابرو. Bul. در نگر.

(۱۱۸) After this verse L adds:

چون یکی مو کژ شد از ابروی تو • شکل ماه نو نمود آن موی تو

(۱۱۹) ABL Bul. چون یکی مو. D اورا ره بزد. (۱۲۱) Bul. زین آستان.

(۱۲٤) AL اغیار باش. BD write پاش as in text.

(۱۲٦) L Bul. یاران نگسلند. (۱۲۹) Bul. آن سیه‌رخ.

گفتم آخر آینه از بهرِ چیست • تا بداند هر کسی کو چیست و کیست
۹۵ آینهٔ آهن برای پوستهاست • آینهٔ سیمای جان سنگیبهاست
آینهٔ جان نیست الّا رویِ یار • رویِ آن یاری که باشد زآن دیار
گفتم ای دل آینهٔ کُلّی بجُو • رَو بدریا کار بر نآید بجُو
زین طلب بنده بکوی تو رسید • درد مریمرا بخُرمابُن کشید
دیدهٔ تو چون دلمرا دیده شد • شد دلِ نادیده غرقِ دیده شد
۱۰۰ آینهٔ کُلّی ترا دیدم ابد • دیدم اندر چشمِ تو من نقشِ خَود
گفتم آخر خویشرا من یافتم • در دو چشمش راهِ روشن یافتم
گفت وهم کآن خیالِ تُست هان • ذاتِ خودرا از خیالِ خود بدان
نقشِ من از چشمِ تو آواز داد • که منم تو تو منی در اتّحاد
کاندرین چشمِ منیرِ بیزوال • از حقایق راه کَی یابد خیال
۱۰۵ در دو چشمِ غیرِ من تو نقشِ خَود • گر ببینی آن خیالی دان و رَد
زآنك سرمهٔ نیستی در میکَشد • باده از تصویرِ شیطان میچشد
چشمشان خانهٔ خیالست و عدم • نیستهارا هست بینند لاجرم
چشمِ من چون سرمه دید از ذوالجلال • خانهٔ هستیست نه خانهٔ خیال
تا یکی مو باشد از تو پیشِ چشم • در خیالت گوهری باشد چو یشم
۱۱۰ یشمرا آنگه شناسی از گهر • کز خیالِ خود کنی کُلّی عَبَر
یك حکایت بشنو ای گوهرشناس • تا بدانی تو عیانرا از قیاس

---

(۹٤) D om. و.
(۹۵) B سنگین بهاست. B in marg. آینهٔ جان جوهر بس بیبهاست.
(۹٦) D کباشد. (۹۷) BL Bul. نآید زجو.
(۹۹) A دلمرا دید شد. Bul. این دل نادیده. (۱۰۰) A نفس خود.
(۱۰۲) A و هان. A از خیال تو بدان. (۱۰٤) D کدرین.
(۱۰۵) D بینم. Bul. تو for آن. (۱۰۸) A om. دید.
(۱۰۹) B چو پشم.
(۱۱۰) B پشمرا. D از گوهر. A خیالی.

چاره آن باشد که خودرا بنگرم * ورنه او خندد مرا من کی خرم
او جمیلست و مُحِبٌّ لِلْجَمال * کی جوان نو گزیند پیر زال
۸۰ خوب خوبی‌را کند جذب این بدان * طَیِّبات لِلطَّیِّبِین بر وی بخوان
در جهان هر چیز چیزی جذب کرد * گرم گرمی‌را کشید و سرد سرد
قسمِ باطل باطلان‌را می‌کشند * باقیان از باقیان هم سرخوشند
ناریان مر ناریان‌را جاذب اند * نوریان مر نوریان‌را طالب اند
چشم چون بستی ترا تاسه گرفت * نورِ چشم از نورِ روزن کی شِکِفْت
۸۵ تاسهٔ تو جذبِ نورِ چشم بود * تا بپیوندد بنورِ روزِ زود
چشم باز ار تاسه گیرد مر ترا * دانك چشمِ دل ببستی بر گشا
آن تقاضای دو چشمِ دل شناس * کو همی‌جوید ضیای بی‌قیاس
چون فراقِ آن دو نورِ بی‌ثبات * تاسه آوردت گشادی چشمهات
پس فراقِ آن دو نورِ پایدار * تاسه می‌آرد مر آنرا پاس دار
۹۰ او چو میخواند مرا من بنگرم * لایقِ جذب ام و یا بَدْپیکرم
گر لطیفی زشت‌را در پی کند * تَسْخَری باشد که او بر وی کند
کی ببینم رویِ خودرا ای عجب * تا چه رنگم همچو روزم یا چو شب
نقشِ جانِ خویش می‌جُستم بسی * هیچ می‌ننمود نقشم از کسی

(۷۸) A ورنه خندد او .Bul .من چون خرم.
(۷۹) A که for کی. After this verse L adds:

خوب خوبی‌را کند جذب این یقین * طیّبات از بهر که الطیّبین

(۸۰) A طیّبین. BD الطیّبین. L Bul. و طیّبین. After this verse L adds:

صاف‌را هم صافیان راغب شوند * دردرا هم تیرگان جاذب بوند
زنگ‌را هم زنگیان جویا شدند * رومرا هم رومیان پویا شدند

(۸۱) B گرم‌را گرمی. (۸۳) Bul. هم نوریان‌را. After this verse L adds:

در هر آن چیزی که تو ناظر شوی * می‌کشد با جنس شبر معنوی

(۸٤) L Bul.

چشم چون بستی ترا جان کندنیست * چشم‌را از نور روزن صبر نیست

چشمِ حس‌را هست مذهب اعتزال • دیدهٔ عقلست سُنّی در وصال
سُخرهٔ حسّ انـد اهلِ اعتزال • خویش‌را سُنّی نمایند از ضلال
هرك در حس مانـد او معتزلیست • گرچه گوید سُنّیم از جاهلیست
هرکه بیرون شد زحس سُنّی وَیَست • اهلِ بینش چشمِ عقل خوش‌پَیَست
٦٥ گر بدیدے حسِّ حیوان شاه‌را • پس بدیدی گاو و خر الله‌را
گر نبودے حسّ دیگر مر ترا • جز حسِ حیوان زبیرونِ هوا
پس بنی آدم مکرَّم کی بُدی • کی بحسِّ مشترك مَحْرَم شدی
نامُصوَّر یا مصوَّر گفتنت • باطل آمد بی زصورت رَستنت
نامُصوَّر یا مصوَّر پیشِ اوست • کو همه مغزست و بیرون شد زپوست
٧٠ گر تو کُوری نیست بر اَعْمَی حَرَج • ورنه رَو کالصَّبْرُ مِفْتاحُ الْفَرَج
پردهای دیده‌را داروے صبر • هم بسوزد هم بسازد شرحِ صدر
آینهٔ دل چون شود صافی و پاك • نقشها بینی برون از آب و خاك
هم ببینی نقش و هم نقّاش‌را • فرشِ دولت‌را و هم فرّاش‌را
چون خلیل آمد خیالِ یارِ من • صورتش بُت معنیٔ او بُتشکن
٧٥ شکر یزدان‌را که چون او شد پدید • در خیالش جان خیالِ خود بدید
خاكِ درگاهت دلم‌را می‌فریفت • خاك بر وی کو زخاکت می‌شکیفت
گفتم ار خوبم پذیرم این ازو • ورنه خود خندید بر من زشت‌رُو

---

(٦٤) Suppl. in marg. D. After this verse L adds:

هرکه در حس خدا دید آیتی • در بر حق هست بهتر طاعتی

(٦٧) D کی بودی. (٦٨) D om. here, but has the verse after v. ٨٠. L نامصوّر با مصوّر. L Bul. زصورت رفتنت. (٦٩) L نامصوّر با مصوّر. In D هوست is written above اوست. (٧٥) In the second hemistich L has در خیال او خیال حق رسید. After this verse L adds:

شکر معطی‌را که چون او در رسید • در خیالش جان خیال خود بدید

(٧٦) Bul. دلم چون میفریفت.

(٧٧) L گفت ار خوبم. A ورنه بر من زشت‌رو می‌خندد او.

خواب بیداریست چون با دانش است • وای بیداری که با نادان نشست
چونك زاغان خیمه بر بهمن زدند • بلبلان پنهان شدند و تن زدند
زآنك بی گلزار بلبل خامُش است • غیبتِ خورشید بیداری‌کُش است
آفتابا تركِ این گُلشن کنی • تا که تَحْتَ ٱلْأَرْض‌را رُوشن کنی
آفتابِ معرفت‌را نقل نیست • مَشْرِقِ او غیرِ جان و عقل نیست
خاصّه خورشیدِ کمالی کآن سَریست • روز و شب کردارِ او روشن‌گریست
مَطْلَعِ شمس آی اگر اِسکندری • بعد از آن هر جا رَوی نیکو فَری
بعد از آن هر جا رَوی مَشْرق شود • شرقها بر مَغْربت عاشق شود
حسِّ خفّاشت سوی مغرب دوان • حسِّ دُرپاشت سوی مشرق روان
راهِ حس راهِ خرانست ای سوار • ای خران‌را تو مُزاحم شرم دار
پنج حسّی هست جز این پنج حس • آن چو زرِّ سرخ وین حسها چو مس
اندر آن بازار کایشان ماهرند • حسِّ مس‌را چون حسِ زر کی خرند
حسِّ ابدان قُوتِ ظلمت میخورد • حسِّ جان از آفتابی میچرد
ای ببرده رختِ حسها سوی غیب • دست چون موسی برون آور زجیب
ای صفاتت آفتابِ معرفت • وآفتابِ چرخ بندِ یك صِفَت
گاه خورشید و گهی دریا شوی • گاه کوهِ قاف و گه عنقا شوی
٥٥ تو نه این باشی نه آن در ذاتِ خویش • ای فزون از وهمها وز بیش بیش
روح با علمست و با عقلست یار • روح‌را با تازی و تُرکی چه کار
از تو ای بی‌نقش با چندین صُوَر • هم مُشَبِّه هم مُوَحِّد خیره‌سر
گه مُشَبِّه‌را مُوَحِّد میکُنَد • گه مُوَحِّدرا صُوَر ره میزند
گه ترا گوید زمستی بُو ٱلْحَسَن • یا صَغِیرَ ٱلسِّنِّ یا رَطْبَ ٱلْبَدَن
٦٠ گاه نقشِ خویش ویران میکُنَد • از پیِ تنزیهِ جانان میکُنَد

---

(٤١) D خاموش است. (٤٤) Bul. کمالی زآن سریست. (٤٥) B نیلوفری.
(٤٩) L حسّت هست. BL Bul. و این حسها. (٥٠) Bul. آن بازار کامل محشرند.
(٥٥) D وز پیش پیش. (٦٠) DL آن پی.

گر در آن آدم بکردی مشورت ٭ در پشیمانی نگفتی معذرت

۲۰ زآنك با عقلی چو عقلی جُفت شد ٭ مانعِ بَد فعلی و بَد گفت شد

نفس با نفسِ دگر چون یار شد ٭ عقلِ جُزْوی عاطل و بی‌کار شد

چون زتنهایی تو نومیدی شوی ٭ زیرِ سایهٔ یار خُرشیدی شوی

رَو بجُو یارِ خدایی‌را تو زود ٭ چون چنان کردی خدا یارِ تو بود

آنك بر خلوت نظر بر دوختست ٭ آخر آنرا هم زیارِ آموختست

۲۵ خلوت از اغیار باید نه زیار ٭ پوستین بهرِ دَی آمد نه بهار

عقل با عقلِ دگر دوتا شود ٭ نور افزون گشت و ره پیدا شود

نفس با نفسِ دگر خندان شود ٭ ظلمت افزون گشت ره پنهان شود

یارِ چشمِ تُست ای مردِ شکار ٭ از خس و خاشاك اورا پاك دار

هین بجاروبِ زبان گردی مکن ٭ چشم‌را از خس ره‌آوردی مکن

۳۰ چونك مؤمن آینهٔ مؤمن بود ٭ رویِ او زآلودگی آیِمن بود

یار آیینه‌است جان‌را در حزن ٭ در رخِ آیینه ای جان دَم مزن

تا نپوشد رویِ خودرا از دَمَت ٭ دَم فرو خوردن بباید هر دَمَت

کم زخاکی چونك خاکی یار یافت ٭ از بهاری صد هزار انوار یافت

آن درختی کو شود با یار جُفت ٭ از هوای خوش زسر تا پا شکُفت

۳۵ در خزان چون دید او یارِ خلاف ٭ در کشید او رُو و سر زیرِ لحاف

گفت یارِ بَد بلا آشفتن است ٭ چونك او آمد طریقم خفتن است

پس بخسپم باشم از اصحابِ کَهْف ٭ به زدقیانوس آن محبوسِ لَهْف

یقظه‌شان مصروفِ دقیانوس بود ٭ خوابشان سرمایهٔ ناموس بود

---

(۲۱) D نفس دیگر. Bul. عقل جزئی. (۲۲) L گر for چون. AL چو for تو. B نامیدی. A باز for یار. (۲۳) Bul. چنین کردی. (۲٤) L در خلوت. (۲٦) D عقل با عقلی دیگر. B om. و. (۲۷) AL Bul. و ره. In D vv. ۲۷ and ۲۸ are transposed. (۲۹) A پس for هین. (۴۰) آیْمِن: so vocalised in D. (۴۲) A Bul. خودرا در دمت. (۴۷) L من نخسبم. L in the second hemistich آن محبوب کهف.

مدّتی این مثنوی تأخیر شد * مُهلتی بایست تا خون شیر شد
تا نزاید بختِ تو فرزند نَو * خون نگردد شیرِ شیرین خوش شنَو
چون ضِیاء ٱلحَقّ حُسامُ ٱلدّین عنان * باز گردانید زاَوجِ آسمان
چون بمعراجِ حقایق رفته بود * بی بهارش غنچها ناکَفْته بود
چون زدریا سوی ساحل باز گشت * چنگِ شعرِ مثنوی با ساز گشت
مثنوی که صیقلِ ارواح بود * باز گشتش روزِ استفتاح بود
مَطْلعِ تأریخِ این سَوْدا و سود * سال اندر ششصد و شصت و دو بود
بلبلی زینجا برفت و باز گشت * بهرِ صیدِ این معانی باز گشت
ساعدِ شه مَسْکنِ این باز باد * تا ابد بر خلق این در باز باد
آفتِ این دَر هوا و شهوتست * ورنه اینجا شربت اندر شربتست
چشم‌بندِ آن جهان حلق و دهان * این دهان بر بند تا بینی عیان
ای دهان تو خود دهانهٔ دوزخی * وی جهان تو بر مثالِ برزخی
نورِ باقی پهلوی دنیای دون * شیرِ صافی پهلوی جوهای خون
چون درو گامی زنی بی احتیاط * شیرِ تو خون میشود از اختلاط
یك قَدَم زد آدم اندر ذَوْقِ نفس * شد فراقِ صدرِ جنّت طَوْقِ نفس
همچو دیو از وی فرشته میگریخت * بهرِ نانی چند آبِ چشم ریخت
گرچه یك مو بُد گنه کو جُسته بود * لیك آن مو در دو دیده رُسته بود
بود آدم دیدهٔ نورِ قدیم * موی در دیده بود کوهِ عظیم

(٤) BL بشگفته بود. Bul. نشگفته بود, and so A in marg. (٨) L این صید معانی.
(٩) A بود for باد *bis*. (١١) In ABL Bul. the two hemistichs of this verse are transposed. (١٢) ABL Bul. زبانهٔ دوزخی. In D this and the preceding verse are transposed.

بسم الله الرحمن الرحیم[a]،

بیان بعضی از حکمت تأخیر این مجلّد دوم که اگر جملهٔ[b] حکمت الٰهی بنده‌را معلوم شود[c] در فواید آن کار بنده[d] از آن کار فرو ماند[c] و حکمت[e] بی‌پایان حق[e] ادراك اورا ویران کند بدآن کار نپردازد، پس حق تعالی شمّهٔ از آن حکمت بی‌پایان مهار بینئ او سازد و اورا بدآن کار کشد که اگر اورا از آن فایده[f] هیچ خبر نکند هیچ نجنبد زیرا جنبانندهٔ از بهرهای آدمیانست که از بهر آن مصلحت کنیم[g]، و اگر حکمت آن بر وی[h] فرو ریزد هم نتوانـد جنبیدن چنانك اگر[i] در بینئ اشتر مهار نبود نرود[j] و اگر مهار بزرگ بود هم فرو خسپد[j]، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ، خاك بی آب کلوخ نشود و چون آب بسیار باشد هم کلوخ نشود، وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ، بمیزان دهد هر چیزی‌را نه بی حساب و بی میزان الاّ کسانی‌را که از عالم خلق مبدّل شده‌اند وَيَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ شده‌اند وَمَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ،

پرسید یکی که[k] عاشقی چیست . گفتم که[k] چو ما[l] شوی بدانی، عشق محبت بی حسابست جهت آن[m] گفته‌اند کی صفت حقّ‌است[n] بحقیقت و[o] نسبت او ببنده مجازست یُحِبُّهُمْ تمامست یُحِبُّونَهُ[p] کدامست،

L omits this preface.

(a) D adds وبه نستعین. (b) A آن. (c)—(c) A در فواید از آن کار فرو ماند.

(d) D بندد. (e)—(e) A om. (f) D کار فایده. (g) B کند.

(h) AB برو. (i) A om. (j)—(j) Bul. و اگر سخت بزرگ بود هم نرود و فرو خسبد. (k) A کی. (l) B Bul. من. (m) Bul. آنکه. (n) A om. from here to end. (o) B om. (p) Bul. ویحبونه. After کدامست Bul. adds والحمد لله ربّ العالمین.

عرضه کن بر من شهادت‌را که من ٭ مر ترا دیدم سرافراز زَمَن
قُربِ پنجه کس زخویش و قومِ او ٭ عاشقانه سوی دین کردند رُو
او بتیغِ حِلْم چندین حَلْق‌را ٭ وا خرید از تیغ چندین خَلْق‌را
تیغِ حلم از تیغِ آهن تیزتر ٭ بل زصد لشکر ظَفَرانگیزتر
٣٩ ای دریغا لقمهٔ دو خورده شد ٭ جوششِ فکرت ازآن افسرده شد
گندمی خورشیدِ آدم‌را کُسوف ٭ چون ذَنَب شعشاعِ بدری‌را خُسوف
اینْت لطفِ دل که از یك مُشت گِل ٭ ماهِ او چون می‌شود پروین‌گُسِل
نان چو معنی بود خوردش سود بود ٭ چونك صورت گشت انگیزد جُحود
همچو خارِ سبز کاُشتُر میخوَرَد ٭ زآن خورِش صد نفع و لذّت می‌بَرَد
٣٩ چونك آن سبزیش رفت و خشك گشت ٭ چون همآن‌را میخورد اشتر زدَشْت
می‌دراند کام و لُنْجش ای دریغ ٭ کآن چنان وَرْدِ مربّی گشت تیغ
نان چو معنی بود بود آن خارِ سبز ٭ چونك صورت شد کنون خشکست و گبْز
تو بدآن عادت که اورا پیش ازین ٭ خورده بودی ای وجودِ نازنین
بر همآن بُو میخوری این خشك‌را ٭ بعد از آن کآمیخت معنی با ثَرَی
٤٠٠ گشت خاك‌آمیز و خشك و گوشت‌بُر ٭ زآن گیاه اکنون بپرهیز ای شُتُر
سخت خاك‌آلود می‌آید سخن ٭ آب تیره شد سرِ چَه بند کن
تا خدایش باز صاف و خَوش کند ٭ او که تیره کرد هم صافش کند
صبر آرد آرزورا نه شتاب ٭ صبر کن وَٱللّٰهُ أَعْلَم بِٱلصَّواب

تمّ المجلّد الاوّل من المثنوی المعنوی،

(٣٩٨٨) In B حلق‌را and خلق‌را are transposed. L از تیغ و چندین.
(٣٩٩٢) Suppl. in marg. B. (٣٩٩٣) Bul. تانکه معنی بود.
(٣٩٩٤) A خاری. (٣٩٩٦) L مربّا. (٣٩٩٧) A om. و.
(٣٩٩٨) A وجودی. (٤٠٠٢) Bul. آنکه تیره کرد و هم. L تیره‌ش.

۲۹۷۰ ای جهودان بهرِ ناموسِ کسان • بگذرانید این تمنّا بر زبان
یك جهودی این قدر زَهْره نداشت • چون محمّد این عَلَم‌را بر فراشت
گفت اگر رانند این‌را بر زبان • یك یهودی خود نماند در جهان
پس یهودان مال بردند و خراج • که مکن رُسوا تو مارا ای سِراج
این سخن‌را نیست پایانی پدید • دست با من ده چو چشمت دوست دید

گفتن امیر المؤمنین علی کرّم الله وجهه با قرین خود کی چون خدو انداختی در روی من نفس من جنبید و اخلاص عمل نماند مانع کشتن تو آن شد،

۲۹۷۵ گفت امیر المؤمنین با آن جوان • که بهنگامِ نَبَرْد ای پهلوان
چون خُدو انداختی در رویِ من • نفس جنبید و تَبَه شد خوی من
نیم بهرِ حق شد و نیمی هوا • شِرْکت اندر کارِ حق نبود روا
تو نگاریدهٔ کفِ مَوْلیستی • آنِ حقّی کردهٔ من نیستی
نقشِ حق‌را هم بامرِ حق شکن • بر زجاجهٔ دوست سنگِ دوست زن
۲۹۸۰ گبر این بشنید و نوری شد پدید • در دلِ او تا که زُنّاری بُرید
گفت من تخمِ جفا میکاشتم • من ترا نوعی دگر پنداشتم
تو ترازوی اَحَدخو بودهٔ • بل زبانهٔ هر ترازو بودهٔ
تو تبار و اصل و خویشم بودهٔ • تو فروغِ شمعِ کیشم بودهٔ
من غلامِ آن چراغِ چشم‌جو • که چراغت روشنی پذْرفت ازو
۲۹۸۵ من غلامِ موجِ آن دریای نور • که چنین گوهر برآرد در ظهور

(۲۹۷۳) B راید. L گوید. Bul. نماندی. (۲۹۷۴) After this verse L Bul. add:

اندر آ در گلستان از مزبله • چونك در ظلمت ندیدی مشعله
بی توقّف زودتر در نه قدم • زین چه بی‌بن سوی باغ ارم

Heading: L خیو for خدو. Bul. آن بود for آن شد.

(۲۹۷۶) L خیو for خدو. (۲۹۸۳) AL اصل خویشم. (۲۹۸۴) B چشم تو.

از پی نظّارهٔ او حُور و جان * پُر شده آفاقِ هر هفت آسمان
خویشتن آراسته از بهرِ او * خود ورا پروای غیرِ دوست کو
آنچنان پُر گشته از اِجلالِ حق * که درو هم ره نیابد آلِ حق
لا یَسَعْ فینا نَبِیٌّ مُرْسَلٌ * وَٱلْمَلَكْ وَٱلرُّوحُ أَيْضًا فَٱعْقِلُوا
گفت ما زاغیم همچون زاغ نی * مستِ صبّاغیم مستِ باغ نی
چونك مخزنهای افلاك و عُقول * چون خسی آمد برِ چشمِ رسول
پس چه باشد مکّه و شام و عراق * که نماید او نَبَرْد و اشتیاق
آن گمان و ظنِّ منافق‌را بود * کو قیاس از جانِ زشتِ خود کند
آبگینهٔ زرد چون سازی نقاب * زرد بینی جملهٔ نورِ آفتاب
بشکن آن شیشهٔ کبود و زردرا * تا شناسی گَرْدرا و مَرْدرا
گِرْدِ فارس گَرْد سَر افراشته * گَرْدرا تو مَرْدِ حق پنداشته
گَرْد دید ابلیس و گفت این فرعِ طین * چون فزاید بر منِ آتش‌جبین
تا تو می‌بینی عزیزانرا بَشَر * دانك میراثِ بلیس است آن نظر
گر نه فرزندِ بلیسی ای عنید * پس بتو میراثِ آن سگ چون رسید
من نِیَم سگ شیرِ حقّم حق‌پرست * شیرِ حقّ آنست کز صورت برَست
شیرِ دنیا جوید اِشکاری و برگ * شیرِ مَوْلَی جوید آزادی و مرگ
چونك اندر مرگ بیند صد وجود * همچو پروانه بسوزاند وجود
شد هوای مرگ طوقِ صادقان * که جهودانرا بُد این دَم امتحان
در نُبی فرمود کای قومِ یهود * صادقانرا مرگ باشد گنج و سود
همچنانك آرزوی سود هست * آرزوی مرگ بردن زان بهست

(٢٩٥١) Suppl. in marg. C. (٢٩٥٢) L بر گشته. (٢٩٥٧) AB Bul.

آن گمان بر وی ضمیر بد کند * کو قیاس از جهل و حرص خود کند

L از جهل و حرص خود. (٢٩٦٠) L گردها افراشته. (٢٩٦١) A om. و.

(٢٩٦٤) Suppl. in marg C. (٢٩٦٥) Bul. عفی for مولی. After this verse C has a lacuna extending to v. ٢٩٩١. (٢٩٦٧) L شد تمنّا مرگ. L بذان بد امتحان.

(٢٩٦٩) Bul. آرزوی برگ مردن.

آمدن رکابدار علی کرّم الله وجهه که از بهر خدا مرا بکش و ازین قضا برهان،

باز آمد کای علی زودم بکُش • تا نبینم آن دَم و وقتِ تُرُش
من حلالت میکنم خونم بریز • تا نبیند چشمِ من آن رستخیز
۲۹۴۰ گفتم ار هر ذرّهٔ خونی شود • خنجر اندر کف بقصدِ تو رود
یك سرِ مو از تو نتْواند بُرید • چون قلم بر تو چنان خطّی کشید
لیك بی غم شو شفیعِ تو منم • خواجهٔ رُوحم نه مملوكِ تنم
پیشِ من این تن ندارد قیمتی • بی تنِ خویشم فتی اِبْنُ ٱلْفَتی
خنجر و شمشیر شد ریحانِ من • مرگِ من شد بزم و نرگستانِ من
۲۹۴۵ آنك او تن‌را بدین سان پی کند • حرصِ میری و خلافت کی کند
زآن بظاهر کوشد اندر جاه و حکم • تا امیران‌را نماید راه و حکم
تا امیری‌را دهد جانی دگر • تا دهد نخلِ خلافت‌را ثمر

بیان آن که فتح طلبیدن پیغامبر علیه السّلام مکّه‌را و غیر مکّه‌را جهت دوستیِ ملك دنیا نبود چون فرموده‌است که الدُّنیا جیفةٌ بلك بامر بود،

جهدِ پیغمبر بفتحِ مکّه هم • کی بود در حُبِّ دنیا مُتَّهَم
آنك او از مخزنِ هفت آسمان • چشم و دل بر بست روزِ امتحان

Heading: AB افتادن رکابدار هر باری پیش علی کرّم الله وجهه که ای امیر المؤمنین مرا بکش الخ, and so L Bul.
(۲۹۳۸) C که ای علی مارا بکش.   (۲۹۴۴) BL نرگدان.
(۲۹۴۶) Bul. جاه حکم. Bul. راه حکم.   (۲۹۴۷) After this verse L adds:
میریٔ او بینی اندر آن جهان • فکرت پنهانیت گردد عیان
Heading: آن is suppl. in C. A امر بود.
(۲۹۴۸) BC پیغامبر.   (۲۹۴۹) A زآنك او.

باز گشتن بحکایت امیر المؤمنین علی کرّم الله وجهه و مسامحت کردن او با خونیِ خویش،

بـاز رَو سوی علی و خونیَـش ٭ وآن کرم بـا خونی و افزونیَش
٣٩٢٥ گفت خونی‌را همی بینـم بچشم ٭ روز و شب بر وی نـدارم هیچ خشم
زآنك مرگم همچو مَن شیرین شدست ٭ مرگِ من در بَعْث چنگ اندر زدست
مرگِ بی‌مرگی بود مـارا حلال ٭ برگِ بی‌بـرگی بود مـارا نوال
ظاهرش مرگ و بباطن زنـدگی ٭ ظاهرش اَبْتَـر نهان پاینـدگی
در رَحِم زادن جَنین‌را رفتنست ٭ در جهان اورا زنَو بشْکُفتنست
٣٩٣٠ چون مرا سوی اجل عشق و هواست ٭ نهْیِ لَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ مـراست
زآنك نهْی از دانـهٔ شیرین بود ٭ تلخ‌را خود نهْیِ حاجت کی شود
دانـهٔ که تلخ باشد مغـز و پوست ٭ تلخی و مکروهیَش خود نهْیِ اوست
دانـهٔ مردن مرا شیرین شدست ٭ بَل هُمْ اَحْيَـآءٌ پیِ من آمدست
اُقْتُلُونِی يـا ثِقَـاتِی لَائِمـا ٭ إِنَّ فِی قَتْلِی حَيَاتِی دایمـا
٣٩٣٥ إِنَّ فِی مَوْتِی حَيَاتِی يـا فَتَی ٭ کَمْ اُفَارِقْ مَوْطِنِی حَتَّی مَتَی
فُرْقَتِی لَوْ لَمْ تَكُنْ فِی ذَا السُّكُون ٭ لَمْ يَقُلْ إِنَّـا إِلَيْـهِ رَاجِعُون
راجع آن باشد که بـاز آید بشهـر ٭ سوی وحدت آید از دَوْرانِ دهر

Heading: Suppl. in marg. C. B Bul. om. المؤمنین.
(٣٩٢٤) Suppl. in marg. C.
(٣٩٢٥) ABL Bul. گفت دشمن‌را. C هروز شب
(٣٩٢٦) ABL Bul. همچو من خوش آمدست, and so corr. in C.
(٣٩٢٩) Bul. در رحم مادر.
(٣٩٣٢) ABL Bul. کش for که.
(٣٩٣٦) L لم یکن.
(٣٩٣٧) B Bul. تفریق دهر, and so written above the line in A.

۲۹۰۵ ور بَبَرَّد جان زین خطرهای عظیم • بُرده باشد مایهٔ اِدبار و بیم
زآنك جان چون واصلِ جانان نبود • تا ابد با خویش کورست و کبود
چون تو ندْهی راه جان خود بُرده گیر • جان که بی تو زنده باشد مرده گیر
گر تو طعنه می‌زنی بر بندگان • مر ترا آن میرسد ای کامران
ور تو شمس و ماه‌را گوبی جفا • ور تو قدّ سروْرا گوبی دوتا
۲۹۱۰ ور تو عرش و چرخ‌را خوانی حقیر • ور تو کان و بحررا گوبی فقیر
آن بنسبت با کمالِ تو رَواست • مُلكِ اکمالِ فناها مر تراست
که تو پاکی از خطر وز نیستی • نیستانرا مُوجِد و مُغنیستی
آنك رویانید داند سوختن • زآنك چون بدْرید داند دوختن
می‌بسوزد هر خزان مر باغ‌را • باز رویاند گُلِ صبّاغ‌را
۲۹۱۵ کای بسوزیده برون آ تازه شو • بارِ دیگر خوب و خوب‌آوازه شو
چشمِ نرگس کور شد بازش بساخت • حلقِ نَی ببْرید و بازش خود نواخت
ما چو مصنوعیم و صانع نیستیم • جز زبون و جزکه قانع نیستیم
ما همه نَفْسی و نَفْسی می‌زنیم • گر نخوانی ما همه آهرْمنیم
زآن زآهرْمن رهیدستیم ما • که خریدی جانِ مارا از عمی
۲۹۲۰ تو عصاکش هرکرا که زندگیست • بی عصا و بی عصاکش کور کیست
غیرِ تو هرچ خوشست و ناخوشست • آدمی‌سوزست و عینِ آتشست
هرکرا آتش پناه و پُشت شد • هم مَجُوسی گشت و هم زَرْدُشت شد
کُلُّ شَیْءٍ ما خَلا اَللّهِ باطِلٌ • إنَّ فَضْلَ اَللّهِ غَیْمٌ هاطِلٌ

(۲۹۰۹) A ماه و بحررا. BL Bul. ماه و مهررا.
(۲۹۱۰) ABL Bul. چرخ و عرش‌را.
(۲۹۱۲) L و معنیستی. (۲۹۱۵) A om. و.
(۲۹۱٦) Bul. بازش مینواخت.
(۲۹۲۰) ABL Bul. کور چیست.
(۲۹۲۲) Bul. او مجوسی.

زآنک داند هرکه چشمش‌را گشود • کآن کُشنده سخرهٔ تقدیر بود
هرکه آن تقدیر طوق او شدی • بر سرِ فرزند هم تیغی زدی
رَو بترس و طعنه کم زن بر بَدان • پیشِ دامِ حُکم عجزِ خود بدان

تعجّب کردن آدم علیه السّلام از ضلالت ابلیس و عُجب آوردن،

روزی آدم بر بلیسی کو شقیست • از حقارت وز زیافت بنگریست
خویش‌بینی کرد و آمد خودگزین • خنده زد بر کارِ ابلیسِ لعین
۲۸ بانگ بر زد غیرتِ حق کای صفی • تو نمی‌دانی زاسرارِ خفی
پوستین‌را بازگونه گر کُنَد • کوه‌را از بیخ و از بُن بر کَنَد
پردهٔ صد آدم آن دم بر دَرَد • صد بلیسِ نَو مُسلْمان آورد
گفت آدم توبه کردم زین نظر • این چنین گستاخ نندیشم دگر
یا غِیاثَ ٱلمستغیثین ٱهْدِنا • لا ٱفتخارَ بِٱلعُلُومِ وَٱلغِنَى
۲۹ لا تزِغْ قَلْبًا هَدَیْتَ بِٱلکَرَم • وَٱصْرِفِ ٱلسُّوءَ ٱلَّذِی خَطَّ ٱلقَلَم
بگذران از جانِ ما سُوءَ ٱلقضا • وا مبُر مارا زاخوانِ رضا
تلختر از فُرقتِ تو هیچ نیست • بی پناهت غیرِ پیچاپیچ نیست
رختِ ما هم رختِ مارا راه‌زن • جسمِ ما مر جانِ مارا جامه‌کَن
دستِ ما چون پایِ مارا میخورد • بی امانِ تو کسی جان چون بَرَد

(۲۸۹۰) Bul. هرکرا چشمش گشود.

(۲۸۹۱) B Bul. هرکرا آن حکم بر سر آمدی، and so AC in marg.

Heading: ABL Bul. ابلیس لعین.

(۲۸۹۳) AB Bul. چشم آدم, and so corr. in C.

(۲۸۹۸) After this verse Bul. adds:

یا رب این جرأت زبنده عفو کن • توبه کردم تو مگیرم زین سخن

(۲۸۹۹) A لِافتخار. Bul. والغنا. (۲۹۰۰) Bul. جفّ القلم.

(۲۹۰۱) AB Bul. اخوان صفا. (۲۹۰۴) AL چون جان برد.

بس زیادتها درون نقصهاست • مر شهیدانرا حیوة اندر فناست
چون بریده گشت حلق رزق‌خوار • یُرْزَقُونَ فَرِحِینَ شد گوار
حلقِ حیوان چون بریده شد بعدل • حلقِ انسان رُست وافزون گشت فضل
حلقِ انسان چون ببرّد هین ببین • تا چه زاید کن قیاس آن برین
۲۸۷۵ حلقِ ثالث زاید و تیمارِ او • شربتِ حق باشد و انوارِ او
حلقِ ببْریده خورد شربت ولی • حلق از لا رَسته مرده در بلی
بس کن ای دون‌همّتِ کوته‌بَنان • تا کَیَت باشد حیوةِ جان بنان
زآن ندارے میوهٔ مانندِ بید • کآبِ رُو بُردے پیِ نانِ سپید
گر ندارد صبر زین نان جانِ حس • کیمیارا گیر و زر گردان تو مس
۲۸۸۰ جامه‌شویی کرد خواهی ای فلان • رُو مگردان از محلّهٔ گازران
گرچه نان بشْکست مر روزهٔ ترا • در شکسته‌بند پیچ و برتر آ
چون شکسته‌بند آمد دستِ او • پس رَفُو باشد یقین اِشْکستِ او
گر تو آن‌را بشکنی گوید بیا • تو دُرُستش کن نداری دست و پا
پس شکستن حقِّ او باشد که او • مر شکسته گشته‌را داند رفو
۲۸۸۵ آنک داند دوخت او داند درید • هرچ‌را بفروخت نیکوتر خرید
خانه‌را ویران کند زیر و زبر • پس بیکساعت کند معمورتر
گر یکی سررا ببرّد از بدن • صد هزاران سر بر آرد در زمن
گر نفرمودے قصاصی بر جُناة • یا نگفتی فِی ٱلْقِصاص آمد حیوة
مر کرا زَهره بُدی تا او زخَود • بر اسیرِ حکمِ حق تیغی زند

(۲۸۷۱) L Bul. پس زیادتها. A فنا اندر حیاست.
(۲۸۷۲) Bul. میشد گوار. C in marg. خوش for شد.
(۲۸۷۳) L بریده شد بفضل. Bul. om. و. AB افزونید فضل, and so C in marg. Bul. افزایید فضل. L افزونید عدل.
(۲۸۷۴) L چون بریده شد ببین.
(۲۸۸۲) A اشکسته او.
(۲۸۸۹) ABL Bul. خود کرا.

هیچ بغضی نیست در جانم زتو * زآنک این را من نمیدانم زتو
آلتِ حقّی تو فاعل دستِ حق * چون زنم بر آلتِ حق طعن و دَق
گفت او پس آن قصاص از بهرِ چیست * گفت هم از حقّ و آن سرِّ خفیست
۲۸۵۵ گر کند بر فعلِ خود او اعتراض * زاعتراضِ خود برویاند ریاض
اعتراض اورا رسد بر فعلِ خَود * زآنك در قهرست و در لطف او اَحَد
اندرین شهرِ حوادث میرِ اوست * در ممالك مالكِ تدبیرِ اوست
آلتِ خودرا اگر او بشکند * آن شکسته گشته را نیکو کند
رمزِ نَنْسَخْ آیةً اَوْ نُنْسِهَا * نَأْتِ خَیْرًا در عَقِب میدان مِها
۲۸۶۰ هر شریعت را که او منسوخ کرد * او گیا بُرد و عوض آورد وَرْد
شب کند منسوخ شُغلِ روزرا * بین جَمادیّ خِرَدافروزرا
باز شب منسوخ شد از نورِ روز * تا جمادی سوخت زآن آتش‌فروز
گرچه ظلمت آمد آن نوم و سُبات * نی درونِ ظلمتست آبِ حیات
نی در آن ظلمت خِرَدها تازه شد * سکتهٔ سرمایهٔ آوازه شد
۲۸۶۵ که زِضدها ضِدّها آید پدید * در سُوَیْدا نورِ دایم آفرید
جنگِ پیغمبر مدارِ صلح شد * صلحِ این آخر زمان زآن جنگ بُد
صد هزاران سَر بُرید آن دلِستان * تا امان یابد سرِ اهلِ جهان
باغبان زآن میبُرَد شاخِ مُضِر * تا بیابد نخل قامتها و بَر
میکَنَد از باغ دانا آن حشیش * تا نماید باغ و میوه خرّمیش
۲۸۷۰ میکَنَد دندانِ بدرا آن طبیب * تا رهد از درد و بیماری حبیب

(۲۸۵۲) After this verse L. adds v. ۲۹۸۰ *infra.*
(۲۸۵۴) Bul. این قصاص. Bul. om. و. (۲۸۵۶) A om. (۲۸۵۷) A om.
(۲۸۵۹) B زامر for رمز. (۲۸۶۰) AB Bul. حق منسوخ, and so corr. in C.
(۲۸۶۱) C بان جمادی سوخت زان افروزرا, corr. in marg.
(۲۸۶۲) C گرچه for باز. (۲۸۶۴) Bul. om. و. (۲۸۶۵) AL آورید. B Bul. در سویدا روشنایی آفرید, and so AC in marg. (۲۸۶۶) ABCL پیغامبر.
(۲۸۶۸) C گر for زآن, corr. above. C شاخی. (۲۸۶۹) A om. و.

نـاامیـدی‌را خـدا گردن زدست • چون گناه و معصیت طاعت شدست
چون مبدّل می‌کنـد او سیّئات • طاعتی‌اش می‌کنـد رَغمِ وُشات
زین شود مـرجوم شیطانِ رجیم • وز حسـد او بطرّقد گردد دو نیم
او بکوشـد تـا گناهی پـرورد • زآن گنـه مـارا بچاهی آورد
۲۸۴۰ چون ببینـد کآن گنـه شـد طاعتی • گـردد اورا نامُبـارك سـاعتی
اندر آ من در گشادم مـر تـرا • تُف زدی و تُحفـه دادم مـر تـرا
مـر جفـاگررا چنینهـا می‌دهم • پیشِ پای چپ چه سان سـر می‌نهم
پس وفاگررا چـه بخشم تو بدان • گنجهـا و مُلکهـای جـاودان

گفتن پیغامبر علیه السّلام بگوش رکابدار امیر المؤمنین کرّم الله وجهه کی کشتن علی بر دست تو خواهد بودن خبرت کردم،

من چنان مردم که بر خونئ خویش • نوشِ لطفِ من نشد در قهـر نیش
۲۸۴۵ گفت پیغمبـر بگـوشِ چاکـرم • کو بُـرَد روزی زگردن این سـرم
کرد آگه آن رسول از وَحْیِ دوست • که هلاکم عاقبت بـر دستِ اوست
او همی‌گویـد بکُش پیشین مـرا • تا نیآیـد از من این مُنْکَـر خطا
من همی‌گویم چو مرگِ من زتُست • با قضا من چون توانم حیله جُست
او همی‌افتـد بپیشم کای کـریم • مـر مرا کن از بـرای حق دو نیم
۲۸۵۰ تا نـه آید بر من این انجامِ بَـد • تـا نسوزد جانِ من بر جانِ خود
من همی‌گویم بـرَو جَفَّ ٱلْقَلَـم • زآن قلم بس سرنگون گردد عَلَم

(۲۸۳۶) B Bul. چون گنه مانند طاعت آمدست, and so C in marg.

(۲۸۳۹) Suppl. in marg. C. (۲۸۴۲) L پیش پای چه کسان.

Heading: L om. AB Bul. add علی after المؤمنین, and so corr. in C.

(۲۸۴۴) Suppl. in marg C, with بر for در.

(۲۸۴۵) A گفته. ABCL پیغامبر. (۲۸۴۶) A این رسول.

(۲۸۵۰) B Bul. تا نیاید. Bul. از من for بر من.

کین بیك لفظی شود از خواجه حُر ٭ وآن زِیَد شیرین و میرد تلخ و مُر

بندهٔ شهوت ندارد خود خلاص ٭ جز بفضلِ ایزد و انعامِ خاص

در چهی افتاد کانرا غَوْر نیست ٭ وآن گناهِ اوست جَبْر و جَوْر نیست

در چهی انداخت او خودرا که من ٭ در خورِ قعرش نمی‌یابم رسن

۲۸۲۰ بس کنم گر این سخن افزون شود ٭ خود جگر چه بْوَد که خارا خون شود

این جگرها خون نشد نه از سختی است ٭ حیرت و مشغولی و بدبختی است

خون شود روزی که خونش سود نیست ٭ خون شَو آن وقتی که خون مردود نیست

چون گواهیِ بندگان مقبول نیست ٭ عدل او باشد که بندهٔ غول نیست

گشت أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدْ در نُذُر ٭ زآنك بود از کَوْن او حُرّ ابنِ حُر

۲۸۲۵ چونك حُرّم خشم کی بندد مرا ٭ نیست اینجا جز صفاتِ حق در آ

اندر آ کازاد کردت فضلِ حق ٭ زآنك رحمت داشت بر خشمش سبق

اندر آ اکنون که جَستی از خطر ٭ سنگ بودی کیمیا کردت گهر

رَستهٔ از کفر و خارستانِ او ٭ چون گلی بشکف بسروستانِ هو

تو منی و من توَم ای محتشم ٭ تو علی بودی علی‌را چون کشم

۲۸۳۰ معصیت کردی به از هر طاعتی ٭ آسمان پیمودهٔ در ساعتی

بس خجسته معصیت کان کرد مرد ٭ نی زخاری بر دمد اوراقِ ورد

نی گناهِ عُمَر و قصدِ رسول ٭ می‌کشیدش تا بدرگاهِ قبول

نی بسحرِ ساحران فرعونشان ٭ می‌کشید و گشت دولت عَوْنشان

گر نبودی سحرشان و آن جحود ٭ کی کشیدیشان بفرعونِ عنود

۲۸۳۵ کی بدیدندی عصا و مُعجزات ٭ معصیت طاعت شد ای قومِ عُصات

(۲۸۱۶) AB Bul. سخت مر. L سخت و مر.

(۲۸۱۹) L نی‌یارم رسن. (۲۸۲۱) L Bul. om. نه. AB Bul. غفلت for حیرت.

(۲۸۲٤) C حرّ بن حر. (۲۸۲۷) ABL Bul. رستی از خطر.

(۲۸۲۸) A بشگفت. Bul. چون گلی بشگفته در بستان او. L او for هو.

(۲۸۲۹) After توم C has که با تو من خوشم, corr. above.

(۲۸۳۱) L Bul. کان مرد کرد. (۲۸۳٤) Bul. که کشید ایشان.

گوهر و هستیٔ من بنیادِ اوست • ور شوم چون کاه بادم بادِ اوست
جز بیادِ او نجنبد مَیْلِ من • نیست جز عشقِ احد سرخَیْلِ من
خشم بر شاهان شه و ما را غلام • خشم را هم بسته‌ام زیرِ لگام
۲۸۰۰ تیغِ حلم گردنِ خشمم زدست • خشمِ حق بر من چو رحمت آمدست
غرقِ نورم گرچه سقفم شد خراب • روضه گشتم گرچه هستم بو تُراب
چون در آمد در میان غیرِ خدا • تیغ را اندر میان کردن سزا
تا أَحَبَّ لِلّه آید نامِ من • تا که أَبْغَضْ لِلّه آید کامِ من
تا که أَعْطا لِلّه آید جودِ من • تا که أَمْسَكْ لِلّه آید بودِ من
۲۸۰۵ بخلِ من لِلّه عطا لِلّه و بس • جمله لِلّه‌ام نِیَم من آنِ کس
وآنچ لِلّه می‌کنم تقلید نیست • نیست تخییل و گمان جز دید نیست
زاجتهاد و از تحرّی رَسته‌ام • آستین بر دامنِ حق بسته‌ام
گر همی پرّم همی بینم مَطار • ور همی گردم همی بینم مَدار
ور کشم باری بدانم تا کجا • ماهم و خورشید پیشم پیشوا
۲۸۱۰ بیش ازین با خلق گفتن روی نیست • بحر را گنجایی اندر جوی نیست
پست می‌گویم باندازهٔ عقول • عیب نبود این بود کارِ رسول
از غرض حُرّم گواهیٔ حُر شنو • که گواهیٔ بندگان نه ارزد دو جَو
در شریعت مر گواهیٔ بنده را • نیست قدری نزدِ دعوی و قضا
گر هزاران بنده باشندت گواه • شرع نپْذیرد گواهیشان بکاه
۲۸۱۵ بندهٔ شهوت بَتَر نزدیکِ حق • از غلام و بندگانِ مسترَق

(۲۷۹۷) ABC بادم یاد اوست.   (۲۷۹۹) L زین و لگام.

(۲۸۰۰) AL بر من همه رحمت شدست.   (۲۸۰۲) ABL Bul.

چون در آمد علّتی اندر غزا • تیغ را اندر میان کردن سزا

and so corr. in C.   (۲۸۰۳) A الله *bis*. L أُحِبُّ لله.   (۲۸۰٤) A الله *bis*.

(۲۸۰۵) L پس for و بس. C نهم for نیم.

(۲۸۱۳) AB Bul. وقت دعوی.

(۲۸۱٤) ABL Bul. بر نسنجد شرع ایشانرا بکاه, and so C in marg.

ن رهی که پخته سازد میوه‌را • وآن رهی که دل دهد کالیوه‌را
ز گو ای بازِ پرّ افروخته • با شه و با ساعدش آموخته
ز گو ای بازِ عنقاگیرِ شاه • ای سپاه‌اِشکن بخود نی با سپاه
وحدی یکی و صد هزار • باز گو ای بنده بازت‌را شکار
محلِّ قهر این رحمت زچیست • اژدهارا دست دادن راهِ کیست

جواب گفتن امیر المؤمنین که سبب افگندن شمشیر از دست چه بود در آن حالت،

ت من تیغ از پیِ حق می‌زنم • بندهٔ حقّم نه مأمورِ تنم
رِ حقّم نیستم شیرِ هوا • فعلِ من بر دینِ من باشد گوا
ا رَمَیْتَ إِذْ رَمَیْتُم در حِراب • من چو تیغم وآن زننده آفتاب
ستِ خودرا من زرَه بر داشتم • غیرِ حق‌را من عدم انگاشتم
یه‌اَم کدخدااَم آفتاب • حاجبم من نیستم اورا حجاب
ن چو تیغم پُر گهرهای وصال • زنده گردانم نه کُشته در قتال
ون نپوشد گوهرِ تیغِ مرا • باد از جا کی برد میغِ مرا
• نِیَم کوهم زحلم و صبر و داد • کوه‌را کی در رباید تند باد
ك از بادی رود از جا خسیست • زانك بادِ ناموافق خود بسیست
ادِ خشم و بادِ شهوت بادِ آز • برد اورا که نبود اهلِ نماز

(۲۷۸۳) ABL Bul. آن رهی in the first hemistich.

(۲۷۸۸) After this verse Bul. adds:

رامی آنست و کمان و تیر همن • قاطع آنست صورت شمشیر من

(۲۷۸۹) AL در جواب. (۲۷۹۱) L سایه‌ام من. Bul. کدخدایم. A زآفتاب.

(۲۷۹۳) Bul. نکشته. (۲۷۹۵) C خسی است. C بسی است.

(۲۷۹۶) A نبد اهل. After this verse L adds:

باد کبر و باد کینه باد ناز • برد آن خس کو نبود اهل نیاز
باد حرص و باد عجب و باد حلم • برد اورا کو نبود از اهل علم

In the second verse حلم should be written خلم.

۲۷۷۰ تا زدرویشی نیابی تو گهر ٭ کی گهر جویی زدرویشی دگر
سالها گر ظن دود با پای خویش ٭ نگذرد زاشکاف بینیهای خویش
غیر بینی هیچ می بینی بگو ٭ چون بینی گر کنی بینی بگو

سؤال کردن آن کافر از علی کرّم الله وجهه که چون بر چون منی مظفّر شدی شمشیررا از دست چون انداختی،

گفت فرما یا امیر المؤمنین ٭ تا بجنبد جان بتن در چون جنین
چون جنین‌را نوبت تدبیر رُو ٭ از ستاره سوی خورشید آید او
۲۷۷۵ چونك وقت آید که گیرد جان جنین ٭ آفتابش آن زمان گردد مُعین
این جنین در جنبش آید زآفتاب ٭ کآفتابش جان همی‌بخشد شتاب
از دگر انجم بجز نقشی نیافت ٭ این جنین تا آفتابش بر نتافت
از کدامین ره تعلّق یافت او ٭ در رَحِم با آفتاب خوب‌رو
از ره پنهان که دور از حسّ ماست ٭ آفتاب چرخ‌را بس راههاست
۲۷۸۰ آن رهی که زر بیابد قوت ازو ٭ وآن رهی که سنگ شد یاقوت ازو
وآن رهی که سرخ سازد لعل‌را ٭ وآن رهی که برق بخشد نعل‌را

(۲۷۷۰) Suppl. in marg. C. (۲۷۷۲) AB Bul.

تا ببینی نآیدت ازغیب بو ٭ غیر بینی هیچ می‌بینی بگو

and so L, which has تا نه بینی for تا ببینی. The second hemistich in C has been erased and the words تا نبینی نآیدت از غیب بو suppl. in marg.

Heading: A om. چون before بر. Bul. چون بر من. After the Heading AB add:

پس بگفت آن نومسلمان ولی ٭ از سر مستی و لذّت با علی

and so L Bul., which have یا علی. The verse is suppl. in marg. C.

(۲۷۷۳) AB Bul. که بفرما, and so corr. in C. L باز فرما.

(۲۷۷٤) ABL Bul. هفت اختر هر جنین‌را مدّتی ٭ می‌کند ای جان بنوبت خدمتی and so C in marg. (۲۷۷۵) Suppl. in marg. C. BL Bul. جان گیرد.

(۲۷۸۰) C شهره for سنگ, corr. above. (۲۷۸۱) ABL Bul. آن رهی in the first hemistich. A چرخ for سرخ.

وآن یکی سه ماه می‌بینند هم * این سه کس بنشسته یك موضع نَعَم

چشمِ هر سه باز و گوشِ هر سه تیز * در تو آویزان و از من در گریز

۲۷۵۵ سِحرِ عینست این عجب لطفِ خفیست * بر تو نقشِ گرگ و بر من یوسفیست

عالَم ار هژده هزارست و فزون * نیست این هجده بهر چشمی زبون

راز بگشا ای علیِّ مرتضی * ای پسِ سُوءُ القضا حُسْنُ القضا

یا تو واگو آنچ عقلت یافتست * یا بگویم آنچ بر من تافتست

از تو بر من تافت پنهان چون کنی * بی زبان چون ماه پرتو می‌زنی

۲۷۶۰ لیك اگر در گفت آید قرصِ ماه * شب‌روانرا زودتر آرد براه

از غلط ایمن شوند و از ذهول * بانگِ مه غالب شود بر بانگِ غول

ماه بی گفتن چو باشد رَهنما * چون بگوید شد ضیا اندر ضیا

چون تو بابی آن مدینهٔ علمرا * چون شعاعی آفتابِ حلمرا

باز باش ای باب بر جویای باب * تا رسد از تو قُشور اندر لُباب

۲۷۶۵ باز باش ای بابِ رحمت تا ابد * بارگاهِ ما لَهُ کُفْوًا اَحَد

هر هوا و ذرّهٔ خود مَنظَریست * ناگشاده کی گُوَد آنجا دریست

تا بنگشاید دری‌را دیدبان * در درون هرگز نجنبد این گمان

چون گشاده شد دری حیران شود * پَر بروید بر گمان پرّان شود

غافلی ناگه بویران گنج یافت * سوی هر ویران از آن پس می‌شتافت

(۲۷۵٤) C و هر سه تیز. C از وی در گریز, corr. above.

(۲۷۵۵) A ای عجب. A om. و.   (۲۷۵٦) AL هجده هزارست. AC چشم زبون, corr. in C. B هر نظررا نیست این هجده زبون, and so Bul., with هژده for هجده.

(۲۷۵۷) A بگشای. C بی for پس.   (۲۷۵۹) ABL Bul.

از تو بر من تافت چون داری نهان * می‌فشانی نور چون مه بی زبان

and so C in marg.   (۲۷٦٤) C قصور for قشور, corr. in marg.

(۲۷٦٦) BL Bul. که for کی. AB Bul. کآنجا.   (۲۷٦۷) BL Bul. دیده‌بان.

(۲۷٦۸) AB مرغ اومید و طمع پرّان شود, and so L Bul., which have امید, and C in marg.   (۲۷٦۹) Suppl. in marg. C.

در مروّت ابرِ موسیٰ بتیه • کآمد از وی خوان و نان
ابرها گندم دهد کآنرا بجهد • پخته و شیرین کند مردم چو
۲۷۳۵ ابرِ موسی پرِّ رحمت بر گشاد • پخته و شیرینِ بی زحمت
از برای پخته‌خوارانِ کَرَم • رحمتش افراشت در عالم
تا چهل سال آن وظیفه وآن عطا • کم نشد یك روز از آن اهل
تا هم ایشان از خسیسی خاستند • گندنا و تَرّه و خَس خوا
اُمّتِ احمد که هستید از کرام • تا قیامت هست باقی آن
۲۷۴۰ چون أَبِیتُ عِنْدَ رَبِّی فاش شد • یُطْعِم و یُسْقِی کنایت زآش
هیچ بی تأویل این‌را در پذیر • تا در آید در گلو چون شهد
زانك تأویلست وا دادِ عطا • چونك بیند آن حقیقت‌را
آن خطا دیدن زضعفِ عقلِ اوست • عقلِ کُل مغزست وعقلِ ما چو
خویش‌را تأویل کن نه اخباررا • مغزرا بَد گوی نی گل
۲۷۴۵ ای علی که جملهٔ عقل و دیدهٔ • شمّهٔ وا گو از آنچ
تیغِ حِلْمت جانِ مارا چاك کرد • آبِ عِلْمت خاكِ مارا پاك
باز گو دانم که این اسرارِ هُوست • زآنك بی شمشیر کشتن کارِ
صانعِ بی آلت و بی جارحه • واهبِ این هدیهای
صد هزاران می چشاند هوش‌را • که خبر نبود دو چشم و
۲۷۵۰ باز گو ای بازِ عرشِ خوش‌شکار • تا چه دیدی این زمان از
چشمِ تو ادراكِ غیب آموخته • چشمهای حاضران بر د
آن یکی ماهی همی‌بیند عیان • وآن یکی تاریك می‌بیند

---

5) Bul. و بی زحمت.   (۲۷۳۶) AB Bul. افراخت.

7) C از اهل رجا, with آن suppl. above.

9) BL هستند. In C the penultimate letter is unpointed.

2) A این حقیقت‌را.   (۲۷۴۳) ABL Bul. و عقل جزو پوست, and so corr. in C.

8) L هدیهای فاتحه. After this verse L adds:

صد هزاران می چشاند روح‌را • که خبر نبود دهانرا ای فتی

۲۷۱۵ خلق گفتندش که در بگشوده‌ام • ما سخی و اهلِ فُتُوّت بوده‌ام
گفت نان در رَسْم و عادت داده‌اید • دست از بهرِ خدا نگشاده‌اید
بهرِ فخر و بهرِ بوْش و بهرِ ناز • نه از برای ترس و تقوی و نیاز
مال تخمست و بهر شوره منه • تیغ‌را در دستِ هر رهزن مده
اهلِ دین‌را باز دان از اهلِ کین • همنشینِ حق بجو با او نشین
۲۷۲۰ هر کسی بر قومِ خود ایثار کرد • کاغه پندارد که او خود کار کرد

خُدو انداختن خصم در روی امیر المؤمنین علی کرّم الله وجهه و انداختن علی شمشیررا از دست،

از علی آموز اخلاصِ عمل • شیرِ حق‌را دان مطهّر از دغل
در غزا بر پهلوانی دست یافت • زود شمشیری بر آورد و شتافت
او خدو انداخت بر روی علی • افتخارِ هر نبی و هر ولی
آن خدو زد بر رخی که رویِ ماه • سجده آرد پیشِ او در سجده‌گاه
۲۷۲۵ در زمان انداخت شمشیر آن علی • کرد او اندر غزااش کاهلی
گشت حیران آن مبارز زین عمل • وز نمودن عفو و رحمت بی محل
گفت بر من تیغِ تیز افراشتی • از چه افگندی مرا بگذاشتی
آن چه دیدی بهتر از پیکارِ من • تا شدستی سُست در اِشکارِ من
آن چه دیدی که چنین خشمت نشست • تا چنان برقی نمود و باز جست
۲۷۳۰ آن چه دیدی که مرا زآن عکس دید • در دل و جان شعلهٔ آمد پدید
آن چه دیدی برتر از کوْن و مکان • که به از جان بود و بخشیدیم جان
در شجاعت شیرِ ربّانیستی • در مروّت خود که داند کیستی

(۲۷۱٦) A آن for نان. (۲۷۲۰) L خواجه پندارد.

Heading: L خیو انداختن.

(۲۷۲۳) L خیو. AB در روی. (۲٦۲٤) L خیو.

(۲۷۲۸) ABL Bul. تا شدی تو سست. (۲۷۳۲) A خود کی داند.

۲۷۰۵ چونك هیزم باز گیری نار مُرْد • زآنك تقوی آب سوی نار بُرْد
گی سیه گردد زآتش روی خوب • کو نهد گلگونه از تَقْوَی ٱلْقُلُوب

آتش افتادن در شهر بأیّام عمر رضی الله عنه،

آتشی افتاد در عهد عُمَر • همچو چوب خشك میخورد او حجر
در فتاد اندر بنا و خانها • تا زد اندر پرّ مرغ و لانها
نیم شهر از شعلها آتش گرفت • آب میترسید از آن و میشگفت
۲۷۱۰ مشکهای آب و سرکه میزدند • بر سر آتش کسان هوشمند
آتش از استیزه افزون میشدی • میرسید اورا مدد از بی حدی
خلق آمد جانب عُمَر شتاب • کآتش ما مینمیرد هیچ از آب
گفت آن آتش زآیات خداست • شعلهٔ از آتش ظلم شماست
آب بگذارید و نان قسمت کنید • بخل بگذارید اگر آلِ منید

(۲۷۰۷) After this verse L adds:

نار پاکانرا ندارد خود زیان • که زخاشاکی شود دریا نهان
هرکه تریاك خدائی را نخورد • گر خورد زهری مگویش کو بمرد
گر طبیبت گوید ای رنجور زار • از زفر پرهیز کن پس هوش دار
گر جوابش گوئی از جهل ای سقیم • پس چرا تو میخوری بی ترس و بیم
آب چشم خویش ریزان شد فزون • آب خم بین خود بخوردن شد نگون
خور کند رنجوررا رنجورتر • وآنکه معمورست خود معمورتر
گویدش در دل حکیم مهربان • که قیاسی کردهٔ چون ابلهان
در تو علّت میفروزد همچو نار • هین مکن با نار هیزمرا تو یار
زین دو آتش خانهات ویران شود • قالب زنده ازو بیجان شود
درمن ار ناریست هست آن همچو نور • نار صحبت در تن افزاید حضور
نور صحبت چون فزاید در وجود • بی زیانی تن برد صد گونه سود

(۲۷۱۳) ABL Bul. بخل شماست, and so corr. in C.

(۲۷۱۴) B آب چبود بر عطای نان تنید, and so C in marg. Bul. آب و سرکه چیست نان قسمت کنید, and so A in marg.

ـ جان کندن سوی مرگ آمدن • دست در آبِ حیاتی نازدن
ا دو دیه در خاك و مات • صد گمان دارنـد در آبِ حیات
کن تا صد گمان گردد نَوَد • شب بـرَوْ ور تو بخسپی شب رود
ـبِ تاریك جوی آن روزرا • پیش کن آن عقلِ ظلمت‌سوزرا
ـبِ بَـدْرنگ بس نیکی بود • آبِ حیوان جفتِ تاریکی بـود
خفتن کی توان بـر داشتن • با چنین صـد تخمِ غفلت کاشتن
ـِ مرده لقمـهٔ مرده یـار شـد • خواجه خفت و دزدِ شب برکار شد
دانی که خصمانت کینـد • ناریان خصـمِ وجودِ خاکینـد
ـصمِ آب و فرزنـدانِ اوسـت • همچنان که آب خصمِ جانِ اوسـت
آتش‌را کُشـد زیـرا که او • خصمِ فرزندانِ آبست و عـدو
از آن این نارِ نارِ شهوتست • کاندرو اصلِ گناه و زَلّتست
بیـرونی بآبی بفْسـرد • نـارِ شهوت تـا بـدوزخ می‌بـرَد
شهوت می‌نیارامـد بـآب • زآنك دارد طبعِ دوزخ در عـذاب
شهوت‌را چـه چاره نورِ دین • نُورُکُمْ إطْفَاءُ نَـارِ ٱلْکَافِرِین
کُشـد این ناررا نورِ خـدا • نـورِ ابـرٰهیـم‌را سـار اوستـا
زنـارِ نَفْسِ چون نمـرودِ تو • وا رهد این جسمِ همچون عُودِ تو
ـ نارے براندن کم نشـد • او بماندن کم شود بی هیچ بُـد
ـکه هیزم می‌نهی بـر آتشی • کی بمیـرد آتـش از هیزم‌کشی

(۳۶۹۰) AB جو for جوی. L چون.

(۳۶۹۲) In B this verse precedes v. ۳۶۹۰, but is repeated after v. ۳۶۹۱.

(۳۶۹۵) After this verse Bul. adds:

آب‌را همجنس‌را خصمست نار • ناررا آبست عدوی بانشکار

(۳۶۹۷) Bul. ذلتست.

(۳۷۰۰) In C vv. ۳۷۰۰ and ۳۷۰۱ are transposed, but corr. in marg.

(۳۸۰۲) C orig. شهوتی and probably باری, corr. above.

(۳۷۰٤) A تا کی. A ار هیزم کشی.

تو که باشی زید هم خودرا نیافت • همچو اختر که برو خورشید تافت

٢٦٧٠ نی ازو نقشی بمانَد نی نشان • نی کُهی یابی بِراهِ کهکشان

شد حواسّ و نُطقِ با پایانِ ما • محوِ علم و دانشِ سلطانِ ما

حسّها و عقلهاشان در درون • موج در موجِ لَدَیْنا مُحْضَرُون

چون شب آمد باز وقتِ بار شد • انجمِ پنهان شده بر کار شد

بیهُشانرا وا دهد حق هوشها • حلقه حلقه حلقها در گوشها

٢٦٧٥ پای کوبان دست افشان در ثنا • نازان نازان رَبَّنا أَحْيَيْتَنَا

آن جُلود و آن عِظامِ ریخته • فارسان گشته غبار انگیخته

حمله آرند از عدم سوی وجود • در قیامت هم شکور و هم کَنود

سر چه می‌پیچی کنی نادیدهٔ • در عدم زاوّل نه سر پیچیدهٔ

در عدم افشرده بودی پای خویش • که مرا که بر کَنَد از جایِ خویش

٢٦٨٠ می‌نبینی صُنعِ ربّانیت‌را • که کشید او مویِ پیشانیت‌را

تا کشیدت اندرین انواعِ حال • که نبودت در گمان و در خیال

آن عدم اورا هماره بنده‌است • کار کن دیوا سُلَیْمان زنده‌است

دیو می‌سازد جِفَانِ کَالْجَوَاب • زَهْره نی تا دفع گوید یا جواب

خویش‌را بین چون همی لرزی زبیم • مر عدم‌را نیز لرزان دان مقیم

٢٦٨٥ ور تو دست اندر مَناصب می‌زنی • هم زترس است آن که جانی می‌کنی

هرچه جز عشقِ خدای احسن‌است • گر شکرخواریست آن جان کندن‌است

(٢٦٦٩) A تو کی باشی. (٢٦٧١) AB Bul. ناطقهٔ تابان ما. L شد حواس و ناطقه. C om. و before نطق. ABL Bul. محو نور دانش, and so corr. in C. پایان ما.

(٢٦٧٢) C و لدینا. (٢٦٧٣) A چون شب باز وقت یار شد, with که written over چون. B چون که شب با ظلمت خود یار شد, i. e. وقت written over ظلمت خود and چون یاید صبح وقت بار شد, and so C in marg. In C part of the first hemistich has been obliterated and only the words وقت بار شد are now legible.

(٢٦٧٨) L چه پیچی میکنی. Bul. در عدم اوّل. (٢٦٧٩) A کی بر کند.

(٢٦٨٠) A از for او. (٢٦٨١) B تا کشیدن. (٢٦٨٢) C بنده ایست. C زنده ایست.

(٢٦٨٥) Bul. هم زترست. (٢٦٨٦) C خدایی. L شکرخائیست.

گفتن پیغامبر علیه السّلام مر زیدرا که این سرّرا فاش‌تر ازین مگو و متابعت نگاه دار،

گفت پیغمبر که اَصْحابی نُجُوم • رهروانرا شمع و شیطانرا رُجُوم
هر کسی‌را گر بُدی آن چشم و زور • کو گرفتی زآفتاب چرخ نور
هیچ ماه و اختری حاجت نبود • که بُدی بر آفتابی چون شُهود
ماه می‌گوید بخاك و ابر و فَی • من بشر من مِثْلُکُمْ یُوحَی إِلَیْ
۲ چون شما تاریك بودم در نهاد • وحْیِ خورشیدم چنین نوری بداد
ظلمتی دارم بنِسْبت با شُموس • نور دارم بهرِ ظُلْماتِ نفوس
زآن ضعیفم تا تو تابی آوری • که نه مردِ آفتابِ انْوَری
همچو شهد و سِرکه درهم بافتم • تا ببیماریِّ جگر ره یافتم
چون زعلّت وا رهیدی ای رهین • سرکه‌را بگذار و میخور انگبین
۲ تختِ دل معمور شد پاك از هوا • بر وی اَلرَّحْمٰن عَلَی الْعَرْشِ اسْتَوَی
حکم بر دل بعد ازین بی واسطه • حق کند چون یافت دل این رابطه
این سخن پایان ندارد زید کو • تا دهم پندش که رسوایی مجو

باز گشتن بحکایت زید،

زیدرا اکنون نیابی کو گریخت • جَست از صفِّ نِعال و نعل ریخت

(۲۶۵۶) ABC پیغامبر. (۲۶۵۸) B Bul. om. In A this verse is followed by another which is evidently a variant:

کی ستاره حاجتستی ای ذلیل • که بدی بر نور خورشید او دلیل

B Bul. have the second verse, and it also occurs in marg. C. The first verse has been stroked out in C. (۲۶۵۹) C بابر و خاك. AB Bul. من بشر بودم ولی یوحی الی, and so corr. in C. (۲۶۶۴) C تا بامراض جگر. B Bul. تا سوی رنج جگر, and so corr. in C. (۲۶۶۵) Bul. پن که for بر وی.

Heading: ABL Bul. رجوع بحکایت.

بس بود خورشیدرا رویش گواه • أَیُّ شَیْءٍ أَعْظَمُ اَلشَّاهِدْ إِلَه

نه بگویم چون قرین شد در بیان • هم خدا و هم مَلَك هم عالمان

۲٦٤٥ یَشْهَدُ اَللّٰه وَالْمَلَكُ وَأَهْلُ اَلْعُلُوم • أَنَّهُ لا رَبَّ إِلاَّ مَنْ یَدُوم

چون گواهی داد حق که بُوَد مَلَك • تا شود اندر گواهی مشترك

زآنك شَعْشاع و گواهئ آفتاب • بر نتابد چشم و دلهای خراب

چون خفاشی کو تف خورشیدرا • بر نتابد بسگلد اومیدرا

پس ملایك‌را چو ما هم یار دان • جلوه‌گر خورشیدرا بر آسمان

۲٦٥۰ کین ضیا ما زآفتابی یافتیم • چون خلیفه بر ضعیفان تافتیم

ماهِ نو یا هفت‌روزه یا که بَدْر • مرتبهٔ هر یك ملك در نور و قَدْر

زاجنحهٔ نورِ ثُلاثَ أَوْ رُباع • بر مَراتب هر مَلَك‌را آن شُعاع

همچو پرهای عقولِ اِنسیان • که بسی فرقستشان اندر میان

پس قرینِ هر بَشَر در نیك و بد • آن مَلَك باشد که همقدرش بود

۲٦٥٥ اعمشی کو ماه‌را هم بر نتافت • اختر اندر رهبری بر وی بتافت

(۲٦٤٤) Bul. خود for چون.

(۲٦٤٥) L om. و before اهل.

(۲٦٤٧) ABL Bul. حضور آفتاب, and so corr. in C.

(۲٦٤٨) L Bul. بگسلد امیدرا.

(۲٦٤٩) B چو ماهان بار دان. L همراز دان.

(۲٦٥١) ABL Bul. چون مه نو یا سه‌روزه یا که بدر, and so corr. in C. BL Bul. هر ملك دارد کمال و نور و قدر, and so A. AC نور قدر.

(۲٦٥۲) B om.

(۲٦٥٤) ABL Bul. که مانندش بود, and so C in marg. The order of this and the two preceding verses in C is ۲٦٥٤, ۲٦٥۳, ۲٦٥۲, and in L ۲٦٥۳, ۲٦٥٤, ۲٦٥۲.

(۲٦٥٥) AB Bul.

چشم اعمش چونك خوررا بر نتافت • اختر اورا شمع شد تا ره بیافت,

and so corr. in C. L in the second hemistich چشم اعمش نور خوررا بر نتافت.

شد خیالِ غایب اندر سینه زفت • چونك شد حاضر خیالِ او برفت
گر سمای نور بی بارنده نیست • هم زمینِ تار بی بالنده نیست
یُؤْمِنُونَ بِالْغَیْبِ می‌باید مرا • زآن ببستم روزنِ فانی سرا
گر گشایم روزنش چون روزِ صور • چون بگویم هَلْ تَرَی فِیهَا فُطُور
۲۶۴۰ تا درین ظلمت تحرّیها کنند • هر کسی رُو جانبی می‌آورند
مدّتی معکوس باشد کارها • شحنه‌را دزد آورد بر دارها
تا که بس سلطان و عالی‌همّتی • بندهٔ بندهٔ خود آید مدّتی
بندگی در غیب آمد خوب و گش • حفظِ غیب آمد در استعباد خَوش
کُو که مدحِ شاه گوید پیشِ او • تا که در غیبت بود او شرم‌رُو
۲۶۴۵ قلعه‌داری کز کنارِ مملکت • دُور از سلطان و سایهٔ سلطنت
پاس دارد قلعه‌را از دشمنان • قلعه نفروشد بمالِ بی‌کران
غایب از شه در کنارِ ثغرها • همچو حاضر او نگه دارد وفا
نزدِ شه بهتر بود از دیگران • که بخدمت حاضرند و جان‌فشان
پس بغیبت نیمِ ذرّهٔ حفظِ کار • به که اندر حاضری زآن صد هزار
۲۶۵۰ طاعت و ایمان کنون محمود شد • بعدِ مرگ اندر عیان مردود شد
چونك غیب و غایب و روپوش به • پس دهان بر بند ما خاموش به
ای برادر دست وا دار از سخن • خود خدا پیدا کند علمِ لَدُن

(۲۶۳۶) C خیالی غایب .A خیال غیب .C سینه ىفت .ABL Bul حاضر شد, and so corr. in C. The following words have been altered in C. The original reading may have been خیال دوست رفت. (۲۶۳۸) A om. (۲۶۳۹) A om. BL Bul. in the first hemistich: چون شکافم آسمانرا در ظهور, and so corr. in marg. C.

(۲۶۴۰) ABL Bul. تحرّی گسترند, and so in marg. C.

(۲۶۴۶) In L the hemistichs are transposed.

(۲۶۴۸) ABL Bul. پیش شه او به بود, and so in marg. C.

(۲۶۵۱) AB Bul. بر بند و لب خاموش به, and so L, which om. و. In C لب is written above ما.

۳۶۱۰ غیب مطلوبِ حق آمد چند گاه • این دُهُل‌زن‌را بران بر بند راه
تنگ مران در کَش عنان مستور به • هرکس از پندارِ خود مسرور به
حق همی‌خواهد که نومیدانِ او • زین عبادت هم نگردانند رُو
هم بر اومیدے مشرّف می‌شوند • چند روزے در رکابش می‌دوند
خواهد آن رحمت بتابد بر همه • بر بد و نیك از عمومِ مرحمه
۳۶۱۵ حق همی‌خواهد که هر میر و اسیر • با رجا و خوف باشند و حذیر
این رجا و خوف در پرده بود • تا پسِ این پرده پرورده شود
چون دریدی پرده کو خوف و رجا • غیب‌را شد کرّ و فرّ و اِبْتِلا
بر لبِ جو بُرْد ظنّی یك فتا • که سُلَیْمانست ماهی‌گیرِ ما
گر وَیَست این از چه فردست و خفیست • ورنه سیمای سلیمانیش چیست
۳۶۲۰ اندرین اندیشه می‌بود او دُودِل • تا سلیمان گشت شاه و مُسْتَقِل
دیو رفت از مُلك و تختِ او گریخت • تیغِ بختش خونِ آن شیطان بریخت
کرد در انگشتِ خود انگشتری • جمع آمد لشکرِ دیو و پری
آمدند از بهرِ نظّاره رجال • در میانشان آنك بُد صاحب خیال
چونك کف بگشاد و دید انگشتری • رفت اندیشه و تحرّے یکسرے
۳۶۲۵ باك آنگاهست کآن پوشیده‌است • این تحرّی از پیِ نادیده‌است

(۳۶۱۲) After this verse L adds:

هم مشرّف در عبادتهای او • مشتغل گشته بطاعتهای او

(۳۶۱۴) AB هم باومیدی. Bul. بامیدی. L بر امیدی. (۳۶۱۶) Bul. پرورده بود.

(۳۶۱۷) B Bul. کرّ و فرّی بر ملا, and so A (which has فرّ), and C in marg. L کرّ و فرّ اندر ملا. (۳۶۱۸) C و ماهی‌گیر.

(۳۶۲۰) Bul. om. و. L و شاه مستقل.

(۳۶۲۱) In A the hemistichs are transposed.

(۳۶۲٤) ABL Bul. چون در انگشتش بدید انگشتری, and so C in marg. ABL Bul. اندیشه و گمانش, and so corr. in C.

(۳۶۲۵) ABL Bul. وهم آنگاهست, and so corr. in C.

آنگهان بنگر تو بدکرداررا • صُنعهاے کاشفِ اَلْأَسْراررا
گشت ساقی خواجه از آبِ حمیم • مر غلامانرا و خوردند آن زبیم
۳۵۹۵ بعد از آن می‌راندشان در دشتها • می‌دویدندے میانِ کشتها
قی در افتادند ایشان از عنا • آب می‌آورد زیشان میوها
چونك لقمان‌را در آمد قی زناف • می بر آمد از درونش آبِ صاف
حکمتِ لقمان چو داند این نمود • پس چه باشد حکمتِ رَبِّ ٱلْوُجُود
یَوْمَ تُبْلَى ٱلسَّرَائِرُ كُلُّهَا • بانَ مِنْكُم كامِنٌ لا یُشْتَهَى
۳۶۰۰ چون سُقُوا مَآءً حَمِيمًا قُطِّعَتْ • جُمْلَةُ الأَسْتارِ مِمَّا أَفْظَعَتْ
نار از آن آمد عذابِ کافران • که حجررا نار باشد امتحان
آن دلِ چون سنگِ مارا چند چند • نرم گفتیم و نمی‌پذرفت پند
ریشِ بدرا داروی بد یافت رگ • مر سرِ خررا سزد دندانِ سگ
اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ حکمتست • زشت‌را هم زشت جُفت و بابتست
۳۶۰۵ پس تو هر جفتی که میخواهی برو • محو و همشکل و صفاتِ دوست شو
نور خواهی مُسْتَعِدِّ نور شو • دُور خواهی خویش‌بین و دُور شو
ور رهی خواهی ازین سجنِ خرِب • سر مکش از دوست وَٱسْجُدْ وَٱقْتَرِب

بقیّهٔ قصّهٔ زید در جواب رسول علیه السّلام،

این سخن پایان ندارد خیز زَید • بر بُراقِ ناطقه بر بند قید
ناطقه چون فاضح آمد عیب‌را • می‌دراند پردهاے غیب‌را

(۳۵۹۵) ABL Bul. می‌دویدند آن نفر تحت و علا, and so C in marg. After this verse Bul. adds: آنچنان گشتند در صحرا دوان • شد نمایان قی و استفراغشان

(۳۵۹۹) ABCL .والسرایر (۳۶۰۰) ABCL .افضحت. Bul. .افضحت

(۳۶۰۲) Bul. چون سنگرا ما. L .نرم میگفتیم و نپذیرفت (۳۶۰۴) ABCL Bul. .الخبیثین

(۳۶۰۵) L هر راهی که. L .همشکل صفات. AB Bul. .صفات او بشو (۳۶۰۶) A om. .و

Heading: L has: بقیّهٔ قصّهٔ حضرت رسالت صلّی اللّه علیه وسلّم در جواب زید رضی اللّه عنه.

(۳۶۰۹) Bul. .فاضح آید

پنج حسّی از برون میسورِ او • پنج حسّی از درون مأمورِ او
ده حس است و هفت اندام و دگر • آنچ اندر گفت نآید می‌شمر
چون سُلیمانی دلا در مهتری • بر پری و دیو زن انگشتری
گر درین مُلکت بَری باشی زریو • خاتم از دستِ تو نستاند سه دیو
۲۰۸۰ بعد از آن عالم بگیرد اسمِ تو • دو جهان محکومِ تو چون جسمِ تو
ور زدستت دیو خاتم‌را ببرد • پادشاهی فوت شد بختت بمرد
بعد زآن یا حَسْرتا شد یا عِباد • بر شما محتوم تا یَوْم اَلتَّناد
ور تو ریوِ خویشتن‌را مُنکِری • از ترازو وآینه کَی جان بَری

متّهم کردن غلامان و خواجه‌تاشان مر لقمانرا کی آن میوهای ترْوَنْده که می‌آوردیم او خورده‌است،

بود لُقمان پیشِ خواجهٔ خویشتن • در میانِ بندگانش خوارْتن
۲۰۸۵ می‌فرستاد او غلامانرا بباغ • تاکه میوه آیدش بهرِ فراغ
بود لقمان در غلامان چون طُفَیْل • پُر معانی تیره‌صورت همچو لَیْل
آن غلامان میوهای جمع‌را • خوش بخوردند از نهیبِ طمع‌را
خواجه‌را گفتند لقمان خورد آن • خواجه بر لقمان تُرُش گشت و گران
چون تفحّص کرد لقمان از سبب • در عتابِ خواجه‌اش بگْشاد لب
۲۰۹۰ گفت لقمان سیّدا پیشِ خدا • بندهٔ خاین نباشد مرتضا
امتحان کن جمله‌مان‌را ای کریم • سیرمان در ده تو از آبِ حمیم
بعد از آن مارا بصحرایی کَلان • تو سواره ما پیاده می‌دَوان

(۲۰۷٦) L پنج حس اند bis. L .از برون منشور او (۲۰۷۷) A .اندام دگر
(۲۰۸۰) L .زاسم تو (۲۰۸۲) CL .مختوم (۲۰۸۴) In the first hemistich ABL Bul. have ,مکر خودرا گر تو انکار آوری and so C in marg.
(۲۰۸۵) Bul. .میوه آردش (۲۰۸۸) B .خواجهٔ لقمان . Bul. .ترش کرد
(۲۰۹۱) AL .جمله مارا . L .سیر ما (۲۰۹۲) L Bul. بران for .کلان . L .سوار و ما

تـا بپوشـانـد جهـانـرا نُقطـهٔ * خسف گردد آفتاب از سَقطـهٔ
لب ببنـد و غَوْرِ دریـایی نگـر * بحـررا حق کـرد محکـوم بشـر
همچو چشمـهٔ سَلْسَبیل و زَنْجَبیل * هست در حکمِ بهشتیِّ جلیل
چار جویِ جنّت انـدر حکمِ ماست * این نـه زورِ ما زفرمانِ خداست
هرکجـا خواهـیم داریـمش روان * همچو سِحْـر انـدر مُرادِ ساحران
همچو این دو چشمـهٔ چشمِ روان * هست در حکمِ دل و فرمانِ جان
گر بخواهد رفت سوی زهـر و مـار * ور بخواهـد رفت سـوی اعتبـار
گر بخواهـد سوے محسوسات رفت * ور بخواهـد سوی ملبوسات رفت
١ گر بخواهـد سوی کُلّیّـات رانـد * ور بخواهد سوی جُزْویّـات مـانـد
همچنین هر پنج حس چون نایـزه * بـر مراد و امـرِ دل شد جایـزه
هر طَرَف کی دل اشارت کردشان * میرود هـر پنج حس دامن کشان
دست و پـا در امرِ دل اندر مَـلا * همچو انـدر کفِّ موسی آن عصا
دل بخواهد پـا در آید زُو برقص * یـا گریـزد سوی افزونی زنقص
٢ دل بخواهد دست آیـد در حساب * بـا اصابـع تـا نویسد او کتـاب
دست در دستِ نهـانی مانـده‌است * او درون تن‌را برون بنْشانده‌است
گـر بخواهد بر عـدو مـاری شود * ور بخواهـد بـر ولی یـاری شود
ور بخواهـد کفچـهٔ در خوردنی * ور بخواهد همچو گُـرزِ دَه‌مَنی
دل چه میگوید بدیشان ای عجب * طُرْفـه وصلت طرفـه پنهانی سبب
٢٠ دل مگـر مُهـرِ سُلیمان یافتست * که مهارِ پنج حس بـر تافتست

(۲۰۵۷) AL Bul. مهر گردد منکسف از سقطهٔ and so B (which reads منخسف) and C in marg. (۲۰۵۸) A Bul. دریا می‌نگر. (۲۰۵۹) L بهشتی خلیل.
(۲۰۶۲) Bul. زهر مار. In the following passage (vv. ۲۰۶۳—۲۰۷۳) L always نخواهد for بخواهد. (۲۰٦٤) L Bul. ور for گر. (۲۰٦٥) L Bul. ور for گر. ABL Bul. حبس جزویات. (۲۰٦٦) B نایژه. Bul. بر مراد امر.
(۲۰٦٨) ABL Bul. دست موسی, and so corr. in C. (۲۰۷۰) C یا اصابع.
(۲۰۷۲) C بر ولی باری شود. (۲۰۷۳) L کُند for گرز.

می‌بساید دوششان بر دوشِ من • نعره‌هاشان می‌رسد در گوشِ من
اهلِ جنّت پیشِ چشمم زاختیار • در کشیده یکدگررا در کنار
۲۵٤۰ دستِ همدیگر زیارت می‌کنند • وز لبان هم بوسه غارت می‌کنند
کر شد این گوشم زبانگِ واه واه • از خسان و نعرهٔ وا حسرتاه
این اشارتهاست گویم از نُغُول • لیک می‌ترسم زآزارِ رسول
همچنین می‌گفت سرمست و خراب • داد پیغمبر گریبانش بتاب
گفت هین درکش که اسبت گرم شد • عکسِ حقّ لا یَستَحِی زد شرم شد
۲۵٤۵ آینهٔ تو جَست بیرون از غلاف • آینه و میزان کجا گوید خلاف
آینه و میزان کجا بندد نَفَس • بهرِ آزار و حیای هیچ کس
آینه و میزان مِحکهای سَنی • گر دو صد سالش تو خدمت میکنی
کز برای من بپوشان راستی • بر فزون بنما و منما کاستی
اوت گوید ریش و سَبْلت بر مخند • آینه و میزان و آنگه ریو و بند
۲۵۵۰ چون خدا مارا برای آن فراخت • که بما بتْوان حقیقت‌را شناخت
این نباشد ما چه ارزیم ای جوان • کی شویم آیینِ رویِ نیکوان
لیک درکش در نمد آیینه‌را • گر تجلّی کرد سینا سینه‌را
گفت آخر هیچ گنجد در بغل • آفتابِ حقّ و خورشیدِ ازل
هم بغل‌را هم دغل‌را بر دَرَد • نی جنون ماند بپیشش نی خِرَد
۲۵۵۵ گفت یك اِصْبَع چو بر چشمی نهی • بینی از خورشید عالم‌را تهی
یك سرِ انگشت پردهٔ ماه شد • وین نشانِ ساتریِ الله شد

(۲۵٤۰) AB Bul. از لبان. After this verse B inserts verse ۲۵۳۷, with آنك for وآنك. (۲۵٤۱) ABL Bul. زبانگ آه آه. (۲۵٤۲) A از آزار.
(۲۵٤۳) ABCL پیغامبر. (۲۵٤۷) ABL Bul. خدمتها کنی, and so C in marg.
(۲۵٤۹) L اوش گوید. A دیو بند. Bul. ریو بند. L ریو و پند.
(۲۵۵۳) Suppl. in marg. C. BC کر تجلّی. (۲۵۵٤) ABL Bul. هم دغل‌را هم بغل‌را.
(۲۵۵۵) L لیك یك اصبع. AB بپند.
(۲۵۵٦) L پس for یك. B Bul. ساتریِ شاه.

او مگر يَنْظُر بِنُورِ ٱللّه بود * کاندرون پوست اورا ره بود
اصلِ آب نطفه اِسْپیدست و خَوش * لیك عکس جانِ رومی و حَبَش
می‌دهد رنگ أَحْسَنُ ٱلتَّقْویم‌را * تا بأَسْفَل می‌بَرَد این نیم‌را
این سخن پایان ندارد باز ران * تا نمانیم از قطارِ کاروان
یَوْمَ تَبْیَضُّ وَتَسْوَدُّ وُجُوه * تُرك و هندورا زِنگی مانَد شُکوه
در رَحِم پیدا نباشد هند و تُرك * چونك زاید بیندش زار و سترگ
جمله‌را چون روزِ رستاخیز من * فاش می‌بینم چو خلقان مرد و زن
هین بگویم یا فرو بندم نَفَس * لب گزیدش مصطفی یعنی که بس
یا رسول الله بگویم سرِّ حشر * در جهان پیدا کنم امروز نشر
هِل مرا تا پرده‌هارا بر درم * تا چو خورشیدی بتابد گوهرم
تا کسوف آید زمن خورشیدرا * تا نمایم نخل‌را و بیدرا
وا نمایم رازِ رستاخیزرا * نقدرا و نقدِ قلب‌آمیزرا
دستها ببْریده اصحابِ شمال * وا نمایم رنگِ کفر و رنگِ آل
وا گشایم هفت سوراخِ نفاق * در ضیاءِ ماهِ بی خسف و مِحاق
وا نمایم من پلاسِ اشقیا * بشْنوانم طبل و کوسِ انبیا
دوزخ و جنّات و برزخ در میان * پیشِ چشمِ کافران آرم عیان
وا نمایم حَوْضِ کَوْثَررا بجوش * کآب بر رُوشان زند بانگش بگوش
وآنك تشنه گِرْدِ کوثر می‌دوند * یك بیك‌را نام وا گویم کیند

(۳۰۱٤) ABL ترك و هندو شهره گردد زآن گروه, and so Bul., which has آن گروه, and C in marg. After this verse L adds the Heading جواب زید رسول‌را صلّی الله علیه وسلّم که احوال خلق بر من پوشیده نیست. (۳۰۱٦) ABL Bul. می‌بینم عیان از مرد و زن, and so corr. in C. (۳۰۲۱) A تا نمایم. (۳۰۲۲) L om. و. (۳۰۲٤) A Bul. طبل کوس. (۳۰۲۵) L دارم عیان. (۳۰۲٦) L بر رویش. (۳۰۲۷) AL یك بیك‌را وا نمایم تا کیند. B Bul. have:

وآن کسان که تشنه بر گردش دوان * گشته‌اند این دم نمایم من عیان

and so AC in marg.

که از آن سو مولِد و مادّت یکیست * صد هزاران سال و یکساعت یکیست

۲۰۰۵ هست ابدرا و ازل‌را اتّحاد * عقل‌را ره نیست آن سو زافتقاد

گفت ازین ره کو رهآوردی بیار * کو نشانِ یک‌رَهی زآن خوش دیار

گفت خلقان چون ببینند آسمان * من ببینم عرش‌را با عرشیان

هشت جنّت هفت دوزخ پیشِ من * هست پیدا همچو بُت پیشِ شمن

یك بیك وا می‌شناسم خلق‌را * همچو گندم من زجَو در آسیا

۲۰۱۰ که بهشتی کیست و بیگانه کیست * پیشِ من پیدا چو مار و ماهیست

روزِ زادن روم و زنگ و هر گروه * یَوْمَ تَبْيَضُّ وَتَسْوَدُّ وُجُوه

پیش ازین هرچند جان پُرعیب بود * در رَحِم بود و زخلقان غیب بود

اَلشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِی بَطْنِ ٱلْأُم * مِنْ سِماتِ ٱللّٰهِ يُعْرَفْ كُلُّهُم

تن چو مادر طفلِ جان‌را حامله * مرگ دردِ زادنست و زَلْزَله

۲۰۱۵ جملهٔ جانهای گذشته منتظر * تا چگونه زاید آن جانِ بَطِر

زنگیان گویند خود از ماست او * رومیان گویند نی زیباست او

چون بزاید در جهانِ جان و جُود * پس نمانَد اختلافِ بیض و سُود

گر بود زنگی برندش زنگیان * ور بود رومی کَشندش رومیان

تا نزاد او مُشکِلاتِ عالَمست * آنك نازاده شناسد او کمست

(۲۰۰٤) ABL Bul. که از آن سو جملهٔ ملّت یکیست, and so corr. in C.

(۲۰۰۵) ABL Bul. هست ازل‌را و ابدرا. AB Bul. زآن سو. A om. ز before فتقاد!.

(۲۰۰٦) In the second hemistich ABL Bul. have در خور فهم و عقول این دیار, and so C in marg. (۲۰۰۷) AL ما همی‌بینیم عرش و عرشیان, corr. in marg.

(۲۰۰۹) L من for وا. (۲۰۱۱) BL Bul. این زمان پیدا شد بر این گروه, and so AC in marg. (۲۰۱۳) C پیش ازین زادن ..... عیب بود, corr. above. The words following زادن are illegible. L بی عیب. (۲۰۱٤) ABL Bul. من سمات الجسم یعرف حالهم, and so in marg. C. (۲۰۱۵) L طفل بطر.

(۲۰۱٦) ABL Bul. گویند بس زیباست. (۲۰۱۷) C چون نزاید. L چون بر آید. L جان از وجود. L پس نماید. (۲۰۱۸) ABL Bul. رومرا رومی برد هم از میان, and so C in marg. (۲۰۱۹) L آنك او نازاده بشناسد کم است.

ابد هر نقشِ نَوکآید برو ٭ می‌نماید بی قصوری اندرو
ملِ صیقل رَسته‌اند از بو و رنگ ٭ هر دمی بینند خوبی بی درنگ
نش و فِقْهِ علم‌را بگذاشتند ٭ رایتِ عَیْنَ ٱلْیَقِین افراشتند
فت فکر و روشنایی یافتند ٭ نَحْر و بَحْرِ آشنایی یافتند
رگ کین جمله ازو در وحشت‌اند ٭ می‌کنند این قوم بر وی ریش‌خند
س نیابد بر دلِ ایشان ظفر ٭ بر صَدَف آید ضرر نی بر گُهَر
رچه نَحْو و فِقْه‌را بگذاشتند ٭ لیك مَحْو و فقررا بر داشتند
نقوشِ هشت جنّت تافتست ٭ لوحِ دلشان‌را پذیرا یافتست
مد نشان از عرش و کُرسی و خلا ٭ چه نشان بل عینِ دیدارِ خدا

پرسیدن پیغامبر علیه السّلام مر زیدرا امروز چونی و چون بر خاستی و جواب گفتن او که أَصْبَحْتُ مُؤْمِنًا یا رَسُولَ ٱللّٰهِ،

فت پیغمبر صباحی زَیْدرا ٭ کَیْفَ أَصْبَحْتَ ای صحابیِّ با صفا
فت عَبْدًا مُؤْمِنًا باز اوش گفت ٭ کو نشان از باغِ ایمان گر شِکُفت
فت تشنه بوده‌ام من روزها ٭ شب نَخُفْتستم زعشق و سوزها
زروز و شب گذر کردم چنان ٭ که از اِسْپَر بگذرد نوکِ سنان

(۲٤۹۱) ABL Bul. بی حجابی اندرو and so C in marg. After this verse L adds

اهل صیقل رسته‌اند از رنگ و بو ٭ جملهٔ اشکال بنماید درو

(۲٤۹٤) C probably نهر و بحر, corr. in marg. B بحر و نحر. L فعر بحر. A آشنایی ...

(۲٤۹٥) L که جمله. (۲٤۹۷) C محو فقورا. (۲٤۹۹) AB Bul. om. ... کرسیّ خلا. Instead of this verse AB Bul. have:

برترند از عرش و کرسی و خلا ٭ ساکنان مقعد صدق خدا

and so C in marg. L has both verses, the verse برترند الخ coming first.

Heading: Bul. مؤمنا حقا.

(۲٥۰۰) ABCL پیغامبر. AB رفیق با صفا, and so corr. in C.

(۲٥۰۱) A بازوش گفت.

رومیان گفتند نی لون و نه رنگ • در خور آید کاررا جز دفعِ زنگ

۲۴۷۵ در فرو بستند و صیقل می‌زدند • همچو گردون ساده و صافی شدند

از دو صد رنگی بی‌رنگی رهیست • رنگ چون ابرست و بی‌رنگی مهیست

هرچ اندر ابر ضَو بینی و تاب • آن زاَختر دان و ماه و آفتاب

چینیان چون از عمل فارغ شدند • از پیِ شادی دُهُلها می‌زدند

شه در آمد دید آنجا نقشها • می‌ربود آن عقل‌را وقتِ لقا

۲۴۸۰ بعد از آن آمد بسوی رومیان • پرده‌را بر داشت رومی از میان

عکسِ آن تصویر و آن کردارها • زد برین صافی شده دیوارها

هرچ آنجا دید اینجا به نمود • دیده‌را از دیده‌خانه می‌ربود

رومیان آن صوفیانند ای پدر • بی زتکرار و کتاب و بی هنر

لیك صیقل کرده‌اند آن سینها • پاك از آز و حرص و بُخل و کینها

۲۴۸۵ آن صفای آینه لا شك دلست • کو نقوشِ بی‌عددرا قابلست

صورتِ بی‌صورتِ بی‌حدِّ غَیب • زآینهٔ دل دارد آن موسی بجَیب

گرچه آن صورت نگنجد در فلك • نه بعرش و کُرسی و نی بر سَمَك

زآنك محدودست و معدودست آن • آینهٔ دل‌را نباشد حد بدان

عقل اینجا ساکت آمد یا مُضِل • زآنك دل با اوست یا خود اوست دل

۲۴۹۰ عکسِ هر نقشی نتابد تا ابد • جز زدل هم با عدد هم بی عدد

(۲۴۷۴) B Bul. نی نقش و نه رنگ, and so corr. in C. Bul. دفع زنگ.

(۲۴۷۵) L و صاف آمدند. (۲۴۷۸) L از عمل باز آمدند.

(۲۴۷۹) ABL Bul. عقل‌را و فهم‌را, and so C in marg.

(۲۴۸۰) ABL Bul. پرده‌را بالا کشیدند از میان, and so in marg. C.

(۲۴۸۱) CL زد بر آن. (۲۴۸۴) L Bul. پاك ز آز.

(۲۴۸۵) AB وصف for لا شك, and so corr. in C. ABL Bul. صورت بی‌منتهارا قابلست, and so C in marg. (۲۴۸۶) AB Bul. تافت بر موسی زجیب, and so C in marg. L آینهٔ دل‌راست در مضمون جیب. (۲۴۸۷) ABL Bul. نی بعرش و فرش و دریا و سمك, and so C in marg. (۲۴۸۸) L حد بدان. (۲۴۸۹) B om. دل after زآنك. C نا (تا) خود. (۲۴۹۰) AL بتابد.

مچو آهن زآهنی بی رنگ شو • در ریاضت آینهٔ بی ژنگ شو
ویش‌را صافی کن از اوصافِ خود • تا ببینی ذاتِ پاكِ صافِ خود
بنی اندر دل علومِ انبیا • بی کتاب و بی مُعید و اوستا
نت پیغمبر که هست از اُمّتم • کو بُوَد هم‌گوهر و هم‌همّتم
مرا زآن نور بیند جانشان • که من ایشانرا همی بینم از آن
صَحیحَین و احادیث و رُواة • بلك اندر مشربِ آبِ حیوة
سرِّ اَمْسَینا لَکُرْدِیًّا بدان • رازِ اَصْبَحْنا عَرابیًّا بخوان
ر مثالی خواهی از علمِ نهان • قصّه گو از رومیان و چینیان

صّهٔ مری کردن رومیان و چینیان در علم نقّاشی و صورتگری،

ینیان گفتند ما نقّاش‌تر • رومیان گفتند مارا کرّ و فر
نت سلطان امتحان خواهم درین • کز شماها کیست در دعوی گزین
ینیان و رومیان بحث آمدند • رومیان از بحث در مکث آمدند
ینیان گفتند یك خانه بما • خاصّه بسْپارید و یك آن شما
د دو خانه مقابل دَر بدَر • زآن یکی چینی ستد رومی دگر
ینیان صد رنگ از شه خواستند • شه خزینه باز کرد آن تا ستند
سر صباحی از خزینه رنگها • چینیانرا راتبه بود از عطا

(۲۴۵۹) ABL زنگ for ژنگ. (۲۴۶۰) Bul. پاك و صاف.
(۲۴۶۲) ABCL پیغامبر. (۲۴۶۳) ABL Bul. بینم بدان. (۲۴۶۴) BL Bu
روات. AB Bul. حیات. (۲۴۶۶) After this verse Bul. adds:

بو الوفا گر بود کُردی در رواح • لیك با نطق عرب کرده صباح

Heading: Bul. مرا کردن.
(۲۴۶۸) L کز شما خود کیست. (۲۴۶۹) In the first hemistich A has ل روم اهل چین و روم چون حاضر شدند, and so AC in mar. BL و چین در بحث آمدند وميان Bul. چینیان با رومیان بحث آمدند. In the second hemistich ABL Bul. have در علم واقف‌تر بدند. (۲۴۷۰) BL Bul. خاص. (۲۴۷۲) AB Bul. ن خزینه باز کرد آن ارجمند, and so C in marg. L باز کرد اندر پسند.

حامل‌اند و خود زجهل افراشته • راکبِ محمولِ رَه پنداشته

باش تا روزی که محمولانِ حق • اسب‌تازان بگذرند از نُه طبق

۲۴۴۰ تَعْرُجُ ٱلرُّوحُ إِلَيْهِ وَٱلْمَلَكْ • مِنْ عُرُوجِ ٱلرُّوحِ يَهْتَزُّ ٱلْفَلَكْ

همچو طفلان جمله‌تان دامن‌سوار • گوشهٔ دامن گرفته اسب‌وار

از حق إِنَّ ٱلظَّنَّ لَا يُغْنِي رسید • مَرْکبِ ظن بر فلکها کی دوید

أَغْلَبُ ٱلظَّنَّيْنِ فِی تَرْجِیحِ ذا • لا تُمَارِی ٱلشَّمْسَ فِی تَوْضِیحِها

آنگهی بینید مَرْکبهای خویش • مرکبی سازیده‌اید از پای خویش

۲۴۴۵ وهم و فکر و حسّ و إِدراکِ شما • همچو نی دان مرکبِ کودك هلا

علمهای اهلِ دل حمّالشان • علمهای اهلِ تن احمالشان

علم چون بر دل زند یاری شود • علم چون بر تن زند باری شود

گفت ایزد یَحْمِلُ أَسْفَارَهُ • بار باشد علم کآن نبْود زهُو

علم کآن نبْود زهُو بی واسطه • آن نپاید همچو رنگِ ماشطه

۲۴۵۰ لیك چون این باررا نیکو کشی • بار برگیرند و بخشندت خَوشی

هین مکش بهرِ هوا این بارِ علم • تا شوی راکب تو بر رهوارِ علم

تا که بر رهوارِ علم آیی سوار • بعد از آن افتد ترا از دوش بار

از هواها کی رهی بی جامِ هُو • ای زهُو قانع شده با نامِ هُو

از صفت وز نام چه زاید خیال • وآن خیالش هست دلّالِ وصال

۲۴۵۵ دیده‌ٔ دلّال بی مدلول هیچ • تا نباشد جادّه نبْود غول هیچ

هیچ نامی بی حقیقت دیده‌ٔ • یا زگاف و لامِ گُل گُل چیده‌ٔ

اِسْم خواندی رَو مُسَمّی‌را بجو • مه ببالا دان نه اندر آبِ جو

گر زنام و حرف خواهی بگذری • پاك کن خودرا زخود هین یکسَری

(۲۴۳۸) و خود obliterated in C and suppl. in marg. ABL Bul. راکب و محمول.

(۲۴۴۴) ABL سازیده‌اید. (۲۴۵۱) B Bul. تا ببینی در درون انبار علم, and so AC in marg. A رهوار بر رهوار علم.

(۲۴۵۲) Suppl. in marg. C. L om. (۲۴۵۴) A چه آید.

پس همی‌گفتند کای ارکانیان • بی‌خبر از پاکیِ روحانیان
ما برین گردون تُتُقها می‌تنیم • بر زمین آییم و شادُروان زنیم
عدل توزیم و عبادت آوریم • باز هر شب سوی گردون بر پریم
تا شویم اُعجوبهٔ دَوْرِ زمان • تا نهیم اندر زمین امن و امان
۲۴۲۵ آن قیاسِ حالِ گردون بر زمین • راست نآید فرق دارد در کمین

در بیان آنک حال خود و مستیِ خود پنهان باید داشت از جاهلان،

بشنو الفاظِ حکیمِ پردهٔ • سَر همآنجا نِه که باده خَوَردهٔ
مست از میخانهٔ چون ضال شد • تَسْخَر و بازیچهٔ اطفال شد
می‌فتد این سو و آن سو هر رهی • در گِل و می‌خنددش هر ابلهی
او چنین و کودکان اندر پَیَش • بی‌خبر از مستی و ذوقِ مَیَش
۲۴۳۰ خلق اطفال‌اند جز مستِ خدا • نیست بالغ جز رهیده از هوا
گفت دنیا لعب و لهوست و شما • کودکیت و راست فرماید خدا
از لَعِب بیرون نرفتی کودکی • بی ذکاتِ روح کَی باشی ذکی
چون جماعِ طفل دان این شهوتی • که همی‌رانند اینجا اے فتی
آن جماعِ طفل چه بْوَد بازیی • با جماعِ رُستمی و غازیی
۲۴۳۵ جنگِ خلقان همچو جنگِ کودکان • جمله بی‌معنی و بی‌مغز و مُهان
جمله با شمشیرِ چوبین جنگشان • جمله در لا یَنْفَعی آهنگشان
جملشان گشته سواره بر نَیی • کین بُراقِ ماست یا دُلدُل‌پَیی

(۲۴۲۱) A om. Suppl. in marg. C. (۲۴۲۲) Suppl. in marg. C. L عدل ورزیم.
(۲۴۲۶) Bul. بشنو این پند از حکیم. (۲۴۲۷) A مستی . B Bul. چونك از میخانه
(۲۴۲۸) A می‌فتد او سو بسو بر هر رهی, and so L, which has از مستی ضال شد.
for او. L Bul. در رهی. (۲۴۳۱) Bul. کودکید. (۲۴۳۲) L ذکای روح. Bul.
باشد. Bul. زکی. BL زکات. (۲۴۳۳) B همی‌رانید. (۲۴۳۴) C با جماعی.

زادهٔ خاک منوّر شد چو ماه • زادهٔ آتش توی رَوْ رُوسیـ

این قیاسات و تحرّی روزِ ابر • یا بشب مر قبله‌را کردست حَـ

۲۴۰۵ لیك با خورشید و کعبه پیشِ رُو • این قیاس و این تحرّی‌را

کعبه نادیده مکن رُو زو متاب • از قیاس اَللّٰهُ اَعْلَم بِالصّوا

چون صفیری بشنوی از مرغِ حق • ظاهرش‌را یاد گیری چون سبـ

وآنگهی از خود قیاساتی کنی • مر خیالِ محض‌را ذاتی کنی

اصطلاحاتیست مر ابدال‌را • که نباشد زآن خبر اقوال

۲۴۱۰ مَنْطِقَ الطَّیْرِی بصوت آموختی • صد قیاس و صد هوس افروختی

همچو آن رنجور دلها از تو خست • کر بپندارِ اصابت گشته مـ

کاتبِ آن وحی زآن آوازِ مرغ • برده ظنّی کو بود انبازِ مـ

مرغ پرّی زد مر اورا کور کرد • نك فرو بردش بقعرِ مرگ و د

هین بعکسی یا بظنّی هم شما • در میُفتید از مقاماتِ سـ

۲۴۱۵ گرچه هاروتید و ماروت و فزون • از همه بر بامِ نَحْنُ الصَّافُّون

بر بدیهای بدان رحمت کنید • بر منی و خویش‌بینی کم تنید

هین مبادا غیرت آید از کمین • سرنگون افتید در قعرِ زمین

هر دو گفتند ای خدا فرمان تراست • بی امانِ تو امانی خود کجا

آن همی‌گفتند و دلشان می‌طپید • بد کجا آید زما نِعْمَ الْعَبید

۲۴۲۰ خار خارِ دو فرشته هم نهشت • تا که تخمِ خویش‌بینی‌را نکشـ

(۲۴۰۴) C تا بشب. (۲۴۰۵) C پیش او. (۲۴۰۸) L خیالی.

(۲۴۱۲) B وآن for زآن. L همباز مرغ. B همساز مرغ, and so in marg. C.

(۲۴۱۳) The words بقعر مرگ و درد are obliterated in C and have been suppl. marg. (۲۴۱۵) L هاروتیت. (۲۴۱۶) B Bul. بر منی و خویش‌بین لعنت ـ, and so A in marg. C has خویش‌بین, but the remainder of the line is almost literated, and لعنت کنید has been suppl. in marg. The original reading appears me to have been کم تنید. (۲۴۱۹) ABL Bul. این for آن. AL همه گفتند.

(۲۴۲۰) A om. L بهشت.

بهرِ خود او آتشی افروخته‌است * در دلِ رنجور و خودرا سوخته‌است
فاتّقُوا النّارَ الّتی اَوْقَدْتُمُوا * إنّکُمْ فِی الْمَعْصِیَةِ ازْدَدْتُمُوا
۲۳۹۰ گفت پیغمبر باعرابئ ما * صَلِّ إنّكَ لَمْ تُصَلِّ یا فَتَی
از برایِ چارهٔ این خوفها * آمد اندر هر نمازی اِهْدِنا
کین نمازم‌را میآمیز ای خدا * با نمازِ ضالّین واهلِ ریا
از قیاسی که بکرد آن کرگزین * صحبتِ ده‌ساله باطل شد بدین
خاصّه ای خواجه قیاسِ حسِّ دون * اندر آن وحیی که هست از حَدّ فزون
۲۳۹۵ گوشِ حسِّ تو بحرف ار در خورست * دان که گوشِ عیب‌گیرِ تو کَرست

اوّل کسی که در مقابلهٔ نصّ قیاس آورد ابلیس بود،

اوّل آنکس کین قیاسکها نمود * پیشِ انوارِ خدا ابلیس بود
گفت نار از خاك بی شك بهترست * من ز نار و او ز خاكِ اَکْدَرست
پس قیاسِ فرع بر اصلش کنیم * او ز ظلمت ما ز نورِ روشنیم
گفت حق نی بل که لَا أَنْسَابَ شد * زهد و تقوی فضل‌را محراب شد
۲۴۰۰ این نه میراثِ جهانِ فانیَست * که بأنسابش بیابی جانیَست
بلك این میراثهای انبیاست * وارثِ این جانهای اتقیاست
پورِ آن بو جهل شد مومن عیان * پورهٔ آن نُوح شد از گمرهان

(۲۳۸۹) ABL Bul. اوقدتم. ABL Bul. ازددتم.   (۲۳۹۰) ABCL پیغامبر. AB Bul. بیك صاحب ریا for باعرابئ ما, and so C in marg.   (۲۳۹۳) L آن کرحنین. L Bul. شد باطل. After this verse L adds:

خواجه پندارد که طاعت میکند * بیخبر کز معصیت جان می‌کند
این قیاس خویش‌را رو ترك کن * کز قیاس تو شود ریشت کهن

(۲۳۹۴) BL از حد برون.   (۲۳۹۵) L اندر خورست.

Heading: C om. در.

(۲۳۹۷) L خاك ابترست.   (۲۴۰۰) C in the second hemistich وارث این جانهای جانیست, corr. in marg.   (۲۴۰۱) L وارثش هم.   (۲۴۰۲) ABL Bul. پور آن نوح نبی از گمرهان, and so corr. in C.

کین چه شکرست او عدوّ ما بُدست • گر قیاسی کرد و آن کژ آمدست
بعد از آن گفتش چه خوردی گفت زهر • گفت نُوشت صحّه افزون گشت ؟
بعد از آن گفت از طبیبان کیست او • کو همی‌آید بچاره پیشِ تو
گفت عزرابیل می‌آید برو • گفت پایش بس مبارك شاد ،
۲۲۷۵ کر برون آمد بگفت او شادمان • شکرِ آن از پیش کردم این زما
گفت رنجور این عدوّ جانِ ماست • ما ندانستیم کو کانِ جفاست
خاطرِ رنجور جویان صد سقط • تا که پیغامش کند از هر ؛
چون کسی کو خورده باشد آشِ بد • می‌بشوراند دلش تا قی کند
کظمِ غَیْظ اینست آنرا قی مکن • تا بیابی در جزا شیرین سخن
۲۲۸۰ چون نبودش صبر می‌پیچید او • کین سگِ زن‌روسپیِ حیز
تا بریزم بر وے آنچ گفته بود • کآن زمان شیرِ ضمیرم خفته ؛
چون عیادت بهرِ دل‌آرامیست • این عیادت نیست دشمن‌کامیست
تا ببیند دشمنِ خودرا نزار • تا بگیرد خاطرِ زشتش قر
بس کسان که ایشان عبادتها کنند • دل برضوان و ثوابِ آن نهند
۲۲۸۵ خود حقیقت معصیت باشد خفی • آن کدِر باشد که پندارد صفی
همچو آن کر که همی پنداشتست • کو نکویی کرد و آن بر عکس جست
او نشسته خوش که خدمت کرده‌ام • حقِّ همسایه بجا آورده‌ام

(۲۲۷۱) A کین چه شکرست او مگر B .گفت چه شکر او عدوّ ما بدست, and so Bul. با ما بد, which is written above in C and in marg. A.
(۲۲۷۲) B Bul. نوشت باد, and so corr. in C. (۲۲۷۳) AB Bul. که همی‌آید. L که بیاید. (۲۲۷۵) A زپیشش شادمان The original reading of C is uncertain. the second hemistich ABL Bul. have شکر کش کردم مراعات این زمان, and so r. in marg. C. (۲۲۷۸) AB که خورده.
(۲۲۸٤) ABL Bul. کایشان. B بس کسان کایشان زطاعت گمرهند, and so AC in marg. l. و ثواب او. B Bul. دهند for نهند.
(۲۲۸۵) AB Bul. بس کدر کانرا تو پنداری صفی, and so C in marg.
(۲۲۸٦) Bul. بر عکس بست. (۲۲۸۷) L Bul. بجای.

۲۴۵۵ آنچنان که کاتبِ وحیِ رسول • دید حکمت در خود و نورِ اُصول
خویش‌را هم‌لحنِ مرغانِ خدا • می‌شمرْد آن بُد صفیری چون صدا
لحنِ مرغان‌را اگر واصف شوی • بر مرادِ مرغ کَی واقف شوی
گر بیاموزی صفیرِ بلبلی • تو چه دانی کو چه دارد با گُلی
ور بدانی از قیاس و از گمان • چون زلب‌جُنبان گمانهای کران

بعیادت رفتن کرّ بر همسایهٔ رنجور خویش،

۲۴۶۰ آن کری‌را گفت افزون‌مایهٔ • که ترا رنجور شد همسایهٔ
گفت با خود کَر که با گوشِ گران • من چه در یابم زگفتِ آن جوان
خاصّه رنجور و ضعیف‌آواز شد • لیك باید رفت آنجا نیست بُد
چون ببینم کآن لبش جنبان شود • من قیاسی گیرم آنرا هم زخَود
چون بگویم چونی ای محنت‌کَشَم • او بخواهد گفت نیکم یا خوشم
۲۴۶۵ من بگویم شکر چه خوردی ابا • او بگوید شربتی یا ماشبا
من بگویم صَحَّ نُوشت کیست آن • از طبیبان پیشِ تو گوید فلان
من بگویم بس مبارك‌پاست او • چونك او آمد شود کارت نکو
پایِ اورا آزمودستیم ما • هرکجا شد می‌شود حاجت روا
این جواباتِ قیاسی راست کرد • پیشِ آن رنجور شد آن نیك مرد
۲۴۷۰ گفت چونی گفت مُردم گفت شکر • شد ازین رنجور پُر آزار و نُکر

(۲۴۵۵) BL آنجانك. (۲۴۵٦) BL همصوت, and so written above in C.
(۲۴۵۸) C صنیری. (۲۴۵۹) ABL Bul. ور بدانی باشد آن هم از گمان, and so in marg. C. (۲۴٦۰) C یافت for گفت. (۲۴٦۲) Bul. آن لبش.
(۲۴٦٤) L نخواهد. A نیکم ناخوشم. (۲۴٦۵) AC possibly read خوردی ایا.
(۲۴٦٦) ABL صحّة نوشت. Bul. صح و نوشت.
(۲۴٦۷) After this verse L adds:

کر در آمد پیش رنجور و نشست • بر سر او خوش همی‌مالید دست
گویبا رنجوررا خاطر زکر • اندکی رنجیده بود ای پر هنر

چون کَشَد از ساحلش در موج‌گاه ٭ آن کند با او که صرصر با گیاه
این حدیث آخر ندارد باز ران ٭ جانبِ هاروت و ماروت ای جوان

باقیٔ قصّهٔ هاروت و ماروت و نکال و عقوبت ایشان هم در دنیا بچاه بابل،

چون گناه و فسقِ خلقانِ جهان ٭ میشد از شُبّاکه بر هر دو عیان
۲۲۴۵ دست خاییدن گرفتندی زخشم ٭ لیک عیبِ خود ندیدندی بچشم
خویش در آیینه دید آن زشت مرد ٭ رُو بگردانید از آن و خشم کرد
خویش‌بین چون از کسی جُرمی بدید ٭ آتشی در وی زدوزخ شد پدید
حِمْیتِ دین خواند او آن کِبْررا ٭ ننگرد در خویش نفسِ کِبْریا
حِمْیتِ دین‌را نشانی دیگرست ٭ که از آن آتش جهانی اخضرست
۲۲۵۰ گفت حقشان گر شما روشن‌گرید ٭ در سیه‌کارانِ مُغْفَل منگرید
شکر گویید ای سپاه و چاکران ٭ رَسته‌اید از شهوت و از چاكِ ران
گر از آن معنی نهم من بر شما ٭ مر شمارا بیش نپْذیرد سما
عصمتی که مر شمارا در تن‌است ٭ آن زعکسِ عصمت و حفظِ من‌است
آن زِمن بینید نه از خود هین و هین ٭ تا نچرْبد بر شما دیوِ لعین

(۲۲۴۲) ABL ,که آتش با گیاه and so corr. in C.

(۲۲۴۳) In C this verse follows the Heading.

Heading: L Bul. بقیّهٔ قصّه. After ماروت A proceeds: بر عصمت خویش و آمیزی اهل دنیا خواستن و در فتنه افتادن.

(۲۲۴۴) A om. و. In the second hemistich ABL Bul. have میشدی بر هر دو روشن آن زمان, and so C in marg. (۲۲۴۵) C in the second hemistich (read خشم) چشم خویش‌بین‌را کرد (read خویش‌بینی) خویش‌بین, corr. in marg.

(۲۲۴۶) Suppl. in marg. C. (۲۲۴۸) B نفس گبر ما. L Bul. نفس گبررا.

(۲۲۴۹) C احضرست. (۲۲۵۰) B مغفّل. (۲۲۵۱) L شهوت و از مثل آن.

(۲۲۵۳) A بر تنست. (۲۲۵۴) C om. نه. B نه زخود.

تیشه‌را زانبوهی شاخِ درخت • کی هراس آید ببُرّد لخت لخت
لیك بـر برگی نکوبد خویش‌را • جز که بر نیشی نکوبـد نیش‌را
شعله‌را زانبوهیِ هیزم چه غم • کی رمـد قصّاب زانبوهیِ غنم
۲۲۳۰ پیشِ معنی چیست صورت بس زبون • چـرخ‌را معنیش می‌دارد نگون
تو قیاس از چـرخِ دولابی بگیر • گردِشش از کیست از عقلِ مُشیر
گردشِ این قالبِ همچون سِپَر • هست از رُوحِ مستّـر اے پسـر
گردشِ این بـاد از معنیِ اوست • همچو چرخی کو اسیرِ آبِ جوست
جَرّ و مَدّ و دَخْل و خَرْجِ این نَفَس • از که باشد جـز زجانِ پُرهوس
۲۲۳۵ گـاه جیمش می‌کند گه حا و دال • گـاه صلحش می‌کند گاهی جدال
همچنین این بـادرا یزدانِ ما • کرده بُـد بر عاد همچون اژدها
بـاز هم آن بادرا بـر مومنان • کرده بُـد صلح و مراعات و امان
گفت اَلْمَعْنَی هُوَ اَللّـه شیخِ دین • بحـرِ معنیهـای رَبُّ اَلعـالَمِین
جملهٔ اطبـاقِ زمین و آسمان • همچو خاشاکی در آن بحـر روان
۲۲۴۰ حملها و رقصِ خاشاك اندر آب • هم زآبْ آمـد بوقتِ اضطراب
چونك ساکن خواهدش کرد از مِرا • سوے ساحل افگنـد خاشاك‌را

(۲۲۲۷) B از انبهی شاخ. A که هراس.   (۲۲۲۸) B جز که بر پیشی.
(۲۲۲۹) B از انبهی هیزم. B از خیل غنم.   (۲۲۳۰) A می‌داری.
(۲۲۳۱) B گردشش از چیست.   (۲۲۳۳) C in the second hemistich همچنان کو حاکم انفاس اوست, corr. in marg. B Bul. کآن for کو.
(۲۲۳۴) ABL Bul. جزر و مدّ. AC از کی باشد. A جزو جان. B بو الهوس.
(۲۲۳۵) After this verse Bul. adds:

گه یمینش می‌برد گاهی یسار • گه گلستان میکند گاهیش خار

(۲۲۳۶) ABL Bul. همچنان این بادرا.   (۲۲۳۷) After this verse L adds:

همچنین این ابررا یزدان پاك • کرده بر فرعون خون سهمناك

(۲۲۴۰) In C this verse follows v. ۲۲۴۲. Vv. ۲۲۴۰—۲۲۴۲ are suppl. in marg. B.

خونِ آنها خلق‌را باشد سبیل • چون نشد اعمالِ انسان‌را قبیل
عزّتِ وحشی بدین ساقط شدست • که مر انسان‌را مخالف آمدست
پس چه عزّت باشدت ای نادِره • چون شدی تو حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَه
۲۲۱۵ خر نشاید کُشت از بهرِ صلاح • چون شود وحشی شود خونش مُباح
گرچه خررا دانشِ زاجر نبود • هیچ معذورش نمی‌دارد وَدود
پس چو وحشی شد از آن دَم آدمی • کَی بود معذور ای یارِ سَمی
لاجرم کُفّاررا شد خون مباح • همچو وحشی پیشِ نُشّاب و رِماح
جُفت و فرزندانشان جمله سبیل • زآنك وحشی‌اند از عقلِ جلیل
۲۲۲۰ باز عقلی کو رمد از عقلِ عقل • کرد از عقلی بحیوانات نقل

اعتماد کردن هاروت و ماروت بر عصمت خویش و آمیزی اهل دنیا خواستن و در فتنه افتادن،

همچو هاروت و چو ماروتِ شهیر • از بَطَر خوردند زهرآلود تیر
اعتمادی بودشان بر قُدس خویش • چیست بر شیر اعتمادِ گاومیش
گرچه او با شاخ صد چاره کند • شاخ‌شاخش شیرِ نر پاره کند
گر شود پُر شاخ همچون خارپُشت • شیر خواهد گاورا ناچار کُشت
۲۲۲۵ گرچه صَرْصَر بس درختان می‌کَنَد • هر گیاهی‌را مُنضَّر می‌کُنَد
بر ضعیفیِ گیاه آن بادِ تُند • رحم کرد ای دل تو از قوّت ملُند

(۲۲۱۲) In the second hemistich ABL Bul. have زآنك وحشی‌اند از عقل جلیل, and so C in marg. After this verse L adds:

خون ایشان خلق‌را باشد روا • زآنك ایشانرا نبند ایشان سزا

(۲۲۱۳) AB Bul. بدین افتاد پست, and so corr. in C. L افتادهاست.

(۲۲۱۵) A چون نشاید. (۲۲۱۹) AB Bul. زآنك بی عقلند و مردود و ذلیل, and so C in marg. and L, which has مطرود و ذلیل. (۲۲۲۳) A با شیر.

(۲۲۲۵) C for هر مر. AL با گیاه سبز احسان می‌کند. B Bul. با گیاه تر وی احسان می‌کند, and so C in marg.

۲۲۹۵ با زبانِ حال زر گوید که باش ٭ ای مزوّر تا بر آید روز فاش
صد هزاران سال ابلیسِ لعین ٭ بود اَبدال و امیر المؤمنین
پنجه زد با آدم از نازی که داشت ٭ گشت رسوا همچو سرگین وقت چاشت

دعا کردن بلعم باعور که موسی و قومش‌را ازین شهر که حصار داده‌اند بی مراد باز گردان،

بَلْعَمِ باعُوررا خلقِ جهان ٭ سُغْبه شد مانندِ عیسیٔ زمان
سجده ناآوردند کس‌را دونِ او ٭ صحّتِ رنجور بود افسونِ او
۲۴۰۰ پنجه زد با موسی از کبر و کمال ٭ آن چنان شد که شنیدستی تو حال
صد هزار ابلیس و بلعم در جهان ٭ همچنین بودست پیدا و نهان
این دورا مشهور گردانید اله ٭ تا که باشند این دو بر باقی گواه
این دو دزد آویخت بر دارِ بلند ٭ ورنه اندر قهر بس دزدان بُدند
این دورا پَرْچَم بسوی شهر بُرد ٭ کشتگانِ قهررا نتوان شمرد
۲۴۰۵ نازنینی تو ولی در حدِّ خویش ٭ اللّه اللّه پا منه از حدّ بیش
گر زنی بر نازنین‌تر از خَودت ٭ در تگِ هفتم زمین زیر آردت
قصّهٔ عاد و ثمود از بهرِ چیست ٭ تا بدانی کانبیارا نازکیست
این نشانِ خَسْف و قَذْف و صاعقه ٭ شد بیانِ عِزِّ نَفْسِ ناطقه
جملهٔ حیوان‌را پیِ اِنسان بکُش ٭ جملهٔ انسان‌را بکُش از بهرِ هُش
۲۴۱۰ هُش چه باشد عقلِ کُلِّ هوشمند ٭ هوشِ جُزْوی هُش بود امّا نِژَند
جملهٔ حیواناتِ وَحْشی زآدمی ٭ باشد از حیوانِ اِنْسی در کمی

(۲۳۹٦) B Bul. بود ز ابدال.

Heading: After گردان ABL Bul. add و مستجاب شدن دعای او.

(۲۴۰۲) A تا کی. ABL Bul. باشد. (۲۴۰۳) ABL از دار بلند, and so corr. in C.

L اندر دهر. (۲۴۰٤) B بستگان قهررا.

(۲۴۰۸) L این بیان خسف A قذف صاعقه.

یوم دین که زُلْزِلَتْ زِلْزَالَهَا • این زمین باشد گواهِ حالها
کو تُحَدِّث جَهرةً أخبَارَهَا • در سخن آید زمین و خارها
فَلْسَفی مُنْکِر شود در فکر و ظن • گو برو سررا بر این دیوار زن
نطقِ آب و نطقِ خاك و نطقِ گِل • هست محسوسِ حواسِّ اهلِ دل
۳۲۸۰ فلسفی کو منکرِ حنّانه‌است • از حواسِّ اولیا بیگانه‌است
گوید او که پرتوِ سودای خلق • بس خیالات آورد در رایِ خلق
بلك عکسِ آن فساد و کفرِ او • این خیالِ مُنْکِری‌را زد برو
فلسفی مر دیورا منکر شود • در همآن دم سخرهٔ دیوی بود
گر ندیدے دیورا خودرا ببین • بی جنون نبْود کبودی در جبین
۳۲۸۵ هرکرا در دل شك و پیچانیست • در جهان او فلسفیِّ پنهانیست
می‌نماید اعتقاد و گاه گاه • آن رگِ فَلْسَف کند رویش سیاه
اَلْحَذَر ای مومنان کآن در شماست • در شما بس عالمِ بی‌منتهاست
جملهٔ هفتاد و دو مِلّت در تُوَست • وه که روزی آن بر آرد از تو دست
هرك اورا برگِ این ایمان بود • همچو برگ از بیمِ این لرزان بود
۳۲۹۰ بر بلیس و دیو از آن خندیدهٔ • که تو خودرا نیك مردم دیدهٔ
چون کند جان بازگونه پوستین • چند وا وَیْلی بر آرد زاهلِ دین
بر دکان هر زرْنُما خندان شدست • زآنك سنگِ امتحان پنهان شدست
پرده ای ستّار از ما بر مگیر • باش اندر امتحانِ ما مُجیر
قلب پهلو می‌زند با زر بشب • انتظارِ روز می‌دارد ذهب

(۳۲۷۷) After this verse L adds:

فلسفی گوید زمعقولات دون • عقل از دهلیز می‌ماند برون

(۳۲۷۸) AB Bul. آن دیوار. (۳۲۸۰) L حواس انبیا. (۳۲۸۱) C پس خیالات.

(۳۲۸٤) ABL Bul. بر جبین, and so corr. in C. (۳۲۸۵) L شك و بی‌جانیست.

(۳۲۸٦) A آن دل فلسف. (۳۲۸۷) A آن عالمی بی‌منتهاست.

(۳۲۸۸) C دوری for روزی. (۳۲۹۰) ABL Bul. زآن. (۳۲۹۱) ABL Bul. بر آید.

(۳۲۹۲) A رونما. (۳۲۹۳) A Bul. امتحان مارا, and so corr. in C.

صد دریغ و درد کین عاریّتی • اُمّتانرا دُور کرد از اُمّتی
من غلامِ آنک اندر هر رباط • خویش‌را واصل نداند بر سماط
۲۲۶۰ بس رباطی که بباید ترک کرد • تا بمَسْکن در رسد یك روز مرد
گرچه آهن سرخ شد او سرخ نیست • پرتوِ عاریّتِ آتش‌زنیست
گر شود پُر نور روزن یا سرا • تو مدان روشن مگر خورشیدرا
هر دَر و دیوار گوید روشنم • پرتوِ غیری ندارم این منم
پس بگوید آفتاب ای نارَشید • چونك من غارب شوم آید پدید
۲۲۶۵ سبزها گویند ما سبز از خَودیم • شاد و خندانیم و ما عالی قَدیم
فصلِ تابستان بگوید کای اُمَم • خویش‌را بینید چون من بگذرم
تن همی‌نازد بخوبی و جمال • روح پنهان کرده فرّ و پرّ و بال
گویدش کای مَزْبَله تو کیستی • یك دو روز از پرتوِ من زیستی
غُنج و نازت می‌نگنجد در جهان • باش تا که من شوم از تو جهان
۲۲۷۰ گرم‌دارانت ترا گوری کنند • طُعمهٔ موران و مارانت کُنند
بینی از گندِ تو گیرد آنکسی • کو بپیشِ تو همی‌مردی بسی
پرتوِ رُوحست نطق و چشم و گوش • پرتوِ آتش بود در آب جوش
آنچنانك پرتوِ جان بر تن‌است • پرتوِ اَبدال بر جانِ من‌است
جانِ جان چون وا کَشَد پارا زجان • جان چنان گردد که بی جان تن بدان
۲۲۷۵ سر از آن رُو می‌نهم من بر زمین • تا گواهِ من بود در یومِ دین

(۲۲۵۸) B کرد دور. (۲۲۵۹) ABL آنك او در هر رباط, and so Bul. L واصل ندارد. (۲۲۶٤) A ای نارسید. In C the second hemistich begins: شاد و خندانیم. See the next verse.

(۲۲۶۵) AB Bul. و بس زیبا خدیم, and so corr. in C. L و ما زیبا خدیم.

(۲۲۶٦) AB ای ام. (۲۲۶۷) B تن بخود نازد. (۲۲۶۸) ABL ای مزبله.

(۲۲۶۹) L از تو نهان. (۲۲۷۰) Bul. ماران و مورانت. B in the second hemistich کش‌کشانت در تگ گوری کنند. (۲۲۷۱) A همی‌مردی بسی.

(۲۲۷٤) B Bul. چنان ماند. (۲۲۷۵) ABL Bul. در روز دین.

۳۲۴۰ کرده حق ناموس‌را صد من حدید ⋅ ای بسی بسته بهندِ ناپدید
کبر و کفر آن سان ببست آن راه‌را ⋅ که نیارد کرد ظاهر آه‌را
گفت أَغْلَالًا فَهُمْ بِهِ مُقْمَحُون ⋅ نیست آن اغلال بر ما از برون
خَلْفَهُمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ ⋅ پیش و پس سَدرا نمی‌بیند عمو
رنگ صحرا دارد آن سدّی که خاست ⋅ او نمی‌داند که آن سدِّ قضاست
۳۲۴۵ شاهدِ تو سدِّ رویِ شاهدست ⋅ مُرشدِ تو سدِّ گفتِ مرشدست
ای بسا کُفّاررا سودای دین ⋅ بندِ او ناموس و کبر و آن و این
بند پنهان لیك از آهن بَتَر ⋅ بندِ آهن‌را بدرّاند تبر
بندِ آهن‌را توان کردن جدا ⋅ بندِ غیبی‌را نداند کس دوا
مردرا زنبور گر نیشی زند ⋅ نیشِ آن زنبور از خود میکَنَد
۳۲۵۰ زخمِ نیش امّا چو از هستئ تُست ⋅ غم قوی باشد نگردد درد سُست
شرحِ این از سینه بیرون می‌جهد ⋅ لیك میترسم که نومیدی دهد
نی مشو نومید خودرا شاد کن ⋅ پیشِ آن فریادرس فریاد کن
کای مُحبِّ عفو از ما عفو کن ⋅ ای طبیبِ رنجِ ناسُورِ کهُن
عکسِ حِکمت آن شقی‌را یاوه کرد ⋅ خود مَبین تا بر نیارد از تو گرد
۳۲۵۵ ای برادر بر تو حِکمت جاریه‌ست ⋅ آن زأبدال‌است و بر تو عاریه‌ست
گرچه در خود خانه نوری یافتست ⋅ آن زهمسایهٔ مُنَوَّر تافتست
شُکر کن غِرّه مشو بینی مکُن ⋅ گوش دار و هیچ خودبینی مکُن

(۳۲۴۰) ABL Bul. ای بسا, and so corr. in C. (۳۲۴۱) B کفرانشان. Bul. کفر آسان. (۳۲۴۳) C خلفَهُم. In the second hemistich AB Bul. have می‌نبیند بندرا پیش و پس او, and so L, which has بند از پیش, and C in marg.
(۳۲۴۶) AB Bul. بندشان, and so corr. in C. (۳۲۴۷) ABL Bul. کند پاره تبر, and so in marg. C. (۳۲۴۹) C زنبور (؟) غیررا, corr in marg. B Bul. اگر. In the second hemistich ABL Bul. have طبع او آن لحظه بر دفعی تند, and so in marg. C.
(۳۲۵۰) Suppl. in marg. C. B قوی گردد. (۳۲۵۵) A om. و.
(۳۲۵۶) L آن زشمع پادشاهان یافتست. (۳۲۵۷) A شکر ان.

تا که پنداری که صحّت یافتست * پرتوِ مرهم بر آنجا تافتست
هین ز مرهم سر مکش ای پشت‌ریش * وآن ز پرتو دان مدان از اصل خویش

مرتدّ شدن کاتب وحی بسبب آنك پرتو وحی برو زد آن آیترا پیش از پیغامبر علیه السّلام بخواند گفت پس من هم محلِّ وحیم،

پیش از عثمان یکی نسّاخ بود * کو بنسخِ وحی جدّی می‌نمود
وحی پیغمبر چو خواندی در سَبَق * او همان را وا نبشتی بر ورق
۲۲۳۰ پرتوِ آن وحی بر وی تافتی * او درونِ خویش حکمت یافتی
عینِ آن حکمت بفرمودی رسول * زین قدر گمراه شد آن بُو الفضول
کانچ می‌گوید رسولِ مستنیر * مر مرا هست آن حقیقت در ضمیر
پرتوِ اندیشه‌اش زد بر رسول * قهرِ حقّ آورد بر جانش نزول
هم زنسّاخی بر آمد هم زدین * شد عدوِّ مصطفی و دین بکین
۲۲۳۵ مصطفی فرمود کای گبرِ عنود * چون سیه گشتی اگر نور از تو بود
گر تو ینبوعِ الٰهی بودیی * این چنین آبِ سیه نگشودیی
تا که ناموسش پیشِ این و آن * نشکند بر بست این اورا دهان
اندرون می‌شوردش هم زین سبب * او نیارد توبه کردن این عجب
آه می‌کرد و نبودش آه سود * چون در آمد تیغ و سررا در ربود

(۲۲۲۶) ABL Bul. پندارد. (۲۲۲۹) ABL Bul. چون نبی از وحی فرمودی سبق, and so corr. in marg. C. C پیغامبر. B نوشتی. (۲۲۳۰) L از درون.
(۲۲۳۳) Instead of the second half-verse C has the second hemistich of v. ۲۲۳۴.
(۲۲۳۴) The first half-verse is suppl. in marg C.
(۲۲۳۵) B اگر نور تو بود. C om. تو. (۲۲۳۶) In CL v. ۲۲۳۷ precedes v. ۲۲۳۶, corr. in C. (۲۲۳۸) AB Bul. اندرون می‌سوختش, and so corr. in C. L می‌سوزدش. AB Bul. توبه کردن می‌نیارست این عجب.

خواری و دونی مسها بر ملا • گر نباشد کی نماید کیمیا
۲۲۱۰ نقصها آیینهٔ وصف کمال • وآن حقارت آینهٔ عزّ و جلال
زآنك ضدرا ضد کند ظاهر یقین • زآنك با سرکه پدیدست انگبین
هرك نقص خویش‌را دید و شناخت • اندر استکمال خود دو اسبه تاخت
زآن نمی‌پرّد بسوی ذو الجلال • کو گمانی می‌برد خودرا کمال
علّتی بتّر ز پندار کمال • نیست اندر جان تو ای ذو دلال
۲۲۱۵ از دل و از دیدهات بس خون رود • تا زتو این معجبی بیرون رود
علّت ابلیس أنا خیری بُدست • وین مرض در نفس هر مخلوق هست
گرچه خودرا بس شکسته بیند او • آبِ صافی دان و سرگین زیرِ جو
چون بشوراند ترا در امتحان • آب سرگین‌رنگ گردد در زمان
در تگ جُو هست سرگین ای فتی • گرچه جو صافی نماید مر ترا
۲۲۲۰ هست پیر راه‌دان پُر فطن • جویهای نفس و تن‌را جوی‌کن
آبِ جو سرگین تواند پاك کرد • جهل نفسش‌را بروبد علم مرد
کی تراشد تیغ دستهٔ خویش‌را • رَو بجرّاحی سپار این ریش‌را
بر سر هر ریش جمع آمد مگس • تا نبیند قبحِ ریش خویش کس
آن مگس اندیشها وآن مالِ تو • ریشِ تو آن ظلمت احوالِ تو
۲۲۲۵ ور نهد مرهم بر آن ریش تو پیر • آن زمان ساکن شود درد و نفیر

(۲۲۱۰) A ان حقارت. (۲۲۱۱) ABL Bul. پیدا for ظاهر.

(۲۲۱۲) ABL Bul. ده اسبه, and so corr. in C. In L this and the following verse are transposed. (۲۲۱٤) C علّت. Bul. بدتر. In L this and the following verse are transposed. (۲۲۱۵) C وز دیدهات. AB Bul. بیرون شود.

(۲۲۱٦) In L this and the following verse are transposed.

(۲۲۲۰) AB Bul. باغهای نفس کل‌را جوی‌کن, and so corr. in marg. C. L باغهای نفس و تن‌را. (۲۲۲۱) ABL Bul.:

جوی خودرا کی تواند پاك کرد • نافع از علم خدا شد علم مرد

and so corr. in marg. C. In C بروبد is written without diacritical points.

(۲۲۲۳) L فتح for قبح.

گفتن مهمان یوسف‌را که آینهٔ آوردمت ارمغان تا هر بار که در وی نگری روی خوب خود بینی مرا یاد کنی،

گفت یوسف هین بیاور ارمغان • او زشرم این تقاضا زد فغان
گفت من چند ارمغان جُستم ترا • ارمغانی در نظر نآمد مرا
حبّه‌را جانب کان چون برم • قطره‌را سوی عُمّان چون برم
۲۱۹۵ زیره‌را من سوی کرمان آورم • گر بپیش تو دل و جان آورم
نیست تخمی کاندرین انبار نیست • غیرِ حُسن تو که آنرا یار نیست
لایق آن دیدم که من آیینهٔ • پیشِ تو آرم چو نورِ سینهٔ
تا ببینی رویِ خوبِ خود در آن • ای تو چون خورشید شمعِ آسمان
آینه آوردمت ای روشنی • تا چو بینی رویِ خود یادم کنی
۲۲۰۰ آینه بیرون کشید او از بغل • خوب‌را آیینه باشد مشتغل
آینهٔ هستی چه باشد نیستی • نیستی بَر گر تو ابله نیستی
هستی اندر نیستی بتْوان نمود • مال‌داران بر فقیر آرند جود
آینهٔ صافیْ نان خود گُرسنه‌است • سوخته هم آینهٔ آتش‌زنه‌است
نیستی و نقص هر جایی که خاست • آینهٔ خوبیْ جملهٔ پیشه‌هاست
۲۲۰۵ چونك جامه چُست و دوزیده بود • مَظْهَرِ فرهنگِ درزی چون شود
ناتراشیده همی باید جُذوع • تا دُروگر اصل سازد یا فروع
خواجهٔ اِشکسته‌بند آنجا رود • که در آنجا پای اِشکسته بود
کی شود چون نیست رنجورِ نزار • آن جمالِ صنعتِ طبّ آشکار

Heading: A ارمغانی.
(۲۱۹۳) B Bul. نآمد سزا, and so corr. above in A.
(۲۱۹۶) AB هست تخمی.   (۲۱۹۸) L و شمع.   (۲۱۹۹) A چون ببینی روی خود.
(۲۲۰۱) L چو باشد.   (۲۲۰۲) L نتوان.   (۲۲۰۳) Bul. in the second hemistich آینهٔ.   (۲۲۰۴) L جمله نقشهاست.
(۲۲۰۵) A و دزدیده بود. L فرهنگ درزی شود.   (۲۲۰۸) L Bul. رنجور و نزار.

مُنْکِری مهمانیَش‌را از خَرِے • پس زمطبخ خاك و خاکستر بَرے
ور نـهٔ منکـر چنین دست تهی • در دَرِ آن دوست چون پـا می‌نهی
اندکی صَرْفه بکن از خواب و خَور • ارمغـان بهـر ملاقاتـش ببَـر
شو قَلیلُ ٱلنَّوْمِ مِمَّا یَهْجَعُون • باش در اَسْحـار از یَسْتَغْفِرُون
۲۱۸۰ جُنْبِشی اندك بکن همچون جنین • تـا ببخشندت حواسِّ نُورْبین
وز جهان چون رَحِم بیرون شوی • از زمین در عرصهٔ واسع شوی
آنك اَرْضُ ٱللّٰهِ واسع گفته‌انـد • عرصهٔ دان کاولیـا در رفته‌انـد
دل نگردد تنگ زآن عرصهٔ فراخ • نخلِ تَـر آنجـا نگردد خُشك‌شـاخ
حاملی تو مـر حواسّت‌را کنون • کُنْد و مانـده می‌شوی و سرنگون
۲۱۸۵ چونك محمولی نه حامل وقتِ خواب • ماندگی رفت و شدی بی رنج و تاب
چاشنیٔ دان تو حالِ خواب‌را • پیـشِ محمولیٔ حالِ اولیـا
اولیـا اصحابِ کَهْف‌انـد ای عنود • در قیـام و در تقلّب هُمْ رُقُود
می‌کشدشان بی تکلّف در فعال • بی خبر ذَاتَ ٱلْیَمین ذَاتَ ٱلشِّمَال
چیست آن ذات ٱلیمین فعلِ حَسَن • چیست آن ذات الشمال اَشْغالِ تن
۲۱۹۰ می‌رود این هر دو کار از اولیا • بی‌خبر زین هر دو ایشان چون صدا
گر صدایت بشنوانـد خیر و شـر • ذاتِ کُـه باشـد زهـر دو بی‌خبر

(۲۱۷۶) In the first hemistich (which is obliterated in C and has been supplied in marg.) AL have وعدهٔ مهمانیش‌را منکری.

(۲۱۷۷) A بر در آن دوست.

(۲۱۷۸) A ارمغانی بر ملاقاتش.

(۲۱۸۰) AB Bul. اندکی جنبش, and so C in marg.

(۲۱۸۱) Bul. وز جهانی. ABL Bul. بیرون روی. L عرصهٔ هامون شوی.

(۲۱۸۲) ABL Bul. کانبیا در رفته‌اند, and so corr. in C.

(۲۱۸۳) C نیك for تنگ. L و آن عرصه.

(۲۱۸۷) A تقلّد.

(۲۱۹۰) AB Bul. از انبیا. L کار انبیا.

کآشنا بودند وقتِ کودکی * بر وسادهٔ آشنایی مُتّکی
یاد دادش جورِ اِخوان و حسد * گفت کآن زنجیر بود و ما اسد
۳۱۶۰ عار نبْود شیررا از سلسله * نیست مارا از قضاے حق گِله
شیررا بر گردن ار زنجیر بود * بر همه زنجیرسازان میر بود
گفت چون بودی زِزندان و زِچاه * گفت همچون در محاق و کاست ماه
در محاق ار ماهِ نو گردد دوتا * نی در آخر بَدْر گردد بر سما
گرچه دُردانه بهاون کوفتند * نورِ چشم و دل شد و بیند بلند
۳۱۶۵ گندمی‌را زیرِ خاك انداختند * پس زخاکش خُوشَها بر ساختند
بارِ دیگر کوفتندش زآسیا * قیمتش افزود و نان شد جان‌فزا
باز نان‌را زیرِ دندان کوفتند * گشت عقل و جان و فهمِ هوشمند
باز آن جان چونك محوِ عشق گشت * يُعْجِبُ ٱلزُّرَّاعَ آمد بعدِ کشت
این سخن پایان ندارد باز گرد * تا که با یوسف چه گفت آن نیك مرد
۳۱۷۰ بعدِ قصّه گفتنش گفت ای فلان * هین چه آوردی تو مارا ارمغان
بر درِ یاران تهی‌دست آمدن * همچو بی گندم سوی طاحون شدن
حق تعالی خلق‌را گوید بحشر * ارمغان کو از براے روزِ نشر
جِئْتُمُونَا و فُرَادَے بی نوا * هر بدآن سان که خَلَقْنَاکُم کذا
هین چه آوردید دست‌آویزرا * ارمغانی روزِ رستاخیزرا
۳۱۷۵ یا امیدِ باز گشتنتان نبود * وعدهٔ امروز باطلتان نمود

(۳۱۶۳) L در سما. (۳۱۶۴) C بهاوان. L نور چشم و دل ازو افروختند.

(۳۱۶۶) L عقل و فهم جان. (۳۱۶۹) After this verse L Bul. add the Heading:

طلب کردن یوسف صدّیق علیه السلام ارمغان از مهمان.

(۳۱۷۰) L آوردی ره‌آورد ارمغان.

(۳۱۷۱) ABL Bul. هست بی گندم. B has:

بر در یاران تهی‌دست ای فتی * هست چون بی‌گندمی در آسیا

(۳۱۷۴) L ارمغان. (۳۱۷۵) L امروزتان باطل نمود. In A vv. ۳۱۷۵–٦ follow vv. ۳۱۷۷–۸, but the error is indicated in marg.

آنك او بی نقش سادهسینه شد • نقشهاے غیبرا آیینه شد
سرّ مارا بی گمان مُوقِن شود • زآنك مومن آینهٔ مومن بود
چون زند او فقرِ مارا بر محك • پس یقینرا باز داند او زشك
چون شود جانش محكّ نقدها • پس ببیند قلبرا و قلبرا

نشاندن پادشاهان صوفیان عارفرا پیش روی خویش تا چشمشان بدیشان روشن شود'

۲۱۵۰ پادشاهانرا چنین عادت بود • این شنیده باشی ار یادت بود
دستِ چپشان پهلوانان ایستند • زآنك دل پهلوی چپ باشد بیند
مُشْرِف و اهل قلم بر دستِ راست • زآنك علم خطّ وثَبْت این دستراست
صوفیانرا پیشِ رُو موضع دهند • كآینهٔ جاناند و زآیینه بهند
سینه صیقلها زده در ذکر و فکر • تا پذیرد آینهٔ دل نقشِ بِکر
۲۱۵۵ هرکه او از صُلبِ فِطْرت خوب زاد • آینه در پیشِ او باید نهاد
عاشقِ آیینه باشد رویِ خوب • صیقل جان آمد و تَقْوَی ٱلْقُلُوب

آمدن مهمان پیش یوسف علیه السّلام و تقاضا کردن یوسف ازو تحفه و ارمغان'

آمد از آفاق یارِ مهربان • یوسفِ صدّیقرا شد میهمان

(۲۱٤٦) L و سادهسینه. (۲۱٤۷) L Bul. in the second hemistich مؤمن شود.
(۲۱٤۸) ABL Bul. نقد مارا. In C the second hemistich is obliterated and has been supplied in marg. (۲۱٤۹) Bul. قلبرا و نقدرا. L نقدرا و قلبرا.
Heading: The words after خویش are obliterated in C.
(۲۱۵۰) ABL Bul. چنان عادت. (۲۱۵۲) A مشرف اهل قلم. ABL Bul. آن دستراست. (۲۱۵٤) A سینهٔ صیقل زده. A در فکر و ذکر.
(۲۱۵۵) L از اصل فطرت. (۲۱۵۷) Bul. یاری.

گر نبودی نوح شیر سرمدی • پس جهانی را چرا برهم زدی
۲۱۳۰ صد هزاران شیر بود او در تنی • او چو آتش بود و عالم خرمنی
چونك خرمن پاسِ عُشر او نداشت • او چنین شعله بر آن خرمن گماشت
هرك او در پیشِ این شیر نهان • بی ادب چون گرگ بگشاید دهان
همچو گرگ آن شیر بر درّاندش • فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ بر خواندش
زخم یابد همچو گرگ از دستِ شیر • پیشِ شیر ابله بود کو شد دلیر
۲۱۳۵ کاشکی آن زخم بر جسم آمدی • تا بُدی که ایمان و دل سالم بُدی
قوّتم بشکست چون اینجا رسید • چون توانم کرد این سِر را پدید
همچو آن روبه کمِ اشکم کنید • پیشِ او روباه‌بازی کم کنید
جملهٔ ما و من بپیشِ او نهید • مُلك مُلكِ اوست مُلك اورا دهید
چون فقیر آیید اندر راهِ راست • شیر و صیدِ شیر خود آنِ شماست
۲۱٤۰ زآنك او پاکست و سُبحان وصفِ اوست • بی نیازست او ز نغز و مغز و پوست
هر شکار و هر کراماتی که هست • از برای بندگانِ آن شهست
نیست شه‌را طمع بهرِ خلق ساخت • این همه دولت خُنُك آنکو شناخت
آنك دولت آفرید و دو سرا • مُلكِ دولتها چه کار آید ورا
پیشِ سُبحان بس نگه دارید دل • تا نگردید از گمانِ بد خَجِل
۲۱٤۵ کو ببیند سِرّ و فکر و جُست و جو • همچو اندر شیرِ خالص تارِ مو

(۲۱۲۹) A Bul. گر نبودی نوح‌را از حق یدی and so C in marg.

(۲۱۳۰) L in the second hemistich: او برون رفته بد از ما و منی. L adds:

او دو عالم‌را همی‌دید ارزنی • او چو آتش بود و عالم خرمنی

(۲۱۳۱) ABL Bul. چنان شعله. (۲۱۳٤) A انکه for ابله.

(۲۱۳۵) B Bul. بر تن آمدی. ABL Bul. کایمان.

(۲۱۳۶) AB Bul. قوّتم بگسست. C گفت for کرد, corr. in marg.

(۲۱۳۸) L مالك ملك اوست. (۲۱۳۹) A فقیر مدا. BC فقیرانید. A شیر و صید شیر.

(۲۱٤۱) A این شهست. (۲۱٤۲) BL Bul. ملك و دولتها.

(۲۱٤٤) L Bul. پس. (۲۱٤۵) AL سرّ فکر. B جست‌جو.

عاقل آن باشد که گیرد عبرت از * مرگِ یاران در بلای محترز
۲۱۱۵ گفت روبه صد سپاس آن شیررا * کز پسِ آن گرگ وا خواند او مرا
گر مرا اوّل بفرمودی که تو * بخش کن این‌را که بردی جان ازو
پس سپاس اورا که مارا در جهان * کرد پیدا از پسِ پیشینیان
تا شنیدیم آن سیاستهای حق * بر قرونِ ماضیه اندر سبق
تا که ما از حالِ آن گرگانِ پیش * همچو روبه پاسِ خود داریم بیش
۲۱۲۰ اُمّتِ مرحومه زین رُو خواندمان * آن رسولِ حقّ و صادق در بیان
استخوان و پشمِ آن گرگان عیان * بنگرید و پند گیرید ای مهان
عاقل از سَر بنْهد این هستی و باد * چون شنید انجامِ فرعونان و عاد
ور بنَنْهد دیگران از حالِ او * عبرتی گیرند از اِضلالِ او

تهدید کردن نوح علیه السّلام مر قوم‌را که با من مپیچید که من روی‌پوشم با خدای می‌پیچید در میان این بحقیقت ای مخذولان،

گفت نوح ای سرکشان من من نیم * من زجان مرده بجانان می‌زیم
۲۱۲۵ چون بمردم از حواسِّ بُو ٱلْبَشَر * حق مرا شد سمع و ادراک و بصر
چونک من من نیستم این دَم زهُوست * پیشِ این دَم هرک دَم زد کافر اوست
هست اندر نقشِ این روباه شیر * سوی این روبه نشاید شد دلیر
گر زرُوی صورتش می‌نگروی * غُرّهٔ شیران ازو می‌نشنوی

(۲۱۱۵) AB Bul.

روبه آن دم بر زبان صد شکر راند * که مرا شیر از پس آن گرگ خواند

and so in L and in marg. C. (۲۱۱۷) A .کرده پیدا

(۲۱۱۹) C پاس‌را (?) دارم خویش, with خود written above.

(۲۱۲۰) C مرحوم, corr. above. ABL om. و.

Heading: B om. این بحقیقت. AC حقیقت. C in marg. در حقیقت for در میان این بحقیقت.

(۲۱۲٤) ABL Bul. مردم. (۲۱۲۷) L پیش این روبه.

(۲۱۲۸) L غرّش شیران.

باز هستئ جهان حسّ و رنگ ‌• تنگتر آمد که زندانیست تنگ
علّتِ تنگیست ترکیب و عدد • جانبِ ترکیب حسها می‌کشد
زآن سوی حس عالَمِ توحید دان • گر یکی خواهی بدآن جانب بران
۲۱۰۰ امرِ کُن یك فعل بود و نون و کاف • در سخن افتاد و معنی بود صاف
این سخن پایان ندارد باز گرد • تا چه شد احوالِ گرگ اندر نَبَرْد

ادب کردن شیر گرگ‌را که در قسمت بی‌ادبی کرده بود،

گرگ‌را بر کَنْد سر آن سرفراز • تا نماند دوسَرے و امتیاز
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُم است ای گرگِ پیر • چون نبودی مرده در پیشِ امیر
بعد از آن رُو شیر با روباه کرد • گفت بَخْشَش کن برای چاشت‌خَورد
۲۱۰۵ سجده کرد و گفت این گاوِ سمین • چاشت‌خوردت باشد ای شاهِ گزین
وین بُز از بهرِ میانِ روزرا • یَخْنِیِ باشد شهِ پیروزرا
وآن دگر خرگوش بهرِ شام هم • شب‌چَرهٔ این شاهِ با لطف و کرم
گفت ای روبه تو عدل افروختی • این چنین قسمت زکی آموختی
از کجا آموختی این ای بزرگ • گفت ای شاهِ جهان از حالِ گرگ
۲۱۱۰ گفت چون در عشقِ ما گشتی گِرَو • هر سه‌را بر گیر و بستان و برَو
روبها چون جملگی مارا شدی • چونت آزاریم چون تو ما شدی
ما ترا و جملهٔ اِشکاران ترا • پای بر گردونِ هفتم نِه بر آ
چون گرفتی عبرت از گرگِ دنی • پس تو روبه نیستی شیرِ منی

(۲۰۶۷) A و حس و رنگ. (۲۰۹۹) C عالی.
Heading: A بی ادبی کرد, and so C in marg. BL Bul. کردی.
(۲۱۰۲) A در پیش کبیر.
(۲۱۰٤) ABL Bul. گفت این‌را بخش کن از بهر خورد, and so C in marg.
(۲۱۰۵) B Bul. کین گاو. L شاه زمین. (۲۱۰٦) ABL Bul. وآن بز.
(۲۱۰۸) BL Bul. ز که آموختی. (۲۱۱۲) A ما ترا این جمله.
(۲۱۱۳) In C v. ۲۱۱٤ precedes this verse.

گر دو پا گر چار پا یك را بَــرَد ‧ همچو مقراض، دوتـا یکتـا بُــرَد
آن دو انبـازانِ گازررا ببین ‧ هست در ظاهر خلافی زآن و زاین
آن یکی کِــرْباس‌را در آب زد ‧ وآن دگر همباز خشکش میکنـد
بـاز او آن خشك‌را تــر می‌کنـد ‧ همچو زاستیــزه بضد بــر می‌تنـد
۳۰۸۵ لیك این دو ضـدِّ استیزه‌نمـا ‧ یکدل و یك‌کار باشـد در رضـا
هــر نبی و هر ولی‌را مَسْلَکیست ‧ لیك با حق می‌بَرَد جملـه یکیست
چونك جمعِ مستمع‌را خواب بُــرد ‧ سنگهـای آسیـارا آب بــرد
رفتنِ این آب فوقِ آسیاست ‧ رفتنش در آسیـا بهــرِ شماست
چون شمارا حاجتِ طاحون نمانـد ‧ آب‌را در جویِ اصلی بـاز رانـد
۳۰۹۰ ناطقـه سوی دهـان تعلیم‌راست ‧ ورنه خود آن نطق‌را جویی جُداست
می‌رود بی بانگ و بی تکرارهـا ‧ تَحْتَهَا ٱلْأَنْهَارُ تـا گُلـزارهـا
ای خدا جانــرا تو بنْمـا آن مقـام ‧ که درو بی حرف می‌رویـد کلام
تا که سازد جانِ پاك از سر قدم ‧ سوی عرصـهٔ دُورْپهنـای عـدم
عرصـهٔ بس بـا گشاد و بـا فضا ‧ وین خیال و هست یابـد زو نوا
۳۰۹۵ تنگتــر آمـد خیالات از عـدم ‧ زآن سبب باشـد خیال اسبابِ غم
بـاز هستی تنگتر بود از خیال ‧ زآن شود در وی قمرهـا چون هلال

(۳۰۸۱) AB Bul. گر دوتا گر چارتا یك چار پا ره‌را برد, and so corr. in C. L ره برد.
(۳۰۸۲) ABL همبازان. AC خلاف. ABL Bul. و زین. L و این.
(۳۰۸۳) L Bul. انباز.
(۳۰۸۴) C originally همچو استیزه ضد تر میکند with ز inserted before استیزه. AL گویبا زستیزه ضد بر می‌تند. B همچو استیزه بضد بر می‌تند, and so C in marg. Bul. گویبا زاستیزه بر ضد می‌تند. A in marg. گویبا زاستیزه و ضد می‌زند.
(۳۰۸۵) Bul. ضد و استیزه‌نما.
(۳۰۸۶) AB Bul. تا حق.
(۳۰۸۹) C اصل, corr. in marg.
(۳۰۹۰) A تعظیم‌راست. A om. خود. AL جوی خداست.
(۳۰۹۱) CL با گلزارها. In L this and the following verse are transposed.
(۳۰۹۳) B دَور. C دُور. L Bul. دور و پهنای.
(۳۰۹۴) C با قضا.
(۳۰۹۶) AB Bul. قمر همچون هلال.

۴۰۶۵ رشته‌را باشد بسوزن ارتباط • نیست در خَور با جَمَل سَمُّ ٱلْخِیاط

گی شود باریک هستیِّ جمل • جز بمقراضِ ریاضات و عمل

دستِ حق باید مر آنرا ای فلان • کو بود بر هر مُحالی کُنْ فَکان

هر مُحال از دستِ او مُمْکِن شود • هر حرون از بیمِ او ساکن شود

اکمه و ابرص چه باشد مرده نیز • زنده گردد از فسونِ آن عزیز

۴۰۷۰ وآن عدم کز مرده مرده‌تر بود • وقتِ ایجادش عدم مُضْطَر بود

كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ بخوان • مر ورا بی کار و بی فعلی مدان

کمترین کاریش هر روز آن بود • کو سه لشکررا روانه می‌کند

لشکری زاَصلاب سوی اُمّهات • بهرِ آن تا در رَحِم روید نبات

لشکری زاَرحام سوی خاکدان • تا زنَرّ و ماده پُر گردد جهان

۴۰۷۵ لشکری از خاک زآن سوی اجل • تا ببیند هر کسی حسنِ عمل

این سخن پایان ندارد هین بتاز • سوی آن دو یارِ پاکِ پاکباز

صفت توحید،

گفت یارش کاندر آ ای جمله من • نی مخالف چون گُل و خارِ چمن

رشته یکتا شد غلط کم شو کنون • گر دوتا بینی حُروفِ کاف و نون

کاف و نون همچون کمند آمد جَذوب • تا کَشاند مر عدم‌را در خُطوب

۴۰۸۰ پس دوتا باید کمند اندر صُوَر • گرچه یکتا باشد آن دو در اثر

(۴۰۶۵) B رشته‌را با سوزن آمد ارتباط, and so corr. in C.

(۴۰۷۰) ABL Bul. در کف ایجاد او مضطر بود, and so in marg. C.

(۴۰۷۲) AB کمترین کاریش هر روزست آن, and so C in marg. In the second hemistich AB have کو سه لشکررا کند این سو روان. (۴۰۷۵) ۲, تا نه بیند. A حسن و عمل.

Heading: AB om. Bul. پشیمان شدن آن شخص از گفتن منم, and so L, in which the Heading is greatly expanded.

(۴۰۷۷) AB اندر آ. (۴۰۷۸) B غلط کم زن. Bul. کم شد.

(۴۰۷۹) C تا گشاید. (۴۰۸۰) C دوتا یابد.

چون نبودی فانی اندر پیشِ من ٭ فضل آمد مر ترا گردن زدن
كُلُّ شَیْءٍ هَالِكٌ جز وجهِ او ٭ چون نهٔ در وجهِ او هستی مجو
هرك اندر وجهِ ما باشد فنا ٭ كُلُّ شَیْءٍ هَالِكٌ نبود جزا
زآنك در إلّاست او از لا گذشت ٭ هرك در إلّاست او فانی نگشت
۳۰۵۵ هرك او بر دَرِ من و ما می‌زند ٭ ردِّ بابست او و بر لا می‌تند

قصهٔ آنك در یاری بکوفت از درون گفت کیست گفت منم گفت چون تو توی در نمی‌گشایم هیچ کس‌را از یاران نمی‌شناسم کی او من باشد،

آن یکی آمد درِ یاری بزد ٭ گفت یارش کیستی ای معتمد
گفت من گفتش برو هنگام نیست ٭ بر چنین خوانی مقامِ خام نیست
خام‌را جز آتشِ هجر و فراق ٭ کی پزد کی وا رهاند از نفاق
رفت آن مسکین و سالی در سفر ٭ در فراقِ دوست سوزید از شرر
۳۰۶۰ پخته شد آن سوخته پس بازگشت ٭ باز گِردِ خانهٔ انباز گشت
حلقه زد بر در بصد ترس و ادب ٭ تا بنجهد بی ادب لفظی زلب
بانگ زد یارش که بر در کیست آن ٭ گفت بر در هم توی ای دلستان
گفت اکنون چون منی ای من در آ ٭ نیست گنجایی دو من‌را در سرا
نیست سوزن‌را سرِ رشتهٔ دوتا ٭ چونك یکتایی درین سوزن در آ

(۳۰۵۴) L او کرلا. (۳۰۵۵) AB هرك بر در او, and so L Bul. L و برلا میزند.
Heading: The Heading in C is صفت توحید, corr. in marg.
(۳۰۵۸) A خانه for خام. After this verse L adds (and so Bul., which has نار و نفت):

چون توییِ تو هنوز از تو نرفت ٭ سوختن باید ترا در نار و نفت

(۳۰۵۸) A هجر فراق. (۳۰۵۹) A در فراق دوست او میبرد سر.
(۳۰۶۰) B Bul. گشت for شد, and so written below the line in C. AB خانهٔ همباز.
In C همباز is written underneath. (۳۰۶۴) A چون شناسی من در آ.

ای بخرد و رایتان از رایِ من • از عطاهای جهان‌آرایِ من

۲۰۳۵ نقش با نقّاش چه اسگالد دگر • چون سگالش اوش بخشید و خبر

این چنین ظنّ خسیسانه بمن • مر شمارا بود ننگان زَمَن

ظانّین بِٱللّهِ ظَنَّ ٱلسَّوْءِرا • چون منافق سر بیندازم جُدا

وا رهانم چرخ‌را از ننگتان • تا بماند در جهان این داستان

شیر با این فکر می‌زد خنده فاش • بر تبسّمهای شیر ایمن مباش

۲۰۴۰ مالِ دنیا شد تبسّمهای حق • کرد مارا مست و مغرور و خَلَق

فقر و رنجوری به‌استت ای سَنَد • کآن تبسّم دامِ خودرا بر کَنَد

امتحان کردن شیر گرگ‌را و گفتن که پیش آی ای گرگ بخش کن صیدهارا میان ما،

گفت شیر ای گرگ این‌را بخش کُن • معدلت‌را نو کُن ای گرگِ کهن

نایبِ من باش در قسمت‌گری • تا پدید آید که تو چه گوهری

گفت ای شه گاوِ وَحْشی بخشِ تُست • آن بزرگ و تو بزرگ و زفت و چُست

۲۰۴۵ بُز مرا که بُز میانه‌ست و وَسَط • روبها خرگوش بِسْتان بی غلط

شیر گفت ای گرگ چون گفتی بگو • چونك من باشم تو گویی ما و تو

گرگ خود چه سگ بود کو خویش دید • پیشِ چون من شیرِ بی مِثْل و نَدید

گفت پیش آ ای خری کو خود بدید • پیشش آمد پنجه زد اورا درید

چون ندیدش مغزِ تدبیرِ رشید • در سیاست پوستش از سر کشید

۲۰۵۰ گفت چون دیدِ منت از خود نبُرْد • این چنین جانرا بباید زار مُرْد

(۲۰۳۴) ABL Bul. ای عقول و رایتان, and so corr. in C. (۲۰۳۵) ABL Bul. چه سگالد. (۲۰۳۷) L سر نیندازم چرا. AB Bul. گر نبرّم سر بود عین خطا, and so C in marg. (۲۰۴۴) C زفت چست. (۲۰۴۵) L بر میانست.

(۲۰۴۷) A چو سگ. (۲۰۴۸) ABL Bul. کو خود خرید, and so corr. in marg. C. A رود for زد. (۲۰۴۹) AB Bul. مغز و تدبیر. L و تدبیرش رسید.

۲۰۱۵ هر سه باهم اندر آن صحرای ژرف • صیدها گیرند بسیار و شگرف
گرچه زیشان شیررا ننگ بود • لیك کرد اکرام و همراهی نمود
این چنین شه‌را زلشکر زحمتست • لیك همره شد جماعت رحمتست
این چنین مه‌را زاختر ننگهاست • او میان اختران بهر سخاست
امر شاورهم پیمبررا رسید • گرچه رایی نیست رایش‌را ندید
۲۰۲۰ در ترازو جو رفیق زر شدست • نی از آنك جو چو زر گوهر شدست
روح قالب‌را کنون همره شدست • مدّتی سگ حارس درگه شدست
چونك رفتند این جماعت سوی کوه • در رکاب شیر با فرّ و شکوه
گاو کوهی و بز و خرگوش زفت • یافتند و کار ایشان پیش رفت
هرکه باشد در پی شیر حراب • کم نیاید روز و شب اورا کباب
۲۰۲۵ چون زکه در بیشه آوردندشان • کشته و مجروح و اندر خون کشان
گرگ و روبه‌را طمع بود اندر آن • که رود قسمت بعدل خسروان
عکس طمع هر دوشان بر شیر زد • شیر دانست آن طمعهارا سند
هرکه باشد شیر اسرار و امیر • او بداند هرچه اندیشد ضمیر
هین نگه دار ای دل اندیشه‌خو • دل زاندیشهٔ بدی در پیش او
۲۰۳۰ داند و خررا همی راند خموش • در رخت خندد برای روی‌پوش
شیر چون دانست آن وسواسشان • وا نگفت و داشت آن دم پاسشان
لیك با خود گفت بنمایم سزا • مر شمارا ای خسیسان گدا
مر شمارا بس نیامد رای من • ظنّتان اینست در اعطای من

(۲۰۱۵) Suppl. in marg. C. L کهسار ژرف . L صیدها کردند.
(۲۰۱۶) Suppl. in marg. C. (۲۰۱۸) L زاختر زخمهاست.
(۲۰۲۵) L om. و before اندر. (۲۰۲۸) L آید در ضمیر.
(۲۰۲۹) AL اندیشه‌جو . L خطا for بدی. (۲۰۳۰) Bul. داند او خررا.
(۲۰۳۲) Bul. خسیسان و گدا.
(۲۰۳۳) Instead of the second hemistich B has the second hemistich of the following verse.

یره شد دلّاك و بس حیران بماند • تا بدیر انگشت در دندان بماند
ر زمین زد سوزن آن دم اوستاد • گفت در عالم کسی‌را این فتاد
یر بی دُمّ و سر و اشکم که دید • این چنین شیری خدا خود نافرید
ی برادر صبر کن بر دردِ نیش • تا رهی از نیشِ نفسِ گبرِ خویش
ان گروهی که رهیدند از وجود • چرخ و مِهر و ماهشان آرد سجود
رك مُرد اندر تنِ او نفسِ گبر • مر ورا فرمان برد خورشید و ابر
جون دلش آموخت شمع افروختن • آفتاب اورا نیارد سوختن
فت حق در آفتابِ منجّم • ذکرِ تزّاوَر كذى عَنْ كَهْفِهِم
ار جمله لطف چون گُل می‌شود • پیشِ جزوی کو سوی کُل می‌رود
چیست تعظیمِ خدا افراشتن • خویشتن‌را خوار و خاکی داشتن
چیست توحیدِ خدا آموختن • خویشتن‌را پیشِ واحد سوختن
گر همی‌خواهی که بفروزی چو روز • هستیِ همچون شبِ خودرا بسوز
ستیت در هستِ آن هستی‌نواز • همچو مِس در کیمیا اندر گداز
ر من و ما سخت کردستی دو دست • هست این جملهٔ خرابی از دو هست

رفتن گرگ و روباه در خدمت شیر بشکار،

یر و گرگ و روبهی بهرِ شکار • رفته بودند از طلب در کوهسار
ا بپشتِ همدگر بر صیدها • سخت بر بندند بند و قیدها

(۲۹۹۹) Suppl. in marg. C. L پس حیران.   (۳۰۰۰) B Bul. از خشم for آن دم
So written above the line in C and suppl. in marg. A.
(۳۰۰۱) After this verse L adds:

چون نداری طاقت سوزن زدن • از چنین شیر ژیان تو دم مزن

(۳۰۰۲) L پیش نفس.   (۳۰۰۳) Bul. آن گروهی. A چرخ مهر.
(۳۰۰۶) Bul. کذا.   (۳۰۰۷) C سوی کل می‌شود.
(۳۰۰۸) L خار و خاکی.   (۳۰۱۲) Bul. کردستی تو دست.
(۳۰۱۴) A بار قیدها, BL Bul. بار و قیدها, and so corr. in C.

بر تن و دست و کتِفها بی گزند • از سرِ سوزن کبودیها زنند

سوی دلاکی بشد قزوینیی • که کبودم زن بکن شیرینیی

گفت چه صورت زنم ای پهلوان • گفت بر زن صورتِ شیرِ ژیان

۲۹۸۵ طالعم شیرست نقشِ شیر زن • جهد کن رنگِ کبودی سیر زن

گفت بر چه موضعت صورت زنم • گفت بر شانه زن آن رقمِ صنم

چونک او سوزن فرو بردن گرفت • دردِ آن در شانگه مَسکَن گرفت

پهلوان در ناله آمد کای سَنی • مر مرا کُشتی چه صورت میزنی

گفت آخر شیر فرمودی مرا • گفت از چه اندام کردی ابتدا

۲۹۹۰ گفت از دُمگاه آغازیده‌ام • گفت دُم بگْذار ای دو دیده‌ام

از دُم و دُمگاهِ شیرم دَم گرفت • دُمگهِ او دَمگهم مُحْکَم گرفت

شیر بی دُم باش گو ای شیرساز • که دلم سُستی گرفت از زخمِ گاز

جانبِ دیگر گرفت آن شخص زخم • بی محابا بی مواسا بی زرَحْم

بانگ کرد او کین چه اندامست ازو • گفت این گوشست ای مردِ نکو

۲۹۹۵ گفت تا گوشش نباشد ای حکیم • گوش‌را بگْذار و کوته کن گلیم

جانبِ دیگر خَلِش آغاز کرد • باز قزوینی فغان‌را ساز کرد

کین سوم جانب چه اندامست نیز • گفت اینست اِشکمِ شیر ای عزیز

گفت تا اشکم نباشد شیررا • چه شکم باید نگارِ سیررا

(۲۹۸۲) C زدند. (۲۹۸۵) L Bul. و نقش.

(۲۹۸٦) AB گفت بر شانگهم زن آن رقم, and so L Bul., which have شانه‌گهم, and C in marg. After this verse L adds:

تا شود پشتم قوی در رزم و بزم * با چنین شیر ژیان در عزم و حزم

(۲۹۸۷) Bul. شانه‌گه. (۲۹۸۹) C گفت بچه اندام. ABL Bul. گفت از چه عضو, and so C in marg. (۲۹۹۳) AB Bul. بی محابا و مواسایی و رحم, and so L, which has مواساتی. (۲۹۹٤) A این for کین. (۲۹۹۵) A om. و.

(۲۹۹۸) C بکار for نگار. In the second hemistich AB Bul. have گشت افزون درد کم زن زخمها, and so L, which has کم کن زخم‌را.

۲۹۶۵ یا علی از جملهٔ طاعاتِ راه • بر گزین تو سایهٔ بندهٔ اله

هر کسی در طاعتی بگریختند • خویشتن‌را مَخْلَصی انگیختند

تو برو در سایهٔ عاقل گریز • تا رهی زآن دشمنِ پنهان‌ستیز

از همه طاعات اینت بهترست • سبق یابی بر هر آن سابق که هست

چون گرفتت پیر هین تسلیم شو • همچو موسی زیرِ حکمِ خضر رَو

۲۹۷۰ صبر کن بر کارِ خضری بی نفاق • تا نگوید خضر رَو هٰذا فِراق

گرچه کشتی بشکند تو دَم مزن • گرچه طفلی‌را کُشد تو مُو مکَن

دستِ اورا حق چو دستِ خویش خواند • تا یَدُ ٱللّه فَوْقَ أَیْدِیهِمْ براند

دستِ حق میراندش زنده‌اش کند • زنده چه بْود جانِ پاینده‌اش کند

هرکه تنها نادرا این ره بُرید • هم بیاریِّ دلِ پیران رسید

۲۹۷۵ دستِ پیر از غایبان کوتاه نیست • دستِ او جز قبضهٔ اللّه نیست

غایبان‌را چون چنین خلعت دهند • حاضران از غایبان لا شك بهند

غایبان‌را چون نواله می‌دهند • پیشِ حاضر تا چه نعمتها نهند

کُو کسی کُو پیششان بندد کمر • تا کسی کو هست بیرون‌سوی دَر

چون گُزیدی پیر نازك‌دل مباش • سُست و ریزیده چو آب و گِل مباش

۲۹۸۰ گر بهر زخمی تو پُر کینه شوی • پس کجا بی صَیْقَل آیینه شوی

کبودی زدن قزوینی بر شانگاه صورت شیر و پشیمان شدن او بسبب زخم سوزن،

این حکایت بشنو از صاحب بیان • در طریق و عادتِ قزوینیان

(۲۹۶۵) ABL Bul. سایهٔ خاص اله, and so C in marg. (۲۹۶۹) Bul. گرفتی.
(۲۹۷۰) A خضر ای بی نفاق. C بگوید. (۲۹۷۳) A زنده کند. Bul. زندش کند. AC پایندش. (۲۹۷٤) L نادر این ره‌را. AB Bul. هم بعون همّت پیران, and so C in marg. (۲۹۷۷) ABL Bul. پیش مهمان. In L the hemistichs are transposed.
(۲۹۷۸) L پیش شه بندد. L یا کسی. (۲۹۷۹) AL آب گل.
(۲۹۸۰) ABL Bul. ور بهر زخمی, and so C in marg. (۲۹۸۱) Bul. om. و.

۲۹۵۰ استخوانهاشان ببین و مویشان • عبرتی گیر و مران خر سویشان
گردنِ خر گیر و سوی راه کش • سوی رهبانان و رهدانانِ خوش
هین مهل خررا و دست از وی مدار • زآنك عشقِ اوست سوی سبزه‌زار
گر یکی دَم تو بغفلت وا هِلیش • او رود فرسنگها سوی حَشیش
دشمنِ راه‌است خر مستِ علف • ای که بس خربنده‌را کرد او تلف
۲۹۵۵ گر ندانی ره هر آنچ خر بخواست • عکسِ آن کن خود بود آن راهِ راست
شاوِرُوهُنَّ پس آنگه خالِفوا • إِنَّ مَنْ لَمْ يَعْصِهِنَّ تالِفُ
با هوا و آرزو کم باش دوست • چون يُضِلُّكَ عَنْ سَبِيلِ ٱللّٰه اوست
این هوارا نشکند اندر جهان • هیچ چیزی همچو سایهٔ همرهان

وصیّت کردن رسول علیه السّلام علی‌را کرّم ٱللّٰه وَجْهَهُ که چون هر کسی بنوعِ طاعتی تقرّب جوید بحقّ تو تقرّب جوی بصحبت عاقل و بندهٔ خاصّ تا از همه پیش‌قدم‌تر باشی،

گفت پیغمبر علی‌را کای علی • شیرِ حقّی پهلوانی پر دلی
۲۹۶۰ لیك بر شیری مکن هم اعتماد • اندر آ در سایهٔ نخلِ امید
اندر آ در سایهٔ آن عاقلی • کش نداند بُرد از ره ناقلی
ظلِّ او اندر زمین چون کوهِ قاف • روحِ او سیمرغِ بس عالی‌طواف
گر بگویم تا قیامت نعتِ او • هیچ آنرا مَقْطَع و غایت مجو
در بشر رُوپوش کردست آفتاب • فهم کن وَٱللّٰهُ أَعْلَم بِٱلصَّواب

(۲۹۵۲) Bul. میل for عشق. (۲۹۵٤) Bul. بسا for که بس.
(۲۹۵۵) L این راه راست. (۲۹۵٦) ABL Bul. و آنگه.
Heading: B عاقل (؟) مرد در سایهٔ تو تقرّب A. تو باشی پیش قدم. BL Bul. om. تر.
(۲۹۵۹) BCL پیغامبر. (۲۹٦۰) Bul. اعتمید. (۲۹٦۱) Bul. کش نتاند.
(۲۹٦٤) Ater this verse Bul. adds:
آفتاب روح نی آن فلك • که ز نورش زنده اند انس و ملك

در صفت پیر و مطاوعت وی،

ای ضیآء الحق حُسام الدّین بگیر ٭ یك دو کاغذ بر فزا در وصفِ پیر

۲۹۳۵ گرچه جسم نازکت‌را زور نیست ٭ لیك بی خورشید مارا نور نیست

گرچه مصباح و زُجاجه گشته ٭ لیك سَرخیل دلی سَررشته

چون سَرِ رشته بدست و کامِ تُست ٭ مُهرَهای عِقدِ دل زانعامِ تُست

بر نویس احوالِ پیرِ راه‌دان ٭ پیررا بگزین و عینِ راه دان

پیر تابستان و خلقان تیرْ ماه ٭ خلق مانندِ شب‌اند و پیرْ ماه

۲۹۴۰ کرده‌ام بختِ جوان‌را نام پیر ٭ کو زحق پیرست نه از ایّام پیر

او چنین پیریست کش آغاز نیست ٭ با چنین دُرِّ یتیم انباز نیست

خود قوی‌تر میشود خَمْرِ کهن ٭ خود شهی‌تر میبود زَرِّ کهن

پیررا بگزین که بی پیر این سفر ٭ هست بس پُر آفت و خوف و خطر

آن رهی که بارها تو رَفته ٭ بی قلاوز اندر آن آشفته

۲۹۴۵ پس رهی‌را که ندیدستی تو هیچ ٭ هین مرَو تنها ز رَهبَر سر مپیچ

گر نباشد سایهٔ او بر تو گول ٭ پس ترا سرگشته دارد بانگِ غُول

غُولت از ره افگند اندر گزند ٭ از تو داهی‌تر درین رَه بس بُدند

از نُبی بشنو ضلالِ رهروان ٭ که چه‌شان کرد آن بلیسِ بَدْرَوان

صد هزاران ساله راه از جاده دُور ٭ بُردشان و کردشان اِدبار و عُور

Heading: Bul. بیان for در. C in marg. بیان صفت پیر که پیر کدامست.

(۲۹۳۶) C سرجبل دل.　(۲۹۳۷) A بدست کام. AB Bul. درّهای عقد, and so C in marg. L مهرهای عقل در انعام.　(۲۹۴۱) AB Bul. چنان bis. B پیرست.

(۲۹۴۲) L شهی‌تر میشود. In the second hemistich AB Bul. have خاصه آن خمری که باشد من لدن, and so C in marg.　(۲۹۴۴) C گر for که.

(۲۹۴۶) L بس ترا.　(۲۹۴۷) C از راه, with ره written above.

(۲۹۴۸) Bul. چه سان کرد. In L vv. ۲۹۴۸ and ۲۹۴۹ are transposed, and v. ۲۹۴۸ is followed by v. ۲۹۴۷.

(۲۹۴۹) A Bul. ادبیر. L ادبار عور. In L this verse follows v. ۲۹۴۶.

از یکی رُو ضدّ و یك رو متّحِد • از یکی رو هزل و از یك روی جِد
پس قیامت روزِ عَرْضِ اکبرست • عرض او خواهد که با کَرّ و فَرست
هرك چون هندوی بَدْسَوْدابیَست • روزِ عرضش نوبتِ رُسوابیَست
چون ندارد روی همچون آفتاب • او نخواهد جز شبی همچون نقاب
۲۹۲۰ برگِ یك گُل چون ندارد خارِ او • شد بهاران دشمنِ اسرارِ او
وآنك سر تا پا گُلست و سوسنست • پس بهار اورا دو چشمِ روشنست
خارِ بیمعنی خزان خواهد خزان • تا زند پهلوی خود با گُلستان
تا بپوشد حسنِ آن و ننگِ این • تا نبینی رنگِ آن و رنگِ این
پس خزان اورا بهارست و حیات • یك نماید سنگ و یاقوتِ زکات
۲۹۲۵ باغبان هم داند آنرا در خزان • لیك دیدِ یك به از دیدِ جهان
خود جهان آن یك کس است او ابلهاست • اختران هر یك همه جُزْوِ مَهاست
پس همی‌گویند هر نقش و نگار • مژده مژده نك همی‌آید بهار
تا بود تابان شکوفه چون زِرِه • کی کند آن میوها پیدا گِرِه
چون شکوفه ریخت میوه سَر کند • چونك تن بشکست جان سر بر زند
۲۹۳۰ میوه معنی و شکوفه صورتش • آن شکوفه مژده میوه نعمتش
چون شکوفه ریخت میوه شد پدید • چونك آن کم شد شد این اندر مزید
تا که نان نشْکست قوّت کی دهد • ناشکسته خُوشَها کی مَی دهد
تا هَلیله نشْکند با اَدْوِیَه • کی شود خود صحّت‌افزا ادویه

(۲۹۱٦) C و دیگر متّحد, corr. in marg. (۲۹۱۷) ABL Bul. زیب و فرست, and so corr. in C. In L the hemistichs are transposed.

(۲۹۲۲) L برگلستان. (۲۹۲۳) In the second hemistich B has ننگ آن و رنگ این. Bul. رنگ آن و ژنگ این. (۲۹۲۵) A نبه for به. (۲۹۲٦) L اختر آن هر یك. L آخر این هر یك. C apparently آن یك کس‌است و او مهاست. AB Bul. هر ستاره بر فلك جزو مهست, and so C in marg. (۲۹۲۸) A کتند.

(۲۹۲۹) C جان سر بر کند. L جان سر بر نهد. (۲۹۳۳) A یا for با. C کی فزاید تن‌درستی ادویه, corr. above. A in marg. کی شود کی صحّت‌افزا.

سر ندارد چون زازل بودست پیش * پا ندارد با ابد بودست خویش
بلك چون آبست هر قطره از آن * هم سرست و پا و هم بی هر دوان
۲۹۰۰ حاش لِلّه این حکایت نیست هین * نقدِ حالِ ما و تُست این خوش ببین
زآنك صوفی با کر و با فر بود * هرچ آن ماضیست لا یُذْکَر بود
هم عرب ما هم سبو ما هم مَلِك * جمله ما یُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِك
عقل‌را شُو دان و زن‌را حرص و طمع * این دو ظلمانی و مُنکِرِ عقل شمع
بشْنو اکنون اصلِ اِنکار از چه خاست * زآنك کُل‌را گونه‌گونه جُزْوهاست
۲۹۰۵ جُزْوِ کُل نی جُزْوها نِسْبت بکُل * نی چو بویِ گُل که باشد جُزْوِ گُل
لطفِ سبزه جُزْوِ لطفِ گُل بود * بانگِ قُمْری جُزْوِ آن بلبل بود
گر شوم مشغولِ اِشکال و جواب * تشنگانرا کَی توانم داد آب
گر تو اِشکالی بکلّی و حَرَج * صبر کن اَلصَّبْرُ مِفْتاحُ اَلْفَرَج
اِحْتِمی کن احْتِمی زاندیشها * فکرِ شیر و گور و دلها بیشها
۲۹۱۰ احتمیها بر دواها سَرْوَرست * زآنك خاریدن فزونیْ گَرست
اِحْتِمی اصلِ دوا آمد یقین * احتما کن قوّةِ جانرا ببین
قابلِ این گفتها شو گوش‌وار * تا که از زر سازمت من گوشوار
حلقه در گوشِ مَهِ زرگر شوی * تا بماه و تا ثُرَیّا بر شوی
اوّلا بشْنو که خلقِ مختلف * مختلف جانند از یا تا اَلِف
۲۹۱۵ در حُروفِ مختلف شور و شکیست * گرچه از یك رُو زسر تا پا یکیست

(۲۸۹۸) Bul. om. ز before ازل. (۲۸۹۹) Bul. هر دو آن.
(۲۹۰۱) L با فر و با کر. (۲۹۰۳) AB نفرع و طبع. L Bul. نفس و طمع.
(۲۹۰۵) L بی جزوها. (۲۹۰۸) L کالصبر. (۲۹۰۹) B Bul. احتما کن احتما.
(۲۹۱۰) AB Bul. احتماها. L احتمی اصل دواها آمدست. (۲۹۱۱) Suppl. in marg. A. B Bul. احتما اصل. AB Bul. قوّت جانت, and so corr. in C.
(۲۹۱۲) L گفتها شو گوش دار. (۲۹۱۳) L in the first hemistich گوشوار چه که کان زر شوی. (۲۹۱٤) In C چون is written above از. A تا یا از الف. B چون یا تا الف, and so A under the line. (۲۹۱٥) L روی سر تا پا.

در حکایت گفته‌ام احسانِ شاه • در حقِ آن بی‌نوای بی‌پناه
۲۸۸۰ هرچ گوید مردِ عاشق بویِ عشق • از دهانش می‌جهد در کویِ عشق
گر بگوید فقه فقر آید همه • بویِ فقر آید از آن خوش دَمْدَمه
ور بگوید کفر دارد بویِ دین • ور بشك گوید شکش گردد یقین
کفِّ کژ کز بحرِ صدقی خاسته‌است • اصلِ صاف آن تیره‌را آراسته‌است
آن کفش‌را صافی و محقوق دان • همچو دشنامِ لبِ معشوق دان
۲۸۸۵ گشته آن دشنامِ نامطلوبِ او • خوش زبهرِ عارضِ محبوبِ او
گر بگوید کژ نماید راستی • ای کژی که راست‌را آراستی
از شکر گر شکلِ نانی می‌پزی • طعمِ قند آید نه نان چون می‌مزی
گر بتِ زرّین بیابد مومنی • کی هلد اورا پیِ سجده‌کنی
بلك گیرد اندر آتش افگند • صورتِ عاریتش‌را بشکند
۲۸۹۰ تا نماند بر ذهب شکلِ وثن • زآنك صورت مانعست و راه‌زن
ذاتِ زرّش ذاتِ ربّانیّنست • نقشِ بُت بر نقدِ زر عاریّتست
بهرِ کیکی تو گلیمی‌را مسوز • وز صُداعِ هر مگس مگذار روز
بت‌پرستی چون بمانی در صُوَر • صورتش بگذار و در معنی نگر
مردِ حجّی همرهِ حاجی طلب • خواه هندو خواه تُرك و یا عرب
۲۸۹۵ منگر اندر نقش و اندر رنگِ او • بنگر اندر عزم و در آهنگِ او
گر سیاه‌است او هم‌آهنگِ تُوَست • تو سپیدش خوان که هم‌رنگِ تُوَست
این حکایت گفته شد زیر و زبر • همچو کارِ عاشقان بی پا و سر

(۲۸۸۲) ABL Bul. آید از گفت شکش بوی یقین, and so in marg. C.
(۲۸۸۴) L گفت کژ. AB Bul. فرع‌را آراسته‌ست. C in marg. تیره‌را.
(۲۸۸۶) L om. (۲۸۸۷) C apparently می‌بری for می‌مزی.
(۲۸۸۸) ABL Bul. ور بیابد مؤمنی زرّین وثن • کی هلد آن‌را برای هرشمن and so C in marg. (۲۸۹۰) AB Bul. نقش وثن, and so corr. in C.
(۲۸۹۱) BL داد ربّانینست, and so corr. in C. B روی for نقد. (۲۸۹۲) Bul. صدای.
(۲۸۹۷) ABL Bul. فکر عاشقان, and so corr. in marg. C.

۲۸۶۰ کُلِّ عالَمرا سبو دان ای پسر • کو بود از علم و خوبی تا بسَر
قطرهٔ از دجلهٔ خوبئ اوست • کآن نمی‌گنجد زپُرّی زیرِ پوست
گنجِ مخفی بُد زپُرّی چاك كرد • خاك‌را تابان‌تر از افلاك كرد
گنجِ مخفی بُد زپُرّی جوش كرد • خاك‌را سلطانِ اطلس‌پوش كرد
ور بدیدی شاخی از دجلهٔ خدا • آن سبورا او فنا كردی فنا
۲۸۶۵ آنك دیدندش همیشه بی خودند • بی‌خودانه بر سبو سنگی زدند
ای زغیرت بر سبو سنگی زده • وآن سبو زاِشْكست كاملتر شده
خُم شكسته آب ازو ناریخته • صد دُرُستی زین شكست انگیخته
جُزْوِ جُزْوِ خُم برقص است و بحال • عقلِ جزوی‌را نموده این مُحال
نی سبو پیدا درین حالت نه آب • خوش ببین وَٱللّهُ أَعْلَمْ بٱلصَّواب
۲۸۷۰ چون دَرِ معنی زنی بازت كنند • پَرِّ فكرت زن كه شهبازت كنند
پَرِّ فكرت شد گِل‌آلود و گران • زآنك گِل‌خواری ترا گِل شد چو نان
نان گِلست و گوشت كمتر خور ازین • تا نمانی همچو گِل اندر زمین
چون گرسنه می‌شوی سگ می‌شوی • تُند و بَدْپیوَند و بَدْرَگ می‌شوی
چون شدی تو سیر مُرداری شدی • بی‌خبر بی پا چو دیواری شدی
۲۸۷۵ پس دمی مردار و دیگر دم سگی • چون كنی در راهِ شیرانْ خوش‌تگی
آلتِ اِشكارِ خود جز سگ مدان • كمترك انداز سگ‌را استخوان
زانك سگ چون سیر شد سَرْكَش شود • كَی سوی صید و شكارِ خوش دَوَد
آن عرب‌را بی‌نوایی می‌كشید • تا بدآن درگاه و آن دولت بدید

(۲۸۶۱) L قطرهٔ از آب دجلهٔ خوی اوست. L سوی پوست. (۲۸۶۳) In B vv. ۲۸۶۲ and ۲۸۶۳ are transposed. (۲۸۶۶) Bul. واین سبو. In the second hemistich B has وآن شكستن خود درستی آمده. So A in marg. (۲۸۶۷) C زین شكسته انگیخته. (۲۸۶۸) نبوده این. (۲۸۷۱) A زآنك گل‌خواری ترا شد همچو نان.
(۲۸۷۳) A بد دل with رگ written above.
(۲۸۷٤) Bul. شوی as the rhyme-word. A و مرداری. In A حس is written over پا.
(۲۸۷۷) L خوش رود. (۲۸۷۸) ABL Bul. دولت رسید.

فقهِ فقه و نحوِ نحو و صرفِ صرف • در کم آمد یابی ای یارِ شگرف
آن سبوی آب دانشهای ماست • وآن خلیفه دجلهٔ علمِ خداست
ما سبوها پُر بدجله می‌بریم • گرنه خر دانیم ما خودرا خریم
۲۸۵۰ باری اعرابی بدآن معذور بود • کو زدجله بی‌خبر بود و زرُود
گر زدجله با خبر بودی چو ما • او نبردی آن سبورا جا بجا
بلك از دجله اگر واقف بُدی • آن سبورا بر سرِ سنگی زدی

قبول کردن خلیفه هدیه‌را و عطا فرمودن با کمال بی‌نیازی از آن هدیه و از آن سبو،

چون خلیفه دید و احوالش شنید • آن سبورا پُر زرز کرد و مزید
آن عرب‌را داد از فاقه خلاص • داد بخششها و خلعتهای خاص
۲۸۵۵ کین سبو پُر زر بدستِ او دهید • چونك وا گردد سوی دجله‌ش برید
از رهِ خشك آمدست و از سفر • از رهِ آبش بود نزدیکتر
چون بکشتی در نشست و دجله دید • سجده می‌کرد از حیا و می‌خمید
کای عجب لطف آن شهِ وهّاب‌را • وین عجبتر کو ستَد آن آب‌را
چون پذیرفت از من آن دریای جود • اینچنین نقدِ دغل‌را زود زود

(۲۸۴۹) ABL Bul. خودرا ما خریم. (۲۸۵۰) ABL Bul. کو زدجله غافل و بس کور بود, and so C in marg. (۲۸۵۲) B Bul. از دجله چو واقف آمدی, and so corrected in C and marg. A.

Heading: C خلعت written above عطا. L خلعت و عطا. A om. و از آن سبو.

(۲۸۵۳) C om. و after دید. (۲۸۵٤) ABL Bul. کرد از فاقه, and so corr. in C. After this verse Bul. adds:

پس نقیبانرا بفرمود آن قباد • آن جهان بخشش و آن بحر داد

So in marg. BC. (۲۸۵۵) C Bul. دجلش. (۲۸۵٦) A Bul. از ره دجله‌ش بود, and so in corr. in C. L دجلهش رود. B دجله بود. (۲۸۵۸) AB Bul. این شه. ABL Bul. وآن عجبتر. (۲۸۵۹) ABL Bul. آنچنان نقد.

لطفِ آبِ بحر کو چون کوثرست ٭ سنگ‌ریزش جمله دُرّ و گوهرست
هر هنر که أستا بدآن معروف شد ٭ جانِ شاگردان بدآن موصوف شد
۲۸۳۰ پیشِ استادِ أصولی هم اُصول ٭ خواند آن شاگردِ چستِ با حصول
پیشِ استادِ فقیه آن فِقه‌خوان ٭ فِقه خواند نی اُصول اندر بیان
باز استادی که او نحوی بود ٭ جانِ شاگردش ازو نحوی شود
باز استادی که او محوِ رَهاست ٭ جانِ شاگردش ازو محوِ شَهاست
زین همه انواعِ دانش روزِ مرگ ٭ دانشِ فقرست سازِ راه و برگ

حکایت ماجرای نحوی و کشتیبان،

۲۸۳۵ آن یکی نحوی بکشتی در نشست ٭ رُو بکشتیبان نهاد آن خودپرست
گفت هیچ از نحو خواندی گفت لا ٭ گفت نیمِ عمرِ تو شد در فنا
دل‌شکسته گشت کشتیبان زتاب ٭ لیك آن دَم کرد خامُش از جواب
باد کشتی‌را بگردابی فگند ٭ گفت کشتیبان بدآن نحوی بلند
هیچ دانی آشنا کردن بگو ٭ گفت نی ای خوش‌جوابِ خوب‌رو
۲۸۴۰ گفت کُلّی عمرت ای نحوی فناست ٭ زآنك کشتی غرقِ این گردابهاست
محو می‌باید نه نَحْو اینجا بدان ٭ گر تو محوی بی خطر در آب ران
آبِ دریا مرده‌را بر سر نهد ٭ ور بود زنده زدریا کی رهد
چون بمُردی تو زاوصافِ بشر ٭ بحرِ اسرارت نهد بر فرقِ سر
ای که خلقانرا تو خر میخواندهٔ ٭ این زمان چون خر برین یخ ماندهٔ
۲۸۴۵ گر تو علّامهٔ زمانی در جهان ٭ نك فنای این جهان بین وین زمان
مردِ نحوی‌را از آن در دوختیم ٭ تا شمارا نحوِ محو آموختیم

(۲۸۲۸) B سنگ‌ریزه‌ش. (۲۸۲۹) BL Bul. کاستا. C in marg. شاگردش.
(۲۸۳۳) ABL Bul. پیش استادی. (۲۸۳۶) L نیمی. (۲۸۳۷) Bul. گشت خاموش.
(۲۸۳۹) Suppl. in marg. A. L گفت نی از من تو سبّاحی مجو.
(۲۸٤٤) A درین یخ. In A گل is written above یخ.

ور تو گویی جُزْو پیوستهٔ کُلست • خار میخور خار پیوستهٔ گُلست
جُزْو یك رو نیست پیوسته بکُل • ورنه خوذ باطل بُدی بعثِ رُسُل
چون رسولان از پیِ پیوستن‌اند • پس چه پیوندندشان چون یك تن اند
این سخن پایان ندارد ای غلام • روز بیگه شد حکایت کن تمام

سپردن عرب هدیه‌را یعنی سبورا بغلامان خلیفه ،

٢٨١٥ آن سبوی آب‌را در پیش داشت • تخمِ خدمت‌را در آن حضرت بکاشت
گفت این هدیه بدآن سلطان برید • سایلِ شه‌را زحاجت وا خرید
آبِ شیرین و سبوی سبز و نو • زآبِ بارانی که جمع آمد بدو
خنده می‌آمد نقیبانرا از آن • لیك پذْرفتند آنرا همچو جان
زآنك لطفِ شاهِ خوبِ با خبر • کرده بود اندر همه ارکان اثر
٢٨٢٠ خوی شاهان در رعیّت جا کند • چرخِ اخضر خاك‌را خضرا کند
شه چو حَوْضی دان و هر سو لُولها • وز همه آبِ روان چون دُولها
چونك آبِ جمله از حوضیست پاك • هر یکی آبی دهد خوش ذَوْقناك
ور در آن حوض آب شورست و پلید • هر یکی لوله همآن آرد پدید
زآنك پیوسته‌ست هر لوله بحوض • خَوْض کن در معنئ این حرف خَوْض
٢٨٢٥ لطفِ شاهنشاهِ جانِ بی‌وطن • چون اثر کردست اندر کُلِّ تن
لطفِ عقلِ خوش‌نهادِ خوش‌نَسَب • چون همه تن‌را در آرد در ادب
عشقِ شنگِ بی‌قرارِ بی‌سکون • چون در آرد کُلِّ تن‌را در جنون

(٢٨١١) AB Bul. خار مقرون گلست. (٢٨١٢) ABL Bul. جز زیك رو.
(٢٨١٤) C پیوندیدشان. C om. تن. (٢٨١٧) C جمع آید.
(٢٨٢١) AB Bul.

شه چو حوضی دان حشم چون لولها • آب از لوله روان در کولها

and so C in marg. L in the second hemistich has the same reading as AB Bul.
(٢٨٢٥) L اثرها کرد. B کردست بین در کلّ تن.
(٢٨٢٦) A و خوش نسب. (٢٨٢٧) Bul. و بی‌سکون.

در بیان آنك عاشق دنیا بر مثال عاشق دیواریست كه برو تاب آفتاب زند و جهد و جهاد نكرد تا فهم كند كه آن تاب و رونق از دیوار نیست از قرص آفتاب است در آسمان چهارم لاجرم كلّی دل بر دیوار نهاد چون پرتو آفتاب با آفتاب پیوست او محروم ماند ابدًا وَحِیلَ بَیْنَهُمْ وَبَیْنَ ما یَشْتَهُونَ،

عاشقانِ كُلّ نی عُشّاقِ جُزو * ماند از كُلّ آنك شد مشتاقِ جُزو

چونك جُزوی عاشقِ جُزوی شود * زود معشوقش بكُلِّ خود رود

ریشِ گاوِ بندهٔ غیری شد او * غرق شد كف در ضعیفی در زد او

نیست حاكم تا كند تیمارِ او * كارِ خواجهٔ خود كند یا كارِ او

مَثَل عرب إذا زَنَیْتَ فَٱزْنِ بِٱلْحُرَّةِ وَإِذا سَرَقْتَ فَٱسْرِقِ ٱلدُّرَّةَ،

۲۸۰۵ فَٱزْنِ بِٱلْحُرَّه پیِ این شد مَثَل * فَٱسْرِقِ ٱلدُّرَّه بدین شد منتقَل

بنده سوی خواجه شد او ماند زار * بویِ گُل شد سوی گُل او ماند و خار

او بمانده دُور از مطلوبِ خویش * سَعْی ضایع رنج باطل پاے ریش

همچو صیّادی كه گیرد سایهٔ * سایه كی گردد ورا سرمایهٔ

سایهٔ مرغی گرفته مرد سخت * مرغ حیران گشته بر شاخِ درخت

۲۸۱۰ كین مدمّغ بر كه میخندد عجب * اینْت باطل اینْت پوسیده سبب

Heading: Bul. تافت for زند. Bul. om. كلّی.

(۲۸۰۱) L نه این عشّاق.　　(۲۸۰۳) AL ریش گاوی. ABL Bul. بندهٔ غیر آمد او, and so in marg. C. L has آید for آمد. ABL Bul. غرقه شد.

(۲۸۰۵) A الدرّ.　　(۲۸۰۶) B بوی گل سوی گل آمد. ABL Bul. om. و. A خوار.

(۲۸۰۷) L سعی باطل رنج ضایع.　　(۲۸۰۸) C همسایهٔ for سرمایهٔ.

(۲۸۱۰) AC بر كی. BL پوشیده.

همچو اعرابی که آب از چه کشید • آبِ حیوان از رخِ یوسف چشید
رفت موسی کآتش آرد او بدست • آتشی دید او که از آتش برست
جَست عیسی تا رهد از دشمنان • بردش آن جَستن بچارم آسمان
۲۷۹۰ دامِ آدم خوشهٔ گندم شده • تا وجودش خوشهٔ مردم شده
باز آید سوی دام از بهرِ خَور • ساعدِ شه یابد و اقبال و فَر
طفل شد مکتب پیِ کسبِ هنر • بر امیدِ مرغِ با لطفِ پدر
پس زمکتب آن یکی صَدری شده • ماهگانه داده و بَدرسه شده
آمده عبّاس حرب از بهرِ کین • بهرِ قمعِ احمد و اِستیزِ دین
۲۷۹۵ گشته دین‌را تا قیامت پشت و رُو • در خلافت او و فرزندانِ او
من برین دَر طالبِ چیز آمدم • صدر گشتم چون بدهلیز آمدم
آب آوردم بتحفه بهرِ نان • بویِ نانم برد تا صدرِ جِنان
نان برون راند آدمی‌را از بهشت • نان مرا اندر بهشتی در سرشت
رَستم از آب و زِنان همچون مَلَك • بی غرض گردم برین دَر چون فلك
۲۸۰۰ بی غرض نبْود بگَردِش در جهان • غیرِ جسم و غیرِ جانِ عاشقان

(۲۷۸۷) In the second hemistich C repeats the second hemistich of v. ۲۷۸٦, corr. in marg. In L this and the following verse are transposed.

(۲۷۹۲) A کسب و هنر. B یا لطف.

(۲۷۹۳) L ماهیانه, corr. in marg.

(۲۷۹۵) After this verse L adds:

آمده عمّر بقصد مصطفا • تیغ در کف بسته او میثاقها
گشته اندر شرع امیر المومنین • پیشوا و مقتدای اهل دین
آن علف‌کش سوی ویرانها شده • بیخبر بر گنج ناگه ره زده
تشنه آمد سوی جوی آب در • دید اندر جوی خود عکس قمر

(۲۷۹٦) Bul. من درین در.

(۲۷۹۷) AL تا صدر جهان.

(۲۷۹۹) CL بی عرض. L Bul. درین در.

(۲۸۰۰) L بی عرض.

۲۷۷۰ نقشهایی کاندرین گرمابهاست • از برون جامه‌کن چون جامهاست
تا برونی جامها بینی و بس • جامه بیرون کن درآ ای هم‌نفس
زآنك با خامه درون سو راه نیست • تن زجان جامه زتن آگاه نیست

پیش آمدن نقیبان و دربانان خلیفه از بهر اکرام اعرابی و پذیرفتن هدیهٔ اورا،

آن عرابی از بیابان بعید • بر در دار الخلافه چون رسید
پس نقیبان پیش اعرابی شدند • بس گلاب لطف بر جیبش زدند
۲۷۷۵ حاجت او فهمشان شد بی مقال • کار ایشان بُد عطا پیش از سؤال
پس بدو گفتند یا وَجْهَ العرب • از کجایی چونی از راه و تعب
گفت وَجْهم گر مرا وَجْهی دهید • بی وُجُوهم چون پس پشتم نهید
ای که در رُوتان نشان مهتری • فرّتان خوشتر زرزّ جعفری
ای که یك دیدارتان دیدارها • ای نثار دیدتان دینارها
۲۷۸۰ ای همه یَنْظُر بِنُورِ اللّه شده • از بر حق بهر بخشش آمده
تا زنید آن کیمیاهای نظر • بر سر مسهای اشخاص بشر
من غریبم از بیابان آمدم • بر امید لطف سلطان آمدم
بوی لطف او بیابانها گرفت • ذرّهای ریگ هم جانها گرفت
تا بدینجا بهر دینار آمدم • چون رسیدم مست دیدار آمدم
۲۷۸۵ بهر نان شخصی سوی نانوا دوید • داد جان چون حسن نانبارا بدید
بهر فرجه شد یکی تا گلشان • فرجهٔ او شد جمال باغبان

(۲۷۷۰) L کاندرین حمّام‌هاست. (۲۷۷۱) AC تا برون جامها.
(۲۷۷٤) B پیش او باز آمدند, and so C in marg. L بر رویش زدند.
(۲۷۷٦) L رنج و تعب. (۲۷۷۹) AB نثار دینتان. Bul, دیده‌تان.
(۲۷۸۰) AB آمده بهر بخشش از بر شه, and so C in marg. Bul. بهر بخشش در بر شه.
(۲۷۸۱) A نظر for بشر. (۲۷۸۵) ABL Bul. سوی نانبا.

فقرِ لقمه دارد او نی فقرِ حق • پیشِ نقشِ مرده‌ٔ کم نه طب
ماهیِ خاکی بود درویشِ نان • شکلِ ماهی لیك از دریا رَمـ
۲۷۵۵ مرغِ خانه‌ست او نه سیمرغِ هوا • لوت نوشد او ننوشد از خـ
عاشقِ حقّست او بهرِ نوال • نیست جانش عاشقِ حُسن و جما
گر توهّم میکند او عشقِ ذات • ذات نبْود وهمِ اَسما و صفـ
وهم زاییده‌ٔ زاوصاف و حدست • حق نزاییدست او لَمْ یُولَدا
عاشقِ تصویر و وهمِ خویشتن • کی بود از عاشقانِ ذو الْمِنَن
۲۷۶۰ عاشقِ آن وهم اگر صادق بود • آن مجازش تا حقیقت میکش
شرح میخواهد بیانِ این سخن • لیك میترسم زافهامِ کهن
فهمهای کهنه‌ٔ کوته‌نظر • صد خیالِ بد در آرد در فِکَر
بر سماعِ راست هر کس چیر نیست • لقمه‌ٔ هر مرغکی انجیر نیـ
خاصّه مرغی مرده‌ٔ پوسیده‌ٔ • پُر خیالی اعمی بی‌دیـ
۲۷۶۵ نقشِ ماهی‌را چه دریا و چه خاك • رنگِ هندورا چه صابون و چه ز
نقش اگر غمگین نگاری بر وَرَق • او ندارد از غم و شادی سبق
صورتش غمگین و او فارغ از آن • صورتش خندان و او زآن بی‌نشان
وین غم و شادی که اندر دل خَطیست • پیشِ آن شادی و غم جز نقش نیـ
صورتِ خندانِ نقش از بهرِ تُست • تا از آن صورت شود معنی درُسـ

(۲۷۵۸) AB Bul. in the first hemistich وهم مخلوقست مولود آمدست, and so in marg. C.
(۲۷۵۹) AB Bul. om. و.
(۲۷۶۰) AB Bul. آن مجاز او حقیقت‌کش شود, and so in marg. C. L با حقیقت.
(۲۷۶٤) Bul. مرده و پوسیده‌ٔ. A پر خیال. C نادیده‌ٔ, corr. in marg.
(۲۸۶٦) Suppl. in marg. C. L در ورق.
(۲۷۶۷) C نقش اگر غمگین, corr. above. L غمگین for خندان, corr. in marg.
(۲۷۶۸) B اندر دل خفیست. After this verse Bul. has:
صورت غمگین نقش از بهر ماست • تا که مارا یاد آید راه راست
in marg. C with خندان for غمگین and توست for ماست.
(۲۷۶۹) C صورت غمگین نقش. In C تست has been altered to ماست. L شوی معنی.

در بیان آنک چنانک گدا عاشق کرمست و عاشق کریم کرم کریم هم عاشق گداست اگر گدارا صبر بیش بود کریم بر در او آید و اگر کریم‌را صبر بیش بود گدا بر در او آید اما صبر گدا کمال گداست و صبر کریم نقصان اوست،

بانگ می‌آمد که ای طالب بیا ٭ جود محتاج گدایان چون گدا
۲۷٤٥ جود می‌جوید گدایان و ضعاف ٭ همچو خوبان کآینه جویند صاف
روی خوبان زآینه زیبا شود ٭ روی احسان از گدا پیدا شود
پس ازین فرمود حق در وَالضُّحَی ٭ بانگ کم زن ای محمّد بر گدا
چون گدا آیینهٔ جودست هان ٭ دَم بود بر روی آیینه زیان
آن یکی جودش گدا آرد پدید ٭ وآن دگر بخشد گدایانرا مزید
۲۷۵۰ پس گدایان آینهٔ جودِ حق‌اند ٭ وآنک با حقّند جودِ مُطْلق‌اند
وآنك جز این دوست او خود مرده‌ایست ٭ او برین در نیست نقشِ پرده‌ایست

فرق میان آنك درویشست بخدا و تشنهٔ خدا و میان آنك درویشست از خدا و تشنهٔ غیر است،

نقشِ درویشست او نی اهلِ نان ٭ نقشِ سگ‌را تو مینداز استخوان

Heading: A om. و عاشق کریم.

(۲۷٤٤) C می‌آید. B کای طالب.　(۲۷٤٥) L om. و.

(۲۷۵۰) L وآنك جز این دو بود خود مرده‌است. L پرده‌است.

(۲۷۵۱) After this verse Bul. adds:

آنکه درویش خدا شد بی ریا ٭ بود دلبند رضاے کبریا

Heading: Bul. غیر اوست.

(۲۷۵۲) L و نی او اهل جان. After this verse L adds:

لیك درویشی که بستهٔ غیر شد ٭ او حقیر و ابله و بی خیر شد

زآنك ايشان زآبهاى تلخ و شور • دايما پُر علّت‌اند و نیمْ
مرغ کآب شور باشد مَسْكَنش • او چه داند جای آب روش
٢٧٣٥ ای که اندر چشمهٔ شورست جات • تو چه دانی شَطّ و جیحون و فُر
ای تو نارَسته ازین فانی رباط • تو چه دانی مَحْو و سُکر و انبس
ور بدانی نَقْلت از اَب و جَدست • پیشِ تو این نامها چون اَبْجَدست
ابجد و هوّز چه فاش است و پدید • بر همه طفلان و معنی بس بعی
پس سبو بر داشت آن مردِ عرب • در سفر شد می‌کشید این روز و ش
٢٧٤٠ بر سبو لرزان بُد از آفاتِ دهر • هم کشیدش از بیابان تا به
زن مصلاّ باز کرده از نیاز • رَبِّ سَلِّمْ وِرْد کرده در نم
که نگهدار آبِ ما را از خسان • یا رَب آن گوهر بدآن دریا رس
گرچه شُویم آگهاست و پُر فنست • لیك گوهر را هزاران دشمن
خود چه باشد گوهر آبِ کَوْثَرست • قطرهٔ زینست کاصْلِ گوهرست
٢٧٤٥ از دعاهای زن و زاریِّ او • وز غمِ مرد و گرانباریِّ
سالم از دزدان و از آسیبِ سنگ • برد تا دار الخلافه بی درنگ
دید درگاهی پُر از اِنعامها • اهلِ حاجت گسترید دام
دمبدم هر سوی صاحب‌حاجتی • یافته زآن دَر عطا و خل
بهرِ گبر و مومن و زیبا و زشت • همچو خورشید و مطر بل چون بهش
٢٧٥٠ دید قومی در نظر آراسته • قومِ دیگر منتظر بر خاسته
خاصّ و عامّه از سُلیمان تا بمور • زنده گشته چون جهان از نفخِ ص
اهلِ صورت در جواهر بافته • اهلِ معنی بحرِ معنی یافته
آنك بی همّت چه با همّت شده • وآنك با همّت چه با نعمت شده

(٢٧٣٣) A تلخ شور. (٢٧٣٨) A بر همه خلقان, with طفلان written above.
(٢٧٣٩) ABL Bul. می‌کشیدش. (٢٧٤٢) Bul. هم نگه دار. L یا رب این دُر را.
(٢٧٣٩) Bul. نی for بل. (٢٧٥١) C عام و خاص.
(٢٧٥٢) L دُرّ و جوهر یافته. A بهر for بحر.

چیست آن کوزه تنِ محصورِ ما ● اندرو آبِ حواسِ شورِ ما
ای خداوند این خُم و کوزهٔ مرا ● در پذیر از فضلِ اَللّٰهُ اَشْتَرَی
۲۷۱۰ کوزهٔ با پنج لولهٔ پنج حس ● پاك دار این آب‌را از هر نجس
تا شود زین کوزه مَنْفَذ سوی بحر ● تا بگیرد کوزهٔ من خوی بحر
تا چو هدیه پیشِ سلطانش بَری ● پاك بیند باشدش شه مُشْتَری
بی‌نهایت گردد آبش بعد از آن ● پُر شود از کوزهٔ من صد جهان
لولها بر بند و پُر دارش زخُم ● گفت غُضُّوا عَنْ هَوًا اَبْصارَکُم
۲۷۱۵ ریشِ او پُر باد کین هدیه کراست ● لایقِ چون او شهی اینست راست
زن نمی‌دانست کآنجا بر گذر ● جویِ جیحونست شیرین چون شکر
در میانِ شهر چون دریا روان ● پُر زکشتیها و شَسْتِ ماهیان
رَوْ بر سلطان و کار و بار بین ● حِسِّ تَجْرِی تَحْتَهَا اَلْاَنْهَار بین
این چنین حسها و اِدراکاتِ ما ● قطرهٔ باشد در آن انهارها

در نمد در دوختن زن عرب سبوی آب باران‌را و مُهر نهادن بر وی از غایت اعتقاد عرب،

۲۷۲۰ مرد گفت آری سبورا سر ببند ● هین که این هدیه‌ست مارا سودمند
در نمد در دوز تو این کوزه‌را ● تا گشاید شه بهدیه روزه‌را
کین چنین اندر همه آفاق نیست ● هیچ آبی این چنین راواق نیست

(۲۷۱۰) C آبرا کوز هر نجس, with از written below کوز. (۲۷۱٤) L عن هوی.
(۲۷۱٦) L در گذر. C جسر جیحونست. AB Bul. هست جاری دجلهٔ همچون شکر, and so in marg. C. (۲۷۱۷) A شصت.
(۲۷۱۹) AL Bul. در آن بحر صفا. B در آن نهر صفا, and so C in marg.
Heading: ABL Bul. om. در after نمد. The words از غایت اعتقاد عرب are erased in C and omitted in Bul.
(۲۷۲۲) ABL Bul. in the second hemistich جز رحیق و مایهٔ اذواق, and so C in marg.

گفت آوه بی بهانه چون روم • ور بمانم از عیادت چون شوم
لَیْتَنِي کُنْتُ طَبِیبًا حاذِقًا • کُنْتُ أَمْشِي نَحْوَ لَیْلَی سابِقًا
قُلْ تَعَالَوْا گفت حق مارا بدآن • تا بود شرمِاشکنی مارا نشان
۲٦۹۵ شب‌پرانرا گر نظر وآلت بُدی • روزشان جَوْلان و خوش حالت بُدی
گفت چون شاهِ کرم میدان رود • عین هر بی‌آلتی آلت شود
زآنك آلت دَعْویست و هستی‌است • کار در بی‌آلتی و پستی‌است
گفت کی بی آلتی سودا کنم • تا نه من بی‌آلتی پیدا کنم
پس گواهی بایدم بر مُفْلِسی • تا مرا رحمی کند در مُفْلِسی
۲۷۰۰ تو گواهی غیرِ گفت و گو و رنگ • وا نما تا رحم آرد شاهِ شنگ
کین گواهی که زگفت و رنگ بُد • نزدِ آن قاضی اَلْقُضاه آن جَرْح شد
صدق میخواهد گواهِ حالِ او • تا بتابد نورِ او بی قالِ او

هدیه بردن عرب سبوی آب باران از میان بادیه سوی بغداد بامیر المؤمنین بر پنداشت که آنجا هم قحط آبست،

گفت زن صدق آن بود کز بودِ خویش • پاك بر خیزند از مجهودِ خویش
آبِ بارانست مارا در سبو • مِلْکت و سرمایه و اسبابِ تو
۲۷۰۵ این سبوی آب‌را بر دار و رَو • هدیه ساز و پیشِ شاهنشاه شَو
گو که مارا غیرِ این اسباب نیست • در مفازه هیچ به زین آب نیست
گر خزینه‌ش پُر زَرست و گوهرست • این چنین آبش نیآید نادِرست

(۲٦۹٤) A om. (۲٦۹٥) A om. (۲٦۹۹) AL رحمی کند شاه غنی. B کین گواهان کش L (۲۷۰۱) .تا شهی رحم کند با مونسی .Bul .رحمی کند با مونسی زگفت و رنگ بد .Bul .القضاة. (۲۷۰۲) L میخواهی.

Heading: Bul. با خلیفه for بامیر المؤمنین. A om. که آنجا الخ.

(۲۷۰۳) AB Bul. بر خیزی تو, and so corr. in C. In L this and the following verse are transposed. (۲۷۰۷) C Bul. خزینش. L خزینه پر ززر. B Bul. پر متاع فاخرست, andso A in marg. and C in marg. ABL Bul. نباشد for نیآید.

٢٦ صد پدر صد مادر اندر حلمِ ما • هر نفس زاید در افتد در فنا
حلمِ ایشان کفِ بحرِ حلمِ ماست • کف رود آید ولی دریا بجاست
خود چه گویم پیشِ آن دُرّ این صدف • نیست الّا کفِ کفِ کفِ کف
حقِّ آن کف حقِّ آن دریای صاف • که امتحانی نیست این گفت و نه لاف
از سرِ مهر و صفا است و خُضوع • حقِّ آنکس که بدو دارم رُجوع
٢٦. گر بپیشت امتحانست این هوَس • امتحان‌را امتحان کن یکنفس
سِر مپوشان تا پدید آید سِرم • امر کن تو هرچ بر وی قادرم
دل مپوشان تا پدید آید دلم • تا قبول آرم هر آنچ قابلم
چون کنم در دستِ من چه چاره‌است • در نگر تا جانِ من چه کاره‌است

تعیین کردن زن طریق طلب روزی کدخدای خودرا و قبول کردن او،

گفت زن یک آفتابی تافتست • عالَمی زو روشنایی یافتست
٢٦٨ نایبِ رحمان خلیفهٔ کردگار • شهرِ بغدادست از وی چون بهار
گر بپیوندی بدان شه شه شوی • سوی هر اِدبیر تا کی می‌روی
همنشینیٔ مُقبِلان چون کیمیاست • چون نظرشان کیمیایی خود کجاست
چشمِ احمد بر ابو بکری زده • او ز یک تصدیق صدّیقی شده
گفت من شه‌را پذیرا چون شوم • بی بهانه سوی او من چون روم
٢٦٩ نسبتی باید مرا یا حیلتی • هیچ پیشه راست شد بی آلتی
همچو آن مجنون که بشنید از یکی • که مرض آمد بلیلی اندکی

(٢٦٧٨) ABL Bul. کامتحانی. (٢٦٧٩) C مهر صفا L دادم رجوع.

Heading: Bul. om. طریق.

(٢٦٨٦) C سوی هر در, perhaps originally هر درویش. BL Bul. ادبار, and so corr. in C. (٢٦٨٨) ABL Bul. صدّیق آمده, and so in marg. C.

(٢٦٩١) ABL همچو مجنونی.

٢٦٥٥ در دلِ مومن بگنجم ای عجب • گر مرا جویی در آن دلها طلب
گفت اُدْخُلْ فی عِبادی تَلْتَقی • جَنّةً مِنْ رُؤْیَتی یا مُتَّقی
عرش با آن نورِ با پهنای خویش • چون بدید آنرا برفت از جای خویش
خود بزرگیٔ عرش باشد بس مدید • لیك صورت کیست چون معنی رسید
پس مَلَك میگفت مارا پیش ازین • اُلفتی میبود بر گردِ زمین
٢٦٦٠ تخمِ خدمت بر زمین میکاشتیم • آن تعلّق ما عجب میداشتیم
کین تعلّق چیست با آن خاکیان • چون سرشتِ ما بُدست از آسمان
اِلفِ ما انوار با ظلمات چیست • چون تواند نور با ظلمات زیست
آدما آن اِلف از بوی تو بود • زآنك جسمترا زمین بُد تار و پود
جسمِ خاکترا ازینجا بافتند • نورِ پاکترا درینجا یافتند
٢٦٦٥ این که جانِ ما زرُوحت یافتست • پیش پیش از خاك آن میتافتست
در زمین بودیم و غافل از زمین • غافل ازگنجی که در وی بُد دفین
چون سفر فرمود مارا زآن مُقام • تلخ شد مارا از آن تحویل کام
تا که حُجّتها همیگفتیم ما • که بجایِ ما کِی آید ای خدا
نورِ این تسبیح و این تهلیلرا • میفروشی بهرِ قال و قیلرا
٢٦٧٠ حکمِ حق گسترد بهرِ ما بساط • که بگویید از طریقِ انبساط
هرچه آید بر زبانتان بی حذر • همچو طفلانِ یگانه با پدر
زآنك این دَمها چه گر نالایقاست • رحمتِ من بر غضب هم سابقاست
از پیِ اظهارِ این سَبْق ای مَلَك • در تو بنْهم داعیهٔ اِشکال و شك
تا بگویی و نگیرم بر تو من • مُنْکِرِ حِلْمم نیآرد دم زدن

(٢٦٥٥) Bul. این عجب. (٢٦٥٧) L بدید اورا. (٢٦٥٨) Bul. بدید for مدید.
(٢٦٥٩) ABL Bul. هر ملك, and so corr. in C. ABL Bul. بر روی زمین, and so corr. in C. (٢٦٦٠) ABL Bul. در زمین. (٢٦٦١) ABL Bul. با این.
(٢٦٦٣) A جسمشرا. Bul. بود for بُد. (٢٦٦٤) AL یافتند *bis*. L in the second hemistich در انجا. (٢٦٦٦) Bul. om. و. L غافل در زمین.
(٢٦٦٨) BL Bul. که آید. (٢٦٧٠) A گسترده. (٢٦٧٢) B اگر for چه گر.

۲٦ وآنك آن معنی درین صورت بدید • صورت از معنی قریبست و بعید
در دلالت همچو آب اند و درخت • چون بماهیّت روی دورند سخت
ترك ماهیّات و خاصیّات گو • شرح کن احوال آن دو ماه‌رو

دل نهادن عرب بر التماس دلبر خویش و سوگند خوردن که درین تسلیم مرا حیلتی و امتحانی نیست،

مرد گفت اکنون گذشتم از خلاف • حکم داری تیغ بر کش از غلاف
هرچ گویی من ترا فرمان برم • در بد و نیك آمد آن ننگرم
۲٦ در وجود تو شوم من منعدم • چون محبّم حُبُّ یُعْمِی وَیُصِمّ
گفت زن آیا عجب یار منی • یا بحیلت کشف سرّم میکنی
گفت واللّه عالِمِ اَلسِّرِّ اَلْخَفِی • کآفرید از خاك آدم‌را صفی
در سه گز قالب که دادش وا نمود • هرچ در الواح و در ارواح بود
تا ابد هرچ بود او پیش پیش • دَرْس کرد از عَلَّمَ اَلْأَسْمَاء خویش
۲٦ تا ملك بی‌خود شد از تدریس او • قُدْس دیگر یافت از تقدیس او
آن گشادیشان کز آدم رو نمود • در گشاد آسمانهاشان نبود
در فراخیِ عرصهٔ آن پاك جان • تنگ آمد عرصهٔ هفت آسمان
گفت پیغمبر که حق فرموده‌است • من نگنجم در خُم بالا و پست
در زمین و آسمان و عرش نیز • من نگنجم این یقین دان ای عزیز

(۲٦۴۰) AB Bul. گرچه شد for وآنك آن. L وآنك این.

Heading: Bul. مرد عرب. In C مرد is suppl. above. Bul. زن for دلبر.

(۲٦۴۴) Bul. وی for آن. (۲٦۴٦) AB Bul. in the first hemistich: گفت زن آهنگ برّم می‌کنی, and so C in marg. (۲٦۴۸) A om. و.

(۲٦۵۱) Bul. گشاد ایشان. (۲٦۵۲) L در فضای عرصهٔ.

(۲٦۵۴) ABCL پیغامبر. AB Bul. نگنجم هیچ در بالا, and so corr. in C. In B در خم is written above the line.

گرچه سِرّ قصّه این دانه‌ست و دام • صورتِ قصّه شنو اکنون تم
گر بیانِ معنوی کاشف شدے • خلقِ عالم باطل و عاطل بُد
۲٦۳۵ گر محبّت فکرت و معنیستی • صورتِ روزه و نمازت نیستی
هدیهای دوستان با همدگر • نیست اندر دوستی اِلاّ صُ
تا گواهی داده باشد هدیها • بر محبّتهاے مُضْمَر در
زانك اِحسانهای ظاهر شاهدند • بر محبّتهاے سِرّ اے ارجمن
شاهدت گه راست باشد گه دروغ • مست گاهی از مَی و گاهی زدُ
۲٦۴۰ دوغ خورده مستیٔ پیدا کند • های و هو و سرگرانیها کن
آن مُرائی در صیام و در صَلاست • تا گمان آید که او مستِ وَلا
حاصل افعالِ برونی دیگرست • تا نشان باشد بر آنچ مُضْمَر
یا رَب آن تمییز ده مارا بخواست • تا شناسیم آن نشانِ کژ زِرا
حِسّ‌را تمییز دانی چون شود • آنك حس یَنْظُر بِنورِ اَللّه
۲٦۴۵ ور اثر نبْود سبب هم مُظْهِرست • همچو خویشی کز محبّت مُخْبِرست
چونك نور الله در آید در مشام • مر اثررا یا سبب نبْوی غ
تا محبّت در درون شعله زند • زَفْت گردد وز اثر فارغ کن
حاجتش نبْود پیِ اَعْلامِ مِهر • چون محبّت نورِ خود زد بر سپه
هست تفصیلات تا گردد تمام • این سخن لیکن بجو تو والسّ

(۲٦۳۳) C Bul. دانست. (۲٦۳٤) ABL Bul. عاطل و باطل.
(۲٦۳۵) C om. و before نمازت. L صوم نمازت. (۲٦۳۷) C بر خفا.
(۲٦۳۸) CL سرّ ارجمند. (۲٦۳۹) Bul. گوید for باشد. (۲٦۴۰) AB های هوی.
Bul. های و هوی سرگرانیها. (۲٦۴۲) L حاصل فعل.
(۲٦۴۳) AB Bul. این تمییز. A کژ و راست, C کژ راست. (۲٦۴٦) A

نبود آنك نور حقّش شد امام • مر اثررا یا سببهارا غلام

d so Bul. and C in marg. L نبود غلام. In B v. ۲٦۴٦, as it stands in the
:t, is followed by the verse found in A Bul.
(۲٦۴۷) B om. C یا محبّت.
(۲٦۴۹) تفضیلات.

رَبِّ هَبْ لِی از سُلَیمان آمدست • که مده غیر مرا این مُلك و دست
۲۶۰۵ تو مکن با غیرِ من این لطف و جود • این حسدرا مانَد امّا آن نبود
نکتهٔ لا یَنْبَغِی میخوان بجان • سِرِّ مِنْ بَعْدِی زبُخْل او مدان
بلك اندر مُلك دید او صد خطر • مو بمو ملك جهان بُد بیمِ سَر
بیمِ سَر با بیمِ سِر با بیمِ دین • امتحانی نیست مارا مثلِ این
پس سلیمان‌همّتی باید که او • بگذرد زین صد هزاران رنگ و بو
۲۶۱۰ با چنان قوّت که اورا بود هم • موجِ آن مُلکش فرو می‌بست دَم
چون برو بنْشست زین اندوه گَرْد • بر همه شاهانِ عالَم رحم کرد
پس شفاعت کرد و گفت این مُلك‌را • با کمالی ده که دادی مر مرا
هرکرا بدْهی و بکْنی آن کرم • او سُلیمانست و آنکس هم منم
او نباشد بَعْدِی او باشد مَعِی • خود مَعِی چه بْوَد منم بی مُدَّعِی
۲۶۱۴ شرحِ این فرضست گفتن لیك من • باز می‌گردم بقصّهٔ مرد و زن

مخلص ماجرای عرب و جفت او،

ماجرای مرد و زن‌را مَخْلَصی • باز می‌جوید درونِ مُخْلَصی
ماجرای مرد و زن افتاد نَقْل • آن مثالِ نفسِ خود میدان و عقل
این زن و مردی که نَفْسست و خِرَد • نیك بایستست بهرِ نیك و بد
وین دو بایسته درین خاکی سرا • روز و شب در جنگ و اندر ماجرا
۲۶۲۰ زن همی‌خواهد حویجِ خانقاه • یعنی آبِ رُو و نان و خوان و جاه
نفس همچون زن پیِ چاره‌گری • گاه خاکی گاه جوید سَروَری
عقل خود زین فکرها آگاه نیست • در دماغش جز غمِ الله نیست

(۲۶۰۴) A مال و دست. (۲۶۰۵) A این نبود (۲۶۰۷) AC بیم سر.
(۲۶۱۲) AB Bul. شد شفیع و گفت این ملك و لوا, and so in marg. C.
(۲۶۱۳) L بخشی آن کرم. L om. و before آنکس. (۲۶۱۹) L وین دو پایسته
(۲۶۲۰) Bul. حوایج, ABL خانگاه. (۲۶۲۱) C زن که پی.

آبِ حیوان خوان مخوان اینرا سخن • روح نو بین در تنِ حرفِ کهن
نکتهٔ دیگر تو بشنو ای رفیق • همچو جان او سخت پیدا و دقیق
در مقامی هست هم این زهر و مار • از تصاریفِ خدایی خوشگوار
در مقامی زهر و در جایی دوا • در مقامی کفر و در جایی روا
۲٦۰۰ گرچه آنجا او گزندِ جان بود • چون بدینجا در رسد درمان شود
آب در غوره تُرُش باشد ولیك • چون بانگوری رسد شیرین و نیك
باز در خُمّ او شود تلخ و حرام • در مقامِ سِرْکگی نِعْمَ ٱلْإِدام

در معنئ آنك آنچ ولی کند مریدرا نشاید گستاخی کردن و همان فعل کردن که حلوا طبیبرا زیان ندارد امّا بیماررا زیان دارد و سرما و برف انگور رسیده‌را زیان ندارد امّا غوره‌را زیان دارد که در راهست که لِيَغْفِرَ لَكَ ٱللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ نشده‌است،

گر ولی زهری خورد نوشی شود • ور خورد طالب سِیَه‌هوشی شود

(۲۵۹۸) A زهر مار. Bul. این هم L. هست این چون زهر A.
(۲۵۹۹) After this verse L adds:

در مقامی خار و در جائی چو گل • در مقامی سرکه در جائی چو مل
در مقامی خوف و در جائی رجا • در مقامی بخل و در جائی سخا
در مقامی فقر و در جائی غنا • در مقامی قهر و در جائی رضا
در مقامی جور و در جائی وفا • در مقامی منع و در جائی عطا
در مقامی درد و در جائی صفا • در مقامی خاك و جائی کیمیا
در مقامی عیب و در جائی هنر • در مقامی سنگ و در جائی گهر
در مقامی حنظل و جائی شکر • در مقامی خشکی و جائی بطر
در مقامی ظلم و جائی محض عدل • در مقامی جهل و جائی عین عقل

(۲٦۰۰) ABL Bul. درمان بود. Heading: C om. آنك. A Bul. ولی کامل.
Bul. مریدانرا. ABL Bul. om. رسیده. ABL om. نشده‌است.

۲۵۷۵ نیم دیگر تلخ همچون زهرِ مار • طعم تلخ و رنگ مُظْلِم قیرْوار

هر دو برهم می‌زنند از تحت و اوج • بر مثالِ آبِ دریا موج موج

صورتِ برهم زدن از جسمِ تنگ • اختلاطِ جانها در صلح و جنگ

موجهای صلح برهم می‌زنند • کینها از سینها بر می‌کَنند

موجهای جنگ بر شکلِ دگر • مِهرها را می‌کُند زیر و زبر

۲۵۸۰ مِهر تلخانرا بشیرین می‌کَشد • زآنك اصلِ مِهرها باشد رَشَد

قهر شیرین‌را بتلخی می‌بَرَد • تلخ با شیرین کجا اندر خورَد

تلخ و شیرین زین نظر ناید پدید • از دریچهٔ عاقبت دانند دید

چشمِ آخِربین تواند دید راست • چشمِ آخُربین غرورست و خطاست

ای بسا شیرین که چون شکّر بود • لیك زهر اندر شکر مُضمَر بود

۲۵۸۵ آنك زیرکتر ببُو بشْناسدش • وآن دگر چون بر لب و دندان زدش

پس لبش رَدّش کند پیش از گُلو • گرچه نعره می‌زند شیطان کُلُوا

وآن دگررا در گلو پیدا کند • وآن دگررا در بَدَن رُسوا کند

وآن دگررا در حدَث سوزش دهد • خرجِ آن در دخل آموزش دهد

وآن دگررا بعدِ ایّام و شُهور • وآن دگررا بعدِ مرگ از قعرِ گور

۲۵۹۰ ور دهندش مُهلت اندر قعرِ گور • لا بُد آن پیدا شود یَوْمَ ٱلنُّشُور

هر نبات و شکّری‌را در جهان • مهلتی پیداست از دَوْرِ زمان

سالها باید که اندر آفتاب • لعل یابد رنگ و رَخْشانی و تاب

باز تَرّه در دو ماه اندر رسد • باز تا سالی گُلِ احمر رسد

بهرِ این فرمود حق عَزَّ وَجَل • سُورةُ ٱلْأَنْعام در ذکرِ أَجَل

۲۵۹۵ این شنیدی مو بمویت گوش باد • آبِ حیوانست خوردی نوش باد

(۲۵۷۵) A زهر و مار. (۲۵۷۶) A می‌زند. Bul. ار تحت. (۲۵۷۷) L از چشم تنگ. (۲۵۷۹) Bul. در شکل. (۲۵۸۶) ACL شیطان کلو. (۲۵۸۸) C ار دخل. In the second hemistich BL Bul. have ذوق آن زخم جگردوزش دهد, and so A in marg. (۲۵۸۹) L مرگ و نفخ صور. (۲۵۹۳) B دو مه. (۲۵۹۴) L سورهٔ انعام.

راست خوان کژخوانیٔ مارا مبین • کَیْفَ آسَی قُلْ لِقَوْمٍ ظالِمِین

باز اندر چشم و دل او گریه یافت • رحمتی بی‌علّتی در وی بتافت

۲۵٦۰ قطره می‌بارید و حیران گشته بود • قطرهٔ بی‌علّت از دریای جود

عقلِ او می‌گفت کین گریه زچیست • بر چنان افسوسیان شاید گریست

بر چه می‌گریی بگو بر فعلشان • بر سپاهِ کینهٔ بدنعلشان

بر دلِ تاریکِ پُر زنگارشان • بر زبانِ زهرِ همچون مارشان

بر دَم و دندانِ سگسارانه‌شان • بر دهان و چشمِ کژدم‌خانه‌شان

۲۵٦۵ بر ستیز و تَسْخَر و افسوسشان • شُکر کن چون کرد حق محبوسشان

دستشان کژ پایشان کژ چشم کژ • مِهْرشان کژ صُلحشان کژ خشم کژ

از پیِ تقلید وز راياتِ نَقْل • پا نهاده بر جمالِ پیرِ عقل

پیرخَر نی جمله گشته پیرِ خَر • از ریاءِ چشم و گوشِ همدگر

از بهشت آورد یزدان بندگان • تا نمایدشان سَقَر پروردگان

در معنیٔ آن که مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیَانِ بَیْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا یَبْغِیَانِ،

۲۵۷۰ اهلِ نار و خُلد را بین هم‌دُکان • در میانشان بَرْزَخٌ لَا یَبْغِیَان

اهلِ نار و اهلِ نور آمیخته • در میانشان کوهِ قاف انگیخته

همچو در کان خاك و زر کرد اختلاط • در میانشان صد بیابان و رباط

همچنانك عِقد دَر دُرّ و شَبَه • مختلط چون میهمانِ یکشبه

بحر را نیمیش شیرین چون شکر • طعم شیرین رنگ روشن چون قمر

(۲۵۵۸) ABL Bul. کژ مخوان ای راست‌خواننده, and so C in marg. L معین. ABL Bul. کیف آسی خلف قوم, and so C in marg. (۲۵۵۹) CL جسم و دل.

(۲۵٦۲) A بر سپاه کینه‌توز بدنشان.

(۲۵٦۷) C apparently وز رایات و نقل. A تقلید و معقولات نقل, and so corr. in C. Bul. بر جمال این پیر عقل. AL بر سر این پیر عقل.

(۲۵٦۸) C پیر خرْ نی. L پیر خر به. L گشته پیره‌خر. L از زبان و چشم.

Heading: AB om. لا یبغیان.

چون همه در ناامیدی رَد شدند * همچو مرغان در دو زانو آمدند

در نُبی آورْد جبریل امین * شرح این زانو زدن‌را جاثمین

۲۵۴۰ زانو آن دم زن که تعلیمت کنند * وز چنین زانو زدن بیمت کنند

منتظر گشتند زخم قهررا * قهر آمد نیست کرد این شهررا

صالح از خلوت بسوی شهر رفت * شهر دید اندر میان دود و تَفْت

ناله از اجزای ایشان می‌شنید * نَوحه پیدا نوحه‌گویان ناپدید

زاُستخوانهاشان شنید او نالها * اشكِ خون از جانشان چون ژالها

۲۵۴۵ صالح آن بشْنید و گریه ساز کرد * نوحه بر نوحه‌گران آغاز کرد

گفت ای قومی بباطل زیسته * وز شما من پیشِ حق بگْریسته

حق بگفته صبر کن بر جَوْرشان * پندشان ده بس نماند از دَوْرشان

من بگفته پند شد بند از جفا * شیرِ پند از مِهْر جوشد وز صفا

بس که کردند از جفا بر جایِ من * شیرِ پند افسرد در رگهای من

۲۵۵۰ حق مرا گفته ترا لطفی دهم * بر سرِ آن زخمها مَرْهَم نهم

صاف کرده حق دلم‌را چون سما * روفته از خاطرم جورِ شما

در نصیحت من شده بار دگر * گفته امثال و سخنها چون شکر

شیرِ تازه از شکر انگیخته * شیر و شهدی با سخن آمیخته

در شما چون زهر گشته آن سخن * زآنك زَهرستان بُدیت از بیخ و بُن

۲۵۵۵ چون شوم غمگین که غم شد سرنگون * غم شما بودیت ای قومِ حرون

هیچ کس بر مرگِ غم نوحه کُند * ریشِ سَر چون شد کسی مو بر کَنَد

رُو بخود کرد و بگفت ای نوحه‌گر * نوحه‌ات‌را می‌نیرْزند آن نفر

(۲۵۳۸) AB Bul. در ناامیدی سر زدند, and so corr. in C. L همچو شیطان.

(۲۵۳۹) C جبرئیل. (۲۵۴۱) ABL Bul. آن شهررا.

(۲۵۴۲) A صالح از خانه, corr. above. (۲۵۴۶) Bul. قوم.

(۲۵۴۹) B Bul. کردید.

(۲۵۵۷) Suppl. in marg. C. L می‌بیرزد.

زآن تعلّق کرد بـا جسمِ الـه • تـا که گردد جملـهٔ عالم را پنـاه
نـاقـهٔ جسمِ ولی‌را بنـده بـاش • تا شوی بـا روحِ صالح خواجه‌تاش
گفت صالح چونك کردید این حسد • بعدِ سه روز از خـدا نقمت رسد
بعدِ سه روزِ دگـر از جانستان • آفتی آید که دارد سه نشان
۲۰۲۵ رنگِ روی جُملتان گـردد دگـر • رنگ رنگِ مختلف انـدر نظـر
روزِ اوّل رویتان چون زعفران • در دوم رُو سرخ همچون ارغوان
در سوم گـردد همـه روهـا سیـاه • بعد از آن انـدر رسد قهرِ الـه
گر نشان خواهید از من زین وعید • کُـرّهٔ ناقـه بسوی کُـه دویـد
گر توانیدش گرفتن چـاره هست • ورنـه خود مرغِ امید از دام جَست
۲۰۳۰ کس نتانست اندر آن کُرّه رسیـد • رفت در کُهسارهـا شـد ناپـدیـد
گفت دیدیت آن قضا مُبْرَم شدست • صورتِ اومیـدرا گردن زدست
کُـرّهٔ ناقـه چـه باشـد خاطرش • که بجـا آریـد زاحسان و بِـرَش
گر بجـا آیـد دلش رَستیـد از آن • ورنـه نومیدیت و ساعدهـا گزان
چون شنیدند این وعیـدِ منکـدِر • چشم بنهـادنـد و آن‌را منتظـر
۲۰۳۵ روزِ اوّل رویِ خود دیدنـد زرد • می‌زدنـد از نااُمیـدی آهِ سـرد
سـرخ شـد رویِ همـه روزِ دوم • نوبتِ اومیـد و توبـه گشت گُم
شـد سیَـه روزِ سوم رویِ همـه • حکمِ صالح راست شـد بی مَلْحَمـه

(۲۰۲۱) Suppl. in marg. C. After this verse Bul. has v. ۲۵۱۷, with آید for آمد.

(۲۰۲۲) L کردند. (۲۰۲۵) C روز روی جملتان, corr. above. BL Bul. جمله‌تان.

(۲۰۲۷) A در سیم گردد. (۲۰۲۹) After this verse L adds:

چون شنیدند این ازو جمله بتنگ • در پی اشتر دویدند همچو سگ

(۲۰۳۰) After this verse Bul. adds:

همچو روح پاك کو از تنگ تن • می‌گریـزد جانب ربّ المنن

(۲۰۳۱) B این قضا. AL Bul. امیدرا.

(۲۰۳۲) A که عان آرید. In C the ز before احسان has been added.

(۲۰۳۳) ق نومیدیه. A Bul. ساعدرا.

ر و بی‌خصم دیدن دیدهای حسّ صالح و ناقهٔ صالح‌را، چون
خواهد که حق لشکری‌را هلاك کند در نظر ایشان حقیر نماید
خصمان‌را و اندك اگرچه غالب باشد آن خصم وَيُقَلِّلُكُمْ
فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللّٰهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا،

ـهٔ صالح بصورت بُد شُتُر * پَی بُریدندش زجهل آن قومِ مُر
رای آب چون خصمش شدند * نان‌کور و آب‌کور ایشان بُدند
اللّه آب خورد از جوی و میغ * آبِ حق‌را داشتند از حق دریغ
ـهٔ صالح چو جسمِ صالحان * شد کمینی در هلاكِ طالحان
ـر آن اُمّت زحکمِ مرگ و درد * نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيَاهَا چه کرد
ـهٔ قهرِ خدا زیشان بجُست * خونبهای اشتری شهری دُرُست
ِ او چون صالح و تن ناقه‌است * روح اندر وصل و تن در فاقه‌است
ِ صالح قابلِ آفات نیست * زخم بر ناقه بود بر ذات نیست
نیابد بر دلِ ایشان ظفر * بر صدف آمد ضرر نی بر گهر
ِ صالح قابلِ آزار نیست * نورِ یزدان سُغبهٔ کُفّار نیست
ِ خاکی‌را بدو پیوست جان * تا بیازارند و بینند امتحان
بر کآزارِ این آزارِ اوست * آبِ این خُم متّصل با آبِ جوست

Heading: Bul. om. و ناقهٔ صالح. Bul. چون خدا خواهد که لشکری‌را.
(۲۵۱۱) AL Bul. جو و میغ. (۲۵۱٤) After this verse L adds:
روح صالح ناقهٔ تن اشترست * نفس گمره مر ورا چون پی‌برست
(۲۵۱۵) ABL Bul. روح همچون صالح. In C v. ۲۵۱۵ follows v. ۲۵۱۷.
(۲۵۱٦) In L vv. ۲۵۱٦ and ۲۵۱۸ are transposed.
(۲۵۱۷) ABL Bul. om. See note on v. ۲۵۲۱.
(۲۵۱۹) In the first hemistich A has حق از آن پیوست با جسمی نهان, and
in marg C.

پس زدفعِ خاطرِ اهلِ کمال • جانِ فرعونان بماند اندر ضلال

۲۴۹۰ پس ز دفعِ این جهان و آن جهان • ماندهاند این بی‌رهان بی این و آن

سرکشی از بندگانِ ذو الجلال • دانک دارند از وجودِ تو ملال

کهربا دارند چون پیدا کنند • کاهِ هستیٔ ترا شیدا کنند

کهربای خویش چون پنهان کنند • زود تسلیمِ ترا طغیان کنند

آن چنانک مرتبهٔ حیوانیست • کو اسیر و سُغبهٔ اِنسانیست

۲۴۹۵ مرتبهٔ اِنسان بدستِ اولیا • سُغبه چون حیوان شناسش ای کیا

بندهٔ خود خواند احمد در رشاد • جملهٔ عالم‌را بخوان قُلْ یا عِباد

عقلِ تو همچون شُتُربان تو شُتُر • می‌کشاند هر طرف در حکمِ مُر

عقلِ عقلند اولیا و عقلها • بر مثالِ اُشتران تا انتها

اندر ایشان بنگر آخر زاعتبار • یک قلاوزست جانِ صد هزار

۲۵۰۰ چه قلاوز و چه اُشتربان بیاب • دیدهٔ کآن دیده بیند آفتاب

نک جهان در شب بمانده میخ‌دوز • منتظِر موقوفِ خورشیدست روز

اینْت خورشیدی نهان در ذرّهٔ • شیرِ نر در پوستینِ برّهٔ

اینْت دریای نهان در زیرِ کاه • پا برین کَه هین منه در اشتباه

اشتباهی و گمانی در درون • رحمتِ حقست بهرِ رهنمون

۲۵۰۵ هر پیمبر فرد آمد در جهان • فرد بود و صد جهانش در نهان

عالمِ کُبْری بقُدْرت سِحْر کرد • کرد خودرا در کِهین نقشی نوَرْد

ابلهانش فرد دیدند و ضعیف • کی ضعیف است آنک با شه شد حریف

ابلهان گفتند مردی بیش نیست • وای آنکو عاقبت‌اندیش نیست

(۲۴۸۹) C ظاهر for خاطر, corr. in marg.

(۲۴۹۰) C ماندهاند بی این و آن این بی‌رهان, corr. above.

(۲۴۹۳) L خویش‌را پنهان. (۲۴۹۷) L می‌گشاید. (۲۴۹۹) L و جان.

(۲۵۰۱) L یک جهان. B و روز. (۲۵۰۳) AB Bul. با اشتباه, and so corr. in C.

(۲۵۰۴) AB گمانی‌را درون. (۲۵۰۵) B فرد بود آن رهنمایش در نهان.

(۲۵۰۶) *A عالی. (۲۵۰۷) A که for کی. (۲۵۰۸) B وای او کو.

چونك روغن‌را زِ آب اِسرِشته‌انـد • آب با روغن چـرا ضد گشته‌انـد
چون گُل از خارست و خار از گُل چرا • هر دو در جنگنـد و اندر ماجـرا
یا نه جنگست این برای حکمتست • همچو جنگ خَرفروشان صنعتست
یا نـه اینست و نه آن حیرانیَست • گنج بایـد جُست این ویرانیَست
۲٤۷۵ آنچ تـو گنجش توهّـم مى‌کنى • زآن توهّـم گنـج‌را گُم مى‌کنى
چون عمارت دان تو وهم و رایها • گنـج نبـود در عمـارت‌جـایها
در عمارت هستى و جنگى بـود • نیست‌را از هستها ننگى بـود
نى که هست از نیستى فریاد کـرد • بلك نیست آن هست‌را واداد کرد
تو مگو کـه من گریزانم زنیست • بلك او از تو گریزانست بیست
۲٤۸۰ ظاهـرا میخوانـدت او سوى خَود • وز درون مى‌راندت بـا چوبِ رَد
نعلهـاى بازگونست اى سلیـم • سرکشىٔ فرعون مى‌دان از کلیـم

سبب حرمان اشقیا از دو جهان که خَسِرَ ٱلدُّنْیَا وَٱلْآخِرَةَ،

چون حکیمك اعتقادى کرده‌است • کآسمان بیْضه زمین چون زرْده‌است
گفت سایل چون بماند این خاکدان • در میانِ این مُحیطِ آسمان
همچو قنـدیلى معلّق در هـوا • نى بأسْفل مى‌رود نى بر عُلَى
۲٤۸۵ آن حکیمش گفت کـز جذبِ سما • از جهـاتِ شش بمانـد انـدر هوا
چون زمَقْنـاطیس قُبّـهٔ ریختـه • در میان مانـد آهنى آویختـه
آن دگر گفت آسمانِ بـا صفـا • کى کَشد در خود زمینِ تیره‌را
بلك دفعش مى‌کند از شش جهـات • زآن بمانـد انـدر میانِ عاصفات

(۲٤۷۱) B om. (۲٤۷۷) A از هستها تنگى بود.

(۲٤۷۸) L ایجاد for واداد. (۲٤۷۹) A گریزانست نیست and so L. B بیست.

(۲٤۸۱) B Bul. نفرت فرعون and so A in marg. After this verse L adds:

قومى انـدر آتش سوزان چو ورد • قومى اندر گلستان پر رنج و درد

(۲٤۸۳) B طبیعى, with حکیمك written above.

(۲٤۸٤) A قندیل. B بر هوا. A عَلا. B عُلا.

بهتر از ماهی نبود استارهام • چون خُسوف آمد چه باشد چارهام

نوبتم گر ربّ و سلطان میزنند • مَه گرفت و خلق پنگان میزنند

میزنند آن طاس و غوغا میکنند • ماهرا زآن زخمه رُسوا میکنند

۲۴۵۵ من که فرعونم زخلق ای وای من • زخمِ طاس آن رَبّیَ ٱلْأَعْلای من

خواجهتاشانیم امّا تیشهات • میشکافد شاخِ نر در بیشهات

باز شاخیرا موصّل میکند • شاخِ دیگررا معطّل میکند

شاخرا بر تیشه دستی هست نی • هیچ شاخ از دستِ تیشه جَست نی

حقِّ آن قُدرت که آن تیشهٔ تُراست • از کرم کن این کژیهارا تو راست

۲۴۶۰ باز با خود گفته فرعون ای عجب • من نه در یا ربّنام جملهٔ شب

در نهان خاکی و موزون میشوم • چون بموسی میرسم چون میشوم

رنگِ زرِّ قلب دهتو میشود • پیشِ آتش چون سِیَهرُو میشود

نی که قلب وقالَبم در حکمِ اوست • لحظهٔ مغزم کند یك لحظه پوست

سبز گردم چونك گوید کِشت باش • زرد گردم چونك گوید زشت باش

۲۴۶۵ لحظهٔ ماهم کند یکدم سیاه • خود چه باشد غیرِ این کارِ اِله

پیشِ چوگانهای حکمِ کُنْ فَکان • میدویم اندر مکان و لامکان

چونك بیرنگی اسیرِ رنگ شد • موسیی با موسیی در جنگ شد

چون ببیرنگی رسی کآن داشتی • موسی و فرعون دارد آشتی

گر ترا آید بدین نکته سؤال • رنگ کی خالی بود از قیل و قال

۲۴۷۰ این عجب کین رنگ از بیرنگ خاست • رنگ با بیرنگ چون در جنگ خاست

(۲۴۵۳) Bul. خسوف آید.   (۲۴۵۵) B فرعونم زشهرت وای من. So above the line in A and in marg C.

(۲۴۵۶) BL Bul. شاخرا در بیشه ات. So written above in C.

(۲۴۵۸) L رست for جست.   (۲۴۶۰) AB Bul. گفت.   (۲۴۶۱) C چون نهان.

(۲۴۶۳) C زانك زر   (۲۴۶۸) Bul. دارند, and so corr. in BC.

(۲۴۷۰) CL در for با. After this verse BL Bul. add:

اصل روغن زآب افزون میشود • عاقبت با آب ضد چون میشود

گفت خصمِ جانِ جان من چون شدم • بر سرِ جانم لگدها چون زدم
۲۴۴۰ چون قضا آید فرو پوشد بصر • تا نداند عقلِ ما پارا زسر
چون قضا بگذشت خودرا میخورد • پرده بدریده گریبان میدرد
مرد گفت ای زن پشیمان میشوم • گر بُدم کافر مسلمان میشوم
من گنه‌کارم تُوَم رحمی بکُن • بر مکَن یکبارگیم از بیخ و بُن
کافرِ پیر ار پشیمان میشود • چونک عذر آرد مسلمان میشود
۲۴۴۵ حضرتِ پُر رحمتست و پُر کرم • عاشقِ او هم وجود و هم عدم
کفر و ایمان عاشقِ آن کبریا • مِسّ و نقره بندهٔ آن کیمیا

در بیان آن که موسی و فرعون هر دو مسخّر مشیّت‌اند چنانك پازهر و زهر و ظلمات و نور و مناجات کردن فرعون بخلوت تا ناموس نشکند،

موسی و فرعون معنی‌را رَهی • ظاهر آن رَه دارد و این بی‌رَهی
روز موسی پیشِ حق نالان شده • نیم‌شب فرعون گریان آمده
کین چه غُلّست ای خدا بر گردنم • ورنه غل باشد که گوید من منم
۲۴۵۰ زآنك موسی‌را منوّر کردهٔ • مر مرا زآن هم مکدّر کردهٔ
زآنك موسی‌را تو مَهرُو کردهٔ • ماهِ جانم‌را سِیَه‌رُو کردهٔ

(۲۴۳۹) ABL Bul. جان جان چون آمدم. ABL, Bul. بر سر جان من.

(۲۴۴۰) Bul. آمد. L پوشد نظر. After this verse L adds:

زآن امام المتّقین داد این خبر • که اذا جاء القضا عمّی البصر

(۲۴۴۱) B گریبا. (۲۴۴۳) Suppl. in marg. C. L گنه‌کارم.

(۲۴۴۵) Bul. حضرتت. Heading: ABL زهر و پازهر. Bul. زهر و پادزهر.

(۲۴۴۷) After this verse L has v. ۲۴۵۰.

(۲۴۴۸) AL Bul. هم گریان شده. B هم گریان بده.

(۲۴۵۱) In C vv. ۲۴۵۱ and ۲۴۵۲ are transposed.

۲۴۲۵ زُیِّنَ لِلنَّاسِ حَق آراستست • زآنچ حق آراست چون دانند جَست
چون پی یَسْکُنْ إِلَیْهَاش آفرید • کَی تواند آدم از حوّا بُرید
رُستم زال ار بود وز حمزه بیش • هست در فرمان اسیرِ زالِ خویش
آنك عالَم بندهٔ گفتش بُدے • کَلِّمِینی یا حُمَیْرا می‌زدے
آب غالب شد بر آتش از نهیب • آتشش جوشد چو باشد در حجاب
۲۴۳۰ چونك دیگی در میان آید شها • نیست کرد آن آب‌را کَرْدَش هوا
ظاهرا بر زن چو آب ار غالبی • باطنا مغلوب و زن‌را طالبی
این چنین خاصیّتی در آدمیست • مِهْر حیوان‌را کمست آن از کمیست

در بیان این خبر که إِنَّهُنَّ یَغْلِبْنَ ٱلْعَاقِلَ وَیَغْلِبُهُنَّ ٱلْجَاهِلُ،

گفت پیغمبر که زن بر عاقلان • غالب آید سخت و بر صاحب‌دلان
باز بر زن جاهلان غالب شوند • کاندر ایشان تُندیٔ حیوانست بند
۲۴۳۵ کم بُوَدْشان رقّت و لطف و وداد • زآنك حیوانیست غالب بر نهاد
مِهر و رقّت وصفِ انسانی بود • خشم و شهوت وصفِ حیوانی بود
پرتوِ حقّست آن معشوق نیست • خالقست آن گوییا مخلوق نیست

تسلیم کردن مرد خودرا بآنچ التماس زن بود از طلب معیشت و این اعتراض زن‌را اشارت حق دانستن،

بنزدِ عقلِ هر دانندهٔ هست • که با گردنده گردانندهٔ هست،
مرد زآن گفتن پشیمان شد چنان • کز عَوانی ساعتِ مردن عَوان

(۲۴۲۵) B زآنك. L چون تاند رست. (۲۴۲۸) B آنك عالم مست گفتش آمدی.
(۲۴۲۹) B زآتش او جوشد, which in A is written above the line. Bul. حجیب.
(۲۴۳۰) B چونك دیگی حایل آمد هر دورا, and so Bul. (۲۴۳۳) ABCL پیغامبر.
Bul. om. و. (۲۴۳۴) ABL Bul. چیره شوند, and so corr. in C. ABL Bul. زانك
ایشان تند و بس خیره‌روند, and so corr. in C. (۲۴۳۵) L حیوانست.
(۲۴۳۷) A گویَیْ. L گویش. (۲۴۳۸) Bul. گفته.

۲۴۱۰ کفر گفتم نك بایمان آمدم • پیشِ حُکْمت از سرِ جان آمدم
خوے شاهانهٔ ترا نشناختم • پیشِ تو گستاخ مَرْکب تاختم
چون زعَفوِ تو چراغی ساختم • توبه کردم اعتراض انداختم
می‌نهم پیشِ تو شمشیر و کفن • می‌کشم پیشِ تو گردن‌را بزن
از فراقِ تلخ می‌گویی سخن • هرچه خواهی کن ولیکن این مکن
۲۴۱۵ در تو از من عذرخواهی هست سِر • با تو بی من او شفیعی مُسْتَمِر
عذرخواهم در درونت خُلقِ تُست • زاعتمادِ او دلِ من جُرم جُست
رحم کن پنهان زخود ای خشمگین • ای که خُلقت به زصد من انگبین
زین نسق می‌گفت با لطف و گشاد • در میانه گریهٔ بر وے فتاد
گریه چون از حد گذشت و های های • زآنك بی گریه بُد او خود دلربای
۲۴۲۰ شد از آن باران یکی برقی پدید • زد شرارے در دلِ مردِ وحید
آنك بندهٔ رویِ خوبش بود مرد • چون بود چون بندگی آغاز کرد
آنك از کبرش دلت لرزان بود • چون شوی چون پیشِ تو گریان شود
آنك از نازش دل و جان خون بود • چونك آید در نیاز او چون بود
آنك در جور و جفااش دامِ ماست • عذرِ ما چه بْوَد چو او در عذرخاست

(۲۴۱۱) AB Bul. گستاخ خر در تاختم. L اندر تاختم. (۲۴۱۳) L من نهم.
(۲۴۱۵) Bul. مستتر. (۲۴۱۶) C دلمن. L دلم زین جرم.
(۲۴۱۹) AB Bul. زو که بی گریه. C آنك. L has

گریه چون از حد گذشت و های های * از حنینش مردرا شد دل زجاے

L adds:

چون قرارش ماند و صبرش بجاے * زو که بی گریه بد او خود دلربای

(۲۴۲۰) L بر دل. (۲۴۲۲) B بود written above شوی. Bul. گریان بود. In Bul. vv. ۲۴۲۲ and ۲۴۲۳ are transposed.
(۲۴۲۴) Bul. از جور. L Bul. جفایش. L داماهاست. L چو او خود عذر خواست, and so A, which om. خود. After this verse L adds:

آنك جز خونریزیش کاری نبود * چون نهد گردن زهی سودا و سود
آنك جز گردن‌کشی نآمد ازو * خوش در آید با تو چون باشد بگو

مراعات کردنِ زن شوهررا و استغفار نمودن از گفتهٔ خویش

زن چو دید اورا که تُند و توسنست • گشت گریان گریه خود دامِ ز
۲۳۹۵ گفت از تو کَی چنین پنداشتم • از تو من اومیدِ دیگر
زن در آمد از طریقِ نیستی • گفت من خاكِ شماام نی
جسم و جان و هرچ هستم آنِ تُست • حکم و فرمان جملگی فرمانِ
گر زدرویشی دلم از صبر جست • بهرِ خویشم نیست آن بهر
تو مرا در دردها بودے دوا • من نمیخواهم که باشی
۲۴۰۰ جان و سر کز بهرِ خویشم نیست این • از برای تُست این ناله و
خویشِ من والله که بهرِ خویشِ تو • هر نَفَس خواهد که میرد پیش
کاش جانت کش روانِ من فِدی • از ضمیرِ جانِ من واقف
چون تو با من این چنین بودی بظَن • هم زجان بیزار گشتم هم ز
خاكرا بر سیم و زر کردیم چون • تو چنینی با من ای جانرا سکَ
۲۴۰۵ تو که در جان و دلم جا میکنی • این قَدَر از من تبرّا می
تو تبرّا کن که هستت دستگاه • اے تبرّای ترا جان عُذ
یاد میکن آن زمانی‌را که من • چون صنم بودم تو بودی چون
بنده بر وفقِ تو دل افروخته‌است • هرچه گویی پُخت گوید سوخت
من سِفاناخِ تو با هرچم پَزی • یا تُرُش‌با یا که شیرین و

---

۹٤) L تر for تند.   (۲۳۹۵) AL Bul. امید.
۹۶) Bul. شمایم. L نه ستی.   (۲۳۹۷) L و جانم هرچه.
۹۸) B جُست. B آن از بهر تُست. A Bul. بهر تو است.
۰۰) AL جان تو گر بهر. B Bul. جان تو کز بهر. C جان و سر گر بهر. ABL برای. A om. این before ناله.   (۲٤۰٤) CL بر سیم.
۰۵) C تو کی در جان. L بر جان و دلم جان میکنی.
۰۶) L تبرّای تو جانرا.   (۲٤۰۸) L هرچه گویم پخته گوئی.
۰۹) ABL Bul. سپاناخ. A با ترش یا با که. C یا بشیرین. L با ترش یا با بشیرین.

۲۴۷۵ سِرکه مفروش و هزاران جان ببین • از قناعت غرقِ بحرِ انگبین
صد هزاران جانِ تلخیکش نگر • همچو گُل آغشته اندر گُلشکر
ای دریغا مر ترا گُنجا بُدی • تا زجانم شرحِ دل پیدا شدی
این سخن شیرست در پستانِ جان • بی کشنده خوش نمیگردد روان
مستمع چون تشنه و جوینده شد • واعظ ار مرده بود گوینده شد
۲۴۸۰ مستمع چون تازه آمد بی ملال • صدزبان گردد بگفتن گنگ ولال
چونك نامحرم در آید از دَرَم • پرده در پنهان شوند اهلِ حَرَم
ور در آید محرمی دُور از گزند • بر گشایند آن ستیران رویبند
هرچرا خوب و خوش و زیبا کنند • از برای دیدهٔ بینا کنند
کی بود آوازِ لحن و زیر و بم • از برای گوشِ بیحسِّ اَصَم
۲۴۸۵ مُشكرا بیهوده حق خوشدَم نکرد • بهرِ حس کرد او پیِ اَخشَم نکرد
حق زمین و آسمان بر ساختهاست • در میان بس نار و نور افراختهاست
این زمینرا از برای خاکیان • آسمانرا مَسکنِ افلاکیان
مردِ سُفلی دشمنِ بالا بود • مشتریٔ هر مکان پیدا بود
ای ستیره هیچ تو بر خاستی • خویشتنرا بهرِ کُور آراستی
۲۴۹۰ گر جهانرا پُر دُرِ مکنون کنم • روزیٔ تو چون نباشد چون کنم
ترکِ جنگ و رهزنی ای زن بگو • ور نمیگویی بتَرکِ من بگو
مر مرا چه جایِ جنگِ نیك و بد • کین دلم از صُلحها هم میرمد
گر خمُش کردی وگر نی آن کنم • که همین دم ترکِ خان و مان کنم

(۲۴۸۰) Bul. تازه آید. (۲۴۸۱) AB شود.
(۲۴۸٤) AB Bul. جنگ for لحن. L آواز و لحن. Bul. و اصم.
(۲۴۸۵) L Bul. مشكرا حق بیهده. AB Bul. و for او. AC احشم. In Bul. vv. ۲۴۸۵ and ۲۴۸٦ are transposed. (۲۴۸٦) L آسمانی ساختست. B بس نور و نار.
(۲۴۸۸) A مرده سفلی. (۲۴۹۲) L Bul. و نیك و بد.
(۲۴۹۳) After this verse Bul. adds:
پا برهنه گشتن بهست از کفش تنگ • رنج غربت به که اندر خانه جنگ

حاش لِلّه طمعِ من از خلق نیست • از قناعت در دلِ من عالمیست
بر سرِ امرودبُن بینی چنان • زآن فرود آ تا نماند آن گمان
چون تو بر گردی و سرگشته شوی • خانه‌را گردنده بینی وآن توی

در بیان آنك جنبیدن هر کسی از آنجا که ویست هر کس‌را از چنبره وجود خود بیند تابهٔ کبود آفتاب‌را کبود نماید و سرخ سرخ نماید چون تابه از رنگها بیرون آید سپید شود از همه تابهای دیگر او راست گوی‌تر باشد و امام باشد،

۲۳۶۵ دید احمدرا ابو جَهْل و بگفت • زشت نقشی کز بنی هاشم شکُفت
گفت احمد مر ورا که راستی • راست گفتی گرچه کارافزاستی
دید صِدّیقش بگفت ای آفتاب • نی زشرقی نی زغربی خوش بتاب
گفت احمد راست گفتی ای عزیز • ای رهیده تو ز دنیای نه چیز
حاضران گفتند ای شه هر دورا • راست‌گو گفتی دو ضِدگورا چرا
۲۳۷۰ گفت من آیینه‌ام مصقولِ دست • تُرك و هندو در من آن بیند که هست
ای زن ار طمّاع می‌بینی مرا • زین تحرّیِ زنانه برتر آ
این طمع‌را مانَد و رحمت بود • کو طمع آنجا که آن نعمت بود
امتحان کن فقررا روزی دو تو • تا بفقر اندر غنا بینی دوتو
صبر کن با فقر و بگذار این ملال • زآنك در فقرست نورِ ذو الجلال

(۲۳۶۲) C در دلمن. (۲۳۶۳) L از سر.
(۲۳۶٤) AB چونك بر گردی تو سرگشته, and so Bul. Bul. گردان بینی. L گردیده.
Heading: B om. خود. ABL Bul. چون تابها از رنگها.
(۲۳۶۶) L که چه کار افراشتی. B کار افراستی. In A all the diacritical points are omitted. (۲۳۶۸) L ای رمیده. (۲۳۶۹) AB Bul. گفتند ای صدر الوری, and so in marg. C. (۲۳۷۱) L بینی مر مرا. (۲۳۷۲) ABL Bul. آن طمع‌را.
(۲۳۷٤) ABL Bul. عزّ for نور.

ـ زر سررا بود همچون کلاه * کَل بود او کز کُلَه سازد پناه

زلفِ جعد و رعنا باشدش * چون کلاهش رفت خوشتر آیدش

حق باشد بمانندِ بصر * پس برهنه به که پوشیده نظر

عرضه کردن آن بَرْده‌فروش * بر کَند از بنده جامهٔ عیب‌پوش

د عیبی برهنه کی کند * بل بجامه خُدعهٔ با وی کند

این شرمنده‌است از نیك و بد * از برهنه کردن او از تو رَمَد

، در عیبست غرقه تا بگوش * خواجه‌را مالست و مالش عیب‌پوش

طمع عیبش نبیند طامعی * گشت دلهارا طمعها جامعی

ـا گوید سخن چون زرِّ کان * ره نیابد کالهٔ او در دکان

درویشی ورای فهمِ تُست * سوی درویشی بمَنْگر سُست سُست

درویشان ورای مِلك و مال * روزیی دارند ژرف از ذو الجلال

، تعالی عادلست و عادلان * کی کنند اِسْتَمگری بر بی‌دلان

یکی‌را نعمت و کالا دهند * وین دگررا بر سرِ آتش نهند

، سوزد که دارد این گمان * بر خدای خالقِ هر دو جهان

ـِ فَخْری از گزافست و مَجاز * نی هزاران عزِّ پنهانست و ناز

ـب بر من لقبها راندی * بارگیر و مارگیرم خواندی

بگیرم مار دندانش کَنم * تاش از سر کوفتن ایمن کُنم

، آن دندان عدوِّ جانِ اوست * من عدورا می‌کُنم زین علم دوست

ـع هرگز نخوانم من فسون * این طمع‌را کرده‌ام من سرنگون

(۲۴۴۲) A .کل بوْد کو از کله A .مال و زررا سر بود   (۲۴۴۶) L om. ن

(۲۴۴۷) A برهنش . BL برهنه‌ش . Bul. برهنه‌اش.   (۲۴۵۲) After this verse L

زانك درویشی ورای کارهاست * دم بدم از حق مریشانرا عطاست

(۲۴۵۵) Bul. دهد . Bul. بر سرش آتش نهد . L بر لب آتش.

(۲۴۵۶) ABL Bul. خدا و خالق.   (۲۴۵۸) C یارگیر مارگیرم . Bul. برم مارگیرم

(۲۴۵۹) B Bul. گر بگیرم بر کم دندان مار * تاش از سر کوفتن نبود ضرار , ar

A in marg.   (۲۴۶۱) A نخوام من فسون.

چونك عقلِ تو عُقیلهٔ مردم‌است • آن نه عقلست آن‌که مار و کژدم‌است

۲۴۳۰ خصمِ ظلم و مکرِ تو الله باد • مکرِ عقلِ تو زما کوتاه باد

هم تو ماری هم فسونگر ای عجب • مارگیر و ماری ای ننگِ عرب

زاغ اگر زشتیِ خود بشناختی • همچو برف از درد و غم بگداختی

مردِ افسونگر بخواند چون عدو • او فسون بر مار مار افسون برو

گر نبودے دامِ او افسونِ مار • کی فسونِ مار را گشتی شکار

۲۴۳۵ مردِ افسونگر زحرص و کسب و کار • در نیابد آن زمان افسونِ مار

مار گوید ای فسونگر هین و هین • آنِ خود دیدی فسونِ من ببین

تو بنامِ حق فریبی مر مرا • تا کنی رسوای و شور و شر مرا

نامِ حقّم بست نی آن رایِ تو • نامِ حق را دام کردی وای تو

نامِ حق بستاند از تو دادِ من • من بنامِ حق سپردم جان و تن

۲۴۴۰ یا بزخمِ من رگِ جانت بُرَد • یا ترا چون من بزندانی بَرَد

زن ازین گونه خَشِن گفتارها • خواند بر شویِ جوانِ طومارها

نصیحت کردن مرد مر زن‌را که در فقیران بخواری منگر و در کارِ حق بگمان کمال نگر و طعنه مزن بر فقر و در فقیران بخیال و گمان بی‌نواییِ خویشتن،

گفت ای زن تو زنی یا بُو الحَزَن • فقر فخرست و مرا بر سر مزن

(۲۴۲۹) A او که مار.   (۲۴۳۰) AB مکر و عقل. B دست و عقل. In C دست is written above مکر.   (۲۴۳۱) AB Bul. این عجب.
(۲۴۳۲) C بخواند. ABL Bul. مار و مار.   (۲۴۳۴) L کی فسون مار گشتی آشکار.
(۲۴۳۵) BL Bul. ز حرص کسب.   (۲۴۳۶) Bul. هین هین.
(۲۴۳۷) ABL Bul. رسوای شور.   (۲۴۴۰) B Bul. یا که همچون من بزندانت برد. AL بزندانت.   (۲۴۴۱) B Bul. خود آن طومارها.   Heading: A Bul. مزن در فقر و فقیران. B در فقیران و فقر.   (۲۴۴۲) AB Bul. فقر فخر آمد مرا.

...ت کردن زن مر شوی‌را که سخن افزون از قدم و از مقام
مگو لِمَ تَقُولُونَ ما لا تَفْعَلُونَ که این سخنها اگرچه راستست
این مقام توکّل ترا نیست و این سخن گفتن فوق مقام و
معاملهٔ خود زیان دارد و کَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ ٱللهِ باشد،

برو زد بانگ کای ناموس‌کیش • من فسون تو نخواهم خورد بیش
ت از دَعْوی و دِعْوَت مگو • رَو سخن از کبر وز نَخْوَت مگو
حرف طُمطُراق و کار و بار • کار و حال خود ببین و شرم دار
زشت و از گدایان زشتتر • روز سرد و برف و آنکه جامه تر
د دعوی و دم و باد بُروت • ای ترا خانه چو بَیْتُ ٱلْعَنْکَبُوت
اعت کی تو جان افروختی • از قناعتها تو نام آموختی
پیغمبر قناعت چیست گنج • گنج‌را تو وا نمی‌دانی ز رنج
قناعت نیست جز گنج روان • تو مزن لاف ای غم و رنج روان
وانم جفت کمتر زن بغل • جفتِ انصافم نِیَم جفت دغل
قَدَم با میر و با بگ می‌زنی • چون ملخ‌را در هوا رگ می‌زنی
گان از استخوان در چالشی • چون نیِ اِشْکم‌تهی در نالشی
من منگر بخواری سُست سُست • تا نگویم آنچ در رگهای تُست
خودرا از من افزون دیده • مر من کم‌عقل‌را چون دیده
گرگ غافل اندر ما مجه • ای ز ننگ عقلِ تو بی‌عقل به

Heading: After مگو Bul. adds که حق جل وعلا میفرماید.

(۲۴۱۶) C دوعی دعوت. (۲۴۱۷) A کار حال. (۲۴۱۸) A om. و before

(۲۴۱۹) ABL باد و بروت. (۲۴۲۱) ABC پیغامبر.

(۲۴۲٤) BL مگس‌را for ملخ‌را. C بر هوا.

(۲۴۲۵) A om. BL Bul. زین استخوان. (۲۴۲٦) A om. • (۲۴۲۸) L ٤

۲۲۹۵ همچنین از پشّه گیرے تا بپیل • شد عِیالُ ٱللّٰه و حق نِعْمَ ٱلْمُعِیل

این همه غمها که اندر سینهاست • از بُخار و گردِ بود و بادِ ماست

این غمانِ بیخ‌کَن چون داسِ ماست • این چنین شد وآن چنان وسواسِ ماست

دانك هر رنجی ز مُردن پارهایست • جُزوِ مرگ از خود بِران گر چارهایست

چون ز جُزوِ مرگ نتْوانی گریخت • دانکِ کُلّش بر سرت خواهند ریخت

۲۳۰۰ جُزوِ مرگ ار گشت شیرین مر ترا • دانكِ شیرین می‌کند کُل‌را خدا

دردها از مرگ می‌آید رسول • از رسولش رُو مگردان ای فَضول

هرك شیرین می‌زِیَد او تلخ مُرد • هرکه او تن‌را پرستد جان نبُرد

گوسفندان‌را ز صحرا می‌کشند • آنك فربه‌تر سَبُکتر می‌کُشند

شب گذشت و صبح آمد ای تَمَر • چند گیرے آفسانهٔ زر زسر

۲۳۰۵ تو جوان بودی و قانع‌تر بُدی • زَرْطلب گشتی خود اوّل زر بُدی

رَز بُدی پُر میوه چون کاسد شدی • وقتِ میوه پختنت فاسد شدے

میوهات باید که شیرین‌تر شود • چون رسن‌تابان نه واپس‌تر رود

جُفتِ مایی جفت باید هم‌صِفَت • تا بر آید کارها با مصلحت

جفت باید بر مثالِ همدگر • در دو جفتِ کفش و موزه در نگر

۲۳۱۰ گر یکی کفش از دو تنگ آید بپا • هر دو جفتش کار ناید مر ترا

جفتِ در یك خُرد و آن دیگر بزرگ • جفتِ شیرِ بیشه دیدی هیچ گرگ

راست ناید بر شُتُر جفتِ جُوال • آن یکی کوچك و آن دیگر کمال

من روم سوی قناعت دل‌قوے • تو چرا سوے شناعت می‌روی

مردِ قانع از سرِ اخلاص و سوز • زین نسق می‌گفت با زن تا بروز

(۲۲۹۵) Bul. بفیل. L om. و. A in marg. الوکیل for المعیل. (۲۲۹۶) A گرد و باد. B Bul. گرد باد و بود. و بود. (۲۲۹۷) L om. شد. (۲۳۰۲) B مر آنرا for سبکتر. So AC in marg. Bul. مر اورا. (۲۳۰۴) Bul. ای ثمر. L ای قمر. B ای پسر. ABL این فسانهٔ زر. Bul. این فسانه‌را. (۲۳۰۶) In A vv. ۲۳۰۸—۹ precede vv. ۲۳۰۶—۷, but corr. in marg. (۲۳۰۸) L در مصالح مصلحت.

(۲۳۱۲)* ABE Bul. آن یکی خالی و این پر مال مال, and so C in marg.

بیان آن که نادر افتد که مریدی در مدّعیِ مزوّر اعتقاد بصدق بندد که او کسیست و بدین اعتقاد بمقامی برسد که شیخش در خواب ندیده باشد و آب و آتش اورا گزند نکند و شیخش‌را گزند کند ولیکن بنادر باشد،

ـ نادر طالب آید کز فروغ * در حقِ او نافع آید آن دروغ
بقصدِ نیكِ خود جایی رسد * گرچه جان پنداشت و آن آمد جسد
ن تحرّی در دلِ شب قِبْلـه‌را * قِبْلـه نی و آن نمازِ او روا
ـرا قحطِ جان اندر سِرست * لیك مارا قحطِ نان بر ظاهرست
چرا چون مدّعی پنهان کُنیم * بهرِ ناموسِ مزوّر جان کَنیم

صبر فرمودن اعرابی زن‌را و فضیلت صبر و فقر گفتن با زن خود،

ـ گفتش چند جویی دخل و کَشت * خود چه ماند از عمر افزون‌تر گذشت
ـ اندر بیش و نقصان ننْگرد * زآنك هر دو همچو سیلی بگْذرد
ه صاف و خواه سیلِ تیره‌رُو * چون نمی‌پاید دمی از وی مگو
رین عالَم هزاران جانور * می‌زِیَد خوش‌عیش بی زیر و زبر
ـر می‌گوید خدارا فاخته * بر درخت و برگِ شب ناساخته
ـد می‌گوید خدارا عندلیب * که اعتمادِ رزق بر تُست ای مُجیب
ز دستِ شاه‌را کرده نُوید * از همه مُردار ببْریده امید

Heading: ABL بنادر نادر and om. باشد . Bul. بنادر باشد نادر

(۲۲۸۴) L Bul. om. و. (۲۲۸۸) Bul. چند گویی . C om. از, which is su below the line. (۲۲۸۹) A عقل. (۲۲۹۰) In A چو برق is written above ب

(۲۲۹۲) A عهد می‌گوید, but جهد is written above. AB Bul. کاعتماد.

حالِ ما اینست در فقر و عنا ۰ هیچ مهمانی مَبا مغرورِ ما

٢٢٧٠ قحطِ دَه سال ار ندیدے در صُوَر ۰ چشمها بگْشا و اندر ما نگر

ظاهرِ ما چون درونِ مدّعی ۰ در دلش ظلمت زبانش شَعْشَعی

از خدا بویی نه اورا نی اثر ۰ دعویَش افزون زشیث و بُو ٱلْبَشَر

دیو ننْموده ورا هم نقشِ خویش ۰ او همی گوید زٱبْدالیم و بیش

حرفِ درویشان بدزدیده بسی ۰ تا گمان آید که هست او خود کسی

٢٢٧٥ خُرده گیرد در سخن بر بایَزید ۰ ننگ دارد از وجودِ او یَزید

بی‌نوا از نان و خوانِ آسمان ۰ پیشِ او نَنْداخت حق یك استخوان

او ندا کرده که خوان بنْهاده‌ام ۰ نایبِ حقّم خلیفه‌زاده‌ام

الصلا ساده‌دلانِ پیچ پیچ ۰ تا خورید از خوانِ جودم سیر هیچ

سالها بر وعدهٔ فردا کسان ۰ گِردِ آن دَرگشته فردا نارَسان

٢٢٨٠ دیر باید تا که سرِّ آدمی ۰ آشکارا گردد افزون و کمی

زیرِ دیوارِ بدَن گنجست یا ۰ خانهٔ مارست و مور و اژدها

چونك پیدا گشت کو چیزے نبود ۰ عمرِ طالب رفت آگاهی چه سود

(٢٢٦٩) L در فقر ای خدا. L مهمان خود مبا.

(٢٢٧٠) L om., but see the verses which occur in L after v. ٢٢٦٣.

(٢٢٧١) Bul. برونش for زبانش.

(٢٢٧٢) Bul. از خدا اورا نه بوئی.

(٢٢٧٣) L بنموده. ABL om. و before بیش.

(٢٢٧٥) ABL Bul. درون for وجود.

(٢٢٧٦) L بنداخت.

(٢٢٧٨) BL جودم هیچ هیچ.

(٢٢٧٩) L گشته فردا.

(٢٢٨٠) A تا کی. AB Bul. از بیش و کی, and so C in marg. L از فضل و کی.

(٢٢٨١) B Bul. گنجیست.

(٢٢٨٢) A Bul. رفته.

عطا مـا بـر گـدایی می‌تنیم ٭ مـر مگس‌را در هوا رگ می‌زنیم
کی مهمان رسد گر من منم ٭ شب بخسپـد قصـدِ دلقِ او کنم

ور شدن مریدان محتاج بمدّعیان مزوّر و ایشانرا شیخ و محتشم و واصل پنداشتن و نقل‌را از نقد فرق نادانستن و بر بسته‌را از بر رُسته،

این گفتند دانایان بفن ٭ میهمانِ مُحْسِنان بایـد شدن
مُرید و میهمانِ آن کسی ٭ کو ربایـد حاصلت‌را از خَسی
ت چیره چون ترا چیره کنـد ٭ نور ندهـد مـر تـرا تیـره کنـد
ن ورا نوری نبود اندر قِران ٭ نور کَی یابند از وی دیگران
ِ اعمش کو کند داروی چشم ٭ چه کَشَد در چشمها اِلّا که پشم

(۲۲۶۳) A چون بخسپد. B Bul. شب بخسپد دلقش از تن بر کنم, and so A in m
L دلق اورا بر کنم. After this verse L adds:

قحط ده سال ار ندیدی در صور ٭ چشم‌را بگشا و انـدر مـا نگـر
زین نمط در [زن] ماجرا و گفت و گو ٭ بـرد از حدّ عبـارت پیش شو
کز عنا و فقر مـا گشتیم خوار ٭ سوختیم از اضطراب و اضطرار
تا بکی ما این همه خواری کشیم ٭ غرقه انـدر بحـر ژرف آتشیم
ناگه ار روزی در آید میهمان ٭ شرمساریها بریم از وی بجان
لیک مهمان چون در آید بی‌ثبوت ٭ دانك كفش میهمان سازیم قوت

Bul. adds:

چون ازینسان ماجرا و گفتگو ٭ شوهرش‌را کرد وضع تـرش رو
گشته ایم با فقر دائم خوار و زار ٭ بوده ایم سوزان نار اضطـرار
تا بکی با این عنا محنت کشیم ٭ غـرقـهٔ بحـر عمیق آتشیم
میهمانی گر بـر آیـد ناگهان ٭ شرم بسیار آمد از وی بیگمان
گر بر آمد میهمانی بی ثبوت ٭ دانکه مارا کفش مهمانست قوت

Heading: After مدّعیان, A has شیخ الخ. B و درویشانرا. فرق نادانستن.
(۲۲٦٤) C میزبان محسنان.   (۲۲٦۵) ABL Bul. کو ستاند, and so in marg
(۲۲٦۸) Bul. پشم for پشم.

۲۲۵۰ هم عجم هم روم هم تُرك و عرب • مانده از جود و سخااش در عجب
آبِ حیوان بود و دریاے کرم • زنده گشته هم عرب زو هم عجم

قصّهٔ اعرابیٔ درویش و ماجرای زن او با او بسبب قلّت و درویشی،

یکشب اعرابی زنی مر شوی‌را • گفت و از حد بُرد گفت و گوی‌را
کین همه فقر و جفا ما می‌کَشیم • جملهٔ عالم در خوشی ما ناخَوشیم
نان‌مان نی نان‌خورِشمان درد و رَشْك • کوزه‌مان نه آبمان از دیده اشْك
۲۲۵۵ جامهٔ ما روز تابِ آفتاب • شب نِهالین و لِحاف از ماهتاب
قُرصِ مَه‌را قرصِ نان پنداشته • دست سوے آسمان بر داشته
ننگِ درویشان زدرویشیٔ ما • روز شب از روزے اندیشیٔ ما
خویش و بیگانه شده از ما رَمان • بر مثالِ سامِرے از مردمان
گر بخواهم از کسی یکمُشْتِ نَسْك • مر مرا گوید خمُش کن مرگ وجَسْك
۲۲۶۰ مر عرب‌را فخر غَزْوست و عطا • در عرب تو همچو اندر خط خطا
چه غزا ما بی غزا خود کُشته‌ایم • ما بشمشیرِ عدم سَرگشته‌ایم

(۲۲۵۰) AB Bul. و هم ترك. Bul. سخایش. In L this and the following verse are transposed.

(۲۲۵۱) L هم عرب زنده ازو و هم عجم. In L the hemistichs are transposed.

(۲۲۵۵) B نهالی.

(۲۲۵۷) B نیك درویشان. CL روز و شب.

(۲۲۵۸) BCL خویش بیگانه.

(۲۲۵۹) A بخواهم. A شب for مشت. L نُسك.

(۲۲۶۱) AB Bul. ما بتیغ فقر بی سر گشته‌ایم, and so C in marg. After this verse L adds:

چه خطا ما بی خطا در آتشیم • چه دوا ما درد و غم‌را مفرشیم

and so Bul., which has نوا for دوا.

نان دهی از بهرِ حق نانت دهند ٭ جان دهی از بهرِ حق جانت دهند
گر بریزد برگهای این چنار ٭ برگِ بی‌برگیش بخشد کردگار
گر نماند از جود در دستِ تو مال ٭ کی کند فضلِ اِلٰهت پای‌مال
هرك کارد گردد انبارش تهی ٭ لیك اندر مزرعه باشد بِهی
۲۲۴۰ وآنك در انبار ماند و صرفه کرد ٭ اُشپُش و موش و حوادثهاش خورد
این جهان نفی‌است در اِثبات جو ٭ صورتت صِفرست در معنیت جو
جانِ شورِ تلخ پیشِ تیغ بر ٭ جانِ چون دریای شیرین‌را بخر
ور نمی‌توانی شدن زین آستان ٭ باری از من گوش دار این داستان

قصّهٔ خلیفه کی در کرم در زمان خود از حاتم طایی گذشته بود و نظیرِ خود نداشت،

یك خلیفه بود در ایّامِ پیش ٭ کرده حاتم‌را غلامِ جودِ خویش
۲۲۴۵ رایتِ اکرام و داد افراشته ٭ فقر و حاجت از جهان بر داشته
بحرِ گوهر بخششِ صاف آمده ٭ دادِ او از قاف تا قاف آمده
در جهانِ خاك ابر وآب بود ٭ مَظهَرِ بخشایشِ وهّاب بود
از عطااش بحر و کان در زلزله ٭ سوی جودش قافله بر قافله
قبلهٔ حاجت دَر و دروازه‌اش ٭ رفته در عالم بجود آوازه‌اش

(۲۲۳۹) ABL Bul. لیکش اندر.

(۲۲٤۰) Bul. اسپش. L om. و after موش. B و موش حوادث پاك خوَرد.

(۲۲٤۱) A این جهان نفلیست. C و در اثبات. CL و در معنیت. Bul. معنات.

(۲۲٤۲) B Bul. شور و تلخ. C بخر, corr. in marg.

(۲۲٤۳) ABL Bul. ور نمیدانی. ABL Bul. گوش کن.

Heading: A om. کی در کرم.

(۲۲٤۵) Bul. جود for داد.

(۲۲٤٦) AL Bul. بحر در. B بحر و دُر. C has دررا written above گوهر. ABL Bul. از بخششاش. Bul. از بخشش.

(۲۲٤۸) AB Bul. عطایش.

تفسیر دعای آن دو فرشته که هر روز بر سر هر بازاری منادی می‌کنند که اللّٰهُمَّ أَعْطِ کُلَّ مُنْفِقٍ خَلَفًا اللّٰهُمَّ أَعْطِ کُلَّ مُمْسِکٍ تَلَفًا و بیان کردن که آن منفق مجاهد راه حق است نی مسرف راه هوا

گفت پیغمبر که دایم بهرِ پند • دو فرشته خوش منادی میکنند

کای خدایا منفقانرا سیر دار • هر دِرَمشان‌را عوض دِه صد هزار

۲۲۲۵ ای خدایا ممسکانرا در جهان • تو مده اِلّا زیان اندر زیان

ای بسا اِمساک کز اِنفاق بِه • مالِ حق‌را جز بأمرِ حق مده

تا عوض یابی تو گنجِ بی‌کران • تا نباشی از عِدادِ کافران

کاُشْتُران قربان همی‌کردند تا • چیره گردد تیغشان بر مصطفا

امرِ حق‌را باز جو از واصلی • امرِ حق‌را در نیابد هر دلی

۲۲۳۰ چون غلامِ یاغیی کو عدل کرد • مالِ شه بر یاغیانش بذل کرد

در نُبی اِنذارِ اهلِ غفلتست • کآن همه اِنفاقهاشان حسرتست

عدلِ این یاغی و دادش نزدِ شاه • چه فزاید دُوری و روی سیاه

سروران مکّه در حربِ رسول • بودشان قربان باومیدِ قبول

بهرِ این مومن همی‌گوید زبیم • در نماز اِهْدِ صِراطَ الْمُسْتَقیم

۲۲۳۵ آن دِرَم دادن سخی‌را لایقست • جان سپردن خود سخای عاشقست

Heading: C om. سر. Bul. بیان کردن آن که منفق. (۲۲۲۳) ABC پیغامبر. (۲۲۲۸) CL اشتران. (۲۲۲۹) L گر واصلی. (۲۲۳۰) Bul. باغیْ. AB Bul. مال حق. AB Bul. بذل کرد. L باغیان او. یاغیانش. In Bul. vv. ۲۲۳۰ and ۲۲۳۱ are transposed and the following verse is inserted after v. ۲۲۳۰:

بنده پندارد که او خود عدل کرد • مال شه‌را بر مساکین بذل کرد

(۲۲۳۲) Bul. باغی. (۲۲۳۳) In Bul. this verse follows v. ۲۲۳۱. L Bul. بامید. (۲۲۳۴) Bul. الصراط. L مستقیم.

همچو جان بی گریه و بی خنده شد • جانْش رفت و جانِ دیگر زنده شد
۲۲۱۰ حیرتی آمد درونش آن زمان • که برون شد از زمین و آسمان
جُست و جویی از ورای جست و جو • من نمی‌دانم تو می‌دانی بگو
قال و حالی از ورای حال و قال • غرقه گشته در جمالِ ذو الجلال
غرقهٔ نی که خلاصی باشدش • یا بجز دریا کسی بشْناسدش
عقلِ جُزْو از کُلّ گویا نیستی • گر تقاضا بر تقاضا نیستی
۲۲۱۵ چون تقاضا بر تقاضا می‌رسد • موجِ آن دریا بدینجا می‌رسد
چونک قصّهٔ حالِ پیر اینجا رسید • پیر و حالش روی در پرده کشید
پیر دامن‌را زگفت و گو فشاند • نیمِ گفته در دهانِ ما بماند
از پیِ این عیش و عشرت ساختن • صد هزاران جان بشاید باختن
در شکارِ بیشهٔ جان باز باش • همچو خورشیدِ جهان جانباز باش
۲۲۲۰ جان‌فشان افتاد خورشیدِ بلند • هر دمی تی می‌شود پُر می‌کنند
جان فشان ای آفتابِ معنوی • مر جهانِ کهنه‌را بنْما نوی
در وجودِ آدمی جان و روان • می‌رسد از غیب چون آبِ روان

(۲۲۰۹) C om. و after رفت.

(۲۲۱۱) Suppl. in marg. C. A جست جویی.

(۲۲۱۲) ABL Bul. حال و قالی از.

(۲۲۱۳) A نشناسدش.

(۲۲۱۵) B om. L این دریا.

(۲۲۱۷) L دهان او.

(۲۲۱۸) A نشاید. L بباید. Bul. بیاید.

(۲۲۲۰) Bul. نی for تی.

(۲۲۲۱) In L this and the following verse are transposed.

(۲۲۲۲) After this verse L adds:

هر زمان از غیب نو نو میرسند • وز جهان تن برون شو میرسند

۲۱۹۵ ای خدا فریاد زین فریادخواه • داد خواهم نه زکس زین دادخواه
دادِ خود از کس نیابم جز مگر • زآن که او از من بمن نزدیکتر
کین منی از وی رسد دم دم مرا • پس ورا بینم چو این شد کم مرا
همچو آن کو با تو باشد زرشمر • سوی او داری نه سوی خود نظر

گردانیدن عمر رضی الله عنه نظر اورا از مقام گریه که هستیست بمقام استغراق که نیستیست،

پس عمر گفتش که این زاریٔ تو • هست هم آثارِ هُشیاریٔ تو
۲۲۰۰ راهِ فانی گشته راهی دیگرست • زآنک هشیاری گناهی دیگرست
هست هشیاری زیادِ ما مَضَی • ماضی و مُسْتَقْبَلَت پردهٔ خدا
آتش اندر زن بهر دو تا بکی • پُر گِرِه باشی ازین هر دو چو نَی
تا گره با نَی بود همراز نیست • همنشینِ آن لب و آواز نیست
چون بطَوْفی خود بطوفی مُرْتَدے • چون بخانه آمدی هم با خودے
۲۲۰۵ ای خبرهات از خَبَرْدِه بی‌خبر • توبهٔ تو از گناهِ تو بَتَر
اے تو از حالِ گذشته توبه‌جو • کَی کنی توبه ازین توبه بگو
گاه بانگِ زیررا قِبْله کنی • گاه گریهٔ زاررا قُبْله کنی
چونك فاروق آینهٔ اسرار شد • جانِ پیر از اندرون بیدار شد

(۲۱۹۵) After this verse L adds:

داد کس چون می‌ندادم در جهان • عمر شد هفتاد سال از من جهان

(۲۱۹۷) AB چو آن شد. (۲۱۹۸) AB یا تو باشد. After this verse L adds:

همچنین در گریه و در ناله او • می شمردی چند جرم تو بتو

Bul. has the same verse with می‌شمردی جرم چندین ساله او in the second hemistich.

Heading: A کرم for گریه. ABL om. که نیستیست.

(۲۲۰۰) Bul. گناه. (۲۲۰۱) Bul. راه for یاد. C مضا.

(۲۲۰۴) L تا گره باقی بود. (۲۲۰۶) C از حال, with بر written above از.

(۲۲۰۷) ABL Bul. زاررا قبله زنی. (۲۲۰۸) L بیزار شد.

مر عمررا دید و ماند اندر شگفت • عزم رفتن کرد و لرزیدن گرفت

گفت در باطن خدایا از تو داد • محتسب بر پیرکی چنگی فتاد

چون نظر اندر رخ آن پیر کرد • دید اورا شرمسار و روی زرد

پس عمر گفتش مترس از من مرم • کت بشارتها ز حق آورده‌ام

۲۱۸۰ چند یزدان مدحت خوی تو کرد • تا عمررا عاشق روی تو کرد

پیش من بنشین و مهجوری مساز • تا بگوشت گویم از اقبال راز

حق سلامت می‌کند می‌پرسدت • چونی از رنج و غمان بی‌حدت

نك قراضهٔ چند ابریشم‌بها • خرج کن این‌را و باز اینجا بیا

پیر این بشنید و بر خود می‌طپید • دست می‌خایید و جامه می‌درید

۲۱۸۵ بانگ می‌زد کای خدای بی‌نظیر • بس که از شرم آب شد بیچاره پیر

چون بسی بگریست و از حد رفت درد • چنگ‌را زد بر زمین و خُرد کرد

گفت ای بوده حجابم از اله • ای مرا تو راه‌زن از شاه‌راه

ای بخورده خون من هفتاد سال • ای ز تو رُویم سیه پیش کمال

ای خدای با عطای با وفا • رحم کن بر عمر رفته در جفا

۲۱۹۰ داد حق عمری که هر روزی ازو • کس نداند قیمت آنرا جُز او

خرج کردم عمر خودرا دَم بدَم • در دمیدم جمله‌را در زیر و بَم

آه کز یاد رَه و پردهٔ عِراق • رفت از یادم دم تلخ فراق

وای کز تَرّیِ زیرافکند خُرد • خُشك شد کِشت دل من دل بمُرد

وای کز آواز این بیست و چهار • کاروان بگذشت و بیگه شد نهار

(۲۱۷۶) Bul. چون عمررا. (۲۱۷۷) B پیرك. (۲۱۷۹) L بشارتهای حق.

(۲۱۸۴) B Bul.:

پیر لرزان گشت چون این‌را شنید • دست می خایید و بر خود می طپید

(۲۱۸۵) C که for کای. (۲۱۸۹) A با عطا و با وفا. Bul. با عطای و با وفا.

(۲۱۹۰) AB Bul. روزی از آن. AB Bul. قیمت آن در جهان.

(۲۱۹۲) Bul. رفته از یادم.

(۲۱۹۴) Bul. تیزیٔ زیرافکند. AC کشت دلن.

۲۱۶۰ چون شنید از سنگها بو جهل این • زد ز خشم آن سنگهارا بر زمین

بقیهٔ قصّهٔ مطرب و پیغام رسانیدن امیر المؤمنین عُمَر رضی الله عنه با او آنچ هاتف آواز داد،

باز گرد و حالِ مطرب گوش دار • زآنك عاجز گشت مطرب زانتظار
بانگ آمد مر عُمَررا کای عمر • بندهٔ مارا زحاجت باز خر
بندهٔ داریم خاص و محترم • سوی گورستان تو رنجه کن قَدَم
ای عمر بر جه زبَیْت آلمالِ عام • هفتصد دینار در کف نه تمام
۲۱۶۵ پیشِ او بَر کای تو مارا اختیار • این قَدَر بِسْتان کنون معذور دار
این قدر از بهرِ ابریشم‌بها • خرج کن چون خرج شد اینجا بیا
پس عمر زآن هیبتِ آواز جَست • تا میانرا بهرِ این خدمت ببست
سوی گورستان عمر بنْهاد رو • در بغل همْیان دوان در جُست و جو
گِردِ گورستان دوانه شد بسی • غیرِ آن پیرُو نبود آنجا کسی
۲۱۷۰ گفت این نبْود دگر باره دوید • مانده گشت و غیرِ آن پیر او ندید
گفت حق فرمود مارا بنده‌ایست • صافی و شایسته و فرخنده‌ایست
پیرِ چنگی کَی بود خاصِ خدا • حَبَّذا ای سرِّ پنهان حبّذا
بارِ دیگر گِردِ گورستان بگشت • همچو آن شیرِ شکاری گردِ دشت
چون یقین گشتش که غیرِ پیر نیست • گفت در ظلمت دلِ روشن بسیست
۲۱۷۵ آمد و با صد ادب آنجا نشست • بر عمر عطسه فتاد و پیر جَست

(۲۱۶۰) After this verse L Bul. add:

گفت نبود مثل تو ساحر دگر • ساحرانرا سر توبی و تاج سر
خاك بر فرقش که بد کور و لعین • چشم او ابلیسی آمد خاك‌بین

(۲۱۶۴) Bul. بر چه. (۲۱۶۸) AL روی. AL جست و جوی.
(۲۱۶۹) B سوی گورستان. ABL Bul. غیر آن پیر او ندید, and so corr. in C.
(۲۱۷۱) C است for ایست *bis*. (۲۱۷۳) A om. (۲۱۷۴) A om.
(۲۱۷۵) ABL Bul. آمد او.

، طریق یکسر نامعقول بین • در دل هر مُقبِلی مقبول بین
ان کز بیم آدم دیو و دد • در جزایرها رمیدند از حسد
زبیم معجزات انبیا • سر کشیده منکران زیر گیا
بناموس مسلمانی زیند • در تسلّس تا ندانی که کیند
قلّابان بر آن نقد تباه • نقره می‌مالند و نام پادشاه
الفاظشان توحید و شرع • باطن آن همچو در نان تخم صرع
را زَهْره نی تا دَم زند • دم زند دین حقّش برهم زند
و پای او جماد و جان او • هرچه گوید آن دو در فرمان او
ن گرچه که تهمت می‌نهند • دست و پاهاشان گواهی می‌دهند

ر معجزهٔ پیغامبر علیه السّلام بسخن آمدن سنگ‌ریزه در دست بو جهل علیه اللعنه و گواهی دادن سنگ‌ریزه بر حقیقت محمّد علیه الصّلوة والسّلام،

ا اندر کف بو جهل بود • گفت ای احمد بگو این چیست زود
سولی چیست در مشتم نهان • چون خبر داری ز راز آسمان
چون خواهی بگویم کآن چهاست • یا بگوید آن که ما حقیم و راست
بو جهل این دُوُم نادرترست • گفت آری حقّ از آن قادرترست
ن مشت او هر پاره سنگ • در شهادت گفتن آمد بی درنگ
ـهٔ گفت إلاّ اللّهُ گفت • گوهر أحمد رسولُ اللّه سفت

(۲۱۴۶) B Bul. در جزایر در رمیدند. In C در is written above the ها.

Heading: Bul. adds at the end و برسالت او.

(۲۱۵٤) L تا چیست.

(۲۱۵٦) ABL Bul. آن چهاست. ABL Bul. یا بگویند.

(۲۱۵۸) A از میان مشت, with دست written above.

(۲۱۵۹) ABL و الاّ الله.

۲۱۲۵ صد هزاران اهلِ تقلید و نشان • افکند در قعرِ یك آسیبشان
که بظنّ تقلید و استدلالشان • قایمست و جملهٔ پرّ و بالشان
شُبهه انگیزد آن شیطانِ دون • در فتند این جملهٔ کوران سرنگون
پایِ استدلالیان چوبین بود • پایِ چوبین سخت بی تمکین بود
غیرِ آن قُطبِ زمان دیده‌ور • کز ثباتش کوه گردد خیره‌سر
۲۱۳۰ پایِ نابینا عصا باشد عصا • تا نیفتد سرنگون او بر حَصا
آن سواری کو سپه‌را شد ظفر • اهلِ دین‌را کیست اربابِ بصر
با عصا کوران اگر ره دیده‌اند • در پناهِ خلق روشن‌دیده‌اند
گرنه بینایان بُدندی و شهان • جملهٔ کوران مرده‌اندی در جهان
نی زکوران کِشت آید نه دُرود • نه عمارت نه تجارتها و سود
۲۱۳۵ گر نکردی رحمت و اِفضالتان • در شکستی چوبِ استدلالتان
این عصا چه بْود قیاسات و دلیل • آن عصا کی دادشان بینا جلیل
چون عصا شد آلتِ جنگ و نفیر • آن عصارا خُرْد بشکن ای ضریر
او عصاتان داد تا پیش آمدیت • آن عصا از خشم هم بر وی زدیت
حلقهٔ کوران بچه کار اندرید • دیدبان‌را در میانه آورید
۲۱۴۰ دامنِ او گیر کو دادت عصا • در نگر کآدم چها دید از عَصی
مُعْجِزهٔ موسی و احمدرا نگر • چون عصا شد مار و اُسْتُن با خبر
از عصا ماری و از اُستون حنین • پنج نَوْبت می‌زنند از بهرِ دین
گر نه نامعقول بودی این مَزَه • کی بُدی حاجت بچندین معجزه
هرچ معقولست عقلش میخورد • بی بیانِ معجزه بی جَرّ و مَد

(۲۱۲۵) AB زاهل تقلید. BL Bul. افکندشان نیم وهمی در گمان, and so A in marg.
(۲۱۲۶) C گر بدو for که بظن, corr. in marg. (۲۱۳۱) AB Bul. سلطان بصر, and so corr. in C. (۲۱۳۳) Bul. بودندی (۲۱۳۵) A رحمی.
(۲۱۳۸) L Bul. آمدید. L Bul. زدید. (۲۱۴۰) AL Bul. دید از عصا.
(۲۱۴۱) A معجز. (۲۱۴۲) A Bul. استن. B مار و ز استونی.
(۲۱۴۴) L معجزه و بیان. L Bul. بی جزر و مد.

نالیدن ستونِ حنّانه چون برای پیغامبر علیه السّلام منبر ساختند که جماعت انبوه شده بود گفتند ما روی مبارکت‌را بهنگام وعظ نمی‌بینیم و شنیدن رسول و صحابه آن ناله‌را و سؤال و جواب مصطفی با ستون صریح ،

اُستنِ حنّانه از هجرِ رسول * ناله می‌زد همچو اربابِ عُقول
گفت پیغمبر چه خواهی ای سُتون * گفت جانم از فراقت گشت خون
۲۱۱۵ مَسْنَدت من بودم از من تاختی * بر سرِ منبر تو مسند ساختی
گفت میخواهی ترا نخلی کنند * شرقی و غربی زتو میوه چنند
یا در آن عالم ترا سروی کند * تا تر و تازه بمانی در ابد
گفت آن خواهم که دایم شد بقاش * بشنو ای غافل کم از چوبی مباش
آن ستون‌را دفن کرد اندر زمین * تا چو مردُم حشر گردد یومِ دین
۲۱۲۰ تا بدانی هرکرا یزدان بخواند * از همه کارِ جهان بی کار ماند
هرکرا باشد زیزدان کار و بار * یافت بار آنجا و بیرون شد زکار
آنك اورا نبود از اسرار داد * کی کند تصدیق او نالهٔ جماد
گوید آری نه زدل بهرِ وفاق * تا نگویندش که هست اهلِ نفاق
گر نِیَندی واقفانِ امرِ کُن * در جهان رَد گشته بودی این سخن

(۲۱۱۳) After this verse L adds (and so Bul.):
در میانِ مجلس وعظ آنچنان * کز وی آگه گشت هم پیر و جوان
در تحیّر مانده اصحاب رسول * کز چه می‌نالد ستون با عرض و طول
(۲۱۱٤) ABCL پیغامبر.   (۲۱۱۵) After this verse Bul. adds:
پس رسولش گفت ای نیکو درخت * ای شده با سرّ تو همراه بخت
(۲۱۱٦) BL خواهی که ترا. C برند for چنند. Bul. has:
گر تو خواهی سازمت پر بار نخل * تا برد شرقی و غربی از تو دخل
(۲۱۱۷) C یا بر آن. AB Bul. جنت سروی. ABL Bul. تا ابد.

۲۱۰۰ وین جهانی کاندرین خوابم نمود • از گشایش پرّ و بالمرا گشود
این جهان و راهش ار پیدا بُدی • کم کسی یك لحظهٔ آنجا بدی
امر می‌آمد که نی طامع مشو • چون زپایت خار بیرون شد برو
مُول مُولی می‌زد آنجا جانِ او • در فضاے رحمت و احسانِ او

در خواب گفتن هاتف مر عمررا رضی الله عنه که چندین زر از بیت المال بآن مرد ده که در گورستان خفته‌است،

آن زمان حق بر عُمَر خوابی گماشت • تا که خویش از خواب نتوانست داشت
۲۱۰۵ در عجب افتاد کین معهود نیست • این زغَیب افتاد بی مقصود نیست
سر نهاد و خواب بردش خواب دید • کآمدش از حق ندا جانش شنید
آن ندایی کاصلِ هر بانگ و نواست • خود ندا آنست و این باقی صداست
تُرك و کُرد و پارسی‌گو و عرب • فهم کرده آن ندا بی گوش و لب
خود چه جای تُرك و تاجیکست و زنگ • فهم کردست آن ندارا چوب و سنگ
۲۱۱۰ هر دمی از وی همی آید اَلَسْت • جوهر و اَعْراض می‌گردند هست
گر نمی‌آید بَلَی زیشان ولی • آمدنشان از عدم باشد بَلَی
زانچ گفتم زآشنایی سنگ و چوب • در بیانش قصّهٔ هُش دار خوب

(۲۱۰۰) B کاندرو. L خوابم نبود.
(۲۱۰۱) L آن جهان. L اینجا بدی.
(۲۱۰۳) Bul. مولی مولی. L مول و مولی.
(۲۱۰۷) B کآن ندایی.
(۲۱۰۸) Bul. فارسی‌گو.
(۲۱۰۹) L تازیکست. A چنگ for زنگ.
(۲۱۱۰) C مست for هست.
(۲۱۱۲) B آنچ گفتم. AB Bul. من زفهم for آشنایی, and so C in marg. L چوب و سنگ. L قصّه بشنو بی درنگ. After this verse Bul. adds:

آنچه گفتم زآگهیِ چوب و سنگ • در بیانش قصّه بشنو بی درنگ

رُبـای فکر و هـر آواز او • لذّتِ اِلهـام و وحی و راز او

ك مطرب پیرتر گشت و ضعیف • شـد زبیِ کسبِ رهینِ یك رغیف

ن عمـر و مُهلتم دادی بسی • لطفهـا کردی خدایا بـا خَسی

یت ورزیـده‌ام هفتـاد سال • بـاز نگـرفتی زِمَن روزی نوال

ت کسب امروز مهمانِ تُوَم • چنگ بهـرِ تـو زنم آنِ تُوَم

را بـر داشت و شـد اللّه‌جو • سوی گورستـانِ یَثْـرِب آه‌گو

ت خواهم از حق ابریشم‌بهـا • کو بنیکویی پـذیـرد قلبهـا

ك زد بسیار و گریان سر نهاد • چنگ بالین کرد و بر گوری فتاد

ب بردش مرغِ جانش از حبس رَست • چنگ و چنگی‌را رهـا کرد و بجَست

ت آزاد از تن و رنجِ جهان • در جهانِ ساده و صحرای جان

نِ او آنجـا سرایان ماجَـرا • کاندرینجـا گـر بماندنـدی مـرا

ی بُدی جانم درین باغ و بهار • مستِ این صحرا و غَیْبی لاله‌زار

سـر و بی پـا سفـر می‌کردمی • بی لبْ و دندان شکر می‌خَوردمی

و فِکـری فارغ از رنجِ دماغ • کردمی بـا ساکنانِ چرخ لاغ

سم بستـه عالَمی می‌دیدمی • وَرْد و ریحان بی کفی می‌چیدمی

غِ آبی غرقِ دریـای عسل • عینِ اُیوبی شَراب و مُغْتَسَل

بدو ایّوب از پا تـا بفَرْق • پاك شد از رنجها چون نورِ شرق

ی در حَجْم گر بودی چو چرخ • در نگنجیدی درو زین نیمِ بَـرْخ

ن زمین و آسمانِ بس فراخ • کرد از تنگی دلم‌را شـاخ شـاخ

(٢٠٨١) B om. و before هر. (٢٠٨٣) C عمر مهلتم. (٢٠٨٤) Suppl. in ma

(٢٠٨٥) Bul. توأم *bis*. ABL Bul. کآن توم. (٢٠٨٦) A om. و.

(٢٠٨٨) A om. و after کرد. (٢٠٨٩) A Bul. مرغ جان.

(٢٠٩٢) BC هست for مست. (٢٠٩٣) L بی پر و بی پا.

(٢٠٩٤) A Bul. رنج و دماغ.

(٢٠٩٦) CL Bul. شراب مغتسل.

(٢٠٩٧) Suppl. in marg. C.

این از آن لطفِ بهاریّات بود • یا ز پاییزیِ پُر آفات بود
گفت این از بهرِ تسکینِ غمست • کز مصیبت بر نژادِ آدمست
گر بر آن آتش بماندی آدمی • بس خرابی در فسادی و کمی
۲۰٦۵ این جهان ویران شدی اندر زمان • حرصها بیرون شدی از مردمان
اُستُنِ این عالَم ای جان غفلتست • هوشیاریِ این جهان را آفتست
هوشیاری زآن جهانست و چو آن • غالب آید پَست گردد این جهان
هوشیاری آفتاب و حرص یخ • هوشیاری آب وین عالَم وَسَخ
زآن جهان اندک ترشّح می‌رسد • تا نغُرّد در جهان حرص و حسد
۲۰۷۰ گر ترشّح بیشتر گردد زغَیب • نی هنر ماند درین عالم نه عیب
این ندارد حَد سوی آغاز رَو • سوی قصّهٔ مردِ مُطرِب باز رَو

بقیّهٔ قصّهٔ پیر چنگی و بیان مخلص آن،

مُطربی کز وی جهان شد پُرطرب • رُسته زآوازش خیالاتِ عجب
از نوایش مرغِ دل پرّان شدی • وز صدایش هوشِ جان حیران شدی
چون بر آمد روزگار و پیر شد • باز جانش از عجز پشّه‌گیر شد
۲۰۷۵ پشتِ او خَم گشت همچون پشتِ خُم • ابروان بر چشم همچون پالدُم
گشت آوازِ لطیفِ جان‌فزاش • زشت و نزدِ کس نیرزیدی بلاش
آن نوای رشکِ زُهره آمده • همچو آوازِ خرِ پیری شده
خود کُدامین خوش که آن ناخَوش نشد • یا کدامین سَقف کآن مِفرَش نشد
غیرِ آوازِ عزیزان در صُدور • که بود از عکسِ دَمشان نفخِ صور
۲۰۸۰ اندرونی کاندرونها مست ازوست • نیستی کین هستهامان هست ازوست

(۲۰٦۹) L اندر ترشّح.

Heading: C بقیّهٔ پیر چنگی و قصّهٔ او در بیان. In A پیر is suppl. L Bul. مخلص او.

(۲۰۷۲) C هوش جن, corr. in marg. L هوش دل.

(۲۰۷۸) ABL~Bul. که او ناخوش. (۲۰۷۹) AC نفح.

ك با جانِ شما آن می‌کند • کآن بهاران با درختان می‌کند
ـ بگریزید از سردِ خزان • کآن کند کو کرد با باغ و رَزان
ـیان این‌را بظاهر بُرده‌اند • هم بر آن صورت قناعت کرده‌اند
ـبر بودند از جان آن گروه • کوه‌را دیده ندیده کان بکوه
خزان نزدِ خدا نَفْس و هواست • عقل و جان عینِ بهارست و بقاست
ـرا عقلیست جُزْوی در نهان • کاملُ ٱلعَقْلی بجُو اندر جهان
ـزْوِ تو از کُلِّ او کُلّی شود • عقلِ کُل بر نَفْس چون غُلّی شود
بتأویل این بود کانفاسِ پاك • چون بهارست و حیوةِ برگ و تاك
ـهای اولیا نرم و دُرُشت • تن مپوشان زآنك دینت‌راست پُشت
گوید سرد گوید خوش بگیر • زآن زگرم و سرد بجْهی وز سعیر
و سردش نوبهارِ زندگیست • مایهٔ صدق و یقین و بندگیست
ـن کزو بُستانِ جانها زنده‌است • زین جواهر بحرِ دل آگنده‌است
دلِ عاقل هزاران غم بود • گر ز باغِ دل خِلالی کم بود

رسیدن صدّیقه رضی الله عنها از مصطفی صلعم که سرِّ باران امروزینه چه بود،

ـت صدّیقه که ای زُبدهٔ وجود • حکمتِ بارانِ امروزین چه بود
ـن زبارانهای رحمت بود یا • بهرِ تهدیدست و عدلِ کبریا

(۲۰۵۰) AL برده‌اند این‌را بظاهر آن گروه. A گروه for بکوه. (۲۰۵۱) C ـل جان
(۲۰۵۵) AB Bul. از حدیث، اولیا, and so corr. in C. In B رو مگردان is writ
above تن مپوشان. (۲۰۵۶) AB Bul. تا زگرم, and so corr. in C.
(۲۰۵۷) A نوبهار و زندگیست. (۲۰۵۹) ABL کم شود.
Heading: Bul. امروزین. After the Heading L adds:
پس سؤالش کرد صدّیقه زصدق • با خشوع و با ادب از جوش عشق
Bul. adds: عایشه کان گوهر درج کمال • کرد او فخر دو عالم‌را سؤال
(۲۰۶۰) L کای خلاصهٔ هستی و زبدهٔ وجود. L امروزی.

تفسیر بیت حکیم،

آسمانهاست در ولایتِ جان • کارفرمای آسمانِ جهان

در رهِ روح پست و بالاهاست • کوههای بلند و دریاهاست،

۲۰۳۵ غیب‌را ابری و آبی دیگرست • آسمان و آفتابی دیگرست

ناید آن اِلّا که بر خاصّان پدید • باقیان فی لَبْس مِنْ خَلْقٍ جَدِید

هست باران از پیِ پروردگی • هست باران از پیِ پژمردگی

نفعِ بارانِ بهاران بُو ٱلْعَجَب • باغ‌را بارانِ پاییزی چو تَب

آن بهاری نازپروردش کند • وین خزانی ناخوش و زردش کند

۲۰۴۰ همچنین سرما و باد و آفتاب • بر تفاوت دان و سررِشته بیاب

همچنین در غیب انواعست این • در زیان و سود و در رِبح و غَبین

این دمِ اَبْدال باشد زآن بهار • در دل و جان روید از وی سبزه‌زار

فعلِ بارانِ بهاری با درخت • آید از انفاسشان در نیکبخت

گر درختِ خشك باشد در مکان • عیبِ آن از بادِ جان‌افزا مدان

۲۰۴۵ باد کارِ خویش کرد و بر وزید • آنك جانی داشت بر جانش گزید

در معنیِ این حدیث کی اغْتَنِمُوا بَرْدَ ٱلرَّبِیعِ الی آخره،

گفت پیغمبر زسَرْمای بهار • تن مپوشانید یاران زینهار

Heading: After حکیم Bul. adds: سنایی رحمة الله علیه

(۲۰۳۵) After this verse L adds:

این چنین باران ز ابر دیگرست • رحمت حق در نزولش مضمرست

and so Bul. (۲۰٤۱) ABC Bul. رنج و غبین. L رنج و حنین.

(۲۰٤۲) A سبززار. (۲۰٤۳) B om. (۲۰٤۵) L کرد و برورید.

Heading: Bul. بیان for معنی. C om. کی. After حدیث Bul. proceeds: که اغتنموا برد الربیع فانه یعمل بابدانکم کما یعمل باشجارکم واجتنبوا برد الخریف فانه یعمل بابدانکم کما یعمل باشجارکم. (۲۰٤٦) ABCL پیغامبر.

با زبانِ سبز و با دستِ دراز ٭ از ضمیرِ خاك می‌گویند راز
همچو بطّان سر فرو برده بآب ٭ گشته طاوسان و بوده چون غُراب
در زمستانشان اگر محبوس کرد ٭ آن غرابان‌را خدا طاوس کرد
در زمستانشان اگرچه داد مرگ ٭ زنده‌شان کرد از بهار و داد برگ
۲۰۲۰ مُنکِران گویند خود هست این قدیم ٭ این چرا بندیم بر ربِّ کریم
کوریِ ایشان درونِ دوستان ٭ حق برویانید باغ و بوستان
هر گُلی کاندر درون بویا بود ٭ آن گُل از اسرارِ کُل گویا بود
بویِ ایشان رَغْمِ اَنْفِ منکران ٭ گِردِ عالَم می‌رود پرده دَران
منکران همچون جُعَل زان بویِ گُل ٭ یا چو نازك مغز در بانگِ دُهُل
۲۰۲۵ خویشتن مشغول می‌سازند و غرق ٭ چشم می‌دزدند ازین لمعان و برق
چشم می‌دزدند و آنجا چشم نی ٭ چشم آن باشد که بیند مأمَنی
چون زگورستان پیمبر باز گشت ٭ سوی صِدّیقه شد و همراز گشت
چشمِ صدّیقه چو بر رویش فتاد ٭ پیش آمد دست بر وی می‌نهاد
بر عمامه و رویِ او و مویِ او ٭ بر گریبان و بَر و بازوے او
۲۰۳۰ گفت پیغمبر چه می‌جویی شتاب ٭ گفت باران آمد امروز از سحاب
جامهاات می بجویم در طلب ٭ تر نمی‌بینم زباران اے عجب
گفت چه بر سر فکندی از اِزار ٭ گفت کردم آن رِدای تو خِمار
گفت بهرِ آن نمود ای پاك‌جَیب ٭ چشمِ پاکت‌را خدا بارانِ غیب
نیست آن باران ازین ابرِ شما ٭ هست ابری دیگر و دیگر سما

(۲۰۲۰) After this verse Bul. adds:

جمله پندارد که این خود دائمست ٭ در قدم این جمله عالم قائمست

(۲۰۲۳) A Bul. میدود. A پرده در آن.   (۲۰۲٤) A Bul. از بوی گل. Bul. از بانگ.

(۲۰۲۵) A میسازند غرق. L Bul. لمعان برق.

(۲۰۲۹) L om. و after عمامه. CL تن for بر.

(۲۰۳۰) ABCL پیغامبر. A چو for چه.

(۲۰۳۱) A جامهایت.   (۲۰۳۲) A جسم پاکت‌را

جانِ دشمن‌دارشان جسمست صرف • چون زِیاد از نَزْد او اِسمست ص
آن بخاك اندر شد و کُل خاك شد • این نمك اندر شد و کُل پاك ش
آن نمك کز وی محمّد اَملَحست • زآن حدیث با نمك او اَفصح
۲۰۰۵ این نمك باقیست از میراثِ او • با تُوَند آن وارثان او
پیشِ تو شِسْته تـرا خود پیش کُو • پیش هستت جانِ پیش‌اندیش
گر تو خودرا پیش و پس داری گمان • بستهٔ جسمی و محرومی زجا
زیر و بالا پیش و پس وصفِ تن‌است • بی جهت آن ذاتِ جان روشن‌ا
بـر گشا از نورِ پـاكِ شـه نظـر • تـا نپنداری تو چون کوته‌نظ
۲۰۱۰ که همینی در غم و شـادی و بس • ای عدم کو مر عدم‌را پیش و
روزِ بارانست می‌رَو تـا بشب • نی ازین باران از آن بارانِ

قصّهٔ سؤال کردن عایشه رضی الله عنها از مصطفی علیه السّا
که امروز باران بارید چون تو سوی گورستان
رفتی جامهای تو چون تر نیست،

مصطفی روزی بگورستان برفت • بـا جنازهٔ مردی از یاران بر
خاكـرا در گورِ او آگنـده کرد • زیرِ خاك آن دانـه‌اش‌را زند
این درختانند همچون خاکیان • دستها بـر کرده‌انـد از خاکدا
۲۰۱۵ سوی خلقان صد اشارت میکننـد • وآنك گوشستش عبـارت میکن

(۲۰۰۲) Suppl. in marg. C. L چون زبان از نزد او. C و صرف *bis*.
(۲۰۰۵) AB Bul. با تو اند. (۲۰۰۸) B Bul. بی جهتها ذات, and so corr. in C. کی جهتها. (۲۰۰۹) Suppl. in marg. C. Cf. note on v. ۱۹۹۸.
(۲۰۱۰) Suppl. in marg. C. BC تا همینی ای غم. L گر همینی.
Heading: A originally تفسیر عایشه. A و چون تو. A om. چون before تر نیست.
(۲۰۱۲) Bul. آن دانهٔ او. (۲۰۱۵) AB Bul. آنك. After this verse L adds:
تیزگوشان رازهـارا بشنونـد • غافلان آوازهارا نشنوند [بشنوند]
adds: اهل عبرت رازهـارا گوش کند • غافلان آوازهـارا گوش هکند.

عقلِ جُزوی عشق‌را مُنْکِر بود • گرچه بنْماید که صاحب‌سِر بود

زیرك و داناست امّا نیست نیست • تا فرشته لا نشد آهَرْمَنیست

او بقَوْل و فعل یارِ ما بود • چون بحُکمِ حال آیی لا بود

۱۹۸۵ لا بود چون او نشد از هست نیست • چونك طَوْعًا لا نشد کَرْهًا بسیست

جان کمالست و ندای او کمال • مُصْطَفَی گویان أرِحْنا یا بِلال

ای بلال افراز بانگِ سَلْسَلت • زآن دمی کاندر دمیدم در دلت

زآن دمی کآدم از آن مدهوش گشت • هوشِ اهلِ آسمان بیهوش گشت

مصطفی بی خویش شد زآن خوب صوت • شد نمازش از شبِ تعریس فوت

۱۹۹۰ سَر از آن خوابِ مبارك بر نداشت • تا نمازِ صُبْحدَم آمد بچاشت

در شبِ تعریس پیشِ آن عروس • یافت جانِ پاكِ ایشان دستبوس

عشق و جان هر دو نهانند و ستیر • گر عروسش خوانده‌ام عیبی مگیر

از ملولیْ یار خامُش کردمی • گر هَمُو مُهلت بدادی یکدمی

لیك می‌گوید بگو هین عیب نیست • جز تقاضای قضای غیب نیست

۱۹۹۵ عیب باشد کو نبیند جز که عیب • عیب کی بیند روانِ پاكِ غیب

عیب شد نِسْبت بمخلوقِ جَهول • نی بنسبت با خداوندِ قَبول

کفر هم نسبت بخالق حِکمتست • چون بما نسبت کنی کفر آفتست

ور یکی عیبی بود با صد حیات • بر مثالِ چوب باشد در نبات

در ترازو هر دورا یکسان کشند • زآنك آن هر دو چو جسم و جان خوشند

۲۰۰۰ پس بزرگان این نگفتند از گزاف • جسمِ پاکان عینِ جان افتاد صاف

گفتشان و نَفْسشان و نقششان • جمله جانِ مُطْلَق آمد بی نشان

(۱۹۸۲) L. ننماید. (۱۹۸۶) A Bul. گویا. Bul. فرمود. (۱۹۸۸) L. وآن دمی, and this may be the reading of C. (۱۹۸۹) B Bul. در شب تعریس.

(۱۹۹۲) Bul. گر هم او. (۱۹۹۵) In C vv. ۱۹۹۵ and ۱۹۹۶ are transposed, but corr. in marg.

(۱۹۹۸) B در یکی. After this verse C has v. ۲۰۰۹, which is also supplied in marg. C after v. ۲۰۰۸.

از بـرای لقمـهٔ این خارخـار • از کفِ لقمان برون آرید خار
در کفِ او خار و سایهش نیز نیست • لیکتان از حرص آن تمییز نیست
خار دان آن‌را که خرما دیدهٔ • زآنك بس نان‌کور و بس نادیدهٔ
۱۹۶۰ جانِ لقمان که گلستانِ خداست • پـایِ جانش خستـهٔ خاری چراست
اُشتُر آمـد این وجودِ خارخوار • مُصْطَفَی‌زادی بـرین اُشتر سوار
اُشترا تنگِ گُلی بـر پُشتِ تُست • کز نسیمش در تو صد گُلزار رُست
مَیلِ تو سوی مُغَیْلانست و ریگ • تـا چه گُل چینی زخارِ مُرده‌ریگ
ای بگشتـه زین طلب از کو بکو • چند گویی کین گلستان کو و کو
۱۹۷۰ پیش از آن کین خارِ پا بیرون کُنی • چشم تاریکست جَوْلان چون کُنی
آدمی کو می‌نگنجـد در جهـان • در سَـرِ خاری همی‌گـردد نهـان
مُصْطَفَی آمد که سازد هَمْدَمی • کَلِّمِینی یـا حُمَیْـرا کَلِّمِی
ای حُمَیْرا آتش اندر نِـه تو نعل • تـا زنعلِ تو شود این کوه لعل
این حُمَیْرا لفـظِ تأنیثست و جان • نـامِ تأنیثـش نهنـد این تازیان
۱۹۷۵ لیك از تأنیث جانرا بـاك نیست • روح‌را بـا مرد و زن اِشراك نیست
از مؤنّث وز مذکّـر برتـرست • این نه آن جانست کز خُشْك و تَرست
این نه آن جانست کافزاید زنان • یا گهی باشد چنین گاهی چنان
خوش کُننده‌ست و خوش و عَیْنِ خَوشی • بی خوشی نبْود خوشی ای مُرْتَشی
چون تو شیرین از شکّر باشی بود • کآن شکّـر گاهی زتو غایب شود
۱۹۸۰ چون شکّـر گردی زبسیاریّ وفـا • پس شکّر کَیْ از شکّر باشد جـدا
عاشق از خود چون غذا یابـد رَحیق • عقل آنجـا گُم بمانَـد بی رفیق

(۱۹۶۲) Bul. .از هوای لقمهٔ (۱۹۶۳) Bul. .و سایش تیز نیست
(۱۹۶۵) Bul. کآن for که. (۱۹۶۶) A برو for برین . L بدان.
(۱۹۶۷) L .اشترا اینك گلی (۱۹۷۰) A .پیش ازین کین
(۱۹۸۰) B Bul. .ز تأثیر وفا. A later hand has inserted this reading in A.
(۱۹۸۱) A .عاشق آنجا. C Bul. .غذا. B .غذی. ABL عقل آنجا گم شود گم ای رفیق, and so Bul., which has میشود for گم شود.

همچنین تا صد چراغ ار نقل شد • دیدنِ آخر لِقای اصل شد
خواه از نورِ پسین بِستان بجان • هیچ فرقی نیست خواه از شمعدان
١٩٥٠ خواه بین نور از چراغِ آخرین • خواه بین نورش زشمعِ غابرین

در بیان این حدیث که إنَّ لِرَبِّكُمْ فی أیّامِ دَهرِكُمْ نَفَحاتٍ ألا فتعرّضوا لها،

گفت پیغمبر که نَفْحتهای حق • اندرین ایّام می‌آرد سبق
گوش و هُش دارید این اوقات‌را • در ربایید این چنین نفحات‌را
نفحه آمد مر شمارا دید و رفت • هرکرا میخواست جان بخشید و رفت
نفحهٔ دیگر رسید آگاه باش • تا ازین هم وا نمانی خواجه‌تاش
١٩٥٥ جانِ آتش یافت زو آتش‌کُشی • جانِ مرده یافت در خود جنبشی
تازگی و جنبشِ طوبیست این • همچو جنبشهای حیوان نیست این
گر در افتد در زمین و آسمان • زَهرَهاشان آب گردد در زمان
خود زبیمِ این دَمِ بی مُنتها • باز خوان فَأَبَیْنَ أَنْ یَحْمِلْنَها
ورنه خود أَشْفَقْنَ مِنْها چون بُدی • گرنه از بیمش دلِ کُه خون شدی
١٩٦٠ دوش دیگر لَون این میداد دست • لقمهٔ چندی در آمد ره ببست
بهرِ لقمه گشته لُقْمانی گِرَو • وقتِ لقمانست ای لقمه بِرَو

(١٩٤٨) Bul. دید آن آخر. (١٩٤٩) ABL Bul. بستان تو آن. ABL Bul. خواه از شمع جان. (١٩٥٠) C غایرین. Heading: A نفحات.
(١٩٥١) ABC پیغامبر. (١٩٥٣) AB Bul. نفخه. (١٩٥٤) AB Bul. نفخهٔ. A از وی. L Bul. جان ناری. (١٩٥٥) Suppl. in marg. A. B Bul. ازین هم ره نمانی. for در خود. After this verse AB Bul. add:

جان ناری یافت از وی انطفا • مرده پوشید از بقای او قبا

So L, which has بقا for قبا. (١٩٥٦) Bul. نازکی. AB Bul. جنبشهای خلقان.
(١٩٥٩) Bul. کی بدی. (١٩٦٠) L دیگرگون.
(١٩٦١) Suppl. in marg. C. Bul. وقت لقمانیست.

بانگِ حقّ اندر حجاب و بی حجاب • آن دهد کو داد مریم‌را زجیب

۱۹۳۵ ای فنا پوسیدگانِ زیرِ پوست • باز گردید از عدم زآوازِ دوست

مُطلق آن آواز خود از شه بود • گرچه از حُلقومِ عبد الله بود

گفته اورا منِ زبان و چشمِ تو • من حواسّ و منِ رضا و خشمِ تو

رَوْ که بی یَسْمَع وَبی یُبْصِر توی • سِرّ توی چه جایِ صاحب‌سِرّ توی

چون شدی مَنْ کانَ لِلّه از وَلَه • من ترا باشم که کانَ اللهُ لَه

۱۹۴۰ گه توی گویم ترا گاهی منم • هرچه گویم آفتابِ روشنم

هر کجا تابم زمشکاتِ دَمی • حَل شد آنجا مُشکلاتِ عالَمی

ظلمتی‌را کآفتابش بر نداشت • از دَمِ ما گردد آن ظلمت چو چاشت

آدمی‌را او بخویش اَسْما نمود • دیگرانرا زآدم اَسْما می‌گشود

خواه از آدم گیر نورش خواه ازو • خواه از خُم گیر مَی خواه از کدو

۱۹۴۵ کین کدو با خُمّ پیوسته‌ست سخت • نی چو تو شادان کدوی نیکبخت

گفت طُوبَی مَنْ رَآنی مصطفا • وَالَّذی یُبْصِر لِمَنْ وَجْهی رَأی

چون چراغی نورِ شمعی‌را کشید • هرک دید آنرا یقین آن شمع دید

(۱۹۳۴) Bul. بی‌جیب.   (۱۹۳۵) BI, Bul. ای فناتان نیست کرده زیر پوست, and so AC in marg.   (۱۹۴۱) L زمشکانی.

(۱۹۴۲) After this verse L adds (and so Bul.):

هرکجا تاریکی آمد ناسزا • از فروغ ما شود شمس الضحی

(۱۹۴۴) B Bul. خواه ز آدم.

(۱۹۴۵) Bul. پیوسنست. B با خنب پیوسنست. After this verse L adds:

آب خواه از جو بجو خواه از سبو • کین سبورا هم مدد باشد ز جو

نور خواه از مه بجو خواهی ز خور • نور مه هم زآفتابست ای پسر

Bul. has the same verses and adds a third, namely:

مقتبس شو زود چون یابی نجوم • گفت پیغمبر که اصحابی نجوم

(۱۹۴۶) A ینصر. After this verse Bul. adds:

گفت پیغمبر زهی عزّت ورا • دید آن صحب مرا یا خود مرا

(۱۹۴۷) After this verse Bul. adds:

گر فروزند یك چراغی از دگر • لمعه دارد هر کسی زآن در نظر •

یا رَسایل بود اسرافیل‌را • کز سماعش پَر بِرُستی فیل‌را

سازد اسرافیل روزی ناله‌را • جان دهد پوسیدهٔ صدساله‌را

انبیارا در درون هم نغمه‌هاست • طالبان‌را زآن حیوةِ بی‌بهاست

۱۹۲۰ نشنود آن نغمه‌هارا گوشِ حِس • کز ستمها گوشِ حِس باشد نَجِس

نشنود نغمهٔ پری‌را آدمی • کو بود زاسرارِ پَریان اَعْجَمی

گرچه هم نغمهٔ پری زین عالَمست • نغمهٔ دل برتر از هر دو دَمست

که پری و آدمی زندانیند • هر دو در زندانِ این نادانیند

مَعْشَرَ الْجِن سورهٔ رَحْمان بخوان • تَسْتَطِیعُوا تَنْفُذُوارا باز دان

۱۹۲۵ نغمهای اندرونِ اولیا • اوّلا گوید که ای اجزای لا

هین زلای نَفْی سَرها بر زنید • زین خیال و وهم سر بیرون کُنید

ای همه پوسیده در کَون و فساد • جانِ باقیتان نرویید و نزاد

گر بگویم شمّهٔ زآن نغمها • جانها سر بر زنند از دَخْمها

گوش‌را نزدیك کن کآن دُور نیست • لیك نقلِ آن بتو دستور نیست

۱۹۳۰ هین که اسرافیلِ وقت‌اند اولیا • مرده‌را زیشان حیاتست و حَیا

جانهای مرده اندر گورِ تن • بر جهد زآوازشان اندر کفن

گوید این آواز زآواها جُداست • زنده کردن کارِ آوازِ خداست

ما بمردیم و بکلّی کاستیم • بانگِ حقّ آمد همه بر خاستیم

(۱۹۱۷) C رَسایل with *fatḥa*, as in the text. In AB either reading, یا رسایل or بارسایل, is possible. L یا رسیلی, corr. in marg.

(۱۹۲۲) L گرچه نغمه از پری. (۱۹۲۴) BL گر پری, and so C in marg. Bul. هم پری.

(۱۹۲۵) AL کای اجزای لا. (۱۹۲۶) B Bul. این خیال و وهم یکسو افگنید, and so A in marg., with زین for این. A corrector has introduced this reading into the text of C. L has سرها بر کنید. (۱۹۲۸) AB Bul. زآن زخمها.

(۱۹۳۰) A این for هین. BL Bul. حیاتست و نما, and so AC in marg.

(۱۹۳۱) B جان هر یك مردهٔ از گور تن. (۱۹۳۲) B این آوا. Bul. ز آوازها. L زآنها خود جداست.

بویِ بَد مر دیده‌را تاری کند • بویِ یوسف دیده‌را یاری کند
تو که یوسف نیستی یعقوب باش • همچو او با گریه و آشوب باش
۱۹۰۵ بشنو این پند از حکیمِ غزنوی • تا بیابی در تنِ کهنه نوی
نازرا رویی بباید همچو وَرْد • چون نداری گِرد بدخویی مگرد
زشت باشد رویِ نازیبا و ناز • سخت باشد چشمِ نابینا و درد
پیشِ یوسف نازِش و خوبی مکن • جز نیاز و آهِ یعقوبی مکن
معنیِ مردن ز طوطی بُد نیاز • در نیاز و فقر خودرا مرده ساز
۱۹۱۰ تا دمِ عیسی ترا زنده کند • همچو خویشت خوب و فرخنده کند
از بهاران کی شود سرسبز سنگ • خاك شو تا گُل بروید رنگ رنگ
سالها تو سنگ بودی دلخراش • آزمون‌را یك زمانی خاك باش

داستان پیر چنگی که در عهد عمر رضی الله عنه از بهر خدا روز بی نوایی چنگ زد میان گورستان،

آن شنیدستی که در عهدِ عُمَر • بود چنگی مُطْرِبی با کرّ و فر
بلبل از آوازِ او بی‌خود شدی • یك طرب زآوازِ خوبش صد شدی
۱۹۱۵ مجلس و مجمع دَمَش آراستی • وز نوای او قیامت خاستی
همچو اسرافیل کآوازش بفن • مردگانرا جان در آرد در بدن

(۱۹۰٤) Bul. در گریه. After this verse Bul. adds:

چون تو شیرین نیستی فرهاد باش • چون نهٔ لیلی چو مجنون گرد فاش

(۱۹۰٦) C نازرا رویی نباید.

(۱۹۰۷) C نازیبا و زرد, corr. above. Bul. نازیبا و سرد. A in the second hemistich نابینا و ناز.

(۱۹۱۱) Bul. بروید.

(۱۹۱۲) Bul. آزمون کن.

Heading: AB Bul. روزی نوای چنگ زد. L گورستان مدینه.

پیش از آن کین بادها نَسْفش کند * پیش از آن کین خاکها خَسْفش کند

۱۸۸۵ کش ازیشان ولا سِتانی ولا خَرِی * گرچه چون نسفش کند تو قادری

از خزینهٔ قدرتِ تو کی گریخت * قطرهٔ کو در هوا شد یا بریخت

چون بخوانیش او کند از سَر قَدَم * گر در آید در عدم یا صد عدم

بازشان حکمِ تو بیرون می‌کشد * صد هزاران ضدّ ضدرا می‌کُشد

هست یا ربّ کاروان در کاروان * از عدمها سوی هستی هر زمان

۱۸۹۰ نیست گردد غرق در بحرِ نُغُول * خاصّه هر شب جملهٔ افکار و عُقول

بر زنند از بحر سَر چون ماهیان * باز وقتِ صبح آن اللّهیان

در هزیمت رفته در دریاے مرگ * در خزان آن صد هزاران شاخ و برگ

در گلستان نوحه کرده بر خُضَر * زاغ پوشیده سِیَه چون نوحه‌گر

مر عدم‌را کانچ خوردی باز دِه * باز فرمان آید از سالارِ دِه

۱۸۹۵ از نبات و دارو و برگ و گیاه * آنچ خوردی ولا ده ای مرگِ سیاه

دَم بدَم در تو خزانست و بهار * ای برادر عقل یکدم با خود آر

پُر زغنچهٔ وَرْد و سرو و یاسمین * باغِ دل‌را سبز و تر و تازه بین

زانبُهیِ گل نهان صحرا و کاخ * زانبُهیِ برگ پنهان گشته شاخ

بویِ آن گُلزار و سرو و سنبلست * این سخنهایی که از عقلِ کُلست

۱۹۰۰ جوشِ مُل دیدی که آنجا مُل نبود * بویِ گُل دیدی که آنجا گُل نبود

می‌برد تا خُلد و کَوْثَر مر ترا * بو قلاوزست و رَهْبَر مر ترا

شد زبویی دیدهٔ یعقوب باز * بو دوای چشم باشد نُورْساز

(۱۸۸۴) Bul. کنند *bis*. BL Bul. نشفش. (۱۸۸۵) BL Bul. نشفش.

(۱۸۸۶) AL تا که ریخت. B Bul. یا که ریخت. (۱۸۸۷) Bul. با صد.

(۱۸۹۱) C چون اللهیان. (۱۸۹۲) ABL Bul. از هزیمت.

(۱۸۹۳) C راغ. (۱۸۹۵) A نبات دارو. A Bul. برگ گیاه.

(۱۸۹۶) A دم بدم باد خزانست. (۱۸۹۷) A om. و before تر. B Bul. غنچه و سرو و ورد C. غنچه و ورد.

(۱۸۹۹) C آن سخنهایی. A گلزار سرو. (۱۹۰۱) L در خلد.

از وُفورِ مدحها فرعون شد ٭ کُنْ ذَلیلَ اَلنَّفْسِ هَوْنًا لا تَسُد
تا توانی بنده شو سلطان مباش ٭ زخم کش چون گوی شو چوگان مباش
ورنه چون لطفت نمانْد و این جمال ٭ از تو آید آن حریفان‌را ملال
۱۸۷۰ آن جماعت کت همی‌دادند ریو ٭ چون ببینندت بگویندت که دیو
جمله گویندت چو بینندت بدَر ٭ مردهٔ از گورِ خود بر کرد سَر
همچو اَمْرَد که خدا نامش کنند ٭ تا بدین سالوس بَدْنامش کنند
چونك در بدنامی آمد ریشِ او ٭ دیورا ننگ آید از تفتیشِ او
دیو سوی آدمی شد بهرِ شَر ٭ سوی تو ناید که از دیوی بَتَر
۱۸۷۵ تا تو بودی آدمی دیو از پَیَت ٭ می‌دوید و می‌چشانید او مَیَت
چون شدی در خوی دیوی اُستُوار ٭ می‌گریزد از تو دیو ای نابکار
آنکه اندر دامنت آویختند ٭ چون چنین گشتی همه بگریختند

تفسیر ما شآءَ اَللّٰهُ کانَ،

این همه گفتیم لیك اندر بَسیج ٭ بی عنایاتِ خدا هیچیم هیچ
بی عنایاتِ حق و خاصّانِ حق ٭ گر مَلَك باشد سیاهستش ورق
۱۸۸۰ ای خدا ای فضلِ تو حاجت‌روا ٭ با تو یادِ هیچ‌کس نبْود روا
این قَدَر اِرشاد تو بخشیدهٔ ٭ تا بدین بس عیبِ ما پوشیدهٔ
قطرهٔ دانش که بخشیدی زپیش ٭ متّصل گردان بدریاهای خویش
قطرهٔ عِلْمست اندر جانِ من ٭ وا رَهانش از هوا وز خاكِ تن

(۱۸٦۷) B Bul. نفس از بس مدحها, and so A in marg.

(۱۸٦۹) BL وین جمال. (۱۸۷۰) Bul. که for کت. (۱۸۷۳) A تا بدین سالوس در دامش کنند, corr. above. (۱۸۷٦) C om. دیو. ABL دیو نابکار. In A ای has been suppl. by a later hand. In C vv. ۱۸۷٦ and ۱۸۷۷ are transposed.

(۱۸۷۷) ABC آنك اندر. AB آویخت او. AB بگریخت او. Bul. ز تو بگریختند.

(۱۸۷۸) C هیچیم و هیچ.

(۱۸۸۱) A ارشادرا بخشیدهٔ; Bul. که بدین.

گوید من شوم همرازِ تو • وآنش گوید نی منم انبازِ تو
گوید نیست چون تو در وجود • در جمال و فضل و در احسان و جود
گوید هر دو عالم آنِ تست • جملهٔ جانهامان طُفَیلِ جانِ تُست
چو بیند خلق‌را سرمستِ خویش • از تکبّر می‌رود از دستِ خویش
نداند که هزارانرا چو او • دیو افگندست اندر آبِ جو
و سالوسِ جهان خوش لقمه‌ایست • کمترش خور کآن پُر آتش لقمه‌ایست
ش پنهان و ذوقش آشکار • دودِ او ظاهر شود پایانِ کار
مگو آن مدح‌را من کی خورم • از طمع می‌گوید او پی می‌بَرَم
حت گر هجْو گوید بر مَلا • روزها سوزد دلت زآن سوزها
به دانی کو زحُرمان گفت آن • کآن طمع که داشت از تو شد زیان
اثر می‌ماندت در اندرون • در مدیح این حالتت هست آزمون
اثر هم روزها باقی بود • مایهٔ کِبْر و خداعِ جان شود
ننماید چو شیرینست مَدْح • بد نماید زآنك تلخ افتاد قَدْح
و مطبوخست و حَب کآنرا خوری • تا بدیری شورش و رنج اندری
خورے حلوا بود ذوقش دَمی • این اثر چون آن نمی‌پاید همی
ن نمی‌پاید همی‌پاید نهان • هر ضدی‌را تو بضدِّ او بدان
ن شکر پاید همی تأثیرِ او • بعدِ حینی دُمّل آرد نیش‌جو

(۱۸۵۲) After this verse L adds:

آنش خواند گاه عیش و خرّمی • اینش گوید گاه نوش و مرهمی

Bul. has: اینش خواند گاه نوش و خرّمی • آنش خواند گاه عیش و همدمی

(۱۸۵۵) Bul. لطف سالوس.

(۱۸۵۷) Bul. من کی خرم. A نی for پی.

(۱۸۵۸) Bul. آن for زآن. (۱۸۶۱) B کبل و خداع.

(۱۸۶۴) L این اثر چون شد نمی‌ماند همی (۱۸۶۵) L نمی‌ماند نهان.

(۱۸۶۶) B Bul. پاید نهان. Bul. چندین for حینی. L دنبل آرد. After this verse L ad

وو حب و مطبوخ خوردی ای ظریف • اندرون شد پاك زاخلاط کثیف

۱۸۳۵ هرک داد او حسنِ خودرا در مزاد • صد قضای بد سوی او رُو نهاد
حیلها و خشمها و رشکها • بر سرش ریزد چو آب از مشکها
دشمنان اورا زغیرت می‌درند • دوستان هم روزگارش می‌برند
آنک غافل بود از کشت و بهار • او چه داند قیمتِ این روزگار
در پناهِ لطفِ حق باید گریخت • کو هزاران لطف بر ارواح ریخت
۱۸۴۰ تا پناهی یابی آنگه چون پناه • آب و آتش مر ترا گردد سپاه
نوح و موسی‌را نه دریا یار شد • نه بر اعداشان بکین قهّار شد
آتش اِبراهیم‌را نی قلعه بود • تا بر آورد از دلِ نمرود دود
کوه یحیی‌را نه سوی خویش خواند • قاصدانش‌را بزخمِ سنگ راند
گفت ای یحیی بیا در من گریز • تا پناهت باشم از شمشیرِ تیز

وداع کردن طوطی خواجه‌را و پریدن،

۱۸۴۵ یک دو پندش داد طوطی پُرمذاق • بعد از آن گفتش سلامِ اَلفراق
خواجه گفتش فی اَمانِ اَللّه برو • مر مرا اکنون نمودی راهِ نو
خواجه با خود گفت کین پندِ منست • راهِ او گیرم که این ره روشنست
جانِ من کمتر زطوطی کی بود • جان چنین باید که نیکوپی بود

مضرّت تعظیم خلق و انگشت‌نمای شدن،

تن قفص‌شکلست تن شد خارِ جان • در فریبِ داخلان و خارجان

(۱۸۳۶) ABL Bul. چشمها و خشمها. A بر سرش ریزان شد چون مشکها.
(۱۸۳۸) Bul. کشت بهار. (۱۸۴۱) L تا بر اعداشان.
(۱۸۴۵) L Bul. سلام و الفراق. After this verse L adds:
الوداع ای خواجه کردی مرحمت • کردی آزادم زقید مظلمت
الوداع ای خواجه رفتم با وطن • هم شوی آزاد روزی همچو من
Bul. has the same verses but transposes them. (۱۸۴۸) A کی for که after باید.
(۱۸۴۹) Bul. و تن شد.

۱۸۱۵ خواجه اندر آتش و درد و حنین ‌• صد پراکنده همی‌گفت این چنین
گه تناقض گاه ناز و گه نیاز ‌• گاه سودای حقیقت گه مجاز
مردِ غرقه گشته جانی می‌کَنَد ‌• دست‌را در هر گیاهی می‌زند
تا کدامش دست گیرد در خطر ‌• دست و پایی می‌زند از بیمِ سر
دوست دارد یار این آشفتگی ‌• کوششِ بیهوده به از خفتگی
۱۸۲۰ آنک او شاهست او بی کار نیست ‌• ناله از وی طُرفه کو بیمار نیست
بهرِ این فرمود رحمان ای پسر ‌• كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ای پسر
اندرین ره می‌تراش و می‌خراش ‌• تا دمِ آخر دمی فارغ مباش
تا دمِ آخر دمی آخر بود ‌• که عنایت با تو صاحب‌سِر بود
هرچ کوشد جان که در مرد و زنست ‌• گوش و چشمِ شاهِ جان بر روزنست

برون انداختن مرد تاجر طوطی‌را از قفص و پریدن طوطیِ مرده،

۱۸۲۵ بعد از آنش از قفص بیرون فگند ‌• طوطیک پرّید تا شاخِ بلند
طوطیِ مرده چنان پرواز کرد ‌• کآفتابِ شرق تُرکی‌تاز کرد
خواجه حیران گشت اندر کارِ مرغ ‌• بی خبر ناگه بدید اسرارِ مرغ
روی بالا کرد و گفت ای عندلیب ‌• از بیانِ حالِ خودمان ده نصیب
او چه کرد آنجا که تو آموختی ‌• ساختی مکری و مارا سوختی
۱۸۳۰ گفت طوطی کو بفعلم پند داد ‌• که رها کن لطفِ آواز و وداد
زآنك آوازت ترا در بند کرد ‌• خویشتن مرده پیِ این پند کرد
یعنی ای مُطرِب شده با عام و خاص ‌• مُرده شَو چون من که تا یابی خلاص
دانه باشی مرغکانت بر چنند ‌• غنچه باشی کودکانت بر کنند
دانه پنهان کن بکلّی دام شَو ‌• غنچه پنهان کن گیاهِ بام شَو

(۱۸۱۷) L بر هر گیاهی. (۱۸۲٤) Bul. در روزنست. (۱۸۲٦) Bul. ترك و تاز.
(۱۸۲۷) Bul. تا که بدید. (۱۸۳۰) Bul. لطف و آواز گشاد.
(۱۸۳۱) A آواز ترا. (۱۸۳٤) L گیاه تام.

کز کرشم غمزهٔ غمّازهٔ ٭ بر دلم بنهاد داغی تازهٔ
من حلالش کردم ار خونم بریخت ٭ من همی گفتم حلال او می‌گریخت
چون گریزانی ز نالهٔ خاکیان ٭ غم چه ریزی بر دل غمناکیان
ای که هر صبحی که از مشرق بتافت ٭ همچو چشمهٔ مشرقت در جوش یافت
١٨٠٠ چون بهانه دادی این شیدات‌را ٭ ای بها نه شکّر لبهات‌را
ای جهان کهنه‌را تو جان نو ٭ از تن بی جان و دل افغان شنو
شرح گل بگذار از بهر خدا ٭ شرح بلبل گو که شد از گل جدا
از غم و شادی نباشد جوش ما ٭ با خیال و وهم نبود هوش ما
حالتی دیگر بود کان نادرست ٭ تو مشو منکر که حق بس قادرست
١٨٠٥ تو قیاس از حالت انسان مکن ٭ منزل اندر جور و در احسان مکن
جور و احسان رنج و شادی حادثست ٭ حادثان میرند حقشان وارثست
صبح شد ای صبح‌را پشت و پناه ٭ عذر مخدومی حسام الدّین بخواه
عذرخواه عقل کل و جان توی ٭ جان جان و تابش مرجان توی
تافت نور صبح و ما از نور تو ٭ در صبوحی با می منصور تو
١٨١٠ دادهٔ تو چون چنین دارد مرا ٭ باده کی بود کو طرب آرد مرا
باده در جوشش گدای جوش ما ٭ چرخ در گردش گدای هوش ما
باده از ما مست شد نی ما ازو ٭ قالب از ما هست شد نی ما ازو
ما چو زنبوریم و قالبها چو موم ٭ خانه خانه کرده قالب‌را چو موم

رجوع بحکایت خواجهٔ تاجر

بس درازست این حدیث خواجه گو ٭ تا چه شد احوال آن مرد نکو

(١٧٩٦) L Bul. کرشمهٔ. B Bul. داغ. After this verse C has a lacuna extending to v. ١٨٣٠. (١٨٠٠) L شکرین لبهات‌را.
(١٨٠٦) BL Bul. و حقشان.
(١٨٠٩) L نور صبح آمد و ما. A باقی for با می.
(١٨١٠)* BL Bul. که بود. (١٨١٤) L حدیث ای خواجه.

ناخوشِ او خوش بود در جانِ من • جان فدای یارِ دل‌رنجانِ من

عاشقم بر رنجِ خویش و دردِ خویش • بهرِ خشنودیِ شاهِ فردِ خویش

خاكِ غم‌را سرمه سازم بهرِ چشم • تا زگوهر پُر شود دو بحرِ چشم

١٧٨٠ اشك كآن از بهرِ او بارند خلق • گوهرست و اشك پندارند خلق

من زجانِ جان شکایت می‌کنم • من نِیَم شاکی روایت می‌کنم

دل همی گوید ازو رنجیده‌ام • وز نفاقِ سُست می‌خندیده‌ام

راستی کن ای تو فخرِ راستان • ای تو صدر و من دَرَت‌را آستان

آستان و صدر در معنی کجاست • ما و من کو آن طرف کآن یارِ ماست

١٧٨٥ ای رهیده جانِ تو از ما و من • ای لطیفهٔ روح اندر مرد و زن

مرد و زن چون یك شود آن یك توی • چونك یکها محو شد آنك توی

این من و ما بهرِ آن بر ساختی • تا تو با خود نَرْدِ خدمت باختی

تا من و توها همه یك جان شوند • عاقبت مستغرقِ جانان شوند

این همه هست و بیا ای امرِ کُن • ای مُنَزَّه از بیا و از سخن

١٧٩٠ چشمِ جسمانه توانَد دیدنت • در خیال آرد غمِ و خندیدنت

دل که او بستهٔ غم و خندیدنست • تو مگو کو لایقِ آن دیدنست

آنك او بستهٔ غم و خنده بود • او بدین دو عاریت زنده بود

باغِ سبزِ عشق کو بی مُنتهاست • جز غم و شادی درو بس میوه‌هاست

عاشقی زین هر دو حالت برترست • بی بهار و بی خزان سبز و تَرست

١٧٩٥ دِه زکوٰةِ روی خوب ای خوب‌رو • شرحِ جانِ شَرْحه شَرْحه باز گو

(١٧٨٢) A كزو رنجيده. A پست for سست. (١٧٨٤) AB آستانه. Bul. كه for كآن.

(١٧٨٦) AL آن يك for آنك. (١٧٨٧) After this verse L adds:

تا تو با ما و تو يك جوهر شوى • عاقبت محو چنان دلبر شوى

(١٧٨٨) L اين من و توها. Bul. يكسان for يك جان. (١٧٨٩) L منزّه از بيان, and so corr. in marg. A. (١٧٩٠) A Bul. چشم جسمانه. L چشم چشمانه.

(١٧٩١) L پست غم, with بند written above.

(١٧٩٥) C اى خوب‌روى.

تفسیر قول حکیم،

بهرچ از راه وا مانی چه کفر آن حرف و چه ایمان
بهرچ از دوست دور افتی چه زشت آن نقش و چه زیبا

و در معنیٔ قوله علیه السّلام إنَّ سَعْدًا لَغَيُورٌ وأَنا أَغْيَرُ مِنْ سَعْدٍ وَاللّٰهُ أَغْيَرُ مِنِّی ومِنْ غَيْرَتِهِ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ ما ظَهَرَ مِنْهَا وما بَطَنَ،

جملهٔ عالَم زآن غیور آمد که حق • بُرْد در غیرت برین عالم سبق
او چو جانست و جهان چون کالبَد • کالبد از جان پذیرد نیك و بد
۱۷۶۵ هرك محرابِ نمازش گشت عَیْن • سوی ایمان رفتنش میدان تو شَیْن
هرك شد مر شاه‌را او جامه‌دار • هست خُسْران بهرِ شاهش اِتّجار
هرك با سلطان شود او همنشین • بر درش بودن بود عیب و غَبین
دست‌بوسش چون رسید از پادشاه • گر گزیند بوسِ پا باشد گناه
گرچه سر بر پا نهادن خدمتست • پیشِ آن خدمت خطا و زَلّتست
۱۷۷۰ شاه‌را غیرت بود بر هرك او • بُو گزیند بعد زآن که دید رُو
غیرتِ حق بر مَثَل گندم بود • کاهِ خرمن غیرتِ مَرْدُم بود
اصلِ غیرتها بدانید از اله • آنِ خلقان فرعِ حق بی اشتباه
شرحِ این بگذارم و گیرم گِلَه • از جفای آن نگارِ دَه‌دِلَه
نالم ایرا نالها خوش آیدش • از دو عالَم ناله و غم بایدش
۱۷۷۵ چون ننالم تلخ از دستانِ او • چون نِیَم در حلقهٔ مستانِ او
چون ننالم همچو شب بی روزِ او • بی وصالِ روی روزافروزِ او

Heading: Bul. حکیم سنایی رحمة الله علیه. L om. the verse. CL om. و before در معنی. (۱۷۶٤) Bul. دو جهان. In L this and the following verse are transposed. (۱۷۶۷) A Bul. با سلطان بود او. ABL Bul. شستن for بودن, and so C in marg. ABL Bul. حیف و غبین, (۱۷۶۸) Bul. رسد. (۱۷۶۹) Bul. ذلتست. (۱۷۷۰) Bul. با گزیند. (۱۷۷۶) AB Bul. چون نباشم همچو شب.

پاره کردهٔ وسوسه باشی دلا • گر طربرا باز دانی از بلا
گر مُرادت‌را مَذاقِ شکّرست • بی‌مُرادے نی مُرادِ دلبرست
هر ستاره‌ش خونبهای صد هلال • خونِ عالَم ریختن اورا حلال
۱۷۵۰ ما بها و خونبهارا یافتیم • جانبِ جان باختن بشتافتیم
اے حیوةِ عاشقان در مُردگی • دل نیابی جز که در دل‌بُردگی
من دلش جُسته بصد ناز و دلال • او بهانه کرده با من از ملال
گفتم آخر غرقِ تُست این عقل و جان • گفت رَو رَو بر من این افسون مخوان
من ندانم آنچ اندیشیدهٔ • ای دو دیده دوست‌را چون دیدهٔ
۱۷۵۵ ای گرانجان خوار دیدستی مرا • زآنك بس ارزان خریدستی مرا
هرکه او ارزان خَرَد ارزان دهد • گوهری طفلی بقرصی نان دهد
غرقِ عشقی‌ام که غرقست اندرین • عشقهاے اوّلین و آخرین
مُجْمَلش گفتم نگفتم زآن بیان • ورنه هم افهام سوزد هم زبان
من چو لب گویم لبِ دریا بود • من چو لا گویم مُراد اِلّا بود
۱۷۶۰ من زشیرینی نشستم رُو تُرُش • من زپُرّیِ سخن باشم خمُش
تا که شیرینیِ ما از دو جهان • در حجابِ رُو تُرُش باشد نهان
تا که در هر گوش نآید این سخن • یك همی‌گویم زصد سِرِّ لَدُن

(۱۷۴۷) L بس زبون وسوسه گردی دلا. (۱۷۴۸) C مذاقی.
(۱۷۵۰) L بهای خون‌بهارا. (۱۷۵۱) AB Bul. حیات.
(۱۷۵۲) Bul. جستم. A بهانه کرد.
(۱۷۵۵) ABL Bul. ورا for مرا *bis*.
(۱۷۵۸) ABL Bul. نکردم آن بیان, and so corr. in C. B Bul. زو بیان.
(۱۷۶۰) AL من زبسیاری سخن باشم خمش, and so corr. in C. B Bul. من زبسیاریْ گفتارم خمش.
(۱۷۶۱) C حجاب و رو ترش.
(۱۷۶۲) L زسِرِّ من لدن.

قافیه‌اندیشم و دلدارِ من • گویدم مَندیش جز دیدارِ من
خوش نشین ای قافیه‌اندیشِ من • قافیهٔ دولت توی در پیشِ من
حرف چه بْوَد تا تو اندیشی از آن • حرف چه بْوَد خارِ دیوارِ رَزان
١٧٣٠ حرف و صَوْت و گفت‌را برهم زنم • تا که بی این هر سه با تو دَم زنم
آن دَمی کز آدمش کردم نهان • با تو گویم ای تو اسرارِ جهان
آن دمی‌را که نگفتم با خلیل • وآن غمی‌را که نداند جبرئیل
آن دمی کز وی مسیحا دَم نزد • حق زغیرت نیز بی ما هم نزد
ما چه باشد در لُغَت اِثبات و نَفْی • من نه اِثباتم منم بی‌ذات و نَفْی
١٧٣٥ من کَسی در ناکَسی در یافتم • پس کسی در ناکسی در بافتم
جملهٔ شاهان بندهٔ بندهٔ خودند • جملهٔ خلقان مردهٔ مردهٔ خودند
جملهٔ شاهان پستِ پستِ خویش‌را • جملهٔ خلقان مَستِ مستِ خویش‌را
می‌شود صیّاد مرغان‌را شکار • تا کند ناگاه ایشان‌را شکار
دلبران‌را دل اسیرِ بی‌دلان • جملهٔ معشوقان شکارِ عاشقان
١٧٤٠ هرک عاشق دیدیش معشوق دان • کو بنِسبت هست هم این و هم آن
تشنگان گر آب جویند از جهان • آب جوید هم بعالَم تشنگان
چونک عاشق اوست تو خاموش باش • او چو گوشَت می‌کشد تو گوش باش
بند کن چون سیل سَیْلانی کند • ورنه رُسوایی و ویرانی کند
من چه غم دارم که ویرانی بود • زیرِ ویران گنجِ سلطانی بود
١٧٤٥ غرقِ حق خواهد که باشد غرق‌تر • همچو موجِ بحر جان زیر و زبر
زیرِ دریا خوشتر آید یا زبر • تیرِ او دلکش‌تر آید یا سپر

(١٧٢٧) A جز دلدار من.   (١٧٢٨) Suppl. in marg. C.
(١٧٣٢) AB Bul. وآن دمی‌را که نداند.   (١٧٣٤) A Bul. بی ذات نفی.
(١٧٣٥) L Bul. در یافتم in both hemistichs. L بس for پس.
(١٧٣٧) Suppl. in marg. C. L in the first hemistich بست بست. In A verses ١٧٣٦ and ١٧٣٧ are transposed.
(١٧٣٩) AB Bul. بی‌دلارا دلبران جسته بجان, and so C in marg.

ای دریغا صبحِ ظلمت‌سوزِ من • ای دریغا نورِ روزافروزِ من
ای دریغا مرغِ خوش‌پروازِ من • زانتها پرّیده تا آغازِ من
عاشقِ رنجست نادان تا ابد • خیز لا اُقسِم بخوان تا فی کَبَد
۱۷۱۰ از کَبَد فارغ بُدم با رویِ تو • وز زَبَد صافی بُدم در جویِ تو
این دریغاها خیالِ دیدنست • وز وُجودِ نقدِ خود بِبْریدنست
غیرتِ حق بود و با حق چاره نیست • کو دلی کز عشقِ حق صد پاره نیست
غیرت آن باشد که او غیرِ همه‌ست • آنك افزون از بیان و دَمدَمه‌ست
ای دریغا اشكِ من دریا بُدی • تا نثارِ دلبرِ زیبا بُدی
۱۷۱۵ طوطیِ من مرغِ زیرکسارِ من • ترجمانِ فکرت و اسرارِ من
هرچ روزی داد و ناداد آیدم • او زاوّل گفته تا یاد آیدم
طوطیی کاید ز وَحْی آوازِ او • پیش از آغازِ وُجود آغازِ او
اندرونِ تست آن طوطی نهان • عکسِ اورا دیده تو بر این و آن
می‌بَرَد شادیت‌را تو شاد ازو • می‌پذیری ظلم‌را چون داد ازو
۱۷۲۰ ای که جان‌را بهرِ تن می‌سوختی • سوختی جان‌را و تن افروختی
سوختم من سوخته خواهد کسی • تا زمن آتش زند اندر خسی
سوخته چون قابلِ آتش بود • سوخته بِستان که آتش‌کش بود
ای دریغا ای دریغا ای دریغ • کانچنان ماهی نهان شد زیرِ میغ
چون زنم دم کآتشِ دل تیز شد • شیرِ هَجْر آشفته و خون‌ریز شد
۱۷۲۵ آنك او هشیار خود تُندست و مست • چون بود چون او قدح گیرد بدست
شیرِ مستی کز صِفت بیرون بود • از بسیطِ مَرْغزار افزون بود

(۱۷۰۷) AB صبح‌افروز. L نورافروز. (۱۷۱۰) In C verses ۱۷۱۰ and ۱۷۱۱ are transposed. (۱۷۱۲) Bul. om. و. AB Bul. کز حکم حق, and so corr. in C. (۱۷۱۳) A غیرت آن بود. L که آن غیر. (۱۷۱٤) C دلبری. (۱۷۱٦) AB om. و. (۱۷۱۸) A ای طوطی. L دیده بر تو. (۱۷۲۰) C آنك جان‌را, corr. in marg. (۱۷۲٦) L و مرغزار.

شنیدن آن طوطی حرکت آن طوطیان و مردن آن طوطی در قفس و نوحهٔ خواجه بر وی،

چون شنید آن مرغ کآن طوطی چه کرد • پس بلرزید اوفتاد و گشت سرد
خواجه چون دیدش فتاده همچنین • بر جهید و زد کُله‌را بر زمین
چون بدین رنگ و بدین حالش بدید • خواجه در جَست و گریبان‌را درید
گفت ای طوطیّ خوبِ خوش‌حنین • این چه بودت این چرا گشتی چنین
۱۶۹۵ ای دریغا مرغِ خوش‌آوازِ من • ای دریغا همدم و همرازِ من
ای دریغا مرغِ خوش‌الحانِ من • راحِ رُوح و روضه و ریحانِ من
گر سُلَیْمان‌را چنین مرغی بُدی • کَی خود او مشغولِ آن مرغان شدی
ای دریغا مرغ کارزان یافتم • زود رُویْ از رویِ او بر تافتم
ای زبان تو بس زیانی مر مرا • چون توی گویا چگویم من ترا
۱۷۰۰ ای زبان هم آتش و هم خرمنی • چند این آتش درین خرمن زنی
در نهان جان از تو افغان میکند • گرچه هرچه گوییش آن میکند
ای زبان هم گنجِ بی‌پایان توی • ای زبان هم رنجِ بی‌درمان توی
هم صفیر و خُدعهٔ مرغان توی • هم انیس وحشتِ هجران توی
چند امانم میدهی ای بی‌امان • ای تو زِه کرده بکینِ من کمان
۱۷۰۵ نک بپرّانیدهٔ مرغِ مرا • در چراگاهِ سِتَم کم کن چَرا
یا جوابِ من بگو یا داد ده • یا مرا زاسبابِ شادی یاد ده

(۱۶۹۱) ABL Bul. بلرزید .A گشت زرد. ‌هم بلرزید .Bul و فتاد.
(۱۶۹۳) ABL Bul. بر جست .B گریبانش. (۱۶۹٤) Bul. و خوش‌حنین .L این چرا کردی. (۱۶۹۶) Bul. روضهٔ ریحان من. (۱۶۹۹) C apparently زیانی مر دری .ABL چگویم مر ترا. (۱۷۰۱) A در زمان جان.
(۱۷۰۳) L وحشت و هجران. After this verse Bul. adds:

آدمیرا ظلمت و کفران تویی • هم دلیل و رهبر یاران تویی

(۱۷۰٤) C بکین ما. (۱۷۰۶) B بن for بگو. C اسباب.

آیت أَنْسَوْكُمْ ذِكْرِی بخوان • قدرتِ نِسْیان نهادنشان بدان

١٦٧٥ چون بتذکیر و بنسیان قادرند • بر همه دلهای خلقان قاهرند

چون بنسیان بست او راهِ نظر • کار نتْوان کرد ور باشد هنر

خِلْتُمُ سُخْرِیَّةً أَهْلَ ٱلسُّمُو • از نُبی بر خوان تو تا أَنْسَوْكُمْ

صاحبِ دِه پادشاهِ جسمهاست • صاحبِ دل شاهِ دلهای شماست

فَرْعِ دید آمد عملِ بی هیچ شك • پس نباشد مَرْدُم اِلّا مَرْدُمَك

١٦٨٠ من تمامِ این نیارم گفت از آن • منع می‌آید زصاحب مَرْکزان

چون فراموشیِ خلق و یادشان • با وَیَست و او رسد فریادشان

صد هزاران نیك و بدرا آن بَهی • می‌کند هر شب زدلهاشان تهی

• روز دلهارا از آن پُر می‌کند • آن صدفهارا پُر از دُر می‌کند

آن همه اندیشهٔ پیشانها • می‌شناسد از هدایت جانها

١٦٨٥ پیشه و فرهنگِ تو آید بتو • تا دَرِ اسباب بگشاید بتو

پیشهٔ زرگر بآهنگر نشد • خوی آن خوش‌خو بآن مُنْکَر نشد

پیشها و خُلقها همچون جهاز • سوی خصم آیند روزِ رستخیز

پیشها و خُلقها از بَعْدِ خواب • واپس آید هر بخصمِ خود شتاب

پیشها واندیشها در وقتِ صُبح • هم بدآنجا شد که بود آن حُسن و قُبح

١٦٩٠ چون کبوترهای پیك از شهرها • سوی شهرِ خویش آرد بهرها

(١٦٧٧) L Bul. خلعموا. B Bul. خوانید for بر خوان تو.

(١٦٧٩) Suppl. in marg. A. (١٦٨٠) Suppl. in marg. A.

(١٦٨٢) B آن مهی. L Bul. از بهی, and this appears to be the reading of C.

(١٦٨٣) Suppl. in marg. A. (١٦٨٤) Suppl. in marg. A.

(١٦٨٦) ABL Bul. این خوش‌خو.

(١٦٨٧) Suppl. in marg. C. BL Bul. جهیز.

(١٦٨٨) Bul. پیشها و اندیشها

(١٦٨٩) L هم از آنجا. A که بود آن وقت قبح.

(١٦٩٠) B چو for چون. After this verse L Bul. add:

• هرچه بینی سوی اصل خود رود • جزو سوی کلّ خود راجع شود

من چرا پیغام خامی از گزاف • بردم از بی‌دانشی و از نشاف
گفت ای خواجه پشیمانی زچیست • چیست آن کین خشم و غم‌را مقتضیست
۱۶۵۵ گفت گفتم آن شکایتهای تو • با گروهی طوطیان همتای تو
آن یکی طوطی زدردت بوی برد • زهره‌اش بدرید و لرزید و بمرد
من پشیمان گشتم این گفتن چه بود • لیك چون گفتم پشیمانی چه سود
نکته کآن جست ناگه از زبان • همچو تیری دان که جست آن از کمان
وا نگردد از ره آن تیر ای پسر • بند باید کرد سیلی‌را زسر
۱۶۶۰ چون گذشت از سر جهانی‌را گرفت • گر جهان ویران کند نبود شگفت
فعل‌را در غیب آثرها زادنیست • وآن موالیدش بحکم خلق نیست
بی شریکی جمله مخلوق خداست • آن موالید ارچه نسبتشان بماست
زید پرانید تیری سوی عمر • عمررا بگرفت تیرش همچو نمر
مدتی سالی همی‌زایید درد • دردهارا آفریند حق نه مرد
۱۶۶۵ زید رامی آن دم ار مرد از وجل • دردها می‌زاید آنجا تا اجل
زآن موالید وجع چون مرد او • زید رامی زین سبب قتال گو
آن وجعهارا بدو منسوب دار • گرچه هست آن جمله صنع کردگار
همچنین کشت و دم و دام و جماع • آن موالیدست حق‌را مستطاع
اولیارا هست قدرت از اله • تیر جسته باز آرندش زراه
۱۶۷۰ بسته درهای موالید از سبب • چون پشیمان شد ولی زآن دست رب
گفته ناگفته کند از فتح باب • تا از آن نی سیخ سوزد نی کباب
از همه دلها که آن نکته شنید • آن سخن‌را کرد محو و ناپدید
گرت برهان باید و حجت مها • باز خوان من آیة او ننسها

(۱۶۵۵) Bul. گروه. (۱۶۵۷) In C vv. ۱۶۵۷ and ۱۶۵۸ are transposed.
(۱۶۵۸) Bul. که جست او. (۱۶۶۱) L زحکم. (۱۶۶۳) Bul. عمرو and عمرورا.
(۱۶۶٤) B مدت. A حق نمرد. (۱۶۶۶) ABL Bul. زیدرا زاول سبب, and so corr. in C. (۱۶۶۹) Bul. باز گرداند ز راه. (۱۶۷۱) Bul. که از آن.

۱۶۳۵ آدم از فِردَوس و از بالای هفت • پای ماچان از برای عذر رفت

گر ز پشتِ آدمی وز صُلبِ او • در طلب میباش هم در طُلْبِ او

زآتشِ دل وآبِ دیده نُقل ساز • بوستان از ابر و خورشیدست باز

تو چه دانی ذوقِ آبِ دیدگان • عاشقِ نانی تو چون نادیدگان

گر تو این انبان زِنان خالی کنی • پُر زگوهرهای اِجلالی کنی

۱۶۴۰ طفلِ جان از شیرِ شیطان باز کن • بعد از آنش با مَلَک انباز کن

تا تو تاریک و ملول و تیرهٔ • دانک با دیوِ لعین همشیرهٔ

لقمهٔ کآن نور افزود و کمال • آن بود آورده از کسبِ حلال

رَوْغنی کآید چراغِ ما کُشد • آب خوانش چون چراغی‌را کُشد

علم و حِکمت زاید از لقمهٔ حلال • عشق و رِقّت آید از لقمهٔ حلال

۱۶۴۵ چون زلقمه تو حسد بینی و دام • جهل و غفلت زاید آنرا دان حرام

هیچ گندم کاری و جَو بر دهد • دیدهٔ اسپی که کُرّهٔ خر دهد

لقمه تخمست و بَرش اندیشها • لقمه بحر و گوهرش اندیشها

زاید از لقمهٔ حلال اندر دهان • مَیْلِ خدمت عزمِ رفتن آن جهان

باز گفتن بازرگان با طوطی آنچ دید از طوطیان هندوستان،

کرد بازرگان تجارت‌را تمام • باز آمد سوی منزل شادکام

۱۶۵۰ هر غلامی‌را بیاورد ارمغان • هر کنیزک‌را ببخشید او نشان

گفت طوطی ارمغانِ بنده کو • آنچ گفتی وآنچ دیدی باز گو

گفت نی من خود پشیمانم از آن • دستِ خود خایان و انگشتان گزان

(۱۶۳۷) A خورشیدست تاز. B ماز.   (۱۶۳۹) A om. ز before نان.

(۱۶۴۲) ABL Bul. کو for کآن.   (۱۶۴۴) Bul. زاید for آید.

(۱۶۴۸) Bul. میل و خدمت. After this verse Bul. adds:

این سخن‌را نیست پایان کن همان • بحث بازرگان و طوطی‌را بیان

(۱۶۴۹) ABL Bul. دوست‌کام, and so corr. in C.

(۱۶۵۱) AB آنچ دیدی وآنچ گفتی, and so L Bul.

لیک موسی‌را مقدّم داشتند ٭ ساحران اورا مکرّم داشتند
زآنک گفتندش که فرمان آنِ تُست ٭ خواهی اوّل آن عصا تو فگن نخست
گفت نی اوّل شما ای ساحران ٭ افگنید آن مکرهارا در میان
این قَدَر تعظیم دینشانرا خرید ٭ کز مِری آن دست و پاهاشان بُرید
۱۶۲۰ ساحران چون حقِّ او بشناختند ٭ دست و پا در جُرمِ آن در باختند
لقمه و نکته‌ست کامل‌را حلال ٭ تو نهٔ کامل مخور می‌باش لال
چون تو گوشی او زبان نی جنسِ تو ٭ گوشهارا حق بفرمود أَنْصِتُوا
کودک اوّل چون بزاید شیرنوش ٭ مدّتی خاموش باشد جمله گوش
مدّتی می‌بایدش لب دوختن ٭ از سخن تا او سخن آموختن
۱۶۲۵ ور نباشد گوش و تی تی می‌کند ٭ خویشتن‌را گنگِ گیتی می‌کند
کرِّ اصلی کش نبود آغاز گوش ٭ لال باشد کی کند در نطق جوش
زآنک اوّل سمع باید نطق‌را ٭ سوی منطق از رهِ سمع اندر آ
اُدْخُلُوا ٱلْأَبْيَاتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ٭ وَٱطْلُبُوا ٱلْأَغْرَاضَ فِي أَسْبَابِهَا
نطق کآن موقوفِ راهِ سمع نیست ٭ جز که نطقِ خالقِ بی‌طمع نیست
۱۶۳۰ مُبْدِعست او تابعِ اُستاد نی ٭ مُسْنَدِ جمله ورا اِسْناد نی
باقیان هر در حِرَف هر در مقال ٭ تابعِ اُستاد و محتاجِ مثال
زین سخن گر نیستی بیگانهٔ ٭ دلق و اشکی گیر در ویرانهٔ
زآنك آدم زآن عتاب از اشك رَست ٭ اشكِ تر باشد دَمِ توبه‌پَرست
بهرِ گریه آمد آدم بر زمین ٭ تا بود گریان و نالان و حزین

(۱۶۱۷) AB Bul. خواهی عصا .گر هی خواهی L .افگن تو عصا اوّل خواهی .Bul. بفگن for تو فگن. (۱۶۱۹) L گر مری. (۱۶۲۰) L در جرم او. (۱۶۲۳) L چون .بر آید. ABL Bul. خامش بود او. (۱۶۲۵) AB ور ندارد گوش (in C ندارد is written above). Bul. om. و. (۱۶۲۶) A که for کی. B در نطق نوش.

(۱۶۲۸) ABL Bul. وادخلوا. L الاعراض. (۱۶۳۰) Bul. نیست for نی *bis*. C مستند.

(۱۶۳۱) In A طالب is written above تابع.

(۱۶۳۴) AL آدم آمد. In L this verse follows v. ۱۶۳۷.

تفسیر قول فرید الدّین العطّار قدّس الله سرّه،

تو صاحب نفسی ای غافل میان خاك خون میخور
که صاحب دل اگر زهری خورد آن انگبین باشد

صاحب دل را ندارد آن زیان • گر خورد او زهر قاتل را عیان
زآنك صحّت یافت و از پرهیز رست • طالب مسکین میان تب درست
۱۶۰۵ گفت پیغمبر که ای طالب جری • هان مکن با هیچ مطلوبی مری
در تو نمرودیست آتش در مرو • رفت خواهی اوّل ابرهیم شو
چون نهٔ سبّاح و نی دریایی • در میفگن خویش از خودرایی
او زقعر بحر گوهر آورد • از زیانها سود بر سر آورد
کاملی گر خاك گیرد زر شود • ناقص ار زر برد خاکستر شود
۱۶۱۰ چون قبول حق بود آن مرد راست • دست او در کارها دست خداست
دست ناقص دست شیطانست و دیو • زآنك اندر دام تکلیفست و ریو
جهل آید پیش او دانش شود • جهل شد علمی که در ناقص رود
هرچه گیرد علّتی علّت شود • کفر گیرد کاملی ملّت شود
ای مری کرده پیاده یا سوار • سر نخواهی برد اکنون پای دار

تعظیم ساحران مر موسی را علیه السّلام که چه فرمایی اوّل تو اندازی عصا یا ما،

۱۶۱۵ ساحران در عهد فرعون لعین • چون مری کردند با موسی بکین

Heading: ABL Bul. تقریر for تفسیر.
(۱۶۰۴) A که خورد. (۱۶۰۵) ABCL پیغامبر. A مردی جری.
(۱۶۰۶) Bul. در آتش مرو. (۱۶۰۸) AB Bul. in the first hemistich او زآتش ورد احمر آورد. Bul. in the second hemistich او زقعر بحر گوهر آورد.
(۱۶۱۲) C منکر for ناقص. (۱۶۱۴) In L this verse immediately follows v. ۱۶۱۰.
Heading: After یا ما C adds in marg. موسی گفت اوّل شما. Bul. موسی علیه السلام گفت نی اوّل شما.

مَرْكَب اِستانید پس آواز داد ٭ آن سلام و آن امانت باز داد
طوطیی زآن طوطیان لرزید بس ٭ اوفتاد و مُرد و بگْسستش نَفَس
۱۵۹۰ شد پشیمان خواجه از گفتِ خبر ٭ گفت رفتم در هلاکِ جانور
این مگر خویشست با آن طوطیك ٭ این مگر دو جسم بود و روحِ یك
این چرا كردم چرا دادم پیام ٭ سوختم بیچاره‌را زین گفتِ خام
این زبان چون سنگ و هم آتش‌وَشست ٭ وآنچ بجْهَد از زبان چون آتشست
سنگ و آهن‌را مزن برهم گزاف ٭ گَه زرُویِ نَقْل و گاه از رُویِ لاف
۱۵۹۵ زآنك تاریكست و هر سو پنبه‌زار ٭ در میانِ پنبه چون باشد شرار
ظالم آن قومی كه چشمان دوختند ٭ زآن سخنها عالَمی‌را سوختند
عالَمی‌را یك سخن ویران كند ٭ روبهانِ مرده‌را شیران كند
جانها در اصلِ خود عیسی‌دَمست ٭ یك دَمش زَخمست و دیگر مَرْهَمست
گر حجاب از جانها بر خاستی ٭ گفتِ هر جانی مسیح‌آساستی
۱۶۰۰ گر سخن خواهی كه گویی چون شكَر ٭ صبر كن از حرص و این حلوا مخَور
صبر باشد مُشتهای زیركان ٭ هست حلوا آرزوی كودكان
هرك صبر آورد گردون بر رود ٭ هرك حلوا خورد واپس‌تر شود

(۱۵۹۳) L چون سنگ و چون آهن‌وشست.

(۱۵۹٤) AB Bul. گَه زروی نقل و گَهْ از روی لاف. L و گَه از روی لاف.

(۱۵۹۷) AB Bul. عیسی دمند, and so corr. in C. AB Bul. یك زمان زخمند و گاهی مرهمند, and so C in marg.

(۱۶۰۲) ABL Bul. واپس‌تر رود.

این چه بلبل این نهنگ آتشیست • جملهٔ ناخوشها زعشق اورا خوشیست
عاشق کلّست و خود کلّست او • عاشق خویشست و عشق خویش‌جو

صفت اجنحهٔ طیور عقول الهی،

۱۰۷۵ قصّهٔ طوطیِ جان زین سان بود • کو کسی کو محرمِ مرغان بود
کو یکی مرغی ضعیفی بی گناه • واندرون او سلیمان با سپاه
چون بنالد زار بی شکر و گله • افتد اندر هفت گردون غلغله
هر دمش صد نامه صد پیك از خدا • یا ربی زو شصت لبیك از خدا
زلّت او به زطاعت نزدِ حق • پیشِ کفرش جملهٔ ایمانها خلق
۱۰۸۰ هر دمی اورا یکی معراجِ خاص • بر سرِ تاجش نهد صد تاجِ خاص
صورتش بر خاك و جان بر لامکان • لامکانی فوقِ وهمِ سالکان
لامکانی نی که در فهم آیدت • هر دمی در وی خیالی زایدت
بل مکان و لامکان در حکمِ او • همچو در حکمِ بهشتی چار جو
شرحِ این کوته کن و رخ زین بتاب • دم مزن وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَاب
۱۰۸۵ باز میگردیم ازین ای دوستان • سوی مرغ و تاجر و هندوستان
مردِ بازرگان پذیرفت این پیام • کو رساند سوی جنس از وی سلام

دیدن خواجه طوطیان هندوستان‌را در دشت و پیغام رسانیدن از آن طوطی،

چونك تا اقصای هندستان رسید • در بیابان طوطیی چندی بدید

(۱۰۷۳) A Bul. آتشست and خوشست. L او خوشیست. (۱۰۷۵) In Bul. this verse precedes the Heading. (۱۰۷۶) Bul. مرغ ضعیف. L بی گناه. (۱۰۷۷) L بنالد از پی شکر. (۱۰۷۹) Bul. ذلت. A Bul. ایمانهای خلق. (۱۰۸۲) Bul. هر دمی از وی. (۱۰۸۵) ABL Bul. ما for ازین, and so corr. in C. Bul. تاجر هندوستان. (۱۰۸۶) C جنس خود سلام, corr. above. (۱۰۸۷) BL با for تا.

گفت آن طوطی که آنجا طوطیان • چون ببینی کن زحالِ من بیان
کآن فلان طوطی که مشتاقِ شماست • از قضای آسمان در حبسِ ماست
بر شما کرد او سلام و داد خواست • وز شما چاره و رهِ ارشاد خواست
۱۰۵۵ گفت میشاید که من در اشتیاق • جان دهم اینجا بمیرم در فراق
این روا باشد که من در بندِ سخت • گه شما بر سبزه گاهی بر درخت
این چنین باشد وفای دوستان • من درین حبس و شما در گلستان
یاد آرید ای مِهان زین مرغِ زار • یك صَبوحی در میانِ مَرْغزار
یادِ یاران یاررا میمون بود • خاصّه کآن لَیْلی و این مجنون بود
۱۰۶۰ ای حریفانِ بتِ موزونِ خود • من قدحها میخورم پُر خونِ خود
یك قدح می نوش کن بر یادِ من • گر همی‌خواهی که بدْهی دادِ من
یا بیادِ این فتادهٔ خاك‌بیز • چونك خوردی جرعهٔ بر خاك ریز
ای عجب آن عهد و آن سوگند کو • وعدهای آن لبِ چون قند کو
گر فراقِ بنده از بَد بندگیست • چون تو با بَد بَدکنی پس فرق چیست
۱۰۶۵ ای بدی که تو کنی در خشم و جنگ • با طرب‌تر از سماع و بانگِ چنگ
ای جفای تو زدَوْلت خوبتر • وانتقامِ تو زجان محبوبتر
نارِ تو اینست نورت چون بود • ماتم این تا خود که سُورت چون بود
از حلاوتها که دارد جَوْرِ تو • وز لطافت کس نیابد غَوْرِ تو
نالم و ترسم که او باوَر کند • وز کرم آن جوررا کمتر کند
۱۰۷۰ عاشقم بر قهر و بر لطفش بجِد • بُو ٱلْعَجَب من عاشقِ این هر دو ضِد
واللّه ار زین خار در بُستان شوم • همچو بلبل زین سبب نالان شوم
این عجب بلبل که بگْشاید دهان • تا خورد او خاررا با گلستان

(۱۰۵۲) AB Bul. گفتش. A کآنجا. (۱۰۵۷) In C the greater part of the first hemistich is erased. (۱۰۵۸) L یاد دارید. (۱۰۶۰) A با بت موزون.

(۱۰۶۱) AL نمی‌خواهی. (۱۰۶۷) A ونورت. In Bul. verses ۱۰۶۷ and ۱۰۶۸ are transposed. (۱۰۷۰) L والعجب.

چونك در قرآنِ حق بگریختی ٭ با روانِ انبیا آمیختی
هست قرآن حالهاے انبیا ٭ ماهیانِ بحرِ پاكِ کبریا
ور بخوانی و نهٔ قرآن‌پذیر ٭ انبیا و اولیارا دیده گیر
۱۰٤۰ ور پذیرایی چو بر خوانی قصص ٭ مرغِ جانت تنگ آید در قفص
مرغ کو اندر قفص زندانی‌است ٭ می‌نجوید رَستن از نادانی‌است
روحهایی کز قفصها رَسته‌اند ٭ انبیاے رَهْبَرِ شایسته‌اند
از برون آوازشان آمد زدین ٭ که رهِ رَستن ترا اینست این
ما بدین رَستیم زین تنگین قفص ٭ جز که این ره نیست چارهٔ این قفص
۱۰٤۵ خویش‌را رنجور سازے زار زار ٭ تا ترا بیرون کنند از اشتهار
که اشتهارِ خلق بندِ مُحکَمست ٭ در ره این از بندِ آهن کَی کمست

قصّهٔ بازرگان که طوطی اورا پیغام داد بطوطیان هندوستان هنگام رفتن بتجارت،

بود بازرگان و اورا طوطیٔ ٭ در قفص محبوسِ زیبا طوطیٔ
چونك بازرگان سفررا ساز کرد ٭ سوی هندستان شدن آغاز کرد
هر غلام و هر کنیزك‌را زجُود ٭ گفت بهرِ تو چه آرم گوے زود
۱۰۵۰ هر یکی از وی مُرادی خواست کرد ٭ جمله‌را وعده بداد آن نیك مرد
گفت طوطی‌را چه خواهی ارمغان ٭ کآرمت از خِطّهٔ هندوستان

(۱۰۳۷) AB Bul. چون تو for چونك, and so corr. in C. (۱۰۳۹) Bul. ورنهٔ for و نهٔ. (۱۰٤۳) AB Bul. اینست و این. (۱۰٤٤) L بذین رستیم.
(۱۰٤٦) ABL کاشتهار. After this verse L adds:

یك حكایت بشنو ای زیبا رفیق ٭ تا بدانی شرط این بحر عمیق

Bul. adds:

گوشداری این حکایت ای رفیق ٭ پس بیاموزد ترا رمز دقیق

Heading: AB Bul. كه طوطیٔ محبوس او اورا.

صد هزاران فایده‌ست و هر یکی • صد هزاران پیش آن یك اندکی
آن دَمِ نُطقت که جُزْوِ جُزْوهاست • فایده شد کُلِّ کُلْ خالی چراست
تو که جُزْوی کارِ تو با فایده‌ست • پس چرا در طَعْنِ کُلْ آری تو دست
گفت‌را گر فایده نبْود مگو • ور بود هِل اعتراض و شکر جو
۱۰۲۵ شکرِ یَزْدان طوقِ هر گردن بود • نی جدال و رُوِ تُرُش کردن بود
گر ترش‌رُو بودن آمد شکر و بس • پس چو سِرْکه شُکرگویی نیست کس
سرکه‌را گر راه باید در جگر • گو بشو سِرْکَنْگَبین او از شَکَر
معنی اندر شِعْر جز با خبْط نیست • چون فَلاسنگست اندر ضَبْط نیست

در سِرِّ آنك مَنْ أَرادَ أَنْ يَجْلِسَ مَعَ اللّٰهِ فَلْيَجْلِسْ مَعَ أَهْلِ التَّصَوُّفِ،

آن رسول از خود بشد زین یك دو جام • نی رسالت یاد ماندش نه پیام
۱۰۳۰ والِه اندر قدرتِ الله شد • آن رسول اینجا رسید و شاه شد
سیل چون آمد بدریا بحر گشت • دانه چون آمد بمَزْرَع گشت کَشت
چون تعلّق یافت نان با جانوَر • نانِ مرده زنده گشت و با خبر
موم و هیزم چون فدای نار شد • ذاتِ ظلمانیْ او انوار شد
سنگِ سُرمه چونك شد در دیدگان • گشت بینایی شد آنجا دیدبان
۱۰۳۵ ای خنك آن مرد کز خود رَسته شد • در وجودِ زنده‌ٔ پیوسته شد
وای آن زنده که با مرده نشست • مرده گشت و زندگی از وی بجَست

(۱۰۲۵) یزدان suppl. in C. (۱۰۲۷) C in marg. تا شود for گو بشو. Bul. گو برو سرکنگبین شو.

Heading: AB در معنیْ آنك, and so Bul. In C بیان is written above سِرِّ.

(۱۰۳۰) L آنجا رسید. (۱۰۳۱) BL کشت گشت. (۱۰۳۲) ABL Bul. نان با بو البشر, and so corr. in C.

(۱۰۳٤) C سنگ بینایی شد, corr. above.

تفسیر وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ،

بارِ دیگر ما بقصّه آمدیم * ما از آن قصّه برون خود کی شدیم
۱۵۱۰ گر بجهل آییم آن زندانِ اوست * ور بعلم آییم آن ایوانِ اوست
ور بخواب آییم مستانِ وَییم * ور ببیداری بدستانِ وَییم
ور بگرییم ابرِ پُر رزقِ وَییم * ور بخندیم آن زمان برقِ وَییم
ور بخشم و جنگ عکسِ قهرِ اوست * ور بصلح و عذر عکسِ مِهرِ اوست
ما کییم اندر جهانِ پیچ پیچ * چون اَلِف او خود چه دارد هیچ هیچ

سؤال کردن رسول از عمر رضي اللّه عنه از سبب ابتلای ارواح با این آب و گل اجساد،

۱۵۱۵ گفت یا عُمَّر چه حکمت بود و سِر * حبسِ آن صافی درین جایِ کدِر
آبِ صافی در گِلی پنهان شده * جانِ صافی بستهٔ ابدان شده
گفت تو بحثی شِگرفی می‌کنی * معنی‌را بندِ حرفی می‌کنی
حبس کردی معنیٔ آزادرا * بندِ حرفی کردهٔ تو بادرا
از برای فایده این کردهٔ * تو که خود از فایده در پردهٔ
۱۵۲۰ آنك از وی فایده زاییده شد * چون نبیند آنچ مارا دیده شد

(۱۵۱۱) Bul. گر بخواب آییم. (۱۵۱۲) L پر زرق. (۱۵۱۳) BL قهر هوست.
(۱۵۱٤) Bul. او خود ندارد.

Heading: Bul. روح بایں آب. In C the word following گل is illegible. AL Bul. جسم for اجساد. After the Heading L adds:

چون زعمّر آن رسول آنرا شنید * روشنیٔی در دلش آمد بدید
محو شد پیشش سؤال و هم جواب * گشت فارغ از خطا و از صواب
اصل‌را در یافت بگذشت از فروع * بهر حکمت کرد در پرسش شروع

Bul. has the same verses with a few unimportant differences of reading.

(۱۵۱۵) L این صافی. (۱۵۱٦) L گلش. (۱۵۱۷) AB Bul. بحث.
(۱۵۲۰) Bul. آنکه for آنچ.

۱۴۹۰ در گنه او از ادب پنهانش کرد • زآن گنه بر خود زدن او بر بخَورد
بَعْدِ تَوْبه گفتش ای آدم نه من • آفریدم در تو آن جُرم و مِحَن
نه که تقدیر و قضای من بُد آن • چون بوقتِ عذر کردی آن نهان
گفت ترسیدم ادب نگْذاشتم • گفت من هم پاسِ آنت داشتم
هرك آرد حُرمت او حُرمت بَرَد • هرك آرد قند لَوْزینه خَورَد
۱۴۹۵ طَیِّبات از بهرِ که لِلطَّیِّبِین • یاررا بر کش برنجان و ببین
یك مثال ای دل پیِ فرقی بیار • تا بدانی جبررا از اختیار
دست کآن لرزان بود از ارتعاش • وآنك دستی‌را تو لرزانی زجاش
هر دو جُنْبِش آفریدهٔ حق شناس • لیك نتْوان کرد این با آن قیاس
زین پشیمانی که لرزانیدیَش • چون پشیمان نیست مردِ مُرْتَعِش
۱۵۰۰ بحثِ عقلست این چه بحث ای حیله‌گر • تا ضعیفی ره بَرَد آنجا مگر
بحثِ عقلی گر دُر و مَرجان بود • آن دگر باشد که بحثِ جان بود
بحثِ جان اندر مقامی دیگرست • بادهٔ جان‌را قَوامی دیگرست
آن زمان که بحثِ عقلی ساز بود • این عُمَر با بُو اَلحَکَم همراز بود
چون عُمَر از عقل آمد سوی جان • بُو اَلحَکَم بُو جَهْل شد در بحثِ آن
۱۵۰۵ سوی حِسّ و سوی عقل او کاملست • گرچه خود نِسْبت بجان او جاهلست
بحثِ عقل و حِسّ اَثَر دان یا سَبَب • بحثِ جانی یا عَجَب یا بُو اَلعَجَب
ضَوْءِ جان آمد نماند ای مُسْتَضِی • لازم و ملزوم و نافی مُقْتَضِی
زآنك بینارا که نورش بازغ است • از دلیل چون عصا بس فارغ است

(۱۴۹۰) A در گناه. (۱۴۹۴) B Bul. گفت هم من. (۱۴۹۵) A کی for که. AB Bul. یاررا خوش کن, and so C in marg. (۱۴۹۹) ABL Bul. زآن پشیمانی. B زآن پشیمانی که دادی لرزه‌اش, and so A in marg. L Bul. in the second hemistich have مرتعشرا چون پشیمان دیدیش. (۱۵۰۰) C بحث عقلش. ABL Bul. این چه عقل آن حیله‌گر. (۱۵۰۲) AB بحث عقل. AC مقام. (۱۵۰۷) L ذوق جان آمد. AB نافی ملزوم. L ملزوم باقی. (۱۵۰۸) AB Bul. بینایی. A Bul. از دلیل و از عصاکش. L از عصا و از عصّاکش. L فارغست.

گوشت پارهٔ آدمی با عقل و جان • میشکافد کوهرا با بحر و کان
زورِ جانِ کوهکن شقِّ حَجَر • زورِ جانِ جان در اِنْشَقَّ ٱلْقَمَر
گر گشاید دل سَرِ انبانِ راز • جان بسوی عرش آرد تُرکتاز

اضافت کردن آدم آن زلّت‌را بخویشتن که رَبَّنا ظَلَمْنَا و اضافت کردن ابلیس گناه خودرا بخدا که بِمَا أَغْوَيْتَنِي،

۱۴۸۰ کردِ ما و کردِ حق هر دو ببین • کردِ مارا هست دان پیداست این
گر نباشد فعلِ خَلْق اندر میان • پس مگو کس‌را چرا کردی چنان
خَلْقِ حق افعالِ مارا مُوجِدست • فعلِ ما آثارِ خَلْقِ ایزدست
ناطقی یا حرف بیند یا غَرَض • کی شود یکدم محیطِ دو عَرَض
گر بمعنی رفت شد غافل زحَرْف • پیش و پس یکدم نبیند هیچ طَرْف
۱۴۸۵ آن زمان که پیش بینی آن زمان • تو پسِ خود کی ببینی این بدان
چون محیطِ حرف و معنی نیست جان • چون بود جان خالقِ این هر دوان
حق محیطِ هر دو آمد ای پسر • وا ندارد کارش از کارِ دگر
گفت شیطان که بِمَا أَغْوَيْتَنِي • کرد فعلِ خود نهان دیوِ دَنی
گفت آدم که ظَلَمْنَا نَفْسَنَا • او زفعلِ حق نبُد غافل چو ما

(۱۴۷۷) ABL Bul. گوشت‌پارهٔ آدمی از زور جان.
(۱۴۷۹) ABL Bul. سازد for آرد. After this verse L adds:

گر زبان گوید زاسرار نهان • آتش افروزد بسوزد این جهان

Bul. adds:

گر بگفتار آمده سرّ نهان • دانکه میسوزد از آن یکسلك جهان

(۱۴۸۰) ABL Bul. کرد حق و کرد ما. L نیست دان. (۱۴۸۳) A زآنك ناطق, حرف بيند, and so C in marg. ACL یا عرض. CL محیط دو غرض.
(۱۴۸۴) A om. شد. Bul. غافل شد. (۱۴۸۶) C Bul. هر دو آن.
(۱۴۸۷) A چون for حق. ABL Bul. جمله for هر دو, and so corr. in C.
(۱۴۸۸) A نهان در بودنی. (۱۴۸۹) B زفعل خود.

هر زحقّ ترجیحِ یابد یك طرف • زآن دو یك‌را بر گزیند زآن کنف

گر نخواهی در تردّد هوشِ جان • کم فشار این پنبه اندر گوشِ جان

۱۴۶۰ تا کنی فهم آن معمّاهاش‌را • تا کنی ادراكِ رمز و فاش‌را

پس محلِّ وحی گردد گوشِ جان • وحی چه بْوَد گفتنی از حسِّ نهان

گوشِ جان و چشمِ جان جز این حِس است • گوشِ عقل و گوشِ ظنّ زین مُفلس است

لفظِ جبرم عشق‌را بی صبر کرد • وآنك عاشق نیست حبسِ جبر کرد

این معیّت با حقست و جبر نیست • این تجلّیِ مَه است این ابر نیست

۱۴۶۵ ور بود این جبر جبرِ عامه نیست • جبرِ آن امّارهٔ خودکامه نیست

جبررا ایشان شناسند ای پسر • که خدا بگشادشان در دل بصر

غیبِ آینده بر ایشان گشت فاش • ذکرِ ماضی پیشِ ایشان گشت لاش

اختیار و جبرِ ایشان دیگرست • قطره‌ها اندر صدفها گوهرست

هست بیرون قطرهٔ خُرد و بزرگ • در صدف آن دُرِّ خُردست و سُتُرگ

۱۴۷۰ طبعِ نافِ آهوَست آن قوم‌را • از برون خون و درونشان مُشکها

تو مگو کین مایه بیرون خون بود • چون رود در ناف مُشکی چون شود

تو مگو کین مِس برون بُد محتقر • در دلِ اِکسیر چون گیرد گهر

اختیار و جبر در تو بُد خیال • چون دریشان رفت شد نورِ جلال

نان چو در سُفره‌ست باشد آن جَماد • در تنِ مردُم شود او رُوحِ شاد

۱۴۷۵ در دلِ سفره نگردد مستحیل • مستحیلش جان کند از سَلْسَبیل

قوّتِ جانست این ای راست‌خوان • تا چه باشد قوّتِ آن جانِ جان

(۱۴۶۰) L om. و. (۱۴۶۲) C و حس جان و چشم و جان. L و حس جان. AB Bul. حس for ظن, and so corr. in marg. C. (۱۴۶۳) Bul. هرکه for وآنك. C حبس و جبر.

(۱۴۶۷) ABL Bul. غیب و آینده. (۱۴۶۸) A اندر صدفها دیگرست.

(۱۴۶۹) AB Bul. در صدف درهای خردست. (۱۴۷۰) C از برون خوذ درونشان.

(۱۴۷۱) Bul. مشکی چون بود. وز درونشان L.

(۱۴۷۲) L Bul. در دل اکسیر چون گشتست زر.

(۱۴۷۴) ABL Bul. باشد او جماد.

از منازلهای جانش یاد داد ٭ وز سفرهای روانش یاد داد
۱۴۴۰ وز زمانی کز زمان خالی بُدست ٭ وز مقامِ قُدْس که اِجلالی بُدست
وز هوایی کاندرو سیمرغِ رُوح ٭ پیش ازین دیدست پرواز و فتُوح
هر یکی پروازش از آفاق بیش ٭ وز امید و نهمتِ مشتاق بیش
چون عمر اغیارزُورا یار یافت ٭ جانِ اورا طالبِ اسرار یافت
شیخ کامل بود و طالب مشتهی ٭ مرد چابك بود و مَرکَب دَرگهی
۱۴۴۵ دید آن مُرْشد که او اِرشاد داشت ٭ تخمِ پاك اندر زمینِ پاك کاشت

سؤال کردن رسول روم از امیر المؤمنین رضی اللّه عنه،

39

مرد گفتش ای امیر آلمؤمنین ٭ جان زبالا چون بیآمد در زمین
مرغِ بی‌اندازه چون شد در قفص ٭ گفت حق بر جان فسون خواند و قصص
بر عدمها کآن ندارد چشم و گوش ٭ چون فسون خواند همی‌آید بجوش
از فسونِ او عدمها زود زود ٭ خوش معلّق می‌زند سوی وجود
۱۴۵۰ باز بر موجود افسونی چو خواند ٭ زو دو اَسْبه در عدم موجود راند
گفت در گوشِ گُل و خنداَنْش کرد ٭ گفت با سنگ و عقیقِ کانْش کرد
گفت با جسم آیتی تا جان شد او ٭ گفت با خورشید تا رَخْشان شد او
باز در گوشش دهد نکتهٔ مخوف ٭ در رخِ خورشید افتد صد کسوف
تا بگوشِ ابر آن گویا چه خواند ٭ کو چو مَشْك از دیدهٔ خود اشك راند
۱۴۵۵ تا بگوشِ خاك حق چه خوانده است ٭ کو مراقب گشت و خامُش مانده است
در تردّد هرك او آشفته‌است ٭ حق بگوشِ او معمّی گفته‌است
تا کند محبوسش اندر دو گمان ٭ کآن کنم کو گفت یا خود ضدِّ آن

(۱۴۴۰) ABL کاجلالی. (۱۴۴۱) A Bul. پرواز فتوح. (۱۴۴۲) L نهمت مشتاق.
(۱۴۴۶) ABL Bul. کای امیر. ABL Bul. چون در آمد. (۱۴۵۰) Bul. زود اسبه.
(۱۴۵۱) A و گل خندانش. A و عقیق و کانش. (۱۴۵۳) L در گوشش زند.
(۱۴۵۶) AB Bul. معمّا. (۱۴۵۷) CL آن کنم. C آن for کو, corr. in marg.

بس شُدستم درْ مُصافّ و کارزار • همچو شیر آن دَم که باشد کار زار
بس که خوردم بَس زدم زخمِ گران • دل‌قوی‌تر بوده‌ام از دیگران
بی سِلیح این مرد خفته بر زمین • من بهفت اندام لرزان چیست این
هیبتِ حقّست این از خلق نیست • هیبتِ این مردِ صاحب دلق نیست
۱۴۲۵ هرك ترسید از حق و تَقْوَی گُزید • ترسد از وی جِنّ و اِنْس و هرکه دید
اندرین فکرت بحُرمت دست بست • بعدِ یکساعت عمر از خواب جَست

سلام کردن رسول روم امیر المؤمنین‌را رضی اللّه عنه،

کرد خدمت مر عمررا و سلام • گفت پیغمبر سلام آنگه کلام
پس علَیْکش گفت اورا پیش خواند • ایمنش کرد و بپیشِ خود نشاند
لا تَخَافُوا هست نُزْلِ خایفان • هست در خَور از برای خایف آن
۱۴۳۰ هرك ترسد مر ورا ایمن کنند • مر دلِ ترسنده‌را ساکن کنند
آنك خوفش نیست چون گویی مترس • دَرْس چه دْهی نیست او محتاجِ دَرْس
آن دل از جا رفته‌را دلشاد کرد • خاطرِ ویرانْش‌را آباد کرد
بعد از آن گفتش سخنهای دقیق • وز صفاتِ پاكِ حق نِعْمَ ٱلرَّفِیق
وز نوازشهای حق اَبْدال‌را • تا بداند او مقام و حال‌را
۱۴۳۵ حال چون جَلْوه‌ست زآن زیبا عروس • وین مقام آن خلوت آمد با عروس
جلوه بیند شاه و غیرِ شاه نیز • وقتِ خلوت نیست جز شاهِ عزیز
جلوه کرده عام و خاصان‌را عروس • خلوت اندر شاه باشد با عروس
هست بسیار اهلِ حال از صوفیان • نادِرست اهلِ مقام اندر میان

(۱۴۲۱) L پس شدستم. (۱۴۲۳) A Bul. بی سلاح.
Heading: L om. (۱۴۲۷) ABC پیغامبر. (۱۴۲۸) AB Bul. و اورا.
(۱۴۳۱) Bul. هرکه خوفش. A محتاج ترس, with ترس written above درس at the beginning of the second hemistich. (۱۴۳۵) B افتد for آمد.
(۱۴۳۶) A شاه و عزیز. (۱۴۳۷) AB Bul. خاص و عامان‌را.
(۱۴۳۸) L حال صُوفیان.

گر نبینی این جهان معدوم نیست • عیب جز زانگشتِ نَفْسِ شوم نیست
تو زچشم انگشت‌را بر دار هین • وانگهانی هرچ میخواهی ببین
نوح‌را گفتند اُمّت کو ثواب • گفت او زآن سوی وَٱسْتَغْشَوْا ثیاب
۱۴۰۵ رُو و سَر در جامها پیچیده‌اید • لاجرم با دیده و نادیده‌اید
آدمی دیدست و باقی پوستست • دیدِ آنست آن که دیدِ دوستست
چونك دیدِ دوست نبْود کُور به • دوست کو باقی نباشد دُور به
چون رسولِ روم این الفاظِ تَر • در سماع آورد شد مشتاق‌تر
دیده‌را بر جُستنِ عُمَر گماشت • رخت‌را و اسب‌را ضایع گذاشت
۱۴۱۰ هر طرف اندر پیِ آن مردِ کار • میشدی پُرسانِ او دیوانه‌وار
کین چنین مردی بود اندر جهان • وز جهان مانندِ جان باشد نهان
جُست اورا تاش چون بنده بود • لاجرم جوینده یابنده بود
دید اعرابی‌زنی اورا دَخیل • گفت عُمَر نك بزیرِ آن نَخیل
زیرِ خُرمابُن زخلقان او جُدا • زیرِ سایه خفته بین سایهٔ خدا

یافتن رسول روم امیر المؤمنین عمررا رضی الله عنه خفته در زیر نخل،

۱۴۱۵ آمد او آنجا و از دور ایستاد • مر عمررا دید و در لرز اوفتاد
هیبتی زآن خفته آمد بر رسول • حالتی خوش کرد در جانش نُزول
مِهْر و هیبت هست ضدِّ همدگر • این دو ضدرا دید جمع اندر جگر
گفت با خود من شهان‌را دیده‌ام • پیشِ سلطانان مِه و بگزیده‌ام
از شهانم هیبت و ترسی نبود • هیبتِ این مرد هوشم‌را ربود
۱۴۲۰ رفته‌ام در بیشهٔ شیر و پلنگ • رویِ من زیشان نگردانید رنگ

(۱۴۰۲) A جز انگشت.   (۱۴۰۵) L اند for اید *bis.*   (۱۴۰۶) B Bul. دیده آنست.
(۱۴۰۷) A کور for دور.   (۱۴۰۸) Bul. و شد.   (۱۴۱۲) Bul. شود for بود *bis.*
(۱۴۱۶) ABL Bul. بر جانش, and so corr. in C.   (۱۴۱۸) R و مه بگزیده ام.

۱۴۸۵ راست شو چون تیر و وا رَه از کمان ٭ کز کمان هر راست بجهد بی گمان
چونك وا گشتم ز پیکار برون ٭ روی آوردم بپیکار درون
قَد رَجَعْنا مِن جِهادِ الْاَصْغَرِیم ٭ با نَبی اندر جهاد اکبَریم
قوّت از حق خواهم و توفیق و لاف ٭ تا بسوزن بر کنم این کوه قاف
سهل شیری دان که صفها بشکند ٭ شیر آنست آن که خودرا بشکند

آمدن رسول روم تا امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه و دیدن او کرامات عمر رضی الله عنه،

۱۴۹۰ تا عُمَر آمد ز قیصر یك رسول ٭ در مدینه از بیابان نُغُول
گفت کو قصر خلیفه ای حشم ٭ تا من اسب و رخترا آنجا کشم
قوم گفتندش که اورا قصر نیست ٭ مر عمررا قصرِ جان روشنیست
گرچه از میری ورا آوازه‌ایست ٭ همچو درویشان مر اورا کازه‌ایست
ای برادر چون ببینی قصرِ او ٭ چونك در چشم دلت رُستست مو
۱۴۹۵ چشم دل از مو و علّت پاك آر ٭ وآنگهان دیدارِ قصرش چشم دار
هرکرا هست از هوَسها جانِ پاك ٭ زود بیند حضرت و ایوان پاك
چون محمّد پاك شد زین نار و دود ٭ هر کجا رُو کرد وَجْهُ الله بود
چون رفیقی وسوسهٔ بدخواه‌را ٭ کی بدانی ثَمَّ وَجْهُ اللهرا
هر کرا باشد زسینه فَتْحِ باب ٭ او ز هر شهری ببیند آفتاب
۱۴۰۰ حق پدیدست از میان دیگران ٭ همچو ماه اندر میان اختران
دو سر انگشت بر دو چشم نه ٭ هیچ بینی از جهان اِنصاف دِه

(۱۴۸۵) Bul. om. و. Bul. جز for هر. A Bul. نجهد. (۱۴۸۸) A توفیق لاف.
Heading: Bul. بامیر. After the Heading Bul. adds:
در بیان این شنو یك قصّهٔ ٭ تا بری از سرّ گفتم حصّهٔ
(۱۴۹۰) AB با عمر. (۱۴۹۵) CL وآنگه ان. (۱۴۹۶) L رست for هست.
L om. و. (۱۴۹۷) C om. و. (۱۴۹۹) Bul. ذرّه for شهری.
(۱۴۰۱) L انگشترا بر چشم.

ترك این شُرْب ار بگوبی یك دو روز * در کنی اندر شرابِ خُلْد پوز

تفسیر رَجَعْنا مِن جِهادِ ٱلْأَصْغَرِ إِلَى جِهادِ ٱلْأَكْبَرِ،

اى شهان کُشتیم ما خصمِ برون * مانَد خصمی زو بَتَر در اندرون

کُشتنِ این کارِ عقل و هوش نیست * شیرِ باطن سخرهٔ خرگوش نیست

۱۳۷۵ دوزخست این نَفْس و دوزخ اژدهاست * کو بدریاها نگردد کم و کاست

هفت دریارا در آشامد هنوز * کم نگردد سوزشِ آن خلق‌سوز

سنگها و کافرانِ سنگ‌دل * اندر آیند اندرو زار و خَجِل

هم نگردد ساکن از چندین غذا * تا زحق آید مر اورا این ندا

سیر گشتی سیر گوید نی هنوز * اینْت آتش اینْت تابش اینْت سوز

۱۳۸۰ عالَمی‌را لقمه کرد و در کشید * معده‌اش نعره زنان هَلْ مِنْ مَزِید

حق قَدَم بر وی نهد از لامکان * آنگه او ساکن شود از کُنْ فَکان

چونك جُزوِ دوزخست این نفسِ ما * طبعِ کُل دارند جملهٔ جُزوها

این قدم حق‌را بود کورا کُشد * غیرِ حق خود کی کمانِ او کَشد

در کمان ننْهند اِلاّ تیرِ راست * این کمانرا بازگون کژ تیرهاست

(۱۳۷۲) After this verse L adds:

یك دو روز چه که دنیا ساعتست * هرکه ترکش کرد اندر راحتست

معفُ الشرك راحة گوش کن * بعد ازین جام بقارا نوش کن

بر سگان بگذار اینْ مردارا * خرد بشکن شیشهٔ پندارا

Bul. adds:

دانکه این دنیای دون یکساعتست * ترك آن کردن همیشه راحتست

ترك راحت بودنی را گوش کن * بعد از آن جام بقارا نوش کن

جیفهٔ دنیا بکن بخش کلاب * جام پندارا بکن کسر و خراب

Heading: ABL Bul. الجهاد *bis*.

(۱۳۷۸) A Bul. غدا. (۱۳۸۲) ABL Bul. دارد همیشه جزوها. C in marg. دائم for جمله. (۱۳۸۳) BL Bul. که کمان.

جمع شدن نخچیران گرد خرگوش و ثنا گفتن اورا،

جمع گشتند آن زمان جملهٔ وُحوش * شاد و خندان از طرب در ذوق و جوش
حلقه کردند او چو شمعی در میان * سجده کردندش همه صحراییان
تو فرشتهٔ آسمانی یا پَرے * نی تو عزراییلِ شیرانِ نرے
۱۲۶۰ هرچ هستی جانِ ما قربانِ تُست * دست بردی دست و بازویت دُرُست
راند حقّ این آب‌را در جویِ تو * آفرین بر دست و بر بازوے تو
باز گو تا چون سگالیدی بمکر * آن عَوانرا چون بمالیدی بمکر
باز گو تا قصّه درمانها شود * باز گو تا مرهمِ جانها شود
باز گو کز ظلمِ آن اِستم‌نُما * صد هزاران زخم دارد جانِ ما *
۱۲۶۵ گفت تأییدِ خدا بود اے مِهان * ورنه خرگوشی که باشد در جهان
قوّتم بخشید و دل‌را نور داد * نورِ دل مر دست و پارا زور داد
از بَرِ حق می‌رسد تفضیلها * باز هم از حق رسد تبدیلها
حق بدَوْر و نوبت این تأییدرا * می‌نماید اهلِ ظنّ و دیدرا
هین بمُلك نوبتی شادی مکن * ای تو بستهٔ نوبت آزادی مکن
۱۲۷۰ آنك مُلکش برتر از نوبت تَنَند * برتر از هفت اَنْجُمش نوبت زنند
برتر از نوبت ملوك باقی‌اند * دَوْرِ دائم رُوحها با ساقی‌اند

(۱۲۵۷) A ذوق جوش. (۱۲۵۸) AB Bul. سجده آوردند و گفتندش که هان. (۱۲۵۹) L شیران غری. (۱۲۶۰) A دست بازویت. (۱۲٦٤) After this verse L adds:

باز گو آن قصّه کو شادی فزاست * روح مارا قوت و دل‌را جان فزاست

(۱۲٦۵) Bul. بد for بود. (۱۲٦۸) After this verse Bul. adds:

چونکه با نوبت شد دولت ترا * پس زچیست در نفس خود عجب و ریا

Here ABL Bul. add the Heading: پند دادن خرگوش نخچیرانرا که بدین شاد مشوید.
In Bul. مشوید is followed by که آن مجرّد عون حقست نه از قدرت ما.
(۱۲۷۰) L برتر از نوبت زنند. (۱۲۷۱) L Bul. روحهارا ساقیند.

۱۴۴۰ شیررا چون دید در چه کشته زار ٭ چرخ می‌زد شادمان تا مرغزار
دست می‌زد چون رهید از دستِ مرگ ٭ سبز و رقصان در هوا چون شاخ و برگ
شاخ و برگ از حبسِ خاك آزاد شد ٭ سر برآورد و حریفِ باد شد
برگها چون شاخ‌را بشکافتند ٭ تا ببالای درخت اِشتافتند
با زبانِ شَطْأَهُ شُکرِ خدا ٭ می‌سراید هر بر و برگی جدا
۱۴۴۵ که بپرورد اصلِ مارا ذو ٱلْعَطا ٭ تا درخت اِسْتَغْلَظَ آمد وَٱسْتَوَى
جانهاے بسته اندر آب و گِل ٭ چون رهند از آب و گلها شاددل
در هوای عشقِ حق رقصان شوند ٭ همچو قُرصِ بدر بی نقصان شوند
جسمشان رقصان و جانها خود مپرس ٭ وآنك گردِ جان از آنها خود مپرس
٭ شیررا خرگوش در زندان نشاند ٭ ننگِ شیرے کو ز خرگوشی بماند
۱۴۵۰ در چنان ننگی و آنگه این عجب ٭ فخرِ دین خواهد که گویندش لَقَب
ای تو شیری در تكِ این چاهِ فرد ٭ نَفْسِ چون خرگوش خونت ریخت و خَورد
نفسِ خرگوشت بصحرا در چَرا ٭ توْ بقعرِ این چهِ چون و چِرا
سوی نخچیران دوید آن شیرگیر ٭ کابْشِرُوا یا قَوْمُ إِذْ جآءَ ٱلْبَشِیر
مُژده مُژده اے گروهِ عَیْش‌ساز ٭ کآن سگِ دوزخ بدوزخ رفت باز
۱۴۵۵ مژده مژده کآن عدوّ جانها ٭ کَنْد قهرِ خالقش دندانها
آنك از پنجه بسی سَرها بکوفت ٭ همچو خَس جاروبِ مرگش هم بروفت

(۱۴۴۳) Bul. شاخها. (۱۴۴۵) A ذا العطا. (۱۴۴٦) A آب گلها.
(۱۴۴۸) A چشمشان. ABL Bul. در رقص. Bul. نهاد for گرد. L گردد جان.
(۱۴۵۱) B ای چو شیری. (۱۴۵۵) After this verse L adds:

مژده مژده کز قضا ظالم بچاه ٭ اوفتاد از عدل و لطف پادشاه

(۱۴۵٦) After this verse L adds:

آنك جز ظلمش دگر کاری نبود ٭ آه مظلومش گرفت و سوخت زود
گردنش بشکست و مغزش بردرید ٭ جان ما از قید محنت وا رهید

ای بدیده عکسِ بَد بر رویِ عَم • بَد نه عَمّست آن توی از خود مَرَم

مومنان آیینهٔ همدیگرند • این خبر می از پیمبر آورند

پیشِ چشمت داشتی شیشهٔ کبود • زآن سبب عالَم کبودت می‌نمود

۱۳۴۰ گر نه کوری این کبودی دان زخویش • خویش‌را بَد گو مگو کس‌را تو بیش

مومن ار یَنْظُرْ بِنُورِ اَللّه نبود • غیب مومن‌را برهنه چون نمود

چونك تو یَنْظُرْ بِنارِ اَللّه بُدی • نیکوی‌را وا ندیدی از بَدی

اندك اندك آب بر آتش بزن • تا شود نار، تو نور ای بو اَلْحَزَن

تو بزن یا رَبَّنا آبِ طَهور • تا شود این نارِ عالَم جمله نور

۱۳۴۵ آبِ دریا جمله در فرمانِ تُست • آب و آتش ای خداوند آنِ تُست

گر تو خواهی آتش آبِ خَوش شود • ور نخواهی آب هم آتش شود

این طلب در ما هم از ایجادِ تُست • رَستن از بیداد یا رَب دادِ تُست

بی طلب تو این طلب‌مان دادهٔ • بی شمار و حد عطاها دادهٔ

مژده بردن خرگوش سوی نخچیران که شیر در چاه افتاد،

چونك خرگوش از رهایی شاد گشت • سوی نخچیران دوان شد تا بدشت

(۱۳۲۷) AB Bul. بدیه خال بد. A Bul. عکس خال نُست آن از غم مرم, and so BL, which have حال نُست. L has غم in both hemistichs. (۱۳۲۸) Bul. یکدیگرند.

(۱۳۲۹) Instead of this verse AB have:

جام روزن ساختی شیشهٔ کبود • نور خورشیدی کبودت می‌نمود

So C in marg., with داشتی for ساختی. After v. ۱۳۲۹ Bul. adds:

روزنت‌را جام باشد گر کبود • نور مهر آنرا همان تابع نمود

(۱۳۳۰) Bul. آن کبودی. (۱۳۳۱) AL عیب. (۱۳۳۲) C بنور الله.

(۱۳۳۳) AB Bul. اندك اندك نوررا بر نار زن. and so corr. in C. After this verse Bul. has the Heading مناجات, and so C in marg. (۱۳۳۴) AB Bul. هم تو زن یا ربّ از آن آب طهور, and so C in marg. (۱۳۳۵) C آب و دریا. (۱۳۴۸) L این طلب‌را. B Bul. have in the second hemistich گنج احسان برهمه بگشادهٔ, which is also suppl. in marg. AC. (۱۳۴۹) A روان. After this verse L adds:

شیررا چون دید کشتهٔ ظلم خود • می‌دوید او شادمان و بیا رشد •

در فتاد انــدر چَهی کو کنـده بود • زآنك ظلمش در سرش آینـده بود
چاهِ مُظْلِـم گشت ظلـمِ ظالمان • این چنین گفتنـد جملهٔ عالمان
۱۴۱۰ هرکِ ظالمتـر چَهش بـا هَوْل‌تـر • عدل فـرمودست بَتّـررا بَتـر
ای کـه تو از ظلم چاهی میکَنی • از برای خویش دامی میکُنی
گِردِ خود چون کِرْمِ پیله بر متَن • بهرِ خود چَـه میکَنی اندازه کُن
مر ضعیفان‌را تو بی خصمی مدان • از نُبِی ذَا جَآءَ نَصْرُ اللّهِ خوان
گر تو پیلی خصمِ تو از تو رمیـد • نك جـزا طَیْـرًا اَبَابِیلَت رسیـد
۱۴۱۵ گر ضعیفی در زمین خواهد امان • غُلغُل افتـد در سپاهِ آسمان
گر بدندانش گزی پُرخون کُنی • دردِ دندانت بگیـرد چون کُنی
• شیر خودرا دیـد در چَـه وز غُلُو • خویش‌را نشْناخت آن دم از عدو
عکسِ خودرا او عدوِّ خویش دیـد • لاجرم بر خویش شمشیـری کشیـد
ای بسی ظلمی کـه بینی درکسان • خوی تو باشد در ایشان ای فلان
۱۴۲۰ انـدر ایشان تافتـه هستیِ تو • از نفـاق و ظلم و بَـدْمَستیِ تو
آن توی وآن زخم بر خود می‌زنی • بر خود آن ساعت تو لعنت میکنی
در خود آن بَدرا نمی‌بینی عیان • ورنـه دشمن بودیی خودرا بجان
حمله بر خود میکنی ای ساده مرد • همچو آن شیری که بر خود حمله کرد
چون بقعرِ خوی خود انـدر رسی • پس بدانی کز تو بود آن ناکَسی
۱۴۲۵ شیررا در قعر پیدا شـد کـه بود • نقشِ او آنکش دگـر کس می‌نمود
هـرك دندانِ ضعیفی می‌کَنَـد • کارِ آن شیـرِ غلطبین می‌کُنـد

(۱۴۰۸) L بر سرش. (۱۴۱۰) AL Bul. بدتررا. (۱۴۱۱) C originally ای که تو از ظلم جاهی میکُنی, and in the second hemistich چاهی میکَنی. Bul. ای که تو از جاه ظلمی میکنی, and so corr. in C. Bul. چاهی for دامی.
(۱۴۱۲) L در متن. (۱۴۱۳) A اذ for ذا. L Bul. بخوان. (۱۴۱۷) A از غلو.
(۱۴۱۹) ABL Bul. ای بسا. (۱۴۲۰) A نفاق ظلم. (۱۴۲۱) B بر خود آن دم بار لعنت می‌تنی, and so Bul., which has تار instead of بار.
(۱۴۲۲) C بودیی. B apparently بودنی. Bul. بودیْ

لطفِ حقّ اینْ شیررا و گوررا ۰ اِلْف دادست این دو ضدِّ دُوررا
۱۲۹۵ چون جهانْ رنجور و زندانی بود ۰ چه عجب رنجور اگر فانی بود
خوانْد بر شیر او ازین رُو پندها ۰ گفت من پس ماندهام زین بندها

پرسیدن شیر از سبب پا وا پس کشیدن خرگوش،

شیر گفتش تو زأسبابِ مرض ۰ این سبب گو خاصّ که اینستم غَرَض
گفت آن شیر اندرین چَه ساکنست ۰ اندرین قلعه زآفات ایمنست
قعرِ چَه بگْزید هرك عاقلست ۰ زآنك در خلوت صفاهای دلست
۱۴۰۰ ظلمتِ چَه به که ظلمتهای خلق ۰ سر نبُرْد آنکس که گیرد پایِ خلق
گفت پیش آ زَخْمم اورا قاهرست ۰ تو ببین کآن شیر در چَه حاضرست
گفت من سوزیدهام زآن آتشی ۰ تو مگر اندر بَرِ خویشم کَشی
تا بپشتِ تو من ای کانِ کرم ۰ چشم بگْشایم بچَه در بنگرم

نظر کردن شیر در چاه و دیدن عکس خودرا و آن خرگوش‌را در آب،

چونك شیر اندر برِخویشش کشید ۰ در پناهِ شیر تا چَه میدوید
۱۴۰۵ چونك در چَه بنگریدند اندر آب ۰ اندر آب از شیر و او در تافت تاب
شیر عکسِ خویش دید از آب تَفْت ۰ شکلِ شیری در بَرَش خرگوشِ زفت
چونك خصمِ خویش‌را در آب دید ۰ مر ورا بگْذاشت و اندر چَه جهید

(۱۲۹٤) A لطف حق چون شیررا . L ألف.   (۱۲۹٥) A om. و.

Heading: A باز for وا پس. In Bul. the Heading follows v. ۱۲۹٥.

(۱۲۹۸) ABL Bul. کاینستم. After this verse L adds:

پای‌را واپس کشیدی تو چرا ۰ میدهی بازیچه ای داهی مرا

(۱۲۹۹) AL Bul. هر کو.   (۱٤۰۱) Bul. آن شیر.

Heading: ABL Bul. om. در آب.

۱۲۷۵ در من آمد آنك از وی گشت مات • آدمی و جانور جامد نبات
این خود اجزا اند کلّیّات ازو • زرد کرده رنگ و فاسد کرده بو
تا جهان گه صابرست و گه شکور • بوستان گه حلّه پوشد گاه عور
آفتابی کو بر آید نارگون • ساعتی دیگر شود او سرنگون
اختران تافته بر چار طاق • لحظه لحظه مبتلای احتراق
۱۲۸۰ ماه کو افزود زاختر در جمال • شد زرنج دِقّ مانند خیال
این زمین با سکون با ادب • اندر آرد زلزلهش در لرز تب
ای بسا کُه زین بلای مُردَریگ • گشتهاست اندر جهان او خُرد و ریگ
این هوا با روح آمد مُقترن • چون قضا آید شود زشت و عفن
آب خوش کو روح را همشیره شد • در غدیری زرد و تلخ و تیره شد
۱۲۸۵ آتشی کو باد دارد در بروت • هم یکی بادی برو خواند یموت
حال دریا زاضطراب و جوش او • فهم کن تبدیلهای هوش او
چرخ سرگردان که اندر جست و جوست • حال او چون حال فرزندان اوست
گه حضیض و گاه اوسط گاه اوج • اندرو از سعد و نحسی فوج فوج
از خود ای جزوی زکلها مختلط • فهم می‌کن حالت هر منبسط
۱۲۹۰ چونك کلّیّات را رنجست و درد • جزو ایشان چون نباشد روی زرد
خاصّه جزوی کو زاضدادست جمع • زآب و خاك و آتش و بادست جمع
این عجب نبود که میش از گرگ جست • این عجب کین میش دل در گرگ بست
زندگانی آشتی ضدهاست • مرگ آن کاندر میانشان جنگ خاست

(۱۲۷٦) B و کلیات. (۱۲۸۰) C om. ز before اختر. L دقّ او همچون خیال.
AB دقّ او همچون خلال. (۱۲۸۱) A Bul. و با ادب. AB لرز و تب.
(۱۲۸۳) Bul. مرده‌ریگ. (۱۲۸۴) Bul. چون قضا آمد. ABL Bul. وبا گشت و عفن.
(۱۲۸٦) A و for ز. (۱۲۸۷) L همچون که فرزندان. (۱۲۸۸) ABL Bul.
گه حضیض و گه میانه گاه اوج, and so corr. in C.
(۱۲۹۴) ABL Bul. زآشتی. B مرگ ز آنك اندر. Bul. مرگ دان کاندر. AB Bul. میانش.

گر قضا پوشد سِیَه همچون شَبَت • هم قضا دستت بگیرد عاقبت
گر قضا صد بار قصدِ جان کند • هم قضا جانت دهد درمان کند
۱۲۶۰ این قضا صد بار اگر راهت زند • بر فَرازِ چرخ خرگاهت زند
از کرم دان این که می‌ترساندت • تا بمُلکِ ایمنی بنْشاندت
این سخن پایان ندارد گشت دیر • گوش کن تو قصّهٔ خرگوش و شیر

پای وا پس کشیدن خرگوش از شیر چون نزدیک چاه رسید،

چونك نزدِ چاه آمد شیر دید • کز ره آن خرگوش ماند و پا کشید
گفت پا وا پس کشیدی تو چرا • پای‌را وا پس مکش پیش اندر آ
۱۲۶۵ گفت کو پایم که دست و پای رفت • جانِ من لرزید و دل از جای رفت
رنگِ رُویم‌را نمی‌بینی چو زر • زاندرون خود می‌دهد رنگم خبر
حق چو سیمارا مُعَرِّف خوانده است • چشمِ عارف سوی سیما مانده است
رنگ و بو غمّاز آمد چون جَرَس • از فَرَس آگه کند بانگِ فَرَس
بانگِ هر چیزی رساند زو خبر • تا بدانی بانگِ خر از بانگِ دَر
۱۲۷۰ گفت پیغمبر بتمییزِ کسان • مَرْءُ مَخْفِیٌّ لَدَی طَیِّ ٱللِّسان
رنگِ اُو از حالِ دل دارد نشان • رحمتم کن مِهْرِ من در دل نشان
رنگِ رُویِ سرخ دارد بانگِ شُکْر • بانگِ رویِ زرد باشد صبر و نُکْر
در من آمد آنك دست و پا ببُرْد • رنگِ رُو و قوّت و سیما ببُرْد
آنك در هرچِ در آید بشْکند • هر درخت از بیخ و بُن او بر کَند

(۱۲۶۰) C بر فراز بخت, corr. in marg. (۱۲۶۵) A پای for جای.

(۱۲۶۷) AB Bul. رنك رو غمّاز. (۱۲۶۹) C بانگ در از بانگ خر, corr. above.

(۱۲۷۰) BC پیغامبر. L. لسان. (۱۲۷۱) A رنگ رو از جان دارد صد نشان.

(۱۲۷۲) L رنگ روی زرد. ABL Bul. دارد for باشد, and so corr. in C.

(۱۲۷۳) Bul. رنگ روی. AL قوّت سیما.

(۱۲۷۴) Bul. آنچه for آنك.

: موسی نـامِ چوبش بُـد عصا * نـزدِ خالق بود نـامش اژدهـا
د عُمَررا نـام اینجـا بُت‌پرست * لیك مومن بود نامش در اَلَسْت
ك بُـد نزدیكِ مـا نامش مَنی * پیشِ حق بودی تو كین دَم با مَنی
رتی بود این منی انـدر عـدم * پیشِ حق موجود نه بیش و نـه كم
صل آن آمـد حقیقت نـامِ ما * پیشِ حضرت كآن بود انجـام ما
ردرا بـر عاقبت نامی نهـد * نی بر آن كو عاریت نامی نهد
ثمِ آدم چون بنورِ پاك دیـد * جان و سِـرِّ نامهـا گشتش پدیـد
ین مَلَك انوارِ حق در وی بیافت * در سجود افتاد و در خدمت شتافت
ن چنین آدم كه نامش می‌بَرَم * گـر ستـایم تـا قیـامت قاصـرم
ن همه دانست و چون آمد قضا * دانشِ یك نَهْی شد بـر وی خطا
ی عجب نَهْی از پیِ تحریم بود * یـا بتأویلی بُـد و تَوْهیـم بود
دلش تأویل چون ترجیح یافت * طبع در حیرت سوی گندم شتافت
غبان‌را خار چون در پـای رفت * دُزد فرصت یافت و كالا بُرد تَفْت
ین زحیرت رَست بـاز آمد بـراه * دیـد بُرده دزد رَخْت از كارگـاه
نَـا إِنَّـا ظَلَمْنَـا گفت و آه * یعنی آمد ظلمت و گم گشت راه
ن قضا ابری بود خورشیدپوش * شیر و اژدرهـا شود زو همچو موش
ن اگر دامی نبینم گـاهِ حُكم * من نـه تنهـا جاهلم در راهِ حُكم
ے خُنُك آنكـو نكوكاری گرفت * زوررا بگـذاشت او زاری گرفت

(۱۲۴۲) C این كه for كین, with تو suppl. above. L Bul. حق این نقش بد كه
(۱۲۴۳) Suppl. in marg. C. L صورتش. B Bul. بد for بود. با مَنی.
(۱۲۴۴) L آمد آن. (۱۲۴۵) B كامی نهد in the second hemistich.
(۱۲۴۷) A بر وی. C بتافت (۱۲۴۸) AB Bul.
مدح این آدم كه نامش می‌برم * قاصرم گر تـا قیامت بشمرم
(۱۲۴۹) A Bul. om. و. Bul. آمد چون قضا (۱۲۵۰) L تا بتاویلی.
(۱۲۵۲) ABL Bul. om. و. (۱۲۵۴) L زحیرت باز آمد شد براه.
(۱۲۵۵) A Bul. پس قضا. (۱۲۵۶) A من بتنها.

چون گرفتارْ آمدی در دام او • چون قفص اندر شدی ناکام او
١٢٣٥ پس سلیمان گفت ای هدهد رواست • کز تو در اوّل قدح این دُرد خاست
چون نمایی مستی ای خورده تو دوغ • پیشِ من لافی زنی آنگه دروغ

جواب گفتن هدهد طعنهٔ زاغرا،

گفت ای شه بر منِ عُورِ گدا • قولِ دشمن مشنو از بهرِ خدا
گر نباشد این که دعوی میکنم • من نهادم سَر ببُرّ این گردنم
زاغ کو حکمِ قضارا مُنْکِرست • گر هزاران عقل دارد کافرست
١٢٤٠ در تو تا کافی بود از کافران • جایِ گَند و شهوتی چون کافِ ران
من ببینم دامرا اندر هوا • گر نپوشد چشمِ عقلمرا قضا
چون قضا آید شود دانش بخواب • مَه سِیَه گردد بگیرد آفتاب
از قضا این تَعْبِیَه کَی نادِرَست • از قضا دان کو قضارا مُنْکِرست

قصّهٔ آدم علیه السلم و بستن قضا نظر اورا از مراعات صریح نهی و ترک تأویل،

بُو اَلْبَشَر کو عَلَّمَ اَلْاَسْما بَگست • صد هزاران عِلْمش اندر هر رگست
١٢٤٥ اسمِ هر چیزی چنان کآن چیز هست • تا بپایان جانِ اورا داد دست
هر لَقَب کو داد آن مُبْدَّل نشد • آنك چُستش خواند او کاهل نشد
هرك آخر مومنست اوّل بدید • هرك آخر کافر اورا شد پدید
اسمِ هر چیزی تو از دانا شنو • سرِّ رمزِ عَلَّمَ اَلْاَسْما شنو
اسمِ هر چیزی بَرِ ما ظاهرش • اسمِ هر چیزی بَرِ خالق سِرش

(١٢٣٤) Bul. قفس. (١٢٣٦) B وآنگه. (١٢٣٧) A بر من ای عور. AB Bul. من for پس A. گر ببطلانست دعوی کردمم (١٢٣٨) AB Bul. خدای. AB Bul. گدای.
(١٢٣٩) A هزارش. (١٢٤٠) A تا کامی بود. A شهوت. (١٢٤١) C چشم و عقلمرا.
(١٢٤٤) L بگست for بدست. (١٢٤٥) L علم هر چیزی.

ای بسا هندو و تُرك همزبان • ای بسا دو تُرك چون بیگانگان
پس زبانِ محرمی خود دیگرست • همدلی از همزبانی بهترست
غیرِ نطق و غیرِ ایما و سِجِل • صد هزاران ترجمان خیزد زدل
جملهٔ مرغان هر یکی اسرارِ خود • از هنر وز دانش و از کارِ خود
۱۲۱۰ با سلیمان یك بیك وا می‌نمود • از برای عرضه خودرا می‌ستود
از تکبّر نی و از هستیِ خویش • بهرِ آن تا ره دهد اورا بپیش
چون بباید بَرْده‌را از خواجهٔ • عرضه دارد از هنر دیباجهٔ
چونك دارد از خریداریش ننگ • خود کند بیمار و شَلّ و کَرّ و لنگ
نَوْبتِ هُدْهُد رسید و پیشه‌اش • وآن بیانِ صنعت و اندیشه‌اش
۱۲۱۵ گفت ای شه یك هنر کان کِهْترست • باز گویم گفتِ کوته بهترست
گفت برگو تا کُدامست آن هنر • گفت من آنگه که باشم اوج بَر
بنْگرم از اوج با چشمِ یقین • من ببینم آب در قعرِ زمین
تا کجااست و چه عُمْقستش چه رنگ • از چه می‌جوشد زخاکی یا زسنگ
ای سلیمان بهرِ لشکرگاه‌را • در سفر می‌دار این آگاه‌را
۱۲۲۰ پس سلیمان گفت ای نیکو رفیق • در بیابانهای بی‌آبِ عمیق

طعنهٔ زاغ در دعوئ هدهد،

زاغ چون بشْنود آمد از حسد • با سلیمان گفت کو کژ گفت و بَد
از ادب نبْود بپیشِ شه مقال • خاصّه خودلافِ دروغین و مُحال
گر مر اورا این نظر بودی مدام • چون ندیدی زیرِ مُشتی خاك دام

(۱۲۰۸) In C this verse follows v. ۱۲۰٤. (۱۲۱۰) C عرض.
(۱۲۱۲) A چون بیابد برده راه از خواجهٔ. (۱۲۱۳) AB Bul. بیمار و کرّ و شلّ.
(۱۲۱٤) C صنعت اندیشه‌اش. (۱۲۱٦) B اوج در. (۱۲۱۷) L می‌بینم.
(۱۲۱۸) Bul. و چه عمقست و چه رنگ. (۱۲۲۰) Bul. بی آب و عمیق. After this verse L Bul. add: تا بیابی بهر لشکر آب‌را • در سفر سقا شوی اصحاب‌را
(۱۲۲۱) A در حسد.

حالِ فرعونی که هامان‌را شنود • حالِ نمرودے که شیطان‌را شنود
دشمن ارچه دوستانه گویدت • دام دان گرچه زدانه گویدت
گر ترا قندی دهد آن زهر دان • گر بتن لطفی کند آن قهر دان
چون قضا آید نبینی غیرِ پوست • دشمنانرا باز نشناسی زدوست
۱۱۹۵ چون چنین شد ابتهال آغاز کن • ناله و تسبیح و روزه ساز کن
ناله می‌کن کای تو عَلّامُ ٱلْغُيُوب • زیرِ سنگِ مکرِ بَد مارا مکوب
گر سگی کردیم اے شیرآفرین • شیررا مگمار بر ما زین کمین
آبِ خوش‌را صورتِ آتش مده • اندر آتش صورتِ آبی منه
از شرابِ قهر چون مستی دهی • نیستهارا صورتِ هستی دهی
۱۲۰۰ چیست مستی بندِ چشم از دیدِ چشم • تا نماید سنگ گوهر پَشْم یَشْم
چیست مستی حِسّها مُبْدَل شدن • چوبِ گز اندر نظر صَنْدَل شدن

قصّهٔ هُدهُد و سلیمان در بیان آنك چون قضا آید چشمهای روشن بسته شود،

چون سلیمان‌را سراپرده زدند • پیشِ او مرغان بخدمت امدند
همزبان و مَحْرَمِ خود یافتند • پیشِ او یك یك بجان بشتافتند
جملهٔ مرغان ترك کرده چیك چیك • با سلیمان گشته أَفْصَحْ مِنْ أَخِيك
۱۲۰۵ همزبانی خویشی و پیوندیست • مرد با نامَحْرَمان چون بَنْدِیست

(۱۱۹۱) B جان فرعونی. L ستود for شنود *bis*. (۱۱۹۶) Bul. امتحان for مکر بد. In the second hemistich L has انتقام از ما مکش اندر ذنوب. (۱۱۹۷) After this verse Bul. adds: یا کریم العفو ستّار العیوب • انتقام از ما مکش اندر ذنوب
(۱۱۹۸) Suppl. in marg. A. (۱۱۹۹) Suppl. in marg. A. B حق for قهر.
(۱۲۰۱) Bul. چوب کژ.
Heading: A تاریك شود.
(۱۲۰۲) A جملهٔ مرغانش بخدمت. L جمله مرغان پیش او می‌آمدند.
(۱۲۰۴) ABC جیك جیك.

ت همرهرا یگرو نه پیشِ من • ورنه قربانی تو اندر کیشِ من
ـه کردیش بسی سودے نکرد • یارِ من بستد مرا بگذاشت فرد
ـم از زَفتی سه چندان بُد که من • هم بلطف و هم بخوبی هم بتن
ـ ازین زآن شیر این ره بسته شد • رشتهٔ اَیمانِ ما بگسسته شد
وظیفه بعد ازین اومید بُر • حق همی گویم ترا والحقُّ مُر
وظیفه بایدت ره پاك كن • هین بیا و دفعِ آن بی‌باك كن

جواب گفتن شیر خرگوش‌را و روان شدن با او،

ت بسمِ اللّه بیا تا او کجاست • پیش در شو گر همی‌گویی تو راست
سزای او و صد چون او دهم • ور دروغست این سزای تو دهم
ـدر آمد چون قلاوزے بپیش • تا برد اورا بسوے دامِ خویش
ی چاهی کو نشانش کرده بود • چاهِ مَغرا دامِ جانش کرده بود
شدند این هر دو تا نزدیكِ چاه • اینْت خرگوشی چو آبی زیرِ کاه
ب کاهی‌را بهامون می‌بَرَد • کاه کوهی‌را عجب چون می‌بَرَد
ـمِ مکرِ او کمندِ شیر بود • طُرفه خرگوشی که شیری می‌رُبود
سیٔ فرعون‌را با رودِ نیل • می‌کشد با لشکر و جمعِ ثقیل
پشّهٔ نمرودرا با نیمِ پَر • می‌شکافد بی محابا درزِ سر
لِ آن کو قولِ دشمن‌را شنود • بین جزای آنك شد یارِ حسود

(۱۱۷۵) Bul. کن for نه. (۱۱۷۷) L دو چندان. (۱۱۷۸) In the seco
hemistich AL Bul. and C in marg. have حال ما این بود با تو گفته شد, and so
which inserts و before با. (۱۱۷۹) L Bul. امید. C Bul. همی گوید.
(۱۱۸۰) A هم بیا. AL این بی باك. (۱۱۸۱) Bul. پیشتر شو. (۱۱۸٤) L مُغرا اه
(۱۱۸۶) ABL Bul. آب کوهی‌را عجب, and so corr. in C. (۱۱۸۷) Bul. او
دام کمند شیر بود. (۱۱۸۸) B تا رود نیل. L در رود نیل. (۱۱۸۹) A شکافد
می‌رود در مغز سر, and so L, which has تا for در.

عذر گفتن خرگوش

گفت خرگوش الامان عذرم هست ٭ گر دهد عفوِ خداوندیت دست

گفت چه عذر ای قصورِ ابلهان ٭ این زمان آیند در پیشِ شهان

مرغِ بی‌وقتی سرت باید بُرید ٭ عذرِ احمق را نمی‌شاید شنید

۱۱۶۰ عذرِ احمق بتر از جُرمش بود ٭ عذرِ نادان زهرِ دانش‌کُش بود

عذرت ای خرگوش از دانش تهی ٭ من چه خرگوشم که در گوشم نهی

گفت ای شه ناکسی را کس شمار ٭ عذرِ اِسْتَم‌دیده‌ٔ را گوش دار

خاصّه از بهرِ زکوةِ جاهِ خود ٭ گُمرهی را تو مران از راهِ خود

بحر کو آبی بهر جُو می‌دهد ٭ هر خسی را بر سر و رُو می‌نهد

۱۱۶۵ کم نخواهد گشت دریا زین کرم ٭ از کرم دریا نگردد بیش و کم

گفت دارم من کرم بر جای او ٭ جامهٔ هر کس بُرم بالای او

گفت بشنو گر نباشم جای لطف ٭ سر نهادم پیشِ اژدرهای عُنف

من بوقتِ چاشت در راه آمدم ٭ با رفیقِ خود سوی شاه آمدم

با من از بهرِ تو خرگوشی دگر ٭ جُفت و همره کرده بودند آن نفر

۱۱۷۰ شیری اندر راه قصدِ بنده کرد ٭ قصدِ هر دو همرهِ آینده کرد

گفتمش ما بندهٔ شاهنشهیم ٭ خواجه‌تاشانِ کهِ آن درگهیم

گفت شاهنشه که باشد شرم دار ٭ پیشِ من تو یادِ هر ناکس میار

هم ترا و هم شهت را بر درم ٭ گر تو با یارت بگردید از درم

گفتمش بگذار تا بارِ دگر ٭ رویِ شه بینم بَرَم از تو خبر

Heading: C in marg. and Bul. add و لابه کردن شیررا.

(۱۱۵۷) L عذر for عفو.   (۱۱۶۰) Bul. بدتر. L عذر احمق نیز از حمقش بود. ABL Bul. زهر هر دانش بود.   (۱۱۶۱) ABL Bul. نه خرگوشم, and so C in marg.

(۱۱۶۳) ABL Bul. خاص. AB Bul. زکات.   (۱۱۶۴) L بهر جوئی دهد. A om. و.

(۱۱۶۹) Suppl. in marg. A. Bul. خرگوش. C om. و.   (۱۱۷۰) Suppl. in marg. A.

(۱۱۷۱) A و که آن درگهیم.   (۱۱۷۲) A کی باشد. ABL مه آر.

چون زدانش موجِ اندیشه بتاخت * از سخن وآواز او صورت بساخت

۱۱۴۰ از سخن صورت بزاد و باز مُرد * موج خودرا باز اندر بحر بُرد

صورت از بی‌صورتی آمد برون * باز شد که اِنّا اِلَیهِ راجِعُون

پس ترا هر لحظه مرگ و رَجْعتیست * مُصْطَفی فرمود دنیا ساعتیست

فِکْرِ ما تیریست از هُو در هَوا * در هوا کی پاید آید تا خدا

هر نَفَس نَو میشود دنیا و ما * بی‌خبر از نَو شدن اندر بقا

۱۱۴۵ عمر همچون جوی نَو نَو میرسد * مُسْتَمِرّی می‌نماید در جسد

آن زتیزی مُسْتَمِرْشکل آمدست * چون شَرَر کش تیز جُنْبانی بدست

شاخِ آتش‌را بجنبانی بساز * در نظر آتش نماید بس دراز

این درازیٔ مُدّت از تیزیٔ صُنْع * می‌نماید سُرْعت‌انگیزیٔ صُنْع

طالبِ این سِرّ اگر علّامه‌ایست * نَك حُسامُ ٱلدّین که سامی نامه‌ایست

آمدن خرگوش نزد شیر و خشم شیر بر وی،

۱۱۵۰ شیر اندر آتش و در خشم و شور * دید کآن خرگوش می‌آید زدُور

میدود بی دهشت و گستاخ او * خشمگین و تُندْ و تیز و تُرُش‌رُو

کز شکسته آمدن تُهْمت بود * وز دلیری دفعِ هر رِیبت بود

چون رسید او پیشتر نزدیكِ صف * بانگ بر زد شیر های ای ناخَلَف

من که گاوانرا زهَم بدْریده‌ام * من که گوش پیلِ نر مالیده‌ام

۱۱۵۵ نیم خرگوشی که باشد کو چنین * امرِ مارا افگند اندر زمین

ترکِ خواب و غفلتِ خرگوش کن * غُرّهٔ این شیر ای خَر گوش کن

(۱۱۴۰) A خون‌را for خودرا. (۱۱۴۱) AB Bul. کانّا. C الینا راجعون.

(۱۱۴۲) L که ترا. (۱۱۴۸) Bul. این دراز و مدّت.

Heading: ABL Bul. رسیدن خرگوش بشیر and om. what follows in C.

(۱۱۵۰) A می‌آمد. L در خشم شور. (۱۱۵۱) A تند تیز.

(۱۱۵۳) L هان for های, C om. ای. (۱۱۵۴) L Bul. پیلانرا for گاوانرا. ABL Bul. شیر نر, and so corr. in C. (۱۱۵۵) ABL Bul. افگند او بر زمین.

کآن که دزدید اسبِ ما را کو و کیست ٭ این که زیرِ رانِ تُست ای خواجه چیست

آری این اسبست لیکن اسب کو ٭ با خود آ ای شهسوارِ اسب‌جُو

۱۱۲۰ جان زپیدایی و نزدیکیست گُم ٭ چون شِکَمِ پُر آب و لب‌خُشکی چو خُم

کی ببینی سرخ و سبز و فُوررا ٭ تا نبینی پیش ازین سه نوررا

لیك چون در رنگ گُم شد هوشِ تو ٭ شد زنور آن رنگها رُوپوشِ تو

چونك شب آن رنگها مستور بود ٭ پس بدیدی دیدِ رنگ از نور بود

نیست دیدِ رنگ بی نورِ برون ٭ همچنین رنگِ خیالِ اندرون

۱۱۲۵ این برون از آفتاب و از سُها ٭ واندرون از عکسِ انوارِ عُلَی

نورِ نورِ چشم خود نورِ دلست ٭ نورِ چشم از نورِ دلها حاصلست

باز نورِ نورِ دل نورِ خداست ٭ کو زنورِ عقل و حِس پاك و جُداست

شب نبُد نوری ندیدی رنگ‌را ٭ پس بضدِّ نور پیدا شد ترا

دیدنِ نورست آنگه دیدِ رنگ ٭ وین بضدِّ نور دانی بی درنگ

۱۱۳۰ رنج و غم‌را حق پیِ آن آفرید ٭ تا بدین ضد خوش‌دلی آید پدید

پس نهانیها بضد پیدا شود ٭ چونك حق‌را نیست ضد پنهان بود

که نظر بر نور بود آنگه برنگ ٭ ضد بضد پیدا بود چون روم و زنگ

پس بضدِّ نور دانستی تو نور ٭ ضدّ ضدرا می‌نماید در صُدور

نورِ حق‌را نیست ضدّی در وُجود ٭ تا بضدّ اورا توان پیدا نمود

۱۱۳۵ لاجَرَم أَبْصارُنا لا تُدْرِكُه ٭ وَهُوَ يُدْرِكُ بین تو از موسی و کُه

صورت از معنی چو شیر از بیشه دان ٭ یا چو آواز و سخن زاندیشه دان

این سخن و آواز از اندیشه خاست ٭ تو ندانی بحرِ اندیشه کجاست

لیك چون موجِ سخن دیدی لطیف ٭ بحرِ آن دانی که باشد هم شریف

(۱۱۱۸) A آنك دزدید. A کیست for چیست. (۱۱۱۹) AB لیك این اسب. ABL آی for آ. (۱۱۲۱) A که بینی سرخ سبز. B بوررا for فوررا. (۱۱۲۲) A شد for شب. (۱۱۲۸) ABL Bul. نور و ندیدی. AB Bul. رنگها, and so C in marg. (۱۱۲۹) A و آنگه. (۱۱۳۱) L پس نهانیها. (۱۱۳۲) L گر نظر. (۱۱۳۶) AB Bul. om. و.

زآنك نوبش پادشاهان از هَواست • بارنامهٔ انبیا از کبریاست

١١٠٥ از دِرَمها نامِ شاهان بر کَنَند • نامِ احمد تا ابد بر می‌زنند

نامِ احمد نامِ جملهٔ انبیاست • چونك صد آمد نَوَد هم پیشِ ماست

هم در بیان مکر خرگوش، ٥١

در شدن خرگوش بس تأخیر کرد • مکرها با خویشتن تقریر کرد

در ره آمد بعدِ تأخیرِ دراز • تا بگوشِ شیر گوید یك دو راز

تا چه عالَمهاست در سودای عقل • تا چه با پهْناست این دریای عقل

١١١٠ صورتِ ما اندرین بحرِ عذاب • می‌دود چون کاسها بر روی آب

تا نشد پُر بر سرِ دریا چو طَشْت • چونك پُر شد طشت در وی غرق گشت

عقل پنهانست و ظاهر عالَمی • صورتِ ما موج و یا از وی نَمی

هرچه صورت می وسیلت سازدش • زآن وسیلت بحر دُور اندازدش

تا نبیند دل دهندهٔ رازرا • تا نبیند تیر دُورانداز‌را

١١١٥ اسبِ خودرا یاوه داند وز ستیز • می‌دوانَد اسبِ خود در راه تیز

اسبِ خودرا یاوه داند آن جَواد • و اسبِ خود اورا کَشان کرده چو باد

در فغان و جُست و جُو آن خیره‌سَر • هر طرف پرسان و جویان دَر بدَر

(١١٠٦) After this verse L adds:

این سخن پایان ندارد ای پسر • قصّهٔ خرگوش گو و شیر نر

and so Bul., which has شیر و خرگوش بود قصّه سر بسر.

Heading: Bul. adds و تأخیر کردن در رفتن.

(١١٠٧) A تقدیر کرد.   (١١٠٨) L بعد از آن شد بعد تاخیر دراز.

(١١٠٩) After this verse Bul. adds:

بود بحر بیکران عقل بشر • باید آن یم‌را چو غوّاص ای پسر

(١١١٠) Bul. میرود. Bul. در روی آب.   (١١١٣) ABL Bul. om. و before یا.

(١١١٤) A نیز for تیز. In L this verse is immediately followed by v. ١١١٧.

(١١١٥) A و ستیز. In B this and the next verse are transposed.

(١١١٦) Bul. om. و before اسب.   (١١١٧) A در فغان جست‌جو.

اینك این دریا و این کشتی و من • مردِ کشتیبان و اهل و رأی‌زن
۱۰۸۵ بر سرِ دریا همی‌رانَد او عَمَد • می‌نمودش آن قَدَر بیرون زحد
بود بی حدّ آن چنین نِسْبت بدو • آن نظر که بیند آنرا راست کو
عالمش چندان بود کش بینش‌است • چشم چندین بحر همچندینش‌است
صاحبِ تأویلِ باطل چون مگس • وَهْمِ او بَوْلِ خر و تصویرْ خس
گر مگس تأویل بگذارد برای • آن مگس‌را بخت گرداند هُمای
۱۰۹۰ آن مگس نبْود کش این عِبْرت بود • رُوحِ او نی در خورِ صورت بود

تولیدن شیر از دیر آمدن خرگوش،

همچو آن خرگوش کو بر شیر زد • رُوحِ او کی بود اندر خوردِ قد
شیر می‌گفت از سرِ تیزی و خشم • کز رهِ گوشم عدو بر بست چشم
مکرهای جَبْریانم بستهٔ کرد • تیغِ چوبینشان تنم‌را خسته کرد
زین سپَس من نشْنوم آن دَمْدَمه • بانگِ دیوانست و غُولان آن همه
۱۰۹۵ بر دَران ای دل تو ایشانرا مَایست • پوستشان برکَن کِشان جز پوست نیست
پوست چه بْوَد گفتهای رنگ‌رنگ • چون زِرِه بر آب کش نبْود درنگ
این سخن چون پوست و معنی مغز دان • این سخن چون نقش و معنی همچو جان
پوست باشد مغزِ بَدرا عَیْب‌پوش • مغزِ نیکورا زغیرت غَیْب‌پوش
چون قلم از باد بُد دَفْتر زآب • هرچ بنویسی فنا گردد شتاب
۱۱۰۰ نقشِ آبست ار وفا جوُیی از آن • باز گردی دستهای خود گزان
باد در مَرْدُم هوا و آرزوست • چون هوا بگذاشتی پیغامِ هُوست
خوش بود پیغامهای کِرْدگار • کو زسَر تا پای باشد پایدار
خُطبهٔ شاهان بگردد وآن کِیا • جز کیا و خُطبهای انبیا

(۱۰۸۸) L فهم او. (۱۰۹۰) L کش این غیرت بود. (۱۰۹۲) A زخشم.
(۱۰۹٤) L بشنوم. A زین سبب. Bul. و غولانست همه. (۱۰۹۵) Bul. مایست.
(۱۰۹۷) A چون نقش معنی. (۱۰۹۹) L بنوشی.

جبر چه بْوَد بستنِ اِشکسته‌را • یا بپیوستن رگی بگْسسته‌را
چون درین ره پایِ خود نشکسته • بر کِه می‌خندی چه پارا بسته
وآنك پایش در رهِ کُوشِش شکست • در رسید اورا بُراق و بر نشست
حاملِ دین بود او محمول شد • قابلِ فرمان بُد او مقبول شد
۱۰۷۵ تا کنون فرمان پذیرفتی زشاه • بعد ازین فرمان رساند بر سپاه
تا کنون اختر اثر کردی در او • بعد ازین باشد امیرِ اختر او
گر ترا اِشکال آید در نظر • پس تو شك داری در اِنْشَقَّ ٱلْقَمَر
تازه کن ایمان نه از گُفتِ زبان • ای هوارا تازه کرده در نهان
تا هوا تازه‌ست ایمان تازه نیست • کین هوا جز قفلِ آن دروازه نیست
۱۰۸۰ کرده تأویلِ حرفِ بِکررا • خویش‌را تأویل کن نی ذِکررا
بر هوا تأویلِ قرآن می‌کُنی • پست و کژ شد از تو معنیِ سَنی

زیافت تأویلِ رکیكِ مگس ،

آن مگس بر برگِ کاه و بَوْلِ خر • همچو کشتی‌بان همی‌افراشت سَر
گفت من دریا و کشتی خوانده‌ام • مدّتی در فکرِ آن می‌مانده‌ام

(۱۰۷۱) Bul. رگ. (۱۰۷۳) AC بر کی . L چو پارا. (۱۰۷٤) AL و او محمول.
(۱۰۷۵) Bul. رسانده. After this verse C has a lacuna extending to v. ۱۱۰۸.
(۱۰۷۹) A و ایمان. (۱۰۸۰) L خویشتن.

After the Heading L inserts the following verses:

مانند احوالت بدآن طرفه مگس • که همین (همی) پنداشت خودرا هست کس
از خود او سرمست گشته بی شراب • ذرّهٔ خودرا بدیده آفتاب
وصف بازانرا شنیده در بیان • گفته من عنقای وقتم در زمان

Bul. adds:

ماند احوالت بدآن طرفه مگس • کو همی پنداشت خودرا هست کس
مست پر جوش بود بی کیف شراب • ذرّهٔ ذاتش بدید چون آفتاب
گوش کرد او وصف شهبازان همان • گفت من عنقای وقتم بیگمان

(۱۰۸۲) L کان مگس.

قصّهٔ مکر خرگوش،

١٠٥٥ ساعتی تأخیر کرد اندر شدن • بعد زآن شد پیشِ شیرِ پنجه‌زن
زآن سبب کاندر شدن او ماند دیر • خاك‌را می‌کَند و می‌غرّید شیر
گفت من گفتم که عهدِ آن خَسان • خام باشد خام و سُست و نارسان
دَمْدَمهٔ ایشان مرا از خَر فگند • چند بفریبد مرا این دهر چند
سخت در ماند امیرِ سُست‌ریش • چون نه پس بیند نه پیش از احمقیش
١٠٦٠ راه هموارست و زیرش دامها • قحطِ معنی در میانِ نامها
لفظها و نامها چون دامهاست • لفظِ شیرین ریگِ آبِ عمرِ ماست
آن یکی ریگی که جوشد آب ازو • سخت کم‌یابست رَوْ آن‌را بجُو
مَنْبَعِ حکمت شود حکمت‌طلب • فارغ آید او زتحصیل و سبب
لَوْحِ حافظ لوحِ محفوظی شود • عقلِ او از رُوح محظوظی شود
١٠٦٥ چون معلّم بود عقلش مردرا • بعد ازین شد عقل شاگردی ورا
عقل چون جبریل گوید احمدا • گر یکی گامی نهم سوزد مرا
تو مرا بگذار زین پس پیش ران • حدِّ من این بود ای سلطانِ جان
هرکه ماند از کاهلی بی شُکر و صبر • او همین داند که گیرد پایِ جَبْر
هرك جبر آورد خود رنجور کرد • تا همآن رنجوریَش در گور کرد
١٠٧٠ گفت پیغمبر که رنجوری بلاغ • رنج آرد تا بمیرد چون چراغ

(١٠٥٧) A دست for وسُست . C خام سست.   (١٠٦٠) Bul. om. و.

(١٠٦٣) After this verse Bul. adds:

هست آن ریگ ای پسر مرد خدا • کو بحق پیوست از خود شد جدا
آب عذب دین همی جوشد ازو • طالبانرا زآن حیاتست و نمو
غیر مرد حق چو ریگ خشك دان • کآب عمرترا خورد او هر زمان
طالب حکمت شو از مرد حکیم • تا ازو گردی تو بینا و علیم

(١٠٦٤) Bul. زتحصیل أدب.   (١٠٦٥) Instead of مردرا, L has ز ابتدا, and so C in marg.   (١٠٧٠) BCL پیغامبر.

باش تا حِسْهای تو مُبْدَل شود • تا ببینیشان و مُشکِل حَل شود
۱۰۴۰ تا سخنهای کِیان رَد کردهٔ • تا کِیان‌را سَرْوَر خود کردهٔ

باز طلبیدن نخچیران از خرگوش سرّ اندیشهٔ اورا،

بعد از آن گفتند کای خرگوشِ چُست • در میان آر آنچ در ادراکِ تست
ای که با شیری تو در پیچیدهٔ • باز گو رأیی که اندیشیدهٔ
مشورت ادراك و هشیاری دهد • عقلها مر عقل‌را یاری دهد
گفت پیغمبر بکن ای رأی‌زن • مشورت کَالْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَن

منع کردن خرگوش رازرا ازیشان،

۱۰۴۵ گفت هر رازی نشاید باز گفت • جُفت طاق آید گهی گه طاق جُفت
از صفا گر دَم زنی با آینه • تیره گردد زود با ما آینه
در بیانِ این سه کم جُنبان لبت • از ذَهاب و از ذَهَب وز مَذْهَبَت
کین سه‌را خصمست بسیار و عدو • در کمینت ایستد چون داند او
ور بگویی با یکی دو اَلْوداع • کُلُّ سِرٍّ جاوَزَ الاِثْنَیْنِ شاع
۱۰۵۰ گر دو سه پرّنده‌را بندی بهم • بر زمین مانند محبوس از الم
مشورت دارند سرّپوشیده خوب • در کِنایت با غَلَط‌افگن مشوب
مشورت کردی پَیَمْبَر بسته‌سَر • گفته ایشانش جواب و بی‌خبر
در مثالی بسته گفتی رای‌را • تا نداند خصم از سر پای‌را
او جواب خویش بگرفتی ازو • وز سُؤالش می‌نبُردی غیر بو

(۱۰۴۱) Bul. ای for کای. (۱۰۴۳) L باز گو رازی. (۱۰۴۴) ABCL پیغامبر.
Heading: AB از راز ایشانرا, and so Bul.
(۱۰۴۷) AC در میان این سه. (۱۰۴۸) Bul. بسیار خصمست.
(۱۰۵۳) A مثال. (۱۰۵٤) After this verse Bul. adds:

نیست پایان این سخن‌را کن رجوع • شیررا خرگوش کرد در درد جوع
ما حصل خرگوش کرد مکرش نهان • قومرا اندیشه‌اش ناید عیان

جان گمست آن صورتِ با تاب‌را • رَوْ بجُو آن گوهرِ کم‌یاب‌را
شد سرِ شیرانِ عالَم جمله پست • چون سگِ اصحاب‌را دادند دست
چه زیانستش از آن نقشِ نُفور • چونك جانش غرق شد در بحرِ نور
وصفِ صورت نیست اندر خامَها • عالِم و عادل بود در نامَها
۱۰۲۵ عالِم و عادل همه معنیست و بس • کش نیابی در مکان و پیش و پس
می‌زند بر تن زسوی لامکان • می‌نگنجد در فلك خورشیدِ جان

ذکر دانش خرگوش و بیان فضیلت و منافع دانش،

این سخن پایان ندارد هوش دار • گوش سوی قصّهٔ خرگوش دار
گوشِ خَر بفروش و دیگر گوشْ خَر • کین سخن‌را در نیابد گوشِ خَر
رَوْ تو روبه‌بازئ خرگوش بین • شیرگیری‌سازئ خرگوش بین
۱۰۳۰ خاتمِ مُلكِ سلیمانست علم • جملهٔ عالَم صورت و جانست علم
آدمی‌را زین هنر بیچاره گشت • خلقِ دریاها و خلقِ کوه و دشت
زو پلنگ و شیر ترسان همچو موش • زو نهنگِ بحر در صَفرا و جوش
زو پری و دیو ساحلها گرفت • هر یکی در جایِ پنهان جا گرفت
آدمی‌را دشمنِ پنهان بسیست • آدمئ با حذر عاقل کسیست
۱۰۳۵ خَلقِ پنهان زشتشان و خوبشان • می‌زند بر دل بهر دَم کوبشان
بهرِ غسل ار در رَوی در جوی‌بار • بر تو آسیبی زند در آب خار
گرچه پنهان خار در آبست پست • چونك در تو می‌خلد دانی که هست
خارخار وَحْیها و وسوسه • از هزاران کس بود نی یك کَسه

(۱۰۲۱) B نایاب‌را for با تاب‌را. (۱۰۲٤) L om. (۱۰۲۵) L om.
Heading: A منافع دانستن.
(۱۰۲۷) AB Bul. هوش for گوش. (۱۰۲۹) ABL مکر و شیراندازئ خرگوش بین, and so C in marg. and Bul., which omits و. (۱۰۳۲) ABL نهنگ و بحر.
(۱۰۳۵) L در دل. (۱۰۳٦) Bul. بر جویبار. (۱۰۳۷) Bul. بر تو می خلد.
(۱۰۳۸) L خارخار و حیلها.

اعتراض نخچیران بر سخن خرگوش،

۱۰۰۵ قوم گفتندش که ای خر گوش دار • خویش‌را اندازهٔ خرگوش دار
هین چه لافست این که از تو بهتران • در نیاوردند اندر خاطر آن
مُعْجَبی یا خود قضامان در پی‌است • ورنه این دَم لایق چون تو کی‌است

جواب خرگوش نخچیران‌را،

گفت ای یاران حقم اِلهام داد • مر ضعیفی‌را قوی رأیی فتاد
آنچ حق آموخت مر زنبوررا • آن نباشد شیررا و گوررا
۱۰۱۰ خانها سازد پُر از حلوای تر • حق برو آن علم‌را بگشاد در
آنچ حق آموخت کِرم پیله‌را • هیچ پیلی داند آن گون حیله‌را
آدم خاکی زحق آموخت علم • تا بهفتم آسمان افروخت علم
نام و ناموس مَلَك‌را در شکست • کوریٔ آنکس که در حق در شکست
زاهد چندین هزاران ساله‌را • پوزبندی ساخت آن گوساله‌را
۱۰۱۵ تا نداند شیر علم دین کشید • تا نگردد گرد آن قصر مشید
علمهای اهل حس شد پوزبند • تا نگیرد شیر زآن علم بلند
قطرهٔ دل‌را یکی گوهر فتاد • کآن بدریاها و گردونها نداد
چند صورت آخر ای صورت‌پرست • جان بی معنیت از صورت نرَست
گر بصورت آدمی اِنسان بُدی • احمد و بو جهل خود یکسان بُدی
۱۰۲۰ نقش بر دیوار مثل آدمست • بنگر از صورت چه چیز او کمست

Heading: Bul. om. (۱۰۰۷) L قضاتان.

Heading: AB Bul. باز جواب

(۱۰۱۴) ABL Bul. ششصد هزاران, and so corr. in C. (۱۰۱۵) A تا نتواند. BL Bul. نتاند, and so corr. in C. L علم و دین. (۱۰۱۸) A جان که بی معنیت, but که has been written above the line by some one who read بی معنیست.

(۱۰۲۰) L نقش آدمست . L بنگر اندر صورت او چه کمست . B Bul. اوراﮦ for او.

۹۹۰ پس دهانِ دل ببند و مُهر کن • پُر کُنَش از بادِ کِبْرِ مِنْ لَدُن
جهد حقّست و دوا حقّست و درد • مُنکِر اندر جَحْدِ جَهْدش جهد کرد

مقرّر شدن ترجیح جهد بر توکّل،

زین نمط بسیار برهان گفت شیر • کز جواب آن جَبْریان گشتند سیر
روبه و آهو و خرگوش و شغال • جبررا بگذاشتند و قیل و قال
عهدها کردند با شیر ژیان • کاندرین بیعت نیُفْتد در زیان
۹۹۵ قسمِ هر روزش بیاید بی جگر • حاجتش نبْود تقاضای دگر
قُرْعه بر هرك اوفتادی روز روز • سوی آن شیر او دویدی همچو یوز
چون بخرگوش آمد این ساغر بدَوْر • بانگ زد خرگوش آخر چند جَوْر

انکار کردن نخچیران بر خرگوش در تأخیر رفتن برِ شیر،

قوم گفتندش که چندین گاه ما • جان فدا کردیم در عهد و وفا
تو مجو بدنامئ ما ای عنود • تا نرنجد شیر رَوْ رَوْ زود زود

جواب خرگوش نخچیران را،

۱۰۰۰ گفت ای یاران مرا مُهلت دهید • تا بمَکْرم از بلا بیرون جهید
تا امان یابد بمکرم جانتان • ماند این میراثِ فرزندانتان
هر پیَمبر در میانِ اُمّتان • همچنین تا مَخْلَصی میخواندشان
کز فلك راهِ برون‌شَوْ دیده بود • در نظر چون مَرْدُمَك پیچیده بود
مَرْدُمش چون مردمك دیدند خُرْد • در بزرگیّ مردمك کس ره نبُرْد

(۹۹۱) ABL Bul. نفی جهدش, and so C in marg.
(۹۹٤) A کدرین. (۹۹۵) L بی ضرر. (۹۹۷) ABL کآخر.
Heading: AB Bul. جواب گفتن خرگوش ایشانرا.
(۱۰۰۲) ABL Bul. هر پیمبر امّتانرا در جهان.
(۱۰۰۳) Bul. دیده اند. Bul. پیچیده اند.

باز ترجیح نهادن شیر جهدرا بر توکّل و فواید جهدرا بیان کردن،

شیر گفت آری ولیکن هم ببین • جهدهای انبیا و مومنین
حق تعالی جهدشان‌را راست کرد • آنچ دیدند از جفا و گرم و سرد
حیلهاشان جملهٔ حال آمد لطیف • کُلُّ شَیْءٍ مِنْ ظَرِیفٍ هُو ظَرِیف
دامهاشان مرغِ گردونی گرفت • نقصهاشان جمله افزونی گرفت
٩٧٥ جهد می‌کن تا توانی ای کیا • در طریقِ انبیا و اولیا
با قضا پنجه زدن نبود جهاد • زآنك این‌را هم قضا بر ما نهاد
کافرم من گر زیان کردست کس • در رهِ ایمان و طاعت یك نَفَس
سر شکسته نیست این سررا مبند • یك دو روزی جهد کن باقی بخند
بد مَحالی جُست کو دنیا بجُست • نیك حالی جُست کو عُقْبَی بجُست
٩٨٠ مکرها در کسبِ دنیا باردست • مکرها در ترکِ دنیا واردست
مکر آن باشد که زندان حُفره کرد • آنك حفره بست آن مکریست سرد
این جهان زندان و ما زندانیان • حفره کن زندان و خودرا وا رهان
چیست دنیا از خدا غافل بُدن • نی قماش و نقره و میزان و زن
مال‌را کز بهرِ دین باشی حَمُول • نِعْمَ مالٌ صالِحٌ خواندش رسول
٩٨٥ آب در کَشتی هلاكِ کشتی‌است • آب اندر زیرِ کشتی پُشتی‌است
چونك مال و مُلك‌را از دل براند • زآن سلیمان خویش جز مسکین نخواند
کوزهٔ سَرْبسته اندر آبِ زَفت • از دلِ پُر باد فوقِ آب رفت
بادِ درویشی چو در باطن بود • بر سرِ آبِ جهان ساکن بود
گرچه جملهٔ این جهان مُلكِ وَیَست • مُلك در چشمِ دلِ او لا شَیْ‌است

---

(٩٧٣) AB جهدهاشان. (٩٧٤) L خوب for حال. (٩٧٨) Bul. سر شکسته
نیستی سررا. AL Bul. یك دو روزه. (٩٨٠) A مکرست سرد, (٩٨٣) Bul.
فرزند و زن. In A a later hand has written فرزند over میزان.
(٩٨٧) AL Bul. اندر آب رفت.

رویش از غم زرد وِ هر دو لب کبود • پس سلیمان گفت ای خواجه چه بود
گفت عزرابیل در من این چنین • یك نظر انداخت پُر از خشم و کین
گفت هین اکنون چه میخواهی بخواه • گفت فرما بادرا اے جان‌پناه
٩٦۰ تا مرا زینجا بهنُدستان بَرَد • بُوكِ بنده کآن طرف شد جان بَرَد
نك زدرویشی گریزانند خلق • لقمهٔ حرص و امل زآنند خلق
ترسِ درویشی مثالِ آن هِراس • حرص وکُوشِش‌را تو هندستان شناس
بادرا فرمود تا اورا شتاب • بُرْد سوی قعرِ هندستان بر آب
روزِ دیگر وقتِ دیوان و لِقا • پس سلیمان گفت عزرابیل‌را
٩٦٥ کآن مسلمان‌را بخشم از بهرِ آن • بنگریدی تا شد آواره زخان
گفت من از خشم کی کردم نظر • از تعجّب دیدمش در رَهْگذر
که مرا فرمود حق که امروز هان • جانِ اورا تو بهندستان ستان
از عجب گفتم گر اورا صد پَرَست • او بهندستان شدن دُور اندرَست
تو همه کارِ جهان‌را همچنین • کن قیاس و چشم بگْشا و ببین
٩٧۰ از که بگْریزیم از خود اے مُحال • از که بِرْبابیم از حقّ ای وبال

(٩٥٧) L روش گشته زرد. Bul. گفتش. (٩٦٤) After this verse Bul. has:

کان مسلمانرا نگاه پر ستیز • غربتی شد از دیارش بس عزیز

(٩٦٥) L بخشم از چه سبب. L بنگریدی باز گو ای پیك رب. Bul. زجان. After this verse Bul. adds:

ای عجب این کرده باشی بهر آن • تا شود آواره او از خانمان
گفتش ای شاه جهان بی مثال • فهم کژ کرد و نمود اورا خیال

L has the second of these verses, with بی زوال for بی مثال. (٩٦٦) L من درو از خشم. (٩٦٧) BL Bul. کامروز. Bul. رو for تو. A بهندوستان.

(٩٦٨) A بهندوستان. After this verse L adds:

چون بامر حق بهندوستان شدم • دیدمش آنجا و جانش بستدم

Bul. adds:

چون شدم با امر حق هندرا روان • قبض جانش کردم اندر آن مکان

(٩٧۰) AC از کی bis. L این محال. ABL بر تابیم از حق. L این وبال.

که شاخ افشان کند هر لحظه بـاد * بر سـرِ خفته بریـزد نُقل و زاد
بر خفتن در میانِ رهزنـان * مرغِ بی‌هنگام کَی یابـد امـان
بر اشـارتهـاش‌را بینی زنی * مَـرد پنـداری و چون بینی زَنی
ن قَدَر عقلی که داری گُم شود * سر که عقل از وی بپَرّد دُم شود
آنك بی‌شُکـری بود شوم و شَنـار * می‌بَـرَد بی‌شُکـررا در قعـرِ نـار
ـر توکّل میکنی در کار کن * کِشْت کن پس تکْیه بر جبّار کن

باز ترجیح نهادن نخچیران توکّل‌را بر جهد،

جمله با وی بانگها بـر داشتنـد * کآن حریصان که سببها کاشتنـد
صد هزار اندر هزار از مرد و زن * پس چـرا محروم ماندنـد از زمن
صد هزاران قَرْن زآغازِ جهـان * همچو اژْدَرْهـا گشاده صـد دهـان
مکرهـا کردنـد آن دانـا گـروه * که زبُن بر کنـده شد زآن مکر کوه
کرد وصفِ مکرهاشان ذُو الْجلال * لِتَـزُولَ مِنْـهُ أَقْـلالُ الْجِبـال
جز که آن قسمت که رفت اندر ازل * رُوی ننمود از شکـار و از عمل
جمله افتادنـد از تدبیر و کار * مانـد کار و حُکمهاے کردگـار
کسب جـز نامی مدان ای نامـدار * جهـد جز وهمی مپندار ای عَیّـار

نگریستن عزرائیل بر مردی و گریختن آن مرد در سرای سلیمٰن و تقریر ترجیح توکّل بر جهد و قلّت فایدهٔ جهد،

زاد مـردی چاشتگاهی در رسیـد * در سـرا عدلِ سُلَیْمـان در دویـد

(٩٤٢) L Bul. بر سرت دائم بریزد. A نقل و ناد. (٩٤٣) AB جبر و خفتن.
(٩٤٥) L بپرّد. B writes with *damma* as in the text. (٩٤٦) B قعر نار and so corr. in C. (٩٤٩) AL هزاران مرد و زن. (٩٥٣) A چونك آن قسمت L شکال. (٩٥٤) Instead of the second hemistich B has the second hemistic of the following verse. (٩٥٥) B om. Bul. مدار for مدان.
Heading: AB Bul. نگرستن. B ترجیح نهادن. (٩٥٦) L Bul. ساده مردی. L سرای

طفل تا گیرا و تا پویا نبود ٭ مرکبش جز گردن بابا نبود
چون فضولی گشت و دست و پا نمود ٭ در عنا افتاد و در کور و کبود
۹۲۵ جانهای خلق پیش از دست و پا ٭ میپریدند از وفا اندر صفا
چون بامر اِهْبِطُوا بندی شدند ٭ حبس خشم و حرص و خرسندی شدند
ما عیال حضرتیم و شیرخواه ٭ گفت اَلْخَلْقُ عِیالٌ لِلْإِلٰه
آنک او از آسمان باران دهد ٭ هم تواند کو زرحمت نان دهد

باز ترجیح نهادن شیر جهدرا بر توکّل،

گفت شیر آری ولی رَبُّ ٱلْعِباد ٭ نردبانی پیش پای ما نهاد
۹۳۰ پایه پایه رفت باید سوی بام ٭ هست جبّری بودن اینجا طمع خام
پای داری چون کنی خودرا تو لنگ ٭ دست داری چون کنی پنهان تو چنگ
خواجه چون بیلی بدست بنده داد ٭ بی زبان معلوم شد اورا مُراد
دست همچون بیل اشارتهای اوست ٭ آخر اندیشی عبارتهای اوست
چون اشارتهاش‌را بر جان نهی ٭ در وفای آن اشارت جان دهی
۹۳۵ پس اشارتهای اسرارت دهد ٭ بار بر دارد زتو کارت دهد
حاملی محمول گرداند ترا ٭ قابلی مقبول گرداند ترا
قابل امر وَیی قایل شوی ٭ وصل جویی بعد زآن واصل شوی
سعیِ شُکرِ نعمتش قُدرت بود ٭ جبرِ تو اِنکارِ آن نعمت بود
شکرِ قدرت قدرتت افزون کند ٭ جبر نعمت از کفت بیرون کند
۹۴۰ جبرِ تو خفتن بود در ره مخسپ ٭ تا نبینی آن در و درگه مخسپ
هان مخسپ ای جبریِ بی اعتبار ٭ جز بزیر آن درختِ میوه‌دار

---

(۹۲۴) Bul. om. و before دست. (۹۲۵) Bul. سوی for اندر.

Heading: AB Bul. om. باز.

(۹۳۷) AB قابل شوی. (۹۳۸) B سعی شکر نعمت.

(۹۴۱) AL کاهل for جبریِ, and so C in marg.

در حذر شوریدنِ شور و شَرست * رَوْ توکّل کن توکّل بهترست
۹۱۰ با قضا پنجه مزن ای تُند و تیز * تا نگیرد هم قضا با تو ستیز
مرده باید بود پیشِ حکمِ حق * تا نیاید زخم از رَبّ ٱلْفَلَق

ترجیح نهادن شیر جهد و اکتساب‌را بر توکّل و تسلیم،

گفت آری گر توکّل رَهْبَرست * این سَبَب هم سُنّتِ پیغمبرست
گفت پیغمبر بآوازِ بلند * با توکّل زانوی اُشتر ببند
رمزِ ٱلْکاسِبُ حَبِیبُ ٱللّه شنو * از توکّل در سبب کاهل مشو

ترجیح نهادن نخچیران توکّل‌را بر اجتهاد،

۹۱۵ قوم گفتندش که کسب از ضعفِ خَلْق * لقمهٔ تزویر دان بر قدرِ حَلْق
نیست کسبی از توکّل خوبتر * چیست از تسلیم خود محبوبتر
بس گریزند از بلا سوی بلا * بس جهند از مار سوی اژدها
حیله کرد اِنسان و حیله‌ش دام بود * آنك جان پنداشت خون‌آشام بود
در ببست و دشمن اندر خانه بود * حیلهٔ فرعون زین افسانه بود
۹۲۰ صد هزاران طفل کُشت آن کینه‌کَش * وآنك او می‌جُست اندر خانه‌اش
دیدهٔ ما چون بسی علّت دروست * رَوْ فنا کن دیدِ خود در دیدِ دوست
دیدِ ما را دیدِ او نعْمَ ٱلْعِوَض * یابی اندر دیدِ او کُلَّ غَرَض

---

(۹۱۱) B پیش امر حق.
Heading: B جهدرا بر توکّل. B om. و تسلیم.
(۹۱۲) BC پیغامبرست. After this verse L adds:
در توکّل جهد و کسب اولیترست * تا حبیب حق شوی وین بهترست
Bul. adds:
در توکّل جهد و کسب خوبتر عیان * که حبیب حق شوی تو بیگمان
(۹۱۴) ABC پیغامبر.   (۹۱۵) L سبب از ضعف. L لقمهٔ هر شخص.
(۹۲۲) L دید ما را کرد او. Bul. کلی غرض.

٨٩٥ مرغ‌را گر ذوق آید از صفیر ٭ چونك جنس خود نیابد شد نفیر
تشنه‌را گر ذوق آید از سراب ٭ چون رسد در وی گریزد جوید آب
مفلسان گر خوش شوند از زرّ قلب ٭ لیك آن رسوا شود در دار ضرب
تا زرانـدودیت از ره نفکند ٭ تا خیال کژ ترا چه نفکند
از کلیله باز جو آن قصّه‌را ٭ واندر آن قصّه طلب کن حصّه‌را

بیان توکّل و ترك جهد گفتن نخچیران بشیر،

٩٠٠ طایفهٔ نخچیر در وادیٔ خوش ٭ بوده‌اند از شیر اندر کش‌مکش
بس که آن شیر از کمین در می‌ربود ٭ آن چرا بر جمله ناخوش گشته بود
حیله کردند آمدند ایشان بشیر ٭ کز وظیفه ما ترا داریم سیر
جز وظیفه در پی صیدی میا ٭ تا نگردد تلخ بر ما این گیا

جواب گفتن شیر نخچیران‌را و فایدهٔ جهد گفتن،

گفت آری گر وفا بینم نه مکر ٭ مکرها بس دیده‌ام از زید و بکر
٩٠٥ من هلاك فعل و مکر مردمم ٭ من گزیدهٔ زخم مار و کژدمم
مردم نفس از درونم در کمین ٭ از همه مردم بتر در مکر و کین
گوش من لا یُلْدَغُ ٱلْمُؤْمِن شنید ٭ قول پیغمبر بجان و دل گزید

ترجیح نهادن نخچیران توکّل‌را بر جهد و اکتساب،

جمله کنتند ای حکیم با خبر ٭ اَلْحَذَرْ دَعْ لَیْسَ یُغْنِی عَنْ قَدَر

---

(٨٩٦) C چون بدید از وی, corr. in marg. (٨٩٧) B هم for گر.
(٨٩٩) B باز گو. Bul. باز خوان.
Heading: In Bul. the Heading precedes v. ٨٩٩.
(٩٠٠) ABL بودشان از شیر دایم کش‌مکش. (٩٠١) ABL می در ربود.
Heading: C om. گفتن after جواب.
(٩٠٧) ABCL پیغامبر.

ـب بودنـد مومن‌سوز و بس • سوخت خودرا آتش ایشان چو خس
ـك بودست أُمُّهُ ٱلْهَاوِیَه • هاویه آمد مر اورا زاویه
ادر فرزند جویان ویَست • اصلها مر فرعهارا در پیست
ـ اندر حوض اگر زندانیست • باد نشفش میکند کارکانیست
ـهاند وی‌بَرَد تا معدنش • اندك اندك تا نبینی بردنش
ـن نَفَس جانهای مارا همچنان • اندك اندك دزدد از حبس جهان
ـا إِلَیْهِ یَصْعَدُ اطْیَابُ ٱلْکَلِمِ • صاعِدًا مِنَّا إِلَی حَیْثُ عَلِمْ
ـرْتَقِی أَنْفَاسُنَا بِٱلْمُنْتَقَی • مُتْحَفًا مِنَّا إِلَی دَارِ ٱلْبَقَا
ـتَأْتِینَا مُکَافَاتُ ٱلْمَقَال • ضِعْفُ ذَاكَ رَحْمَةً مِنْ ذِی ٱلْجَلَال
ـمَّ یُلْجِینَا إِلَی أَمْثَالِهَا • کَیْ یَنَالَ ٱلْعَبْدُ مِمَّا نَالَهَا
ـذِی تَعْرُجْ وَتَنْزِلْ دَایِمَا • ذَا فَلَا زِلْتَ عَلَیْهِ قَایِمَا
ـی گویم یعنی این کشش • زآن طرف آید که آمد آن چشش
ـم هر قومی بسویی مانده‌است • کآن طرف یك روز ذوقی رانده‌است
ـقِ جنس از جنسِ خود باشد یقین • ذوقِ جزو از کُلِّ خود باشد ببین
ـگر آن قابلِ جنسی بود • چون بدو پیوست جنسِ او شود
و آب و نان که جنسِ ما نبود • گشت جنسِ ما و اندر ما فزود
ـبِ جنسیّت ندارد آب و نان • زاعتبارِ آخر آنرا جنس دان
زغیرِ جنس باشد ذوقِ ما • آن مگر مانند باشد جنس‌را
ـك مانندست باشد عاریت • عاریت باقی نماند عاقبت

---

(۸۷۶) L و پس. L سوخت خود آتش مر ایشانرا. (۸۷۷) In CL the hemist are transposed, but corr. in marg. C. (۸۷۹) ABL Bul. آبها در حوض, so in marg. C. A کان کانیست. L باد نیستش می‌کند کان کانیست.
(۸۸۲) L یرتقی. L بالمرتقی. B مُتْحِفًا. C دار الفنا, corr. in marg.
(۸۸۴) BC ضعفَ. (۸۸۶) C دایمًا. AB قایمًا. (۸۸۹) B د خود یقین
(۸۹۰) A تا مگر. A جنسی او. (۸۹۳) A زبهر جنس. L بغیر جنس.
(۸۹۴) B مانده‌ست. A و باشد.

آتش ابرٰهیم‌را دندان نزد • چون گزیدهٔ حق بود چونش گزد
زآتش، شهوت نزوزید اهلِ دین • باقیانرا برده تا قعرِ زمین
موجِ دریا چون بامرِ حق بتاخت • اهلِ موسی‌را زقبطی وا شناخت
خاك قارون‌را چو فرمان در رسید • با زر و تختش بقعرِ خود کشید
٨٦٥ آب و گِل چون از دَمِ عیسی چرید • بال و پر بگشاد مرغی شد پرید
هست تسبیحت بُخارِ آب و گِل • مرغِ جنّت شد زنفخِ صدقِ دل
کوهِ طُور از نورِ موسی شد برَقص • صوفیِٔ کامل شد و رَست او زنَقص
چه عجب گر کوهِ صوفی شد عزیز • جسمِ موسی از کلوخی بود نیز

طنز و انکار کردن پادشاه جهود و قبول ناکردن نصیحت خاصّان خویش،

این عجایب دید آن شاهِ جهود • جز که طنز و جز که اِنکارش نبود
٨٧٠ ناصحان گفتند از حد مگذران • مَرکبِ استیزه‌را چندین مران
ناصحان‌را دست بست و بند کرد • ظلم‌را پیوند در پیوند کرد
بانگ آمد کار چون اینجا رسید • پای دار ای سگ که قهرِ ما رسید
بعد از آن آتش چهل گز بر فروخت • حلقه گشت و آن جهودانرا بسوخت
اصلِ ایشان بود زآتش ابتدا • سوی اصلِ خویش رفتند انتها
٨٧٥ هم زآتش زاده بودند آن فریق • جُزوهارا سوی کُلّ آمد طریق

---

(٨٦٣) C نروزید اهل دین, and in marg. نسوزید. ABL Bul. نسوزد.

(٨٦٤) C بامر حق بتافت. C وا شناخت. (٨٦٥) A و مرغی شد بدید. B و مرغی شد پرید.

(٨٦٦) ABL Bul. زنفخ.

Heading: C om. جهود. L ناصحان خویش. B Bul. ناصحان و خاصان. In B the Heading follows v. ٨٦٩. In C it comes after v. ٨٧٣, but the error is rectified in marg. (٨٧٤) ABL Bul. بود آتش. L زایندا.

(٨٧٥) ABL Bul. باشد طریق and so corr. in C.

ـ سببها کانبیـارا رَهبَرست • آن سببهـا زین سببهـا برترست
سببرا آن سبب عامل کنـد • بـاز گاهی بی بَـر و عاطل کنـد
ـ سببرا مَحْـرَم آمـد عقلهـا • وآن سببهـاراست محـرم انبیـا
سبب چه بُوَد بتازی گو رَسَن • اندرین چَه این رسن آمد بفن
نش چرخه رسن را علّتست • چرخه‌گردان را ندیـدن زَلّتست
ـ رسنهـای سببهـا در جهان • هان و هان زین چرخ سرگردان مدان
ـی صِفْر و سرگردان چو چرخ • تـا نسوزی تو زبی‌مغزے چو مَرْخ
آتش میشود از امـرِ حق • هر دو سرمست آمدند از خمرِ حق
حِلم و آتش خشم اے پسـر • هم زحق بینی چو بگشایی بصـر
ودی واقف از حق جانِ بـاد • فرق کی کردی میان قومِ عـاد

قصّهٔ باد که در عهد هود علیه السلام قوم عادرا هلاك کرد،

ـگردِ مومنـان خطّی کشیـد • نـرم میشد بـاد کآنجـا میرسیـد
یرون بود زآن خط جملـه‌را • پـاره پـاره میسُکُست انـدر هوا
ـان شَیْبانِ راعی میکشیـد • گِرد بر گِردِ رمـه خطّی پدیـد
ـی بجُمعه میشد او وقتِ نمـاز • تـا نیـآرد گرگ آنجـا تُرك‌تـاز
گرگی در نرفتی انـدر آن • گوسفنـدی هم نگشتی زآن نشان
حرص گرگ و حرص گوسفنـد • دایـرهٔ مـردِ خـدارا بـود بنـد
ـت بـادِ اجل بـا عارفـان • نـرم و خوش همچون نسیمِ یوسُفـان

---

(۸۴۴) AB Bul. رهبرند. AB Bul. برترند. (۸۴۵) In Bul. verse ۸۴۶ precedes verse ۸۴۵. L بی پر. Bul. میبرد for بی بر و. (۸۴۸) L چرخ for چرخه *bis*. ذلت است. (۸۴۹) Bul. هان هان. A این for زین.

Heading: Suppl. in marg. C.

(۸۵۵) ABL میگسست. Bul. می شکست. (۸۵۶) ABL Bul. همچنین.

(۸۵۷) A می شد از وقت. A گرگ‌تاز. Bul. ترك و تاز. (۸۵۸) C originally نرفتی but written above. L نیامد (۸۶۰) L نسیم گلستان. Bul. نسیم بوستان.

۸۳۵ وینبخشایی تو بر آتش‌پرست • آنك نپرستد ترا او چون برست
هرگز ای آتش تو صابر نیستی • چون نسوزی چیست قادر نیستی
چشم‌بندست این عجب یا هوش‌بند • چون نسوزد آتش‌افروز بلند
جادُوی کردت کسی یا سیمیاست • یا خلافِ طبعِ تو از بختِ ماست
گفت آتش من همانم آتشم • اندر آ تا تو ببینی تابشم
۸۴۰ طبعِ من دیگر نگشت و عنصرم • تیغِ حقّم هم بدستوری بُرّم
بر درِ خرگه سگانِ تُرکمان • چاپلوسی کرده پیشِ میهمان
ور بخرگه بگْذرد بیگانه‌رُو • حمله بیند از سگان شیرانه او
من زسگ کم نیستم در بندگی • کم ز تُرکی نیست حق در زندگی
آتشِ طبعت اگر غمگین کند • سوزش از امرِ ملیكِ دین کند
۸۴۵ آتشِ طبعت اگر شادی دهد • اندرو شادی ملیكِ دین نهد
چونك غم بینی تو استغفار کن • غم بامرِ خالق آمد کارکُن
چون بخواهد عینِ غم شادی شود • عینِ بندِ پای آزادی شود
باد و خاك و آب و آتش بنده‌اند • با من و تو مرده با حق زنده‌اند
پیشِ حقّ آتش همیشه در قیام • همچو عاشق روز و شب پیچان مدام
۸۵۰ سنگ بر آهن زنی بیرون جهد • هم بامرِ حق قدم بیرون نهد
آهن و سنگِ ستم بر هم مزن • کین دو میزایند همچون مرد و زن
سنگ و آهن خود سبب آمد ولیك • تو ببالاتر نگر ای مردِ نیك
کین سبب‌را آن سبب آورد پیش • بی سبب کی شد سبب هرگز زخویش

(۸۳۵) C in marg. آنك او نپرستدت او چون برست.

(۸۳۷) ABL Bul. چون نسوزاند چنین شعلهٔ بلند, and so C in marg.

(۸۳۸) Bul. جادویی. (۸۳۹) AB Bul. همانم ای شمن. L. تو تا به بینی. AB Bul. ببینی تاب من. (۸۴۱) L رخرگه. (۸۴۴) B om. (۸۴۵) L زشاه دین جهد.

(۸۴۹) پیچان is unpointed in A, and the reading of BC is doubtful. L بی جان. Bul. بیجان. (۸۵۱) AB Bul. آهن نفس و هوا برهم مزن. A همچو.

(۸۵۳) AB کین سبب‌را زان سبب.

اندن دهان آن مرد کی نام محمّدرا علیه السلام بتسخر خواند،

هان کژ کرد و از تَسْخَر بخواند • نامِ احمدرا دهانش کژ بماند
آمد کای محمّد عفو کن • ای ترا اَلْطافِ علمِ مِنْ لَدُن
ترا افسوس میکردم زجهل • من بُدم افسوس‌را منسوب و اهل
خدا خواهد که پردهٔ کس دَرَد • میلش اندر طعنهٔ پاکان بَرَد
خدا خواهد که پوشد عیبِ کس • کم زند در عیبِ معیوبان نَفَس
خدا خواهد کمان یاری کند • میلِ مارا جانبِ زاری کند
خُنُك چشمی که آن گریانِ اوست • ای همایون دل که آن بریانِ اوست
ز هر گریه آخر خنده‌ایست • مردِ آخربین مبارك بنده‌ایست
بجا آبِ روان سبزه بود • هرکجا اشکی دوان رحمت شود
چون دولاب نالان چشم‌تر • تا زصحنِ جانت بر روید خُضَر
خواهی رحم کن بر اشك‌بار • رحم خواهی بر ضعیفان رحم آر

عتاب کردن آتش را آن پادشاه جهود،

آتش کرد شه کای تُندخُو • آن جهان‌سوزِ طبیعی خُوت کو
نمی‌سوزی چه شد خاصیّتت • یا زبختِ ما دگر شد نیّتت

---

(٨١٣) ABL Bul. مر محمّدرا دهانش, and so corr. in C.

(٨١٤) B الطاف و علم. (٨١٥) Suppl. in marg. C. L اندر طعنهٔ پاکان زند.

(٨١٦) ABL Bul. ور خدا, and so corr. in C. (٨١٨) Bul. وی همایون.

(٨١٩) A است for ایست bis. (٨٢٠) A هرکجا آن رو و آن سیرت بود. I[?] اشك روان .L .روان. (٨٢١) After this verse L adds:

مرحمت فرمود سیّد عفو کرد • پس زجرأت توبه کرد آن روی‌زرد

(٨٢٢) L رحم for اشك. L لطف کن. (٨٢٤) L شاه تندخو. وی جهان‌سوز B. و and so L, which om. ای جهان‌سوز و طبیعی.

۷۹۵ نك جهانِ نیست‌شکل، هست‌ذات • وآن جهانِ هست‌شکل، بی ثبات
اندر آ مادر بحقِّ مادری • بین که این آذر ندارد آذری
اندر آ مادر که اقبال آمدست • اندر آ مادر مده دولت زِدست
قدرتِ آن سگ بدیدی اندر آ • تا ببینی قدرتِ لطفِ خدا
من زرحمت می‌کشانم پایِ تو • کز طرب خود نیستم پروای تو
۸۰۰ اندر آ و دیگران‌را هم بخوان • کاندر آتش شاه بنهادست خوان
اندر آیید ای مسلمانان همه • غیرِ این عَذبی عَذابست آن همه
اندر آیید ای همه پروانه‌وار • اندرین بهره که دارد صد بهار
بانگ می‌زد در میانِ آن گروه • پُر همی‌شد جانِ خلقان از شِکوه
خلق خودرا بعد از آن بی‌خویشتن • می‌فگندند اندر آتش مرد و زن
۸۰۵ بی موکّل بی کَشِش از عشقِ دوست • زآنك شیرین کردنِ هر تلخ ازوست
تا چنان شد کآن عوانان خلق‌را • منع می‌کردند کآتش در میا
آن یهودی شد سیه‌رُو و خَجِل • شد پشیمان زین سبب بیماردل
کاندر ایمان خلق عاشقتر شدند • در فنای جسم صادقتر شدند
مکرِ شیطان هم درو پیچید شُکر • دیو هم خودرا سیه‌رُو دید شُکر
۸۱۰ آنچ می‌مالید در رُویِ کسان • جمع شد در چهرهٔ آن ناکس آن
آنك می‌درّید جامهٔ خلق چُست • شد دریده آنِ او ایشان دُرُست

(۷۹۵) B Bul. یك for نك. (۷۹۶) In Bul. this and the following verse are transposed. (۷۹۸) AL Bul. قدرت و لطف.

(۷۹۹) AL می‌گشانم. A بر بای for پروای. (۸۰۰) A مخوان.

(۸۰۱) ABL Bul. غیر عذب دین, and so C in marg.

(۸۰۲) L اندر این آتش. C صد هزار. (۸۰۴) A بعد ازین.

(۸۰۷) L آن جهودك. A سیه روز. (۸۰۹) AL دیو خودرا هم.

(۸۱۰) L آن ناکسان. (۸۱۱) B وایشان. L وآنها.

بسخن آمدن طفل در میان آتش و تحریض کردن خلق‌را در افتادن با آتش،

زنی با طفل آورد آن جهود • پیشِ آن بت وآتش اندر شعله بود
ـ ازو بستد در آتش در فگند • زن بترسید و دل از ایمان بکند
ست تا او سجده آرد پیشِ بُت • بانگ زد آن طفل کاِنّی لَمْ اَمُت
ر آ ای مادر اینجا من خوشم • گرچه در صورت میانِ آتشم
ہبندست آتش از بهرِ حجاب • رحمتست این سر بر آورده زجیب
ر آ مادر ببین برهانِ حق • تا ببینی عشرتِ خاصّانِ حق
در آ و آب بین آتش‌مثال • از جهانی کآتشست آبش مثال
در آ اسرارِ ابرٰهیم بین • کو در آتش یافت سرو و یاسمین
ـث می‌دیدم گهِ زادن زتو • سخت خوفم بود افتادن زتو
ن بزادم رَستم از زندانِ تنگ • در جهانی خوش‌هوای خوب‌رنگ
جهان‌را چون رَحِم دیدم کنون • چون درین آتش بدیدم این سکون
رین آتش بدیدم عالَمی • ذرّه ذرّه اندرو عیسی‌دَمی

Heading: AB طفل کوچك. A تحریص. Bul. has (and so L): ـن پادشاه جهود با طفل کوچك و انداختن آن طفل‌را در آتش و بسخن آمدن آن طفل و تحریص کردن خلق‌را در افتادن بآتش. (۷۸۳) A پیش این بت. B وآتش و افروغ و دود. A this verse L adds:

گفت ای زن پیش این بت سجده کن • ورنه در آتش بسوزی بی سخن
بود آن زن پاك‌دین مومنه • سجدهٔ بت می‌نکرد آن موقنه

Bul. adds:

گفت در پیش صنم باش سجده بر • تا ترا ناید ز آتش هیچ ضرر
بود زن ز اصحاب ایمان و یقین • کرد اعراض از سجود آن همین

(۷۸٤) A بستاند و در آتش فگند. (۷۸۵) ABL Bul. اِنّی. (۷۸۷) B I از بهر حجیب. (۷۸۹) L کآتشست از وی مثال. (۷۹۰) Bul. ببین. (۷۹۳) Bul. جهان. (۷۹۴) B Bul. این جهان‌را and so C originally.

چون سزای این بتِ نَفْس او نداد • از بتِ نفسش بتی دیگر بزاد
مادرِ بتها بتِ نفسِ شماست • زآنك آن بت مار و این بت اژدهاست
آهن و سنگست نفس و بت شرار • آن شرار از آب میگیرد قرار
سنگ و آهن زآب کی ساکن شود • آدمی با این دو کی ایمن بود
۷۷۵ بت سیاهآبهست اندر کوزهٔ • نفس مر آبِ سیهرا چشمهٔ
آن بتِ منحوت چون سیلِ سیا • نفسِ بتگر چشمهٔ پُر آب ورا
صد سبورا بشکند یك پاره سنگ • وآب چشمه میزهاند بی درنگ
بت شکستن سهل باشد نیك سهل • سهل دیدن نفسرا جهلست جهل
صورتِ نفس ار بجویی ای پسر • قصّهٔ دوزخ بخوان با هفت در
۷۸۰ هر نَفَس مکری و در هر مکر زآن • غرقه صد فرعون با فرعونیان •
در خدای موسی و موسی گریز • آبِ ایمانرا زفرعونی مریز
دسترا اندر اَحَد واحْمَد بزن • ای برادر وا رَه از بُو جَهْلِ تن

(۷۷۱) Bul. او بداد. A بت دیگر.   (۷۷۲) C و این نفس اژدهاست, with بت written above نفس,   (۷۷۳) A و نفس بت شرار. After this verse L adds (and so Bul. after v. ۷۷۴):

سنگ و آهن در درون دارند نار • آبرا بر نارشان نبود گذار
آب چون نار برونرا میکشد • در درون سنگ و آهن کی رود

(۷۷۴) After this verse L adds (and so Bul.):

سنگ و آهن چشمهٔ نارند و دود • قطرهاشان کفر ترسا و جهود
آب خمّ و کوزه گر فانی شود • آب چشمه تا ابد باقی بود

(۷۷۵) L Bul. سیاه آبست. ABL Bul. در کوزه نهان, and so C in marg. ABL Bul. چشمه دان, and so C in marg.

(۷۷۶) C   بت درون کوزه چون آب سیا • نفس شومت چشمهٔ آن آبرا

The verse in the text is written in marg. C. ABCL Bul. سیل سیاه. A بر آب و راه. B بر آب راه. CL Bul. بر شاهراه. After this verse Bul. adds the verse which stands in C. Bul. has آب سیاه and آن آب راه.

(۷۷۷) AL می رهاند: (۷۷۸) Bul. جهلست و جهل.

(۷۸۰) A هر مکر از آن, هر نفس مکری و هر مکری از آن, but originally.

اختراننـد از وراے اختران • که احتراق و نَحْس نبْود انـدر آن
۷۵۵ سایـران در آسمـانهـای دگـر • غیرِ این هفت آسمانِ مُشْتَهِـر
راسخـان در تـابِ انوارِ خـدا • نی بهم پیوسته نی از هم جـدا
هرك باشـد طالعِ او آن نجوم • نفسِ او کُفّـار سوزد در رُجوم
خشمِ مـرّیخی نباشـد خشمِ او • مُنْقَلِب‌رَو غالـب و مغـلوب‌خُـو
نورِ غالب ایمن از نقص و غَسَق • در میـانِ اِصْبَعَیْنِ نورِ حق
۷۶۰ حق فشانـد آن نوررا بر جانهـا • مُقْبِلان بـر داشتـه دامـانهـا
وآن نثـارِ نوررا او یـافتـه • روے از غیـرِ خـدا بـر تـافتـه
هرکرا دامانِ عشقی نـابُـده • زآن نثـارِ نور بی بهـره شـده
جُزْوهـارا رُویهـا سوے کُلست • بلبلان‌را عشق‌بازے بـا گُلست
گاورا رنگ از برون و مـردرا • از درون جُو رنگِ سرخ و زردرا
۷۶۵ رنگهـای نیك از خُمِّ صفاست • رنگِ زشتان از سیاهآبـهٔ جفاست
صِبْغَـةَ اللّٰه نـامِ آن رنگِ لطیف • لَعْنَـةُ اللّٰه بُویِ آن رنگِ کثیف
آنچ از دریـا بـدریـا می‌رود • از همآنجـا کآمـد آنجـا می‌رود
از سـرِ کُـه سیلهـاے تیـزرَو • وز تنِ مـا جانِ عشق‌آمیـزرَو

آتش کردن پادشاه جهود و بت نهادن پهلوی آتش که هرك این بت‌را سجود کرد از آتش برست،

آن جهودِ سگ ببین چه رای کرد • پهلوے آتش بتی بـر پـای کرد
۷۷۰ کآنك این بت‌را سجود آرد بِرَست • ورنـه آرد در دلِ آتش نشست

(۷۵۴) A کاختران نحس. Bul. کاحتراق. (۷۵۵) B Bul. هفت آسمان نامور.
(۷۵۷) A Bul. طالع او زآن نجوم. (۷۵۸) A چشم مرّیخی B منقلب‌رَو as in text.
A مغلوب جو. (۷۵۹) Bul. نقص غسق. (۷۶۱) C وا یافته. (۷۶۴) L جون
for جو. Bul. دان.. (۷۶۶) B Bul. این رنگ کثیف. (۷۶۷) Bul. آنچه این دریا.
(۷۶۸) L وز تن ما جانهای خوب نو. (۷۷۰) A ورنه از دود دل آتش برست.

هر خبط دینشان و حُکمشان • از پی طومارهای کژبیان
نام احمد این چنین یاری کند • تا که نورش چون نگه‌داری کند
نام احمد چون حصاری شد حَصین • تا چه باشد ذاتِ آن رُوح الأَمین

حکایت پادشاه جهود دیگر که در هلاك دین عیسی سعی می‌نمود،

بعد زین خون‌ریزِ درمان ناپذیر • کاندر افتاد از بلای آن وزیر
٧٤٠ یك شهِ دیگر زنَسْلِ آن جهود • در هلاكِ قومِ عیسی رُو نمود
گر خبر خواهی ازین دیگر خروج • سُوره بر خوان وَٱلسَّمَا ذَاتِ ٱلْبُرُوج
سُنّتِ بَد کز شهِ اوّل بزاد • این شهِ دیگر قدَم در وی نهاد
هرك او بنهاد ناخوش سُنّتی • سوی او نفرین رود هر ساعتی
نیکوان رفتند و سنّتها بماند • وز لئیمان ظلم و لعنتها بماند
٧٤٥ تا قیامت هرك جنسِ آن بَدان • در وجود آید بود رُویش بدان
رگ رگست این آبِ شیرین وآبِ شور • در خلایق می‌رود تا نفخِ صور
نیکوانرا هست میراث از خوش آب • آن چه میراثست أَوْرَثْنَا ٱلْكِتَاب
شد نیازِ طالبان ار بنگری • شعلها از گوهرِ پیغمبری
شعلها با گوهران گردان بود • شعله آن جانب رود هم کآن بود
٧٥٠ نورِ روزن گِردِ خانه می‌دود • زآنك خور بُرجی ببُرجی می‌رود
هرکرا با اختری پیوستگیست • مر ورا با اخترِ خود همتگیست
طالعش گر زُهره باشد در طرب • مَیْلِ کُلّی دارد و عشق و طلب
ور بود مِرّیخی خون‌ریزخو • جنگ و بُهتان و خصومت جوید او

(٧٣٦) L om. (٧٣٧) Suppl. in marg. C. (٧٣٨) AB روح أمین.

Heading: A هلاك کردن قوم عیسی.

(٧٣٩) AB اندر افتاد. In ABCL Bul. this verse precedes the Heading.

(٧٤٢) A آن شه دیگر. B Bul. بر وی نهاد. (٧٤٥) B جنس این بدان.

(٧٤٦) A Bul. شیرین آب شور. (٧٤٨) BC پیغامبری.

(٧٥١) C با اختران خود. (٧٥٣) A جو for خو.

نارِ خندان باغرا خندان کند • صحبتِ مردانت از مردان کند
گر تو سنگِ صخره و مرمر شوی • چون بصاحب دل رسی گوهر شوی
مِهرِ پاکان در میانِ جان نشان • دل مده اِلاّ بمهرِ دلخوشان
کوی نومیدی مرَوْ اومیدهاست • سوی تاریکی مرَوْ خورشیدهاست
دل ترا در کوی اهلِ دل کشد • تن ترا در حبسِ آب و گِل کشد
هین غذای دل بده از همدلی • رَوْ بجو اقبال را از مُقْبِلی

تعظیم نعت مصطفی علیه السلام که مذکور بود در انجیل،

بود در انجیل نامِ مُصْطَفَی • آن سرِ پیغمبران بحرِ صفا
بود ذکرِ حِلْیها و شکلِ او • بود ذکرِ غَزو و صَوْم و اَکلِ او
طایفهٔ نصرانیان بهرِ ثواب • چون رسیدندی بدآن نام و خطاب
بوسه دادندی بر آن نامِ شریف • رُو نهادندی بدآن وصفِ لطیف
اندرین فتنه که گفتیم آن گروه • ایمن از فتنه بُدند و از شکوه
ایمن از شرِّ امیران و وزیر • در پناهِ نامِ احمد مستجیر
نسلِ ایشان نیز هم بسیار شد • نورِ احمد ناصر آمد یار شد
وآن گروهِ دیگر از نصرانیان • نامِ احمد داشتندی مستهان
مستهان و خوار گشتند از فِتَن • از وزیرِ شوم‌رأیِ شوم‌فَن

(۷۲۱) After this verse Bul. adds:

بی گمان از صحبت مرد خدا • فتح باشد تقویٔ خیر بقا

(۷۲٤) L کامیدهاست. Bul. امیدهاست.   (۷۲٦) After this verse Bul. adds:

باش دامنگیر اهل دل که تا • همّتش بخشد ترا عزّ و علا

(۷۲۷) ABCL پیغامبران.   (۷۲۸) L حُلیها.   (۷۲۹) C رو نهادندی بدآن نام و خطاب, corr. in marg.   (۷۳۰) B بدآن نام. B بر آن وصف.

(۷۳۱) C کی گفتیم.   (۷۳٤) Bul. om. و before آن گروه. In the second hemistich L has از پی طومارهای کژبیان. After this verse L adds:

نام احمد داشتندی مستهان • هم مخبّط دینشان و حکمشان

(۷۳٥) B گشته. Bul. و شوم فن. In L the two hemistichs are transposed.

۷۰۰ از بغل او نیز طوماری نمود * تا بر آمد هر دو را خشمِ جهود
آن امیرانِ دگر یك یك قطار * بر کشیده تیغهای آبدار
هر یکی را تیغ و طوماری بدست * درهم افتادند چون پیلانِ مست
صد هزاران مردِ ترسا کُشته شد * تا زسرهای بریده پُشته شد
خون روان شد همچو سیل از چپّ و راست * کوه کوه اندر هوا زین گرد خاست
۷۰۵ تخمهای فتنها کو کِشته بود * آفتِ سرهای ایشان گشته بود
جَوْزها بشْکست و آن کآن مغز داشت * بعدِ کُشتن روحِ پاكِ نغز داشت
کُشتن و مردن که بر نقشِ تنست * چون انار و سیب را بشْکستنست
آنچ شیرینست آن شد ناردانگ * وآنك پوسیدهست نبْود غیرِ بانگ
آنچ با معنیست خود پیدا شود * وآنچ پوسیدهست آن رُسوا شود
۷۱۰ رَو بمعنی کوش ای صورت‌پرست * زانك معنی بر تنِ صورت پرَست
همنشینِ اهلِ معنی باش تا * هم عطا یابی و هم باشی فَتا
جانِ بی معنی درین تن بی خلاف * هست همچون تیغِ چوبین در غلاف
تا غلاف اندر بود با قیمتست * چون برون شد سوختن را آلتست
تیغِ چوبین را مبَر در کارزار * بنْگر اوّل تا نگردد کار زار
۷۱۵ گر بود چوبین بِرَوْ دیگر طلب * ور بود الماس پیش آ با طرب
تیغ در زرّادخانهٔ اولیاست * دیدنِ ایشان شمارا کیمیاست
جملهٔ دانایان همین گفته همین * هست دانا رَحْمَةً لِلْعَالَمِین
گر اناری می‌خری خندان بخَر * تا دهد خنده زدانهٔ او خبر
ای مبارك خندهاش کو از دهان * می‌نماید دل چو دُرّ از دُرجِ جان
۷۲۰ نا مبارك خندهٔ آن لاله بود * کز دهانِ او سیاهیِ دل نمود

(۷۰٤) A کو بکوه اندر هوا. (۷۰۵) A originally فتنه. (۷۰٦) Bul. om. و after بشکست. (۷۰۸) Bul. آنکه شیرینست. AL Bul. او شد ناردانگ. B باشد ناردانگ. (۷۰۹) Bul. وآنکه پوسیده‌ست. A خود رسوا. BL Bul. او رسوا. (۷۱۰) Bul. سر for تن. (۷۱۵) A گر بود الماس.

در معانی قِسمت و اَعداد نیست ❊ در معانی تَجْزِیه و اَفراد نیست
اِتّحادِ یار با یاران خوش‌است ❊ پایِ معنی گیر صورت سرکش‌است
صورتِ سرکش گدازان کن برنج ❊ تا بینی زیرِ او وحدت چو گنج
ور تو نگدازی عنایتهای او ❊ خود گدازد ای دلم مولای او
۶۸۵ او نماید هم بدلها خویش‌را ❊ او بدوزد خرقهٔ درویش‌را
منبسط بودیم و یك جوهر همه ❊ بی سَر و بی پا بُدیم آن سَر همه
یك گهر بودیم همچون آفتاب ❊ بی گره بودیم و صافی همچو آب
چون بصورت آمد آن نورِ سَرَه ❊ شد عدد چون سایهای کنگره
کنگره ویران کُنید از مَنْجَنیق ❊ تا رود فرق از میانِ این فریق
۶۹۰ شرحِ این‌را گفتمی من از مِرِی ❊ لیك ترسم تا نلغزد خاطری
نکتها چون تیغِ پولادست تیز ❊ گر نداری تو سپر واپس گریز
پیشِ این الماس بی اِسْپَر میا ❊ کز بریدن تیغ‌را نبْود حیا
زین سبب من تیغ کردم در غلاف ❊ تا که کژخوانی نخواند بر خلاف
آمدیم اندر تمامی داستان ❊ وز وفاداریِ جمعِ راستان
۶۹۵ کز پسِ این پیشوا بر خاستند ❊ بر مقامش نایبی می‌خواستند

منازعت امرا در ولی عهدی،

یك امیری زآن امیران پیش رفت ❊ پیشِ آن قومِ وفااندیش رفت
گفت اینك نایبِ آن مرد من ❊ نایبِ عیسی منم اندر زمن
اینك این طومارِ برهانِ منست ❊ کین نیابت بعد ازو آنِ منست
آن امیرِ دیگر آمد از کمین ❊ دعویِ او در خلافت بُد همین

---

(۶۸۲) L یارانرا. C یار. و صورت. (۶۸۳) A گذاران. (۶۸۴) AL نگذاری.
AL گذارد. (۶۸۵) L او بدزدد. (۶۸۶) Bul. و یك گوهر. C بودیم for بدیم.
(۶۹۳) L نخوانی. ، (۶۹۴) Bul. تمام.
Heading: Bul. در ولی عهدیکه ولی عهد منم دیگر نیست.

خاكِ او کردند بر سرهـای خویش • دردِ او دیدنـد درمان جای خویش
آن خلایق بـر سـرِ گورش مَهی • کرده خون‌را از دو چشم خود رهی

طلب کردن امّت عیسی علیه السلام از امرا که ولی عهد از شما کدامست،

بعدِ ماهی گفت خلق ای مهتران • از امیران کیست بر جایش نشان
تـا بجـایـ او شناسیمش امـام • دست و دامن‌را بدستِ او دهیم
٦٧٠ چونك شد خورشید و مارا کرد داغ • چاره نبْود بـر مقـامِ او چـراغ
چونك شد از پیشِ دیـده وصلِ یار • نایبی بایـد ازومان یادگـار
چونك گُل بگْذشت و گُلشن شد خراب • بوی گُل‌را از که یابیم از گُلاب
چون خـدا اندر نیآید در عیان • نـایبِ حقّ اند این پیغمبران
نه غلط گفتم که نایب بـا منوب • گر دو پنداری قبیح آید نـه خوب
٦٧٥ نه دو باشد تـا توی صورت‌پرست • پیشِ او یك گشت کز صورت برَست
چون بصورت بنگری چشمِ تو دُست • تو بنورش در نگـر کز چشم رُست
نورِ هـر دو چشم نتْوان فرق کرد • چونك در نورش نظر انداخت مرد
ده چراغ ار حاضر آید در مکان • هـر یکی باشد بصورت غیرِ آن
فرق نتْوان کرد نورِ هـر یکی • چون بنورش رُوی آری بی شکی
٦٨٠ گر تو صد سیب و صد آبی بشْمری • صد نماند یك شود چون بفْشری

(٦٦٦) Bul. درمانهای خویش.   (٦٦٧) After this verse L Bul. add:

جمله از درد فراقش در فغان • هم شهان و هم مهان و هم کهان

(٦٦٨) ABL Bul. بعد ماهی خلق گفتند ای مهان.   (٦٦٩) B Bul. امیم.

(٦٧٠) L چاره نبود بر مقامش از چراغ, and so Bul, which has جز instead of از.

(٦٧٢) A از کی یابیم.   (٦٧٣) ABL Bul. پیغامبران.   (٦٧٦) AL بنگری چشمت دو است.

A در نگر چون در تو است. L در نگر کآن یك تو است. B Bul. دوست for دُست

(٦٧٧) After this verse Bul. adds the Heading در بیان آنکه لا نفرق بین احد من رسله که جمله پیغمبران حقند.

(٦٨٠) AL صد نماید. C. نماند, altered to نماید.

ولی عهد ساختن وزیر هر یك امیررا جدا جدا،

٦٥٠ و آنگهانی آن امیران‌را بخواند * یك بیك تنها بهر یك حرف راند
گفت هر یك‌را بدینِ عیسوی * نایبِ حقّ و خلیفهٔ من توی
وآن امیرانِ دگر اتباعِ تو * کرد عیسی جمله‌را اشیاعِ تو
هر امیری کو کشد گردن بگیر * یا بکُش یا خود همی‌دارش اسیر
لیك تا من زنده‌ام این وا مگو * تا نمیرم این ریاست‌را مجو
٦٥٥ تا نمیرم من تو این پیدا مکن * دعوئ شاهی و استیلا مکن
اینك این طومار و احکامِ مسیح * یك بیك بر خوان تو بر امّت فصیح
هر امیری‌را چنین گفت او جدا * نیست نایب جز تو در دینِ خدا
هر یکی‌را کرد او یك یك عزیز * هرچ آن‌را گفت این‌را گفت نیز
هر یکی‌را او یکی طومار داد * هر یکی ضدِّ دگر بود المُراد
٦٦٠ جملگی طومارها بُد مختلف * همچو شکلِ حرفها یا تا اَلِف
حکمِ این طومار ضدِّ حکمِ آن * پیش ازین کردیم این ضدرا بیان

کشتن وزیر خویشتن‌را در خلوت،

بعد از آن چل روزِ دیگر در ببست * خویش کُشت و از وُجودِ خود برَست
چونك خلق از مرگِ او آگاه شد * بر سرِ گورش قیامت‌گاه شد
خلق چندان جمع شد بر گورِ او * موکَنان جامه دَران در شورِ او
٦٦٥ کآن عددرا هم خدا داند شمرد * از عرب وز تُرك وز رومی و کُرد

Heading: A هر یکی‌را.
(٦٥٤) Bul. این‌را مگو. (٦٥٧) A یا رب for نایب. (٦٥٩) A ضدِّ دیگر.
(٦٦٠) BL Bul. متن آن طومارها. After this verse L adds:
ضدِّ همدیگر زپایان تا بسر * شرح دادستیم این‌را ای پسر

بسته در زنجیر چون شادی کند • کی اسیرِ حبس آزادی کند
ور تو می‌بینی که پایت بسته‌اند • بر تو سرهنگانِ شه بنْشسته‌اند
پس تو سرهنگی مکن با عاجزان • زآنك نبْود طبع و خوی عاجز آن
چون تو جبرِ او نمی‌بینی مگو • ور همی‌بینی نشانِ دید کو
٦٣٥ در هر آن کاری که میلستت بدآن • قدرتِ خودرا همی‌بینی عیان
در هرآن کاری که میلت نیست و خواست • اندر آن جبّری شدی کین از خداست
انبیا در کارِ دنیا جبری‌اند • کافران در کارِ عُقْبَی جبری‌اند
انبیارا کارِ عُقْبَی اختیار • جاهلان‌را کارِ دنیا اختیار
زآنك هر مرغی بسوی جنسِ خویش • می‌پرد او در پس و جان پیش پیش
٦٤٠ کافران چون جنسِ سِجّین آمدند • سِجْنِ دنیارا خوش‌آیین آمدند
انبیا چون جنسِ عِلّیین بُدند • سوی عِلّیینِ جان و دل شدند
این سخن پایان ندارد لیك ما • باز گوییم آن تمامی قصّه‌را

نومید کردن وزیر مریدان‌را از رفض خلوت،

آن وزیر از اندرون آواز داد • کای مُریدان از من این معلوم باد
که مرا عیسی چنین پیغام کرد • کز همه یاران و خویشان باش فرد
٦٤٥ رُوی در دیوار کن تنها نشین • وز وجودِ خویش هم خلوت گزین
بعد ازین دستوریٔ گفتار نیست • بعد ازین با گفت و گویم کار نیست
اَلْوَداع ای دوستان من مرده‌ام • رَخْت بر چارم فلك بر برده‌ام
تا بزیرِ چرخِ ناری چون حَطَب • من نسوزم در عنا و در عَطَب
پهلوی عیسی نشینم بعد ازین • بر فرازِ آسمانِ چارمین

(٦٣١) L om. (٦٣٤) L نشان ده دیده کو.
(٦٤١) Bul. بجان و دل. (٦٤٢) BL تمام.
Heading: A رفتن for رفض. After خلوت Bul. adds و دفع ایشان.
(٦٤٨) A Bul. بسوزم.

گاه نقشِ دیو و گه آدم کند ∗ گاه نقشش شادی و گه غم کند
دست نی تا دست جنباند بدفع ∗ نطق نی تا دم زند از ضرّ و نفع
٦١ تو ز قرآن باز خوان تفسیرِ بیت ∗ گفت ایزد ما رَمَیْتَ اِذْ رَمَیْت
گر بپرّانیم تیر آن نی ز ماست ∗ ما کمان و تیراندازش خداست
این نه جبر این معنیِ جبّاریست ∗ ذکرِ جبّاری برای زاریست
زاریِ ما شد دلیلِ اضطرار ∗ خجلتِ ما شد دلیلِ اختیار
گر نبودی اختیار این شرم چیست ∗ وین دریغ و خجلت و آزرم چیست
٦٢ زجرِ استادان و شاگردان چراست ∗ خاطر از تدبیرها گردان چراست
ور تو گویی غافلست از جبرِ او ∗ ماهِ حق پنهان شد اندر ابرِ او
هست این‌را خوش جواب ار بشنوی ∗ بگذری از کفر و در دین بگروی
حسرت و زاری گهِ بیماریست ∗ وقتِ بیماری همه بیداریست
آن زمان که میشوی بیمار تو ∗ میکنی از جرم استغفار تو
٦ مینماید بر تو زشتیِ گنه ∗ میکنی نیّت که باز آیم بره
عهد و پیمان میکنی که بعد ازین ∗ جز که طاعت نبْوَدم کارِ گزین
پس یقین گشت این که بیماری ترا ∗ میببخشد هوش و بیداری ترا
پس بدان این اصل‌را ای اصل‌جو ∗ هرکرا دردست او بُردست بو
هرکه او بیدارتر پُر دردتر ∗ هرکه او آگاه‌تر رُخ‌زردتر
٦ گر ز جبرش آگهی زاریت کو ∗ بینشِ زنجیرِ جبّاریت کو

(٦١٤) ABL Bul. در ضرّ. (٦١٥) L باز جو. (٦١٩) C خجلت آزرم.
(٦٢٠) Bul. استادان بشاگردان. (٦٢١) L Bul. پنهان کند در ابر او.
(٦٢٢) C در دین بگری. (٦٢٣) L Bul. که در بیماریست. (٦٢٤) A بیدار for بیمار. (٦٢٦) L کاری. (٦٢٧) A بیداری for بیماری. A om. و.
(٦٣٠) L شادیت for زاریت. In L this verse is preceded by these two verses:

بسته در زنجیر شادی چون کند ∗ چوب بشکسته عمادی چون کند
کی گرفتار بلا شادی کند ∗ کی اسیر حبس آزادی کند

اعتراض مریدان بر خلوت وزیر،

٥٩٥ جمله گفتند ای وزیر اِنکار نیست * گفتِ ما چون گفتنِ اغیار نیست
اشكِ دیده‌ست از فراقِ تو دوان * آه آهست از میانِ جان روان
طفل با دایه نه اِستیزد ولیك * گِرْید او گرچه نه بَد داند نه نیك
ما چو چنگیم و تو زخمه میزنی * زاری از ما نی تو زاری میکنی
ما چو نائیم و نوا در ما زِتُست * ما چو کوهیم و صدا در ما زِتُست
٦٠٠ ما چو شطرنجیم اندر بُرد و مات * بُرد و ماتِ ما زِتُست ای خوش صِفات
ما که باشیم ای تو مارا جانِ جان * تا که ما باشیم با تو در میان
ما عدمهاییم و هستیهای ما * تو وجودِ مُطْلَقی فانی‌نُما
ما همه شیران ولی شیرِ عَلَم * حَمْلَشان از باد باشد دَم بدَم
حَمْلَه‌شان پیدا و ناپیداست باد * آنك ناپیداست از ما کم مباد
٦٠٥ بادِ ما و بودِ ما از دادِ تُست * هستیِ ما جمله از ایجادِ تُست
لذّتِ هستی نمودی نیست‌را * عاشقِ خود کرده بودی نیست‌را
لذّتِ اِنعامِ خودرا وا مگیر * نُقل و باده و جامِ خودرا وا مگیر
ور بگیری کیست جُست و جُو کند * نقش با نقّاش چون نیرو کند
منگر اندر ما مکن در ما نظر * اندر اِکرام و سخای خود نگر
٦١٠ ما نبودیم و تقاضامان نبود * لطفِ تو ناگفتهٔ ما می‌شنود
نقش باشد پیشِ نقّاش و قلم * عاجز و بسته چو کودك در شکم
پیشِ قُدرت خلقِ جملهٔ بارگه * عاجزان چون پیشِ سوزن کارگه

Heading: A در خلوت. In C the Heading is erased. C in marg. لابه کردن مریدان وزیررا, and so L.

(٥٩٥) A حکیم for وزیر. (٥٩٦) A دیدست. AC اه اهست.

(٥٩٨) A و for نی. L تو پیدا میکنی. (٦٠١) AC ما کی باشیم.

(٦٠٣) A Bul. جمله‌شان. (٦٠٤) A Bul. جمله‌شان. ABL Bul. هرگز کم مباد.

(٦٠٧) L Bul.* باده جام خودرا. (٦١٠) Bul. تقاضا ما نبود.

چارپارا قدرِ طاقت بار نِه • بر ضعیفان قدرِ قوّت کار نِه

۵۸۰ دانهٔ هر مرغ اندازهٔ وَیَست • طُعمهٔ هر مرغ انجیرے کَی‌است

طفل‌را گر نان دهی بر جایِ شیر • طفلِ مسکین‌را از آن نان مرده گیر

چونك دندانها بر آرد بعد از آن • هم بخود طالب شود آن طفل نان

مرغ پَر نارُستهِ چون پَرّان شود • لقمهٔ هر گربهٔ دَرّان شود

چون بر آرد پَر بپرّد او بخود • بی تکلّف بی صفیرِ نیك و بَد

۵۸۵ دیورا نطقِ تو خامُش می‌کند • گوشِ مارا گفتِ تو هُش می‌کند

گوشِ ما هوش است چون گویا توی • خشكِ ما بحرست چون دریا توی

با تو مارا خاك بهتر از فلك • ای سِماك از تو منوّر تا سَمَك

• بی تو مارا بر فلك تاریکی‌ست • با تو ای ماه این فلك باری کِی‌ست

صورتِ رِفعت بود افلاك‌را • معنیِ رِفعت روانِ پاك‌را

۵۹۰ صورتِ رفعت برای جسمهاست • جِسْمها در پیشِ معنی اِسْمهاست

جواب گفتن وزیر کی خلوت‌را نمی‌شکنم،

گفت حُجَتهای خود کوته کنید • پندرا در جان و در دل ره کنید

گر امینم مُتَّهَم نبْود امین • گر بگویم آسمان‌را من زمین

گر کمالم با کمال اِنکار چیست • ور نِیَم این زحمت و آزار چیست

من نخواهم شد ازین خلوت برون • زآنك مشغولم باحوالِ درون

---

(۵۷۹) B طاقت for قوّت. After this verse Bul. adds v. ۵۸۹.

(۵۸۰) L زاندازهٔ. (۵۸۲) B هم بخود گردد دلش جویای نان.

(۵۸۴) Bul. چون بر آرد پر بهم برتر پرد. B پرّد for بپرّد. A seems to have had originally بی تکلّف و صفیر.

(۵۸۶) L لطف for گفت.

(۵۸۷) A سما for سماك.

(۵۸۸) L بی تو ماه این فلك باریکیست.

(۵۸۹) Bul. om., but see note on v. ۵۷۹.

جمله در خشکی چو ماهی میطپند • آب‌را بگشا زجو بر دار بند
ای که چون تو در زمانه نیست کس • اللّه اللّه خلق‌را فریاد رس

دفع گفتن وزیر مریدان‌را،

٥٦٥ گفت هان ای سخرگان گفت و گو • وعظ گفتار زبان و گوش جو
پنبه اندر گوش حسّ دون کنید • بند حسّ از چشم خود بیرون کنید
پنبهٔ آن گوش سِر گوش سَرست • تا نگردد این کر آن باطن کرست
بی حس و بی گوش و بی فکرت شوید • تا خطاب ارجعی‌را بشنوید
تا بگفت و گوی بیداری دَرے • تو زگفت خواب بویی کی برے
٥٧٠ سَیر بیرونیست قول و فعل ما • سَیر باطن هست بالای سما *
حسّ خشکی دید کز خشکی بزاد • عیسئ جان پای بر دریا نهاد
سَیر جسم خشك بر خشکی فتاد • سَیر جان پا در دل دریا نهاد
چونك عمر اندر ره خشکی گذشت • گاه کوه و گاه دریا گاه دشت
آب حیوان از کجا خواهی تو یافت • موج دریارا کجا خواهی شکافت
٥٧٥ موج خاکی وهم و فهم و فکر ماست • موج آبی محو و سُکرست و فناست
تا درین سکری از آن سکری تو دُور • تا ازین مستی از آن جامی تو کور
گفت و گوی ظاهر آمد چون غبار • مدّتی خاموش خُو کن هوش دار

مکرّر کردن مریدان که خلوت‌را بشکن،

جمله گفتند اے حکیم رَخنه‌جو • این فریب و این جفا با ما مگو

Heading: Bul. دفع کردن.

(٥٦٥) B Bul. وعظ و گفتار. C زبان گوش جو.　(٥٦٩) L و بیداری.

(٥٧١) AB در دریا.　(٥٧٣) B om. C چون عمر.　(٥٧٤) C باب حیوان.

L آب حیوانرا کجا.　(٥٧٥) A شکرست.　(٥٧٦) A شکری *bis*. L جامی نفور.

(٥٧٨) C ویْن جفا.

پروورد در آتش ابرٰهیم‌را • ایمنی رُوح سازد بیم‌را
از سبب‌سوزیش من سَوْدائیَم • در خیالاتش چو سُوفِسطائیَم

مکر دیگر انگیختن وزیر در اضلال قوم،

مکرِ دیگر آن وزیر از خود ببست • وعظرا بگْذاشت و در خلوت نشست
۵۵ در مُریدان در فکند از شوق سوز • بود در خلوت چهل پنجاه روز
خلق دیوانه شدند از شوقِ او • از فراقِ حال و قال و ذوقِ او
لابه و زاری همی‌کردند و او • از ریاضت گشته در خلوت دوتو
گفته ایشان نیست مارا بی تو نور • بی عصاکش چون بود احوالِ کور
از سرِ اِکرام و از بهرِ خدا • بیش ازین مارا مدار از خود جدا
۵۵ ما چو طفلانیم و مارا دایه تو • بر سرِ ما گُسْتَران آن سایه تو
گفت جانم از مُحِبّان دُور نیست • لیك بیرون آمدن دستور نیست
آن امیران در شفاعت آمدند • وآن مُریدان در شناعت آمدند
کین چه بَدْبختیست مارا ای کریم • از دل و دین مانده ما بی تو یتیم
تو بهانه می‌کنی و ما زدرد • می‌زنیم از سوزِ دل دمهای سرد
۵٦ ما بگفتارِ خوشت خُو کرده‌ایم • ما زشیرِ حکمتِ تو خَورده‌ایم
الله الله این جفا با ما مکن • خیر کن امروزرا فردا مکن
می‌دهد دل مر ترا کین بی‌دلان • بی تو گردند آخر از بی‌حاصلان

(۵٤۷) After this verse L adds:

در خرابی گنجها پنهان کند • خاررا گل جسمهارا جان کند

Bul. adds:

در خرابه گنج‌را پنهان کند • خاررا گل جسم جان احسان کند

(۵٤۸) L .از سبب‌سازیش

Heading: Bul. قوم نصارا. In B نصارا has been added by a later hand.

(۵٤۹) Bul. om. و. (۵۵۲) Bul. کردند او.

(۵۵۵) C وآن سایه.

صد هزاران دفتر اشعار بود • پیش حرف امّیش آن عار بود

۵۴۰ با چنین غالب خداوندی کسی • چون نمیرد گر نباشد او خسی

بس دل چون کوهرا انگیخت او • مرغ زیرک با دو پا آویخت او

فهم و خاطر تیز کردن نیست راه • جز شکسته می‌نگیرد فضل شاه

ای بسا گنج آگنان کنج کاو • کآن خیال اندیش را شد ریش گاو

گاو که بود تا تو ریش او شوی • خاك چه بود تا حشیش او شوی

۵۴۵ چون زنی از کار بد شد روی زرد • مسخ کرد اورا خدا و زهره کرد

عورتی را زهره کردن مسخ بود • خاك و گل گشتن چه باشد ای عنود

روح می‌بردت سوی چرخ برین • سوی آب و گل شدی در اسفلین

خویشتن را مسخ کردی زین سفول • زآن وجودی که بد آن رشك عقول

پس ببین کین مسخ کردن چون بود • پیش آن مسخ این بغایت دون بود

۵۵۰ اسپ همّت سوی اختر تاختی • آدم مسجود را نشناختی

آخر آدم‌زادهٔ ای ناخلف • چند پنداری تو پستی را شرف

چند گویی من بگیرم عالمی • این جهان را پر کنم از خود همی

گر جهان پر برف گردد سر بسر • تاب خور بگدازدش با یك نظر

وزر او و صد وزیر و صد هزار • نیست گرداند خدا از یك شرار

۵۵۵ عین آن تخییل را حکمت کند • عین آن زهرآب را شربت کند

آن گمان‌انگیز را سازد یقین • مهرها رویاند از اسباب کین

---

(۵۳۹) A امّی آن BL. امّیش آن.

(۵۴۰) A خداوند.

(۵۴۲) A فهم خاطر.

(۵۴۴) Bul. و کنج کاو.

(۵۴۵) B خدای

(۵۴۶) B آب و گل L. خاك و گل ABL Bul. نه مسخست ای عنود

(۵۴۹) In L this and the following verse are transposed.

(۵۵۴) L وزر او و وزر چون او صد هزار.

خاك امین و هرچ در وی کاشتی • بی خیانت جنسِ آن بـر داشتی
۵۱۰ این امانت زآن امانت یافتست • کآفتـابِ عدل بـر وی تافتست
تـا نشانِ حق نیـآرد نوبهـار • خاك سِرهـارا نکرده آشکـار
آن جَوادی که جَمادیرا بـداد • این خبرها وین امانت وین سَـداد
مـر جمادیرا کـند فضلش خبیر • عاقلانرا کرده قهـر او ضریـر
جان و دلرا طاقتِ آن جوش نیست • با که گویم در جهان یك گوش نیست
۵۱۵ هرکجا گوشی بُـد از وی چشم گشت • هرکجا سنگی بُـد از وی یَشم گشت
کیمیاسازست چـه بْـوَد کیمیـا • مُعْجِزهبخشاست چـه بْوَد سیمیـا
این ثنـا گفتن زِمن ترکِ ثناست • کین دلیلِ هستی و هستی خطاست
• پیشِ هستِ او ببـایـد نیست بود • چیست هستی پیشِ او کُور و کبود
گـر نبودی کور ازو بگـداختی • گـرمیْ خورشیـدرا بشْنـاختی
۵۲۰ ور نبودے او کبود از تَعزِیَت • کی فسردی همچو یخ این ناحیت

بیان خسارت وزیر دربن مکر،

همچو شه نادان و غافل بُد وزیـر • پنجـه میزد بـا قـدیمِ ناگُزیـر
بـا چنـان قادر خدایی کز عـدم • صد چو عالَم هست گردانـد بدَم
صد چو عالَم در نظر پیـدا کنـد • چون که چشمترا بخود بینـا کنـد
گر جهـان پیشت بزرگ و بی بُنیست • پیشِ قُدرت ذرّهٔ میدان که نیست
۵۲۵ این جهان خود حبسِ جانهای شماست • هین روید آن سو که صحرای شماست
این جهان محدود و آن خود بیحَدست • نقش و صورت پیشِ آن معنی سَدست
صـد هـزاران نیـزهٔ فرعونرا • در شکست از موسیٔ بـا یك عصا
صـد هزاران طِبِّ جالینوس بود • پیشِ عیسی و دَمش افسوس بود

(۵۱۴) A om. (۵۱٤) A .با کی گویم (۵۱۵) L in the second hemistich .هرکجا کوهی بد از وی پشم گشت (۵۱۸) C .نباید
(۵۲۵) L .جانهای سماست L .صحرای خداست

مَرد باش و سُخرهٔ مَردان مشو • رَو سَرِ خود گیر و سَرگردان مشو

در یکی گفته که این جمله یکیست • هرك او دو بیند احول مَردَکیست

۴۹۵ در یکی گفته که صد یك چون بود • این کی اندیشد مگر مجنون بود

هر یکی قولیست ضدِّ همدگر • چون یکی باشد یکی زهر و شکر

تا ززهر و از شکر در نگذری • کَی زوَحْدَت وز یکی بُویی بری

این نمط وین نوع دَه دفتر و دو • بر نوشت آن دینِ عیسی‌را عدو

بیان آنك این اختلاف در صورت رَوِشست نی در حقیقت راه،

۵۰۰ او زیك‌رنگیِ عیسی بُو نداشت • وز مزاجِ خُمِّ عیسی خُو نداشت

جامهٔ صدرنگ از آن خُمِّ صفا • ساده و یك‌رنگ گشتی چون ضیا

نیست یکرنگی کزو خیزد ملال • بل مثالِ ماهی و آبِ زلال

گرچ در خُشکی هزاران رنگهاست • ماهیان‌را با یُبوست جنگهاست

کیست ماهی چیست دریا در مَثَل • تا بدآن مانَد مَلِك عَزَّ وَجَل

۵۰۵ صد هزاران بحر و ماهی در وجود • سجده آرد پیشِ آن اِکرام و جُود

چند بارانِ عطا باران شده • تا بدآن آن بحر دُرّافشان شده

چند خورشیدِ کرم افروخته • تا که ابر و بحر جود آموخته

پرتوِ دانش زده بر خاك و طین • تا شده دانه پذیرنده زمین

---

(۴۹۴) A سر خود جوی, and om. و. C om. گیر. After this verse Bul. adds:

گفته یك‌را جمله نوبی در نظر • در میان نبود دگر هیچ جلوه‌گر

(۴۹۶) After this verse Bul. adds:

هر یکی‌را عکس شد لاف و گزاف • صورت و معنیش عین اختلاف

(۴۹۷) C و ضدّ. (۴۹۸) ABL Bul. کی تو از گلزار وحدت بو بری, and so C in marg. C has که زوحدت. (۴۹۹) ABL Bul. ده طومار و دو.

Heading: B Bul. اختلافات. B Bul. صورت روشن است. A om. راه.

(۵۰۲) C بر مثال (۵۰۸) L بر ما و طین. B Bul. آب و طین and so corr. in L. ABL Bul. تا که شد دانه. B پذیرندهٔ.

قدرتِ خود بین که این قدرت ازوست ٭ قدرتِ تو نعمتِ او دان که هُوست

در یکی گفته کزین دو بر گذر ٭ بُت بود هرچه بگنجد در نظر

٤٧٥ در یکی گفته مکُش این شمع را ٭ کین نظر چون شمع آمد جمع را

از نظر چون بگذری و از خیال ٭ کُشته باشی نیمشب شمعِ وصال

در یکی گفته بکُش باکی مدار ٭ تا عوض بینی نظر را صد هزار

که ز کُشتن شمعِ جان افزون شود ٭ لَیْلی‌ات از صبرِ تو مجنون شود

ترکِ دنیا هرك کرد از زهدِ خویش ٭ پیش آمد پیشِ او دنیا و بیش

٤٨٠ در یکی گفته که آنچت داد حق ٭ بر تو شیرین کرد در ایجاد حق

بر تو آسان کرد و خوش آنرا بگیر ٭ خویشتن را در مَیَفْکن در زحیر

در یکی گفته که بگْذار آنِ خَود ٭ کآن قبولِ طبعِ تو رَدّست و بَد

راههای مختلف آسان شدست ٭ هر یکی را مِلّتی چون جان شدست

گر میَسّر کردنِ حق ره بُدے ٭ هر جهود و گبر ازو آگه بُدے

٤٨٥ در یکی گفته میسّر آن بود ٭ که حیوةِ دل غذاے جان بود

هرچ ذوقِ طبع باشد چون گذشت ٭ بر نه آرد همچو شوره رَیْع و کِشت

جز پشیمانی نباشد ریعِ او ٭ جز خسارت پیش نآرد بیعِ او

آن میسّر نبود اندر عاقبت ٭ نامِ او باشد معسّر عاقبت

تو معسّر از میسّر باز دان ٭ عاقبت بنگر جمالِ این و آن

٤٩٠ در یکی گفته که اُستادے طلب ٭ عاقبت‌بینی نیابی در حَسَب

عاقبت دیدند هر گونْ مِلّتی ٭ لاجرم گشتند اسیرِ زَلّتی

عاقبت دیدن نباشد دست‌باف ٭ ورنه کی بودی ز دینها اختلاف

در یکی گفته که اُستا هم توی ٭ زآنك اُستارا شناسا هم توی

---

(٤٧٧) A با غرض بینی.   (٤٧٩) B بیش آید.

(٤٨١) L Bul. om. و before خوش.

(٤٨٦) Bul. نیارد Bul. ریع کشت.   (٤٨٧) C پیش نآرد.

(٤٩١) Bul. ذلّتی.   (٤٩٢) Bul. بدینها.

پیشِ او بنْوشت شه کای مُقْبِلم • وقت آمد زود فارغ کن دلم
گفت اینک اندر آن کارم شها • کافگنم در دینِ عیسی فتنها

بیان دوازده سِبْط از نصارا،

قومِ عیسی‌را بُد اندر دار و گیر • حاکمانشان ده امیر و دو امیر
هر فریقی مر امیری‌را تَبَع • بندهٔ گشته میرِ خودرا از طمع
۴۶۰ این ده و این دو امیر و قومشان • گشته بندهٔ آن وزیرِ بَدْنِشان
اعتمادِ جمله بر گفتارِ او • اقتدای جمله بر رفتارِ او
پیشِ او در وقت و ساعت هر امیر • جان بدادی گر بدو گفتی بمیر

تخلیط وزیر در احکام انجیل،

ساخت طوماری بنامِ هر یکی • نقشِ هر طومار دیگر مَسْلَکی
حُکمهای هر یکی نوعی دگر • این خلافِ آن زپایان تا بسَر
۴۶۵ در یکی راهِ ریاضت‌را و جوع • رکنِ توبه کرده و شرطِ رجوع
در یکی گفته ریاضت سود نیست • اندرین ره مَخْلَصی جز جود نیست
در یکی گفته که جوع و جودِ تو • شِرْك باشد از تو با معبودِ تو
جز توکّل جز که تسلیمِ تمام • در غم و راحت همه مکرست و دام
در یکی گفته که واجب خدمتست • ورنه اندیشهٔ توکّل تُهمتست
۴۷۰ در یکی گفته که امر و نَهْیهاست • بهرِ کردن نیست شرحِ عجزِ ماست
تا که عجزِ خود ببینیم اندر آن • قدرتِ حق‌را بدانیم آن زمان
در یکی گفته که عجزِ خود مَبین • کفرِ نعمت کردنست آن عجز هین

---

(۴۵۶) B بنبشت. Heading: L om. A شط.
(۴۶۰) A om. و before قومشان. C بند آن وزیرو بدنشان.
Heading: C Bul. om. در. (۴۶۴) Bul. نوع.
(۴۷۱) C شرّ for عجز. ABL Bul. قدرت اورا.

نکتها می‌گفت او آمیخته • در جُلابِ قند زهری ریخته
ظاهرش می‌گفت در ره چُست شو • وز اثر می‌گفت جانرا سُست شو
ظاهرِ نقره گر اِسپیدست و نُو • دست و جامه می سِیَه گردد ازو
۴۵۰ آتش ارچه سرخ رُویست از شرر • تو زفعلِ او سِیَه‌کاری نگر
برق اگر نوری نماید در نظر • لیك هست از خاصیت دزدِ بصر
هرك جز آگاه و صاحب ذَوْق بود • گفتِ او در گردنِ او طَوْق بود
مدّتی شش سال در هجرانِ شاه • شد وزیرِ اَتْباعِ عیسی‌را پناه
دین و دل‌را کُل بدو بسْپرد خلق • پیشِ امر و حُکمِ او می‌مرد خلق

پیغام شاه پنهان مر وزیررا،

۴۵۵ در میانِ شاه و او پیغامها • شاه‌را پنهان بدو آرامها

(۴۴۷) After this verse L adds:

هرکه باشد زشت گفتنش زشت دان • مرده هرچه گوید آنرا نیست جان
گفت انسان پارهٔ انسان بود • پارهٔ از نان یقین هم نان بود
زآن علی فرمود نقل جاهلان • بر مزابل همچو سبزست ای فلان
بر چنان سبزه هر آنکس کو نشست • تو یقین میدان کو[که او] برکو نشست
بایدش خودرا بشستن زآن حدث • تا نماز فرض او نبود عبث

Bul. adds:

حسن هر گفتاررا غرّه مشو • قبح معنی دارد او با هش شنو
بد درونانرا بود گفتار بد • قلبشان مرده است نبود روح ابد
چونکه انسان پارهٔ انسان بود • پارهٔ از نان یقین هم نان بود
شیر یزدان گفت جاهل‌را کلام • هست سبز مزبله بس بی دوام
هرکرا آن سبز باشد جایگاه • لوث و خبثش جامهٔ او کرد تباه
آب باید کردن پاك حدث • تا نمازش‌را نباشد چون عبث

(۴۴۹) A دست جامه. Bul. مر سیه. (۴۵۱) L درد بصر. (۴۵۳) BL مدّت. L شش ماه. (۴۵۴) B امر حکم او. After this verse Bul. adds:

آخر الامر از برای آن مراد • تا دهد چون خاك ایشانرا بباد

Heading: L om. AB Bul. با وزیر.

(۴۵۵) After this verse B has the verse آخر الامر الخ cited above from Bul.

این جَسَد خانهٔ حسد آمد بدان • کز حسد آلوده باشد خاندان
گر جسد خانهٔ حسد باشد ولیك • آن جسدرا پاك کرد اللّه نیك
طَهِّرَا بَیْتِی بیان پاکیست • گنج نورست ار طِلِسْمش خاکیست
۴۲۵ چون کنی بر بی‌حسد مکر و حسد • زان حسد دل‌را سیاهیها رسد
خاك شَو مردانِ حق‌را زیرِ پا • خاك بر سر کن حسدرا همچو ما

بیان حسد وزیر،

آن وزیرك از حسد بودش نژاد • تا بباطل گوش و بینی باد داد
بر امیدِ آنك از نیش حسد • زهرِ او در جانِ مسکینان رسد
هر کسی کو از حسد بینی کَنَد • خویشتن بی گوش و بی بینی کُنَد
۴۴۰ بینی آن باشد که او بویی بَرَد • بُویْ اورا جانب کویی بَرَد
هرکه بُویش نیست بی بینی بود • بُویْ آن بُویست کآن دینی بود
چونك بویی بُرد و شُکرِ آن نکرد • کفرِ نعمت آمد و بینیش خَورد
شُکر کن مر شاکران‌را بنده باش • پیشِ ایشان مرده شَو پاینده باش
چون وزیر از رهزنی مایه مساز • خلق‌را تو بر میآور از نماز
۴۴۵ ناصحِ دین گشته آن کافر وزیر • کرده او از مکر در لَوزینه سیر

فهم کردن حاذقان نصارا مکر وزیررا،

هرك صاحب ذَوْق بود از گفتِ او • لذّتی میدید و تلخی جُفتِ او

(۴۲۲) A این حسد خانهٔ جسد آمد. AB Bul. از for کز.
(۴۲۳) A گر حسد خانهٔ جسد باشد. (۴۲۵) Suppl. in marg. C. Bul. گر کنی.
(۴۳۹) B خویش‌را. (۴۴۵) B گشت.
Heading: AL صادقان. A om. نصارا.
(۴۴۶) B om. و.

خفته آن باشد که او از هر خیال • دارد اومید و کند با او مقال
دیورا چون حُور بیند او بخواب • پس زشهوت ریزد او با دیو آب
۴۱۵ چونك تخم نسل او در شوره ریخت • او بخویش آمد خیال از وی گریخت
ضعفِ سَر بیند ازان و تن پلید • آه از آن نقش پدید ناپدید
مرغ بر بالا پران و سایه‌اش • میدود بر خاك پَرّان مرغ‌وَش
ابلهی صیّادِ آن سایه شود • میدود چندانك بی مایه شود
بی‌خبر کآن عکسِ آن مرغ هواست • بی‌خبر کی اصلِ آن سایه کجاست
۴۲۰ تیر اندازد بسوی سایه او • ترکشش خالی شود از جُست و جو
ترکش عمرش تهی شد عمر رفت • از دویدن در شکار سایه تفت
سایهٔ یزدان چو باشد دایه‌اش • وا رهاند از خیال و سایه‌اش
سایهٔ یزدان بود بندهٔ خدا • مردهٔ این عالَم و زندهٔ خدا
دامن او گیر زُوتر بی گمان • تا رهی در دامن آخر زمان
۴۲۵ کَیْفَ مَدَّ ٱلظِّلَّ نقش اولیاست • کو دلیل نورِ خورشید خداست
اندرین وادی مرو بی این دلیل • لا أُحِبُّ ٱلْآفِلِین گو چون خلیل
رَوْ زسایه آفتابی‌را بیاب • دامن شه شمسِ تبریزی بتاب
ره ندانی جانب این سُور و عُرس • از ضِیاء ٱلحق حُسامُ ٱلدّین بپرس
ور حسد گیرد ترا در ره گُلُو • در حسد ابلیس‌را باشد غُلُو
۴۳۰ کو زآدم ننگ دارد از حسد • با سعادت جنگ دارد از حسد
عَقَبهٔ زین صعب‌تر در راه نیست • ای خُنُك آنکش حسد همراه نیست

---

(۴۱۳) B om. L Bul. أمید.   (۴۱۴) Bul. بر دیو آب.

(۴۱۵) B L Bul. نسل‌را در; in A را is suppl. above. C شور.

(۴۱۶) C originally پدید و ناپدید.

(۴۱۷) A مرغ بر بالا و پرّان سایه‌اش. B مرغ بر بالا و زیر آن سایه‌اش. In C the words between مرغ and پران have been erased and میدود has been added after پران.   (۴۳۱) Bul. آنکس حسد.

وز صفیری بـاز دام انـدر کشی ۰ جملـه‌را در داد و در داور کشی
فـالق الاصبـاح اسـرافیل‌وار ۰ جملـه‌را در صورت آرد زان دیـار
روحهـای منبسط‌را تن کنـد ۰ هـر تنی‌را بـاز آبستن کنـد
٤٠٠ اسب جانهـارا کنـد عـاری ززین ۰ سرّ النّوم اخو الموت است این
لیك بهـر آنك روز آینـد باز ۰ بـر نهد بـر پـاش پـابنـد دراز
تا که روزش وا کشد زآن مرغزار ۰ وز چراگـاه آردش در زیـر بـار
کاش چون اصحاب کهف این روح‌را ۰ حفظ کردی یـا چو کشتی نوح‌را
تا ازین طوفان بیـداری و هوش ۰ وا رهیدی این ضمیر و چشم و گوش
٤٠٥ ای بسا اصحاب کهف اندر جهـان ۰ پهلوی تو پیش تو هست این زمـان
غار بـا او یـار بـا او در سرود ۰ مهر بر چشمست و بر گوشت چه سود ۰

قصّهٔ دیدن خلیفه لیلی‌را

گفت لیلی‌را خلیفـه کان توی ۰ کز تو مجنون شـد پریشـان و غوی
از دگر خوبـان تو افـزون نیستی ۰ گفت خامش چون تو مجنون نیستی
هرکه بیـدارست او در خواب‌تر ۰ هست بیـداریش از خوابش بتـر
٤١٠ چون بحق بیـدار نبود جان مـا ۰ هست بیداری چو دربنـدان مـا
جان همـه روز از لگدکوب خیـال ۰ وز زیـان و سود وز خوف زوال
نی صفا میماندش نی لطف و فـر ۰ نی بسوی آسمـان راه سفـر

(٣٩٧) After this verse BL Bul. (and AC in marg.) add:

چونك نور صبحدم سر بر زند ۰ کرگس زرّین گردون پر زند

(٤٠٠) AL اسب جان‌را می‌کند, and so corr. in C. ABC Bul. اخ. (٤٠١) A بهر آنك آید روز باز. BL Bul. بر نهد بر پایشان بند دراز. (٤٠٤) C تا برین طوفان. (٤٠٥) A ای بسی, and so corr. in C. (٤٠٧) Bul. تویی. Bul. از for کز. (٤٠٨) Bul. خاموش. (٤١٠) Bul. دربند آن ما. (٤١١) A خوف و وبال. L خوف و ملال. Instead of the second hemistich B has the second hemistich of v. ٤١٣. (٤١٢) B om.

بشنو از اخبار آن صدر صُدور • لا صَلٰوةَ تَمَّ اِلّا بِالْحُضُور
گر نه موشی دزد در انبارِ ماست • گندمِ اعمالِ چِل ساله کجاست
ریزه ریزه صدقِ هر روزه چرا • جمع می‌نآید درین انبارِ ما
بس ستارهٔ آتش از آهن جهید • وآن دلِ سوزیده پذرفت و کشید
۲۸۵ لیك در ظلمت یکی دزدی نهان • می‌نهد انگشت بر اِسْتارگان
می‌کُشد استارگان را یك بیك • تا که نفروزد چراغی از فلك
گر هزاران دام باشد در قَدَم • چون تو با مایی نباشد هیچ غم
هر شبی از دامِ تن ارواح را • می‌رهانی می‌کنی الواح را
می‌رهند ارواح هر شب زین قفص • فارغان از حُکم و گفتار و قصص
۲۹۰ شب ززنْدان بی‌خبر زندانیان • شب زدَوْلت بی‌خبر سلطانیان
نی غم و اندیشهٔ سود و زیان • نی خیالِ این فلان و آن فلان
حالِ عارف این بود بی خواب هم • گفت ایزد هُمْ رُقُودٌ زین مَرَم
خفته از احوالِ دنیا روز و شب • چون قلم در پنجهٔ تقلیبِ رَب
آنك او پنجه نبیند در رَقَم • فِعْل پندارد بجُنْبش از قلم
۲۹۵ شمّهٔ زین حالِ عارف وا نمود • خلق را هم خوابِ حِسّی در رُبود
رفته در صحرای بی‌چون جانشان • رُوحشان آسوده و ابدانشان

(۲۸۱) A Bul. صدر الصدور. A صلوة القلب. BCL تمّ. Bul. تمت.

(۲۸۲) In L this and the following verse are transposed.

(۲۸۳) B کجا for چرا. (۲۸٤) A شرارهٔ آتش.

(۲۸۵) A روزی corr. in marg. to دزدی. (۲۸٦) AB Bul. بر فلك.

(۲۸۷) After this verse Bul. adds:

گر عنایاتت بود با ما مقیم • کی بود بیمی از آن دزد لئیم

(۲۸۹) Bul. قفس. AB Bul. فارغان نی حاکم و محکوم کس. L فارغان از حرص و اکساب و حصص. (۲۹۱) C این فلانه. (۲۹۳) B از احوال عالم. (۲۹۵) *A om. B عقل را for خلق را. (۲۹٦) A om. After this verse Bul. adds:

هر یکی آسودهٔ حرص و حصص • مرغ‌وش آزادهٔ دام و قفص

قبول کردن نصارا مکر وزیررا،

صد هزاران مردِ ترسا سوی او ・ اندك اندك جمع شد در کوی او
او بیان می‌کرد با ایشان براز ・ سِرِّ انگلیون و زُنّار و نماز
۳۶۵ او بظاهر واعظِ احکام بود ・ لیك در باطن صفیر و دام بود
بهرِ این بعضی صحابه از رسول ・ مُلْتَمِس بودند مکرِ نَفْسِ غُول
کو چه آمیزد زاَغْراضِ نهان ・ در عبادتها و در اِخلاصِ جان
فضلِ طاعت‌را نجُستندی ازو ・ عیبِ ظاهر‌را نجُستندی که کو
مو بمو ذرّه بذرّه مکرِ نَفْس ・ می‌شناسیدند چون گُل از کَرَفْس
۳۷۰ مُوشِکافانِ صحابه هم در آن ・ وعظِ ایشان خیره گشتندی بجان ・

متابعت کردن نصارا وزیررا،

دل بدو دادند ترسایان تمام ・ خود چه باشد قوّتِ تقلیدِ عام
در درونِ سینه مِهرش کاشتند ・ نایبِ عیسیش می‌پنداشتند
او بسِرّ دجّالِ یك‌چشمِ لعین ・ ای خدا فریاد رس نِعْمَ الْمُعِین
صد هزاران دام و دانه‌ست ای خدا ・ ما چو مرغانِ حریصِ بی‌نوا
۳۷۵ دَم بدَم ما بستهٔ دامِ نَوِیم ・ هر یکی گر باز و سیمرغی شویم
می‌رهانی هر دَمی مارا و باز ・ سوی دامی می‌رویم ای بی‌نیاز
ما درین انبار گندم می‌کنیم ・ گندمِ جمع آمده گُم می‌کنیم
می‌نیندیشیم آخر ما بهوش ・ کین خلل در گندمست از مکرِ موش
موش تا انبارِ ما حُفره زدست ・ وز فنش انبارِ ما ویران شدست
۳۸۰ اوّل ای جان دفعِ شرِّ موش کن ・ وآنگهان در جمعِ گندم جوش کن

---

(۳۶۶) Bul. بعض.   (۳۶۷) AB گرچه آمیزد.   (۳۶۸) A بجستندی ازو. C Bul. بجستندی که کو.   (۳۶۹) ABL Bul. و ذرّه ذرّه.   (۳۷۰) L خیره گشتندی در آن وعظ و بیان.   (۳۷۵) AB Bul. با for ما. AB دام نوم, and so L.   (۳۷۷) B om. ・   (۳۷۹) B موش در انبار ما.   (۳۸۰) Bul. گوش for جوش.

بسر مُنادیگاه کن این کارِ تو • بر سرِ راهی که باشد چارسو
آنگهم از خود بران تا شهرِ دُور • تا در اندازم دریشان شرّ و شور

تلبیس وزیر با نصارا،

پس بگویم من بسر نصرانیَم • اے خدای رازدان میدانیَم
شاه واقف گشت از ایمانِ من • وز تعصّب کرد قصدِ جانِ من
۲۵۰ خواستم تا دین زشه پنهان کنم • آنک دینِ اوست ظاهر آن کنم
شاه بویی برد از اسرارِ من • متّهم شد پیشِ شه گفتارِ من
گفت گفتِ تو چو در نان سوزنست • از دلِ من تا دلِ تو روزنست
من ازو آن روزن بدیدم حالِ تو • حالِ تو دیدم ننوشم قالِ تو
گر نبودی جانِ عیسی چارهام • او جهودانه بکردی پارهام
۲۵۵ بهرِ عیسی جان سپارم سر دهم • صد هزاران منّتش بر خود نهم
جان دریغم نیست از عیسی ولیك • واقفم بر علمِ دینش نیك نیك
حیف میآمد مرا کآن دینِ پاك • در میانِ جاهلان گردد هلاك
شُکر ایزدرا و عیسیرا که ما • گشتهایم آن کیشِ حقرا رَهنُما
از جهود و از جهودی رَستهام • تا بزُنّاری میانرا بستهام
۲۶۰ دَور دَورِ عیسیاست اے مردمان • بشنوید اسرارِ کیشِ او بجان
کرد با وی شاه آن کاری که گفت • خلق اندر کارِ او ماندہ شگفت
راند اورا جانبِ نصرانیان • کرد در دعوت شروع او بعد زآن

Heading: Bul. مکر و تلبیس.
(۲۵۱) Bul. پیش او. (۲۵۲) L گفت وعظ تو. (۲۵۴) A نوشتم قال تو.
(۲۵۵) B جان دهم. B بر جان نهم. (۲۵۷) L Bul. می آید. (۲۵۸) L Bul. کیش for دین. (۲۵۹) ABL Bul. رستهام and بستهام. (۲۶۰) After this verse B Bul. and C in marg. add:
چون وزیر آن مکررا بر شه شمرد • از دلش اندیشهرا کلّی ببرد and so L.
(۲۶۱) AB Bul. خلق حیران ماند زان مکر نهفت, and so C in marg.

گفت استاد آن دو شیشه نیست رَو ٭ احولی بگْذار و افزون‌بین مشو

۳۳۰ گفت ای اُستا مرا طعنه مزن ٭ گفت اُستا زآن دو یك‌را در شکن

شیشه یك بود و بچشمش دو نمود ٭ چون شکست او شیشه‌را دیگر نبود

چون یکی بشکست هر دو شد زچشم ٭ مرد احول گردد از مَیَلان و خشم

خشم و شهوت مردرا احول کند ٭ زاستقامت رُوح‌را مُبْدَل کند

چون غرض آمد هنر پوشیده شد ٭ صد حجاب از دل بسوی دیده شد

۳۳۵ چون دهد قاضی بدِل رِشْوت قرار ٭ کی شناسد ظالم از مظلومِ زار

شاه از حقدِ جهودانه چنان ٭ گشت احول کالْاَمان یا رَبِّ امان

صد هزاران مومنِ مظلوم کُشت ٭ که پناهم دینِ موسی‌را و پشت

آموختن وزیر مکر پادشاه‌را،

او وزیری داشت گبر و عِشْوه‌دِه ٭ کو بر آب از مکر بر بستی گره

گفت ترسایان پناهِ جان کنند ٭ دینِ خودرا از مَلِك پنهان کنند

۳۴۰ کم کُش ایشان‌را که کُشتن سود نیست ٭ دین ندارد بُویْ مُشك و عُود نیست

سِرّ پنهانست اندر صد غلاف ٭ ظاهرش با تو چو تو باطن خلاف

شاه گفتش پس بگو تدبیر چیست ٭ چارهٔ آن مکر و آن تزویر چیست

تا نماند در جهان نصرانیی ٭ نی هویدا دین و نی پنهانیی

گفت ای شه گوش و دستم‌را ببُر ٭ بینی‌ام بشکاف اندر حُکمِ مُر

۳۴۵ بعد زآن در زیرِ دار آور مرا ٭ تا بخواهد یك شفاعت‌گر مرا

(۳۳۰) Bul. بر شکن. (۳۳۱) In ABL Bul. this verse follows v. ۳۳۳. B Bul. آن for او. (۳۳۴) L چشمرا احول. (۳۳۶) A جد for حقد; in marg. جحد. L خشم. A آنزمان [جهودان] جهود.

Heading: C مکری. Bul. پادشاه جهودرا.

(۳۳۸) B شه for او. AB Bul. رهزن عشوده. C apparently غشوده. (۳۴۱) B ظاهرش با تست و باطن بر خلاف. L Bul. ظاهرش با تو چو در باطن خلاف.

(۳۴۴) ABL Bul. بشکاف و لب در حکم مر.

ِ بی‌چون‌را که کیفیّت نهد • این که گفتم هر ضرورت می‌دهد
ه چنین بنماید و گه ضدِّ این • جز که حیرانی نباشد کارِ دین
چنان حیران که پشتش سوی اوست • بل چنین حیران و غرق و مستِ دوست
یکی‌را رویِ او شد سوی دوست • وآن یکی‌را رویِ او خود رویِ اوست
یِ هر یك می‌نگر می‌دار پاس • بو كِ گردی تو زخدمت رُوشِناس
ن بسی ابلیسِ آدم‌رُوی هست • پس بهر دستی نشاید داد دست
لك صیّاد آورد بانگِ صفیر • تا فریبد مرغ‌را آن مرغ‌گیر
ود آن مرغ بانگِ جنسِ خویش • از هوا آید بیابد دام و نیش
ب درویشان بدزدد مردِ دون • تا بخواند بر سلیمی زآن فسون
ارِ مردان روشنی و گرمیست • کارِ دونان حیله و بی‌شرمیست
ِ پشمین از برای گد کنند • بو مُسَیلِم‌را لقب احمد کنند
مسیلم‌را لقب کذّاب ماند • مر محمّدرا اُولُو الْأَلْبَاب ماند
شرابِ حق ختامش مُشکِ ناب • باده‌را ختمش بود گند و عذاب

استان آن پادشاه جهود که نصرانیان‌را می‌کشت از بهر تعصّب،

شاهی در جهودان ظلم‌ساز • دشمنِ عیسی و نصرانی گداز
سدِ عیسی بود و نَوبت آنِ او • جانِ موسی او و موسی جانِ او
اهِ احْوَل کرد در راهِ خدا • آن دو دمساز خدایی‌را جدا
ت استاد احولی‌را کاندر آ • رَوْ برون آر از وثاق آن شیشه‌را
ت احول زآن دو شیشه من کدام • پیشِ تو آرم بکن شرحِ تمام

ضرورت می‌جهد L. این ضرورت AB Bul. کیفیت دهد L. کی کیفیت نهد AC (۴۱۱)

.گه چنان بنماید و گاهی چنین Bul. (۴۱۲) چنان for چنین L Bul. (۴۱۳)

بل چنان Bul. حیرانکه غرق. (۴۱٤) BL وین for وآن in the second hemisti

دام پیش A (۴۱۸). (۴۲۷) After this verse L adds:

چون درون رفت احول اندر خانه زود • شیشه پیش چشم او دو می‌نمود

گر نه این نامِ اشتقاقِ دوزخست ، پس چرا در وی مَذاقِ دوزخست

۳۹۵ زشتیِ آن نامِ بد از حرف نیست ، تلخیِ آن آبِ بحر از ظرف نیست

حرف ظرف آمد درو معنی چو آب ، بحرِ معنی عِنْدَهُ أُمُّ ٱلْكِتَاب

بحرِ تلخ و بحرِ شیرین در جهان ، در میانشان بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَان

دانکه این هر دو زیک اصلی روان ، بر گذر زین هر دو رَوْ تا اصلِ آن

زرِّ قلب و زرِّ نیکو در عِیار ، بی مِحَك هرگز ندانی زاعتبار

۴۰۰ هرکرا در جان خدا بنهد مِحَك ، مر یقین‌را باز داند او زشك

در دهانِ زنده خاشاکی جهد ، آنگه آرامد که بیرونش نهد

در هزاران لقمه یك خاشاكِ خُرْد ، چون در آمد حسِّ زنده پی ببُرْد

حسِّ دنیا نردبانِ این جهان ، حسِّ دینی نردبانِ آسمان

صحّتِ این حس بجویید از طبیب ، صحّتِ آن حس بخواهید از حبیب

۴۰۵ صحّتِ این حس زمعموریِ تن ، صحّتِ آن حس زویرانیِ بدن

راهِ جان مر جسم‌را ویران کند ، بعد از آن ویرانی آبادان کند

کرد ویران خانه بهرِ گنجِ زر ، وز همان گنجش کند معمورتر

آب‌را ببرید و جُورا پاك کرد ، بعد از آن در جُو روان کرد آبِ خَوْرْد

پوست‌را بشکافت و پیکان‌را کشید ، پوستِ تازه بعد زآنش بر دمید

۴۱۰ قلعه ویران کرد و از کافر ستد ، بعد زآن بر ساختش صد بُرج و سَد

---

(۳۹۵) Bul. این نام بد.   (۳۹۸) L زآنك این هر دو. A اصل روان. A تا اصل دان.
(۳۹۹) B ندانی اعتبار.   (۴۰۰) BCL هر یقین‌را.   (۴۰۱) A دهانی.   (۴۰۲) L در آید.
(۴۰۳) B عقبی for دینی.   (۴۰۴) A بجویند *bis*. BL Bul. بجوید *bis*.
(۴۰۵) L Bul. ز تخریب بدن and so C in marg.   (۴۰۶) After this verse B Bul. add:

ای خنك جانی که در عشقِ مآل ، بذل کرد او خان و مان [Bul. خانمان] و ملك و مال

(۴۰۸) Bul. جورا for در جو. B رها for روان.   (۴۰۹) L بگشاد پوست‌را. B Bul. om. و before پیکان‌را. B پوستی نو for پوستِ تازه.

این زمین پاك و آن شورست و بد * این فرشته پاك و آن دیوست و دد
۲۷۵ هر دو صورت گر بهم ماند رواست * آبِ تلخ و آبِ شیرین‌را صفاست
جز که صاحب ذوق کی شناسد بیاب * او شناسد آبِ خوش از شوره آب
سحررا با معجزه کرده قیاس * هر دورا بر مکر پندارد اساس
ساحرانِ موسی از استیزه‌را * بر گرفته چون عصای او عصا
زین عصا تا آن عصا فرقیست ژرف * زین عمل تا آن عمل راهی شگرف
۲۸۰ لَعْنَةُ اللّٰه این عمل‌را در قفا * رَحْمَةُ اللّٰه آن عمل‌را در وفا
کافران اندر مِری بوزینه‌طبع * آفتی آمد درونِ سینه طبع
هرچه مردم میکند بوزینه هم * آن کند کز مرد بیند دَم بدَم
او گمان برده که من کردم چو او * فرق‌را کی داند آن اِستیزه‌رُو
این کند از امر و او بهرِ ستیز * بر سرِ اِستیزه‌رُویان خاك ریز
۲۸۵ آن مُنافِق با مُوافِق در نماز * از پیِ اِستیزه آید نی نیاز
در نماز و روزه و حجّ و زکات * با منافق مومنان در بُرد و مات
مومنان‌را بُرد باشد عاقبت * بر منافق مات اندر آخرت
گرچه هر دو بر سرِ یك بازیَند * هر دو با هم مَرْوَزی و رازیَند
هر یکی سوی مُقامِ خود رود * هر یکی بر وفقِ نامِ خود رود
۲۹۰ مومنش خوانند جانش خَوش شود * ور منافق گوئی پُر آتش شود
نامِ او محبوب از ذاتِ وَیَست * نامِ این مبغوض از آفاتِ وَیَست
میم و واو و میم و نون تشریف نیست * لفظِ مومن جز پیِ تعریف نیست
گر منافق خوانیَش این نامِ دون * همچو کژدم می‌خَلَد در اندرون

---

(۲۷۴) A وین سرشته پاك. B دامست و دد. (۲۷۶) AL ذوق نشناسد.
(۲۷۷) A پندارند. (۲۷۸) L استیزها. (۲۷۹) Bul. راه. (۲۸۱) A Bul. کافر آمد در. A بدی for مری. Bul. مرا. (۲۸۴) A om. و. (۲۸۵) L بی نیاز.
(۲۹۰) The second syllable of گوئی is short here. L گوئیش آتش شود. A in marg. gives تند as a variant for گوئی. (۲۹۲) A میم نون و میم واو. C میم نون.
(۲۹۳) B آن نام دون. L زآن نام دون. C میخزان for میخلد.

هدیها میداد هر درویش‌را ٭ تا یابد نطق مرغ خویش‌را
بعد سه روز و سه شب حیران و زار ٭ بر دکان بنشسته بُد نومیدوار
مینمود آن مرغ‌را هر گون شگفت ٭ تا که باشد کاندر آید او بگفت
جولقی سربرهنه میگذشت ٭ با سر بی مو چو پشت طاس و طشت
۲۶۰ طوطی اندر گفت آمد در زمان ٭ بانگ بر درویش زد که هی فلان
از چه ای کل با کلان آمیختی ٭ تو مگر از شیشه روغن ریختی
از قیاسش خنده آمد خلق‌را ٭ کو چو خود پنداشت صاحب دلق‌را
کار پاکانرا قیاس از خود مگیر ٭ گرچه ماند در نبشتن شیر و شیر
جملهٔ عالم زین سبب گمراه شد ٭ کم کسی زابدال حق آگاه شد
۲۶۵ همسری با انبیا بر داشتند ٭ اولیارا همچو خود پنداشتند
گفته اینک ما بشر ایشان بشر ٭ ما و ایشان بستهٔ خوابیم و خور
این ندانستند ایشان از عمی ٭ هست فرقی در میان بی منتها
هر دو گون زنبور خوردند از محل ٭ لیک شد زان نیش وزین دیگر عسل
هر دو گون آهو گیا خوردند و آب ٭ زین یکی سرگین شد و زان مشک ناب
۲۷۰ هر دو نی خوردند از یک آبخور ٭ این یکی خالی و آن دیگر شکر
صد هزاران این چنین اشباه بین ٭ فرقشان هفتادساله راه بین
این خورد گردد پلیدی زو جدا ٭ آن خورد گردد همه نور خدا
این خورد زاید همه بخل و حسد ٭ آن خورد زاید همه عشق احد

---

(۲۵۸) A تا کی باشد اندر. Instead of this verse L Bul. have:

با هزاران غصّه و غم گشته جفت ٭ که عجب این مرغ کی آید بگفت

(۲۵۹) A با سری.   (۲۶۰) AB Bul. آن زمان. In the second hemistich A has: بانگ بر وی زد بگفتش ناگهان. B درویش بر زد کای فلان. Bul. for ای هی.

(۲۶۱) B از چهٔ کل.   (۲۶۴) AB Bul. نوشتن.   (۲۶۶) B ما بشر ویشان بشر.

A ما چو ایشان بستهٔ.   (۲۶۸) L om. Bul. زین نیش و زان دیگر.   (۲۷۰) B

وآن خورد. (۲۷۲) L Bul. و این بُر. B و آن پر از شکر. A Bul. آن یکی.

(۲۷۳) Suppl.* in marg. C. Bul. گردد همه بخل. AL آن for وآن. C Bul. همه نور احد.

گر بُدی خونِ مسلمان کامِ او * کافرم گر بردمی من نامِ او

۲۴۰ می‌بلرزد عرش از مدحِ شقی * بدگمان گردد ز مدحش متّقی

شاه بود و شاه بس آگاه بود * خاص بود و خاصهٔ الله بود

آنکسی‌را کش چنین شاهی کُشد * سوی بخت و بهترین جاهی کشد

گر ندیدی سودِ او در قهرِ او * کی شدی آن لطفِ مُطلَق قهرجُو

بچّه می‌لرزد از آن نیشِ حجام * مادرِ مُشفِق در آن غم شادکام

۲۴۵ نیم‌جان بستاند و صد جان دهد * آنك در وهمت نیاید آن دهد

تو قیاس از خویش می‌گیری ولیك * دُور دُور افتادهٔ بنگر تو نیك

حکایت مرد بقّال و طوطی و روغن ریختن طوطی در دکان،

بود بقّالی و وی‌را طوطیی * خوش‌نوایی سبزِ گویا طوطیی

بر دکان بودی نگهبانِ دکان * نکته گفتی با همه سوداگران

در خطابِ آدمی ناطق بُدی * در نوای طوطیان حاذق بُدی

۲۵۰ جَست از سوی دکان سویی گریخت * شیشه‌های روغنِ گل‌را بریخت

از سوی خانه بیامد خواجه‌اش * بر دکان بنشست فارغ خواجه‌وَش

دید پُر روغن دکان و جامه چرب * بر سرش زد گشت طوطی کل زضَرْب

روزکی چندی سخن کوتاه کرد * مردِ بقّال از ندامت آه کرد

ریش بر می‌کَنْد و می‌گفت ای دریغ * کآفتابِ نعمتم شد زیرِ میغ

۲۵۵ دستِ من بشکسته بودی آن زمان * چون زدم من بر سرِ آن خوش‌زبان

(۲۴۴) B Bul. دم for غم. C gives دم as a variant. (۲۴۵) C gives آنچ as a variant for آنك. L آنچه. (۲۴۷) ABL Bul. اورا for وی‌را. B Bul. و گویا.

(۲۴۹) After this verse L adds:

خواجه روزی سوی خانه رفته بود * در دکان طوطی نگهبانی نمود

گربهٔ بر جست ناگه در دکان * بهر موشی طوطیك از بهر جان

So Bul., which has بر دکان *bis* and از بیم جان. Both verses are suppl. in marg. A, and the second in marg. B. (۲۵۲) L و جاش چرب. (۲۵۳) Bul. چندین.

بیان آنک کشتن و زهر دادن مرد زرگر باشارت الهی بود نه بهوای نفس و تأمّل فاسد

کشتن این مرد بر دست حکیم • نی پی اومید بود و نی زبیم
او نکشتش از برای طبع شاه • تا نیامد امر و الهام اله
آن پسررا کش خضر ببرید حلق • سرّ آنرا در نیابد عام خلق
۲۲۵ آنک از حق یابد او وحی و جواب • هرچه فرماید بود عین صواب
آنک جان بخشد اگر بکشد رواست • نایبست و دست او دست خداست
همچو اسمعیل پیشش سر بنه • شاد و خندان پیش تیغش جان بده
تا بماند جانت خندان تا ابد • همچو جان پاک احمد با احد
عاشقان جام فرح آنگه کشند • که بدست خویش خوبانشان کشند
۲۳۰ شاه آن خون از پی شهوت نکرد • تو رها کن بدگمانی و نبرد
تو گمان بردی که کرد آلودگی • در صفا غش کی هلد پالودگی
بهر آنست این ریاضت وین جفا • تا بر آرد کوره از نقره جفا
بهر آنست امتحان نیک و بد • تا بجوشد بر سر آرد زر زبد
گر نبودی کارش الهام اله • او سگی بودی دراننده نه شاه
۲۳۵ پاک بود از شهوت و حرص و هوا • نیک کرد او لیک نیک بدنما
گر خضر در بحر کشتی‌را شکست • صد درستی در شکست خضر هست
وهم موسی با همه نور و هنر • شد از آن محجوب تو بی پر مپر
آن گل سرخست تو خونش مخوان • مست عقلست او تو مجنونش مخوان

Heading: C زیان for زهر.

(۲۲۲) ABL Bul. آن مرد. L Bul. امید. (۲۲۳) AB الهام از اله. (۲۲٤) A علم خلق. (۲۲۹) B عاشقان آنگه شراب جان کشند. (۲۳۱) B در صفاتش کی هلد. A که for کی. L دهد for هلد. (۲۳۳) C نیك بد. (۲۳٤) A نی شاه. (۲۳۷) A تو بی پر تو پر.

ـن زرنجوری جمالِ او نماند • جانِ دختر در وبالِ او نماند
ـك زشت و ناخوش و رُخ‌زرد شد • اندك اندك در دلِ او سرد شد
ـبائی کز پیِ رنگی بود • عشق نبْود عاقبت ننگی بود
ـی کاَن هم ننگ بودی یکسری • تا نرفتی بر وی آن بَدداوَری
ـن دوید از چشمِ همچون جویِ او • دشمنِ جانِ وی آمد رویِ او
ـن طاوس آمد پَرِّ او • ای بسی شه‌را بکُشته فَرِّ او
ـ من آن آهوَم کز نافِ من • ریخت آن صیّاد خونِ صافِ من
من آن روباهِ صحرا کز کمین • سر بریدندش برای پوستین
من آن پیلی که زخمِ پیل‌بان • ریخت خونم از برای استخوان
ـ کُشتستم پیِ ما دونِ من • می‌نداند که نخسپد خونِ من
ـنست امروز و فردا بر وَیَست • خون چون من کس چنین ضایع کَیَست
ـه دیوار افگند سایهٔ دراز • باز گردد سوی او آن سایه باز
جهان کوهست و فعلِ ما ندا • سوی ما آید نداهارا صدا
بگفت و رفت در دَم زیرِ خاك • آن کنیزك شد ز رنج و عشق پاك
ـك عشقِ مردگان پاینده نیست • زآنك مرده سوی ما آینده نیست
ـِ زنده در روان و در بصر • هر دمی باشد زغنچه تازه‌تر
ـِ آن زنده گزین کو باقیَست • کز شرابِ جان‌فزایت ساقیَست
ـِ آن بگزین که جملهٔ انبیا • یافتند از عشقِ او کار و کیا
ـگو مارا بدآن شه بار نیست • با کریمان کارها دشوار نیست

---

۲۰۰ (۲۰۲) The second hemistich in B is: عشق دختر بر کمال او نماند.

صیّاد. (۲۰۸) BL Bul. بسا. (۲۰۹) L Bul. آهوَم. ABL Bul. کاش‌کی کان ننگ.

(۲۱۰) B بریدندم. (۲۱۲) C ماذون من. B می نماند که بخسبد. (۲۱۵) B om

(۲۱٦) ABL Bul. زعشق و رنج. (۲۱۹) B جان‌فزایش. L جان‌فزای. (۲۲۱

مارا بر شه.

فرستادن شاه رسولان بسمرقند بآوردن زرگر

١٨٥ شه فرستاد آن طرف یك دو رسول ٭ حاذقان و کافیان بس عدول

تا سمرقند آمدند آن دو رسول ٭ از برای زرگر شنگ فضول

کای لطیف استاد کامل معرفت ٭ فاش اندر شهرها از تو صفت

نك فلان شه از برای زرگری ٭ اختیارت کرد زیرا مهتری

اینك این خلعت بگیر و زرّ و سیم ٭ چون بیایی خاص باشی و ندیم

١٩٠ مرد مال و خلعت بسیار دید ٭ غرّه شد از شهر و فرزندان برید

اندر آمد شادمان در راه مرد ٭ بی خبر کآن شاه قصد جانْش کرد

اسب تازی بر نشست و شاد تاخت ٭ خونبهای خویش‌را خلعت شناخت

ای شده اندر سفر با صد رضا ٭ خود بپای خویش تا سوء القضا

در خیالش مُلك و عزّ و مهتری ٭ گفت عزرائیل رَو آری بَری

١٩٥ چون رسید از راه آن مرد غریب ٭ اندر آوردش بپیش شه طبیب

سوی شاهنشاه بردندش بناز ٭ تا بسوزد بر سر شمع طراز

شاه دید اورا بسی تعظیم کرد ٭ مخزن زررا بدو تسلیم کرد

پس حکیمش گفت کای سلطان مه ٭ آن کنیزك‌را بدین خواجه بده

تا کنیزك در وصالش خوش شود ٭ آب وصلش دفع آن آتش شود

٢٠٠ شه بدو بخشید آن مه‌روی‌را ٭ جفت کرد آن هر دو صحبت جوی‌را

مدّت شش ماه میراندند کام ٭ تا بصحّت آمد آن دختر تمام

بعد از آن از بهر او شربت بساخت ٭ تا بخورد و پیش دختر میگداخت

---

(١٨٥) Bul. پس for شه.   (١٨٦) Text according to A. BCL Bul. have:

تا سمرقند آمدند آن دو امیر ٭ پیش آن زرگر زشاهنشه بشیر

C has رسول written above امیر and gives in marg. the second hemistich as it stands in A.   (١٨٧) A Bul. وکامل.   (١٨٨) B شاه.   (١٩٤) Bul. om. و before عزّ. C° om. و after عزّ.   (١٩٨) Bul. ای for کای.

هان و هان این رازرا با کس مگو ٭ گرچه از تو شه کند بس جُست و جو

۱۷۵ گورخانهٔ رازِ تو چون دل شود ٭ آن مُرادت زودتر حاصل شود

گفت پیغمبر که هرکه سِر نهفت ٭ زود گردد با مرادِ خویش جفت

دانها چون در زمین پنهان شود ٭ سرِّ آن سَرْسَبْزیِ بُستان شود

زرّ و نقره گر نبودندی نهان ٭ پَرْوَرِش کَی یافتندی زیرِ کان

وعدها و لطفهای آن حکیم ٭ کرد آن رنجوررا ایمن زبیم

۱۸۰ وعدها باشد حقیقی دل‌پذیر ٭ وعدها باشد مَجازی تاسه‌گیر

وعدهٔ اهلِ کرم نقدِ روان ٭ وعدهٔ نااهل شد رنجِ روان

در یافتن آن ولی رنج‌را و عرض کردن رنج اورا پیش پادشاه،

بعد زآن برخاست و عزمِ شاه کرد ٭ شاه‌را زآن شمّهٔ آگاه کرد

گفت تدبیر آن بود کآن مردرا ٭ حاضر آریم از پیِ این دردرا

مردِ زرگررا بخوان زآن شهرِ دور ٭ با زر و خلعت بده اورا غرور

---

(۱۷۴) A Bul. هان هان. (۱۷۵) A گر زخانهٔ راز. B Bul. چونك اسرارت نهان در دل شود; so corr. in A and in marg. C. AB این مرادت. (۱۷۶) ABCL پیغامبر. B هرکو. (۱۷۷) L Bul. دانه چون اندر زمین. AL Bul. سرّ او. B سرّشان, and so corr. in C. (۱۸۰) Bul. وعدهٔ *bis.* (۱۸۱) Bul. in first hemistich گنج روان. In BC گنج in written above نقد.

After the Heading Bul. adds:

آن حکیم مهربان کارگر ٭ یافت از رنج کنیزك چون خبر

L has the following verse:

ان حکیم مهربان چون راز یافت ٭ صورت رنج کنیزك باز یافت

(۱۸۲) B om. و. Bul. adds:

گفت شه پس چیست در تدبیر این ٭ می نماید خود خطر تأخیر این

(۱۸۴) The following verse in added in BL and in marg. C:

چونك سلطان از حکیم آنرا شنید ٭ پند اورا از دل و از جان گزید

Bul. adds:

چونکه‌این تدبیررا شه کرد گوش ٭ بود پندش زیور منکوش گوش

کس بزیرِ دُمّ خر خاری نهد ٭ خر نداند دفعِ آن بر میجهد

۱۵۵ بر جهد وآن خار محکمتر زند ٭ عاقلی باید که خاری بر کَنَد

خر زبهرِ دفعِ خار از سوز و درد ٭ جُفته می‌انداخت صد جا زخم کرد

آن حکیمِ خارچین اُستاد بود ٭ دست میزد جا بجا می‌آزمود

زآن کنیزک بر طریقِ داستان ٭ باز می‌پرسید حالِ دوستان

با حکیم او قصّها می‌گفت فاش ٭ از مُقام و خواجگان و شهر و تاش

۱٦۰ سوی قصّه گفتنش میداشت گوش ٭ سوی نبض و جَستنش میداشت هوش

تا که نبض از نامِ کی گردد جهان ٭ او بود مقصودِ جانش در جهان

دوستانِ شهرِ اورا بر شمرد ٭ بعد از آن شهری دگررا نام بُرد

گفت چون بیرون شدی از شهرِ خویش ٭ در کدامین شهر بودستی تو بیش

نامِ شهری گفت و زآن هم در گذشت ٭ رنگِ رو و نبضِ او دیگر نگشت

۱٦۵ خواجگان و شهرهارا یك بیك ٭ باز گفت از جای و از نان و نمك

شهر شهر و خانه خانه قصّه کرد ٭ نی رگش جنبید و نی رخ گشت زرد

نبضِ او بر حالِ خود بُد بی گزند ٭ تا بپرسید از سَمَرْقندِ چو قَنْد

نبض جَست و روی سرخ و زرد شد ٭ کز سمرقندیْ زرگر فرد شد

چون زرنجور آن حکیم این راز یافت ٭ اصلِ آن درد و بلارا باز یافت

۱۷۰ گفت کوی او کدام اندر گذر ٭ او سَرِ پُل گفت و کوی غاتفَر

گفت دانستم که رنجت چیست زود ٭ در خَلاصت سِحْرها خواهم نمود

شاد باش و فارغ و ایمن که من ٭ آن کنم با تو که باران با چمن

من غمِ تو میخورم تو غم مخَور ٭ بر تو من مُشْفِقترم از صد پدر

---

(۱۵٤) L خر ندارد. (۱۵٦) Bul. هر for صد. (۱۵۹) B خواجگان شهر باش. C و شهر و باش. L و شهرهاش. (۱٦۲) AL Bul. دوستان و شهر اورا. B دوستان و شهرهارا. (۱٦٤) B گفت زآن. B روی و نبض. (۱٦۵) Bul. خواجگان و شهریانرا. (۱٦٦) B کرد زرد. (۱٦۸) L روش for روی. (۱٦۹) Bul. این درد. (۱۷۰) AC Bul. گفت after و B om. Bul. بر سر پل. L کدامست از گذر. کدامست در گذر.

۱۴۰ آرزو میخواه لیك اندازه خواه • بر نتابد کوه را یك برگ کاه
آفتابی کز وی این عالم فروخت • اندکی گر پیش آید جمله سوخت
فتنه و آشوب و خونریزی مجو • بیش ازین از شمس تبریزی مگو
این ندارد آخر از آغاز گو • رَو تمام این حکایت باز گو

خلوت طلبیدن آن ولی از پادشاه با کنیزك جهت در یافتن رنج کنیزك،

گفت ای شه خلوتی کن خانه‌را • دُور کن هم خویش و هم بیگانه‌را
۱۴۵ کس ندارد گوش در دهلیزها • تا بپرسم زین کنیزك چیزها
خانه خالی ماند و یك دیّار نی • جز طبیب و جز همان بیمار نی
نرم نرمك گفت شهر تو کجاست • که علاج اهلِ هر شهری جُداست
واندر آن شهر از قرابت کیست • خویشی و پیوستگی با چیست
دست بر نبضش نهاد و یك بیك • باز می‌پرسید از جورِ فلك
۱۵۰ چون کسی‌را خار در پایش جهد • پایِ خودرا بر سرِ زانو نهد
وز سرِ سوزن همی‌جوید سرش • ور نیابد میکند با لب تَرَش
خار در پا شد چنین دشوارْیاب • خارْ در دل چون بود وا دِه جواب
خارِ دل‌را گر بدیدی هر خسی • دست کَی بودی غمانرا بر کسی

(۱۴۰) L می‌تابد. (۱۴۲) ABL Bul. مجوی and مگوی. (۱۴۳) AL Bul. گو in both hemistichs.

Heading: A در ساختن for در یافتن. After the Heading Bul. adds:

آن حکیم شد چون ازین حکمت خبیر • بود همراز شه والاسریر

(۱۴۵) After this verse B adds:

در زمان فرمود شه زآنجا روند • از در و دهلیزها بیرون شوند

(۱۴۶) After this verse B adds:

بعد ازآن در کار او بنیاد کرد • وز حکایتهای ماضی یاد کرد .

(۱۵۰) B Bul. خلد for جهد. (۱۵۱) L از لب. (۱۵۲) A خار در دل.

١٢٠ شمس در خارج اگرچه هست فرد • می‌توان هم مثلِ او تصویر کرد
شمسِ جان کو خارج آمد از اثیر • نبودش در ذهن و در خارج نظیر
در تصوّر ذاتِ اورا گُنج کو • تا در آید در تصوّر مثلِ او
چون حدیثِ رویِ شَمْسُ الدّین رسید • شمسِ چارم آسمان سر در کشید
واجب آید چونك آمد نامِ او • شرحِ رمزی گفتن از اِنعامِ او
١٢٥ این نَفَس جان دامنم بر تافتست • بوی پیراهانِ یوسف یافتست
از برای حقِّ صحبت سالها • باز گو حالی از آن خوش حالها
تا زمین و آسمان خندان شود • عقل و روح و دیده صد چندان شود
لا تُکَلِّفْنی فَاِنّی فی اَلْفَنا • کَلَّتْ اَفْهامی فلا اُحْصی ثَنا
کُلُّ شَیْءٍ قالَهُ غَیْرُ اَلْمُفیق • اِنْ تَکَلَّفْ اَوْ تَصَلَّفْ لا یَلیق
١٣٠ من چه گویم یك رگم هشیار نیست • شرحِ آن یاری که اورا یار نیست
شرحِ این هجران و این خونِ جگر • این زمان بگذار تا وقتِ دگر
قالَ اَطْعِمْنی فَاِنّی جایِعٌ • وَٱعْتَجِلْ فَالْوَقْتُ سَیْفٌ قاطِعٌ
صوفی اِبْنُ اَلْوَقْت باشد ای رفیق • نیست فردا گفتن از شرطِ طریق
تو مگر خود مرد صوفی نیستی • هست را از نِسْیه خیزد نیستی
١٣٥ گفتمش پوشیده خوشتر سِرِّ یار • خود تو در ضِمْنِ حکایت گوش دار
خوشتر آن باشد که سِرِّ دلبران • گفته آید در حدیثِ دیگران
گفت مکشوف و برهنه و بی غُلول • باز گو دَفْعَم مَدِه ای بُو اَلْفُضول
پرده بر دار و برهنه گو که من • می‌نخسپم با صنم با پیرهن
گفتم ار عریان شود او در عیان • نی تو مانی نی کنارت نی میان

(١٢٤) ABL شرح کردن رمزی and so C in marg. Bul. شرح رمزی کردن.
(١٢٥) Bul. در تافتست. (١٢٦) Bul. کز برای. L باز گو رمزی. (١٢٩) L ن تُکَلِّفْ اوْ تُصَلِّفْ. (١٣١) L Bul. وقتی. (١٣٤) L has نقد written above هست.
(١٣٧) L om. Bul. برهنه بی غلول. After this verse BL have:

گفت مکشوف و برهنه گوی این • آشکارا به که پنهان ذکر دین

بردن پادشاه آن طبیب‌را بر سر بیمار تا حال اورا ببیند،

چون گذشت آن مجلس و خوانِ کرم • دستِ او بگرفت و برد اندر حرم
قصّهٔ رنجور و رنجوری بخواند • بعد از آن در پیشِ رنجورش نشاند
رنگِ رُو و نبض و قاروره بدید • هم علاماتش هم اسبابش شنید
گفت هر دارو که ایشان کرده‌اند • آن عمارت نیست ویران کرده‌اند
١٠٥ بی‌خبر بودند از حالِ درون • أَسْتَعِيذُ ٱللّٰهَ مِمَّا يَفْتَرُون
دید رنج و کشف شد بر وی نهفت • لیك پنهان کرد و با سلطان نگفت
رنجش از سَوْدا و از صَفْرا نبود • بوی ِ هر هیزم پدید آید زدود
• دید از زاریش کو زارِ دلست • تن‌خوشست و او گرفتارِ دلست
عاشقی پیداست از زاریٔ دل • نیست بیماری چو بیماریٔ دل
١١٠ علّتِ عاشق زعلّتها جُداست • عشق اصْطُرْلابِ اسرارِ خداست
عاشقی گر زین سَر و گر زآن سَرست • عاقبت مارا بدآن سَر رَهْبَرست
هرچ گویم عشق‌را شرح و بیان • چون بعشق آیم خَجِل باشم از آن
گرچه تفسیرِ زبان روشن‌گرست • لیك عشقِ بی‌زبان روشن‌ترست
چون قلم اندر نوشتن میشتافت • چون بعشق آمد قلم بر خود شکافت
١١٥ عقل در شرحش چو خر در گِل بخفت • شرحِ عشق و عاشقی هم عشق گفت
آفتاب آمد دلیلِ آفتاب • گر دلیلت باید از وی رُو متاب
از وی ار سایه نشانی میدهد • شمس هر دم نورِ جانی میدهد
سایه خواب آرد ترا همچون سَمَر • چون بر آید شمس اِنْشَقَّ ٱلْقَمَر
خود غریبی در جهان چون شمس نیست • شمسِ جان باقیست اورا امس نیست

(١٠١) In B Bul. this verse precedes the Heading. L مجلس خوان و کرم.
(١٠٧) B Bul. از صفرا و از سودا. (١٠٨) B تن‌خوشست او و گرفتار. (١١٠) Bul. اسطرلاب. (١١١) Bul. بدآن سو. (١١٤) In B this verse follows v. ١١١.
(١١٩) B باقی که اورا. Bul. باقیست کاورا. L باقی کش امس.

بدگمانی کردن و حرص‌آوری • کفر باشد پیشِ خوانِ مهتری
زآن گدارویانِ نادیده ز آز • آن درِ رحمت بر ایشان شد فراز
ابر بر نآید پیِ منعِ زکات • وز زِنا افتد وبا اندر جهات
هرچه بر تو آید از ظلمات و غم • آن ز بی باکی و گستاخیست هم
۹۰ هرکه بی‌باکی کند در راهِ دوست • رهزنِ مردان شد و نامرد اوست
از ادب پُر نور گشتست این فلك • وز ادب معصوم و پاك آمد مَلَك
بُد زگستاخی کسوفِ آفتاب • شد عزازیلی زجرأت ردِّ باب

ملاقات پادشاه با آن طبیب الٰهی که در خوابش بشارت داده بودند بملاقات او،

دست بگشاد و کنارانش گرفت • همچو عشق اندر دل و جانش گرفت
دست و پیشانیش بوسیدن گرفت • از مُقام و راه پرسیدن گرفت
۹۵ پُرس پُرسان می‌کشیدش تا بصدر • گفت گنجی یافتم آخر بصبر
گفت ای هدیهٔ حق و دفعِ حَرَج • معنیٔ اَلصَّبْرُ مِفْتاحُ اَلْفَرَج
ای لِقای تو جوابِ هر سؤال • مُشکِل از تو حَل شود بی قیل و قال
ترجمانی هرچ مارا در دلست • دست‌گیری هرکه پایش در گِلست
مَرْحَبا یا مُجْتَبی یا مُرْتَضَی • إنْ تَغِبْ جاءَ اَلْقَضا ضاقَ اَلْفَضا
۱۰۰ أنْتَ مَوْلَی اَلْقَوْمِ مَنْ لا یَشْتَهِی • قَدْ رَدَی کَلّاً لَئِنْ لَمْ یَنْتَهِ

---

(۸۹) L نامردی for بی‌باکی. (۹۰) After this verse Bul. has:

هرکه شد در راه گستاخ طریق • آن بود در وادیٔ حسرت غریق

(۹۳) After this verse Bul. adds:

وقت آنکه بایدش کردن بیان • ماجرای حال شاه و میهمان

Heading: L با آن ولی که در خوابش نموده بودند.

(۹۳) A کنارش‌را گرفت. (۹٤) B وز for از. (۹۵) After this verse Bul. adds:

صبر اگر تلخست ولیکن عاقبت • میوه‌اش باشد شفا و عافیت

(۹۸) B مرجان. B دست‌گیر. (۱۰۰) BL Bul. ینتهی.

آن خیالی که شه اندر خواب دید • در رخِ مهمان همی آمد پدید
شه بجای حاجبان فا پیش رفت • پیشِ آن مهمانِ غیبِ خویش رفت
۷۵ هر دو بحری آشنا آموخته • هر دو جان بی دوختن بر دوخته
گفت معشوقم تو بودستی نه آن • لیك كار از كار خیزد در جهان
ای مرا تو مُصطَفَی من چون عُمَر • از برای خدمتت بندم کمر

از خداوند ولیّ التّوفیق در خواستن توفیق رعایت ادب در همه حالها و بیان کردن وخامت ضررهای بی‌ادبی،

از خدا جوییم توفیقِ ادب • بی‌ادب محروم شد از لطف رَب
بی‌ادب تنها نه خودرا داشت بَد • بلك آتش در همه آفاق زد
۸۰ مایده از آسمان در میرسید • بی صُداع و بی فروخت و بی خرید
در میانِ قومِ موسی چند کس • بی ادب گفتند کو سیر و عَدَس
منقطع شد نان و خوانِ آسمان • ماند رنجِ زرع و بیل و داسمان
باز عیسی چون شفاعت کرد حق • خوان فرستاد و غنیمت بر طبق
باز گستاخان ادب بگذاشتند • چون گدایان زَلّها بر داشتند
۸۵ لابه کرده عیسی ایشانرا که این • دایمست و کم نگردد از زمین

(۷۳) BL Bul. .آن خیالی‌را که شه در خواب دید (۷۴) A فا, with در written above. BC have فا quite clearly. L Bul. .در (۷۵) A ,هر دو جان‌را دوختن, with بی بدن written over .دوختن (۷۶) A بدان for .نه آن (۷۷) In A this verse follows the Heading.

Heading: Suppl. in marg. C.. AL om. .ادب L .و رعایت

(۷۸) AL گشت for .شد B .ماند (۷۹) Bul. بر for .در (۸۳) AB Bul. ,خوان و نان and so corr. in L. C .بیل داسمان (۸۴) After this verse Bul. adds:

مائده شد از سما پس عائده • گفت چون انزل علینا مائده

(۸۵) Bul. .کرد عیسی لابه (۸۶) After this verse there is a lacuna in C, extending to v. ۱۲۰.

ظاهر شدن عجز حکیمان از معالجهٔ کنیزك بر پادشاه و روی آوردن پادشاه بدرگاه خدا و خواب دیدن شاه ولی‌را،

٥٥ شه چو عجز آن حکیمان‌را بدید • پا برهنه جانب مسجد دوید
رفت در مسجد سوی محراب شد • سجده‌گاه از اشك شه پُر آب شد
چون بخویش آمد زغَرْقاب فنا • خوش زبان بگشاد در مدح و ثنا
کای کمینه بخششت مُلكِ جهان • من چه گویم چون تو میدانی نهان
ای همیشه حاجت مارا پناه • بارِ دیگر ما غلط کردیم راه
٦٠ لیك گفتی گرچه میدانم سِرت • زود هم پیدا کُنَش بر ظاهرت
چون بر آورد از میانِ جان خروش • اندر آمد بحرِ بخشایش بجوش
در میانِ گریه خوابش در رُبود • دید در خواب او که پیری رُو نمود
گفت ای شه مژده حاجاتت رواست • گر غریبی آیدت فردا زماست
چونك آید او حکیمِ حاذقست • صادقش دان کو اُمین و صادقست
٦٥ در علاجش سِحرِ مطلق‌را ببین • در مزاجش قدرتِ حق‌را ببین
چون رسید آن وعده‌گاه و روز شد • آفتاب از شرق اخترسُوز شد
بود اندر مَنْظَره شه مُنتظِر • تا ببیند آنچ بنمودند سِر
دید شخصی فاضلی پُرمایهٔ • آفتابی در میانِ سایهٔ
میرسید از دُور مانند هلال • نیست بود و هست بر شکلِ خیال
٧٠ نیست‌وَش باشد خیال اندر روان • تو جهانی بر خیالی بین روان
بر خیالی صلحشان و جنگشان • وز خیالی فخرشان و ننگشان
آن خیالاتی که دامِ اولیاست • عکسِ مَه‌رویانِ بُستانِ خداست

Heading: AB Bul. add و یافتن طبیب الهی و حاصل شدن مراد. AB Bul. خواب دیدن پادشاه مبشّر غیبی‌را.
(٥٦) B سجده‌گه. (٥٧) In C و دعا is written above و ثنا. (٦٢) B رخ for رو.
(٦٤) A حکیمی: B دانك او for دان کو: A om. و.

حکایت عاشق شدن پادشاهی بر کنیزکی و خریدن پادشاه کنیزک‌را،

بود شاهی در زمانی پیش ازین • مُلکِ دنیا بودش و هم مُلکِ دین
اتّفاقا شاه روزی شد سوار • با خواصِّ خویش از بهرِ شکار
یك کنیزك دید شه بر شاهراه • شد غلامِ آن کنیزك جانِ شاه
مرغِ جانش در قفص چون می‌طپید • داد مال و آن کنیزك‌را خرید
چون خرید اورا و برخوردار شد • آن کنیزك از قضا بیمار شد
آن یکی خر داشت و پالانش نبود • یافت پالان گرگ خررا در رُبود
کوزه بودش آب می‌نآمد بدست • آب‌را چون یافت خود کوزه شکست
شه طبیبان جمع کرد از چپّ و راست • گفت جانِ هر دو در دستِ شماست
جانِ من سهلست جانِ جانم اوست • دردمند و خسته‌ام درمانم اوست
هرکه درمان کرد مر جانِ مرا • بُرْد گنج و دُرّ و مرجانِ مرا
جمله گفتندش که جان‌بازی کنیم • فهم گِرد آریم و انبازی کنیم
هر یکی از ما مسیحِ عالَمیست • هر الم‌را در کفِ ما مَرْهَمیست
گر خدا خواهد نگفتند از بَطَر • پس خدا بنمودشان عجزِ بشر
ترکِ اِسْتِثنا مُرادم قَسْوَتیست • نی همین گفتن که عارض حالتیست
ای بسی ناورده اِسْتِثنا بگفت • جانِ او با جانِ اِسْتِثناست جُفت
هرچ کردند از علاج و از دوا • گشت رنج افزون و حاجت ناروا
آن کنیزك از مرض چون موی شد • چشمِ شه از اشكِ خون چون جوی شد
از قضا سِرکنگبین صَفرا نمود • روغنِ بادام خُشکی می‌فزود
از هلیله قبض شد اِطلاق رفت • آب آتش‌را مدد شد همچو نَفْت

Heading: AB Bul. عاشق شدن پادشاه. After خریدن پادشاه L has اورا و رنجور شدن کنیزك و تدبیر پادشاه در معالجهٔ او, and so Bul. (۳۷) A روزی شد. (۴۱) ABL Bul. om. و. (۴۴) Bul. و جان جانم. (۵۰) ABL Bul. ای بسا. (۵۳) ABL Bul. صفرا فزود, ABL Bul. خشکی می‌نمود.

بند بگسل باش آزاد اے پسر * چند باشی بندِ سیم و بندِ زر
٢٠ گر بریزی بحررا در کوزهٔ * چند گنجد قسمتِ یك روزهٔ
کوزهٔ چشمِ حریصان پُر نشد * تا صدف قانع نشد پُر دُر نشد
هرکرا جامه زعشقی چاك شد * او زحرص و جملهٔ عیبی پاك شد
شاد باش ای عشقِ خوش‌سودای ما * اے طبیبِ جملهٔ علّتهای ما
اے دوای نَخوت و ناموسِ ما * اے تو اِفلاطون و جالینوسِ ما
٢٥ جسمِ خاك از عشق بر افلاك شد * کوه در رقص آمد و چالاك شد
عشق جانِ طُور آمد عاشقا * طُور مست و خَرَّ مُوسَى صَاعِقَا
با لبِ دمسازِ خود گر جُفتمی * همچو نَی من گفتنیها گفتمی
هرك او از همزبانی شد جُدا * بی زبان شد گرچه دارد صد نوا
چونك گُل رفت وگلستان درگذشت * نشنوی زآن پس زبلبل سرگذشت
٤٠ جمله معشوقست و عاشق پردهٔ * زنده معشوقست و عاشق مُردهٔ
چون نباشد عشق‌را پَرواے او * او چو مرغی ماند بی پَر وای او
من چگونه هوش دارم پیش و پس * چون نباشد نورِ یارم پیش و پس
عشق خواهد کین سخن بیرون بود * آینه غمّاز نبود چون بود
آینه‌ات دانی چرا غمّاز نیست * زآنك زنگار از رُخش ممتاز نیست
٣٥ بشنوید ای دوستان این داستان * خود حقیقت نقدِ حالِ ماست آن

---

(١٩) C begins here. (٢٢) Bul. زحرص و عیب کلّی. (٢٣) B پُر سودای ما.
B وی طبیب. (٢٤) B وی تو افلاطون. (٢٣) After this verse L adds:

نور او در یمن و یسر و تحت و فوق * بر سر و بر گردنم چون تاج و طوق

(٣٤) A آینهٔ جانست از آن غمّاز نیست. BL آینه دانی. After this verse Bul. adds:

گر شدی از زنگ و آلایش جدا * میزدی برق نور خورشید خدا

(٣٥) In C this verse follows the Heading.

بسم الله الرحمن الرحیم

بشنو از نی چون حکایت می‌کند • از جدائیها شکایت می‌کند

کز نیستان تا مرا ببریده‌اند • از نفیرم مرد و زن نالیده‌اند

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق • تا بگویم شرحِ دردِ اشتیاق

هر کسی کو دور ماند از اصلِ خویش • باز جوید روزگارِ وصلِ خویش

من بهر جمعیّتی نالان شدم • جفتِ بدحالان و خوش‌حالان شدم

هر کسی از ظنِّ خود شد یارِ من • از درونِ من نجُست اسرارِ من

سِرِّ من از نالهٔ من دور نیست • لیك چشم و گوش‌را آن نور نیست

تن زجان و جان زتن مستور نیست • لیك کس‌را دیدِ جان دستور نیست

آتشست این بانگِ نای و نیست باد • هرکه این آتش ندارد نیست باد

۱۰ آتشِ عشقست کاندر نی فتاد • جوششِ عشقست کاندر می فتاد

نی حریفِ هرکه از یاری برید • پرده‌هااش پرده‌های ما درید

همچو نی زهری و تریاقی که دید • همچو نی دمساز و مشتاقی که دید

نی حدیثِ راهِ پُر خون می‌کند • قصّه‌های عشقِ مجنون می‌کند

محرمِ این هوش جز بیهوش نیست • مر زبان‌را مشتری جز گوش نیست

۱۵ در غمِ ما روزها بیگاه شد • روزها با سوزها همراه شد

روزها گر رفت گو رَو باك نیست • تو بمان ای آنك چون تو پاك نیست

هرکه جز ماهی زآبش سیر شد • هرکه بی روزیست روزش دیر شد

در نیابد حالِ پخته هیچ خام • پس سخن کوتاه باید والسّلام

---

(۱) B کز جدایها. (۲) B در نفیرم. (٦) L وز درون.
(۱۱) BL پردهایش.

وغُرَر المقالات، ودُرَر الدلالات، وطريقة الزهّاد وحديقة العبّاد، قصيرة المباني، كثيرة المعاني، لاستدعآء سيْدى وسَنَدى، ومعتمدَى، ومكان الرُّوح من جسَدى، وذخيرة يوى وغدى، وهو الشيخ قدوة العارفين، وإمام اهل(a) الهدى واليقين، مغيث الوَرَى، امين القلوب والنُّهَى، وديعة الله بين خليقته، ٥ وصفوته فى بريّته، ووصاياه لنبيّه، وخباياه عند صفيّه، مفتاح خزاين العرش، امين كنوز الفرش، ابو الفضائل حُسام الحقّ والدّين حسن بن محمّد بن الحسن(b) المعروف(c) بابن أخى(c) تُرك ابو يزيد الوقت جُنَيْد الزمـان(d) صدّيق ابن صدّيق(d) ابن الصدّيق رضى الله عنه وعنهم الأُرْموى الأصل المنتسب الى الشيخ المكرّم بما قال أَمْسَيْتُ كُرديًّا وأَصْبَحْتُ عَرَبيًّا قدّس الله ١٠ روحه وأرواحَ أخلافه فنِعمَ السّلف ونِعمَ الخَلَف، له نَسَبٌ أَلْقَت الشمس عليه رداءَ ها، وحَسَبٌ أرخت النجوم لديه أضوآءَ ها، لم يزل فِنآءُ م قبلة الإقبال، يتوجّه(e) اليها بنو الوُلاة، وكعبة الآمال يطوف بها وُفود العُفاة، ولا زال كذلك ما طلع نجم وذرّ شارق ليكون معتصمًا لأُولى البصائر الربّانيّين الروحانيّين السمائيّين العرشيّين النوريّين، السُّكوت النُّظّار، الغُيَّب الحُضّار، ١٥ الملوك تحت الأطمار، اشراف(f) القبائل، اصحاب الفضائل، انوار(g) الدلائل، آمين يا ربّ العالمين(h)، وهذا دعآء لا يُرَدّ فانّه دعآء لأصناف البريّـة شامل، والحمد لله ربّ العالمين وصلّى الله على خير خلقه محمّد وآله الطيّبين الطاهرين،

(a) Bul. om. (b) Bul. حسن. (c—c) Bul. باخى. (d—d) Bul. الصديق ابن الصديق. (e) B توجّه. (f) B اشرف. (g) B انور. (h) B adds محمد وآله اجمعين.

بسم الله الرحمن الرحيم،

هذا كتاب المثنوى[a] وهو أُصول أُصول أُصول الدّين، فى كشف أسرار الوصول واليقين، وهو فِقْه الله الاكبر، وشَرْعُ الله الازهر، وبرهان اللّه الاظهر، مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ، يُشْرِق إِشراقًا أَنْوَرَ من الإِصْباحِ، وهو جِنان الجَنان، ذو[b] العُيون والأَغصان، منها[c] عينٌ تسمّى عند ابنآء ٥ هذا السبيل سَلْسَبِيلاً، وعند اصحاب المقامات والكرامات خَيْرٌ مَقامًا وأَحْسَنُ مَقِيلاً، الأَبرار فيه يأكلون ويشربون، والأَحرار منه يفرحون ويطربون، وهو كنِيلِ مِصْرَ شرابٌ للصابرين، وحسرةٌ على آل فرعون والكافرين، كما قال[d] يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا[e]، وانّه شفآء الصدور وجلآء الأحزان، وكشّاف القرآن، وسَعة الأرزاق، وتطييب الاخلاق، بأيدى سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ١٠ يمنعون أن[f] لا يمسّه إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ[g]، لَا يَأْتِيهِ ٱلْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ، والله يرصده ويرقبه وهو خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ ٱلرَّاحِمِينَ، وله أَلقابٌ أُخَرُ لقّبه الله تعالى، واقتصرْنا على هذا القليل والقليل يدلّ على الكثير، والجرعة تدلّ على الغدير، والحفنة تدلّ على البَيْدَر الكبير، يقول العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى محمّد بن محمّد بن الحسين البَلْخى تقبّل ١٥ الله منه اجتهدتُ فى تطويل المنظوم المثنوى المشتمل على الغرايب والنوادر

This preface is wanting in CL.

(a) A هذا كتاب المثنوى instead of ولا توفيق الاّ بالله. (b) Bul. ذوات. (c) B فيها. (d) Bul. قال الله تعالى. (e) Bul. adds وما يضلّ به الاّ الفاسقين. (f) Bul. بان. (g) Bul. adds تنزيلٌ من ربّ العالمين.

(11) From the words خير حافظا to the end of the preface the text of A is almost illegible.

صحیفه

دفتر دوّم،

فهرست حکایات و قصص،

دفتر اوّل،

كتاب

مثنوی معنوی

تألیف

جلال الدّین محمّد بن محمّد بن الحسین البلخی ثمّ الرّومی

جلد اوّل

بعد از مقابله با پنج نسخه از نُسَخ قدیمه بسعی و اهتمام و تصحیح

رینولد آلّین نیکُلْسون

در مطبعهٔ بریل در لیدن از بلاد هُلّاند بطبع رسید.

سنهٔ ۱۹۲۵ مسیحی